

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การแสดงผลงาน การศึกษาชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคม
จังหวัดอุดรธานี
Pillar of the Kingdom

นายมนูศักดิ์ เรืองเดช

วิทยานิพนธ์เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

**CLASSICAL NORTH-EASTERN PERFORMANCE (MOLAM) : A CASE STUDY OF
MOLAM COMMUNITY NEAR MATCHIMAWAT TEMPLE AND SOCIAL
CONTEXTS IN UDONTHANI**

Pillar of the Kingdom

Mr. MANUSAK REANGDET

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Thai Dance**

Department of Dance

Faculty of Fine and Applied Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2009

Copyright of Chulalongkorn University

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การแสดงหมอลำ กรณีศึกษาชุมชนหมอลำข้าง

โดย

วัดมัจฉิมาวาสกับบริบททางสังคม จังหวัดอุดรธานี

นายมนูศักดิ์ เรืองเดช

สาขาวิชา

นาฏยศิลป์ไทย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

อาจารย์วิชชุตา วุธาพิศย์

คณะศิลปกรรมศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

.....คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุภกรณ์ ดิษฐพันธุ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.นราพงษ์ จรัสศรี)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(อาจารย์วิชชุตา วุธาพิศย์)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(อาจารย์สถาพร สันทอง)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(ดร.ฉวีวรรณ พันธุ)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิตติกรรมประกาศ

Chulalongkorn University

Pillar of the Kingdom

๓

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ ด้วยความอนุเคราะห์จากผู้มีพระคุณหลายท่าน ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร. นราพงษ์ จรัสศรี ที่ให้คำปรึกษาและแนะแนวทางต่างๆ ในการทำวิทยานิพนธ์ อาจารย์วิชชุตา วุฑฒิตย์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่เสียสละเวลามอบคำแนะนำเพิ่มเติมความรู้ในการวิจัย ตลอดจนตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่ตลอดมา ดร. ณวีวรรณ พันธุ อาจารย์สถาพร สันทอง กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ให้ความช่วยเหลือ แนะนำข้อมูลในการวิจัยเป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณหมอลำเทวี ฟ้าสวรรค์ หมอลำสังวาลย์ ดาวเหนือ หมอลำทองเจริญ ดาเหลา หมอลำบุญช่วง เต็นดวง หมอลำบัวผัน ดาวคะนอง หมอลำสว่างจิตร์ เชื้อหงส์ กลุ่มศิลปินพื้นอีสานในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ตลอดจนกลุ่มศิลปินชมรมประชาชนกุล ศิลปินพื้นบ้านอีสาน ที่ให้คำปรึกษา อนุเคราะห์ ข้อมูลให้ความร่วมมือในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานีที่สนับสนุนในการศึกษาต่อครั้งนี้ รศ. พงษ์มัลย์ สมรรถบุตร อาจารย์วรศักดิ์ วรรษศ อาจารย์ชวโรจน์ วัลย์เมธี อาจารย์จิรายุทธ พนมรักษ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำในการทำวิจัย นางสาวนริศรา ศรีสุพล นายกำพล นันทะวงศ์และเพื่อนๆ มหาบัณฑิตนาฏยศิลป์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่คอยเป็นกำลังใจซึ่งกันและกันตลอดการศึกษา ขอขอบคุณวิทยาการภาคสนามทุกท่านที่ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยซึ่งไม่สามารถระบุชื่อในที่นี้ได้ทั้งหมด

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อวิรมย์ เรืองเดช คุณแม่รัชนิกร เรืองเดช ที่คอยสนับสนุนช่วยเหลือให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยจนสำเร็จการศึกษา อนึ่ง ความดีและคุณานุประโยชน์ของวิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยขอมอบให้แก่บรรพชนอีสานและบูรพาจารย์ทุกท่านที่ได้สร้างสรรค์ศาสตร์ความรู้ให้กับผู้วิจัยตลอดถึงผู้ให้ความช่วยเหลือในการศึกษาครั้งนี้ จนประสบความสำเร็จลุล่วงด้วยดี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ง

มนูศักดิ์ เรืองเดช : การแสดงหมอลำ กรณีศึกษาชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส กับบริบททางสังคม จังหวัดอุดรธานี. (CLASSICAL NORTH-EASTERN PERFORMANCE (MOLAM) : A CASE STUDY OF MOLAM COMMUNITY NEAR MATCHIMAWAT TEMPLE AND

SOCIAL CONTEXTS IN UDONTHANI) อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก อ. วิชชุดา วุฑฒิตย์, 613 หน้า.

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี วิเคราะห์องค์ประกอบและกระบวนการทำฟ้อนของหมอลำกลอนทำนองขอนแก่น ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะเอกลักษณ์ในการแสดงหมอลำกลอนและหมอลำซิ่ง ตลอดจนวิเคราะห์การแสดงหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคม จังหวัดอุดรธานี วิจัยใช้การศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ การสาธิตจากศิลปินหมอลำ และการฝึกหัดของผู้วิจัย

ผลการศึกษาพบว่าชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ได้มีกลุ่มศิลปินหมอลำเข้ามาก่อตั้งสำนักงานคณะหมอลำและเปิดธุรกิจการแสดงหมอลำประเภทต่างๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 2502-2553 ระยะเวลา 50 ปี มีสำนักงานคณะหมอลำที่มีการเข้ามาตั้งขึ้นมากกว่า 80 คณะ ในบริเวณเดียวกันจนประชาชนในจังหวัดอุดรธานีเรียกกันว่า ชุมชนหมอลำ คุ่มหมอลำ และตลาดหมอลำ ศิลปะการแสดงหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานีมีวิวัฒนาการตามยุคสมัย ภายใต้ภาวะกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการแข่งขันในปัจจุบัน ลีลาวาดฟ้อนมีทั้งแบบทำฟ้อนเดี่ยวหรือทำฟ้อนแม่บท ลีลาวาดฟ้อนเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งที่ส่งผลให้ผู้ชมชื่นชอบผลงานด้านศิลปะการแสดงหมอลำ ซึ่งศิลปินหมอลำแต่ละคนจะมีลีลาวาดฟ้อนแตกต่างกันไป ทำฟ้อนมีลักษณะการเลียนแบบธรรมชาติของมนุษย์ เลียนแบบกิริยาของสัตว์ และตัวละครในวรรณกรรม

การแสดงหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานีมีบทบาทในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมอีสานพบว่าหมอลำซึ่งมีบทบาทในด้านความบันเทิงในฐานะมหรสพในงานประเพณีต่างๆเป็นส่วนมาก ส่วนหมอลำกลอนมีบทบาทการให้ความรู้ การนำวัฒนธรรมอีสานในเรื่องวรรณกรรมท้องถิ่น ประเพณีวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์มาประพันธ์เป็นกลอนลำที่สอดแทรกคุณธรรมจริยธรรม เพื่อเป็นแนวทางชีวิตสำหรับผู้ชมสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นชนบท การแสดงหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสมีบทบาทในการแก้ปัญหาของบริบททางสังคมคือ บทบาทเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตย การแสดงหมอลำเพื่อรณรงค์ให้ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การแก้ปัญหาภาวะโลกร้อน การควบคุมโรคติดต่อ และการแสดงหมอลำรณรงค์การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ศิลปะการแสดงหมอลำจะยืนหยัดอยู่ได้ในสังคมจำเป็นจะต้องพัฒนาปรับปรุงตนเอง ให้เข้ากับยุคสมัยตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจและสังคม แต่จะต้องให้อยู่ในศิลปะกลอุทิศขอบเขตในการแสดงของตน อีกทั้งจะต้องอาศัยความร่วมมือทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและสถาบันการศึกษาในการส่งเสริมศิลปะการแสดงหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ให้อยู่เป็นสมบัติและเกียรติภูมิของชาวอีสานสืบไป

ภาควิชา.....นาฏศิลป์.....

ลายมือชื่อนิสิต.....

สาขาวิชา.....นาฏศิลป์ไทย.....

ลายมือชื่อ อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

ปีการศึกษา... 2552.....

5186608335: MAJOR THAI DANCE

KEYWORDS: CLASSICAL ISAN PERFORMANCE (MOLAM)/ MOLAM COMMUNITY/SOCIAL

CONTEXT IN UDONTHANI MANUSAK REANGDET: CLASSICAL NORTH-EASTERN

PERFORMANCE (MOLAM) : A CASE STUDY OF MOLAM COMMUNITY NEAR

MATCHIMAWAT TEMPLE AND SOCIAL CONTEXTS IN UDONTHANI. THESIS ADVISOR :

VIJJUTA VUDHADITYA, 613 pp.

This study aimed to study the history of Molam community near Matchimawat temple, Makkhang, Muang District, Udon Thani and to analyze components and dancing patterns of Molamklon. The study showed the comparison of unique features between Molamklon performance (singing based) and Molamsing performance (dancing based) in the community. Moreover, this showed an analysis of Molam performance in the area and social contexts of the province. This research is conducted by studying documents involved, interviewing, observing the performance, demonstrating by the Molam artists, and practicing by the researcher.

The finding showed that, in the Molam community settled down near Matchimawat temple, Muang district, Udon Thani, there are groups of Molam artists having Molam offices and running business in many types of Molam performance since B.E. 2502 to 2553, for 50 years. The amount of Molam offices is more than 80 offices in the community area. It was named by Udon Thani people the Molam community, the Molam area or the Molam market. Under the globalization with high competition in the present, from the past the art of Molam performance has been developing until now. Dancing postures consist of standardized postures and created postures that are unique in a group. The uniqueness of dancing postures attracts the audiences to watch and admire Molam artists' performance. Individually, they have different dancing postures which are imitated and created from human nature, animal actions, and characters in Esan novels. A Molam dancing posture in the performance called "Fonkeaw"- a dancing posture that male dance close to female in order to touch female affectionately.

The Molam performance in the community of Matchimawat temple played significant roles in social contexts and traditional Esan cultures. The Molamsing performance has roles as entertainment activities played in many festivals mostly. On the other hand, The Molamklon performance has roles in entertaining, developing in singing arts, and having Esan cultures in local novels, traditional ways of living and history of the society which created composition of many poetries with morality in order to reflect the country people's ways of life. The performance also helps people solve social problems, support democracy, campaign for political election, concern environmental situation to preserve natural resources, realize global warming, know disease control and protect themselves from drugs. To be survival in a society, the art of Molam performance needs to be developed to suite the present situation and socio-economical changes, however it should be developed in range of Esan performance. In addition, There should be participations from government sector, private sector, and education sector to support the art of Molam performance in the community near Matchimawat temple to be a pride and property of Esan people forever.

Department :	Dance	Student's Signature .....
Field of Study :	Thai Dance	Advisor's Signature .....
Academic Year :	2009	

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ฉ
สารบัญแผนภูมิ.....	ช
บทที่	
1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	7
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	8
1.4 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	8
1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	15
1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ.....	16
2 ประวัติชุมชนหมอลำช้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี.....	17
2.1 สภาพโดยทั่วไปและความเป็นมาของ จังหวัดอุดรธานี.....	17
2.2 ความหมายของหมอลำ.....	31
2.3 ประเภทของหมอลำ.....	48
2.4 ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหมอลำ.....	78
2.5 ชุมชนหมอลำช้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี.....	89
2.6 สำนักงานคณะหมอลำช้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี.....	108
2.7 ความหมายของสำนักงานหมอลำ.....	172

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3	วิธีดำเนินการวิจัย..... 186
3.1	ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ..... 188
3.2	เครื่องมือที่ใช้รวบรวมข้อมูล..... 189
3.3	การเก็บรวบรวมข้อมูล..... 191
3.4	การตรวจสอบข้อมูล..... 207
3.5	การวิเคราะห์ข้อมูล..... 207
4	การวิเคราะห์การแสดงหมอลำกรณีศึกษาชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส กับบริบททางสังคม จังหวัดอุดรธานี..... 211
4.1	ระบบการจัดองค์กรและการประกอบธุรกิจ..... 211
4.2	องค์ประกอบในการจัดแสดงหมอลำกลอน..... 225
4.2.1	โอกาสของการแสดง..... 226
4.2.2	ผู้ว่าจ้าง..... 226
4.2.3	ผู้แสดงหมอลำกลอน..... 227
4.2.4	หมอลำแคน..... 228
4.2.5	สำนักงานหมอลำ..... 229
4.2.6	เวที..... 229
4.2.7	การแต่งกาย..... 232
4.2.8	เครื่องดนตรี..... 235
4.2.9	คำสอย (ถ้อยคำที่ผู้ชมมีส่วนร่วมในการแสดง)..... 236
4.2.10	ผู้ประพันธ์กลอนลำ..... 237
4.2.11	กลอนลำ..... 237
4.2.12	ทำนองลำ..... 244
4.3	การบุษาคูของหมอลำกลอน..... 252
4.4	ขนบธรรมเนียมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม..... 255
4.5	การแสดงหมอลำกลอน..... 256

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4.6 องค์ประกอบในการจัดการแสดงหมอลำซึ่งของชุมชนหมอลำ ข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี.....	268
4.6.1 โอกาสของการแสดง.....	268
4.6.2 ผู้ว่าจ้าง.....	268
4.6.3 ผู้แสดง.....	269
4.6.4 นักดนตรี.....	269
4.6.5 หางเครื่องหมอลำ.....	271
4.6.6 สำนักงานหมอลำ.....	272
4.6.7 เวที.....	272
4.6.8 การแต่งกาย.....	273
4.6.9 เครื่องดนตรี.....	275
4.6.10 ผู้ประพันธ์กลอนลำ.....	275
4.6.11 กลอนลำ.....	276
4.6.12 ทำนองลำ.....	278
4.6.13 ผู้ควบคุมเวทีและควบคุมแสง สี เสียง.....	280
4.6.14 การบูชาครูของหมอลำ.....	280
4.7 ขั้นตอนในการแสดงหมอลำซึ่ง.....	281
4.8 หมอลำกับบริบททางสังคมในจังหวัดอุดรธานี.....	284
4.8.1 บทบาทของหมอลำ.....	284
4.8.2 บทบาทในการแสดงหมอลำกับบริบททางสังคมของหมอลำ ทองเจริญ ดาเหลา.....	287
4.8.3 บทบาทในการแสดงหมอลำกับบริบททางสังคมของหมอลำ เทวี ฟ้าฮ่วน.....	299
4.8.4 การแสดงหมอลำของหมอลำบุญช่วงเด่นดวงกับบริบท ทางสังคม ในจังหวัดอุดรธานี.....	310

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4.8.5 การแสดงหมอลำของหมอลำอุษาพร สายลมเย็นกับบริบท ทางสังคมในจังหวัดอุดรธานี.....	326
4.9 บทบาทการประสานงานระหว่างหน่วยงาน และศิลปินหมอลำ.....	342
4.10 ขั้นตอนการฝึกหัดการแสดงหมอลำ.....	353
4.10.1 วิธีการฝึกหัด.....	353
4.10.2 เนื้อหาสาระการถ่ายทอดองค์ความรู้.....	357
4.11 พัฒนาการในการแต่งกายของหมอลำและหางเครื่องของสำนักงาน คณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี.....	364
4.12 พัฒนาการจัดการศิลปะการแสดงหมอลำกลอนในชุมชนหมอลำ ข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี.....	393
4.13 แนวทางการพัฒนาศิลปะการแสดงหมอลำกลอนในชุมชนหมอลำ ข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี.....	404
5 ทำพ็อนหมอลำกลอนทำนองขอนแก่น.....	413
5.1 การพ็อนของหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นในชุมชนหมอลำ ข้างวัดมัชฌิมาวาส.....	413
5.2 ทำพ็อนของหมอลำกลอนฝ่ายชาย.....	417
5.3 ทำพ็อนของหมอลำกลอนฝ่ายหญิง.....	441
5.4 กระบวนทำพ็อนเกี่ยวหมอลำกลอนทำนองขอนแก่น.....	455
5.5 การวิเคราะห์ทำพ็อนและกระบวนทำพ็อนเกี่ยวของหมอลำกลอนทำนอง ขอนแก่น.....	281
6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	505
6.1 สรุปผล.....	505
6.2 ข้อเสนอแนะ.....	522

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
รายการอ้างอิง.....	525
ภาคผนวก.....	531
ภาคผนวก ก แผนที่ชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส.....	532
ภาคผนวก ข การสร้างผลงานในรูปแบบสื่อด้านเทพคลาสสิค ซีดี วีซีดีของ ศิลปินหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสจังหวัด อุดรธานี.....	534
ภาคผนวก ค ภาพผู้ให้สัมภาษณ์.....	563
ภาคผนวก ง ไปสเตอร์คณะหมอลำในสังกัดสำนักงานคณะหมอลำ.....	583
ภาคผนวก จ เกียรติคุณและรางวัลที่ได้รับ.....	590
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	613

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 การดำเนินงานวิจัย.....	208
2 กลอนลำที่ใช้ในการรณรงค์ของหมอลำทองเจริญ คาเหลากับบริบท ทางสังคม.....	287
3 กลอนลำที่ใช้ในการรณรงค์ของหมอลำเทวี ฟ้าส่วนกับบริบททางสังคม.....	301
4 กลอนลำที่ใช้ในการรณรงค์ของหมอลำบุญช่วง เด่นดวง.....	311
5 กลอนลำที่ใช้ในการรณรงค์ของหมอลำอุษาพร สายลมเย็น.....	325
6 การเปรียบเทียบเนื้อหาการใช้กลอนลำในการรณรงค์แก้ปัญหาทางสังคม.....	347
7 แสดงชนิดและราคาของผ้า.....	374
8 แสดงเครื่องสำอางที่ผู้แสดงหางเครื่องนิยมใช้.....	376

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1	แผนที่จังหวัดอุดรธานี..... 27
2	แผนที่จังหวัดอุดรธานี..... 28
3	แอ่วลาว..... 37
4	ภาพฝาผนังหรือที่ชาวอีสานเรียกว่า สูปแต้ม..... 38
5	สูปแต้มการเป่าแคน..... 39
6	สูปแต้มการและเล่นหมอลำ..... 40
7	สูปแต้มการขับลำประกอบการเป่าแคน..... 41
8	ลิมอีสาน..... 42
9	นางประสงค์ เหล่าหา ศิลปินหมอลำพื้น..... 53
10	นางประสงค์ เหล่าหา ศิลปินหมอลำพื้น..... 54
11	นางประสงค์ เหล่าหา ศิลปินหมอลำพื้น..... 55
12	การแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอน..... 59
13	การแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอนคณะเสี้ยงอีสาน..... 60
14	การแสดงหมอลำเพลินคณะบัวริมบึงรุ่งลำเพลิน..... 63
15	วัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี..... 91
16	สำนักงานข้างวัดมัชฌิมาวาส ถนนหมากแข้ง ตำบลหมากแข้ง..... 92
17	สัญลักษณ์ชมรมศิลปินพื้นบ้านอีสานจังหวัดอุดรธานี..... 99
18	สำนักงานหมอลำ ศูนย์รวมหมอลำ..... 109
19	สำนักงานหมอลำ ศูนย์รวมหมอลำ ลี ศรีสารคาม..... 109
20	สำนักงานหมอลำคณะพ่อนุญหลาย ฟ้ายะฮัน..... 111
21	สำนักงานหมอลำคณะพัชรี แก้วเสด็จ..... 114
22	สำนักงานคณะหมอลำปรีดาแก้วเสด็จ..... 115
23	สำนักงานคณะหมอลำหวานใจ ทองงาม..... 117
24	สำนักงานคณะหมอลำหนูเลียบ สนั่นเมือง..... 119
25	สำนักงานหมอลำคณะเทวีการบันเทิง..... 128
26	สำนักงานหมอลำเทวีการบันเทิง..... 129

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
27	สำนักงานหมอลำคณะสมบัติ ศรีทะบาล.....	130
28	สำนักงานหมอลำสุมณฑา ชาติทอง.....	136
29	สำนักงานหมอลำคณะทองพูล หนองเหล็ก.....	137
30	ป้ายประชาสัมพันธ์ประเภทหมอลำของสำนักงานหมอลำ คณะทองพูล หนองเหล็ก.....	138
31	สำนักงานหมอลำคณะเสงี่ยม ลมบน.....	139
32	สำนักงานหมอลำคณะลำภูภาพร สายลมเย็น.....	145
33	สำนักงานหมอลำคณะสมพงษ์ มาพร.....	148
34	สำนักงานหมอลำคณะเลิศนภากระทิงทอง.....	150
35	สำนักงานหมอลำคณะเล็กอุดร.....	152
36	สำนักงานคณะหมอลำศิริพรดาวดวงใหม่.....	153
37	สำนักงานหมอลำคณะบานชื่น.....	154
38	สำนักงานหมอลำคณะเบญจวรรณจรัสแสง.....	155
39	สำนักงานหมอลำคณะดาวเรือง เสียงเสน่ห์.....	156
40	สำนักงานหมอลำคณะยอดศรี ชาติไพบูรณ์ อูษา ลมหวาน.....	161
41	สำนักงานหมอลำคณะพรเจริญ ปากเซ็ด.....	166
42	สำนักงานหมอลำคณะมลิวัลย์ลมบน.....	167
43	สำนักงานหมอลำคณะนงเยาว์ต้นตาล.....	167
44	สำนักงานหมอลำคณะวิทยาฟ้าไมตรี.....	171
45	สำนักงานหมอลำคณะสุริยา พันแสน.....	171
46	สำนักงานหมอลำคณะดาวเรือง เสียงเสน่ห์.....	172
47	นามบัตรของสำนักงานหมอลำสุมณฑาชาติทอง.....	215
48	โปสเตอร์หมอลำเรื่องต่อกลอน.....	216
49	รายชื่อหมอลำกลอนในสำนักงานหมอลำ.....	217
50	ป้ายประชาสัมพันธ์ศิลปินหมอลำ.....	218
51	ป้ายประชาสัมพันธ์ศิลปินหมอลำ.....	219

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
52	หนังสือสัญญาว่าจ้างของสำนักงานหมอลำคณะสุมณฑา ชาติทอง.....	223
53	กระดานรับงานแสดงของสำนักงานหมอลำคณะสุมณฑา ชาติทอง.....	224
54	ป้ายประชาสัมพันธ์ร้านแสดง.....	224
55	เวทีการแสดงหมอลำกลอน.....	230
56	เวทีหมอลำกลอน.....	231
57	เวทีหมอลำกลอน.....	231
58	การแต่งกายหมอลำกลอน.....	232
59	การแต่งกายของหมอลำกลอนฝ่ายชาย.....	233
60	การแต่งกายของหมอลำกลอนฝ่ายชาย.....	233
61	การแต่งกายของหมอลำกลอนฝ่ายหญิง.....	233
62	การแต่งกายของหมอลำกลอนฝ่ายหญิง.....	233
63	การแต่งกายของหมอลำกลอนฝ่ายหญิง.....	234
64	การแต่งกายของหมอลำกลอนฝ่ายหญิง.....	234
65	การแต่งกายของหมอแคน.....	234
66	แคนที่.....	235
67	ศิลป์หมอลำกลอน.....	251
68	ค้าย่อหรือเครื่องบูชาครูของหมอลำกลอน.....	253
69	การทำพิธีไหว้ครูของหมอลำอุษาพร สายลมเย็น.....	254
70	เวทีการแสดงหมอลำซิ่ง สำนักงานสุมณฑา ชาติทอง.....	273
71	การแต่งกายหมอลำซิ่งฝ่ายชาย.....	274
72	การแต่งกายหมอลำซิ่งฝ่ายหญิง.....	274
73	การแต่งกายของหมอลำซิ่ง คณะสุมณฑา ชาติทอง.....	274
74	การแสดงหมอลำ.....	323
75	การแสดงหมอลำกับบริบททางสังคม.....	324
76	ขบวนออนซอนศิลป์หมอลำ.....	350

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
77	กลุ่มศิลปินหมอลำพื้นบ้านจัดโครงการกีฬาต่อต้านยาเสพติด.....	351
78	กลุ่มศิลปินหมอลำพื้นบ้านร่วมงานเฉลิมฉลองครองสิริราชสมบัติ ครบ 60 ปี..	351
79	หมอลำเทวีแสดงหมอลำกลอนในกลอนเชิฐุเทียวจังหวัดอุดร.....	352
80	หมอลำทองเจริญ หมอลำบุญช่วงแสดงหมอลำเปิดงาน.....	352
81	สำนักงานหมอลำคณะเทวีการบันเทิงได้จัดโครงการอบรมหมอลำกลอน.....	360
82	สาธิตการฟ้อนเกี่ยวในหมอลำกลอน.....	361
83	ศิลปินหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส.....	362
84	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี.....	363
85	การแต่งกายของหางเครื่องหมอลำ.....	366
86	การแต่งกายของหางเครื่องหมอลำ.....	366
87	การแต่งกายของหางเครื่องหมอลำ.....	367
88	รองเท้าของหางเครื่องหมอลำ.....	368
89	เครื่องประดับศีรษะประดับด้วยขนนก.....	368
90	เครื่องประดับศีรษะประดับด้วยขนนก.....	369
91	การแต่งกายของหมอลำฝ่ายหญิงแบบกระโปงยาว.....	372
92	เครื่องสำอางของหมอลำและหางเครื่อง.....	377
93	การแต่งหน้าของหมอลำ.....	378
94	ทรงผมแบบตีดวิกยาว.....	379
95	ทรงผมแบบตีดวิกผมสั้น.....	380
96	ทรงผมแบบตีดวิกผมลอน.....	380
97	ชุดการแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอน.....	385
98	การแต่งกายหมอลำในระยะที่ปกเหลี่ยม.....	386
99	การแต่งกายของหมอลำเรื่องต่อกลอนโดยใช้เครื่องทอง.....	387
100	การแต่งกายของหมอลำเรื่องต่อกลอนคณะรัตนศิลป์อินตาไทยราษฎร์.....	388
101	เครื่องประดับการแต่งกายหมอลำหมู่.....	388

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
102	กายแต่งกายโดยใช้เครื่องเพชร..... 389
103	การแต่งกายของหมอลำเรื่องต๋อกลอนโดยใช้เครื่องเพชร..... 389
104	การแต่งกายของหมอลำเรื่องต๋อกลอนโดยใช้เครื่องเพชร..... 390
105	การแต่งกายหมอลำโดยใช้เครื่องเพชร..... 390
106	การแต่งกายของหมอลำซึ่งที่ใช้เลื่อมและเพชรมาประดับ..... 391
107	การแต่งกายของหมอลำซึ่งที่ใช้เลื่อมและเพชรมาประดับ..... 391
108	การแต่งกายของหมอลำซึ่งที่ใช้เลื่อมและเพชรมาประดับ..... 391
109	เข็มขัดเพชร..... 392
110	หัวเข็มขัดเพชร..... 392
111	ค่างหูเพชร..... 393
112	ทำเตรียมตัว..... 417
113	ทำเตรียมตัว..... 418
114	ทำพ็อนอิสระ..... 419
115	ทำบัวพันชั้น ชั้นตอนที่ 1..... 420
116	ทำบัวพันชั้น ชั้นตอนที่ 2..... 421
117	ทำพม่ารำหวาน..... 422
118	ทำขุนแผนจุ่มโจม ชั้นตอนที่ 1..... 423
119	ทำขุนแผนจุ่มโจม ชั้นตอนที่ 2..... 424
120	ทำขุนแผนจุ่มโจม ชั้นตอนที่ 3..... 425
121	ทำพรหมสี่หน้า..... 426
122	ทำพรหมสี่หน้า..... 427
123	ทำปลาลงหรี..... 428
124	เส็งตากขา ชั้นตอนที่ 1..... 429
125	เส็งตากขา ชั้นตอนที่ 2..... 430
126	ทำกาตากปีก ชั้นตอนที่ 1..... 431

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
127	ทำกาตากปีก ชั้นตอนที่ 2..... 432
128	หลีกแม่เมีย..... 433
129	ทำเสื่อออกเหล่า..... 434
130	ทำเต่าลงหนอง..... 435
131	ทำปลาชะโกลงคลอง..... 436
132	ทำเลข 4..... 437
133	ทำเลข 8..... 438
134	ทำทำหนุमानยงธนู ชั้นตอนที่ 1..... 439
135	ทำทำหนุमानยงธนู ชั้นตอนที่ 2..... 440
136	ทำเตรียมตัว..... 441
137	ทำเตรียมตัว..... 442
138	ทำเตรียมตัว..... 443
139	เส็งตากขา..... 444
140	กาตากปีก..... 445
141	ทำหนุमानถวยแหวน ชั้นตอนที่ 1..... 446
142	ทำหนุमानถวยแหวน ชั้นตอนที่ 2..... 447
143	ทำหลีกแม่เมีย..... 448
144	ทำนกงูลำแพน ชั้นตอนที่ 1..... 449
145	ทำนกงูลำแพน ชั้นตอนที่ 2..... 450
146	ทำรับขุนแผนจูโจม..... 451
147	ทำพรมสี่หน้า ชั้นตอนที่ 1..... 452
148	ทำพรมสี่หน้า ชั้นตอนที่ 2..... 453
149	ทำปลาลงดอน..... 454
150	ทำเตรียมตัว ชั้นตอนที่ 1..... 455
151	ทำเตรียมตัว ชั้นตอนที่ 2..... 456

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
152	ทำบัวพันชั้น ขั้นตอนที่ 1..... 457
153	ทำบัวพันชั้น ขั้นตอนที่ 2..... 458
154	ทำบัวคว่ำบัวหงาย..... 459
155	ทำวาคมือ เดินเกี่ยว..... 460
156	ทำฟ่อนเกี่ยว เดินวน..... 461
157	ทำฟ่อนเกี่ยว ขั้นตอนที่ 1 462
158	หมอลำฝ่ายชายทำพรมนิ้วหลอกล้อ หมอลำฝ่ายหญิงทำปิดป้อง ขั้นตอนที่ 2... 463
159	หมอลำฝ่ายชายทำพรมนิ้วหลอกล้อ หมอลำฝ่ายหญิงทำปิดป้อง ขั้นตอนที่ 3.. 464
160	หมอลำฝ่ายชายทำขุ่นแผนจูโจม หมอลำฝ่ายหญิงทำรับทำขุ่นแผนจูโจม..... 465
161	หมอลำฝ่ายชายทำขุ่นแผนจูโจม หมอลำฝ่ายหญิงทำรับทำขุ่นแผนจูโจม..... 466
162	หมอลำฝ่ายชายทำจก หมอลำฝ่ายหญิงทำปิด ขั้นตอนที่ 6..... 467
163	หมอลำฝ่ายชายทำจก หมอลำฝ่ายหญิงทำปิด ขั้นตอนที่ 7..... 468
164	หมอลำฝ่ายชายทำจก หมอลำฝ่ายหญิงทำปิดป้อง ขั้นตอนที่ 8..... 469
165	หมอลำฝ่ายชายทำจก หมอลำฝ่ายหญิงทำปิดป้อง ขั้นตอนที่ 9..... 470
166	หมอลำฝ่ายชายทำจกหลอกล้อ หมอลำฝ่ายหญิงทำปิดป้อง ขั้นตอนที่ 10..... 471
167	ทำเดินสินไซ ขั้นตอนที่ 1..... 472
168	ทำเดินสินไซ ขั้นตอนที่ 2..... 473
169	ทำเดินสินไซ ขั้นตอนที่ 3..... 474
170	ทำฟ่อนเดินวน..... 475
171	ทำฟ่อนเดินวน..... 476
172	ทำจกปิดป้อง..... 477
173	ทำจกปิดป้อง..... 478
174	ทำยี่กล่ไหล ขั้นตอนที่ 1..... 479
175	ทำยี่กล่ไหล ขั้นตอนที่ 2..... 480
176	การใช้สิริษะ..... 482

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
177	การใช้ลำตัว..... 483
178	การเอนลำตัวไปข้างหลัง..... 484
179	การใช้มือ..... 485
180	แสดงระดับของมือ..... 486
181	การใช้แขน..... 487
182	การใช้แขน..... 488
183	การใช้แขน..... 489
184	การใช้ขาและเท้า..... 490
185	การใช้ขาและเท้า..... 491
186	ทำน้ํงคุกเข่าตั้งขวา..... 492
187	การใช้ขาและเท้า..... 493
188	การยื่นย่อเข่าทั้งสองข้าง..... 494
189	การเคลื่อนที่..... 495
190	ทิศทางการเดินวน..... 496
191	การใช้สายตา..... 497

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่	
1 ความเป็นมาและพัฒนาการของหมอลำ.....	77
2 พัฒนาการประเภทหมอลำกลอนเป็นหมอลำกลอนซึ้ง.....	283
3 แสดงกระบวนการถ่ายทอดการสอนหมอลำ.....	357

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นสมบัติของชนในชาติ ซึ่งสืบทอดเป็นมรดกและแสดงออกถึงเอกลักษณ์ของชาติ ชาติใดประเทศใด หากวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีเสื่อมสลายจะคงความเป็นชาติอยู่อย่างสมบูรณ์ไม่ได้ ชาติไทยนั้นแม้ว่าจะมีอิทธิพลต่างชาติแพร่เข้ามา ก็ยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐานอยู่ได้ เพราะเรามีศาสนาเป็นหลักในการดำรงชีวิต และเป็นแบบอย่างของขนบธรรมเนียมประเพณีที่งดงาม ยากที่ชนชาติอื่นจะเทียบทันได้ ประกอบกับชนชาติไทยเป็นชาติที่รักความสงบ รักสันติภาพ มีจิตใจร่าเริงเบิกบาน เพราะฉะนั้น การแสดงออกทางศิลปวัฒนธรรมจึงมีความวิจิตรพิสดารอ่อนช้อย และแฝงไว้ด้วยความสนุกสนาน โดยเฉพาะศิลปะพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่นด้วยแล้ว จะสื่อให้เห็นถึงเอกลักษณ์ประจำถิ่นได้อย่างชัดเจน

ศิลปะการแสดงพื้นบ้านแต่ละภาคในประเทศไทยนั้นเป็นสิ่งสร้างสรรค์มรดกประจำภาค ทุกภาค ทุกชนชาติ ทุกภาษาย่อมมีการแสดงเป็นเอกลักษณ์ของภาคนั้นๆ บ้างก็เอาไว้ขับกล่อมผ่อนคลายความตึงเครียด เป็นสื่อแทนต่างๆ ตลอดจนการดำรงชีวิต การแสดงพื้นบ้านถือกันว่าเป็นการแสดงจากชีวิตจริงของคนในท้องถิ่นที่บริสุทธิ์ กลั่นกรองออกมาจากสภาพความเป็นจริงด้วยจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึก และความเชื่อถือตามขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งเกี่ยวโยงเป็นสายใยทางวัฒนธรรม

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นแหล่งวัฒนธรรมที่ยังสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีที่ทรงคุณค่าไว้ได้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นภาษา อาหาร ศิลปะ หัตถกรรม การละเล่น ที่จัดว่าเป็นมรดกอีสาน สามารถแสดงภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบสานมา จนถือเป็นสมบัติของสังคมและแสดงถึงภูมิปัญญาของปัจเจกชน คือ หมอลำ หมอลำเป็นศิลปะการแสดงของชาวอีสาน ซึ่งเป็นที่นิยมมากและรับใช้ชีวิตชาวชนบทอีสานในแง่มุมต่างๆ กล่าวคือให้ความบันเทิงผ่อนคลายความตึงเครียดของคนในสังคม ให้การศึกษา ให้ความรู้ ให้แง่คิด ศีลธรรมจรรยาแก่ประชาชน คุณค่าของหมอลำนั้นเป็นศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านและการนำวรรณกรรมท้องถิ่นมาแสดง นับได้ว่าหมอลำเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงศิลปวัฒนธรรมของชาวอีสานที่สะท้อนภาพของสังคมและความบันเทิงในเชิงธุรกิจอีกด้วย

เคน ดาเหลา ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ได้อธิบายที่มาของคำว่า “หมอลำ” กับคำว่า “หมอ” ในภาคอีสาน โดยมีความหมายหลายอย่าง¹ คือ

1. เพื่อนคนสนิทธรรม ส่วนมากมักจะเรียกเมื่ออายุเท่ากัน
2. ผู้เล่นผู้แสดง เช่น หมอลำ หมอแคน
3. ผู้ชำนาญในเรื่องนั้นๆ เช่น หมอผี หมอดู หมอมนต์ หมอคำแย หมอยา หมอส่อง (ทรงเจ้า เข้าผีทายอนาคต)

ส่วนคำว่า “ลำ” หมายถึง การร้องชนิดหนึ่งเหมือนร้องเพลง หรือขับเสภา แต่ทางประเทศลาวตอนเหนือ เรียกการร้องชนิดนี้ว่า ขับ ส่วนลาวตอนใต้เรียกเหมือนภาคอีสานว่า “ลำ” โดยได้แบ่งหมอลำตามลักษณะ และท่วงทำนองในการลำเป็นแต่ละประเภทมีดังนี้

หมอลำพื้น หมายถึง เป็นการลำที่มีมานานกว่าการรำทุกประเภท ลำพื้นเป็นการลำเล่าเรื่องนิทาน มีหมอลำ 1 คน และหมอแคน 1 คน ผู้แสดงสามารถเป็นตัวละครแสดงได้ทุกบทบาท เช่น บทพระ บทนาง บทผู้ร้าย บทราชา และบทเสนาอำมาตย์ มีอุปกรณ์ในการแสดงคือผ้าขาวม้า ใช้เป็นสื่อในการแสดงลำพื้น จึงเป็นการลำเล่าเรื่องนิทาน²

หมอลำกลอน หมายถึง หมอลำที่ดำเนินการแสดงด้วยกลอนลำ มิได้มุ่งเน้นเรื่องที่มีความสนุกสนานเพียงอย่างเดียว ในบางครั้งก็เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมรักษา การทำนายในการแสดง 2 หรือ 3 คน ก็ได้ โดยจะใช้กลอนรัก กลอนเกรี้ยว กลอนเดินดง กลอนสด กลอนตลก กลอนประวัติศาสตร์ หมอลำประเภทนี้ประกอบด้วย³

1. หมอลำผีฟ้า
2. หมอลำส่อง
3. หมอลำกบแก้ว

---

¹ สัมภาษณ์ เคน ดาเหลา, ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน (หมอลำ), 24 มีนาคม 2551.

² สัมภาษณ์ ประสงค์ เหล่าหา, ศิลปินหมอลำพื้น จังหวัดขอนแก่น, 23 มิถุนายน 2551.

³ สัมภาษณ์ บุญช่วง เด่นดวง, ศิลปินหมอลำกลอน, 29 มีนาคม 2551.

หมอลำหมู่ หมายถึง หมอลำที่มุ่งเน้นความสนุกสนานเป็นมหรสพ เพื่อความบันเทิง
 ดำเนินการแสดงเป็นเรื่องราวแบบการแสดงละครให้ผู้แสดงจำนวนมาก รับบทบาทเป็นตัวละคร
 ประเภทต่างๆ เช่น พระเอก นางเอก ตัวโกง ตัวตลก⁴ เป็นต้น หมอลำประเภทนี้ประกอบด้วย

1. หมอลำดับเต่า
2. หมอลำเพลิน
3. หมอลำหมู่ธรรมดา

นอกจากนี้ก็มีนักวิชาการหลายท่านได้แบ่งประเภทของหมอลำไว้เช่นเดียวกันซึ่งมี
 ข้อแตกต่างกัน โดยแบ่งหมอลำตามบทบาทและหน้าที่ที่มีต่อชุมชนอีสานไว้ 2 ประเภท คือ

1. หมอลำในบทบาทพิธีกรรม คือ หมอลำในพิธีกรรมเกี่ยวกับการบำบัดรักษาและ
 พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนายต่างๆ ประกอบด้วย ลำส่อง ล่องผีฟ้า ลำทรง ฯลฯ

2. หมอลำบทบาทมหรสพ คือ มุ่งให้ผู้ชมเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินยามว่างเว้น
 จากฤดูเก็บเกี่ยวโดยนำวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน มาขับร้องประกอบการแสดงประกอบด้วย
 หมอลำกลอน หมอลำหมู่ หมอลำเพลิน หมอลำซิ่ง ฯลฯ

ปัจจุบันการแสดงหมอลำในบทบาทพิธีกรรมยังคงมีการสืบทอดต่อกันมาเรื่อยๆ แต่จำกัด
 อยู่ในวงแคบ ส่วนหมอลำในบทบาทมหรสพพบว่า มีการพัฒนามาโดยตลอด และได้รับความนิยม
 ทุกยุคทุกสมัย ยิ่งสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป และความเจริญมากขึ้นเท่าใด ศิลปินหมอลำก็พยายาม
 ที่จะปรับปรุงแบบการแสดง วิธีการแสดงให้ทันสมัยเช่นกัน นอกจากนี้หมอลำจะมีบทบาทต่อชุมชน
 อีสานมาโดยตลอดในด้านพิธีกรรมและด้านมหรสพ และยังมีบทบาทที่ช่วยรักษาประเพณีพื้นบ้าน
 รักษาวรรณกรรมของประเทศไทยเป็นอาชีพและเป็นสื่อสัมพันธ์กับมวลชน จากการที่การแสดง
 หมอลำเป็นที่นิยมของผู้ชม ทำให้หมอลำแต่ละคนจะต้องมีการพัฒนาการแสดงของตนเองอยู่เสมอ
 เพื่อให้เป็นที่ถูกใจของผู้ชม การแสดงหมอลำจึงถือว่าเป็นการสร้างรายได้ให้กับผู้ดำเนินกิจการใน
 การประกอบธุรกิจด้านการแสดงหมอลำอีกด้วย

หมอลำสามารถแสดงในงานทุกประเภท ตั้งแต่เทศกาลออกพรรษาไปถึงงานประจำปี
 เทศกาลต่างๆ เช่น งานบวชนาค งานบุญกฐิน งานบุญผ้าป่า งานบุญบั้งไฟ งานบุญแจกข้าว
 (บุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว) จนกระทั่งถึงหน้าฝนก็จะหยุดรับงานแสดง เนื่องจาก
 ฝนตกเป็นอุปสรรคการแสดงสมาชิกคณะหมอลำก็จะไปประกอบอาชีพทำนา นอกจากงานว่าจ้าง
 ของเจ้าภาพหมอลำ บางคณะก็จะได้รับการว่าจ้างไปแสดงล้อมผ้า (ล้อมผ้า หมายถึง การที่

---

⁴ สัมภาษณ์หมอลำสมภาร บุญซ้อน, หัวหน้าคณะหมอลำ ส. สมภาร, 19 กรกฎาคม 2552.

คณะหมอลำเดินทางไปทำการแสดงตามสถานที่ต่างๆ โดยใช้ผ้าล้อมรอบบริเวณจัดงานแสดง เพื่อเก็บเงินผู้เข้าชมการแสดง) บางคนจะไปล้อมผ้าแสดงหมอลำของตนเองตามสถานที่ต่างๆ ซึ่งเรียกว่า “การเดินสาย” ในการว่าจ้างติดต่อหมอลำไปแสดงผู้ติดต่อว่าจ้าง หรือเจ้าภาพจะมาว่าจ้างด้วยตนเอง หรืออาจจะมอบหมายให้คนอื่นไปว่าจ้างแทน ในกรณีทำงานที่เป็นเจ้าภาพหลายคน เช่น งานบุญหมู่บ้าน ชาวบ้านก็จะประชุมตกลงกันว่าให้บุคคลใดบ้างไปว่าจ้างคณะหมอลำและให้เสนอชื่อคณะหมอลำที่จะจ้างมาแล้ว ถึงแม้การสื่อสารจะมีโทรศัพท์ใช้ทั่วไปในปัจจุบัน แต่การว่าจ้างก็นิยมไปว่าจ้างด้วยตนเอง ทั้งนี้เพื่อจะได้พูดคุยตกลงทำสัญญากันระหว่างผู้ว่าจ้างกับคณะหมอลำ เมื่อมีเจ้าภาพมาติดต่อคณะหมอลำหรือหัวหน้าคณะ ก็จะต้องรับเป็นอย่างดีตามวิสัยของคนที่สานที่คนมาบ้านต้องต้อนรับ คณะหมอลำต้องหาน้ำ อาหารให้เจ้าภาพรับประทานและพูดคุยกันเรื่องการว่าจ้าง วันเวลา สถานที่ และตกลงราคาตามลำดับ

การติดต่อการแสดงที่กล่าวข้างต้นเป็นการติดต่อระหว่างหัวหน้าคณะหมอลำกับเจ้าภาพโดยตรง ซึ่งจะเป็นการว่าจ้างที่นิยมในอดีต อีกกรณีหนึ่งที่จะสามารถอำนวยความสะดวกให้กับเจ้าภาพในการติดต่องานแสดงคือ การติดต่อผ่านสำนักงานหมอลำ ซึ่งส่วนใหญ่สำนักงานหมอลำจะตั้งอยู่ใจกลางเมืองที่มีการคมนาคมสะดวก ทำให้การเดินทางของเจ้าภาพเป็นไปด้วยความรวดเร็วโดยไม่ต้องเดินทางไปหาคณะหมอลำที่บ้าน ซึ่งคณะหมอลำส่วนมากจะอยู่ในท้องถิ่นที่ทุรกันดารลำบากแก่การเดินทางของเจ้าภาพ อีกทั้งถ้าเข้ามาว่าจ้างที่สำนักงานหมอลำซึ่งเป็นศูนย์รวมของหมอลำคณะต่างๆ โดยจะมีรายละเอียดของแต่ละคณะ เช่น แผ่นประชาสัมพันธ์ของคณะหมอลำที่ปิดประกาศไว้ ภาพศิลปินหมอลำ และทราบเรื่องที่จะแสดงจำนวนที่แสดงซึ่งสำนักงานจะมีข้อมูลเก็บไว้ เมื่อเจ้าภาพมาติดต่อก็จะสามารถเลือกจากข้อมูลที่มีเก็บไว้ได้ ในการติดต่อว่าจ้างคณะหมอลำผ่านทางสำนักงานหมอลำ ทางคณะหมอลำจะต้องเสียค่าใช้จ่ายให้กับสำนักงานคณะหมอลำร้อยละ

10-20 % ของค่าจ้าง การว่าจ้างของคณะหมอลำอาจจะว่าจ้างได้ในราคาถูกกว่าการว่าจ้างที่สำนักงานแต่จะไม่สะดวกเหมือนกับการว่าจ้างที่สำนักงานคณะหมอลำ เพราะบางคณะอยู่ไกล อีกทั้งการไปว่าจ้างคณะหมอลำอาจเดินทางไปแสดงที่อื่น หรือคณะหมอลำอาจรับงานแสดงไว้ก่อนแล้ว ทำให้การว่าจ้างที่สำนักงานหมอลำเป็นที่นิยมมากเพราะสะดวกกว่า คือ มีเจ้าหน้าที่อยู่ประจำและยังมีคณะหมอลำอื่นๆ ให้เลือกหลายคณะ

สำนักงานหมอลำหลายสำนักงานมีรายการทางสถานีวิทยุกระจายเสียง หรือสถานีโทรทัศน์เพื่อประชาสัมพันธ์ ศิลปินหมอลำและกิจกรรมในการแสดงสำนักงานหมอลำบางคณะก็จะนำศิลปินหมอลำในสังกัดให้มีโอกาสอัดเทปบันทึกเสียง เพื่อประชาสัมพันธ์คณะหมอลำและจำหน่ายเทปคลาสเซ็ท ซีดี วีซีดี ทั่วประเทศ นอกจากนี้สำนักงานหมอลำอาจจะได้รับการสนับสนุนทางด้านงบประมาณ เพื่อพัฒนาคณะหมอลำในการประชาสัมพันธ์สินค้าของบริษัท เช่น

บริษัท เอ็ม 150 บริษัทเครื่องคัมสมุนไพโรภระชาดำ ครีมทาสิวฝ้าตรา ชิง ชิง ครีมทาสิวฝ้าตราดอกกุณ ฯลฯ ซึ่งจะมีผลประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงหมอลำพบว่า มีศิลปะการแสดงหมอลำที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ที่มีกลุ่มศิลปินหมอลำเข้ามาก่อตั้งสำนักงานคณะหมอลำและเปิดธุรกิจการแสดงหมอลำประเภทต่างๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 2502-2552 ระยะเวลา 50 ปี มีสำนักงานคณะหมอลำที่มีการเข้ามาตั้งขึ้นมากกว่า 65 คณะ ในบริเวณเดียวกันจนประชาชนในจังหวัดอุดรธานีเรียกแฉวนี้ว่า ชุมชนหมอลำ คุ้มหมอลำ และตลาดหมอลำ

สืบเนื่องจากในปี พ.ศ. 2502 นายก้องทอง โคตรประทุม ได้เข้ามาอาศัยพื้นที่ของวัดมัชฌิมาวาสเป็นบ้านพักพร้อมกับเปิดเป็นร้านตัดผมชื่อร้าน “ก้อนทอง บาร์เบอร์” นายก้อนทอง ซึ่งอดีตเคยเป็นหมอลำทำให้มีผู้คนรู้จักและเข้ามาตัดผมที่ร้านมากมาย และยังมีเพื่อนศิลปินหมอลำเข้ามาตัดผมที่ร้านหลายคน จนกระทั่งมีลูกค้าเข้ามาตัดผมในร้านซึ่งพูดคุยว่า จะไปข้างคณะหมอลำไปแสดงในงานแต่ยังไม่รู้ว่าจะไปติดต่อที่ไหน นายก้อนทองจึงมีโอกาสนำตนว่าอดีตเคยเป็นหมอลำในจังหวัดขอนแก่น ชีวิตในอดีตมีประสบการณ์อยู่บนเวทีหมอลำมาครั้งก่อนชีวิต เมื่ออายุมากจึงได้เลิกอาชีพเปลี่ยนตัวเองมาทำอาชีพตัดผม รู้จักกับศิลปินหมอลำหลายคน สามารถเป็นธุระติดต่อคณะหมอลำไปแสดงในงานให้ได้

เมื่อผ่านงานแรกไปต่อมาเมื่อเจ้าภาพต้องการหมอลำ ก็จะบอกต่อกันว่าไม่ต้องเดินทางไปหาบ้านหมอลำหรือสมาคมหมอลำให้ยาก ให้ไปติดต่อคณะหมอลำที่ร้านตัดผมของนายก้อนทอง โคตรประทุม ที่ข้างวัดมัชฌิมาวาสก็ได้ จนกระทั่งร้านตัดผมของนายก้อนทอง เริ่มเป็นที่รู้จักของเจ้าภาพที่จะว่าจ้างหมอลำไปแสดงในงานเทศกาลต่างๆ เมื่อนายก้อนทองติดต่อประสานงานศิลปินหมอลำให้มาแสดงในงานที่มีผู้ว่าจ้างติดต่อโดยการโทรเลข หมอลำก็จะเข้ามาพักในร้านตัดผมข้างวัดมัชฌิมาวาส เนื่องจากศิลปินหมอลำอยู่ที่ชนบทและอยู่ต่างจังหวัด การคมนาคมในสมัยก่อนธุรกรรมกันดาร หมอลำต้องเข้ามาขอพักที่ร้านตัดผม เพื่อจะออกเดินทางไปทำการแสดงหมอลำแต่เช้าตรู่และเมื่อกลับก็จะมาแวะที่ร้านตัดผมนายก้อนทองอีกครั้ง เพื่อมาพักผ่อนก่อนออกเดินทางกับบ้านในตอนเช้าของอีกวัน จนกระทั่งร้านตัดผมของนายก้อนทองมีเจ้าภาพและหมอลำเข้ามาแวะเวียนอยู่เป็นประจำ ทำให้นายก้อนทองได้เขียนป้ายติดที่หน้าร้านตัดผมว่า “ติดต่อว่าจ้างหมอลำได้ที่นี้” ร้านตัดผมของนายก้อนทอง โคตรประทุม จึงเป็นศูนย์ประสานงานระหว่างผู้มาติดต่อการแสดงหมอลำและศิลปินหมอลำ⁵

⁵ สัมภาษณ์ เทวี บุตรตัว, หัวหน้าสำนักงานหมอลำ คณะเวทีการบันเทิงจังหวัดอุดรธานี, 8 พฤษภาคม 2551.

ในช่วงปี พ.ศ. 2502-2510 ศิลปินหมอลำที่นายก้อนทอง โครตประทุม ติดต่อกับมาแสดง ก็เริ่มเข้ามาอาศัยข้างวัดมัชฌิมาวาสเป็นบ้านพักชั่วคราว และหาพื้นที่ว่างก่อสร้างเป็นสำนักงาน คณะหมอลำเป็นของตน หมอลำคณะแรกๆ ที่เข้ามาตั้งสำนักงานหมอลำ คือ หมอลำอ่อนตา แก้ววรรณ หมอลำทองสา ศรีผาย หัวหน้าคณะหมอลำอัศวินเทวา จากนั้นหมอลำสายนต์และ หมอลำแดงอ่อน ก็ทยอยเข้ามาตั้งเป็นสำนักงานคณะหมอลำตามลำดับ ในปี พ.ศ. 2510 เทศบาล นครจังหวัดอุดรธานี ได้พัฒนาพื้นที่ในตัวเมืองจังหวัดอุดรธานี รวมทั้งพื้นที่ส่วนหนึ่งของ วัดมัชฌิมาวาสตัดทำเป็นถนนจึงทำให้ร้านตัดผมของนายก้อนทอง โครตประทุม และสำนักงาน คณะหมอลำ กุฎิพระสงฆ์และกุฎิแม่ชีของวัดมัชฌิมาวาสบางส่วนถูกแบ่งออกไปเมื่อเทศบาล นครจังหวัดอุดรธานีทำโครงการพัฒนาพื้นที่เสร็จเรียบร้อย จึงทำให้กุฎิพระสงฆ์และพื้นที่ดังกล่าว ว่างเปล่ามีถนนเส้นใหม่เกิดขึ้นที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส และพื้นที่ของวัดบางส่วนที่ถูกตัดแบ่งออกไป ทำให้มีคหบดีคือ นาย พินโย โวหารเดช และนายปลัดเชิด รัชตะสุวรรณ ได้ขอพื้นที่บางส่วน ที่ถูกตัดไปซึ่งเป็นพื้นที่ว่างเปล่าซึ่งได้ขอกับเจ้าอาวาสเป็นของตน เมื่อทางวัดอนุญาตก็ได้สร้างเป็น บ้านพักและทำเป็นห้องแถว

จนกระทั่งร้านตัดผมของนายก้อนทอง โครตประทุม มีเจ้าภาพและหมอลำเข้ามาแวะเวียน อยู่เป็นประจำ ศิลปินหมอลำในจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดใกล้เคียง ก็เริ่มได้เข้าอาศัยพื้นที่ สำนักงานคณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสประกอบธุรกิจการแสดงหมอลำจนกลายเป็นชุมชน หมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส และได้สืบสานศิลปะการแสดงหมอลำไว้หลายประการ เช่น หมอลำ เรื่องต่อกลอน หมอลำเพลิน หมอลำกลอน หมอลำชิงชู้และหมอลำซิ่ง ทำให้ชุมชนหมอลำข้าง วัดมัชฌิมาวาสมีมรดกทางด้านศิลปะการแสดงมากมาย

การรับงานแสดงประเภทหมอลำที่ชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสยังมีผู้เชี่ยวชาญ ประพันธ์กลอนลำ ฝึกสอนหมอลำให้ผู้สนใจที่จะเรียนเป็นหมอลำอาชีพ มีเวทีเครื่องเสียงไว้รับ งานบริการ อีกทั้งยังมีกลุ่มนักแสดงที่เรียกว่าทีมหางเครื่อง ซึ่งเป็นองค์ประกอบในการแสดงหมอลำ ประเภทหมอลำซิ่ง หางเครื่องจะมีหน้าที่เดินและพ้อนประกอบการลำ รูปแบบการแสดงหมอลำซิ่ง ได้นำเอาการแสดงหางเครื่องหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสได้จับกลุ่มกันฝึกซ้อมไว้ เป็นกลุ่มคณะหรือเรียกว่าคณะหางเครื่อง นักแสดงหางเครื่องบางทีมจะไม่ประจำคณะใดคณะหนึ่ง จะมีหางเครื่องเป็นเอกเทศรับงานแสดงหางเครื่องโดยเฉพาะ สำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ได้รับความนิยมนอกจากประชาชนในภาคอีสานโดยเฉพาะจังหวัดอุดรธานีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ปัจจุบันมีสำนักงานคณะหมอลำเข้ามาตั้งมากกว่า 30 คณะ ในบริเวณเดียวกันทำให้ประชาชนที่ จะว่าจ้างหมอลำไปแสดงมีโอกาสดำเนินเลือกคณะหมอลำที่ตนเองชื่นชอบไปแสดงในงาน ต่างๆ เช่น งานบุญบั้งไฟ งานกฐิน งานแต่งงาน เป็นต้น

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าศิลปะการแสดงหมอลำของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ได้มีการพัฒนารูปแบบการแสดงอยู่เสมอ และมีหมอลำเกิดขึ้นหลายประเภท อีกทั้งสำนักงานคณะหมอลำได้ส่งเสริมให้ศิลปินหมอลำในสังกัด ได้เข้าร่วมการประกวดหมอลำกลอนย้อนยุคตามหน่วยงานราชการที่จัดขึ้นในจังหวัดต่างๆ ทำให้ศิลปินหมอลำในจังหวัดอุตรธานีได้รับรางวัลชนะเลิศในการประกวดหลายคน สำนักงานคณะหมอลำแต่ละคณะยังมีศิลปินหมอลำอาวุโสชั้นครูที่มีความสามารถในการแสดงหมอลำหลายประเภท ทั้งยังมีความสามารถด้านการขับร้องและลีลาการวาดฟ้อนที่มีแบบฉบับเฉพาะตัวหลายท่าน จนมีชื่อเสียงทางด้านการแสดงและผลงานอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีผู้สนใจเข้ามาเรียนหมอลำในสำนักงานคณะหมอลำแต่ละคณะทำให้เกิดการสืบทอดการแสดงหมอลำรุ่นต่อรุ่น

นับได้ว่าการแสดงหมอลำที่ชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสเป็นมรดกที่สำคัญและสมควรยกย่องให้เป็นการอนุรักษ์ไว้คู่กับจังหวัดอุตรธานี ปัจจุบันสำนักงานคณะหมอลำและศิลปินหมอลำมีงานแสดงลดน้อยลงและเลิกกิจการไปหลายคณะ เนื่องจากสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทางด้านเศรษฐกิจและการแข่งขันในด้านประกอบธุรกิจ คณะหมอลำที่มีเงินทุน ทุนทรัพย์มากก็สามารถประกอบธุรกิจได้ เนื่องจากมีทุนในการปรับปรุงรูปแบบการแสดง เช่น ชุดเครื่องแต่งกายระบบไฟ แสง สี ส่วนสำนักงานหมอลำที่มีงบประมาณน้อยก็จะเลิกกิจการไปหลายคณะ

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคม จังหวัดอุตรธานี องค์กรประกอบกลวิธีในการแสดงหมอลำขึ้นตอนการฝึกการแสดงหมอลำ ผลงานของสำนักงานคณะหมอลำ เพื่อรวบรวมข้อมูลและให้ผู้สนใจศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาประวัติของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุตรธานี
2. ศึกษาและวิเคราะห์องค์ประกอบและกระบวนการทำฟ้อนของหมอลำกลอน ในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุตรธานี
3. ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะเอกลักษณ์ในการแสดงหมอลำกลอนและหมอลำซิ่งของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุตรธานี
4. วิเคราะห์การแสดงหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคม

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการแสดงหมอลำกลอนและหมอลำซิ่ง ในชุมชนหมอลำข้างวัด มัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาจากเอกสารทางวิชาการต่างๆ ได้แก่ หนังสือ ตำรา งานวิจัยจากแหล่งข้อมูลทางวิชาการต่างๆ จากหอสมุดทางมหาวิทยาลัยต่างๆ สำนักงานวัฒนธรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ได้แก่

จันทิมา แสงเจริญ. ละครชาตรีเมืองเพชร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2536. ให้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินการจัดการแสดงและการติดต่อการแสดง

จารุบุตร เรืองสุวรรณ. ภูมิหลังอีสาน. ใน นาฏกรรมอีสาน. หน้า 1-9. กภาพสินธุ์ : ประสานการพิมพ์, 2537. เป็นการศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวอีสานในแง่มุมต่างๆ เช่น ด้านภาษา ด้านวรรณคดี และบทกวีภาษาชาวไทยอีสาน

จารุวรรณ ธรรมวัตร. ผญาบทกวีของชาวอีสาน. กภาพสินธุ์ : โรงพิมพ์จิตกัณฑ์การพิมพ์, 2546. อธิบายประเพณีของชาวอีสาน ตลอดจนรูปแบบลักษณะของผญาแบบต่างๆ

ชัชวาล วงษ์ประเสริฐ. ศิลปะการฟ้อนภาคอีสาน. มหาสารคาม : ฝ่ายวิชาการ สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2532. กล่าวถึงความเป็นมาของการฟ้อนในการแสดง และลักษณะของการฟ้อนอีสาน

ธีระพงษ์ โสดาศรี. บทบาทของสำนักงานหมอลำในอำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น. ปริญญาโท วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์), 2527. อธิบายถึงบทบาทของสำนักงานหมอลำ ในด้านธุรกิจระหว่างสำนักงานหมอลำกับหมอลำในการสื่อกลางในการติดต่อรับงานแสดงหมอลำ

บุญเกิด พิมพ์วรรณกุล, รวบรวมและเรียบเรียง. ประเพณีโบราณและเกร็ดโบราณคดีโทอีสาน. ขอนแก่น : หจก. โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2544. รวบรวมประเพณีฮีตสิบสองของชาวอีสานที่ปรากฏจากอดีตถึงปัจจุบัน

ปัทมาวดี ชาญสุวรรณ. พัฒนาการของหมอลำหมู่วาดของแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2542. อธิบายความหมาย ความเป็นมาของหมอลำหมู่ รูปแบบและองค์ประกอบของหางเครื่องหมอลำหมู่

พนอ กำเนิดกาญจน์. อีสานโฮแซว. อุรธานี : ศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลัยครูอุรธานี, 2525. อธิบายการนำฟ้อนอีสานเข้าสู่ราชสำนัก และแนวคิดในการประดิษฐ์ทำฟ้อนอีสานตามแบบของอาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์

พจน์มัลย์ สมรรถบุตร. การฟ้อนภูไทในเรณูนคร. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541. ให้ความรู้เกี่ยวกับแนวความคิดของการฟ้อน องค์ประกอบ และวิธีการรับงานแสดง

พรเทพ วีระพูล. การแสดงหางเครื่องหมอลำหมู่. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต วิชาเอก ไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2535. อธิบายความหมาย ความเป็นมาของหมอลำหมู่ รูปแบบ และวิธีการลำแต่ละประเภท

พิมพ์ทอง ภูโสภ. ทำฟ้อนของหมอลำกลอนวาดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ ปริญญา มหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2533. อธิบายความหมาย ความเป็นมาของหมอลำ กลอน ลักษณะทำฟ้อนของหมอลำกลอนทำนองอุบลราชธานี

พรสวรรค์ พรดอนก่อ. การพัฒนาการจัดการศิลปะการแสดงหมอลำกลอนใน จังหวัดอุรธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551. อธิบายถึงแนวทางการบริหารจัดการแสดงหมอลำกลอน

พีรพงศ์ เสนุไสย. สายธารฟ้อนแห่งอีสาน. ขอนแก่น : หจก. โรงพิมพ์คลังนาวิทยา, 2547. ให้ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มทำฟ้อนอีสาน ได้แก่ กลุ่มทำฟ้อนผีฟ้า กลุ่มทำฟ้อนหมอลำ กลุ่มทำ ฟ้อนชนเผ่า และกลุ่มทำฟ้อนในสถานศึกษา

พีระศิลป์ ชินสอน. ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของสำนักงานส่งเสริมหมอลำ กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541. อธิบายถึงองค์ประกอบ ของสำนักงานส่งเสริมหมอลำ บทบาทในการบริหารของสำนักงานหมอลำ

ยุทธศิลป์ จุฑาวิจิตร. การฟ้อนอีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชา นาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2539. ให้ความรู้เกี่ยวกับแนวความคิดของการวาดฟ้อนหมอลำในประเภทต่างๆ

เยาวภา คำเนตร. วิธีชีวิตของชาวอีสานจากกลอนลำทางยาวของหมอลำกลอน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2536. อธิบายความหมาย ความเป็นมาของหมอลำ ประเภทต่างๆ รูปแบบ และวิธีการลำแต่ละประเภท

รัถพร ชังธาดา. หนังสือพิมพ์ : หนังสือตะลุงภาคอีสาน. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการส่งเสริมหนังสือตามแนวพระราชดำริ, 2526. ให้ความรู้เกี่ยวกับการบริหาร การจัดการในคณะหนังสือตะลุง และการรับงานแสดง

วราภรณ์ บัวผา. การแสดงหางเครื่องบางเส่ย “คณะแม่ถนอม” ตำบลบางเส่ย อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชา นาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544. ให้ความรู้เกี่ยวกับระบบการจัดองค์กรและรูปแบบการประกอบธุรกิจในการจัดแสดงหางเครื่อง

ศิริภรณ์ ปทุมวัน. บทบาทของหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ สาขา ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2542. อธิบายความหมาย ความเป็นมาของหมอลำประเภทต่างๆ รูปแบบ และวิธีการลำแต่ละประเภท

ศราวุธ จันทระจำ. หุ่นกระบอกคณะชะเวงหลามแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ไทย ภาควิชา นาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550. ให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการแสดงและวิธีการรับงานแสดง

สนอง คลังพระศรี. หมอลำซิ่ง : กระบวนการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดนตรีของหมอลำในภาคอีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541. ศึกษาพัฒนาการหมอลำกลอนสู่หมอลำซิ่ง รูปแบบวิธีการแสดงหมอลำกลอนซิ่ง และปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

สุขสันติ แวงวรรณ. หมอลำกกาขาว. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชา นาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539. ศึกษาความเป็นมาของหมอลำกกาขาว องค์ประกอบและวิธีการแสดง

สิทธิรัตน์ ภูแก้ว. การฟ้อนเกี่ยวของหมอลำกลอน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชา นาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550. ให้ความรู้เกี่ยวกับการวาดฟ้อนหมอลำกลอนทำนองอุบลราชธานี

สิทธิศักดิ์ จำปาแดง. บทบาทของหมอลำในการแก้ปัญหาสังคม. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2548. ศึกษาบทบาทของหมอลำ เสริมประชาธิปไตย

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. วิวัฒนาการ นาฏยศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543. ให้ความรู้เกี่ยวกับการละเล่นแอ่วลาวในรัชกาลที่ 4

สุรียา สมุทคุปดี และคณะ. คนซึ่งอีสาน : ร่างกาย กามารมณ์ อัตลักษณ์ และเสียงสะท้อนของคนทุกซ์ในหมอลำซึ่งอีสาน. นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2544.

สุรียา สมุทคุปดี และคณะ. หนังสือพิมพ์ของอีสาน. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2535. ให้ความรู้เกี่ยวกับโอกาสในการแสดง เนื้อหาที่ใช้แสดงในการใช้กลอนหมอลำประกอบการแสดง และการจัดการแสดง

เสงี่ยม บึงไผ่. บทบาทของหมอลำกลอนด้านการเมือง. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2533. อธิบายความหมาย ความเป็นของหมอลำประเภทต่างๆ รูปแบบ และวิธีการลำแต่ละประเภท

อุดม บัวศรี. “หมอลำพื้น” มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. 4 (สิงหาคม 2528) : 88-93. ให้ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาและวิธีการแสดงหมอลำพื้น

อมร่า กล้าเจริญ. ละครชาตรีที่แสดง ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏยศิลป์ไทย ภาควิชานาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537. ให้ความรู้เกี่ยวกับระบบการจัดการแสดงและรูปแบบขั้นตอนในการจัดการแสดงละครในรูปแบบของคณะต่างๆ

โอสถ บุตรมารศรี. การสะท้อนของสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำเคน ดาเหล่า. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2538. อธิบายความหมาย ความเป็นมาของหมอลำประเภทต่างๆ รูปแบบ และวิธีการลำแต่ละประเภท

เครือข่ายสื่อภาคประชาชน ภาคอีสาน. หอมดินกลิ่นอีสาน. อุบลราชธานี : ศิริธรรมออฟเซ็ท, 2550. อธิบายถึง หมอลำที่เข้ามาตั้งสำนักงานคณะหมอลำในบริเวณข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี และการประกอบอาชีพหมอลำในยุคปัจจุบัน

2. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

- 2.1 สัมภาษณ์ศิลปินหมอลำกับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับสำนักงานคณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
- 2.2 สังเกตการณ์ วิธีการแสดงและการรับงานการแสดงหมอลำของสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
- 2.3 ศึกษาวิธีการแสดงหมอลำพร้อมฝึกปฏิบัติ เพื่อให้ได้รับประสบการณ์ตรงตามแบบของการแสดงหมอลำของสำนักงานคณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง จังหวัดอุดรธานี และนำมาใช้ในการวิเคราะห์
- 2.4 บันทึกวีดิทัศน์การแสดงหมอลำของสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
- 2.5 นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาแยกเป็นหมวดหมู่และวิเคราะห์ แล้วนำเสนอข้อมูลและผลการวิเคราะห์ โดยแบ่งเป็นบทต่างๆ ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

- 1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
- 1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย
- 1.3 ขอบเขตของการวิจัย
- 1.4 นิยามศัพท์ในการวิจัย
- 1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย
- 1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

บทที่ 2 ประวัติสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

- 2.1 ความหมายของหมอลำ
- 2.2 ประเภทของหมอลำ
- 2.3 ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหมอลำ
- 2.4 ชุมชนคณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี
- 2.5 สำนักงานคณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

- 3.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- 3.2 เครื่องมือที่ใช้รวบรวมข้อมูล
- 3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.4 การตรวจสอบข้อมูล

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

บทที่ 4 การวิเคราะห์การแสดงหมอลำในชุมชนคณะหมอลำข้างวัด มัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคม จังหวัดอุดรธานี

4.1 ระบบการจัดองค์กรและการประกอบธุรกิจ

4.2 องค์ประกอบในการจัดแสดงหมอลำกลอน

4.2.1 โอกาสของการแสดง

4.2.2 ผู้ว่าจ้าง

4.2.3 ผู้แสดงหมอลำกลอน

2.4.4 หมอแคน

2.4.5 สำนักงานหมอลำ

2.4.6 เวที

2.4.7 การแต่งกาย

2.4.8 เครื่องดนตรี

2.4.9 คำสอย (ถ้อยคำที่ผู้ชมมีส่วนร่วมในการแสดง)

4.2.10 ผู้ประพันธ์กลอนลำ

4.2.11 กลอนลำ

4.2.12 ทำนองลำ

4.3 การชูชาของหมอลำกลอน

4.4 ขนบธรรมเนียมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม

4.5 การแสดงหมอลำกลอน

4.6 องค์ประกอบในการจัดการแสดงหมอลำซึ่ง

4.6.1 โอกาสของการแสดง

4.6.2 ผู้ว่าจ้าง

4.6.3 ผู้แสดง

4.6.4 นักดนตรี

4.6.5 หางเครื่องหมอลำ

4.6.6 สำนักงานหมอลำ

4.6.7 เวที

4.6.8 การแต่งกาย

4.6.9 เครื่องดนตรี

4.6.10 ผู้ประพันธ์กลอนลำ

4.6.11 กลอนลำ

4.6.12 ทำนองลำ

4.6.13 ผู้ควบคุมเวทีและควบคุมแสง สี เสียง

4.6.14 การบูชาครูของหมอลำ

4.7 ขั้นตอนในการแสดงหมอลำซิ่ง

4.8 หมอลำกับบริบททางสังคมในจังหวัดอุดรธานี

4.9 ขั้นตอนการฝึกหัดการแสดงหมอลำ

4.10 พัฒนาการในการแต่งกายของหมอลำและหางเครื่อง

4.11 พัฒนาการจัดการศิลปะการแสดงหมอลำกลอนในชุมชน

หมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

4.12 แนวทางการพัฒนาศิลปะการแสดงหมอลำกลอนในชุมชนหมอลำ

ข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

บทที่ 5 ทำพ็อนหมอลำกลอนทำนองขอนแก่น

5.1 การพ็อนของหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นในชุมชนหมอลำข้าง

วัดมัชฌิมาวาส

5.2 ทำพ็อนของหมอลำกลอนฝ่ายชาย

5.2 ทำพ็อนของหมอลำกลอนฝ่ายหญิง

5.3 กระบวนทำพ็อนเกี่ยวของหมอลำกลอนทำนองขอนแก่น

5.4 การวิเคราะห์ทำพ็อนและกระบวนทำพ็อนเกี่ยวของหมอลำ

กลอนทำนองขอนแก่น

บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผล

6.2 ข้อเสนอแนะ

บรรณานุกรม / รายการอ้างอิง

ภาคผนวก ก

1. แผนที่ชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส

ภาคผนวก ข

1. รายชื่อผลงานหมอลำด้านเทพคลาสเซ็ท

2. รายชื่อผลงานหมอลำด้านซิดี วิซิดี

ภาคผนวก ก

1. ภาพผู้ให้สัมภาษณ์
2. โปสเตอร์คณะหมอลำในสังกัดสำนักงานคณะหมอลำ

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

สถานที่ทำการวิจัยและเก็บข้อมูล

ชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

อุปกรณ์ในการทำวิจัย

1. เครื่องบันทึกเสียงพร้อมไมค์
2. เครื่องบันทึกภาพกล้องถ่ายภาพ
3. เครื่องเขียน
4. คอมพิวเตอร์

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

1. ศิลปินหมอลำ หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ความสามารถในด้านการแสดงหมอลำและประกอบอาชีพหมอลำจนได้รับชื่อเสียง
2. สำนักงานหมอลำ หมายถึง สถานที่ติดต่อระหว่างหัวหน้าคณะหมอลำกับผู้นำจ้างหมอลำ
3. หมอลำกลอน หมายถึง การลำที่แสดงเป็นคู่ชาย 1 คน หญิง 1 คน โดยมีแคนเป่าประกอบลำ
4. หมอลำซิ่ง หมายถึง การลำกลอนที่มีทำนองรวดเร็ว มีการนำเพลงลูกทุ่ง เพลงสตริง และเครื่องดนตรีสากล เช่น กลองชุด กีตาร์เบส บรรเลงประกอบการลำ จังหวะ ในการลำจะเร็วกว่าลำกลอนและมีหางเครื่องเต้นประกอบ
5. หมอลำเรื่องต่อกลอน หมายถึง การแสดงที่ใช้ผู้แสดงหลายคนแสดงประกอบนิทานพื้นบ้าน มีการแต่งกายคล้ายลิเก
6. หางเครื่อง หมายถึง ผู้แสดงที่เคลื่อนไหวร่างกายด้วยการเต้นหรือฟ้อน ประกอบดนตรีและเพลงร้องในการแสดงหมอลำ
7. หมอลำเพลิน หมายถึง การลำที่ผู้แสดงหลายคน มีวิวัฒนาการมาจากหมอลำเรื่องต่อกลอนบนเวทีมีฉากด้านหลัง มีลีลาจังหวะที่เร้าใจรวดเร็ว หมอลำฝ่ายหญิงจะนั่งกระโปรงสั้นเหนือเข่า

8. การเดินสาย หมายถึง การเดินทางไปแสดงหมอลำในสถานที่ต่างๆ
9. ล้อมผ้า หมายถึง การที่คณะหมอลำเดินทางไปทำการแสดงตามสถานที่ต่างๆ โดยใช้ผ้าล้อมรอบบริเวณจัดงานแสดง เพื่อเก็บเงินเข้าชมการแสดง
10. วาดฟ้อน หมายถึง การแสดงท่าทางเคลื่อนไหวประกอบจังหวะ คำร้อง หรือทำนองที่เป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นชาวอีสาน
11. โหย่น หมายถึง การถ่ายสะพานในลักษณะกึ่งม้วนเอวเป็นเลขแปดอารบิกแนวนอน
12. ย่อน หมายถึง การเคลื่อนไหวร่างกายอย่างต่อเนื่องโดยผู้ฟ้อนจะสะดุ้งตัวขึ้นตามทำนองแคน ใช้เข้าย่อและยี่ดในจังหวะที่สัมพันธ์ในทำนองลำ
13. ถกเท้า หมายถึง การยกเท้าส่งไปข้างหลังเล็กน้อยแล้วก้าวเท้าข้างนั้นไปข้างหน้าในขณะเดียวกันขาอีกข้างหนึ่งจะต้องงอพอประมาณจะพุงตัวในขณะที่ยกเท้าได้ ทำในลักษณะนี้กับเท้าทั้งสองข้างเพื่อใช้ในการเคลื่อนที่ ซึ่งมักจะปฏิบัติร่วมกับการย่อน และหากผู้ฟ้อนเป็นผู้หญิงอาจจะปฏิบัติร่วมกับการโหย่นด้วยก็ได้

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้รวบรวมบันทึกประวัติของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
2. ได้องค์ความรู้ทางด้านการแสดงหมอลำ องค์กรประกอบ และแบบแผนการแสดงพื้นบ้านของชาวอีสานอย่างเป็นระบบ
3. ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้อ้างอิงในด้านการเรียนการสอน การแสดง การวิจัย และสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์ได้ต่อไป
4. เป็นการเสริมสร้างการอนุรักษ์ และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของชาวอีสานด้านการแสดงพื้นบ้านรวมทั้งยังเป็นการเกิดเกียรติคุณศิลปินพื้นบ้านอีสาน

บทที่ 2

ประวัติชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประวัติหมอลำแต่ละประเภท เพื่อเป็นการวางพื้นฐานในด้านความรู้ทั่วไป เกี่ยวกับหมอลำ เพื่อนำไปวิเคราะห์ข้อมูลส่วนต่อไป และได้กล่าวถึงประวัติการก่อตั้งสำนักงานคณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส โดยผู้วิจัยจำแนกข้อมูลออกเป็นหัวข้อดังนี้

1. สภาพโดยทั่วไปและความเป็นมาของจังหวัดอุดรธานี
2. ความหมายของหมอลำ
3. ประเภทของหมอลำ
4. ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหมอลำ
5. ประวัติการก่อตั้งสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส
6. ประวัติสำนักงานคณะหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส
7. ความหมายของสำนักงานคณะหมอลำ

สภาพโดยทั่วไปและความเป็นมาของจังหวัดอุดรธานี

1. สภาพทั่วไปของจังหวัดอุดรธานี

“อุดรธานี” มีความหมายว่า “เมืองทิศเหนือ” เดิมชื่อบ้านหมากแข้ง ต่อมาได้เป็นที่ตั้งกองบัญชาการการปราบขบถฮ่อที่ทุ่งเชียงคำ แคว้นเชียงขวาในประเทศลาว และได้ยกขึ้นเป็นมณฑลลาวพวน ควบคุมดูแลปกครองหัวเมืองในภาคอีสานตอนบน ต่อมาภายหลังได้เปลี่ยนชื่อมณฑลลาวพวนเป็นมณฑลฝ่ายเหนือเพื่อหลีกเลี่ยงคำว่า “ลาวพวน” เมื่อประเทศลาวได้ตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศฝรั่งเศส และต่อมาได้เปลี่ยนชื่อมณฑลฝ่ายเหนือเป็นมณฑลอุดร เมื่อกระทรวงมหาดไทย ยกเลิกระบบการปกครองท้องถิ่นแบบมณฑล มณฑลอุดรจึงกลายเป็นเมืองอุดร และจังหวัดอุดรธานีมาจนถึงทุกวันนี้

อุดรธานี มาจากมณฑลฝ่ายเหนือ และมณฑลอุดร จึงมีตราประจำเมืองเป็นรูปท้าวภูเวง หรือท้าวเวสสุวรรณผู้เป็นเทพ หรือโลกบาลรักษาทิศเหนือ เป็นจอมยักษ์เป็นโลกบาลทิศอุดรในไตรภูมิพระร่วงเรียกว่าท้าวไพศรพณ์มหาราช เป็นยักษ์ดำรงอยู่ในศีลธรรม มีหน้าที่ตรวจ

ตราดูแลความเป็นไปของมนุษย์ ดวงตราประจำเมืองจึงเป็นรูปวงกลม พื้นที่สี่มุม ภายในดวงตรา เป็นรูปยักษ์ยืนบนแท่น มือทั้งสองกุมกระบอง และมีกนกเปลวขนานสองข้าง

สัญลักษณ์ประจำจังหวัดอุตรธานี เป็นรูปพาชนะดินเผาลายเขียนสีบ้านเชียง (หม้อบ้านเชียง) เนื่องจากแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุตรธานี ได้รับการยอมรับและการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก จังหวัดอุตรธานีจึงกำหนดให้เป็นสัญลักษณ์ประจำจังหวัด¹

2. ความเป็นมาของจังหวัดอุตรธานี

อุตรธานีเป็นจังหวัดที่มีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจหลายคนคิดว่าเป็นเมืองใหม่ เนื่องจากไม่ปรากฏว่ามีการกล่าวถึงในพงศาวดารและพื้นที่ที่ใช้สร้างเมืองอุตรธานินั้นไม่ใช่เมืองเก่ามาแต่โบราณแต่อย่างใด เนื่องจากเริ่มตั้งที่หมู่บ้านเล็กๆ มีผู้คนอาศัยประมาณไม่เกิน 200 หลังคาเรือน ซึ่งเรียกว่า “บ้านหมากแข้ง” แต่ในทางโบราณคดีและความเจริญทางด้านวัฒนธรรม นั้นได้มีการค้นคว้าพบหลักฐานปรากฏชัดว่าในพื้นที่ของจังหวัดอุตรธานี พบว่าเป็นแหล่งอารยธรรมโบราณซึ่งมีอายุเก่าแก่มากอยู่ระหว่าง 5,000-7,000 ปี ทั้งนี้จากการขุดพบโครงกระดูกเครื่องปั้นดินเผา ตลอดจนเครื่องมือใช้ของโบราณ โดยพบที่บ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุตรธานี ได้มีการนำไปตรวจสอบคำนวณหาอายุโดยใช้วิธีเทอร์โมลูมิเนสเซนส์ (Thermoluminescence) ที่ห้องปฏิบัติการของพิพิธภัณฑสถานมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนียประเทศสหรัฐอเมริกา ทำให้มีการเรียกชื่อวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในยุคร่วมสมัยของบ้านเชียงที่เกิดขึ้นในแหล่งอื่นของโลกว่า Banchiang Civilization

ประวัติการก่อตั้งเมืองอุตรธานินั้น มีสาเหตุเกี่ยวเนื่องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนและในปี ร.ศ.112 (พ.ศ. 2436) กล่าวคือ ได้เกิดกรณีพิพาทเรื่องดินแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ซึ่งฝรั่งเศสมีแนวนโยบายล่าอาณานิคมในอินโดจีน ได้ครอบครองดินแดนส่วนใหญ่ของเขมรญวนและแคว้นสิบสองจุไทยไว้แล้วฝรั่งเศสได้อ้างสิทธิเหนือดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ซึ่งเคยเป็นเมืองขึ้นของเขมรและญวนและส่งเรือรบ 2 ลำ เข้ามาปิดปากแม่น้ำเจ้าพระยา ม.ปาวี ตัวแทนของฝรั่งเศสบีบบังคับให้ไทยยอมลงนามในสนธิสัญญากับฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) ให้ยอมรับสิทธิของฝรั่งเศสเหนือดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงและบีบบังคับให้ไทยถอนทหารจากฝั่งขวาของแม่น้ำโขงในรัศมี 25 กิโลเมตร เป็นเหตุให้กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม

¹ สถาบันราชภัฏอุตรธานี, ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดอุตรธานี (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2546), หน้า 1.

ข้าหลวงใหญ่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ต้องย้ายที่มั่นกองบัญชาการมณฑลลาวพวนออกจากเมืองหนองคายภายในเวลา 1 เดือน

การย้ายกองบัญชาการมณฑลลาวพวน (พ.ศ. 2436)

จากสัญญาใหญ่และสัญญาน้อยที่ฝ่ายไทยจำต้องยอมทำกับฝรั่งเศสนี้เอง เป็นเหตุให้พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงใหญ่มณฑลลาวพวนจำต้องย้ายที่บัญชาการมณฑลลาวพวนจากเมืองหนองคายมาตั้งที่บ้านหมากแข้ง ดังที่ปรากฏจากเอกสารกระทรวงมหาดไทย “เรื่อง จะถอยข้าหลวงหมากแข้งลงมาอยู่นครราชสีมา ร.ศ. 112-113 (พ.ศ.2436-2437) ม. 59/12” ดังต่อไปนี้

1. กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม บอกมาว่าตามความที่โปรดเกล้าให้ชี้แจงตำบลบ้านเดื่อหมากแข้ง ซึ่งกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมจะไปตั้งพักอยู่นั้นประโยชน์ของตำบลนี้ คือ

1.1 ถ้าฝรั่งเศสคิดข้ามมาจับปากข้างนี้แล้วคงจะรับเมืองหนองคายก่อนเพราะเป็นเมืองบริบูรณ์ ถ้ามาจับหนองคายแล้วจะได้มาโต้ทันเวลา

1.2 บ้านนี้ระยะทางกึ่งกลางที่จะไปมาบังคับราชการเขตลาวพวนได้หมด

1.3 โทรเลขในแขวงลาวพวน ต้องมารวมในบ้านนี้ทั้งสิ้น

1.4 เสบียงอาหารแต่ก่อนมาเข้าที่จะเลี้ยงไพร่พลนั้นด้วยเมืองลาวหาได้เก็บเงินค่าน้ำไม่เก็บแต่ทางเข้าตามพรหมเข้าปลูกขึ้นฉางไว้ ถ้ามีข้าหลวงฤกกงทัพก็ต้องจ่ายเลี้ยงข้าหลวงแลกกทัพ ถ้าสิ้นเข้าคงฉางแล้ว จึงต้องจ่ายเงินหลวงจัดซื้อเพิ่มเติม ถ้าข้าหลวงตั้งอยู่เมืองน้อยๆ เข้าไม่พอก็ต้องจัดซื้อไม่ได้ขนเข้าเมืองอื่นมาเจือจาน ที่ตำบลบ้านนี้เป็นบ้านอยู่ในระหว่างเมืองหนองคาย เมืองหนองหาร เมืองขอนแก่น เมืองกุมภวาปี เมืองกุมภวาไสย จะได้ใช้เสบียงเมืองเหล่านี้ ไม่ต้องออกเงินหลวงให้เปลืองพระราชทรัพย์

1.5 เมืองสกลนคร แม้ว่าจะเป็นที่ภูมิดานใหญ่โตสบายก็จริง แต่ในปีนี้น้ำท่วมเสบียงอาหารเสียสิ้น ถ้าจะยกกองข้าหลวงไปตั้งก็จะต้องเสียเงินมาก และไม่มีที่ซื้อเขาด้วย อนึ่งระยะทางโทรเลขตั้งแต่กรุงเทพฯ ขึ้นไปหนองคาย อย่างเร็ว 8 วัน อย่างช้า 12 วัน ถ้าที่เมือง สกลนครโทรเลขจะต้องอย่างเร็ว 14 วัน อย่างช้า 18 วัน

1.6 ได้คิดดูในตำบลนี้ก็อยู่นอก 25 กิโลเมตรตามแผนที่ฝรั่งเศส ซึ่ง ม.ปารีสเป็นผู้ทำส่งพระราชทานขึ้นไป บ้านนี้อยู่ในอาคันตเหนือ 17 องศา 27 นาที อาทิตย์ออกของปารีส 100 องศา 22 นาที แต่ที่จะพุดกับอ้ายฝรั่งเศสซึ่งเป็นมนุษย์ดี้อๆ ด้านๆ ปราศจากความอายแล้ว ก็คงจะได้ประโยชน์เหมือนกับบ้านเดื่อหมากแข้งทุกอย่าง

กรมหมื่นดำรง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ได้ทรงตอบไปว่า “...ตามคำริห์ของกรมหมื่นประจักษ์ที่จะเลื่อนไปตั้งที่บ้านน้ำซ่อง เพื่อให้ฝรั่งเศส

ทักท้วงได้ในภายหน้านั้น ที่บ้านเดื่อหมากแข้ง ก็อยู่นอก 625 เส้นแล้ว แต่จะทรงพระดำริห์เลือกที่อื่นก็ตาม การนี้แล้วแต่กรมหมื่นประจักษ์จะทรงเลือกหาเพราะทรงทราบท้องที่ที่อยู่แล้ว กรมหมื่นดำรงไม่สามารถจะมีพระราชดำริห์ให้ดีกว่าได้...”

2. กรมหมื่นประจักษ์โทรเลขมาว่าได้ยกออกจากเมืองหนองคาย ในวันที่ 16 มกราคม ได้เดินทางถนนรัชฎาภิเศก อีกฉบับหนึ่งว่าได้ยกมาถึงบ้านหมากแข้ง วันที่ 18 มกราคม เมื่อกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ได้อพยพกองทหารและข้าราชการบริวารลงมาทางใต้จนถึงบ้านเดื่อหมากแข้ง (บ้านหมากแข้ง) เมื่อวันที่ 18 มกราคม ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) และตกลงพระทัยให้ตั้งกองบัญชาการสร้างบ้านแปลงเมือง ณ บ้านหมากแข้ง พระองค์ได้สร้างวังที่ประทับ สถานที่ราชการศาลว่าการเมือง ซึ่งโดยมากจะหันหน้าไปทางทิศเหนือซึ่งเล่าต่อกันมาว่าเพราะเป็นการเตรียมรับข้าศึกที่จะมารุกราน

ดังนั้น บ้านหมากแข้งจึงมีฐานะเป็นกองบัญชาการมณฑลลาวพวนหรือมณฑลอุดร ตั้งอยู่ที่บ้านหมากแข้งจึงมีข้าหลวงใหญ่ตามลำดับคือ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม (ร.ศ.112-118) พระวรวงศ์เธอพระเจ้าวฒันานวงศ์ (ร.ศ.118-125) ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเปลี่ยนแปลงผู้ปกครองมณฑลจากข้าหลวงใหญ่ (หรือข้าหลวงต่างพระองค์) เป็นสมุหเทศาภิบาล ขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย

ใน พ.ศ. 2442 (ร.ศ. 118) ปีกุน เปลี่ยนชื่อมณฑลลาวพวนเป็นมณฑลฝ่ายเหนือ โดยมีเมืองต่างๆ รวม 12 เมือง คือ เมืองหนองคาย หนองหาน ขอนแก่น หล่มสักดีชนบท กมูทาลัย ชัยบุรี สกลนคร โพนพิสัย ท่าอุเทน นครพนม มุกดาหาร

มณฑลลาวพวนเปลี่ยนเป็นมณฑลอุดรและการจัดแบ่งเป็นบริเวณ

ในปี พ.ศ. 2443 เปลี่ยนชื่อมณฑลลาวพวนเป็นมณฑลอุดรและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่าเมืองที่จัดแบ่งไว้ในมณฑลอุดรมีมากเกินไปจนความจำเป็นในการปกครองจึงทรงรวมหัวเมืองในมณฑลเป็นบริเวณซึ่งมีฐานะเทียบเท่าจังหวัด เพื่อให้เหมาะสมแก่การปกครองและโปรดเกล้าฯ ให้ยุบเมืองจัตวาบางเมืองลงเป็นอำเภอ ส่วนอำเภอใดที่เคยเป็นเมืองขึ้นกับเมืองที่ตั้งเป็นบริเวณ หรือสมควรจะให้ขึ้นกับบริเวณใดก็ให้รวมเข้าไปในบริเวณนั้น โดยโปรดให้แบ่งออกเป็น 5 บริเวณ คือ

1. บริเวณหมากแข้งมี 7 เมือง คือ บ้านหมากแข้ง เมืองหนองคาย เมืองหนองหาร เมืองกุมภวาปี เมืองกมูทาลัย เมืองโพนพิสัย เมืองรัตนวาปี ตั้งที่ว่าการบริเวณที่บ้านหมากแข้ง
2. บริเวณพาชีมี 3 เมือง คือ เมืองขอนแก่น เมืองชนบท เมืองภูเวียง ตั้งที่ว่าการบริเวณที่เมืองขอนแก่น

3. บริเวณธาตุพนมมี 4 เมือง คือ เมืองนครพนม เมืองไชยบุรี เมืองท่าอุเทน เมืองมุกดาหาร ตั้งที่ว่าการบริเวณที่เมืองนครพนม

4. บริเวณสกลนคร มี 1 เมือง คือ เมืองสกลนคร ตั้งที่ว่าการเมืองสกลนคร

5. บริเวณน้ำเหือง มี 3 เมือง คือ เมืองเลย เมืองบ่อแต่น เมืองแก่นท้าวตั้งที่ว่าการบริเวณที่เมืองเลย

ลักษณะการปกครองที่รวมเมืองต่างๆ เข้าด้วยกัน และจัดการแบ่งบริหารออกเป็น 5 บริเวณซึ่งบริเวณเหล่านี้มีฐานะเทียบเท่ากับจังหวัด ส่วนเมืองที่อยู่ในสังกัดบริเวณมีฐานะเทียบเท่ากับจังหวัด ส่วนเมืองที่อยู่ในสังกัดบริเวณมีฐานะเทียบเท่ากับอำเภอนั้น อาจเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะจัดการปกครองในมณฑลอุดรให้รัดกุมยิ่งขึ้น โดยส่งข้าหลวงจากกรุงเทพฯ ออกไปเป็นข้าหลวงบริเวณก่อน ควบคุมเจ้าเมืองต่างๆ ซึ่งมีข้าหลวงตรวจการประจำเมืองควบคุมอีกชั้นหนึ่ง แสดงให้เห็นว่าอำนาจจากส่วนกลางได้ขยายออกไปควบคุมอำนาจของเจ้าเมืองท้องถิ่นอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งจะทำให้การปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางได้ผลดียิ่งขึ้นสามารถควบคุมเจ้าเมืองและตรวจตราทุกข์สุขของราษฎรได้ทั่วถึงดังนั้น มณฑลอุดรจึงมีที่ตั้งอยู่ที่บ้านหมากแข้งเหมือนเมื่อก่อน ครั้งเป็นมณฑลลาวพวน มณฑลฝ่ายเหนือและมีสมุหเทศาภิบาลปกครองสืบต่อมาอีก 5 คน และพระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร (โพธิ์ เนติโพธิ์) ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาล สำเร็จราชการมณฑลอุดร ระหว่าง พ.ศ. 2449-2455 ซึ่งในระยะเวลาที่มณฑลอุดรยังคงแบ่งการปกครองออกเป็น 5 บริเวณและมีผู้ปกครอง ดังนี้

1. บริเวณหมากแข้ง พระรังสรรค์ศรีศรภิจ (เลื่อน) เป็นข้าหลวงบริเวณ มีเมืองปกครองเพียงเมืองเดียว คือ “เมืองอุดรธานี” พระประทุมเทวาภิบาล (เลื่อน) เป็นผู้ว่าราชการเมือง แบ่งออกเป็น 8 อำเภอ คือ อำเภอหมากแข้ง (ต่อมาเปลี่ยนเป็นอำเภอเมืองอุดรธานี) อำเภอหนองคาย (ต่อมาเปลี่ยนเป็นอำเภอเมืองหนองคาย) อำเภอท่าบ่อ อำเภอหนองหาร อำเภอมุกดาหาร (ต่อมาเปลี่ยนเป็นอำเภอหนองบัวลำภู) อำเภอโพนพิสัย อำเภอกุมภวาปี อำเภอรัตนาวาปี

2. บริเวณธาตุพนม พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (เลื่อน ภูมิตัน) เป็นข้าหลวงบริเวณมีเมืองปกครองเพียงเมืองเดียว คือ เมืองนครพนม พระยาพนมมนครนุรักษ์ (กา พรหมประกาย ณ นครพนม) เป็นผู้ว่าราชการเมือง มีอำเภอปกครอง 11 อำเภอ คือ อำเภอเมืองนครพนม อำเภอมุกดาหาร อำเภอหนองสูง (ปัจจุบัน คือ ตำบลหนองสูง ขึ้นกับอำเภอดำชะอี) อำเภอเมืองชัยบุรี (ปัจจุบันยุบเป็นตำบลขึ้นกับอำเภอท่าอุเทน) อำเภอเมืองเรณูนคร อำเภอเมืองอาจสามารถ อำเภอเมืองอากาศอำนวย อำเภอเมืองกุสุมาลย์มณฑล อำเภอเมืองโพธิ์ไพศาล (ปัจจุบันเป็นตำบลขึ้นกับอำเภอเมืองสกลนคร) อำเภอรามราช (ปัจจุบันเป็นตำบลขึ้นกับอำเภอท่าอุเทน)

3. บริเวณสกลนคร หลวงวิสัยสิทธิกรรม (จีน) เป็นข้าหลวงบริเวณมีพระยาประจันตประเทศธานี (โหง่นคำ ต้นสกุล พรหมสาขา ณ สกลนคร) เป็นผู้ว่าราชการเมือง พระยาอนุบาลสกลเขต (เมฆ พรหมสาขา ณ สกลนคร) น้องชายพระยาประจันตประเทศธานีเป็นปลัดเมืองได้แบ่งการปกครองเป็น 5 อำเภอ คือ อำเภอเมืองสกลนคร อำเภอพรรณานิคมอำเภอวาริชภูมิ อำเภอวานรนิวาส อำเภอจำปาชนบท (ปัจจุบัน คือ อำเภอพังโคน)

4. บริเวณพาชี (หรือภาชี) ขุนผดุงแคว้นประจันต์ (ช่วง) เป็นข้าหลวงบริเวณมีเมืองปกครองเพียงเมืองเดียว คือ เมืองขอนแก่น ผู้ว่าราชการเมืองนั้นว่าง มีอำเภอในสังกัด 4 อำเภอ คือ อำเภอเมืองขอนแก่น อำเภอเมืองมัญจาคีรี อำเภอชนบท อำเภอภูเวียง

5. บริเวณน้ำเหือง พระรามฤทธิ (สอน ต้นสกุล วิวัฒน์ปทุม) เป็นข้าหลวงบริเวณ พระศรีสงคราม (มณี เหมภา) เป็นผู้ว่าราชการเมือง ตั้งที่ทำการบริเวณ ณ เมืองเลย มีอำเภอปกครอง 3 อำเภอ คือ อำเภอเมืองเลย อำเภอท่าลี่ อำเภออาฮี (ปัจจุบันยุบเป็นตำบลขึ้นกับอำเภอท่าลี่)

จะเห็นได้ว่า มีการเปลี่ยนแปลงจากมณฑลลาวพวน สุ่มณฑลอุดร สู่มหาคแข้ง และสู่เมืองอุดรธานีอย่างต่อเนื่องมาโดยลำดับ ทั้งนี้นับตั้งแต่พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมข้าหลวงใหญ่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เมื่อครั้งเป็นมณฑลลาวพวน และมณฑลอุดร ร.ศ. 112-118 (พ.ศ. 2436-2446) ผู้ทรงย้ายกองบัญชาการจากหนองคาย มาตั้งใหม่ ณ บ้านหมากแข้ง จนถึงการเปลี่ยนจากบริเวณหมากแข้งเป็นเมืองอุดรธานี โดยมีพิธีตั้งเมืองอุดรธานี เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2450 นั้น มีวิวัฒนาการบนผืนแผ่นดินบ้านหมากแข้ง นับเป็นระยะเวลา นานถึง 89 ปี

การตั้งเมืองอุดรธานีเป็นเมืองจัตวา (พ.ศ. 2450)

เนื่องจากลักษณะการปกครองที่แบ่งเป็นบริเวณมีฐานะเทียบเท่าเมืองดังกล่าวแต่ชื่อ ยังคงใช้คำว่า “บริเวณ” อยู่ นั่น เป็นการสับสนในการเรียกชื่อ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระกระแสพระบรมราชโองการ เมื่อ พ.ศ. 2450 โปรดเกล้าให้กระทรวงมหาดไทย รวมหัวเมืองในมณฑลอุดรเข้าเป็นเมืองจัตวา รวม 7 เมือง คือ

1. ให้รวมเมืองกุมทาศัย เมืองกุมภวาปี เมืองหนองหาร อำเภอบ้านหมากแข้ง ตั้งเป็นเมืองจัตวา เรียกว่า “เมืองอุดรธานี” เป็นที่ตั้งที่ว่าการมณฑลอุดร
2. รวมหัวเมืองต่างๆ ที่เรียกว่า บริเวณพาชี ให้เป็นเมือง “ขอนแก่น”
3. รวมหัวเมืองต่างๆ บริเวณน้ำเหือง เป็น “เมืองเลย”
4. ให้เปลี่ยนชื่อหัวเมืองต่างๆ ซึ่งแต่เดิมรวมเรียกว่า “บริเวณสกลนคร” เป็นเมืองสกลนคร

5. ให้เปลี่ยนชื่อหัวเมืองต่างๆ ซึ่งแต่เดิมรวมเรียกว่า “บริเวณธาตุพนม” เป็นเมืองนครพนม

6. เมืองหนองคาย

7. เมืองโพนพิสัย

จะเห็นได้ว่าการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้รวมหัวเมืองมณฑลอุดรเป็นเมืองจัตวา 7 เมืองนั้น เป็นการแก้ปัญหาความซ้ำซ้อนในการบริหารการปกครองที่มีการปกครองเป็นบริเวณและจังหวัด เนื่องจากการบริหารในบริเวณมีฐานะเทียบเท่าจังหวัด ฉะนั้น การจัดรวมหัวเมืองต่างๆ เป็นจังหวัดขุดมาจากบริเวณ ส่วนเมืองที่อยู่ในสังกัดให้มีบริเวณให้มีฐานะเป็นอำเภอ นับว่าเป็นการจัดระเบียบการปกครองที่ทำให้การปกครองแบบเทศาภิบาลได้รับผลสำเร็จมากยิ่งขึ้นและใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติในเวลาต่อมา

การตั้งเมืองอุดรธานีเป็นจังหวัดอุดรธานี

วันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2450)

พระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร (โพธิ์ เนติโพธิ์) สมุหเทศาภิบาลมณฑลอุดร พร้อมกับกรรมการเมืองข้าราชการพ่อค้าประชาชน จัดพิธีตั้งเมืองอุดรธานี ณ สนามกลางเมือง เมื่อวันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 127 ความละเอียดของเหตุการณ์ปรากฏตามพระหัตถเลขาของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ตามหนังสือศาลว่าการมหาดไทย ที่ 210/880 ลงวันที่ 27 เมษายน ร.ศ. 127 ดังต่อไปนี้

จังหวัดอุดรธานีการจัดรูปการปกครองในสมัยปัจจุบันประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ทำให้มีการปรับปรุงระเบียบการปกครองหัวเมืองปรากฏตามพระราชบัญญัติระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2476 ในส่วนที่เกี่ยวกับราชการบริหารส่วนภูมิภาค ได้ยกเลิกมณฑลเสียคงให้มีแต่จังหวัดและอำเภอ โดยกำหนดให้การดำเนินงานในแต่ละจังหวัดมีคณะบุคคลเป็นผู้บริหารเรียกว่า “กรมการจังหวัด” ประกอบด้วย

1. ข้าหลวงประจำจังหวัด เป็นประธานโดยตำแหน่ง
2. ปลัดจังหวัด
3. หัวหน้าส่วนราชการฝ่ายพลเรือนต่าง ๆ ผู้เป็นเจ้าหน้าที่ประจำจังหวัด

ซึ่งมีจำนวนมากน้อยกว่ากันตามคุณภาพหน่วยงานของแต่ละจังหวัด ทั้งนี้ การบริหารราชการในจังหวัด จะมีข้าหลวงประจำจังหวัดและกรมการจังหวัดบริหารร่วมกันเป็นคณะ สำหรับความมุ่งหมายของการบริหารราชการจังหวัดโดยคณะกรรมการจังหวัดตามพระราชบัญญัติระเบียบ

ราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2476 ดร.หยุด แสงอุทัยได้ให้ความเห็นไว้ในหนังสือขุมนุมกฎหมายปกครองว่า

1. เพื่อให้มีการประสานงานระหว่างหัวหน้าส่วนราชการต่างๆ ซึ่งกระทรวง ทบวง กรม ส่งมาประจำจังหวัด
2. เพื่อไม่ให้แก่งแย่งกันว่างานนั้นๆ ไม่ใช่หน้าที่ของตนโดยกำหนดให้มีความรับผิดชอบร่วมกันกล่าวคือ จะถือเป็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องซึ่งไม่ใช่หน้าที่ของกระทรวง ทบวง กรม ของตน กฎหมายก็กำหนดให้มีความรับผิดชอบร่วมกัน เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของจังหวัด
3. เพื่อให้ช่วยกันส่งเสริมจังหวัดของตนให้เจริญเพราะกรมการจังหวัดทุกคน สามารถที่จะออกความเห็นแนะนำคัดค้าน และอธิบายเรื่องที่เกี่ยวข้องแก่จังหวัดที่ตนมีหน้าที่รับผิดชอบร่วมกันได้

ดังนั้น มณฑลอุดรจึงถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2476 กฎฐานะเป็นจังหวัดอุดรธานี มาตราบท่าทุกวันนี้ในระหว่าง พ.ศ. 2476-2477 ได้มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นที่จังหวัดอุดรธานี คือ ได้เกิดมีคณะเผยแผร์ลัทธิคอมมิวนิสต์แพร่หลายที่จังหวัดอุดรธานี ทำการปฏิบัติต่อการปกครองระบบรัฐธรรมนูญ ได้มีการเคลื่อนไหวโดยในตอนกลางดึกบริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดได้มีผู้อาวุโสแดงคอมมิวนิสต์ไปปักบนต้นก้ามปู ในตอนเช้าทางราชการก็ได้ให้พนักงานเอาลงมาสลักกันอยู่หลายคืนและมีที่ท่าจะก่อความวุ่นวาย ดังปรากฏในประวัติพระยาอุดรธานีศรีโขมสาครเขต (จิตร จิตตะยโสธร) อดีตข้าหลวงประจำจังหวัดอุดรธานี ในหนังสือเมืองในภาคอีสานว่า “ได้ทำการจับกุมผู้ต้องหาเผยแผร์ลัทธิคอมมิวนิสต์ที่จังหวัดอุดรธานี ได้มีการเนรเทศบั้งฟ่องศาลลงโทษบั้งเป็นจำนวนมากราว 50 คน” ต่อมาใน พ.ศ. 2484 ได้มีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีลงวันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2484 จัดการรวมจังหวัดต่างๆ ยกขึ้นเป็นภาค จำนวน 5 ภาค จังหวัดอุดรธานีขึ้นกับภาค 3 ซึ่งมีที่ทำการภาคอยู่จังหวัดนครราชสีมา โดยภาค 3 ในเวลานั้นมีจังหวัดสังกัดรวม 15 จังหวัด ใน พ.ศ. 2494 ได้มีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2494 ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเขตภาคขึ้นใหม่ เป็น 9 ภาค จังหวัดอุดรธานีเป็นจังหวัดที่ตั้งภาค 4 และต่อมาใน พ.ศ. 2495 ก็ได้มีพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดินพ.ศ. 2495 ให้จัดระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค คือ ภาค จังหวัด อำเภอ โดยกำหนดให้รวมท้องที่หลายจังหวัดตั้งเป็นภาคมีผู้ว่าราชการภาคคนหนึ่งเป็นหัวหน้าปกครองบังคับบัญชาข้าราชการบริหารส่วนภูมิภาค จังหวัดอุดรธานีเป็นจังหวัดที่ตั้งภาค 4 ได้มีส่วนราชการต่างๆ มาตั้งที่ทำการภาคที่จังหวัดอุดรธานี เป็นจำนวนมากและในขณะเดียวกันพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2495 ได้กำหนดให้การบริหารราชการส่วนภูมิภาคในจังหวัดอยู่ในความรับผิดชอบของ

ผู้ว่าราชการจังหวัดแต่ผู้เดียว ยกเลิกคณะกรรมการจังหวัดมาเป็นที่ปรึกษาของผู้ว่าราชการจังหวัดเท่านั้น ต่อมาได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ย้ายผู้ว่าราชการและรองผู้ว่าราชการภาคไปประจำกระทรวงในที่สุด ในปี พ.ศ. 2499 ได้มีพระราชบัญญัติปรับปรุง กระทรวง ทบวง กรม ในส่วนกลาง และในราชการส่วนภูมิภาคได้ยกเลิกภาค คงเหลือจังหวัดและอำเภอ ดังนั้น จังหวัดอุดรธานีจึงมีฐานะจังหวัดเพียงอย่างเดียวตั้งแต่ พ.ศ. 2499 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันนี้

3. สภาพภูมิศาสตร์จังหวัดอุดรธานี

จังหวัดอุดรธานี ตั้งอยู่ตอนบนของประเทศ หรือเรียกว่า อีสานเหนือ อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ ระหว่างเส้นรุ้งที่ 17 องศา 13 ลิปดาเหนือ ถึง 18 องศา 10 ลิปดาเหนือ และระหว่างเส้นแวงที่ 102 องศา 00 ลิปดา ตะวันออก ถึง 103 ลิปดาตะวันออก อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดหนองคาย (อำเภอทาบ่อ อำเภอโพธิ์ชัย อำเภอศรีเชียงใหม่ และอำเภอสังคม)

ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดขอนแก่น (อำเภอน้ำพอง อำเภอภูเวียง) จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอสหัสขันธ์

ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดสกลนคร (อำเภอรือเสาะ อำเภอวังยาง อำเภอวาริชภูมิ)

ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดหนองบัวลำภู (อำเภอเมือง)

4. ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดอุดรธานีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบมีแนวเทือกเขาภูพานวางตัวเป็นแนวยาวในทางทิศเหนือและทิศใต้ของจังหวัด และถือเป็นเส้นกั้นพรมแดนธรรมชาติกับจังหวัดใกล้เคียง มีลำห้วยมากแห่งไหลผ่านเขตเทศบาลอุดรธานี และอยู่ห่างจากแนวพรมแดนธรรมชาติระหว่างประเทศ ได้แก่ แม่น้ำโขงเป็นแนวพรมแดน ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเป็นที่ตั้งประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ที่ห่างจากจังหวัดอุดรธานีประมาณ 50 กิโลเมตร ผ่านจังหวัดหนองคาย การติดต่อจากจังหวัดใกล้เคียง ส่วนมากเป็นทางรถยนต์ที่มีสภาพโครงข่าย (Net Work) ถนนเป็นแบบใยแมงมุม (Spider Web Pattern) คือสามารถติดต่อเดินทางเข้าออกกับจังหวัดอุดรธานีได้ทุกทิศทางจังหวัดอุดรธานี อยู่ห่างจากเมืองหลวงของประเทศ คือ กรุงเทพมหานครประมาณ 562 กิโลเมตร ตามทางหลวงหมายเลข 2 หรือถนนมิตรภาพ แต่ถ้าจะเดินทางทางอากาศก็มีสายการบินของการบินไทยทุกวัน

5. ที่ตั้งยุทธศาสตร์

จังหวัดอุดรธานีเป็นจังหวัดที่อยู่ใกล้แนวพรมแดนกับต่างประเทศ ได้แก่ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ที่มีการปกครองแบบลัทธิสังคมนิยม จังหวัดอุดรธานีเคยใช้เป็นฐานทัพอากาศในสงครามเวียดนามและเคยเป็นพื้นที่ก่อการร้ายของพวกคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในอดีต จังหวัดอุดรธานีจึงมีหน่วยป้องกันทางยุทธศาสตร์เพื่อรักษาความมั่นคงของประเทศได้แก่ หน่วยงานดังต่อไปนี้

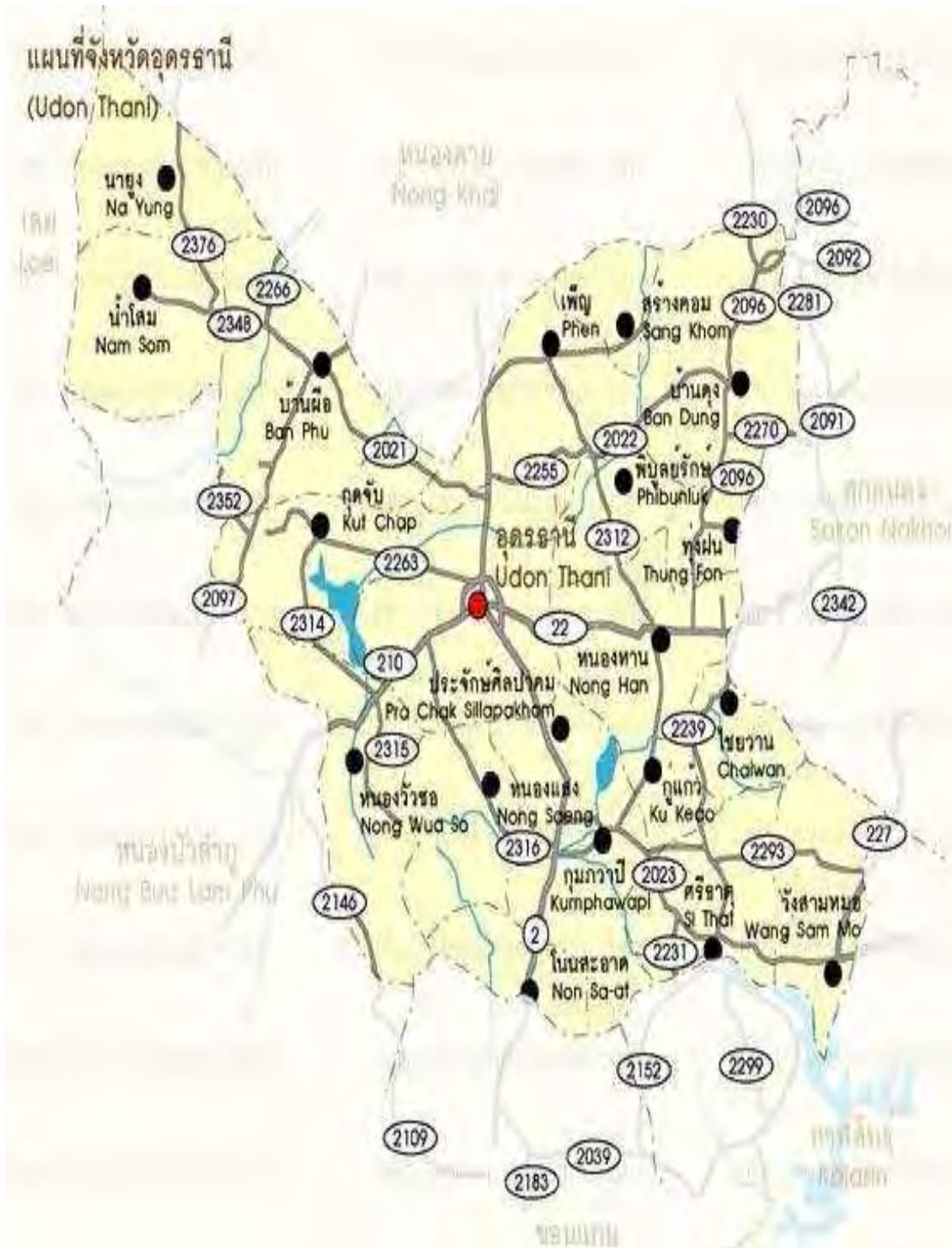
1. มณฑลทหารราบที่ 24 (ค่ายประจักษ์ศิลปาคม)
2. กรมทหารราบที่ 13
3. ส่วนแยก 1 กอ.รมน. ภาค 2
4. ศูนย์ข่าวร่วม พ.ต.ท. เขต 4
5. หน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 21 กรป.กลาง
6. กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดน 24 (ค่ายเสนีย์รณยุทธ)

จังหวัดอุดรธานีมีขนาดพื้นที่ประมาณ 15,589,388 กิโลเมตร หรือประมาณ 9,743,367 ไร่ เท่ากับร้อยละ 9.5 ของพื้นที่ตะวันออกเฉียงเหนือ หรือร้อยละ 3.23 ของพื้นที่ทั้งประเทศ และมีขนาดพื้นที่รองเป็นอันดับที่ 3 ใน 17 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รูปร่างและความยาวของจังหวัดอุดรธานี มีผู้กล่าวว่า จังหวัดอุดรธานีมีลักษณะคล้ายผีเสื้อตัวใหญ่กำลังกระพือปีกบินส่วนในทัศนะของผู้เขียนจากการศึกษาทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ และภูมิศาสตร์การเมือง โดยพิจารณาจากความสำคัญทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านยุทธศาสตร์และการเมือง จังหวัดอุดรธานีมีลักษณะเหมือนแม่ไก่กำลังกระพือปีกบินออกจากรัง

ภาพที่ 1 แผนที่จังหวัดอุดรธานี

ที่มา : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 2 แผนที่จังหวัดอุดรธานี
ที่มา : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี

6. ลักษณะภูมิอากาศ

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคมถึงปลายเดือนตุลาคม ภายใต้นี้จะได้รับอิทธิพลลมตะวันตกเฉียงใต้ หย่อมความกดอากาศสูงอยู่ที่มหาสมุทรอินเดีย ลมนี้จะพัดความชุ่มชื้นจากมหาสมุทรอินเดียมาปกคลุมประเทศไทย ร่องความอากาศต่ำจะเคลื่อนที่จากภาคใต้พาดผ่านมายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งจังหวัดอุดรธานี ทำให้มีฝนตกชุก เดือนที่มีปริมาณน้ำฝนมากที่สุดคือเดือนสิงหาคม

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่ปลายเดือนตุลาคม ถึง กลางกุมภาพันธ์ ภายใต้นี้ได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ หย่อมความกดอากาศสูงอยู่ที่ประเทศรัสเซีย จีน และได้พัดอากาศหนาวเย็นมาปกคลุมประเทศไทย โดยเฉพาะภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะได้รับอิทธิพลจากลมชนิดนี้มาก ทำให้อากาศหนาวเย็นทั่วไปทั้งจังหวัดอุดรธานี เดือนที่มีอากาศหนาวมากได้แก่เดือนมกราคม

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่ กลางเดือนกุมภาพันธ์ ถึงปลายเดือนพฤษภาคม อากาศร้อนอบอ้าวทั่วเขตพื้นที่ของจังหวัด เพราะช่วงนี้เป็นช่วงปลอดมรสุม เดือนที่มีอากาศร้อนที่สุดคือเดือนเมษายน ปริมาณน้ำฝนจังหวัดอุดรธานีจากข้อมูลกรมอุตุนิยมวิทยา กระทรวงคมนาคม ได้ประเมินปริมาณน้ำฝนของจังหวัดอุดรธานีว่าอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง

7. สภาพป่าไม้ทั่วไปจังหวัดอุดรธานี

จังหวัดอุดรธานี มีพื้นที่ประมาณ 7,331,438 ไร่ เป็นป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 21 ป่า รวมพื้นที่ 1,115,375 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 42.56 ของพื้นที่จังหวัด มีพื้นที่ที่คงสภาพป่าจริงประมาณ 1,154,375 ไร่ สภาพป่าไม้ทั่วไปเป็นชนิดป่าเต็งรัง ลักษณะโดยทั่วไปเป็นป่าโปร่ง มีต้นขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ขึ้นอยู่ปะปนกันไม่ค่อยหนาแน่น ตามพื้นล่างมีหญ้าแห้งซึ่งเป็นไม้ไผ่ขนาดเล็กขึ้นอยู่ทั่วไป พื้นที่แห้งแล้งดินร่วนปนทราย หรือกรวดลูกรัง ความสมบูรณ์ของดินน้อย ต้นไม้แทบทั้งหมดสลัดใบและมักเกิดไฟป่าลุกลามทุกปี ชนิดพันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ เต็ง รัง เหียง พลวง กรวด พะยอม ตั้ว เต็ม มะค่าเต้ ประดู่แดง สมอไทย ตะแบกเลือด แสลงใจ รกฟ้า ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีไม้ไผ่ที่สำคัญอีกหลายชนิด เช่น ไผ่ป่า ไผ่บง ไผ่ซาง ไผ่รวก ไผ่ไร่ เป็นต้น²

² สถาบันราชภัฏอุดรธานี, ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2546), หน้า 17 – 19.

8. การคมนาคม

ประชากรส่วนใหญ่ใช้การคมนาคมทางบก โดยเส้นทางรถยนต์เป็นหลัก และมีบางส่วนใช้การคมนาคมทางรถไฟ ซึ่งทั้งสองทางสามารถให้บริการได้อย่างทั่วถึงและเพียงพอ สำหรับการคมนาคมทางอากาศนั้น จังหวัดอุดรธานีถือว่าเป็นจังหวัดศูนย์กลางการค้า การบริการ การอุตสาหกรรม และการท่องเที่ยวมรดกโลกบ้านเชียง เป็นจุดยุทธศาสตร์เชื่อมต่อไปสู่เส้นทาง การค้าอินโดจีน มีสนามบินพาณิชย์ และในขณะนี้ มีสนามบินนานาชาติ จึงทำให้การคมนาคมของ จังหวัดอุดรธานีสะดวก รวดเร็วและรองรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้เป็นอย่างดี

9. ประชากร

จังหวัดอุดรธานีมีทั้งหมด 18 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ มีจำนวนประชากร 1.54 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 42.9 ของกลุ่มจังหวัด กลุ่มจังหวัด มีประชากร 3.6 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 5.8 ของประเทศ ได้แก่ จังหวัดเลย หนองคาย หนองบัวลำภู และอุดรธานี ชาวจังหวัดอุดรธานีส่วนใหญ่ เป็นประชากรที่อพยพมาจากถิ่นฐานอื่น จะมีบ้างก็คือ ชาวไทยย้อย ที่อาศัยในเขต อำเภอวังสามหมอ และอำเภอศรีธาตุ ซึ่งก็เป็นส่วนน้อย ประชากร ร้อยละ 95 เป็นคนไทย มีชาวต่างชาติ ที่เข้ามาอาศัยอยู่ได้แก่ ชาวจีน และเวียดนาม เนื่องจากได้เข้าอาศัยอยู่เป็นเวลานาน จึงมีการผสมกลมกลืนกันโดยการแต่งงาน การแปลงสัญชาติทำให้ชาวจีน และชาวเวียดนาม กลายเป็นคนไทย ทั้งวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อถือ

10. เศรษฐกิจ

ในจังหวัดอุดรธานีส่วนใหญ่มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมจนเป็นพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ ข้าว อ้อย มันสำปะหลัง และยางพารา

11. ภาษา

ประชากรชาวจังหวัดอุดรธานีร้อยละ90พูดภาษาอีสานส่วนที่เหลือจะพูดภาษา หลากหลายตามถิ่นกำเนิดที่อพยพมา เช่น พวน ภูไท เลย เวียดนาม และภาษากลาง เป็นต้น

12. ศาสนา

ประชากรในจังหวัดอุดรธานี เป็นพุทธศาสนิกชน ร้อยละ 90.63 ได้แก่ คริสต์ศาสนิกชน ร้อยละ 7.13 อิสลามิกชน ร้อยละ0.05 พราหมณ์ ฮินดู ซิกข์ และอื่น ๆ ร้อยละ 2.1

13. วัฒนธรรม

จังหวัดอุดรธานีเป็นจังหวัดที่มีวัฒนธรรมอันเก่าแก่ และมีอาณาเขตกว้างขวางแต่ละท้องที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานจึงมีโบราณวัตถุโบราณสถาน ขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อที่แตกต่างกันมากมายหลายกลุ่ม แต่สิ่งเดียวที่ชาวจังหวัดอุดรธานีได้นิยมละเล่น และแสดงสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ หมอลำ รำเซิ้ง โปงลาง วงดนตรี หนังบักต้อ หรือหนังตะลุงอีสาน แมงตับเต่า ลำภูไท (ซึ่งนิยมเล่นในเขตอำเภอวังสามหมอ และศรีธาตุ) การละเล่นดังกล่าวนี้มักมีดนตรีใช้ประกอบการละเล่นหลายประเภท เช่น พิณ แคน โห่หวด ซอ ฉิ่ง ฉาบ และกั๊บกั๊บก เป็นต้น³

ความหมายของหมอลำ

เพลงพื้นบ้านในภาคอีสานมีหลายชนิด “หมอลำ” เป็นเพลงพื้นบ้านชนิดหนึ่งที่ได้รับค่านิยมอย่างกว้างขวาง และมีบทบาทต่อชุมชนอีสานมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คำว่า “หมอลำ” เป็นคำประสมระหว่างคำว่า หมอ และ คำว่าลำ ผู้วิจัยจึงขออธิบายความหมายของคำว่าหมอลำดังนี้

หมอลำ เป็นคำประสมระหว่างคำว่า “หมอ” และคำว่า “ลำ”

หมอในภาษาอีสานมีความหมายดังนี้

หมอ แปลว่า ผู้ที่มีความถนัดหรือชำนาญในทางใดทางหนึ่งเช่นหมอยา หมายถึงผู้ชำนาญในทางใช้ยารักษาคนเจ็บป่วย หมอเสน่ห์ หมายถึง ผู้มีความชำนาญในทางทำเสน่ห์ให้ผู้หญิงรักผู้ชาย หรือให้ผู้ชายรักผู้หญิง หมอน้ำมนต์ หมายถึง ผู้มีความชำนาญในทางน้ำมนต์และเสกเป่า

หมอ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ชำนาญ ผู้รักษาโรค⁴ หมอเป็นสรรพนามแทนคำว่า เขาที่เป็นผู้ชาย เช่น หมอนั้น (ผู้ชายคนนั้น) หมอนี้ (นายคนนี้) เป็นต้น⁵

³ วัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, เอกสารหนังสือพิมพ์ : หนังสือตะลุงอีสาน (อุดรธานี : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, 2549), หน้า 10

⁴ เจริญชัย ชนไพโรจน์, “หมอลำ” วารสารวิทยาลัยวิชาการศึกษามหาสารคาม, 1 (มิถุนายน- สิงหาคม2516) : 1.

⁵ จารุวรรณ ธรรมวัตร, บทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ, (มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2528), หน้า 89.

ลำ ในภาษาอีสานมีความหมายดังนี้

ลำ มีความหมายสองลักษณะ คือ ลำ หมายถึง การขับร้องทำนองและภาษาถิ่นอีสานอย่างมีศิลปะ โดยมีแคนเป็นเสียงดนตรีหลักประกอบการร้อง

ลำ หมายถึง สิ่งของที่มีลักษณะยาวเรียวกลม เช่น ลำไผ่ ลำอ้อย ในที่นี้ผู้วิจัยใช้ลำ ที่หมายถึง การขับร้องทำนองและภาษาถิ่นอีสานอย่างมีศิลปะ โดยมีแคนเป็นเสียงดนตรีหลักประกอบการร้อง⁶ ลำเป็นคำเรียกหนังสือผูก ซึ่งเป็นวรรณคดีเรื่องยาวที่เป็นคำกลอน เช่น ลำสังข์ศิลป์ชัย ลำพระเวสสันดร เป็นต้น⁷

ลำ หมายถึง การขับร้องของชาวอีสาน มีลักษณะเป็นบทเพลง เรียกบทเพลงที่ใช้ลำว่า กลอนลำ และเรียกคนลำว่า หมอลำเมื่อนำคำว่า หมอ และ ลำ มาประสมกันเข้าเป็น หมอลำ จึงทำให้เกิดความหมายใหม่ ดังนี้

หมอลำ หมายถึง ผู้มีความชำนาญในการลำ การพ่อน⁸

หมอลำ หมายถึง ผู้มีความรู้ ความชำนาญในการขับร้องหรือลำด้วยบทร้องเป็นใช้แคน⁹ เป่าคลอประสานเสียงหรือ ผู้มีความรู้ ความชำนาญในการขับร้องหรือลำด้วยบทร้องเป็นภาษาอีสานที่เรียกว่ากลอนลำ และมีดนตรีประกอบการขับร้องคือ แคน ชาวอีสานโดยทั่วไปมักจะใช้คำว่า หมอลำ กับคำว่า ลำ ในความหมายเดียวกัน หมายถึง การละเล่นพื้นบ้านอีสานอย่างหนึ่งที่เรียกว่า หมอลำ

---

⁶ เยาวภา คำเนตร, “วิถีชีวิตของชาวอีสานจากกลอนลำทางยาวของลำกลอน”, (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2536), หน้า 21.

⁷ ศิราภรณ์ ปทุมวัน, “บทบาทของหมอลำลวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ สาขา ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม ,2542), หน้า 22.

⁸ อุดม บัวศรี, “หมอลำพื้น,” มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ 4(2 สิงหาคม 2528) : 88-93.

⁹ โอสถ บุตรमारศรี, “ภาพสะท้อนของสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำเคนดาเหล่า,” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2538), หน้า 22.

หมอลำ หมายถึง ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการขับลำนำหรือขับร้องโดยการท่องจำจากกลอนลำ หรือบทกลอนที่มีผู้ประพันธ์ขึ้นเป็นภาษาถิ่นอีสาน มีแคนเป็นเครื่องดนตรีประกอบ¹⁰

หมอลำ หมายถึง การร้องเป็นทำนองตามกลอนในหนังสือผูก คนที่จำคำกลอนในลำต่างๆ ได้ และไปแสดงในงานบุญต่างๆ¹¹

หมอลำ หมายถึง ผู้ชำนาญการขับ (ร้อง) ตามบทวรรณกรรม (ลำ) หรือผู้ชำนาญการขับร้องเพลงพื้นบ้านภาคอีสาน¹²

หมอลำ หมายถึง ผู้ที่มีความสามารถในการขับลำ หรือขับร้องคำกลอนลำให้เกิดทำนอง และจังหวะที่ไพเราะเพราะพริ้ง¹³

เมื่อนำคำว่า “หมอ” และคำว่า “ลำ” มารวมกันจึงเกิดคำว่า หมอลำ ซึ่งหมายถึง ผู้มีความรู้ความสามารถและความชำนาญในการขับร้องด้วยทำนองและภาษาถิ่นอีสานที่ประพันธ์เป็นกลอนลำ อีกทั้งยังสามารถฟ้อนประกอบการขับร้องนั้น โดยมีแคนเป็นเครื่องดนตรีประกอบการแสดง

คนไทยในภาคกลางแต่เดิมรู้จัก “หมอลำ” จากคำว่า “แอ่วลาว” หรือ “ลาวแคน” ซึ่งคำทั้ง 2 นี้ เป็นคำที่ “คนอีสาน”หรือ “คนลาว” เป็นผู้ใช้หรือเป็นผู้เรียกส่วนคำว่า “แอ่ว” ในภาษาของลาว เป็นคำกิริยาที่มีความหมายว่า “รบเร้า ร้องกวน โยเย ออกอ้อน” เช่นประโยคที่ว่า “ลูกไฟแอ่วกินนม” ซึ่งแปลว่า “ลูกของใคร ร้องกวนกินนม” ส่วนในภาคเหนือคำว่า “แอ่ว” มีความหมายว่า ไปเที่ยว ไปชม¹⁴ ดังนั้นคำว่า “แอ่วลาว” นั้นได้มีบันทึกไว้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่พบในประกาศซึ่งออกในรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹⁰ บัณฑิตวงศ์ ทองกลม, “ชีวิตและผลงานของหมอลำทองมาก จันทะลือ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต วิชาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2542), หน้า 47-48.

¹¹ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของดีอีสาน, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศาสนา, 2520), หน้า 26.

¹² สนอง คลังพระศรี, “หมอลำซึ่ง : กระบวนการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดนตรีของหมอลำในภาคอีสาน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541), หน้า 30.

¹³ ไพบุลย์ แพงเงิน, กลอนลำภูมิปัญญาของอีสาน, (กรุงเทพฯ : โอ. เอส. พริ้งดิงเฮ้าส์), หน้า 1.

¹⁴ ไพบุลย์ แพงเงิน, กลอนลำภูมิปัญญาของอีสาน, (กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พริ้งดิงเฮ้าส์), หน้า 2

มีการละเล่นอื่นๆ ที่ควรกล่าวถึงคือ “แอ่วลาว” ซึ่งเป็นการแสดงขับลำนำอันเป็นของพื้นเมืองของชาวลาวที่อพยพเข้ามาเมื่อครั้งกบฏเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ในรัชกาลที่ 3 และได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในเวลาต่อมา บุคคลสำคัญท่านหนึ่งที่น่าจะมีส่วนสำคัญในการทำให้การแอ่วลาวแพร่หลายคือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ บันทึกไว้ในพระราชพงศาวดารว่า พระองค์โปรดแคน มักเสด็จไปตามชุมชนลาวอพยพ เช่น เมืองพนัสนิคม บ้านลำประทวน เมืองนครชัยศรี และบ้านศรีทา เมืองสระบุรี พระองค์มีความสามารถในการฟ้อนและการแอ่วลาวได้อย่างชำนาญ “ถ้าไม่ได้เห็นพระองค์แล้ว ก็สำคัญว่าลาว”¹⁵

การละเล่นแอ่วลาวนี้คงจะนิยมกันมากเป็นพิเศษ ถึงขั้นทำให้คนกรุงเทพฯ แอ่วลาวมาเล่นแทนปีพาทย์ มโหรี และเพลงพื้นบ้านต่างๆ ในงานบุญของตน จนธุรกิจฝ่ายดนตรีไทยซบเซาลงมาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงสถานการณ์ดังกล่าวแต่คงทรงเกรงพระทัยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระอนุชา จึงมิได้ทรงดำเนินการแต่อย่างใดจนกระทั่งสมเด็จพระบรมราชเจ้าสวรวรคตเมื่อวันจันทร์เดือน 2 แรม 7 ค่ำ พ.ศ. 2508 และเสด็จการพระบรมศพในวันพุธเดือน 3 แรม 1 ค่ำ พ.ศ. 2508 อาจเป็นไปได้ว่าประชาชนชาวกรุงเทพฯ ซึ่งรักพระบรมราชเจ้าด้วยทรงมีพระทัยโอบอ้อมอารี เปิดเผยและโปรดเสด็จประพาสพบปะผู้คนเสมอ เช่นเดียวกับรัชกาลที่ 4 อีกทั้งยังมีพระสิริโฉมงดงาม ทรงฟ้อนและแอ่วลาวได้ครั้งเสด็จสวรรคต ผู้คนที่รำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณจึงเรียกหาแอ่วลาวมาแสดงกันเป็นการต่อเนื่อง¹⁶

อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพิจารณาเห็นว่าการที่คนไทยหันมานิยมแอ่วลาวมานานนับสิบปี และละทิ้งการละเล่นของไทยนั้นเป็นการไม่สมควรในเรื่องศักดิ์ศรีของความเป็นไทยและในเรื่องของผลกระทบด้านธุรกิจการแสดงของไทย ดังนั้นจึงทรงออกประกาศขึ้นในวันศุกร์เดือน 12 แรม 14 ค่ำ พ.ศ. 2508 ห่างจากเสด็จการพระบรมศพพระบรมราชเจ้าเพียงประมาณ 7 เดือนดังนี้

¹⁵ สุรพล วิรุฬักษ์, วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 174-175.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 175.

“พ.ศ. 2508

267 ประกาศห้ามมิให้เล่นแอ่วลาว
ณ วันศุกร์ เดือน 12 แรม 14 ค่ำ ปีฉลู สัปตศก

มีพระบรมราชโองการดำรัสแก่ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย และทวยราษฎร์ชาวสยามทุกหมู่
ทุกเหล่า ในกรุงและหัวเมืองให้ทราบกระแสพระราชดำริว่า เมืองไทย เป็นที่ประชุม ชาวต่างประเทศ
ต่างภาษาใกล้ไกลมากด้วยกันมานานแล้ว การเล่นฟ้อนรำขับร้องของภาษา อย่างต่างๆ คงมีมา
ปะปนเป็นที่ดูเล่นฟังเล่นต่างๆ ตำราฎ เป็นเกียรติยศบ้านเมืองก็ตั้งอยู่แต่ถ้าของเหล่านั้นคงอยู่
ตามเพศ ตามภาษาของคนนั้นก็สมควร หรือไทยจะเลียน เอามาเล่นได้บ้างก็เป็นคืออยู่ว่า ไทยเลียน
ใครเลียนได้ เหมือนหนึ่งประกาศนำ มหาชาติว่าอย่างลาวก็ได้ ว่าอย่างมอญก็ได้ ว่าอย่างพม่า
ก็ได้ ว่าอย่างเขมรก็ได้ ก็เป็นดี แต่จะเอามาเป็นพื้นไม่ควร ต้องเอาอย่างไทยเป็นพื้น อย่างอื่น ๆ
ว่าเล่นได้แต่แหล่ หนึ่งสองแหล่ก็การบัดนี้เห็นแปลกไปนัก ชาวไทยทั้งปวงละทิ้งการเล่นสำหรับ
เมืองตัวคือ ปี่พาทย์ มโหรี เสภา ครึ่งท่อน พรบไก่อ่ สักรวา เพลงไก่อ่ป่า เกี่ยวข้าว และละคร
ร้องเสียมด พวกกันเล่นแต่ลาวแคนไปทุกหนทุกแห่ง ทุกตำบล ทั้งผู้ชายผู้หญิง จนท่านที่มีปี
พาทย์

มโหรีไม่มีผู้ใดหาต้องบอกขายเครื่องปี่พาทย์ เครื่องมโหรี ในที่มึงงานการโกนจุก
บวชนาคก็หาลาวแคนเล่นเสียมดทุกแห่ง ราคาหางานหนึ่งแรงถึงสิบตำลึง สิบสองตำลึง การที่เป็น
อย่างนี้ ทรงพระราชดำริเห็นว่าไม่สู้งาม ไม่สู้ควรที่การเล่นอย่างลาวจะมาเป็นพื้นเมืองไทย ลาวแคน
เป็นข้าของไทย ๆ ไม่เคยเป็นข้าลาว จะเอาอย่างลาวมาเป็นพื้นเมืองไทยไม่สมควร ตั้งแต่พวกกันเล่น
ลาวแคน มาอย่างเดี๋ยวกว่าสิบปีมาแล้ว จนการตกเป็นพื้นเมืองแลตั้งเกิดดูการเล่นลาวแคนชุกชุม
ที่ไหน ฝนก็ตกน้อยรวงโรยไป ถึงปีนี้ข้าวในนารอดตัวก็เพราะน้ำป่ามาช่วย เมืองที่เล่นลาวแคน
มาก เมื่อฤดูฝนๆ ก็น้อยทำนาเสียไม่ออกงาม ทำขึ้นได้บ้างเมื่อปลายฝน น้ำป่ากระ โขกมาก็เสียมด
เพราะฉะนั้นทรงพระราชวิตกอยู่ โปรดให้ขออ้อนวอนแก่ท่านทั้งหลายทั้งปวง ที่คิดถึงพระเดช
พระคุณจริงๆ ให้งดการเล่นลาวแคนเสีย อย่างหามาดูแลฟัง แลอย่างให้เล่นเองเลย ลองดูสักปีหนึ่ง
สองปี การเล่นต่าง ๆ อย่างเก่าของไทย คือ ละครฟ้อนรำ ปี่พาทย์ มโหรี เสภาครึ่งท่อน พรบไก่อ่
สักรวา เพลงไก่อ่ป่า เกี่ยวข้าวและอะไร ๆ ที่เคยเล่นมาแต่ก่อนเอามาเล่นมากู้ขึ้นเอง อย่าให้สูญ เล่น
ลาวแคนขอให้งดเสีย เลิกเสีย สักปีหนึ่งสองปี ลองดูฟ้าฝนจะงามไม่งามอย่างไรต่อไปข้างหน้า
ประกาศนี้ ถ้ามีฟังยังขึ้นเล่นลาวแคนอยู่จะให้เรียกภาษีให้แรง ใครเล่นที่ไหนจะเรียกแต่เจ้าของที่
และผู้เล่นถ้าลักเล่นจะต้องจับปรับให้เสียภาษีสองต่อสามต่อ

ประกาศมา ณ วันศุกร์ เดือน 12 แรม 14 ค่ำ ปีฉลู สัปตศก

ประกาศห้ามมิให้เล่นแอ่วลาว อาจนับว่าเป็นปรากฏการณ์สำคัญอีกอย่างหนึ่งในวงการนาฏศิลป์ คือ เป็นการสั่งห้ามการแสดงโดยทางราชการ ที่เรียกภาษาแสดงว่า โคนเบนนั่นเอง¹⁷

แอ่วลาวในสมัยนั้นน่าจะเป็นการแสดงหมอลำพื้น กล่าวคือ มีคนवादลำหรือคนร้องออกมาว่ากลอนตอบโต้กัน คล้าย ๆ การเล่นเพลงพื้นบ้านของไทย แต่เป็นภาษาลาว และใช้แคนบรรเลงประกอบแทนปี่พาทย์ หากพิจารณาวิวัฒนาการของลิเกมาเปรียบเทียบกับในที่นี้ ก็พอจะอนุมานได้ว่า แอ่วลาวในชั้นเดิมคงเป็นภาษาลาวโดยแท้ ครั้นคนรุ่นต่อๆ มา ก็वादลำเป็นลาวปนไทย ในเมื่อลิเกใช้ภาษามลายู ซึ่งต่างกับภาษาไทยยังปรับมาใช้ภาษาไทยได้ แอ่วลาวก็น่าจะปรับเป็นภาษาไทยได้ง่ายกว่าหลายเท่า ความแปลกใหม่ของท่วงทำนองลำที่เรียกว่าลาย อันมีลายหลัก ได้แก่ ลายใหญ่ ลายน้อย ลายสุดสะแนน ลายล่องของ เป็นต้นคงทำให้คนกรุงเทพฯ สะดุดหูอีกครั้งความรวดเร็วในการว่ากลอน ความตลกสองแง่สองง่าม ความไพเราะของคำกลอนทั้งทางโลกย์และทางธรรม จังหวะดนตรีที่ครึกครื้น จึงน่าจะดึงดูดผู้คนได้มาก แอ่วลาวจึงแพร่หลายจนต้องถูกห้าม

นอกจากแอ่วลาวแล้วจะพบจากหมายรับสั่งและประกาศว่า การละเล่นของไทยแตกตัวออกไปอีกในรัชการที่ 4 ด้วยมีชื่อเฉพาะกล่าวไว้หลายชื่อ การแสดงเหล่านี้อาจมีมานานก่อนหน้าแล้ว แต่คงเป็นเพราะมีคนนิยมหรือมีการพัฒนาขึ้นจนถึงขนาดรับจ้างเป็นอาชีพได้ การแสดงเหล่านั้นได้แก่ทวยรำ กลองยาว เสภา สักรวา ส่วนเพลงพื้นบ้านที่เอ่ยชื่อมาแต่เดิมคือ เทพทอง และปรบไ้ ก็มีเพิ่มคือ เพลงเกี่ยวข้าว เพลงไ้ป่า และเพลงครึ่งท่อน

---

¹⁷ สุรพล วิรุฬักษ์, วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 176.

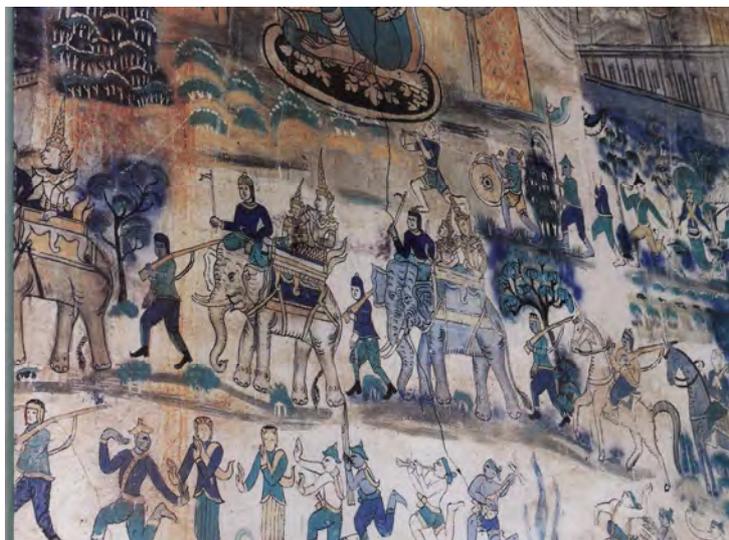
ภาพที่ 3 แอ่วลาว

ที่มา : หนังสือวิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยใน
กรุงรัตนโกสินทร์¹⁸

แอ่วลาวหรือหมอลำเป็นที่นิยมมากในรัชกาลที่ 4 “แอ่วลาว” ซึ่งเป็นการแสดงขับลำนำอันเป็นของพื้นเมืองของชาวลาวที่อพยพเข้ามาเมื่อครั้งกบฏเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ในรัชกาลที่ 3 และได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย

---

¹⁸ สุรพล วิรุฬห์รักษ์, วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 198.

ภาพที่ 4 ภาพฝาผนังหรือที่ชาวอีสานเรียกว่า สูปแต้ม
ที่มา: หนังสือสิมที่มีสูปแต้มในจังหวัดร้อยเอ็ด¹⁹

ภาพฝาผนังหรือที่ชาวอีสานเรียกว่า สูปแต้ม บริเวณผนังด้านหลังสิมเป็นภาพเวสสันดรชาดกตอนนครกัมภ์และภาพวิถีชีวิตของชาวบ้าน สะท้อนให้เห็นการแต่งกาย ขบวนแห่อันประกอบด้วยเครื่องดนตรีอีสาน หลายชนิด เช่น แคน กลอง ฉาบ และมีการละเล่นพื้นบ้าน เช่น หมอลำ ณ สิมวัดกลางมิ่งเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

¹⁹ ลักขณา จินดาวงษ์, สิมที่มีสูปแต้มในจังหวัดร้อยเอ็ด (กาฬสินธุ์: โรงพิมพ์ประสานการพิมพ์, 2543), หน้า 73.

ภาพที่ 5 สูปแต้มการเป่าแคน

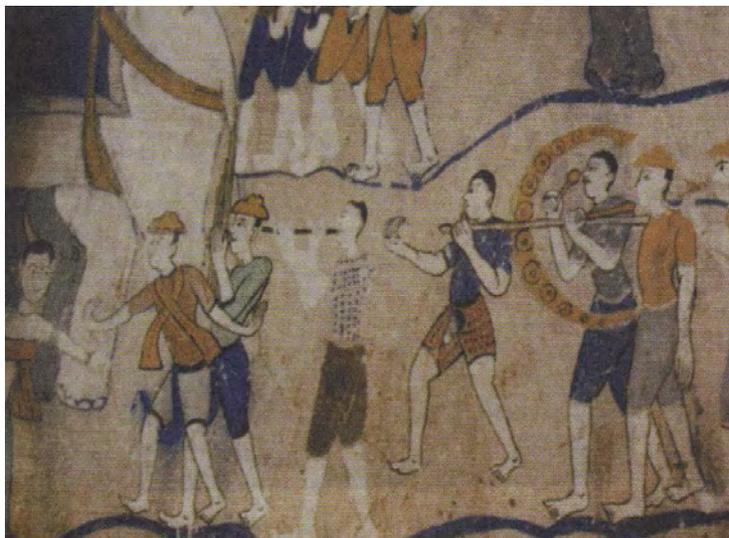
ที่มา : หนังสือภูมิปัญญาท้องถิ่นดินแดนสยาม บ้านหมอแคน

แผ่นดิน หมอนไหม จังหวัดขอนแก่น ²⁰

สูปแต้มการเป่าแคนซึ่งเป็นดนตรีของชาวอีสาน ณ วัดชัยศรี บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น จิตรกรรมหรือสูปแต้มเป่าแคนได้เล่นวรรณกรรมเรื่องสินไซ

---

²⁰ เมวดี ศิลาวรรณ, บ้านหมอแคนแผ่นดินหมอนไหม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2545), หน้า 7.

ภาพที่ 6 สูปแต้มการและเล่นหมอลำ

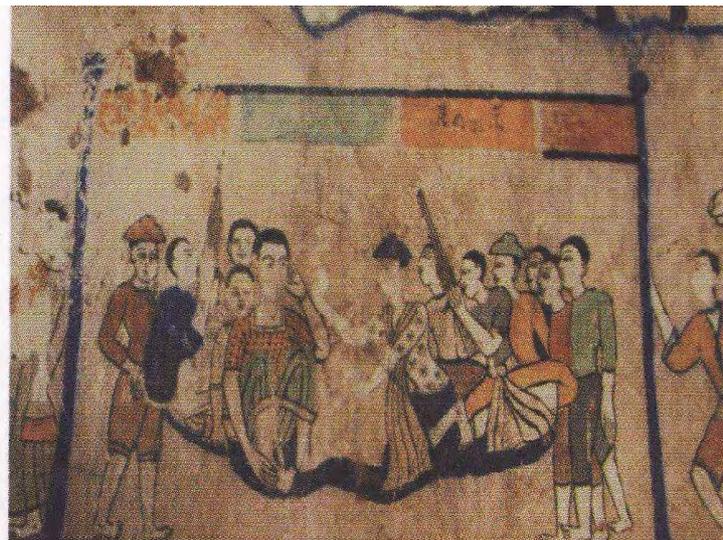
ที่มา : หนังสือภูมิปัญญาท้องถิ่นดินแดนสยาม

บ้านหมอแคนแผ่นดิน หม่อนไหม จังหวัดขอนแก่น ²¹

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง สูปแต้มในสิมของชาวอีสานจะสอดแทรกวิถีชีวิตของชาวอีสาน และการเป่าแคนเล่นหมอลำ ณ วัดชัยศรี บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ได้เล่นวรรณกรรมเรื่องสินไซ

---

²¹ เมวดี ศีลารวรรณ, บ้านหมอแคนแผ่นดินหม่อนไหม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2545), หน้า 8.

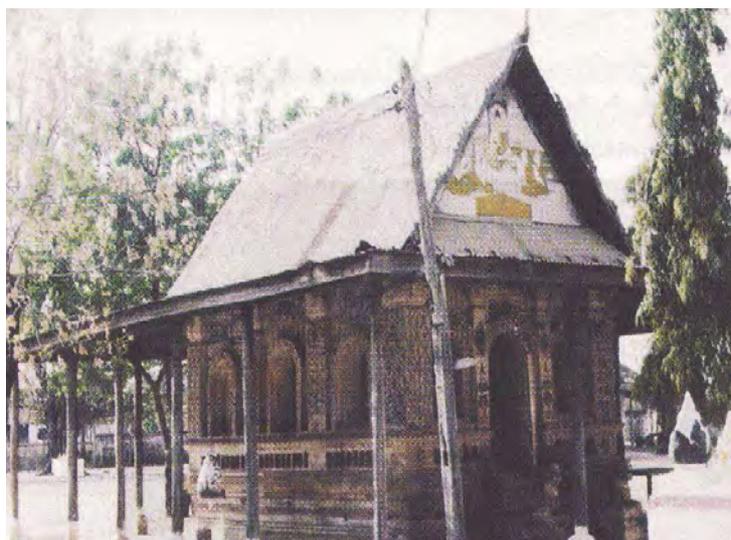

ภาพที่ 7 สุปเต็มการจับล้าประกอบการเป่าแคน
ที่มา : หนังสือภูมิปัญญาท้องถิ่นดินแดนสยาม บ้านหมอแคนแผ่นดิน
หม่อนไหม จังหวัดขอนแก่น ²²

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในสิมอีสาน สุปเต็มการและเล่นหมอลำได้เล่นวรรณกรรมเรื่อง
สินไซ ที่พบ ณ วัดชัยศรี บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

---

²² เมวดี ศีลารวรรณ, บ้านหมอแคนแผ่นดินหม่อนไหม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนา
พานิช, 2545), หน้า 12.

ภาพที่ 8 สิมอีสาน

ที่มา : หนังสือภูมิปัญญาท้องถิ่นดินแดนสยาม บ้านหมอแคน
แผ่นดินหมอนไหม จังหวัดขอนแก่น ²³

---

²³ เมวดี ศิลาวรรณ, บ้านหมอแคนแผ่นดินหมอนไหม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2545), หน้า 125.

ลิมก่อกองซึ่งนิยมเขียนภาพทั้งด้านในและด้านนอก หรือที่เรียกว่าโบสถ์ มีภาพเขียนเล่าเรื่องราววรรณกรรมท้องถิ่น ณ วัดชัยศรี บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

1. ความเป็นมาของหมอลำ

หมอลำเป็นการแสดงที่อยู่คู่กับชาวอีสานมาเป็นเวลานาน แต่ไม่สามารถระบุได้ว่าหมอลำเกิดขึ้นในยุคใดสมัยใด หากแต่เป็นเพียงข้อสันนิษฐานของผู้รู้และนักวิชาการเพียงเท่านั้น ผู้วิจัยจึงได้ทำการรวบรวมความเป็นมาของหมอลำ ซึ่งแบ่งเป็น 2 แนว²⁴คือ แนวตำนาน และแนวมานุษยวิทยาวัฒนธรรม

1.1 แนวตำนาน

ความเป็นมาของหมอลำตามแนวตำนานนี้เป็นความเชื่อของผู้รู้แต่ละท่าน ซึ่งสุขสันติ แวงวรรณ ได้ทำการรวบรวมมาไว้ 4 เรื่อง²⁵ ดังนี้

1.1.1 หมอลำสุวรรณ ทบแก่นเล่าว่า เมื่อพระพรหมลงมาสร้างโลก พระยาแถนผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ได้มอบความเขาสันๆ ให้ขุนบรมปฐมกษัตริย์นำมาเลี้ยงที่เกาะแก้วดอนจันทร์เมืองเวียงจันทร์ ครั้งนั้นขุนสิ่ว ขุนซี ขันล่อ สามพี่น้องออกท่องเที่ยวแสวงหาทำเลที่เหมาะสมในการตั้งถิ่นฐานได้พิจารณาเห็นว่าเกาะแก้วดอนจันทร์เป็นชัยภูมิที่เหมาะสมจึงทำมาหากินปลูกสร้างบ้านเรือนที่นั่น โดยการทำไร่ทำนา ครั้นอยู่มาครบเจ็ดปีเจ็ดเดือน ความที่พระยาแถนให้มาใช้เป็นแรงงานลาดตายลงเกิดมีน้ำเต้าหลุดออกมาจากรูมุกไบโตเท่าภูเขา เรียกว่า น้ำเต้าปั้ง ขุนทั้งสามจึงใช้เหล็กชี้ เจาะน้ำเต้าให้แตกมีผู้คนและสัตว์เลื้อยคลานมากมายออกมาจากน้ำเต้า ผู้คนที่ออกมามีทั้งผิวขาว ผิวเหลือง ในจำนวนนี้มีหมอลำออกมาด้วยชื่อว่า นางหนูเพและนายปากกว้าง ทั้งสองจึงทำการลำสมโภชที่ลานบ้านขุนบรมโดยมีท้าวแสนปมเป็นหมอแคน ต่อมาคนเหล่านั้นได้

²⁴ สุขสันติ แวงวรรณ, “หมอลำกกาขาว”, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 6.

²⁵ สุขสันติ แวงวรรณ, “หมอลำกกาขาว”, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 7.

ฝึกหัดเป่าแคนจากท้าวแสนปมและหัดล่าจากนางหนูแพและนายปากกว้าง จึงได้เกิดเป็นหมอลำ ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

1.1.2 หมอลำเคน ดาเหลา เล่าว่า เมื่อสมัยพระยาเถนเป็นใหญ่ในสวรรคต ปู่เยอส่งลูกหลานไต่เรือเขากาด ลงมาในเมืองคืนซึ่งขณะนั้นยังไม่มีมนุษย์เมื่อลูกหลานของปู่เยอ มาอยู่ในเมืองคืนในระยะต่อมาเกิดเจ็บไข้ได้ป่วยจึงได้ไต่เรือเขากาดไปขอความช่วยเหลือจาก พระยาเถนบนสวรรคตพระยาเถนแนะนำว่าเมื่อใดที่เจ็บไข้ได้ป่วยจงแต่งขันดอกไม้ระลึกถึงปู่เยอ และย่าเยอความเจ็บป่วยก็จะหายไปนับจากนั้นมาเมื่อใดที่เจ็บป่วยมนุษย์จึงแต่งขันดอกไม้แดงตั้งจิต ระลึกถึงปู่เยอและย่าเยอแล้วอ่อนวอนด้วยคำพูดที่อ่อนหวานไปเพราะจึงได้เกิดการลำตั้งแต่นั้นมา

1.1.3 หมอลำสุนทร ชัยรุ่งเรือง เล่าว่า ในยุคปฐมกัลป์ยังไม่มีดนตรีในเมืองมนุษย์มีนายพรานคนหนึ่งชื่อนายพรานไห มีอาชีพล่าเนื้อ วันหนึ่งได้ไปล่าเนื้อในป่าแล้ว เผลอนอนหลับอยู่ที่โคนต้นไม้แล้วฝันว่า พระอินทร์เนรมิตเสียงขลุ่ยเสียงในจำนวนนี้เสียงหนึ่ง ไพเราะจับใจมากเมื่อตื่นขึ้นจึงพยายามประดิษฐ์เครื่องดนตรีเพื่อเลียนเสียงในความฝัน ครั้งแรกได้ ตัดไม้กุ่มาปิดเหลือช่องว่างเป็นรูแล้วเป่าจึงเกิดเป็นขลุ่ยแต่ไม่ถูกใจ จึงตัดไม้ประคูดเป็นท่อนๆ นำมา เเกาะเกิดเป็นเสียงกลายเป็น โปงกลาง ถึงกระนั้นก็ยังไม่ถูกใจจึงเกิดท้อใจแล้วเมื่อกลับไปอีกครั้ง พระอินทร์จึงเนรมิตลั่นแคนสอดไว้ที่ลำไม้ประคูดที่นายพรานตัดมากองไว้ เมื่อตื่นขึ้นนายพราน เห็นเลยลองหยิบมาเป่าดูรู้สึกพอใจเป็นอย่างมากจึงทำขึ้นอีกหลายอัน ความไพเราะของแคนได้ยิน ไปถึงพระกรรมของกษัตริย์เมืองพาราณสี ซึ่งป่วยเป็นเวลานานเกิดความสนุกสนาน และหายป่วย ทันทีต่อมานายพรานจึงให้ภรรยาร้องประกอบเสียงแคนภรรยาร้องขึ้นว่า “โอะละนอ” จึงเกิดเป็น ธรรมเนียมลำประกอบเสียงแคนแต่นั้นสืบมา²⁶

1.1.4 หมอลำศรี ยอดเก่ง เล่าว่า ปางเมื่อพระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็น พระเวสสันดรนั้นได้ถือกำเนิดในครรภ์ของนางมุดสติทรงมีสหชาติคือชาวปัจฉิมนาเคนทร์ ซึ่งมี อิทธิฤทธิ์บันดาลให้ฝนตกได้ ต่อมาเมืองกริงกราชเกิดความแห้งแล้ง อาณาประชาราษฎร์จึงส่ง พรานหมณเฑาะพดคนมาของช้างจากพระเวสสันดร ด้วยพระเมตตาพระองค์จึงยกให้ทำให้ประชาชน โกรธแค้นไล่พระเวสสันดรออกจากเมือง พระเวสสันดร นางมัทรี กัณหาและชาติ จึงเสด็จไป

²⁶ สุขสันติ แวงวรรณ, “หมอลำกกาขาว”, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 7.

ประทับใจที่เขากลด เวลาผ่านไปประชาชนจึงได้พร้อมใจกันเดินทางไปเชิญพระเวสสันดรกลับมาครองราชย์ ในขบวนเสด็จกลับนั้นด้วยความยินดีประชาชนก็ได้ฟ้อนรำร้องเพลง เป่าแคนเป็นที่สนุกสนาน ครั้งนั้นเองทำให้เกิดการละเล่นหมอลำขึ้น

1.2 แนวมานุษยวิทยาวัฒนธรรม

ความเป็นมาของหมอลำตามแนวมานุษยวิทยาวัฒนธรรมนี้มีนักวิชาการหลายท่านทำการศึกษาและให้ความรู้ไว้อย่างหลากหลายดังนี้

เจริญชัย ชนไฟโรจน์ ให้ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของหมอลำว่า การลำเป็นการขับร้องเพลงชาติขับร้องเพลงชาติชาวบ้านซึ่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของชาวอีสานที่มีมานานแล้ว แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อใด สันนิษฐานว่าการลำได้แนวคิดมาจากการเล่านิทานซึ่งใช้วิธีท่องจำเป็นหลัก โดยคนเหล่านี้จะท่องจำเรื่องราวต่าง ในหนังสือผูกแล้วนำมาเล่าให้คนอื่นฟังอย่างสนุกสนานในงานต่างๆ เช่น งานจับเขื่อนดี (งานศพ) หรืองานมงคลต่างๆซึ่งแรกๆคงเล่าด้วยถ้อยคำที่ภาษาพูดธรรมดาต่อมาเมื่อมีผู้นิยมมากขึ้นจึงมีผู้คิดผูกถ้อยคำให้เป็นร้อยกรองเพื่อให้น่าฟังและมีความไพเราะ หรือยกบทกลอนมาจากหนังสือผูกจน ผู้ฟังสามารถจดจำไปเล่าต่อได้ ต่อมาก็มีผู้เล่านิทานในลักษณะเป็นการขับลำนำด้วยทำนองและลีลาอันไพเราะ เช่นเดียวกับการขับเสภาของภาคกลาง ซึ่งมีต้นเค้ามากจากการเล่านิทานเช่นกันแต่การเล่านิทานของชาวอีสานนั้นเมื่อเกิดมีทำนองขึ้นก็มีผู้นำเอาแคนมาเป่าประกอบ และมีการปรับปรุงฝึกฝนลีลาการพูดโดยการใส่อารมณ์ ท่าทาง ให้เหมาะสมกับบทที่จะพูด เช่น บทรัก บทโศก บทโกรธ เป็นต้น ซึ่งการแสดงจะมีหมอลำเพียงคนเดียว และจะแสดงทุกบทบาทตามท้องเรื่อง ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง การลำแบบเล่านิทานนี้ เรียกว่า “ลำพื้น” ซึ่งเป็นการลำที่เกิดขึ้นก่อนการลำประเภทอื่นทั้งหมด²⁷

ทรงวิทย์ คนประสิทธิ์ แสดงทัศนคติเกี่ยวกับกำเนิดของหมอลำไว้ว่า สาเหตุแห่งการเกิดหมอลำมี 3 ประการ ดังนี้²⁸

1. หมอลำน่าจะเกิดจากความเชื่อเรื่อง “ผีฟ้า ผีดิน และผีบรรพบุรุษ” ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่า ผีเหล่านี้มีอำนาจเหนือธรรมชาติสามารถบันดาลให้เกิดภัยธรรมชาติและ ความเจ็บป่วยแก่

²⁷ เจริญชัย ชนไฟโรจน์, “หมอลำ,” วารสารวิทยาลัยศึกษามหาสารคาม 1 (มิถุนายน- สิงหาคม 2516): 90.

²⁸ ทรงวิทย์ คนประสิทธิ์, “เสามาแต่ยี่สิบกัน,” ฟ้าสีทอง 12,123 (พฤษภาคม 2530): 108.

มนุษย์ได้ มนุษย์จึงได้จัดพิธีกรรมรักษาผู้ป่วยตามวิธีการของหมอผี คือ การล่าผีฟ้า ล่าส่อง ลำทรง ต่อมาได้พัฒนาการลามาเป็น “ลำพื้น” และ “ลำกลอน” ตามลำดับ

2. หมอลำเกิดจากการอ่านหนังสือผูก หนังสือผูก คือ วรรณกรรมพื้นบ้านที่จารึกลงในใบลาน เรื่องราวที่จารึกอาจเป็นชาดก หรือนิทานพื้นบ้านที่สนุกสนาน เช่น การเกิดสังข์สินชัย กำพรว้าฝิ่นน้อย เสียวสวาส เป็นต้น

ธรรมเนียมการอ่านหนังสือผูกของชาวอีสานนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ความบันเทิงใจหรือเป็นมหรสพ ของชุมชน ผู้ที่อ่านหนังสือผูกคือ ผู้ที่ผ่านการเล่าเรียนอ่านเขียนจากวัดสามารถอ่านหนังสือได้อย่างแตกฉานไปเพราะ บางคนสามารถท่องจำเรื่องราวได้โดยไม่ต้องอาศัยต้นฉบับโอกาสในการอ่านหนังสือผูกนั้นอาจจะในงานบุญทั่วไป งานงันหม้อกรรมหรืองานเฮือนดีก็ได้งานเฮือนดีคือการสมโภชศพ ชาวอีสานเรียกบ้านที่มีศพตั้งว่าเฮือนดีเพื่อให้เป็นมงคลนาม เมื่อมีผู้ถึงแก่กรรมก็จะประกอบพิธีทางศาสนาอยู่หลายวัน ตอนกลางคืนชาวบ้านทั้งหลายจะมาช่วยเจ้าภาพจัดเตรียมงานและมาอยู่เป็นเพื่อนไม่ให้เจ้าภาพเหงาและเศร้าจนเกินไป เพื่อให้มีความสุขสนุกสนานจึงนำหนังสือผูกมาอ่านสู่กันฟัง ผู้อ่านจะมีเสียงไพเราะ วิธีอ่านจะอ่านคนเดียวหรืออ่านคู่กันสองคนก็ได้ ทำนองอ่านคล้ายทำนองเสนาะแต่สำเนียงเป็นภาษาถิ่นอีสาน

ส่วนการงันหม้อกรรม คือ การสมโภชศตริ ในระหว่างอยู่ไฟหลังการคลอดบุตร เมื่อแม่บ้านของครัวเรือนใดให้กำเนิดผู้สืบสกุลหลังการคลอดตั้งอยู่ไฟประมาณ 7-15 วันเพื่อให้นมลูกเข้าอู่ตามสภาพปกติ ตอนกลางคืนเพื่อนบ้านจะมาเยี่ยมแสดงความยินดีและอยู่เป็นเพื่อนจึงมีการจับกลุ่มฟังนิทานจากหนังสือผูก ความนิยมฟังการอ่านหนังสือผูกนั้นทำให้เกิดการพัฒนาวิธีอ่านให้น่าสนใจโดยคิดทำนองอ่านให้แปลก และคิดวิธีการแสดงประกอบเนื้อเรื่อง ในยุคแรกผู้อ่านมีเพียงคนเดียวแสดงตามบทบาทคนเดียว โดยมีผ้าขาวม้าเป็นอุปกรณ์ มีเสียงแคนเป็นดนตรีประกอบเกิดเป็นการแสดงเรียกว่า “ลำพื้น”

3. เกิดจากการเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว หนุ่มสาวชาวอีสานมีอิสรภาพตามสมควรในการเลือกคู่ครอง และศึกษาอุปนิสัยใจคอคู่หมายก่อนที่จะแต่งงาน โดยทั่วไปการใช้เวลาของเกษตรกรในสังคมกสิกรรมตอนกลางวันเป็นเวลาทำงานหนัก ตอนกลางคืนหนุ่มสาวชาวอีสานจะมีการชุมนุมลงช่วง เงินฝ้าย

คำว่า “ช่วง” หมายถึงลานหรือบริเวณที่ว่างจะเป็นลานบ้านหรือวัดก็ได้สามารถใช้ประโยชน์ในการชุมนุมประกอบกิจกรรมตามธรรมเนียมท้องถิ่น เมื่อถึงเวลาเย็นสาว ๆ ในละแวกเดียวกันจะทำงานร่วมกันที่ลานบ้านของใครคนใดคนหนึ่งโดยนั่งล้อมกองไฟ ปั่นฝ้ายหนุ่ม ๆ ถือโอกาสดีที่จะมาคุยสาวหรือหยอกสาว หนุ่ม ๆ จะเป่าแคนดีดพิณและคุยสาวคุ่มต่างๆ หากพอใจสาวใดเป็นพิเศษจะสนทนาโต้ตอบกันด้วยโวหารที่ไพเราะมีความหมายลึกซึ้งซึ่งเรียกว่า พุคผญา ต่อมา

การนำผญาเกี่ยวไปจับลำนำได้ต่อกันเกิดเป็นลากลอนและลำผญา การลำผญา มีรูปแบบการเกี่ยวสาวในลานช่วงอยู่มากคือ หมอลำจะนั่งลำไม่ยืนลำเหมือนหมอลำประเภทอื่น²⁹

โอกาสในการจ่ายผญาของหนุ่มสาวมิได้จำกัดเพียงการลงช่วงเข็นฝ้ายเท่านั้น การลงแขกเกี่ยวข้าว การเกี่ยวสาวตำข้าวที่ครกมอง การเกี่ยวสาวตามคูตามปะรำในงาน นักจัดฤกษ์ก็เป็นโอกาสทองของหนุ่มสาวในการเกี่ยวพาราสีกัน

2. กำเนิดการลำ

การลำได้ถือกำเนิดขึ้นมาเป็นครั้งแรกในยุคโคสมัยไค่นั้น ยังไม่มีหลักฐานอ้างอิงที่แน่นอน ทั้งนี้เพราะไม่มีหลักฐานที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ตามข้อสังเกตของผู้รู้หลายท่านกล่าวว่า การลำได้มีมานานแล้ว ในยุคแรก ๆ ยังไม่แพร่หลายต่อมากการลำได้มีวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ ตามความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป

จารูวรรณ ธรรมวัตร อธิบายไว้ว่า สาเหตุของการลำมีอยู่ 3 ประการ ดังนี้³⁰

1. เกิดจากพิธีกรรมบำบัดโรคภัยไข้เจ็บและพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตร เช่น ลำผีฟ้า ลำส่อง ลำทรง ซึ่งการลำรกลุ่มนี้เกิดจากความเชื่อในเรื่องผีฟ้า ผีแลน การลำจึงมีบทบาทในฐานะพิธีกรรมเพื่อผ่อนคลายความบีบคั้นของปัจเจกชนและสังคม ต่อมาได้มีการพัฒนาการลำมาเป็น “ลำพื้น” และ “ลากลอน” ตามลำดับ³¹

2. เกิดจากการอ่านหนังสือผูก หนังสือผูกคือ วรรณกรรมพื้นบ้านที่จารลงในใบลานเรื่องราวที่อาจเป็นชาดกหรือนิทานพื้นบ้านที่สนุกสนาน เช่น การะเกด เสียวสาวสดี ซึ่งธรรมเนียมการอ่านหนังสือผูกของชาวอีสานนั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ความบันเทิงใจหรือเป็นมหรสพของ

²⁹ สิทธิรัตน์ ภูแก้ว, “การฟ้อนเกี่ยวของหมอลากลอน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 74.

³⁰ จารูวรรณ ธรรมวัตร, บทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ, (มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2528), หน้า 40-41.

³¹ โอสถ บุตรमारศรี, “ภาพสะท้อนของสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำเคนดาเหล่า,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2538), หน้า 23.

ชุมชน ลักษณะของหนังสือ ผูกใบลานนี้ คนโบราณจะนำเอาไม้ไผ่มาทะลุปล้องแล้วสอดหนังสือ ผูกหนึ่งล่ำว่า “หมอล่ำ”

3. เกิดจากการเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาวในโอกาสต่างๆ โดยลักษณะการเกี่ยวพาราสีจะเป็นการ “พูดพญา” หรือ “จ่ายพญา” ต่อมานำเอาการจ่ายพญาไปล่ำเป็นการ “ล่ำพญา” หรือ “ล่ำกลอน” โดยเกี่ยวพาราสีกันในลานลงช่วง ใช้วิธีนั่งล่ำไม่ยืนล่ำเหมือนล่ำประเภทอื่น

จากการศึกษาความเป็นมาของหมอล่ำ ทั้งแนวคำานานและแนวมานุษยวิทยาวัฒนธรรม สามารถสรุปได้ว่า หมอล่ำน่าจะมีสาเหตุการเกิดอยู่ 3 ประการ คือ

1. หมอล่ำเกิดจากความเชื่อและพิธีกรรม เนื่องจากชาวอีสานมีความเชื่อในเรื่อง การบูชาผีฟ้า ผีดิน หรือภูตผีต่างๆ เมื่อใดที่ต้องการติดต่อสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ก็จะจัด พิธีกรรมตามความเชื่อ โดยใช้กลอนล่ำเป็นสื่อกลางในการอ้อนวอนและบูชา เพื่อให้บันดาล ความอุดมสมบูรณ์ ฟ้าฝนตกตามฤดูกาลรวมถึงการรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ เมื่อผลของพิธีกรรม เป็นที่น่าพอใจจึงเกิดความคิดใหม่ๆ ที่จะผสมผสานการพ่อนให้สอดคล้องกับการขับล่ำ จึงเกิดเป็น ธรรมเนียมนิยมที่ใช้การล่ำและพ่อนเป็นสื่อกลางในการสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

2. หมอล่ำเกิดจากมหรสพโบราณ กล่าวคือ การอ่านหนังสือผูกนิทานพื้นบ้านเป็น มหรสพที่ชาวอีสานนิยมแสดงทั้งงานมงคลและงานอวมงคล แรกเริ่มการอ่านหนังสือผูกคือการอ่าน นิทานที่จารีกลลงในใบลานที่นำมาผูกติดกัน จากนั้นจึงสอดแทรกทำนองจังหวะและอารมณ์ประกอบ เรื่องราว สร้างความน่าตื่นเต้นและน่าติดตามให้ผู้คนผู้ฟังจนเป็นที่นิยมในภายหลัง ต่อมาไม่นิยม การอ่านหนังสือผูกจึงเปลี่ยนมาใช้วิธีแบบท่องจำและแสดงเป็นบทบาทสมมุติตามท้องเรื่องด้วยคน เพียงคนเดียวจึงเกิดเป็น “หมอล่ำพื้น” ซึ่งเป็นหมอล่ำชนิดแรกที่เกิดขึ้น

3. หมอล่ำเกิดจากการละเล่นพื้นบ้าน ตามจารีตประเพณีของชาวอีสานการ เกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาวมักจะกระทำในระหว่างที่ลงช่วง ซึ่งเป็นโอกาสที่หนุ่มสาวได้พบปะกัน การสนทนาเจรจามักร้อยเรียงให้เป็นบทเป็นกลอน ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า พญา เพื่อให้เกิดความงาม ทางภาษาและสร้างจังหวะทำนองในการกล่าว ต่อมาจึงเริ่มมีการเป่าแคนประกอบการกล่าวพญา และปรับเปลี่ยนรูปแบบจนกลายเป็นหมอล่ากลอนในที่สุด

ประเภทของหมอล่ำ

หมอล่ำสามารถแบ่งออกได้หลายประเภท ทั้งนี้ได้มีผู้ศึกษาหลักการที่ใช้เป็นเกณฑ์ใน การพิจารณา เช่น

จารุวรรณ ชรรมวัตร แบ่งหมอลำตามบทบาทต่อกลุ่มชนอีสาน ได้ 2 ประเภท³² คือ

1. หมอลำในบทบาทของพิธีกรรม ได้แก่ ลำผีฟ้า ลำส่อง ลำทรง
2. หมอลำในบทบาทมหรสพ ได้แก่ ลำกลอน ลำเรื่องต่อกลอน ลำเพลิน

อุดม บัวศรี แบ่งหมอลำตามยุคสมัยได้ 3 ประเภท³³ คือ

1. หมอลำพื้น
2. หมอลำคู่
3. หมอลำหมู่

กรมศิลปากร แบ่งประเภทของหมอลำออกเป็น 5 ประเภท³⁴ คือ

1. หมอลำเรื่องหรือหมอลำหมู่
2. หมอลำกลอน
3. หมอลำเพลิน
4. หมอลำประยุกต์
5. หมอลำผีฟ้า

ศิลปะการแสดงพื้นบ้านประเภท หมอลำ เนื่องจากหมอลำมีอยู่หลายประเภท ในการนี้ ผู้วิจัยขอยึดหลักการแบ่งประเภทของหมอลำโดยใช้รูปแบบการแสดงเป็นหลักเกณฑ์ในการแบ่งประเภทของหมอลำซึ่งสามารถแบ่งได้ 5 ประเภท คือ

1. หมอลำพื้น
2. หมอลำหมู่
3. หมอลำเพลิน
4. หมอลำกลอน
5. หมอลำผีฟ้า

---

³² จารุวรรณ ชรรมวัตร, บทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ, (มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2528), หน้า 44.

³³ อุดม บัวศรี, “หมอลำพื้น,” มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ 4(2 สิงหาคม 2528):88-93.

³⁴ กรมศิลปากร, การละเล่นพื้นเมืองภาคอีสาน (หมอลำ- หมอแคน), (กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีประวัติศาสตร์, 2522), หน้า 12- 15.

1. หมอลำพื้น

หมอลำพื้น คือ การลำที่ลำเป็นเรื่องนำทาน คำว่า “พื้น” อีสาน หมายถึง เรื่องราว เช่น พื้นเวียงจันทร์ หมายถึง เรื่องที่เกิดกับเมืองเวียงจันทร์ ลักษณะการลำของลำพื้นจะเป็นการลำโดยคนคนเดียว มีหมอแคนเป่าแคนประสานเสียง เรื่องที่นำมาลำเป็นนิทานพื้นบ้านหรือวรรณคดีพื้นบ้าน เช่น เรื่องการะเกด เรื่องสังข์สินไช เรื่อง จำปาสี่ต้น เรื่องท้าวหมาหยูย เรื่อง นางเต่าคำ³⁵ เป็นต้น ซึ่งเรื่องที่นำมาลำส่วนใหญ่มักจะเป็นเรื่องที่คนส่วนมากชอบ ซึ่งเมื่อเวลาที่จะมีการลำหมอลำจะถามชาวบ้านก่อนว่าต้องการให้ลำเรื่องใด หมอลำก็จะลำในเรื่องที่ผู้ฟังต้องการให้ลำ หมอลำพื้นส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้ที่ได้บวชมาก่อน และเป็นพระนักเทศน์ จึงทำให้สามารถจดจำเรื่องราวของนิทานได้มากมาย ฉะนั้นเมื่อผู้ฟังต้องการให้ลำเรื่องใด หมอลำจึงสามารถลำได้ตามความต้องการของผู้ฟัง

การแสดงลำพื้นมิได้กำหนดเฉพาะชายเท่านั้น เท่าที่ปรากฏหญิงแสดงด้วยก็มี ในการแสดงแต่ละครั้งอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแสดงมีเพียงผ้าขาวม้าผืนเดียว ผ้าขาวม้าที่ใช้นั้นหมอลำจะประกอบอาภรณ์ก็ปิริยาของตัวละครในเรื่องที่กำลังอยู่ในขณะนั้น เช่น ผ้าขาวม้าพาดบ่าในลักษณะสไบเฉียง แสดงว่า เป็นผู้หญิง เป็นต้น ถ้าแสดงบทบาทเป็นพ่อจะใช้ผ้าขาวม้าพาดบ่าในลักษณะสไบเฉียง แสดงว่าเป็นผู้ชาย ถ้าแสดงบทบาทเป็นพ่อจะใช้ผ้าขาวม้าพาดบ่า ถ้าแสดงในบทบาทเป็นแม่จะใช้ผ้าขาวม้าพาดเฉียงไหล่ภาษาอีสานเรียกว่า “เบี่ยงบ้าย” ถ้าแสดงในบทบาทเป็นหญิงสาวจะนำเอาผ้าขาวม้ามาห่อที่อกถ้าแสดงในบทบาทพระเอกจะใช้ผ้าขาวม้ามัดที่เอว ถ้าเป็นโจร ผู้ร้าย นักเลงจะใช้ผ้าขาวม้าโพกที่ศีรษะ เป็นต้น ถ้าหากเรื่องใดมีพาหนะเช่น ม้า เรือ หมอลำพื้นก็จะใช้ผ้าขาวม้าสอดระหว่างขาทำท่าทางขี่เหมือนม้าหรือนำผ้ามาทำท่าพายเหมือนเรือ ดังนั้นหมอลำพื้นจะใช้ผ้าขาวม้าเป็นตัวกำหนดบทบาทของตัวละครเป็นสื่อแทนบุคคล ในการขับร้องหมอลำพื้นจะขับร้องคัดเสียงเรียนเสียงเป็นตัวละครในบทบาทต่างๆ เช่น ผู้ชาย ผู้หญิง เด็ก คนแก่ เปลี่ยนเสียงตามลักษณะตัวละครเหมือนการพากย์ภาพยนตร์ การแสดงจะแสดงอยู่พื้นหรือนำไม้มาทำเป็นเวทียกจากพื้นดินเล็กน้อย ในสมัยก่อนยังไม่มีไฟฟ้าใช้การจุดไฟหรือภาษาอีสานเรียกว่า “จี้กะบอง” เจ้าภาพที่มีฐานะดีก็จะจุดตะเกียงเจ้าพายุหื้อ ลอนดอน (London) ค่าตอบแทนในการแสดงในสมัยนั้นอยู่ระหว่าง 10- 20 บาท ในการว่าจ้างผู้ติดต่อจะไปว่าจ้างที่บ้านของหมอลำคนนั้นๆ การเดินทางไปแสดงในสมัยก่อนจะเดินทางด้วยเท้าจนไปถึงหมู่บ้านที่แสดงหรือเดินทางด้วยการขี่ม้า ซึ่งสมัยก่อนชุมชนอีสานมีม้ามาก หมอลำพื้นจะมีสมาชิกคือหมอลำหนึ่งคนหมอแคนหนึ่งคน หมอแคนจะ

³⁵ สัมภาษณ์ ประสงค์ เหล่าหา, ศิลปินหมอลำพื้น จังหวัดขอนแก่น, 23 มีนาคม 2551.

ได้รับคำตอบแทน 3-4 บาทต่อการแสดงหนึ่งครั้ง แคนที่ใช้เป่าจะใช้หลาย คู่มที่คู่มน้องซึ่งมี ตัวอย่างของลายแคนดังตัวอย่างทำนองกลอนลำดังนี้

คู่มถี่ๆ คู่มที่คู่มน้อง คู่มถี่ๆ คู่มที่คู่มน้อง
 เก้ากะลืออยู่ ลิบคินกะลืออยู่ คู่มถี่ๆ คู่มที่คู่มน้อง
 เงินบ่อมีกะกุ้ที่คู่มน้อง เมียบมีกะลือที่คู่มน้อง

ผู้ฟังลำพื้นส่วนใหญ่จะเป็นคนสูงอายุ และนิยมฟังเพื่อนำนิทานไปเล่าให้ลูกหลาน ฟัง และในบางตอนที่เป็นคำกล่าวที่สำคัญผู้คนจำได้ติดแน่นยำ เช่น “เห็นว่าเวียงจันทร์ฮ้างสาวเอี้ย ออย่าฟ้าวว่า มันลีไปบาดหล่าหมากแดงซ้างหน่วยปลาย” ทำนองลำพื้นจะเป็นทำนองค่อนข้างช้า โดยมีทำนองหลักคือทำนองลำสั้นแบบโบราณ แคนที่ใช้เป่าประกอบการลำจะใช้แคนเก้า ซึ่งมีเสียง ทุ่มต่ำโดยเป่าลายใหญ่แบบโบราณ หรือลายใหญ่แบบเก่า หรือลายเฒ่าเก่า³⁶ สมัยก่อนการลำพื้นจะ ลำบนบ้าน ลำบนเวทีที่ยกพื้นหรือที่พื้นดินและมีเก้าอี้นั่งหรือภาชนะสานเรียกว่า “ตั่งนั่ง” เพื่อใช้ในการแสดงในขณะที่นั่งหรือขณะยืนอยู่ในช่วงเวลาทำการแสดงส่วนผู้ชมจะนั่งล้อมรอบ ตรงกลาง เวทีจะมีไม้ปักไว้สำหรับสำหรับผูกขี้ไต้หรือติดรางวัล การแสดงหมอลำพื้นมีบทกลอนลำไหว้ครู ดังนี้

“ขออวยพรพระเจ้าพุทธชัง รั้มมัง สังฆังไตรสามหน่วยแก้วคุณพระพุทขอให้มา บังหลัง คุณพระอินทร์พรมลงมาจากฟ้า มาสู่ข้า สู่ข้า ปัญญาไวไหลเลื่อน ให้มาเวียนนำความรู้ ผู้สั่งสอน สาธุเด้อขอให้ยาบๆ ข้อนคือปลาทอด้อน ขอให้ยาบยาบข่อนคือหมอนทาวโย มีเสียงใส และคือน้ำล้นด้อน” มือไหว้ครูเรียบริ้อยหมอลำพื้นจะนำดอกไม้กับเทียนไปวางและจะดำเนินเรื่อง การแสดงวรรณกรรมในเรื่องต่างๆ ไปจนจบถึงสว่างดังตัวอย่างกลอนลำพื้นดังนี้

บัดนี้จักกล่าวเรื่องปางก่อนโพธิญาณ ปางเมื่อเที่ยวสงสารกะส่องเวรลงใช้คราว เมื่อองค์กษัตริย์ให้ครองเมืองกบิลราช ปรารถนาอยากได้อันใดล้นหลั่งมา สัตว์สิงห์ม้าละมั่ง ทั้งปวง ขอแต่ปองพระทัยเนาะนั่งปองครองได้

³⁶ พรเทพ วีระพูล, “การแสดงหางเครื่องหมอลำหนุ่ม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2535), หน้า 35

เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจนมากขึ้นในการดำเนินของหมอลำพื้นในการแสดงใน
บทบาทต่างๆ ในการแสดงที่มีตัวละครคนเดียวแต่แสดงทุกตัวละครจนจบเรื่อง ผู้วิจัยจึง
ขอยกตัวอย่างกลอนลำของหมอลำเทวี ฟ้าส่วนประกอบตัวอย่างการอธิบาย ดังนี้

พ่อพระยา บาดนี้จักกล่าวก้าพญาใหม่ทรงธรรม พระกัเนาเปงจานอยู่สำราญบ่อ
มีฮ้อน มีมเหสีจินทาเทียมอยู่ทางนอนแนบข้างนางน้องอยู่สุวรรณมือนี่ว่าสิฮ้องเฮียกเอ็นแก่นเมียขวัญ
จั่งว่าจินทานางให้ยามมาเดือน้อง (พูด) เอ้อจินทาเอ้ย มาหาพี่จักควาแห่นเหล่าเอ้ย พี่มีแนวสิปรึกษา
น้องเอ้ย

บทแม่พระยาลำ ได้ยินพี่เฮียกเอ็นจั่งได้ยามมาหา จั่งว่าทานางยามมาไวฟ้าวพอครว
แล้วนางจั่งเดินผู้เดียวๆ ผู้เดียวๆ นี่คือน้องก้าเกียงเดินเหลียงค่อยไป แก้วแก่นได้ย้าย่าง
วางขา อีแม่เนวลในคาค่าแพงพันชั้นๆ พอแต่มาถึงแล้วสามิโตผู้เป็นใหญ่ พี่นางจั่งคุกเข้าไหว้จาด้าน
มีเหตุฮ้อนสัพสิ่งอันได้ จั่งเอ็นจินทานางนอพี่

พระยา เออนี้หละนางเอ้ย เสาหนีเฒ่าแก่แล้ว เนื้อเหี่ยวหนังยานหูตาเสี่ยกะบ่อคือ
ยังน้อย เสาหนีเป็นกษัตริย์ให้ปกครองพวกไพร่ ลูกและเต้าเฮากะบ่อมี พี่อยากได้ลูกน้อยมา
สืบต่อแทนแนว เพื่อครองพาราต่อไปหน้า (พูด) ว่าจั่งได้นอจินทาเอ้ยเจ้าคิดว่ายากได้ลูกคือ
พี่บ่อสันดอกเหล่าเอ้ย

นางจินทา (พูด) โอ้ยพี่เอ้ยน้องนี่คิดค่อยๆ นอนบ่ออิมเต็มตา อยากปรึกษาอวนชาย
แต่โดนนานแล้วนางว่าดีๆ แล้วที่สามิเว้าก่อน นางสิฟ้าวริบร้อนไปวอนไหว้พ่อพระอินทร์ชั้นแล้ว
คุณพี่ (ลำ) พอแต่ว่าท่อนั้นลาพี่ผิวขวัญ ววนสนมกรรมวังคั่งไปสวนกว้างสวนหลวงกว้างมาลาบาน
หอมกลิ่น กระถินหอมฟาดฟุ้งดมแล้วอย่างกาย หาเก็บเอาดอกไม้ที่หอมอ่อนจุมจี มะลิงามพวมบาน
จั่งเก็บเอาไว้ พอแต่ไปถึงเท้าอารามหลวงกว้างใหญ่ จัดแต่งขันดอกไม้แล้วอขึ้นใส่หัว ตั้งนะโม
ครบแล้ววอนหาพี่พระอินทร์ทา ลูกอยากมีบุตรตราสืบตระกูลครองบ้าน ขอให้อินทร์ตราไ้ท่กรุณา
ผายโผดแน่ท่อน ขกให้มีลูกน้อยคือค่าผู้วอนแนเด้อ

พระอินทร์ (ลำ) บาดนี้ฮ้อนฮอดให้เทวราชอินตา หินศิลาเลยแจ้แงแผ่นดินทองเลย
กระด้าง หรือแม่นทางภายใต้เมืองคนโลกหลุ่มมีเหตุฮ้อนประการแท้สิ่งได้ พระอินทร์ทาทิราชให้
สอดส่องสอระยาน มองไปทางเมืองมนุษย์จิวค้อยเห็นจริงแจ้ โอนี้แม่นจินทาน้อยมาวอนขอพ่อ
ว่าอยากมีลูกน้อยไปสื้อหน่อแทนแนวว่าอยากได้บุตราสืบนครครองบ้าน (พูด) โอ้วแม่นโลกาใหม่
เมืองคนมนุษย์โลกมมันจั่งเกิดได้ของข้าพ่อพระอินทร์

ภาพที่ 9 นางประสงค์ เหล่าหา ศิลปินหมอลำพื้น
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช
วันอาทิตย์ ที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2551

นางประสงค์ เหล่าหา อายุ 90 ปี ผู้มีความรู้ความสามารถมีความเชี่ยวชาญใน ด้านการ
แสดงหมอลำพื้นทั้งการขับร้อง บทบาทการแสดงและลีลาท่ารำ ได้สาธิตการแสดงหมอลำพื้น
และฟ้อนท่ากาตากปีก ณ บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

ภาพที่ 10 นางประสงค์ เหล่าหา ศิลปินหมอลำพื้น
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช
วันอาทิตย์ ที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2551

นางประสงค์ เหล่าหา สาธิตการแสดงหมอลำพื้นและแสดงท่าฟ้อนเดี่ยว ณ บ้านสาวะถี
ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

ภาพที่ 11 นางประสงค์ เหล่าหา ศิลปินหมอลำพื้น
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช
วันอาทิตย์ ที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2551

นางประสงค์ เหล่าหา สาขิตการแสดงหมอลำพื้นและแสดงท่าทางโดยใช้อุปกรณ์ เช่น
ผ้ากำหนดบทบาทในการแสดง ณ บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

ลักษณะของลำพืนสามารถแบ่งได้ 3 ลักษณะ³⁷ ดังนี้

ลักษณะที่ 1 กลอน ลำทำนองลำทางยาวใช้ลำในตอนไหว้ครูเกริ่น และการดำเนินเรื่อง

ลักษณะที่ 2 การเจรจาธรรมคา ใช้ในการเชื่อมโยงเรื่อง

ลักษณะที่ 3 กลอนลำทำนองลำทางสั้น ใช้ในการเดินทางของตัวละคร

ในการลำพืนจะ ไม่มีทำนองลำเดี่ยว การสร้างความสนุกสนานของการลำจะขึ้นอยู่กับบทบาทของผู้แสดงในแต่ละบทของตัวละครในท้องเรื่องเป็นสิ่งที่สร้างอารมณ์แก่ผู้ชมผู้ฟัง

2. หมอลำหมู

หมอลำหมูหรือหมอลำเรื่อง หรือหมอลำเรือต่อกลอน หรือหมอลำเวียง คือหมอลำที่ใช้นักแสดงครบตามตัวละครในท้องเรื่อง ยึดถือการแสดงให้สมบทบาทในท้องเรื่องเป็นสำคัญ หมอลำหมูมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น ลำเรื่อง ลำเรื่องต่อกลอน ลำเวียง ซึ่งเป็นการลำที่มีวิวัฒนาการมาจากหมอลำพืน เกิดขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยลักษณะการแสดงของลำหมูจะใช้ผู้แสดงครบตามตัวละคร ในท้องเรื่องที่น่ามาแสดง ยึดถือการแสดงให้สมบทบาทในท้องเรื่องเป็นสำคัญ การแสดงจึงต้องให้สมจริง ไม่ว่าจะเป็นบทรัก บทโศก หรือบทอิจฉา ริษยา เป็นต้น

การที่หมอลำหมูมีชื่อเรียกต่างๆ กันหลายอย่างนั้นขึ้นอยู่กับความนิยมของแต่ละท้องถิ่น เพราะวิวัฒนาการมาจากหมอลำพืน การที่เรียกชื่อต่างๆ ก็เพื่อให้เห็นลักษณะเฉพาะ เช่น ที่เรื่องที่เรียกหมอลำหมู ก็เพราะมีนักแสดงหลายคนเป็นหมู่คณะ การที่เรียกว่าหมอลำเรื่องหรือหมอลำเรื่องต่อกลอนก็เพราะเป็นเรื่องราว และจะลำเป็นกลอนต่อกันทุกๆ คนตามลำดับในท้องเรื่องที่เรียกว่าหมอลำเวียงหรือหมอลำลาวเวียง ก็เพราะหมอลำประเภทนี้นิยมกันมากในประเทศลาว หรือนครเวียงจันทร์³⁸

³⁷ โอสถ บุตรमारศรี, “ภาพสะท้อนของสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำเคนดาเหล่า,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2538), หน้า 24.

³⁸ ปัทมาวดี ชาญสุวรรณ, “พัฒนาการของหางเครื่องหมอลำหมูว่าวดขอนแก่น,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดี (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2542), หน้า 19.

กำเนิดหมอลำหมู่ได้รับอิทธิพลมาจากลิเกส่วนหนึ่ง โดยประยุกต์หมอลำพื้นเข้ากับลิเกซึ่งลิเกเป็นมหรสพที่เล่นกันทั่วไปในหมู่ชนที่อาศัยอยู่ภาคกลางของประเทศไทยโดยชาวไทยโคราชที่อาศัยอยู่บางพื้นที่ของจังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดบุรีรัมย์ ประมาณปี พ.ศ.2475 -2485 ลิเกของจังหวัดนครราชสีมาได้แผ่ขยายเข้าสู่ภาคอีสาน คนอีสานเห็นเป็นของแปลกจึงหันมานิยมลิเกมากกว่าหมอลำตามหมู่บ้านต่างๆ นิยมฝึกหัดแสดงลิเก มีการว่าจ้างครุมาฝึกสอนลิเกแต่ลิเกก็ได้รับความนิยมได้ไม่นานเพราะนักแสดงไม่สันต์กลางกลาง และไม่คุ้นเคยกับเครื่องดนตรีที่พาทยลิเกไม่นิยมลำแต่มีการเจรจา คนฟังจึงเบื่อหน่ายประกอบกับพื้นฐานของชาวอีสานนิยมการลำเป็นส่วนมาก

ต่อมาได้มีการพัฒนาจากลิเกไทยมาเป็นลิเกลาว การดำเนินเรื่องเหมือนลิเกแต่บทเจรจาเป็นภาษาพื้นเมืองจึงเกิดเป็นหมอลำหมู่หมอลำในยุคแรกๆ คือ คณะมหาราช ซึ่งต่อมาได้แผ่ขยายจากนครราชสีมาไปยังจังหวัดชัยภูมิ จังหวัดขอนแก่น หมอลำหมู่จะเกิดขึ้นในดินแดนภาคอีสานก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เล็กน้อย คือประมาณปี พ.ศ. 2480 โดยมีวิวัฒนาการมาจากหมอลำพื้นและได้รับอิทธิพลทางการแสดงจากลิเกของภาคกลางจะเห็นได้จากหมอลำหมู่มีการแต่งกายคล้ายลิเก การดำเนินเรื่อง ฉาก เหมือนลิเก สิ่งที่แตกต่างคือ ดนตรี ซึ่งใช้ดนตรีพื้นบ้านประเภทแคน พิณ กลองโทน และสถานที่เกิดหมอลำหมู่ครั้งแรกน่าจะเกิดขึ้นในแถบจังหวัดขอนแก่น แล้วจึงแพร่ไปถึงจังหวัดต่าง ๆ เช่น จังหวัดมหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด อุบลราชธานี อุดรธานี ฯลฯ³⁹ สำเนียงและท่วงทำนองของหมอลำหมู่ในแต่ละท้องถิ่นจะมีสำเนียงต่างกันไป เช่น สำเนียงหรือทำนองขอนแก่น ทำนองอุดรธานี ทำนองกาฬสินธุ์ ทำนองสารคามและทำนองอุบลราชธานี การขับร้องจะมีทำนองแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกันออกไปเพราะขึ้นอยู่กับสำเนียงการพูดแต่ละภาษาของท้องถิ่นนั้น ๆ จนทำให้เกิดทำนอง

รูปแบบการแสดงของลำหมู่ โดยทั่วไปรูปแบบการแสดงลำหมู่เหมือนกับการแสดงยี่เกในภาคกลาง เช่น ต้องมีฉากและเวที ตัวละครแต่งตัวด้วยเลื่อมระยับ มีตัวพระตัวนาง ตัวผู้ร้าย ตัวตลก และตัวประกอบ แต่สิ่งที่ต่างออกไป คือ การลำที่ใช้ภาษาอีสานและเจรจาด้วยภาษาอีสานตลอดถึงท่วงทำนองและการเอื้อนเสียง นอกจากนี้การดำเนินเรื่องจะใช้กลอนลำที่มีข้อความสัมผัสและเข้ากับเนื้อเรื่องติดต่อกันตั้งแต่ต้นจนจบเรื่องซึ่งเรียกว่า “ต่อกลอน”

³⁹ พรเทพ วีระพูล, “การแสดงทางเครื่องหมอลำหมู่,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลปวิทยาเอกไทยคดี (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2535), หน้า 42.

เรื่องที่หมอลำหมู่ใช้แสดงนั้น นิยมนำเรื่องราวเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านอีสานและวรรณคดีพื้นบ้านอีสานมาแสดง เช่นนางแดงอ่อน สีทนมโนราห์ ท้าวกำคำคำ เป็นต้น ในยุคต่อมามีการนำเรื่องนิทานที่ผูกเรื่องขึ้นมาแสดง เช่น แม่ฮ้างสามผัว เจ้าหัวสามโบสถ์ ปลาโตเดียวเน่าคืบซึ้ง ซื่อท้อซ้างฮ่างท้อแมว กำพร้าวผีน้อย⁴⁰ เป็นต้น โดยดำเนินเรื่องตามบทพญา มาเปลี่ยนเป็นบทกลอน โดยเรื่องที่น่ามาแสดง มักจะสะท้อนเรื่องราวบางส่วนของสังคมในแต่ละยุคสมัยด้วย

เครื่องดนตรีประกอบการแสดงหมอลำหมู่ที่สำคัญในการประกอบการขับลำ คือ แคน พิณ หรือซุง ซอ โทณ ฉิ่ง ฉาบ เป็นต้น ต่อมาได้วิวัฒนาการตามยุคตามสมัย มีการเพิ่มเครื่องดนตรีสากลเข้าไปอีก เช่น กลองชุด ออร์แกน กีตาร์ เบส แซกโซโฟน โดยนำเอาดนตรีสากลมาประยุกต์เข้ากับดนตรีแบบเก่าที่เคยใช้มา⁴¹ ในยุคหลัง ๆ จึงจะเริ่มการแสดงหมอลำตามท้องเรื่อง จะเห็นได้ว่าดนตรีหมอลำกับเพลงลูกทุ่งมีความกลมกลืนกันเป็นอย่างดี และเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไป

ส่วนทำนองลำที่ใช้เป็นหลักในการลำหมู่ คือ ทำนองลำทางยาวของลำกลอน แต่คิดเพี้ยนกันบ้างเล็กน้อย ทั้งนี้ก็เนื่องจากอารมณ์ในการแสดงลำหมู่ปละลำกลอนนั้นแตกต่างกัน หมอลำหมู่เน้นการดำเนินเรื่อง และสร้างอารมณ์ ในการแสดง หมอลำหมู่และลำกลอนนั้นแตกต่างกัน หมอลำหมู่เน้นการดำเนินเรื่อง และสร้างอารมณ์สะท้อนในไปตามบทบาทในท้องเรื่องจึงทำให้มีท่วงทำนองและลีลาต่างจากลำกลอน นอกจากลำทางยาวที่ใช้ดำเนินเรื่องเป็นพื้นแล้วลำหมู่ยังมีการลำทำนองเดินดง ทำนองเดี่ยวแบบต่าง ๆ แทรกอีกด้วย เช่น เดี่ยวโจง เดี่ยวพม่า เดี่ยวธรรมดา และเดี่ยวหัวโนนตาล เป็นต้น

โดยเฉพาะทำนองเดี่ยวหัวโนนตาลหรือเดี่ยวหมากรังต้องต้อน เป็นทำนองเชิงช้าอ่อนหวานคล้ายกับจังหวะการแกว่งของลูกนุ่น (หมากรัง) เมื่อเวลาลมพัด ทำนองนี้ใช้ลำตอนที่นั่งเอกและพระเอกเกี่ยวพาราสีกัน จนตกลงแต่งงานกัน ทั้งคู่จะเอามาประสานกันแล้วแกว่งไกวเป็นจังหวะพร้อมกับการลำ ถือว่าเป็นท่วงทำนองลำและลีลาการรำ⁴² (พ็อน) ที่สร้างความประทับใจแก่ผู้ชมเป็นอย่างมาก ในยุคปัจจุบันลำหมู่จะใช้กลอนลำที่เป็นกลอนที่ได้รับความนิยมของผู้ฟังจากแผ่นเสียงหรือเทปมาเป็นกลอนลำประกอบการเข้าฉาก ซึ่งเป็นช่วงที่หมอลำได้ลำกลอนที่เป็นเรื่องราว

⁴⁰ สัมภาษณ์ บุญช่วง เค้นดวง, ศิลปินหมอลำ จังหวัดอุดรธานี, 8 มิถุนายน 2552.

⁴¹ สัมภาษณ์ สมภาร บุญซ้อ, หัวหน้าคณะหมอลำ ส. สมภาร, 19 กรกฎาคม 2552.

⁴² โอสถ บุตรมารศรี, “ภาพสะท้อนของสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำเคนดาเหล่า,” (วิทยานิพนธ์ปริญามหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2538), หน้า 26.

ในท้องเรื่องเรียบร้อยแล้ว ถือว่าเป็นการเดินทางของตัวละครแต่ละตัวศิลปินหมอลำหมู่ในอดีตจะมีพรสวรรค์ทั้งน้ำเสียง ลีลาท่าร่าและสามารถจดจำบทบาทการแสดงได้เป็นอย่างดีเรื่องที่ใช้ในการแสดงและเป็นที่ยอมรับ คือ เรื่องนางแตงอ่อน ท้าวสุริวงษ์ นางอรพิมพ์ จำปาสีตัน มณีนพรัตน์ และท้าวมนูนิล⁴³ หมอลำหมู่ที่มีชื่อเสียงในยุคแรกๆ มีหลายคณะ เช่น คณะรังสีมันต์ คณะส.สมภาร คณะพ. ร่วมมิตร คณะขวัญใจกาฬสินธุ์ คณะเพชรอุบล คณะแก่นเพชร คณะอัศวินสี หมอก คณะป. สามัคคี คณะส. ประยูรศิลป์ คณะเพชรอีสาน เป็นต้น

ภาพที่ 12 การแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอน

ที่มา: ฉวีวรรณ คำเนิน

การแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอนเรื่องนางมโหรีราชในการบันทึกเผยแพร่ในรูปแบบ วีซีดี โดยมีศิลปินหมอลำร่วมการแสดงหลายท่านเช่น หมอลำฉวีวรรณ คำเนิน หมอลำอังคนางค์ คุณไชย หมอลำนิกรน้อย ส่งเสริม

⁴³ สัมภาษณ์ บัวผัน ดาวคะนอง, ศิลปินหมอลำ จังหวัดมหาสารคาม, 28 กรกฎาคม 2552.

ภาพที่ 13 การแสดงมอลำเรื่องตลกอลวนคณะเสียงอีสาน
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

การแสดงมอลำเรื่องตลกอลวนคณะเสียงอีสานเรื่องฮอยปูนแดงบันทึกการแสดงสดเพื่อเผยแพร่ในรูปแบบ วีซีดี นำแสดงโดยมอลำก่น้อย อุไรพร และสมาชิกมอลำคณะเสียงอีสาน จังหวัดอุดรธานี

3. หมอลำเพลิน

หมอลำเพลิน เป็นการลำที่วิวัฒนาการมาจากหมอลำหมู่หรือหมอลำเรื่อง ช่วงแรกๆ คณะหมอลำเพลินนิยมลำเรื่องแก้วหน้าม้า โดยได้วิวัฒนาการทางด้านกลอนลำตามจังหวะและทำนองเพลงร่ำวงเกิดเป็นทำนองลำแบบใหม่ที่ลึกลับ ไร่ใจ สนุกสนาน เรียกว่า “ทำนองลำเพลิน” จากการที่หมอลำคณะต่างๆ นิยมลำเรื่องแก้วหน้าม้า จึงนิยมเรียกลำเพลินว่า “ลำอีแก้วหน้าม้า” อีกชื่อหนึ่งนอกจากนี้ผู้รู้หลายท่านได้กล่าวถึง หมอลำเพลินว่า ในช่วงแรกนั้นมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “หมอลำกกาขาว” เพราะเหตุที่หมอลำฝ่ายหญิงสวมกระโปรงสั้นๆ เพื่ออวดต้นขา⁴⁴

การแต่งกายของลำเพลิน ฝ่ายชายแต่งตัวคล้าย ๆ หมอลำหมู่ ส่วนการแต่งกายของฝ่ายหญิงสมัยที่เป็นลำแก้วหน้าม้า จะนุ่งกระโปรงยาวเสมอเข่า ต่อมานิยมนุ่งสั้นๆ และนุ่งกางเกงขาสั้นไว้ข้างใน ตัวละครทุกตัวเหมือนกันหมดคล้ายผู้เดินทางเครื่องวงดนตรีลูกทุ่งในปัจจุบัน

การแสดงหมอลำเพลินจะให้ความหลากหลายของการแสดงอยู่ที่การลำและการฟ้อน โดยเฉพาะการฟ้อนเมื่อออกจากฉากและเข้าฉาก จะเน้นความพร้อมเพรียง มีการเดินหน้า ย่อตัวแอ่นหน้าแอ่นหลัง ลูกขึ้นหมุนตัว ถอยหลังอย่างพร้อมเพรียงซึ่งคล้ายหางเครื่องลูกทุ่ง แตกต่างกันที่ว่าหมอลำเพลินจะฟ้อนไปไม่ได้แบบหางเครื่องทำนองลำที่ใช้เรียกว่า ทำนองลำเพลิน ส่วนเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบเช่น พิณ แคน ซอ ฉิ่ง ฉาบ กลอง ต่อมาได้มีการเพิ่ม กลองชุด กีตาร์ เบส ออร์แกน แซกโซโฟน ทรัมเป็ต ดนตรีลูกทุ่ง⁴⁵

เนื่องจากปัจจุบันมีระบบเสียงที่ทันสมัย ดังนั้นหมอลำเพลินจึงเลียนแบบวงดนตรีลูกทุ่ง คือ มีการบรรเลงดนตรีก่อนการแสดงหมอลำ และมีการเดินประกอบ เรียกว่าหางเครื่อง ในยุคนี้จุดมุ่งหมายในการแสดงลำเพลินจะถือเป็นรองลงมาจากแสดงของวงดนตรีก่อนการลำ ผู้ว่าจ้างจะคำนึงถึงเครื่องดนตรีและเครื่องเสียงของคณะเป็นอันดับแรก ลำเพลินไม่เป็นที่นิยมของคนรุ่นเก่า แต่กลับเป็นที่นิยมของวัยรุ่นเพราะให้จังหวะที่เร็วทันใจ มีการดำเนินเรื่องรวดเร็ว และยังสามารถประยุกต์การแสดงได้ง่ายรูปแบบของการแสดงอีกแบบหนึ่ง คือ ดนตรีลูกทุ่งแบบอีสานหรือเพลงลูกทุ่งแบบอีสาน ซึ่งมีลักษณะทั่วไปคือมีดนตรีสากลแบบวงลูกทุ่งทั่วไป แต่ทำนอง

⁴⁴ โอสถ บุตรมารศรี, “ภาพสะท้อนของสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำเคนดาเหล่า,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2538), หน้า 27.

⁴⁵ สัมภาษณ์ ฉวีวรรณ ดำเนิน, ศิลปินแห่งชาติ, 20 กรกฎาคม 2552.

ในการร้องเป็นทำนองลำเพลินผสมทำนองเพลงลูกทุ่ง และเนื้อร้องก็เป็นภาษากลางผสมภาษาอีสาน⁴⁶

ลำเพลิน หรือหมอลำกษาวลาว ลำประเภทนี้เดิมที่เป็นลำเรื่องต่อกลอนแต่ใช้เสียงจังหวะท่าทางการแสดงที่สั้นกระชับกว่า เนื่องจากการลำในลักษณะนี้นิยมลำเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย ตอนศิลป์ชัยนำเอาเอา มาแสดงกันเป็นพื้น จึงเรียกว่าการลำแบบนี้ว่า ลำสินไซ ครั้งต่อมาได้นำเรื่องแก้วหน้าม้า มาแสดง และมีการปรับแต่งเครื่องแต่งกายของผู้แสดงโดยเฉพาะผู้แสดงฝ่ายหญิงปรับผ้าถุงหรือผ้าถุงให้สั้นขึ้นเลยเข้าจนเกือบถึงต้นขา เพิ่มทีละ จังหวะเร็วขึ้นการแสดงดัดเส้นเหมือนลีลาของม้า (แก้วหน้าม้า) มากขึ้น จนกลายเป็นการแสดงลำเรื่องรูปแบบนี้ว่าลำแก้วหน้าม้าบ้างลำเพลินบ้าง ลำกษาวลาวบ้าง จนกลายมาเป็นการลำเรื่องที่ได้รับคามนิยมของคนรุ่นใหม่สมัยนั้น⁴⁷

การแต่งกาย ตัวเอกฝ่ายชายและหญิง บางคณะแต่งกายคล้ายลิเกเหมือนลำเรื่องต่อกลอน แต่ฝ่ายหญิงส่วนใหญ่จะใส่กระโปรงสั้นๆ คล้ายกับการแต่งกายคล้ายกับนักร้องลูกทุ่งหรือหางเครื่องลูกทุ่งซึ่งเป็นกระโปรงสั้นๆ เข้ากับเสื้อ สวมถุงน่องใส่รองเท้าทำให้ผู้เข้าชมเรียกลำกษาวลาว (ลำ ต้นขาขาว)

ตัวอย่างกลอนลำเพลิน

ฟังเคื้อท่านคณาจารย์ทุกท่าน	ผู้มีเกียรติทุกท่านที่มาร่วมอยู่งาน
เชิญทุกท่านฟังแอ้วลำเพลิน	จังหวะเดินเร็ว ๆ ยกขาแขนฟ้อน
ทั้งโยะหย่อนพิณแคนเด่นใส	นำสมัยอีกซำลำลำร้องบ่เงิน
อ้าวเดิน ๆ จังหวะลำเพลินสวยเกินเจ้าขา	ดูแล้วเพลินใจเพลินตาทุกท่านเจ้า
ขามาคูลำเพลิน ⁴⁸	

⁴⁶ สัมภาษณ์ เทวี บุตรตัว, ศิลปินหมอลำ จังหวัดอุดรธานี, 8 พฤษภาคม 2551.

⁴⁷ สัมภาษณ์ ทองเจริญ ดาเหลา, ศิลปินหมอลำจังหวัดอุดรธานี, 7 กรกฎาคม 2551.

⁴⁸ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี, “ชีวิตและผลงานนายทองมาก จันทะลือ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง จังหวัดอุบลราชธานี” (อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท, มปป), หน้า 65.

ภาพที่ 14 การแสดงขอมอลำเพลินคณะบั้วริมบึงรุ่งลำเพลิน
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

การแสดงขอมอลำเพลินคณะบั้วริมบึงรุ่งลำเพลินแสดงเรื่องสังข์ทองเงาะป่า บ้านทึก
การแสดงในรูปแบบ วีซีดี

4. หมอลำผีฟ้า

หมอลำผีฟ้า เป็นการลำที่ทำหน้าที่ติดต่อสารกับผีฟ้า บางท้องที่เรียกการลำผีฟ้าว่า ลำไทเทิง ซึ่งหมายถึงการลำที่ติดต่อกับผีอยู่เบื้องบน บางท้องที่อาจเรียกว่า หมอลำผีแดน ซึ่งหมายถึงการลำที่ติดต่อกับ ผีแดนผู้ซึ่งเป็นใหญ่ในเมืองฟ้าตามความเชื่อของชาวอีสาน การลำผีฟ้านี้ เป็นการลำที่มีจุดประสงค์เพื่อ อ้อนวอนผีบางทวดมาให้ช่วยรักษาคนไข้ คนป่วยตามความเชื่อของชาวอีสานเชื่อว่า การลำผีฟ้าจะสามารถช่วยรักษาผู้ป่วยได้โดยสังเกตจากการอ้อนวอนผีฟ้า ในขณะที่ลำนั้นในบางช่วงผู้ป่วยจะลุกขึ้นมาพ้อร่วมกับผู้ลำ แสดงว่าผีฟ้าได้นำเอาขวัญของผู้ป่วยที่นำไป กักขังไว้ให้คืนมาหาผู้ป่วยปัจจุบันเมื่อวิทยาศาสตร์การแพทย์เจริญขึ้นการลำผีฟ้าก็มีน้อยลง ไม่เป็นที่นิยม แต่ก็ยังเหลืออยู่บ้างในชนบทอีสานบางท้องที่⁴⁹ คำว่า ผีฟ้า หมายถึงทวดผีที่เป็นใหญ่มาจากแดนฟ้าเช่นเมืองแดน เมืองแมนบางครั้งหมอลำผีฟ้านี้ได้รวมเอาหมอลำสองและลำทรงเข้าไว้ใน กระบวนเดียวกันด้วยกล่าวคือ ลำสองเป็นการลำเพื่อใช้สมาธิส่งหาสาเหตุของการเจ็บป่วย ส่วนลำทรงเป็นการลำอัญเชิญเทพดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ลงมาประทับทรงในตัวผู้ลำเพื่อจะได้ พุดจาบอกเหตุที่ทำให้ผู้ป่วยใช้นั้นแล้วหมอลำผีฟ้าจึงจะเป็นผู้รักษาไข้ตามสาเหตุที่ทราบนั้น ดังนั้น การลำทั้ง 3 ประเภทนี้จึงลำดับกระบวนครบทุกลำก็ได้

เป็นที่น่าสังเกตว่าหมอลำผีฟ้ามีเฉพาะผู้หญิงเท่านั้น แต่เมื่อมีการทำพิธีตัวหมอลำผีฟ้าที่เป็นผู้หญิงนั้นจะมีลักษณะท่าทางเป็นชาย น้ำเสียงกิริยา ล้วนแสดงออกให้เห็นว่าเป็นชาย อีกทั้งในยามปกตินั้นหมอลำผีฟ้าก็เป็นหญิงชราทั่วไป ไม่ดื่มสุรา ไม่สูบบุหรี่ แต่เมื่อทำพิธีก็สามารถดื่มสุราได้จำนวนมาก สูบบุหรี่หรือที่ชาวบ้านเรียกว่ายาเส้นได้หลายมวนซึ่งเป็นที่น่าแปลกใจยิ่งนัก⁵⁰

การรักษาไข้ด้วยการรำผีฟ้านี้นับว่าเป็นการรักษาแบบจิตเวชและแบบกายภาพบำบัด กล่าวคือ พิธีกรรมในการรักษาจะทำให้คนไข้เกิดความเชื่อมั่นว่าตนจะหายป่วยและเกิดความอบอุ่นในใจเมื่อเห็นญาติพี่น้องและบริวารผีฟ้ามาเยี่ยมตนเป็นจำนวนมาก เมื่อเป็นเช่นนั้นผู้ป่วยก็ยอมเกิดกำลังใจจึงจะส่งผลให้ร่างกายแข็งแรงขึ้นเป็นลำดับจนหายป่วยในที่สุด ประกอบกับเสียงแคนเสียง

⁴⁹ โอสถ บุตรमारศรี, “ภาพสะท้อนของสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำแคนดาเหล่า,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2538), หน้า 29.

⁵⁰ สิทธิรัตน์ ภูแก้ว, “การพ้อเกี่ยวของหมอลำกลอน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 77.

ลำและการฟ้อนของคณะลำผีฟ้าจะทำให้ผู้ป่วยเกิดความสนุกสนานลุกขึ้นมาพร้อมเพื่อนนั้นจัดว่าเป็นการรักษาแบบกายภาพบำบัดได้อีกทางหนึ่งเมื่อพลังกายและกำลังใจเกิดขึ้นในตัวคนป่วยโอกาสที่จะหายป่วยไข้ย่อมมีมากขึ้น เมื่อนำหมอยาหรือแพทย์แผนปัจจุบันมารักษาต่อก็ย่อมหายเป็นปกติในที่สุดและเมื่อหายป่วยแล้วบุคคลนั้นก็กลายเป็นบริวารของผีฟ้า ถ้ามีการรำผีฟ้า การรักษาแบบกายภาพบำบัด ได้อีกทางหนึ่งเมื่อพลังกายและกำลังใจเกิดขึ้นในตัวคนป่วยโอกาสที่จะหายป่วยไข้ย่อมมีมากขึ้น เมื่อนำหมอยาหรือแพทย์แผนปัจจุบันมารักษาต่อก็ย่อมหายเป็นปกติในที่สุดและเมื่อหายป่วยแล้วบุคคลนั้นก็กลายเป็นบริวารของผีฟ้า ถ้ามีการรำผีฟ้าในชุมชนที่ตนอยู่จะต้องนำดอกไม้ธูปเทียนไปร่วมบูชาผีฟ้าและแสดงฟ้อนรำร่วมด้วยทุกครั้งไป ปัจจุบันเมื่อด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์เจริญขึ้น การรำผีฟ้ามีบทบาทต่อชุมชนน้อยลงไม่เป็นที่นิยมแต่ก็ยังเหลืออยู่บ้างในชุมชนชนบทอีสานบางท้องที่ กลอนลำผีฟ้ามีลักษณะเหมือนกลอนลำพื้นหลายแคว้นที่เป่า มีลายโป้ซ้ายลายใหญ่ และลายเตี้ยเดือนห้า ตัวอย่างกลอนลำผีฟ้า ผีทรง

เดียนี่คนผู้นี้	เจ็บป่วยไข้สามมีอะบ่ดี
เจ็บปวดไข้	สามปีเลยบ่สว่าง
จักว่าเป็นเหตุฮ้อน	ประการแท้สิ่งใด
จั่งได้เชิญเอาอ้าย	เหม็ดสุคนมาเลียบล่า
นออ้ายซ้อยอ้าย	

การลำผีฟ้าเนื่องจากผีฟ้าเป็นผีชั้นสูงให้คุณมากกว่าให้โทษวิธีการติดต่อกับผีฟ้าจึงต้องนุ่มนวลใช้วาทศิลป์ที่อ่อนโยนใช้ความงามจากท่าร้ายรำและเสียงแคนเพื่ออ่อนนวยอนผีฟ้าให้ประทับร่างทรงและเกลี้ยกล่อมให้หาบขุนเคื่อง ถ้าหากเป็นผีชั้นต่ำหรือชั้นสามัญวิธีรักษาใช้วิธีการรุนแรงอาจมีการโบยตีคนไข้เพื่อไล่ผี เป็นต้น หมอลำผีฟ้าหลายท่านตั้งข้อสังเกตว่าผีฟ้าหรือผีแดนเมื่อประทับทรงแล้วแล้วชอบสนุกจึงต้องมีเสียงแคน เสียงกลอง การร้องและการฟ้อนลำเป็นองค์ประกอบสำคัญในการรักษาหากขาดเสียงแคนแล้วพิธีกรรมจะเริ่มขึ้นไม่ได้ นอกจากนี้เสียงดนตรียังเป็นสื่อกลางให้ผู้นับถือผีฟ้า คนเจ็บ และหมอลำผีฟ้ามีกิจกรรมร่วมกัน เสียงแคนจะเข้าเมื่อกล่าวอ่อนนวยอนให้มาประทับทรงและจะสนุกสนานเมื่อผีประทับทรงว่า “ขอนำส่องกลองครุมาฮอดพ้อสินทองท้าวนางกองคำ ให้เจ้านำส่งพ้อเดือนางเอย มาเด้อแก้วกองคำพั้วหมากหล่า มาฮอดแล้วบ่อนไข้ให้ลงบ่อนโพงกะให้แพบกินข้าวกะให้ตักท้องหนา กินปลาให้ตักท้องน้อย ครั้นเจ้าให้แซบซ้อยเมืองหน้าลิบเอาวันผลัดอย่าให้กลายเป็นหมาอย่างให้ชูค ผัดหมายให้วันลุนฮอดคมี้ออื่น

ตื่นมือเช้ามือหน้าให้สว่างเซาหมอว่านให้หาว่านมาทา หมอยาให้หายมาใส่ ยาฮากไม้ทางใต้ให้สว่างหาย”

ถอดความเป็นภาษากลาง “ของบุษาครุมายังพ่อสินทองและนางทองคำขอให้พ่อลงมาประทับทรงเมื่อลงมาแล้วที่บวมขอให้ยุบ ที่พองขอให้ยุบ ให้กินข้าวกินปลาอร่อย จะให้หายวันใดโปรดอย่าผิดวันประกันพรุ่ง ตื่นเช้าวันพรุ่งนี้ขอให้ทุเลา หมอว่านจงหาว่านมาทา หมอยาจงหายาฮากไม้จากทางใต้รักษาเถิด” การร้องหมอลำคอนแรกหมอลำผีฟ้าจะเป็นผู้ขับลำอันเชิญประทับทรงต่อจากนั้นบริวารหรือคณะที่มาด้วยจะช่วยกันร้อง ลีลาการพ้อนรำไม่มีแบบแผนตายตัว ท่ารำของหมอลำผีฟ้าจะยกแขนขึ้นลงคล้ายอาการที่ช่างใช้วงเกี่ยวเถาวัลย์ดังคำอธิบายว่า “ไกวแขนลีเหลียงหลังคือช่างม้ายโฮง” หมอลำผีฟ้าบางท่านตั้งข้อสังเกตว่าหากผีฟ้าที่ลงมาประทับทรงเป็นเพศชายท่าพ้อนรำจะยกมือสูงท่วมศรีษะมีท่ากระโดด ประนมมือและอาจขอบุหรี่และเหล้า หากผีฟ้าที่ลงมาประทับทรงเป็นเพศหญิงท่ารำจะยกมือระดับเอว ทั้งนี้การรำรำเป็นภาวะที่ผู้กระทำไม่รู้ตัว เพราะเมื่อผีฟ้าออกจากร่างแล้วผู้รำจะจำทำไม่ได้ การรำในขณะนั้นจะเกิดขึ้น โดยอัตโนมัติตามอำนาจของผีจึงไม่มีแบบแผนตายตัวเป็นทำอิสระใครจะพ้อนท่าใดก็ได้

การรักษา เมื่อคณะหมอลำผีฟ้ามาถึงบ้านผู้ป่วย หมอลำผีฟ้าจะใช้เวลาส่วนหนึ่งพูดคุยกับญาติผู้ใกล้ชิดและพูดคุยกับผู้ป่วยถึงสาเหตุของการเจ็บป่วย ขณะที่ผู้คุยกับญาติพี่น้องคนป่วยจะจัดเตรียมคายน้ำห้ำบูชาครู เมื่อเรียบร้อยพิธีกรรมจะเริ่มขึ้นโดยหมอลำผีฟ้าจะคุกเข่าตรงหน้าผู้ป่วยยกคายน้ำห้ำขึ้นสูงระดับศรีษะ เสียงแคนทำนองช้าเอื้อนเย็นจะกังวานขึ้น หมอลำจตุรปูเทียนบูชาครูและขับลำนำอัญเชิญผีฟ้ามาประทับทรงและพ้อนรำไปรอบๆ ผู้ป่วยด้วยท่าที่งดงามน่าศรัทธาเมื่อผีฟ้ามาประทับทรง จังหวะแคนจะเร่งเร้ารวดเร็วขึ้นท่าพ้อนรำจะเปลี่ยนเป็นกระฉับกระเฉงญาติพี่น้องก็จะซักถามถึงสาเหตุและวิธีการแก้ไข บริวารหมอลำผีฟ้าที่ติดตามมาด้วยจะช่วยกันพ้อนและผลัดเปลี่ยนกันขับลำเกลี้ยกล่อมผีฟ้า เมื่อทราบสาเหตุซึ่งอาจจะเจ็บป่วยเพราะตัวผู้ป่วยหรือญาติพี่น้องกระทำผิดศีลประการใดประการหนึ่งแล้ว ญาติผู้ให้สัตยาธิว่าจะขอขมาและจัดหาสิ่งที่ผีฟ้าต้องการเช่นสรวงไปให้ผีฟ้าจะออกจากร่างหมอลำไป บริวารผีฟ้าจะพ้อนและขับลำนำไปเรื่อยๆ สนุกคนป่วยอาจลุกขึ้นพ้อนตามไปด้วย

การรักษาในตอนท้ายจะเป็นการเสียงท้าย หมอลำผีฟ้าจะใช้ขันโลหะใบเล็กๆ เป็นขันเสียงขวัญในขันนั้นประกอบด้วยขันท้าและไขไก่ หมอลำผีฟ้าจะพ้อนและขับลำไปรอบๆ คนป่วยญาติผู้ป่วยจะเตรียมผ้าขาวม้ากางออกรับขวัญเสียง หากหมอลำผีฟ้าโยนขันลงไปที่ผ้าใครรับขันไว้ต้องคอยดูแลคนป่วยอย่างใกล้ชิด หมอลำผีฟ้าจะทูปไขดูคำหน้าที่ไขแดงแล้วจะบอกว่ามีโอกาหายหรือไม่เสร็จแล้วจะผูกแขนให้ผู้ป่วย การรักษาด้วยวิธีนี้อาจทำพิธีหลายครั้งจึงจะหาย

หมอลำผีฟ้าจะสังเกตอาการผู้ป่วยหากไม่ดีขึ้นจะเสนอให้คนป่วยไปปรึกษากับหมอคนอื่น หรือด้วยวิธีอื่นต่อไป

มีข้อน่าสังเกตว่า หากผู้ป่วยมีลักษณะเจ็บป่วยทางจิต ต้นเหตุของอาการป่วยมักเกิดจากการแค้นแค้นหรือขัดผลประโยชน์ในกลุ่มเครือญาติ หรืออาจเกิดจากสมาชิกไม่ปรองดองสามัคคีกันในกลุ่มเครือญาติมีใครประพฤติผิดนอกรอบของสังคม เช่น ลักลอบได้เสียกันโดยไม่บอกผีกระทำพิธีโดยไม่บอกกล่าว เป็นต้น

ทั้งนี้จากการศึกษาเกี่ยวกับหมอลำผีฟ้า ผู้วิจัยยังพบว่าหมอลำ ที่ได้อยู่ในระยะนี้ก็คือ หมอลำส่อง หมอลำทรง และหมอลำอัศจรรย์

หมอลำส่อง คือ การลำที่นั่งทางในหรือนั่งสมาธิ เพื่อส่องอาการเจ็บป่วย สาเหตุของการเจ็บป่วย

ลำทรง คือ ลำอันเชิญเทพยดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ลงมาประทับทรงในตัวผู้ลำเพื่อจะได้ออกปาก คือ กล่าวคำอันบอกเหตุที่ทำให้ผู้ป่วยไขว่คว้าสาเหตุในการป่วยเกิดจากอะไรแล้วหมอลำผีฟ้าจะเป็นผู้รักษาอาการของการเจ็บป่วยนั้น ๆ การลำประเภทนี้บางครั้งสามารถลำคนเดียวหรือบางขณะอาจจะลำอีกคนแล้วแต่โอกาส⁵¹

หมอลำส่อง คือ หมอลำหมอดู เป็นการรักษาโดยแนะแนวทางในการรักษาผู้ป่วย หมอลำส่องจะเอาแบบอย่างมาจาก หมอลำผีฟ้า แต่ต่างกันที่ทำนองลำและจุดหมายของการลำ โดยหมอลำส่องจะลำเพื่อสำรวจ ตรวจสอบในการหาสาเหตุของการป่วยดังตัวอย่างเช่น เพราะญาติพี่น้องทะเลาะกัน เพราะอำนาจของผี หรือเกิดจากโรคภัยต่าง ๆ เมื่อหาสาเหตุได้แล้วหมอลำส่องก็จะลำเพื่อหาวิธีในการแก้ไข เช่น วิธีการที่จะรักษาให้ญาติพี่น้องที่โกรธเคืองกันมาคืนดีโดยขอมาลาโทษต่อกัน หรือให้ทำพิธีทางไสยศาสตร์ หรือบอกหมอที่มารักษาให้รักษาเพื่ออยู่กับโรคที่กำลังป่วยอยู่

ก่อนจะลำส่องก็จะจัดหาพวงวัญ มีดอกไม้ ธูปเทียน และขันธุ์น้ำมนต์ แล้วจัดหาเด็กในวัยสาว ประมาณ 2-3 คนมาเข้าพิธี คนป่วยที่สามารถเดินได้ก็ต้องเข้าพิธีด้วย เมื่อเริ่มพิธีเด็กสาวเหล่านั้นจะยืนเรียงกันเป็นแถวหน้ากระดาน พนมมือถือดอกไม้พร้อมกับหลับตาสงบนิ่ง

---

⁵¹ ศิริภรณ์ ปทุมวัน, “บทบาทของหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ สาขา ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้น มนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม ,2542), หน้า 33.

หมอลำส่อง ก็จะลำด้วยทำนองลำทางยาว ซึ่งเป็นทำนองช้าและเศร้าโศกถ้อยคำที่ขับลำจะเป็นการเชิญ “พญายมบาล” มาเข้าทรงเด็กสาวที่ยืนไว้ในขณะทำพิธี เด็กสาวก็จะมีอาการเช่น มือค่อยๆ สั่น สั่นจากช้าไปจนกระทั่งเร็วขึ้นเรื่อย ๆ ตามลำดับพร้อมกับกระโดดขึ้นลงตามจังหวะซึ่งถือว่าเป็นการ “เข้าทรง” อย่างหนึ่ง หมอลำส่องก็จะลำโดยมีเนื้อหาว่า “พญายมบาล” กำลังเดินทางมาเด็กสาวเหล่านั้นจะเปรียบเป็นพญายมบาลกำลังเดินหรือเหาะเหินมาเป็นที่น่าสังเกตว่าขณะเข้าทรงนั้น หมอลำจะพูดให้ปฏิบัติอย่างไรเด็กสาวก็จะปฏิบัติตาม เช่น ให้เดินให้วิ่ง ให้กระโดดทั้งช้าและเร็วหรือฟ้อนรำก็จะปฏิบัติได้ทั้งที่เวลาปกติจะไม่เคยฝึกหัดมาก่อนหมอลำประเภทนี้ให้ปัจจุบันไม่ค่อยพบเห็นหรือสูญหายไปแล้วกับกาลเวลา

หมอลำอักษรีย์ คือ การลำที่พัฒนาการมาจากลำพื้น โดยลำพื้นเกี่ยวกับเรื่องนิทานหมอลำอักษรีย์ จะลำพุทธทำนายหรือลำทำนายเหตุการณ์บ้านเมืองว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร การลำประเภทนี้จะมีเครื่องดนตรี คือ แคน กลอง ฉิ่ง ฉาบ ฉิ่ง เล่นประสานเสียงขึ้น มีสมาชิกทั้งหมดประมาณ 6 คน วิธีแสดงจะเดินเป็นวงกลมตามกัน 6 คน ผู้ชมจะนั่งล้อมรอบเป็นวงกลม ส่วนคนที่ขับลำจะลำเพียงคนเดียวคล้ายกับลำพื้น ทำนองลักษณะคล้ายกับลำพื้นแต่เนื้อร้องจะเกี่ยวกับพุทธทำนาย จึงทำให้เรียกว่าอักษรีย์ ดังตัวอย่างเช่น

(ลำ) มือนี่มีบุญมากล้นได้มาช่วยกอบบุญ เพื่อหาทุนปัจจัยก่อแปลงอารามกว้าง คนทั้งปวงมาห่มรอฟังบั้นม่วนประชาพี่น้องมาฟังฆ้องซิโมงดัง ฟังให้คักจั่งจู้ บทบาทความหมาย กลอนทำนายอนาคตต่อไถยสร้อย (เสียงฆ้อง) มุ่ง...มุ่ง ฮั่นๆๆๆ (ลำ) ข่อยมอลำบ้านนี้บ่อให้ ลูกผู้ใดเสียข่อยมอลำบ้านนี้บ่อให้เมียผู้ใดฮ้างวาง กันป้าป้อย ให้พันเลียงลูกน้อยเจริญได้ใหญ่สูงนั้น หละนำหนาทรมาเอ๋ย (เสียงฆ้อง) มุ่ง...ฮั่นๆๆๆ ต่อไปนี้ตั้งพญาเย็นกะสิดายเป็นบ้าน ดงรานกะสิดาย เป็นท่ง ภูเขาวงกะสิดายขอดแก้วคนซิให้ว้อยบ่อเชานันหละหนาทรมานน้อย (เสียงฆ้อง) มุ่ง... ฮั่นๆๆๆ (ลำ) ต่อไปนี้อ้วกะสิดายส้อยผา หล่ากะสิดายตกล่างบัก ต่างค่างกะสิดายขึ้นราคา ัว้วความโตะเจ็ดแปดร้อยบ่อพอได้ไต่ได้ สาวแม่ฮ้างแม่หม้าย สิเงินฝ้ายกะบ่อเป็น บาดฮ่าเอ็นเข้า ท้องสั่งมายุ่มฮัดเป็นนั่นหละนำหนาทรมานเอ๋ย (เสียงฆ้อง) มุ่ง...ฮั่น ๆๆๆ

5. ประวัติความเป็นมาของลำกลอน

5.1 กำเนิดจากลำพื้น

ลำพื้นเป็นการลำที่ถือกำเนิดเป็นอันดับแรกของลำทุกประเภท และได้มีวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ จากการลำคนเดียวเป็นลำ 2 คน คือ หมอลำชายกับชาย หญิงกับชาย หรือหญิงกับหญิง มีการแบ่งบทกันลำ และที่นิยมมากคือหมอลำชายกับหมอลำหญิงฝ่ายละคน โดยหมอลำชายรับบทตัวละครชายทุกตัว หมอลำหญิงรับบทตัวละครหญิงทุกตัว ลำนิทานเรื่องเดียว เรียกว่า

หมอลำคู่ จากนัยดังกล่าวจึงพอจะกล่าวได้ว่า หมอลำกลอนถือกำเนิดมาจากลำพื้น แต่มีลักษณะที่แตกต่างกันคือ ลำพื้น เน้นการเล่านิทาน ส่วนลำกลอน สู้กันด้วยกลอนลำซึ่งในขั้นต้นนั้นเรียกว่า หมอลำคู่⁵² นั่นเอง

5.2 กำเนิดจากการเทศน์โจทย์

การเทศน์โจทย์ เป็นวิธีการสอนธรรมของพระภิกษุในพุทธศาสนาครั้งพุทธกาล รูปแบบการสอนมีลักษณะเป็นการสนทนาแบบถามตอบปัญหาธรรม เพราะพุทธบริษัทกราบทูลถามปัญหาแก่พระพุทธเจ้า หรือสาวกกับสาวกถามปัญหากัน การเทศน์โจทย์เป็นการเทศน์ระหว่างพระสงฆ์ตั้งแต่ 2 รูปขึ้นไป แนวการเทศน์นั้นจะมุ่งถ่ายทอดเนื้อหาทางธรรมะสู่ประชาชน เพื่อให้เกิดความซาบซึ้งถึงคำสอนของพุทธศาสนา⁵³ ซึ่งเป็นรูปแบบที่มุ่งให้ผู้ฟังไม่เกิดความเบื่อหน่ายต่อการฟัง แทนที่จะฟังพระเพียงรูปเดียวเทศน์ จากรูปแบบดังกล่าวนี้ หมอลำกลอนได้นำเอาเนื้อหาการเทศน์โจทย์มาใช้ตามตอบเป็นการประชันภูมิปัญญาของกันและกันซึ่งหมอลำที่มีภูมิปัญญามากจะสามารถตั้งคำถาม และสามารถตอบคำถามคู่ลำได้ดีกว่า จะได้รับการกล่าวขวัญจากผู้ฟัง และจะได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก การลำโจทย์แก่ของหมอลำกลอนเกิดขึ้น ครั้งแรกในจังหวัดขอนแก่น เนื้อหาสาระที่หมอลำนำมาลำจะเป็นเนื้อหาสาระทั้งทางคติโลก และคติธรรม

5.3 กำเนิดจากการเกี่ยวพาราสี

การเกี่ยวพาราสีตามธรรมเนียมของชาวอีสานในสมัยโบราณ นิยมเกี่ยวพาราสีกัน โดยใช้การจ่ายผญา ซึ่งเป็นถ้อยคำที่ไพเราะด้วยคำเปรียบเทียบ มีเนื้อหาสาระในเชิงรัก คำสองแง่สองง่าม และมีสัมผัสคล้องจองอย่างสละสลวย ซึ่งเรียกผญานี้ว่า ผญาเกี่ยว ด้วยการจ่ายผญาเกี่ยวนี้เอง หมอลำกลอน ได้นำเอาไปแสดงตามขั้นตอนการลำของตน โดยรูปแบบการลำจะเป็นการสมมุติว่าหมอลำทั้งคู่กำลังเกี่ยวพาราสีเพื่อขอความรักกัน จนกระทั่งทั้งคู่ได้อยู่ร่วมกัน การลำเกี่ยวมีกำเนิดครั้งแรกในจังหวัดอุบลราชธานี

เมื่อพิจารณาการเกิดของหมอลำกลอนใน 3 ลักษณะดังกล่าวข้างต้น จึงพอสรุปได้ว่าประวัติความเป็นมาของหมอลำกลอนเกิดขึ้นโดยการผสมผสานระหว่าง ลำพื้น การเทศน์โจทย์ของพระสงฆ์ และการเกี่ยวพาราสีของชายหญิง โดยนำเอาแคนเข้ามาเป็นดนตรีประกอบ จนกลายเป็นเพลงพื้นบ้านที่เป็นมหรสพชนิดหนึ่งที่อยู่กับชาวอีสานมาตราบนานแสนนาน

⁵² สัมภาษณ์ ทองเจริญ ดาเหลา, ศิลปินหมอลำ จังหวัดอุดรธานี, 29 กรกฎาคม 2551.

⁵³ สัมภาษณ์ บุญช่วง เต๋นดวง, ศิลปินหมอลำ จังหวัดอุดรธานี, 29 กรกฎาคม 2551.

6. ประเภทของลำกลอน

ประเภทของลำกลอนที่ปรากฏในภาคคีตจนปัจจุบัน แบ่งตามลักษณะเนื้อหา มี 3 ประเภท คือ ลำกลอน ลำโจทย์แก้ และลำซิ่ง

6.1 ลำกลอนธรรมดา

เป็นการลำคู่ระหว่างหมอลำชาย - หญิง ฝ่ายละหนึ่งคน มีหมอแคนเป็นผู้เป่าแคนประกอบการลำ 1 คน หรือมากกว่าตามแต่หมอลำต้องการ ลักษณะการลำจะเป็นการถามตอบกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความบันเทิง และนำเสนอเนื้อหาสาระที่เป็นคติสอนใจแก่ผู้ฟังลำกลอนธรรมดาเรียกว่าโดยทั่วไปว่า ลำกลอน ซึ่งมีทำนองลำ 4 ทำนอง หรือ 4 วาดลำ คือ สำเนียงอุบลสำเนียงขอนแก่น สำเนียงพุกไธสง และสำเนียงภูเขียว⁵⁴ ลำกลอนธรรมดามีลักษณะการแสดงออกไปอีก 2 แบบคือ

6.1.1 ลำซิงซู้

เป็นลำกลอนประเภทหนึ่งมีผู้แสดง 3 คน คือ หมอลำชาย 2 คน หมอลำหญิง 1 คน กับหมอแคนอีก 1 คน ลักษณะการลำจะเป็นการมุ่งเสนอเนื้อหาที่เกิดจากการขัดแย้งกันในเรื่องความรัก โดยสมมุติให้ฝ่ายชายซึ่งมี 2 คน รักผู้หญิงคนเดียวกัน ชายคนหนึ่งจะเป็นคนรวย (อาจสมมุติให้เป็นพ่อค้า) และชายอีกคนเป็นคนจน (อาจสมมุติให้เป็นชาวนา หรือ พ่อนา) ในลักษณะการแย่งชิงผู้หญิงคนเดียวนี้เอง ที่เรียกว่า “ซิงซู้” ซึ่งทั้งสองฝ่ายพ่อค้าและชาวนา ต้องแสดงความสามารถในเรื่องวาทะ โวหาร ปฏิภาณไหวพริบโต้ตอบกันอย่างเต็มที่ ต่างฝ่ายต่างก็ยกเอาส่วนดีของตนมาอวดฝ่ายหญิง ในขณะที่เดียวกันก็พยายามหาเอาความไม่ดี ข้อยกพร่องของอีกฝ่ายมาบอกให้ฝ่ายหญิงทราบ เพื่อให้ฝ่ายหญิงนั้นใจอ่อนและหันมารับรักตนในที่สุด สำหรับฝ่ายหญิงนั้นในระยะแรกก็ต้องแสดงตนว่าเป็นกลาง ไม่เข้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ส่วนใหญ่ผู้มักจะเอนเอียงเข้ากับฝ่ายคนรวยก่อน ต่อเมื่อภายหลังจึงหันกลับมารักฝ่ายชาวนา และตกลงแต่งงานกับชาวนาในที่สุด ปัจจุบันลำซิงซู้ไม่ได้รับความนิยมจึงเสื่อมไป⁵⁵

ลำซิงซู้ เป็นการลำทำนองสั้นเหมือนกันแต่เป็นการประชันกลอนที่จะให้ฝ่ายที่มาเป็นคู่รักนั้นพอใจเป็นการชิงคู่รักจึงมีหมอลำ 3 คน เป็นหญิง 2 คน ชาย 1 คน หรือชาย 2 คน หญิง 1 คนฝ่ายที่ 1 คนนั้นจะเรียกว่าซู้ / ฝ่ายที่ 2 คนจะเป็นฝ่ายชิง คือมีสิ่งที่ต้องการอยู่เพียง

⁵⁴ โอสถ บุตรमारศรี, “ภาพสะท้อนของสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำแคนคาเหล่า,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2538), หน้า 32.

⁵⁵ สัมภาษณ์ยูภาพร สายลมเย็น, ศิลปินหมอลำ จังหวัดอุดรธานี, 17 สิงหาคม 2551.

หนึ่งเดียว แต่ผู้มีการอยู่สองจึงต้องแข่งชิงกันด้วยกลอนลำ กลอนของใครดีกว่าในด้านการแสดงลีลาท่าทาง ความไพเราะ เลื่อนไหล มีเหตุมีผล หรือถูกใจฝ่ายที่เป็นผู้หรือคนรักคนนั้นก็ชนะไป⁵⁶

ลำสามเกลอ

เป็นการลำชิงชู้อีกแบบหนึ่ง บางทีเรียกว่า ลำสามสิงห์ซึ่งนาง เป็นการลำที่ประกอบด้วยผู้ชาย 3 คน ผู้หญิง 1 คน ผู้ชายทั้งสามจะสมมุติตนเองเป็นชานา พ้อคำ และข้าราชการ ซึ่งผู้ชายทั้งสามคนต่างก็หลงรักผู้หญิงคนเดียว ในการลำแต่ละคนจะยกข้อดีของตนมาให้ฝ่ายหญิงรับรู้ และจะยกข้อเสียของคนอื่นเพื่อทับบมให้เป็นผู้ที่ด้อยกว่าตนเอง ส่วนฝ่ายหญิงก็พยายามสอบถามแต่ละฝ่ายถึงความดีความงามเพื่อให้เกิดความแน่ใจก่อนที่จะตกลงปลงใจแต่งงานด้วย ในที่สุดก็มักจะลงเอยด้วยการตัดสินใจเลือกชานาเป็นคู่รักของตน⁵⁷ ลักษณะการลำโดยทั่วไปจะเป็นเหมือนกับการลำชิงชู้ มีความแตกต่างเพียงจำนวนผู้ลำที่เพิ่มฝ่ายชายเข้ามาอีกหนึ่งคนเท่านั้น

6.1.2 ลำโจทท์แก้

เป็นลำกลอนประเภทหนึ่ง รูปแบบการลำนำมาจากเทศโจทท์ของพระสงฆ์ เป็นการถามตอบกันระหว่างหมอลำสองคน จะเป็นชายกับชาย หรือชายกับหญิงก็ได้ แต่ที่นิยมคือชายกับหญิง มีหมอลำคนหนึ่งคน การลำโจทท์แก้จะเริ่มต้นการลำโดยฝ่ายที่ลำก่อนเป็นผู้ตั้งคำถามเป็นกลอนลำ ถามคู่ลำในด้านต่าง ๆ เช่น วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ศาสนา ภูมิศาสตร์ เป็นต้น ฝ่ายที่ลำทีหลังจะเป็นฝ่ายตอบคำถามต่อไป ลำโจทท์แก้จะลำกลอนสาดคำกันอย่างเผ็ดร้อน แล้วถามกันในวิชาธรรมะบ้าง บาบิบ้าง มูลเดิมบ้าง ประวัติศาสตร์บ้าง และอื่นๆ นับไม่ถ้วน ตอนถามแล้วคุยสาดแล้วก็เดินดงด้วยกลอนแปลว่าเป็นหนึ่งจบก็จะลำไว้ คนที่สอง ก็ลำคุยสาดว่าทำทายกันแล้วลำแก้คำถาม เมื่อแก้แล้วก็ถามอีกแล้วต่อด้วยกลอนเดินดงแล้วลงลำไว้ สับเปลี่ยนกันอยู่อย่างนี้จนสว่าง

ลำโจทท์แก้ เป็นการลำทำนองสั้นถามตอบกันให้อีกฝ่ายหนึ่งถามให้อีกฝ่ายตอบ สลับกันถามกันตอบกลอนหรือเนื้อหาที่นำมาใช้มีเป็นเรื่องศีลธรรม จารีตประเพณี วัฒนธรรม กฎหมายบ้านเมือง ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี เหตุการณ์บ้านเมือง

⁵⁶ สัมภาษณ์ทองพูล หนองเหล็ก, ศิลปินหมอลำ จังหวัดอุดรธานี, 17 สิงหาคม 2551.

⁵⁷ โอสถ บุตรมารศรี, “ภาพสะท้อนของสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำเคนดาเหล่า,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2538), หน้า 32.

มีหมอลำ 2 คน ชายกับชายก็ได้ หญิงกับหญิงก็ได้ ชายกับหญิงก็ได้ ใครที่สามารถตอบได้ถูกตอบได้ตรงประเด็นมากที่สุดคนนั้นก็ชนะไป⁵⁸

ลำซิ่ง

เป็นลำกลอนในรูปแบบของการผสมผสานระหว่างการลำกลอนกับดนตรีและจังหวะใหม่ๆ อันเป็นการพัฒนาท่วงทำนองและการแสดงของหมอลำ ซึ่งขั้นตอนของการแสดงและการเสนอเนื้อหาสาระจะเหมือนลำกลอนธรรมดา ในขณะที่เดียวกันก็จะนำเอาเพลงลูกทุ่งหรือเพลงหมอลำที่ได้รับความนิยมในขณะนั้นเข้ามาแทรก เพื่อให้เกิดความสนุกสนานยิ่งขึ้น ส่วนดนตรีประกอบนอกจากจะมีแคนเป็นเครื่องดนตรีหลักแล้ว ลำซิ่งยังมีการนำเอากลองชุด เบส กีตาร์ หรือพิณ เข้ามาประกอบจังหวะด้วย การพัฒนาหมอลำกลอนธรรมดาเป็นลำซิ่งว่า สาเหตุที่มีการนำเอาเพลงลูกทุ่งหรือเพลงหมอลำและเครื่องดนตรีสากลมาใช้ประกอบ เพราะว่าในปัจจุบันหมอลำกลอนธรรมดามักไม่ได้รับความนิยมเท่าที่ควร และกลุ่มผู้ฟังก็เป็นเพียงคนที่มีอายุสูง ส่วนคนรุ่นหนุ่มรุ่นสาวมักไม่สนใจ หมอลำจึงได้นำเอาเพลงลูกทุ่งหรือเพลงหมอลำที่กำลังได้รับความนิยมเข้ามาแทรก โดยมีเครื่องดนตรีสากลประกอบจังหวะทำให้เกิดความครึกครื้นมากขึ้น สิ่งหนึ่ง ที่เป็นการดึงดูดผู้ฟังรุ่นหนุ่มรุ่นสาวได้เป็นอย่างดี คือ การมีหางเครื่องประกอบ ส่วนตัวหมอลำเองก็ต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในการลำในการเดินประกอบด้วย ดังนั้นหมอลำซิ่งจึงมักเป็นหมอลำที่มีอายุน้อย ประสบการณ์ในการลำไม่ต้องมากก็สามารถแสดงได้ตลอดคืน เพราะมุ่งการร้องเพลงและเพลงหมอลำตามสมัยนิยม⁵⁹

ส่วนที่มาของคำว่า “ซิ่ง” มาจากคำว่า “Racing” ในภาษาอังกฤษซึ่งหมายถึงการแข่งขัน ในความเร็ว เช่น การแข่งม้า การแข่งรถ โดยเฉพาะในการแข่งความเร็วของรถ คนอีสานนำคำว่า “ซิ่ง” มาใช้ในพฤติกรรมที่แตกค่างไปจากคนอื่นกระทำกัน เช่น คนแก่แต่งตัวเหมือนเด็กวัยรุ่นก็จะเรียกว่า “เฒ่าซิ่ง” คำว่า “ซิ่ง” จึงเป็นคำพูดที่ติดปากชาวอีสานอย่างกว้างขวาง ดังนั้นเมื่อหมอลำกลอนได้ปรับเปลี่ยนแนวการลำของตนให้แปลกใหม่ไปจากเดิม ซึ่งแต่เดิมมีดนตรีประกอบเฉพาะแคนเท่านั้น ต่อมาได้นำเอากลองชุด กีตาร์ เบส พิณ เข้า มาร่วมบรรเลง⁶⁰ และนำเอาเพลงลูกทุ่ง เพลงสตริง มาประกอบการลำตลอดจนได้ปรับปรุงทำนองลำ จังหวะและศิลปะการลำมาเป็นการลำกลอนแนวใหม่ ชาวอีสานจึงเรียกการลำกลอนแนวใหม่นี้ว่า “ลำซิ่ง”

⁵⁸ สัมภาษณ์ บุญช่วง เต็นดวง, ศิลปินหมอลำ จังหวัดอุดรธานี, 29 กรกฎาคม 2551.

⁵⁹ สัมภาษณ์ สุมนทนา ธาตุทอง, ศิลปินหมอลำ จังหวัดอุดรธานี, 26 กรกฎาคม 2551.

⁶⁰ สัมภาษณ์ ราตรี ศรีวิไล, ศิลปินหมอลำ จังหวัดขอนแก่น, 14 มีนาคม 2551.

ประเภทของหมอลำกลอน

เนื่องจากหมอลำกลอนเป็นที่นิยมอยู่ทั่วไปในภาคอีสาน ถึงแม้ว่าจะเป็น การแสดงหมอลำกลอนแบบเดียวกันก็ตามแต่หากอยู่ต่างพื้นที่กันก็ย่อมมีความแตกต่างกันอยู่บ้างเนื่อง สำเนียงภาษาของแต่ละท้องถิ่น⁶¹ และความนิยมของแต่ละท้องถิ่นที่ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้แบ่งกลุ่มเพื่อจำแนกหมอลำกลอนออกตามท้องถิ่น โดยใช้ชื่อของท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นชื่อของกลุ่มหรือแบบฉบับของการแสดง ซึ่งชาวอีสานใช้คำว่า “วาด” แทนคำว่าแบบหรือทาง ซึ่งมีความหมายใช้ได้ทั้งวาดลำและวาดพ็อน เป็นที่น่าสังเกตว่า ชาวอีสานใช้คำว่า “วาด” ทั้งในเชิงวาดลำและวาดพ็อน แต่ก็ยังมีนักวิชาการได้ให้ความรู้ไว้ว่า หากในเชิงการลำให้ใช้คำว่า “วาท” เพราะน่าจะมาจากคำว่า “วาทะ” ซึ่งหมายถึง การพูดจา การใช้คารมถ่ม แต่ถึงกระนั้นด้วยความนิยมและความวาดมเคยชินของคนทั่วไปก็ใช้คำว่า “วาด” ทั้งในเชิงวาดลำและวาดพ็อนอยู่ โดยให้เหตุผลว่า “วาดลำ” ก็คือการวาดลวดลาย เส้นลาย ให้เป็นศิลปะด้วยการใช้เสียงขับร้อง ส่วน “วาดพ็อน” ก็คือการวาดลวดลายให้เกิดเป็นศิลปะด้วยการใช้ร่างกาย แขน และขา เคลื่อนไหวไปมา ดังนั้นธรรมเนียมนิยมของชาวอีสานและตัวหมอลำ เป็นหลักจากการศึกษาครั้งนี้

สิทธิรัตน์ ภูแก้ว อธิบาย ความเป็นมาของวาดหมอลำกลอน⁶² ดังนี้

1 วาดอุบลราชธานี หรือทำนองอุบลราชธานี เป็นทำนองที่ค่อนข้างช้า อ่อนหวาน นุ่มนวล มีจังหวะเบา ๆ เนิบนาบไม่กระชั้น ทั้งนี้เป็นผลมาจากชาวอุบลราชธานีมีสำเนียงและ จังหวะในการพูดที่ค่อนข้างช้า มักใช้น้ำเสียงที่นุ่มนวล ไม่นิยมการพูดจาววดเร็ว กระชับ หรือ รวบคำ อีกประการหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของวาดอุบลราชธานี คือ การโอล้ำ หมายถึง การขึ้นต้น ของกลอนลำแต่ละกลอนมักจะโอดด้วยคำว่า “โอด.....โอด.....ฟ้าเอ๋ยฟ้า” และมักจะมีคำสร้อยคำ เสริมประกอบด้วยเสมอ เช่น “แล้วบัดนี้” “พ่อผมเอ๋ย” “แม่ผมเอ๋ย” “ศรัทธาเอ๋ย” เป็นต้น ทั้งนี้ เป็นผลมาจากชาวอุบลราชธานีมักพูดคำสร้อยคำเสริมอย่างนี้จนเป็นนิสัย เช่น หากจะถามว่ากินข้าว หรือยัง โดยปกติชาวอีสานทั่วไปจะพูดว่า “กินข้าวหรือยัง” แต่หากเป็นชาวอุบลราชธานีจะนิยม พูดว่า “กินข้าวแล้วยังลูกเอ๋ย” หรือ “กินข้าวแล้วยังล่ะลูกเหล่า” เป็นต้น คำว่า “ลูกเหล่า” เป็นคำ สร้อยคำเสริมที่ชาวอุบลราชธานีสอดแทรกเข้าไปในประโยค ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า วาด

⁶¹ สัมภาษณ์ สว่างจิตร์ เชื้อหงส์, ศิลปินหมอลำ จังหวัดอุบลราชธานี, 20 มีนาคม 2551.

⁶² สิทธิรัตน์ ภูแก้ว, “การพ็อนเกี่ยวของหมอลำกลอน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 95.

อุบลราชธานีเป็นวาดคำที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นตัวตนของชาวอุบลราชธานีได้เป็นอย่างดี ความนิยมของวาดอุบลราชธานีไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในจังหวัดอุบลราชธานีเพียงเท่านั้น หากแต่วาดอุบลราชธานีได้กระจายเป็นวงกว้าง

ไปทั่วภาคอีสาน

2. วาดขอนแก่น หรือทำนองขอนแก่น เป็นทำนองที่มีจังหวะเร็ว กระชั้น ไร่ใจ ส่วนมากมักจะขึ้นต้นกลอนคำว่า “บัดนี้” (ออกเสียงเป็นบัดหนึ่ง) แล้วตามด้วยกลอนคำที่มีจังหวะลีลาเร็ว กระชั้นเสียงไม่ค่อยนุ่มนวล ทั้งนี้เป็นผลมาจากชาวขอนแก่นมีสำเนียงการพูดที่ค่อนข้างเร็ว กระชับ มักพูดรวบคำ เมื่อชาวขอนแก่นขับลำจึงสะท้อนเอกลักษณ์ดังกล่าวออกมาทางการขับลำด้วย เนื่องจากวาดขอนแก่นมีจังหวะทำนองที่รวดเร็วจึงส่งผลให้การแสดงออกส่วนมากเน้นที่ท่าทางสีหน้า แววตาเพื่อให้สอดคล้องไปกับจังหวะทำนองของการลำวาดขอนแก่นเป็นที่นิยมกันมากในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียง

3. วาดพุทไธสง หรือทำนองพุทไธสง เป็นทำนองลำที่เกิดขึ้นในอำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นทำนองลำที่รวดเร็ว ใช้ลำเมื่อต้องการดำเนินเรื่องต่างๆ อย่างรวบรัด ซึ่งไม่เป็นที่นิยมในวงกว้าง

4. วาดภูเขียว หรือทำนองลำภูเขียว เป็นทำนองลำที่เกิดขึ้นในอำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ เป็นทำนองลำที่ไพเราะ อ่อนหวาน เหมาะสำหรับการลำเกี่ยวมากที่สุด แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่เป็นที่นิยมในวงกว้าง

จากประเภทของหมอลำกลอนดังที่ได้แบ่งเป็นวาดต่างๆ หนึ่งในจำนวนนั้น หมอลำกลอนวาดที่มีทำนองนุ่มนวลเชิงช้า คือวาดอุบลราชธานีซึ่งหากกล่าวถึงความนิยมและการแพร่หลายในภาคอีสานนั้นหมอลำกลอนวาดอุบลราชธานีก็เป็นที่นิยม และแพร่หลายมากกว่าวาดอื่นๆ เนื่องจากวาดอุบลราชธานีเป็นวาดที่เก่าแก่เพราะเกิดขึ้นก่อนวาดอื่น ๆ และเป็นต้นแบบของหมอลำกลอนแต่ละวาด⁶³

จากการศึกษาประเภทของหมอลำตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นทำให้ทราบถึงรูปแบบและลักษณะโดยรวมของหมอลำแต่ละประเภทที่มีรูปแบบและลักษณะที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ละยุคสมัยและความนิยมของผู้ชม หากมองย้อนกลับไปในอดีตสมัยดึกดำบรรพ์เมื่อครั้งที่มนุษย์ยังไม่มีความเจริญทางด้านสมอง ความไม่เข้าใจทางปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้

⁶³ โอสถ บุตรมารศรี, “ภาพสะท้อนของสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำเคนดาเหล่า,” (วิทยานิพนธ์ปริญมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2538), หน้า 31.

เกิดเพลงในพิธีกรรมที่ใช้ติดต่อสื่อสารกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติซึ่งเพลงในพิธีกรรมนี้เองที่ นักวิชาการสันนิษฐานว่าเป็นที่มาของหมอลำในปัจจุบัน เมื่อแรกเริ่มนั้นการลำคงใช้เฉพาะ การติดต่อสื่อสารกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติเท่านั้น มีจุดมุ่งหมายในเชิงพิธีกรรมเป็นสำคัญ แต่ต่อมาเมื่อมนุษย์มีความเจริญทางสมองมากขึ้น รู้จักสร้างสุนทรีย์ทางอารมณ์ สามารถใช้ศิลปะ เป็นเครื่องบำบัดความทุกข์ทางอารมณ์ได้จึงนำเพลงในพิธีกรรมหรือหมอลำนั้นมาช่วยผ่อนคลาย ความตึงเครียด และพัฒนาเพลงในพิธีกรรมให้มีรูปแบบที่หลากหลายเพื่อสนองต่อความต้องการ ของตน นับแต่นั้นเป็นต้นมา

เพลงในพิธีกรรมหรือหมอลำนั้นก็จะมีรูปแบบที่หลากหลายแตกต่างกันไป และไม่จำเพาะ ที่จะใช้ในพิธีกรรมเพียงเท่านั้นหากแต่นำมาสนองความต้องการความบันเทิงของมนุษย์อีกด้วย ดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า มนุษย์มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่ ซับซ้อนได้ตามลำดับรู้จักหาเครื่องผ่อนคลายความตึงเครียดเพื่อสนองต่อความต้องการความบันเทิง ให้แก่ตนเอง โดยการปรับใช้สิ่งที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ดังนั้นหมอลำเกิดจากเพลงในพิธีกรรมและพัฒนามาเป็นเครื่องบันเทิงที่ใช้สนองความ ต้องการของมนุษย์ หมายถึงว่าหมอลำมีวัตถุประสงค์ในการแสดงที่เปลี่ยนแปลงไปตามสมัย มีบทบาทและ หน้าที่ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของหมอลำเมื่อครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงได้แบ่งบทบาท ให้เห็นว่าบทบาทของหมอลำแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ หมอลำในบทบาทพิธีกรรม และ หมอลำในบทบาทมหรสพ

หมอลำในบทบาทพิธีกรรม

หมอลำในบทบาทนี้ ได้แก่ หมอลำผีฟ้า เนื่องจากหมอลำผีฟ้ามีวัตถุประสงค์ของการ ลำเชิงพิธีกรรม เป็นต้นว่า การรักษาผู้ป่วย การพยากรณ์เหตุการณ์ล่วงหน้า ตลอดจนการ เช่นสรวงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งผีฟ้า ผีแถน หรือผีบรรพบุรุษ ล้วนแต่มีลำดับขั้นตอนและรูปแบบ การลำเชิงพิธีกรรม มุ่งสร้างขวัญและกำลังใจให้พัฒนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจไปในที่สุด

หากพิจารณาถึงพัฒนาการของหมอลำในบทบาทพิธีกรรมน่าจะเป็นผลสืบเนื่องมาจาก ความเชื่อในเรื่องผีฟ้า ผีแถนและสิ่งเหนือธรรมชาติ จึงเชื่อว่าทุกภัยต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจาก การคลั่งคลั่งดาลของผีฟ้าผีแถน เมื่อเป็นเช่นนั้นมนุษย์จึงคิดหาวิธีการที่จะทำการติดต่อสื่อสารกับ ผีฟ้าผีแถน เกิดการสวดอ้อนวอนด้วยคำพูดที่ร้อยเรียงอย่างสละสลวย และพัฒนามาเป็นเพลงใน พิธีกรรมหรือหมอลำในพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นเองปัจจุบันหมอลำในบทบาทพิธีกรรมเสื่อมความนิยม ลงมากเต็มที แต่ก็ยังคงปรากฏให้พบเห็นอยู่บ้างในชนบท ทั้งนี้มีปัจจัยในการเสื่อมหลายประการ เช่น การเพิ่มคุณภาพชีวิตด้วยการศึกษา ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เป็นต้น

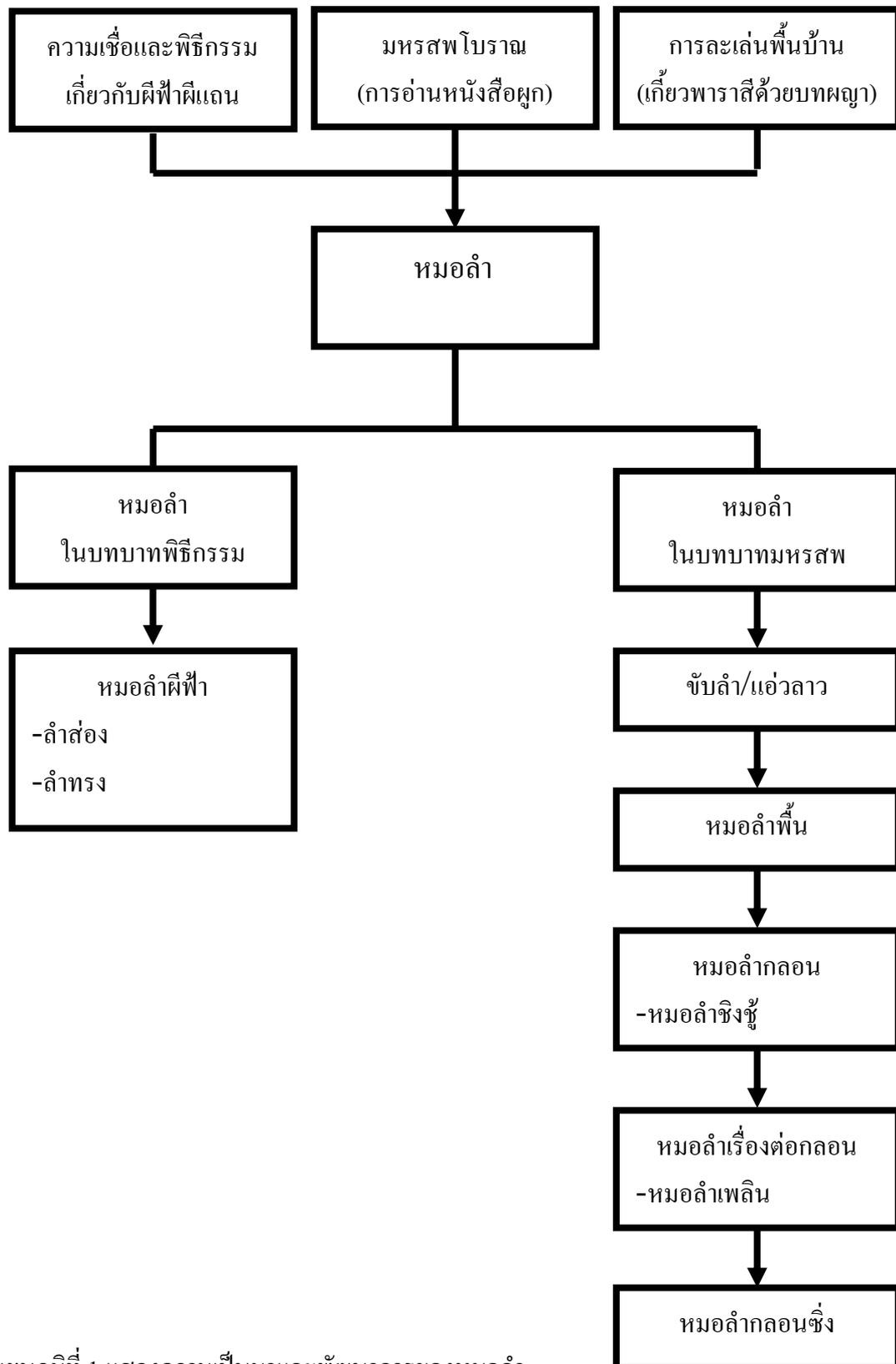
หมอลำในบทบาทมหรสพ

หมอลำในบทบาทนี้ ได้แก่ หมอลำพื้น หมอลำกลอน หมอลำหมู่ หมอลำเพลิน และหมอลำซิ่ง ซึ่งหมอลำทั้ง 5 ประเภทมีวัตถุประสงค์ของการแสดงเพื่อสร้างความบันเทิงใจแก่ผู้ชมผู้ฟังเป็นสำคัญ อาจสอดคล้องสาระและความรู้ไว้บ้างซึ่งจะผสมผสานมากับความบันเทิงหากพิจารณาถึงลำดับพัฒนาการของหมอลำในบทบาทนี้จะพบว่า หมอลำมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปยุคสมัยและความนิยมของผู้ชมเพื่อความอยู่รอดของคณะหมอลำและเชิงธุรกิจ เศรษฐกิจในสังคมปัจจุบันซึ่งเห็นได้จากหมอลำพื้นที่แสดงเพียงคนเดียว ก็มีการเพิ่มผู้แสดงเป็นสองคนมีการโต้ตอบกันด้วยกลอนลำกลายเป็นหมอลำกลอนหลังจากนั้นก็เพิ่มผู้แสดงขึ้นอีกเป็นจำนวนมากมีตัวละครเพิ่มขึ้น เช่น พระเอก นางเอก เสนา อำมาตย์ เป็นต้นแสดงเรื่องราวตำนานกลายเป็นหมอลำหมู่เมื่อเรื่องราวที่นำมาแสดงเกิดความจำเจก็เพิ่มการขับร้องเพลงลูกทุ่งประกอบการแสดงอีกทั้งยังผสมผสานเพลงลูกทุ่งเข้าไว้กับการขับลำจนกลายเป็นทำนองลำเพลิน ทำให้เกิดเป็นหมอลำเพลินในที่สุด ดังที่กล่าวมานี้เองเป็นความนิยมของผู้ชมในแต่ละยุคสมัยซึ่งหมอลำได้มีการคิดปรับปรุงเพื่อสนองความต้องการของผู้ชมทำให้ศิลปินไม่หยุดยั้งแต่เพียงการลำยาว ลำทางสั้น ลำพื้น ลำหมู่ ลำเพลิน อันเป็นแบบดั้งเดิมเท่านั้น รูปแบบ จังหวะ ทำนอง เสียง แสง สี เนื้อหาจุดเน้นได้มีการปรับปรุงและพัฒนาอย่างไม่หยุดนิ่ง จนมาถึงจุดที่เราเรียกกันว่าลำซิ่ง

นอกจากนี้ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยียังมี

ส่วนสำคัญในการพัฒนาหมอลำในบทบาทมหรสพเป็นอย่างมากกล่าวคือเมื่อมีความเจริญก้าวหน้าทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี

ก็ส่งผลกระทบต่อการแสดงหมอลำด้วยเสมอ ๆ ซึ่งเห็นได้จากเมื่อสังคมไทยได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก เช่น เพลงร้อง ดนตรี การแต่งกาย หรือแม้แต่ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เช่น เทคนิคแสงสี เวที ฉาก เครื่องดนตรี วัฒนธรรมและความเจริญก้าวหน้าเหล่านี้ถูกนำมาปรับใช้กับการแสดงของหมอลำ ส่งผลให้องค์ประกอบและรูปแบบการแสดงมีการเปลี่ยนแปลงไป มีความทันสมัยมากขึ้น เพราะหวังว่าจะเป็นที่นิยมของสังคม แต่หากจะกล่าวไปแล้วรูปแบบที่แปลกใหม่ที่เกิดขึ้นตามสมัยนิยมนี้มักจะดำรงอยู่ได้เพียงช่วงเวลาหนึ่ง เมื่อมีวัฒนธรรมใหม่เกิดขึ้น มีความเจริญทางเทคโนโลยีที่ก้าวล้ำไปอีก หมอลำก็จะพัฒนาปรับเปลี่ยนตามไปเช่นกัน ซึ่งเป็นเช่นนี้มาโดยตลอดรูปแบบที่ปรับเปลี่ยนไปนั้นบางครั้งก็เป็นที่นิยมและบางครั้งก็ไม่เป็นที่นิยม เมื่อไม่เป็นที่นิยมก็จะเสื่อมสลายและหายไปในที่สุด ทั้งนี้ผู้วิจัยได้สรุปเป็นแผนภูมิแสดงความเป็นมาและพัฒนาการของหมอลำดังนี้

แผนภูมิที่ 1 แสดงความเป็นมาและพัฒนาการของหมอลำ
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหมอลำ

ชาวอีสานมีขนบจารีตในการดำเนินชีวิตอย่างเคร่งครัด ขนบจารีตเหล่านี้เป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตว่าควรจะทำปฏิบัติตนอย่างไรเพื่อความเป็นสุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ขนบจารีตของชาวอีสานนี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตตั้งแต่แรกเกิดจนตาย จึงได้มีการจัดงานบุญประเพณีที่สำคัญอยู่บ่อยครั้ง เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ บุญเข้าพรรษา บุญกฐิน บุญผ้าป่า เป็นต้น งานบุญประเพณีประจำปีเหล่านี้เป็นงานบุญที่สำคัญของชาวอีสาน ซึ่งจะต้องจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในการจัดงานจะต้องใช้เวลาจัดงานหลายวัน อีกทั้งยังต้องมีพรสพอย่างน้อยหนึ่งอย่างเพื่อเฉลิมฉลองในงานประเพณีซึ่งส่วนมากก็จะว่าจ้างคณะหมอลำ ดังนั้นการดำเนินชีวิตของชาวอีสานจึงเป็นเสมือนการเดินทางเส้นทางที่บรรพชนขีดเขียนไว้ให้ ขนบจารีตที่ชาวอีสานยึดถือปฏิบัติสามารถแยกได้ 2 ลักษณะ คือ ฮีตสิบสอง และคองสิบสี่

คองสิบสี่ หมายถึง บทบังคับที่ทุกคนในสังคมตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดิน เสนาอำมาตย์ ตลอดจนประชาชนพลเมืองทุกคนต้องประพฤติปฏิบัติต่อกันตามตำแหน่งฐานะในสังคม ซึ่งในส่วนนี้มีได้ก่อให้เกิดการฟ้องแต่อย่างใดผู้วิจัยจึงไม่ขอให้รายละเอียดอื่นๆ

ฮีตสิบสอง เป็นคำที่ประสมจากคำสองคำ คือ ฮีต และ สิบสอง

ฮีต เป็นคำภาษาถิ่นอีสานกร่อนมาจากคำว่า “จาฮีต” โดยมีรากศัพท์มาจากคำในภาษาบาลีว่า “จาริตต” เมื่อไทยนำมาใช้กลายเป็น “จาริต” ซึ่งชาวอีสานออกเสียงว่า “จาฮีต” แล้วกร่อนคำกร่อนเสียงเหลือเพียงคำว่า “ฮีต” ซึ่งมีความหมายว่าประเพณีที่สืบต่อกันมานาน

สิบสอง ในที่นี้ หมายถึง จำนวนเดือนทั้งสิบสองเดือนของไทย ได้แก่ มกราคม กุมภาพันธ์ มีนาคม เมษายน พฤษภาคม มิถุนายน กรกฎาคม สิงหาคม กันยายน ตุลาคม พฤศจิกายน และธันวาคม

เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันเกิดคำว่า “ฮีตสิบสอง” หมายถึง ประเพณีทั้งสิบสองเดือนที่สืบต่อกันมานาน⁶⁴ ซึ่งในแต่ละเดือนมีประเพณีและสิ่งที่จะต้องปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

เดือนเจียง (เดือนอ้าย) : บุญเข้ากรรม

บุญเข้ากรรมเป็นกิจกรรมของสงฆ์ เรียกว่า “เข้าปริวาสกรรม” โดยให้ภิกษุสงฆ์ที่ต้องอาบัติ (กระทำความผิด) สังฆาทิเสส ได้สารภาพต่อหน้าคณะสงฆ์ เพื่อเป็นการฝึกจิตสำนึกถึงความ

⁶⁴ สิทธีรัตน์ ภู่อแก้ว, “การฟ้องเกี่ยวของหมอลำกลอน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 37.

บกพร่องของตน แล้วปรับตัวประพฤติตนให้ถูกต้องตามพระวินัย พิธีเข้าปริวาสกรรมกำหนดไว้ 9 ราตรี กำหนดให้พักอยู่ในสถานที่สงบ ไม่มีคนพลุกพล่าน (อาจเป็นบริเวณวัดก็ได้) โดยมีภิกษุชั่วคราวเป็นหลัง ๆ พระภิกษุที่เข้าปริวาสกรรมคราวหนึ่งๆ จะมีจำนวนเท่าใดก็ได้ แต่ต้องบอกจำนวนพระภิกษุสงฆ์จำนวน 4 รูป ไว้ก่อนว่าตนเองจะเข้ากรรม และเมื่อถึงเวลาออกกรรมจะมีพระสงฆ์ 20 รูป มารับออกกรรม เรียกว่า สวดอัปภาณ แปลว่า รับกลับเข้าพวก พิธีทำบุญเข้ากรรมไม่ถือว่าเป็นการล้างบาป แต่เป็นการปวารณาตนว่าจะไม่กระทำความผิดอีก แท้จริงแล้วบุญเข้ากรรมเป็นกิจของสงฆ์ แต่หน้าที่ของชาวพุทธในช่วงบุญเข้ากรรมนี้ คือ การหาข้าวของเครื่องอุปโภค บริโภคถวายพระ เชื่อว่าจะได้บุญมากกว่าการทำบุญตักบาตรทั่วไป

มูลเหตุที่ทำ

เพียงลงโทษภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสข้อใดข้อหนึ่งใน 13 ข้อที่กล่าวข้างต้น เมื่อได้เข้าปริวาสกรรมจึงจะพ้นอาบัติ หรือพ้นโทษกลับเป็นภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์ สมควรอยู่ในพุทธศาสนาต่อไป คำ “เข้าปริวาสกรรม” นี้ภาษาลาวและไทอีสานตัดคำ “ปริวาส” ออกเหลือเป็น “เข้ากรรม” และเมื่อเขียนตามอักขรวิธีของภาษาลาวจะเป็น “เข้าก่า” ดังนั้น “บุญเข้าก่า” ก็คือ “บุญเข้าปริวาสกรรม” นั่นเอง

พิธีกรรม

ให้ภิกษุผู้ต้องอาบัติหวมดสังฆาทิเสสที่จะเข้าอยู่ปริวาสกรรมเพื่อชำระความมัวหมองของศีลให้แก่ตนเอง โดยต้องไปขอปริวาสจากสงฆ์ เมื่อสงฆ์อนุญาตแล้วจึงมาจัดสถานที่ที่จะเข้าอยู่ปริวาสกรรมซึ่งส่วนมากมักปลูกเป็นกระท่อมเล็ก ๆ ตกแต่งบริเวณสถานที่ให้สะอาดทาน้ำกินน้ำใช้ใส่ตุ่มหรือโองไว้ให้เพียงพอกับการใช้ของตนเอง โดยปกตวิวัตที่เหมาะสมในการเข้าอยู่ปริวาสกรรมนั้นต้องเป็นวัดที่สงบเงียบ ไม่มีภิกษุสัญจรผ่านไปมาและผู้คนไม่พลุกพล่านเป็นวัดที่มีภิกษุ อาศัยอยู่จำนวนไม่มากนัก

เมื่อจัดเตรียมสถานที่เรียบร้อยแล้ว ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสข้อใดข้อหนึ่งแล้วปกปิดไว้จะต้องอยู่ปริวาส (การอยู่ค้างคืน) และต้องประพฤติวัตร (การปฏิบัติกรจำศีล) ต่างๆ เช่นงดใช้สิทธิบางอย่าง ลดฐานะตนเอง ประจานตนเองเพื่อเป็นการลงโทษตนเอง งดใช้ให้ครบจำนวนวันที่ปกปิดอาบัตินั้น ๆ ครั้นได้ประพฤติวัตรต่างๆ ครบจำนวนวันแล้ว เมื่อจะปลดเปลื้องตนจากอาบัติสังฆาทิเสสต้องไปหา “สงฆ์จตุรวรรค” (คือภิกษุสี่รูปขึ้นไป) เพื่อจะขอ “มานัต” โดยต้องห่มผ้าเฉียงบ่าข้างหนึ่ง กรานภิกษุที่แก่พรรษากว่าแล้วนั่งกระหย่ง ประนมมือกล่าวคำขอมานัตตามอาบัติที่ต้องโทษ และมีภิกษุอีกรูปหนึ่งสวดประกาศให้มานัตแล้วภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสต้องประพฤติมานัตอีก 6 คีน ครั้นได้ประพฤติมานัตครบ 6 เดือน คีนแล้วจะต้องขอ “อัphan” จากสงฆ์อีก (คำว่า “อัphan” แปลว่า การเรียกเข้าหรือการรับกลับเข้าหมู่) เมื่อสงฆ์ให้ “อัphan”

แล้วภิกษุรูปนั้นจึงจะได้ชื่อว่า “เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์” ดังนั้นการเข้าอยู่ปริวาสกรรมพอสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. ภิกษุผู้ต้องอาบัติหวมดวงสามาภิเสกเท่านั้นจึงต้องเข้าอยู่ปริวาสกรรม เพื่อชำระตนให้กลับเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์

2. ขั้นตอนการเข้าอยู่ปริวาสกรรมมี 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่หนึ่ง ให้ภิกษุที่รู้ตัวว่าตนเองต้องอาบัติ ขอเข้าอยู่ปริวาสกรรมจากสงฆ์แล้ว ประพฤติวัตรต่างๆ เป็นการทำโทษตนเองเท่ากับจำนวนวันที่ปกปิดความผิดนั้น ๆ ไว้

ขั้นตอนที่สอง ขอมานต์จากสงฆ์ แล้วประพฤติมานต์ 6 คิน

ขั้นตอนที่สาม เมื่อประพฤติมานต์ครบ 6 คินแล้ว “ขออภัย” จากสงฆ์ เมื่อสงฆ์ให้อภัยแล้วก็ถือว่าได้กลับเป็นภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์

ข้อพึงปฏิบัติสำหรับพุทธศาสนิกชน

ตามปกติบุญเข้ากรรมนี้จะนิยมทำกันในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนอ้ายและพุทธศาสนิกชน ควรปฏิบัติตน ดังนี้

1. นำข้าวปลาอาหารไปถวายภิกษุผู้เข้าอยู่ปริวาสกรรม เพื่อส่งเสริมสนับสนุนคนที่สำนึกผิดให้มีโอกาสบำเพ็ญเพียร รักษาศีลแล้วภิกษุเหล่านั้นจะได้กลับตนเป็นคนดีมีศีลบริสุทธิ์

2. รักษาศีล เพื่อเป็นการฝึกตนเองให้เป็นคนยึดมั่นในศีลตลอดระยะเวลาที่ภิกษุเข้าอยู่ปริวาสกรรมตั้งแต่ขั้นตอนที่ 1 ถึงขั้นตอนที่ 3 และพึงพระธรรมเทศนาตลอดระยะเวลาดังกล่าวนั้นด้วย⁶⁵

เดือนยี่ : บุญคุณลาน

การทำบุญคุณลานจะทำเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวจากท้องนาแล้ว ในพิธีทำบุญคุณลานนี้จะมีการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระประพรมน้ำพระพุทธรูปแก่ชาวบ้าน ลานข้าว ที่นา และตอข้าว บริเวณใกล้ลานข้าวซึ่งถือว่าเป็นสิริมงคล ทำให้ข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ เจ้าของนาจะอยู่เป็นสุขฝนตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าจะงอกงามและได้ผลดีในปีต่อไป เมื่อเสร็จพิธีทำบุญคุณลานข้าวแล้วชาวบ้านจะขนข้าวใส่ยุ้งและเชิญขวัญข้าว คือแม่โพสพไปยังยุ้งข้าวและทำพิธีสู่ขวัญข้าวกับสู่ขวัญเล่า (ยุ้ง) ข้าวเพื่อเป็นสิริมงคลต่อไป

⁶⁵ บุญเกิด พิมพ์รวมเมธากุล, ประเพณีอีสานและเกร็ดโบราณคดีอีสาน (ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา, 2544), หน้า 5-7

มูลเหตุ

ครั้งศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า มีชายสองคนที่นั่งทำงานในที่เดียวกัน เวลาข้าวเป็นน้ำมน้องชายชวนพี่ชายชวนพี่ทำข้าวมธุปายาสถวายแด่พระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แต่ผู้เป็นที่ตบปฏิเสศจึงตกลงแบ่งที่นากันคนละส่วน ครั้นน้องชายได้เป็นเจ้าของที่นาในส่วนที่แบ่งแล้ว จึงถวายทานตามความพอใจนับได้ 9 ครั้ง แล้วตั้งปฏิธานความปรารถนาว่าขอให้สำเร็จพระอรหันต์ในอนาคต ครั้นถึงศาสนาของพระพุทธโคดมน้องชายเกิดมาเป็นบุตรพราหมณ์มหาศาล มีนามว่า อัญญาโกณฑัญญะ ออกบวชแล้วสำเร็จพระอรหันต์ก่อนสาวกทั้งหลายและปฐมสาวกองค์แรก ส่วนพี่ชายไม่สามารถถวายได้ครบ 9 ครั้ง ได้ถวายเพียงครั้งเดียวคือ ในเวลาทำนาเสร็จได้ตั้งปฏิธานความปรารถนาขอให้สำเร็จเป็นอริยะบุคคลในอนาคตครั้นมาถึงสมัยพระพุทธโคดมได้บังเกิดเป็นสุภททปริพาชก เมื่อปัจฉิมโพธิกาลโพธิกาลใกล้พระศาสดาจะเสด็จสู่ปรินิพพานได้เข้าไปทูลความสงสัย เมื่อจบเทศนาพระพุทธเจ้าแสดงธรรมแล้ว จึงตั้งอยู่ในอนาคามีผลเป็นอริยะบุคคลองค์สุดท้ายในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะอานิสงส์แห่งการให้ข้าวเป็นทานน้อยกว่าน้องชาย ชาวนาทั้งหลายเมื่อได้ทราบอานิสงส์เช่นนี้ จึงนิยมทำบุญให้ทานข้าวในในถือเป็นประจำของชาวอีสานสืบมา

พิธีกรรม

เมื่อกำหนดวันได้แล้วจะบอกกล่าวญาติพี่น้องให้มาร่วมทำบุญตอนเย็นในวันรวมนิมิตต์พระสงฆ์อย่างน้อย 5 รูปมาเจริญพระพุทธมนต์ที่ลานข้าวจัดโต๊ะหมู่บูชาพร้อมด้วยดอกไม้ธูปเทียน แล้วจึงชิงสายสิญจน์รอบกองข้าว ต่อมาผู้ร่วมงานทั้งหลายมารวมกันฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เมื่อเจริญพระพุทธมนต์เสร็จมีเทศน์ 1 กัณฑ์ กลางคืนมีมหรสพ เช่น หมอลำกลอน หมอลำหมู่ หรือกลองยาวตลอดจนการเล่นของหนุ่มสาว งานนี้จะมีจนตลอดสว่าง เมื่อสว่างแล้วจะถวายอาหารบิณฑบาต และพระสงฆ์จะประพรมน้ำมันต์ในในแล้วไปได้ข้าวกล้าในนาเจริญงอกงามดี ไม่มีนกหนุมากัดกินข้าว ถ้ำรดโคกระบือก็จะอยู่เย็นเป็นสุขไม่มีโรคภัยเสร็จแล้วก็อุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติมิตรที่ตายไปแล้ว ตลอดจนเทพดาทั้งหลาย เมื่อท่านเหล่านั้นได้รับส่วนบุญที่อุทิศไปให้แล้ว ก็จะอวยพรให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลข้าวในนาจะได้เจริญงอกงาม⁶⁶

⁶⁶ วิมลพรรณ ปิตร์วัชชัย, ฮีตสิบสอง (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาชน,ม.ป.ป.), หน้า 39-40

เดือนสาม : บุญข้าวจี

ข้าวจี คือ ข้าวเหนียวหนึ่งให้สุกแล้วปั้นเป็นก้อนโตประมาณเท่าไข่เป็ดขนาดใหญ่ทาเกลือโดยรอบ เสียบไม้ย่างไฟพอประมาณ จากนั้นนำมาทาไข่ไก่หรือไข่เป็ดนำกลับไปย่างให้ไข่สุกอีกที บางครั้งเจใส่น้ำอ้อยปิ้งข้างในข้าวเหนียวด้วยก็ได้

มูลเหตุที่มีการทำข้าวจี เนื่องจากสมัยพุทธกาลมีนางทาส ชื่อ ปุณณทาสี ได้นำแป้งข้าวจีซึ่งเป็นอาหารที่คนยากจนกินเป็นประจำไปถวายพระพุทธเจ้า พลังคิดว่าขนมแป้งข้าวจีเป็นเพียงขนมของทาสที่ด้อยค่าพระพุทธองค์จึงไม่ฉัน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงหยั่งรู้จิตใจของนางจึงทรงฉนแป้งข้าวจีต่อหน้านางทำให้เกิดความปีติยินดีครั้งนั้นตายไปก็ได้อิสรสวรรค์⁶⁷ ชาวอีสานจึงได้แบบอย่างในการทำแป้งข้าวจีกลายเป็นบุญข้าวจีสืบมาในปัจจุบัน เมื่อถึงช่วงบุญข้าวจีชาวบ้านจะทำข้าวจีเพื่อตักบาตรแก่พระสงฆ์ ตลอดจนแจกจ่ายไปตามบ้านใกล้เรือนเคียงเพื่อเป็นการแสดงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความมีน้ำใจซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ในเดือนสามยังมีบุญมาบูชาซึ่งเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนาชาวบ้านก็ได้ปฏิบัติตามด้วย โดยการร่วมกันทำบุญตักบาตรในตอนเช้าตอนค่ำจะมีการเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ

เดือนสี่ : บุญพระเวส (บุญพระเวสสันดรหรือบุญมหาชาติ)

บุญพระเวส ออกเสียงว่า “พะ-เหวด” เป็นสำเนียงของชาวอีสานที่เพี้ยนเสียงมาจากคำว่าพระเวส ซึ่งหมายถึงพระเวสสันดร การทำบุญเหวดเป็นการทำบุญและฟังเทศน์เรื่อง พระเวสสันดรชาดก หรือเทศน์มหาชาติซึ่งมีจำนวน 13 กัณฑ์ ทั้งนี้เพื่อเป็นการรำลึกถึงพระเวสสันดร ผู้ซึ่งบำเพ็ญบารมีอันยิ่งใหญ่ด้วยการให้ทานหรือทานบารมีในชาติสุดท้าย ก่อนที่จะมาเสวยชาติและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า บุญพระเวสเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ของชาวอีสาน นิยมทำกันทุกหมู่บ้าน ด้วยความเชื่อว่าหากได้ฟังเทศน์มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ จบภายในวันเดียว อานิสงส์จะคลบบันดาลให้ไปเกิดในศาสนสของพระศรีอาริยมตตริย ซึ่งเป็นยุคแห่งความสุข ความสมบูรณ์ตามพุทธคติที่มีมาแต่ครั้งพุทธกาล

บุญเหวดนี้ถือเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ของชาวอีสานเป็นอย่างมาก ดังนั้นในงานบุญนี้จึงมีขั้นตอนการจัดเตรียมค่อนข้างนานตลอดทั้งลำดับพิธีการก็ยุ่งยากแต่ชาวอีสานก็ปฏิบัติอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง โดยเริ่มจากการจัดตกแต่งสถานที่ จัดเตรียมเครื่องบูชา ได้แก่ หมาก เมียง เทียนธูป ปิ่น ดาบ ข้าวตอก เมื่อถึงวันโสม (วันรวมคือวันแรกของงาน) ก็จะนิมนต์พระอุปัชฌาย์

⁶⁷ สิทธิรัตน์ ภูแก้ว, “การฟ้อนเกี่ยวของหมอลำกลอน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 38.

ประดิษฐานที่หอข้างศาลาโรงธรรมตั้งแต่เช้ามีด พอดตกบ่ายคล้อยไปหาเย็นประมาณ 16.00 นาฬิกา ก็จะมีการแห่พระเวสเข้าเมือง

การแห่พระเวสเข้าเมือง หมายถึง การจำลองเรื่องราวในพุทธประวัติว่าพระเวสสันดรและนางมัทรีกลับเข้าสู่พระนคร ในขบวนแห่จะประกอบด้วยพระพุทธรูปที่จำลองถึงพระเวสสันดร ผ้าแพศที่ เป็นผ้าผืนยาวกว่า 50 วา วาดภาพเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระเวสสันดรชาดก คณะกลองยาว และชาวบ้านที่ต่างถือดอกไม้มาร่วมแห่กันอย่างพร้อมเพรียง ชาวบ้านบางกลุ่มอาจออกทำทางพ็อนรำประกอบกลองยาวบ้างก็ได้ เมื่อถึงเวลาหัวค่ำจะมีการเทศน์พระมาลัยหมื่นมาลัยแสน ตกึกก็มีการสพอย่างครบครันทั้งภาพยนตร์และหมอลำ

เมื่อถึงเวลาจวนเช้าก็มีการแห่ข้าวพันก้อน หมายถึง การปั้นข้าวเหนียวขนาดเท่าหัวแม่มือจำนวน 1,000 ก้อน ซึ่งนับเท่ากับจำนวนของพระคาถาในเรื่องราวพุทธประวัติเพื่อไปวางตามจุดต่างๆ ภายในวัด ระหว่างที่แห่ข้าวพันก้อนนั้นกลองยาวก็จะบรรเลงสร้างบรรยากาศสนุกสนานไปตามประสาชาวบ้าน เมื่อเสร็จสิ้นการแห่ข้าวพันก้อนก็เป็นช่วงเวลาแห่งการฟังเทศน์มหาชาติซึ่งชาวอีสานถือว่าได้บุญมากหากฟังจบครบทั้ง 13 กัณฑ์ ซึ่งต้องใช้เวลาตลอดทั้งวันอาจถึงทั้งคืนด้วยก็เป็นได้

เดือนห้า บุญสงกรานต์

บุญเดือนห้า หรือเดือนเมษายน บุญตรุษสงกรานต์เป็นประเพณีมีมาแต่ดั้งเดิมโบราณกาลแล้ว และมีกันทุกภาคในประเทศไทย นอกจากผู้ที่มีได้อยู่ในศาสนาพุทธเท่านั้นที่ไม่มี

การทำบุญเดือนห้าทำขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ ของเดือน 5 แล้วตีกลองรวมเอาพระพุทธรูปมาประดิษฐานไว้ในศาลาโรงธรรม ต่อมาพระสงฆ์และชาวบ้านก็จะมารวมกันจ้ดน้ำอบ น้ำหอม รูป เทียน ดอกไม้มาพร้อมกันแล้วกล่าวคำบูชาอธิษฐานขอให้ฟ้าฝนตก ในบ้านเมืองอยู่ร่มเย็นเป็นสุข แล้วก็สงรงน้ำอบน้ำหอมให้แก่พระพุทธรูป และนำภาชนะมารองน้ำที่สงรงพระพุทธรูปแล้วมาไว้ เพราะเชื่อกันว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ นำมาพรมให้ลูกหลานและบ้านเรือนจะได้อยู่เย็นเป็นสุข หลังจากมีการสงรงน้ำพระพุทธรูปแล้วก็สงรงน้ำพระสงฆ์ อันเป็นที่เคารพสักการบูชาของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการเคารพพระสงฆ์ พระสงฆ์ก็จะให้พรให้มีความสุขความเจริญ เมื่อกลับมาถึงบ้านจะมีการสงรงน้ำให้ผู้เฒ่าผู้แก่ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย หรือครูบาอาจารย์ ซึ่งเรียกว่าผู้ใหญ่เป็นที่ควรเคารพสักการะ มีการนำน้ำอบน้ำหอมไปสงรงและมอบผ้าแพรให้เพื่อเป็นการสักการะนับถือถึงบุญคุณ⁶⁸

⁶⁸ จ.เปรี๊ญ, ประเพณีมงคล พิธีมงคลในอีสาน (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อำนวยศาสตร์,ม.ป.ป.), หน้า136-137

เมื่อถึงตอนเย็นหนุ่มสาวมีการละเล่นต่างๆ เช่น การฟ้อน สาวรำวง การแสดงหมอลำ ปัจจุบันนี้ทางหมู่บ้านจะมีการว่าจ้างการแสดงต่างๆที่ตกลงกันไว้มาแสดง เช่น การแสดงหมอลำ ภาพยนตร์ หรือหนังบักต้อ

มูลเหตุที่ทำการทำบุญสงกรานต์

มีเรื่องเล่าว่า เศรษฐีผู้หนึ่งอยู่กับภรรยามานานแต่ไม่มีบุตร เศรษฐีผู้นั้นบ้านอยู่ใกล้กับนักเลงสุรา นักเลงสุราที่มีบุตรสองคน ผิวเนื้อเหมือนทอง วันหนึ่งนักเลงสุราไปกล่าวคำหยาบเข้าต่อเศรษฐี เศรษฐีจึงถามว่า เหตุใดจึงมาห่มประมาทตนผู้มีสมบัติมาก นักเลงสุราจึงตอบว่า ถึงท่านมีสมบัติมากก็ไม่มีบุตร ตายแล้วสมบัติจะสูญเปล่า เรามีบุตรจึงเห็นว่าประเสริฐกว่าท่าน เศรษฐีได้ยินดังนั้นมีความละอาย จึงทำการบวงสรวงตั้งอธิษฐานขอบุตรต่อพระอาทิตย์และพระจันทร์ ถึงสามปี แต่ไม่เป็นผล จึงไปขอบุตรต่อต้นไทร เทวดาซึ่งสิงสถิตอยู่ ต้นไทรสงสาร ได้ไปอ้อนวอนขอบุตรต่อพระอินทร์ให้เศรษฐี พระอินทร์จึงโปรดให้ธรรมาบาลเทวาบุตรและปลุกปราสาทเจ็ดชั้นให้อยู่ที่ใต้ต้นไทรนั้น ธรรมาบาลเป็นเด็กฉลาด โตขึ้นอายุเพียงขวบก็สามารถเรียนจบไตรเพท รู้ภาษาทุกและมีความฉลาดมาก ต่อมากบิลพรหมมากพรหมโลกได้ถูกถามปัญหาสามข้อกับธรรมาบาล ปัญหาเมื่ออยู่ว่า คนเราในวันหนึ่ง ๆ เวลาเช้าศรีอยู่ที่ไหน เวลาเที่ยงศรีอยู่ที่ไหน และเวลาเย็นศรีอยู่ที่ไหน โดยสัญญาว่า ถ้าธรรมาบาลแก้ได้กบิลพรหมจะตัดศีรษะของตนบูชา แต่ถ้าธรรมาบาลแก้ไม่ได้จะต้องตัดศีรษะธรรมาบาลเสีย โดยผิดให้เจ็ดว่า คราวแรกธรรมาบาลนึกถึงปัญหานี้ไม่ได้ พอถึงวันถั่วหนักพอดีไปแอบได้ยินนกอินทรีผู้ฟัวพูดคำตอบให้นกอินทรีผู้เมียฟัง บนต้นตาล ธรรมาบาลจึงสามารถแก้ปัญหาได้ คำตอบคือ เวลาเช้าศรีอยู่ที่หน้า คนจึงเอาน้ำล้างหน้าในตอนเช้า เวลากลางวันศรีอยู่ที่อกคนจึงเอาเครื่องหอมประพรมที่หน้าอกในเวลากลางวัน และเวลาเย็นศรีอยู่ที่เท้า คนจึงเอาน้ำล้างเท้าในเวลาเย็น เมื่อถึงวันถั่วหนัก ท้าวกบิลพรหมได้มาทวงถามปัญหาธรรมาบาล เมื่อธรรมาบาลตอบได้ (ตาที่ได้ยินนกพูดกัน) กบิลพรหมจึงตัดศีรษะของตนบูชาธรรมาบาลตามสัญญา แต่เนื่องจากศีรษะของกบิลพรหมศักดิ์สิทธิ์ ถ้าตกลงบนแผ่นดินจะเกิดไฟไหม้ ถ้าทิ้งไปในอากาศจะทำให้เกิดฝนแล้วและถ้าทิ้งลงในมหาสมุทรน้ำจะแห้ง ดังนั้นเมื่อกบิลพรหมจะตัดศีรษะของตนจึงได้ให้ธิดาทั้งเจ็ดเอาพานมารองรับศีรษะของตนไว้ โดยตัดศีรษะส่งให้นางทวยษผู้ธิดาคนใหญ่ แล้วธิดาทั้งเจ็ดจึงแห่ประทักษิณรอบเขาพระสุเมรุมาเป็นเวลา 60 นาที จึงนำไปประดิษฐานไว้ที่มณฑปในถ้ำคันธูลีเขาไกรลาส บูชาด้วยเครื่องทิพย์ พระเวสสุกรรมก็เนรมิตรองแล้วด้วยแก้วเจ็ดประการ ให้เป็นที่ประชุมเทวดา พอครบหนึ่งปีธิดาทั้งเจ็ดจะผลัดเปลี่ยนกันมาอัญเชิญเอาศีรษะของกบิลพรหมแห่ประทักษิณรอบเขาพระสุเมรุ (ธิดาทั้งเจ็ดของกบิลพรหมมีชื่อนี้คือ ทวยษ โคราค รากษส มัณฑา กิริณี กิมิทาและมโหทร) พิธีแห่เศียรของกบิลพรหมนี้

ทำให้เกิดพิธีตรุษสงกรานต์ขึ้นทุก ๆ ปี และถือเป็นประเพณีขึ้นปีใหม่ของชาวไทยโบราณต่อ ๆ กันมาด้วย

วิธีดำเนินการ

ในวันที่ 13 เมษายน ในตอนเช้าหรือก่อนเที่ยง ทางวัดจะจัดเตรียมทำความสะอาดพระพุทธรูปและจัดพระพุทธรูปไว้ ณ ที่ที่จะทำการสง ซึ่งปรกติมักจัดไว้ที่แท่นหรือโถ้บนศาลาการเปรียญหรือหอสงก็ได้ เมื่อเวลาบ่ายประมาณสองโมง ทางวัดจะตักลงเพื่อนัดชาวบ้านพอชาวบ้านได้ยินเสียงกลองก็จะจัดน้ำอบน้ำหอมและดอกไม้ธูปเทียนมารวมกันที่ประดิษฐานพระพุทธรูปในวัด บางท้องถิ่นหนุ่ม ๆ สาว ๆ จะชวนกันไปหาดอกไม้ในป่าเพื่อนำมาบูชาพระพุทธรูปเมื่อพร้อมแล้วมีการกล่าวคำบูชาดอกไม้และอธิษฐานขอสงน้ำ แล้วจึงทำการสงน้ำพระพุทธรูปด้วยน้ำอบน้ำหอม โดยใช้ช่อดอกไม้จุ่มน้ำสวดใส่องค์พระพุทธรูป เมื่อสงน้ำพระพุทธรูปเสร็จชาวบ้านจะนำน้ำที่ได้จากสงพระพุทธรูปไปประพรมบนศีรษะของคนและสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย ฯลฯ เพื่อให้ชุ่มเย็นเป็นสุข นอกนี้บางวัดยังอัญเชิญพระพุทธรูป 4 องค์ไปไว้ที่หอสง สำหรับสงน้ำในวันถัดไปจากวันตรุษสงกรานต์อีกด้วย ที่หอสงบางแห่งใช้ไม้แก่นเจาะเป็นรางสลักลวดลายอย่างสวยงามตามรางไม้ไผ่ที่ทำเป็นร่องยาวพาดออกมาข้างนอก ตรงบนพระพุทธรูปเจาะเป็นรู และต่อท่อเล็ก ๆ ให้มีน้ำไหลพุ่งออกมา การสงน้ำพระพุทธรูปที่หอสง ถ้ามีรางก็เทน้ำใส่ราง ที่ยื่นออกมาข้างนอกคือให้มีน้ำไหลรดองค์พระพุทธรูปตรงรูดังกล่าว ถ้าไม่มีรางก็จะใช้ภาชนะเล็กๆ เช่น ชัน เป็นต้น ในวันต่อๆ มาภายหลังวันตรุษสงกรานต์ เมื่อมีคนไปสงน้ำพระพุทธรูป เด็กๆ มักชอบไปอยู่ข้างหอสง เพื่อจะได้อาบน้ำที่สงพระพุทธรูป เป็นที่สนุกสนานทั้งถือว่าทำให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บและชุ่มเย็นเป็นสุขด้วย การสงน้ำพระพุทธรูปที่หอสงนี้ จะทำทุกวัน จนกว่าจะแห่ดอกไม้เสร็จ ซึ่งอย่างช้าไม่เกินวันขึ้นสี่ห้าค่ำเดือนหก จึงอัญเชิญพระพุทธรูปไปประดิษฐานไว้ตามเดิม ในวันตรุษสงกรานต์เมื่อสงน้ำพระพุทธรูปเสร็จแล้ว บางแห่งเวลากลางคืนประมาณหนึ่งทุ่มชาวบ้านจะไปรวมกันที่วัด ทำการคลั่งด้วยดนตรี ร้องรำทำเพลงและการละเล่นต่าง ๆ แต่ส่วนมากพากันจับกลุ่มเล่นหัวกันตามระแวกหมู่บ้านเป็นแห่งๆ โดยมากเป็นพวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ การเล่นนอกจากเป่าแคนและร้องรำทำเพลงแล้วมีการเล่นสาดน้ำและการละเล่นอื่นๆ เช่น เล่นสะบ้าตึงหนังหรือชักกะเย่อ ฯลฯ โดยเฉพาะการเล่นสาดน้ำกันทั้งกลางวันและกลางคืน น้ำที่ใช้มักใช้น้ำทุกชนิด อาจเป็นน้ำในตุ้ลลงห้วยหนองก็ได้ การเล่นสาดน้ำกันไม่ถืออายุชั้น วรรณะ และเชื่อว่าหากเล่นสาดน้ำกันมากไค จะเป็นการช่วยดับบันดาลให้ฝนตกมากขึ้นเท่านั้น บางแห่งพวกผู้หญิงจับผู้ชายไปมัด แล้วเอาน้ำมารดจนหนาวสั่น จะหยุ่ครอดและปล่อยตัวจนกว่าผู้ที่ถูกจับมัดยอมเสียค่าไถ่ ซึ่งส่วนมากได้แก่เครื่องดื่มและอาหารเช่น ขนม เป็นต้น ให้แก่คณะผู้ทำการจับ

นอกจากสงฆ์พระพุทธรูปแล้ว ในวันตรุษสงกรานต์ ยังมีการสงฆ์พระสงฆ์ ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพและขอพรจากพระสงฆ์ให้อยู่เย็นเป็นสุข แต่บางหมู่บ้านสาว ๆ อาจสาดน้ำพระ เณรในวัด ซึ่งประเพณีดั้งเดิมถือว่าเป็นการสนุก ไม่ถือเป็นการบาปแต่อย่างใด หลังจากสงฆ์พระสงฆ์แล้ว ชาวบ้านจะจัดขบวนแห่ไปสงฆ์น้ำให้กับผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่บ้านที่เคารพนับถือ ตามสมควร เช่น คนที่มีอายุมาก ๆ กำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น

ประเพณีสงกรานต์หรือปีใหม่ของชาวอีสาน มักจะเล่นกันเป็นเวลาหลาย ๆ วัน บางแห่งเล่นกันเป็นเวลา 5-7 วัน และถ้าอากาศร้อนบางที่มีการเล่นสาดน้ำก่อนวันงานและภายหลังวันงานรวมถึง 10 วันก็มี แต่ตามปกติจะมีการเล่นสนุกสนานกัน 3 วัน คือวันที่ 13 - 14 - 15 เมษายน โดยเฉพาะวันที่ 14 เมษายน ซึ่งเป็นวันเนา (บางแห่งเรียกวันเนา แปลงเป็นวันเนาที่มี) แปลว่าวันหยุด ชาวบ้านจะหยุดงานทุกอย่าง และจะเล่นสนุกสนานกันอย่างเต็มที่ในวันเนาจนรุ่งสว่างราว 4 หรือ 5 นาฬิกา จะมีการยิงปืนและจุดประทัดขับไล่ภูตผี และ เสนียดจัญไรต่างๆ⁶⁹

เดือนหก : บุญบั้งไฟ

บุญบั้งไฟเป็นงานบุญสำคัญของชาวอีสานก่อนลงมือทำนา ด้วยความเชื่อว่าเป็นการขอฝนเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ชาวกล้าในนาอุดมสมบูรณ์ ประชาชนอยู่อย่างมีความสุขในงานจะมีการแห่บั้งไฟและจุดบั้งไฟเพราะเชื่อว่าเป็นการส่งสัญญาณขึ้นไปบอกพญาแถนให้ส่งน้ำฝนลงมา ระหว่างที่มีการจุดบั้งไฟชาวบ้านจะมีการฟ้อนเซิ้งอย่างสนุกสนาน การทำบุญบั้งไฟนับเป็นการชุมนุมที่สำคัญของคนในท้องถิ่นที่มาร่วมงานบุญกันอย่างสนุกสนานเต็มที่ มีการนำสัญลักษณ์ทางเพศมาล้อเลียนในขบวนแห่บั้งไฟ โดยไม่ถือว่าเป็นเรื่องหยาบคาย

เดือนเจ็ด : บุญซำฮะ (บุญซำระ)

บุญซำฮะ เป็นการทำบุญเพื่อชำระล้างสิ่งที่ไม่ดีเป็นเสนียดจัญไรจะทำให้เกิดความเดือนร้อนแก่บ้านเมือง เป็นการปิดป่าความชั่วร้ายให้ออกจากหมู่บ้าน ชาวบ้านจะพากันเก็บกวาดบ้านเรือนให้เรียบร้อย เป็นการทำความสะอาดครั้งใหญ่ในรอบปี สิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายให้ขจัดออกไปเพื่อความสะอาดดีของทุกคนในหมู่บ้าน เหตุที่มีการทำบุญซำฮะเนื่องมาจากสมัยพุทธกาลมีโรคห่า (อหิวาตกโรค) ระบาด มีผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมากที่เมืองไพศาลี พระพุทธเจ้าจึงได้เสด็จมาโปรดทำให้เกิดฝนห่าใหญ่มาชำระบ้านเมือง มีการสวดปิดรังควานและประพรมน้ำพระพุทธมนต์ตามหมู่บ้าน และแก่ชาวบ้านเพื่อความเย็นศิริมงคล นอกจากทำบุญซำฮะแล้วยังมีการ

⁶⁹ ชาญวิทย์ มั่นคง และคณะ, หนังสือชุดสมบัติอีสาน เล่ม 1 สีสีสอง – คลองสิบลี (ม.ป.ท. : ม.ป.พ, 2522), หน้า 23-26

ทำพิธีบูชาผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน ผีเมือง ผีปู่ตา ผีตาแฮก (ผีประจำไร่นา) และเช่นสรวงหลักเมืองเพื่อเป็นการระลึกถึงผู้มีพระคุณเพื่อให้เป็นเมืองสงบสุข

เดือนแปด : บุญเข้าพรรษา

การเข้าพรรษาเป็นกิจของภิกษุสามเณรที่จะต้องอยู่ประจำในวัดใดวัดหนึ่งตลอด 3 เดือน กำหนดเอาตั้งแต่วันแรม 11 ค่ำ เดือน 8 ถึงวันขึ้น 15 เดือน 11 ห้ามมิให้ภิกษุสามเณรไปพักคืนแรมที่อื่น การทำบุญเข้าพรรษาเป็นประเพณีทางศาสนาโดยตรง จึงคล้ายกับภาคอื่นๆ ในประเทศไทย ในพิธีจะมีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุ สามเณร มีการแสดงธรรมเทศนา อีกทั้งชาวบ้านจะหล่อเทียนขนาดใหญ่ถวายวัดเป็นพุทธบูชาและเก็บไว้ตลอดพรรษา การทำเทียนถวายวัดในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา มีความเชื่อแต่โบราณว่า หากใครทำเทียนถวายวัดเมื่อเกิดชาติใหม่ผู้นั้นจะได้เสวยสุข หากมิได้ขึ้นสวรรค์แต่เกิดบน โลกมนุษย์ผู้นั้นจะมีความเฉลียวฉลาด มีสติปัญญาไหวพริบเป็นเลิศ ประจุแสงเทียนอันสว่างไสว การนำเทียนพรรษาไปถวายวัด ชาวบ้านก็จะจัดริ้วขบวนฟ้อนรำกันอย่างสนุกสนานเพื่อเดินทางเอาเทียนไปถวายวัด ถือเป็นอีกโอกาสหนึ่งที่ชาวบ้านได้มีการรวมกลุ่มพบปะสังสรรค์กัน

เดือนเก้า : บุญข้าวประดับดิน

บุญข้าวประดับดินเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว เมื่อถึงวันแรม 14 ค่ำเดือน 9 ชาวบ้านจะพากันทำข้าปลาอาหารคาวหวานพร้อมหมากพลูตั้งแต่เช้ามืด ห่อใส่ใบตอง เรียกว่า “ข้าวประดับดิน” นำไปวางไว้ตามโคนต้นไม้ในบริเวณวัดเพื่อให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนั้นมากิน เพราะเชื่อว่าในช่วงเดือนเก้าผู้ที่ล่วงลับไปแล้วจะได้รับการปลดปล่อยให้ออกมาท่องเที่ยวได้ ในพิธีบุญข้าวประดับดิน ชาวบ้านจะวางข้างประดับดินไว้พร้อมจุดเทียนบอกกล่าวให้ดวงวิญญาณที่ล่วงลับไปแล้วมารับเอาอาหารและส่วนบุญนี้ พร้อมกันนั้นก็จัดเตรียมข้าปลาอาหารไปทำบุญตักบาตรถวายทานแด่พระภิกษุสามเณร สมათานศีล ฟังเทศน์ และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลในครั้งนี้ให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

เดือนสิบ: บุญข้าวสาก

บุญข้าวสากหรือสลากภัต นิยมทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบ เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วที่ได้ออกมาท่องเที่ยวให้กลับสู่ดินแดนของตน โดยชาวบ้านจะเตรียมอาหารชนิดต่างๆ ใส่ภาชนะหรือห่อด้วยใบตองหรือใส่ชะลอม นำไปถวายแด่พระภิกษุสามเณร โดยวิธีการถวายจะต่างไปจากการถวายทั่วไป กล่าวคือ จะเขียนชื่อพระภิกษุสามเณรลงเป็นสลากเพื่อจับขึ้นมาเป็นชื่อใครก็นำไปถวายพระรูปนั้น นอกจากนี้ยังต้องนำห่อข้าวสากไปวางไว้บริเวณวัดพร้อมจุดเทียนและบอกให้ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้วมารับเอาอาหารและผลบุญที่อุทิศให้

เดือนสิบเอ็ด : บุญออกพรรษา

บุญออกพรรษาจัดทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นการทำบุญที่ต่อเนื่องมาจากบุญเข้าพรรษาในเดือนแปด พระภิกษุสามเณรได้เข้าพรรษาเป็นเวลานาน 3 เดือน ดังนั้น ในวันที่ครบกำหนดพระภิกษุสามเณรจะมารวมกันทำพิธีออกวัสสาปวารณา ชาวบ้านถือว่าเป็นวันสำคัญและเป็นระยะที่ชาวบ้านหมกภาระในการทำนาทำไร่ อากาศในช่วงนี้จะเย็นสบายจึงถือโอกาสมาร่วมกันทำบุญ มีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสามเณร มารกวนข้าวทิพย์ถวายรับศีล สวมนนต์ฟังเทศน์ และถวายผ้าจ่านำพรรษา ตอนค่ำจะมีการจุดประทีปโคมไฟในบริเวณวัดและหน้าบ้าน บ้างท้องถิ่นจะมีการถวายต้นผาสาดเผิงหรือปราสาทผึ้ง บางท้องถิ่นอยู่ใกล้บริเวณแม่น้ำจะมีการไหลเรือไฟ (ล่องเรือไฟ) เพื่อเป็นการบูชาคารวะแม่คงคา บางแห่งมีการแข่งเรือยาวเพื่อความสนุกสนานและสามัคคีร่วมกันในงานเดียวกันอีกด้วย

เดือนสิบสอง : บุญกฐิน

บุญกฐิน เป็นการถวายผ้าจีวรแด่พระสงฆ์ที่จำพรรษาครบ 3 เดือน งานบุญนี้มีระยะเวลาทำตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 จนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 มูลเหตุที่มีการทำบุญกฐินนั้น มีเรื่องเล่าว่า มีพระภิกษุจำนวนหนึ่งได้เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ระหว่างการเดินทางนั้นยังเป็นช่วงฝนตกและระยะทางไกลจึงทำให้ผ้าจีวรของพระภิกษุเหล่านั้นเปียกน้ำเประเปื้อนโคลน ไม่สามารถหาผ้าผัดเปลี่ยนได้ พระพุทธเจ้าได้เห็นถึงความยากลำบากนั้น จึงมีพุทธบัญญัติให้ภิกษุแสวงหาผ้าและรับผ้ากฐินได้เป็นเวลาหนึ่งเดือนหลังออกพรรษาชาวบ้านจึงได้จัดผ้าจีวรนำมาถวายพระภิกษุในช่วงเวลาดังกล่าว จนกลายเป็นประเพณีทำบุญกฐินมาจวบจนถึงปัจจุบัน ก่อนการทำบุญกฐินเจ้าภาพจะต้องจองวัดและกำหนดวันทอดกฐินล่วงหน้า เตรียมผ้าไตรจีวรพร้อมอัฐบริวารและเครื่องไทยทาน มีการบอกบุญแก่ญาติมิตร ตอนเช้าในพิธีจะมีขบวนแห่กฐินเพื่อนำไปทอดที่วัดและแห่กฐินเวียนระแทกษณรอบอุโบสถ 3 รอบ จึงทำพิธีถวายผ้ากฐิน นอกจากนี้อาจมีการทำจุลกฐินหรือกฐินแล่นซึ่งเป็นการทำผ้ากฐินจากปุ๋ยฝายจนสามารถนำไปทอดให้เสร็จภายใน 24 ชั่วโมง นับแต่เวลาเริ่มทำเชื่อว่าจะได้บุญมากกว่าอย่างอื่น

เป็นที่น่าสังเกตว่าฮัตสิบสองล้วนเป็นงานบุญที่เกี่ยวข้องกับวัดทั้งสิ้นแสดงให้เห็นว่าอิทธิพลความเชื่อเรื่องภูตผีมีบทบาทน้อยลง เพราะพระพุทธศาสนาเข้ามาแทนที่ความเชื่อดั้งเดิมที่เคยมีมาแต่ก็มีได้ละทิ้งความเชื่อดั้งเดิมเสียทั้งหมดยังคงไว้บางส่วน โดยปรับเปลี่ยนให้พ้องกับหลักการและแนวปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน ซึ่งแต่เดิมความเชื่อเกี่ยวกับภูตผีก็มีได้ขัดกับหลักการในพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด

จากรายละเอียดของฮิตสิบสองทำให้ทราบว่า การจัดงานบุญประเพณีของชาวอีสานในแต่ละครั้งสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมตลอดจนวิถีชีวิตของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสามัคคี ความกตัญญู เป็นสิ่งที่ไม่เคยลบเลือนไปจากสังคมอีสานแม้ในปัจจุบันความเจริญทางเทคโนโลยีจะแปรสภาพสังคมชนบทให้เป็นสังคมเมืองแล้วก็ตาม แต่ชาวอีสานก็ไม่เคยลดละประเพณีดั้งเดิมที่มีมา เมื่อถึงเวลาที่กำหนดไว้ก็จะจัดงานบุญงานประเพณีตามเดิมอย่างที่เคยสืบทอดต่อกันมา ทุกครั้งที่มีการจัดงานบุญประเพณีต่างๆ สิ่งที่น่าประหลาดใจคือความสนุกสนานรื่นเริงตามประสาของชาวชนบทและชาวอีสานในแต่ละหมู่บ้านเมื่อจัดงานจะต้องมีมหรสพอย่างน้อยหนึ่งอย่างทำให้ประเพณีฮิต 12 ครอง 14 จะต้องนิยมนำจ้างการแสดงมโหรีการแสดงมโหรีจึงมีความเกี่ยวข้องกับประเพณีดังกล่าวในฐานะที่ผู้ศึกษาเคบโตมาในสังคมอีสาน ผู้ศึกษาได้สัมผัสและมีส่วนร่วมไปกับฮิตสิบสองมาโดยตลอดจึงมองเห็นและจดจำขั้นตอน วิถีปฏิบัติ ตลอดจนบรรยากาศของแต่ละประเพณีได้เป็นอย่างดีสิ่งหนึ่งที่อยู่ในความทรงจำของผู้ศึกษามาโดยตลอดคือบรรยากาศแห่งความสุขสนุกสนานในการชมมโหรีและยังมีการพอรำกันอย่างม่วนซื่นประกอบดนตรีพื้นบ้านที่เป็นสิ่งที่ขาดเสียไม่ได้ในทุกประเพณี ซึ่งผู้ศึกษาออกกล่าวถึงบรรยากาศในงานบุญประเพณีโดยสรุปว่า ฮิตสิบสองเป็นประเพณีที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการแสดงมโหรี เป็นการแสดงที่พบเห็นได้ง่ายในวิถีชีวิตของชาวอีสานส่วนมากการแสดงมโหรีจะมีความสัมพันธ์กับชาวอีสานเป็นอย่างมากเห็นได้ว่าจากทุกงานบุญประเพณีของชาวอีสานมักจะว่าจ้างให้มโหรีเป็นมหรสพในงานนั้นๆ เสมอมโหรีจึงเป็นที่แพร่หลายในภาคอีสานและกลายเป็นกลุ่มวัฒนธรรมที่ใหญ่ที่สุดของภาคอีสาน

ประวัติชุมชนมโหรีข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

วัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เป็นวัดพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สถาปนาเมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2507 มีเนื้อที่ 15 ไร่ 1 งาน ล้อมรอบด้วยถนนทั้ง 4 ด้าน คือด้านทิศตะวันออกติดกับถนนหมากแข้งและถนนอุดรคูขี้ ด้านทิศใต้ติดกับถนนวัฒนา ด้านทิศเหนือติดกับถนนโพธิ์ชัยอยู่ใกล้กับศูนย์ราชการและท่ามกลางคุ้มบ้านห้วย คุ้มบ้านโนน คุ้มหมากแข้ง คุ้มทุ่งสว่างและคุ้มคอกวัว⁷⁰

⁷⁰ เครือข่ายสื่อภาคประชาชน ภาคอีสาน, หอมดินอีสาน, (อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท, 2550), หน้า 107.

เมื่อพ.ศ. 2436 เมื่อพลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม สมัยดำรงตำแหน่งเป็นข้าหลวงใหญ่ หรือ ผู้สำเร็จราชการหัวเมืองมณฑลลาวพวน ได้ทรงบูรณะวัดร้าง โดยตั้งชื่อว่า “วัดมัชฌิมาวาส” พร้อมกับการสร้างเมืองอุครธานี ทำให้วัดมัชฌิมาวาสเป็น วัดคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดอุครธานีจนถึงปัจจุบัน⁷¹

ในขณะนั้นบริเวณวัด โดยเฉพาะที่ตั้งพระอุโบสถมีลักษณะเป็นเนินดิน เรียกว่า “โนนหมากแข้ง” เพราะมีต้นหมากแข้งหรือต้นมะเขือพวงต้นที่กล่าวถึงนี้มีลักษณะใหญ่มาก จนสามารถนำไปทำเป็นกลองเพลได้ เรียกว่า “กลองหมากแข้ง” คำว่า “หมากแข้ง” จึงเป็นคำเรียกกันจนถึงปัจจุบัน ในจังหวัดอุครธานี จึงทำให้ประชาชนในจังหวัดอุครธานี ตั้งชื่อถนนสายนี้ว่า “ถนนหมากแข้ง” ซึ่งเป็นถนนที่เก่าแก่ของจังหวัดอุครธานี และโรงเรียนที่อยู่ถนนสายนี้จึงได้ชื่อว่า โรงเรียนบ้านหมากแข้งจนถึงปัจจุบัน วัดมัชฌิมาวาสไม่เพียงเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดอุครธานี แต่ยังพบความเก่าแก่ของวัดมัชฌิมาวาสซึ่งได้พบซากเจดีย์ศิลาแลง ซึ่งตั้งอยู่บนโนนผู้สร้างเจดีย์ได้สร้างคร่อมต้นหมากแข้งภายในเจดีย์มีพระพุทธรูปหินขาวปางนาคปรกประดิษฐานอยู่ ซึ่งประชาชนในปัจจุบันเรียกกันว่า “หลวงปู่ นาค ” ปัจจุบันทางวัดมัชฌิมาวาสได้นำหลวงปู่ นาค ไปประดิษฐานหน้าพระอุโบสถ เพื่อให้ประชาชนสักการบูชา

ที่ข้างวัดมัชฌิมาวาสในด้านทิศตะวันออกด้านถนนหมากแข้ง หัวถนนจรดถนนทหาร ส่วนอีกด้านติดกับถนนวัฒนาประมาณ 200 เมตร ถนนนี้มีสำนักงานคณะหมอลำมากกว่า 30 คณะ ซึ่งเข้ามาในถนนหมากแข้งจะเห็นห้องแถว หน้าห้องแถวจะเขียนตัวอักษรศิลป์ แผ่นป้ายเรียงรายในห้องแถวต่างๆ ซึ่งเป็นสำนักงานคณะหมอลำที่ชาวจังหวัดอุครธานี เรียกกันว่า “ซอยหมอลำ คุ่มหมอลำ ชุมชนหมอลำ ตลาดหมอลำ ดงหมอลำ หรือ โฆษกวิทยุในจังหวัดอุครธานี เรียกกันว่า “ซอยโกละนอ” ซึ่งในถนนหมากแข้งข้างวัดมัชฌิมาวาส มีศิลปินหมอลำเข้ามาเปิดสำนักงานเป็นคณะหมอลำ รอรับงานอยู่ในถนนแห่งนี้ ซึ่งสมัยก่อนตั้งแต่ พ.ศ. 2502 มีหมอลำมาเปิดร้านตัดผมชาย ชื่อ นายก้อนทอง โคตรประทุม (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ซึ่งภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านสบา อำเภอพลจังหวัดขอนแก่น ซึ่งมีภรรยาชื่อ นางสุนันทา โคตรประทุม มีภูมิลำเนาที่จังหวัดอุครธานี นายก้อนทอง ได้เข้ามาอาศัยพื้นที่ของวัดมัชฌิมาวาสเป็นบ้านพักพร้อมกับเปิดเป็นร้านตัดผมชื่อร้าน “ก้อนทอง บาร์เบอร์”

นายก้อนทอง ซึ่งอดีตเคยเป็นหมอลำทำให้มีผู้คนรู้จัก และเข้ามาตัดผมที่ร้านมากมายยังมีเพื่อนศิลปินหมอลำ เข้ามาตัดผมที่ร้านหลายคน เช่น หมอลำสุบิน รถควน หมอลำบุญเสียง ปากซ่าง และหมอลำอ่อนตา แก้ววรรณ เมื่อมีลูกค้าเข้ามาตัดผมก็ได้พูดคุยระหว่างบริการลูกค้า

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

ทำให้ลูกค้ารู้ว่าช่างตัดผมอดีตเป็นหมอลำ จนกระทั่งมีลูกค้าเข้ามาตัดผมในร้าน “ก้อนทอง บาร์เบอร์” ซึ่งพูดคุยว่าจะไปจ้างคณะหมอลำไปแสดงในงานแต่ยังไม่รู้ว่าจะไปติดต่อกี่ไหน นายก้อนทองจึงมีโอกาสแนะนำตนว่าอดีตเคยเป็นหมอลำในจังหวัดขอนแก่น ชีวิตในอดีตมีประสบการณ์อยู่บนเวทีหมอลำมาครั้งก่อนชีวิต เมื่ออายุมากจึงได้เลิกอาชีพเปลี่ยนตัวเองมาทำอาชีพตัดผมรู้จักกับศิลปินหมอลำหลายคนสามารถเป็นธุระติดต่อกับคณะหมอลำไปแสดงในงานให้ได้⁷²

ภาพที่ 15 วัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล
26 กรกฎาคม 2551

---

⁷² สัมภาษณ์จอมศรี ศรีสารคาม, หัวหน้าสำนักงานหมอลำศูนย์รวมหมอลำ, 26 กรกฎาคม 2551.

ภาพที่ 16 สำนักงานข้างวัดมัชฌิมาวาส ถนนหมากแข้ง ตำบลหมากแข้ง
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

26 กรกฎาคม 2551

เมื่อผ่านงานแรกไปต่อมาเมื่อเจ้าภาพต้องการหมอลำก็จะบอกต่อกันว่าไม่ต้องเดินทางไปบ้านหมอลำหรือสมาคมหมอลำให้ยาก ให้ไปติดต่อคณะหมอลำ ที่ร้านตัดผม ของนายก้อนทองที่ข้างวัดมัชฌิมาวาสก็ได้ จนกระทั่งร้านตัดผมของนายก้อนทองเริ่มเป็นที่รู้จักของเจ้าภาพที่จะว่าจ้างหมอลำไปแสดงในงานเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานบวช งานบุญกฐิน งานบุญผ้าป่า งานบุญบั้งไฟ และงานสงกรานต์ เมื่อนายก้อนทอง ติดต่อประสานงานศิลปินหมอลำให้มาแสดงในงานที่มีผู้ว่าจ้างติดต่อ หมอลำก็จะเข้ามาพักในร้านตัดผมข้างวัดมัชฌิมาวาสเนื่องจากศิลปินหมอลำอยู่ที่ชนบทและอยู่ต่างจังหวัด เช่น จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดอุบลราชธานี การคมนาคมในสมัยก่อนทุระกันดาร หมอลำต้องเข้ามาขอพักที่ร้านตัดผม เพื่อจะออกเดินทางไปทำการแสดงหมอลำแต่ช่วง และเมื่อกลับก็จะมาแวะที่ร้านตัดผมของนายก้อนทองอีกครั้งเพื่อมาพักผ่อนก่อนออกเดินทางกลับบ้านในตอนเช้าของอีกวันจนกระทั่ง ร้านตัดผมของนายก้อนทองมีเจ้าภาพและ

หมอลำเข้ามาแะเวียนอยู่เป็นประจำทำให้นายก้อนทองได้เขียนป้ายติดที่หน้าร้านตัดผมว่า “ติดต่อว่าจ้างหมอลำได้ที่นี้” ร้านตัดผมของนายก้อนทองจึงเป็นศูนย์ประสานงานระหว่างผู้มาติดต่อการแสดงหมอลำและศิลปินหมอลำ⁷³

ในช่วงปี พ.ศ. 2502-2510 รวมระยะเวลากว่า 8-9 ปี ศิลปินหมอลำที่นายก้อนทองติดต่อให้มาแสดงก็เริ่มเข้ามาอาศัยข้างวัดมัชฌิมาวาสเป็นบ้านพักชั่วคราว และหาพื้นที่ว่างตั้งเป็นสำนักงานคณะหมอลำเป็นของตน หมอลำคณะแรกๆ ที่เข้ามาตั้งสำนักงานหมอลำคือ หมอลำอ่อนตา แก้ววรรณ หมอลำทองสา ศรีผาย หัวหน้าคณะหมอลำอัสวินเทวาจากนั้นหมอลำสายยนต์ และหมอลำแดงอ่อน ก็ทยอยเข้ามาตั้งเป็นสำนักงานคณะหมอลำตามลำดับ ในปีพ.ศ. 2510 เทศบาลนครจังหวัดอุดรธานี ได้พัฒนาพื้นที่ในตัวเมืองจังหวัดอุดรธานีรวมทั้งพื้นที่ส่วนหนึ่งของวัดมัชฌิมาวาสตัดทำเป็นถนนจึงทำให้ร้านตัดผมของนายก้อนทองและสำนักงานคณะหมอลำ กุฎิพระสงฆ์และกุฎิแม่ชีของวัดมัชฌิมาวาส บางส่วนถูกแบ่งออกไปเมื่อเทศบาลนครจังหวัดอุดรธานีทำโครงการพัฒนาพื้นที่เสร็จเรียบร้อยจึงทำให้กุฎิพระสงฆ์และพื้นที่ดังกล่าวว่างเปล่า และพื้นที่ของวัดบางส่วนที่ถูกตัดแบ่งออกไป ทำให้มีคหบดีคือ นายพินโย โวหารเดชและ นายปลัดเชิด รัชตะสุวรรณ ได้ขอพื้นที่บางส่วนที่ถูกตัดไปซึ่งเป็นพื้นที่ว่างเปล่าได้ขอกับเจ้าอาวาสเป็นของตนเมื่อทางวัดอนุญาตก็ได้สร้างเป็นบ้านพักและทำเป็นห้องแถว

ในช่วงปี พ.ศ. 2515 ก็เริ่มมีกลุ่มศิลปินหมอลำเข้ามาเช่าห้องแถวเป็นบ้านพักและเปิดเป็นสำนักงานคณะหมอลำคือหมอลำสาวท แคนลำภู หมอลำสมบัติ ศรีทะบาล หมอลำทองใบเสียงทอง หมอลำทองย้อย ภิรมย์ศิลป์ หมอลำกลองแพง เสียงทอง หมอลำทองคำ พุทธรังศรี หมอลำหนูตา เสียงเสน่ห์ หมอลำสายทอง อาศัคดีดา หมอลำเทวี บุตรตัว หมอลำพัชร แก้วเสด็จ หมอลำเสงี่ยม ลมบล หมอลำบุษดี รุ่งภูพาน และยังมีคณะหมอลำเรื่องต่อกลอนเข้ามาตั้งคณะอยู่แถวบริเวณข้างวัดมัชฌิมาวาส เช่น คณะ ผ. ร่วมมิตร คณะ ส. สมภาร และคณะ ส. บุญมาน้อยพัฒนา ในพื้นที่กุฎิพระสงฆ์ กุฎิแม่ชี ในพื้นที่ว่างเปล่า ศิลปินหมอลำ ก็ขอปรับปรุงกับทางวัดมัชฌิมาวาสตั้งเป็นสำนักงานคณะหมอลำในระยะนี้ มีสำนักงานคณะหมอลำ กว่า 20 คณะ นอกจากจะมีสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ก็มีหมอลำเข้ามาตั้งสำนักงานคณะหมอลำ ที่สี่แยกชลประทานสำนักงานชลประทานจังหวัดอุดรธานี ซึ่งห่างจากข้างวัดมัชฌิมาวาส 200 เมตร คือ สำนักงานหมอลำ

⁷³ สัมภาษณ์ เทวี บุตรตัว, หัวหน้าสำนักงานหมอลำ คณะเทวีการบันเทิงจังหวัดอุดรธานี, 8 พฤษภาคม 2551.

คณะบุญหลายฟ้าสะอื้น สำนักงานสมาคมหมอลำภาคอีสานของนายทองคำ เย็นวัฒนา กับหมอลำสายสมร และสำนักงานหมอลำคณะทองพูล หนองเหล็ก⁷⁴

การรวมกลุ่มของศิลปินหมอลำที่เข้ามาตั้งสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ส่วนมากจะเป็นศิลปินหมอลำที่เคยได้รับการติดต่อจากสำนักงานหมอลำให้มาแสดงในงานตามโอกาสต่างๆ เมื่อเข้ามาแสดง ก็เริ่มมีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักของประชาชน ทำให้หมอลำหาสถานที่บริเวณข้างวัดมัชฌิมาวาสตั้งเป็นสำนักงานคณะหมอลำเป็นของตนเองหากย้ายเข้ามาตั้งสำนักงานหมอลำจะทำให้เป็นการประชาสัมพันธ์ตนเองเพราะพื้นที่ข้างวัดมัชฌิมาวาสตั้งอยู่ในแหล่งชุมชนกลางตัวเมือง อุดรธานีการเดินทางเข้ามาติดต่อว่าจ้างสะดวกและเจ้าภาพมาติดต่อสามารถเลือกคณะต่างๆ ได้ สำนักงานคณะหมอลำ ข้างวัดมัชฌิมาวาส ในระยะนี้ จะรับงานแสดง หมอลำกลอน หมอลำเรื่องต่อกลอน หมอลำเพลิน และมีหมอลำเรื่องต่อกลอนคณะต่าง ๆ เข้ามาสังกัดเพื่อให้สำนักงานหมอลำรับงานแสดงหมอลำให้เช่นคณะเพชรนครหลวง คณะเพชรศรทอง คณะชูปเปอร์ ลำเพลิน คณะสงศักดิ์ศรีตรังลำเพลิน คณะพื้นลำเพลิน คณะเรื่องตะวัน คณะอุดรแสงเพชร คณะอัศวินลำเพลิน คณะลูกทุ่งรวมดาว คณะเพชรใจใจโก้ คณะทานตะวันรุ่งนภา คณะหาญวิเศษ คณะเพชรแสงทอง คณะเสียงอีสาน คณะนกยูงทอง คณะประถมนันทิงศิลป์ คณะรัตนศิลป์อินตาไทยราษฎร์ คณะแก่นนครบันเทิงศิลป์ คณะระเบียบวาทศิลป์ คณะสาวน้อยเพชรบ้านแพง และคณะรุ่งทิวา อำนวยศิลป์

สำนักงานหมอลำจะรับงานให้หมอลำคณะต่างๆ ในสังกัดโดยจะคิดเปอร์เซ็นต์ อาจจะเป็น 10-20% ของค่าว่าจ้างในช่วงปี พ.ศ. 2528 สำนักงานหมอลำเกิดปัญหางานแสดงหมอลำกลอน ชบเขาไม่ได้รับความนิยมจากประชาชน เนื่องจากระยะนี้ได้มีหมอลำเกิดขึ้นอีกประเภทหนึ่ง คือ หมอลำซิ่งและเป็นที่นิยมกันมากซึ่งเป็นหมอลำประยุกต์ที่นำเอาเพลงลูกทุ่งเพลงสตริง มาร้องประกอบเครื่องดนตรีสากล ทำให้หมอลำกลอนในคณะต่างๆ ต้องเลิกอาชีพหมอลำไป ได้ไปทำงานต่างประเทศเข้ามารับจ้างทำงานที่กรุงเทพมหานคร หรือทำอาชีพเกษตรกรรมสำนักงานหมอลำคณะต่างๆ จึงได้นำรูปแบบการแสดงหมอลำซิ่งเข้ามาประยุกต์และพัฒนาการแสดงตามกระแสนิยม บางคณะได้จัดซื้อเครื่องดนตรีสากล เช่น กลองชุด กีตาร์ เบส เครื่องเสียงและเวที มาไว้ประจำสำนักงาน และบางสำนักงานก็เริ่มปรับปรุงรูปแบบ จังหวะกลอนลำปรับปรุงคำกลอนให้เป็นกลอนลำซิ่ง ในระยะนี้ได้มีผู้ปกครองได้ส่งลูกให้มาเรียนหมอลำซิ่งในสำนักงานหมอลำเป็น

⁷⁴ สัมภาษณ์ สมบัติ ศรีทะบาล, ศิลปินหมอลำ จังหวัดอุดรธานี, 8 พฤษภาคม 2551.

จำนวนมากบางคณะคิดค่าสอนคนละ 15,000 – 20,000 บาท ไม่จำกัดระยะเวลาเรียนจะสอนจนสามารถออกแสดงได้ และสำนักงานหมอลำแต่ละคณะเปิดรับสมัครทางเครื่องโดยส่วนมากผู้ที่มาสมัครจะเป็นนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยไม่จำกัดรูปร่างหน้าตาขอให้กล้าแสดงออก ผู้ที่เข้ามาเรียนหมอลำและเป็นทางเครื่องจะต้องเข้ามาพักที่สำนักงาน โดยสำนักงานจะรับผิดชอบค่าอาหาร และค่าสวัสดิการต่างๆ ในการฝึกซ้อมการแสดงจะซ้อมบริเวณหน้าสำนักงานโดยประกอบเวทีลอยตั้งไว้ ก่อนการเปิดวง 1-2 วัน สำนักงานจะซ้อมใหญ่เหมือนการแสดงจริง ตอนเช้าจะเลี้ยงพระ เพื่อถือเป็นมงคลกับคณะและตอนเย็นจะมีการซ้อมบนเวทีจริง ซึ่งมีจากประกอบการแสดง แต่งกาย แต่งหน้าดำเนินขั้นตอนเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในเรื่องคิวการแสดง

ในปีพ.ศ. 2535 – 2545 สำนักงานหมอลำแต่ละคณะแทบจะไม่ได้รับงานประเภทหมอลำกลอน แต่มีคิวแสดงงานหมอลำซึ่งเดือนละประมาณไม่ต่ำกว่า 20 งาน บางคณะรับงานทั้งเช้าทั้งเย็นจนสามารถสร้างรายได้ให้กับศิลปินหมอลำ หมอลำในแต่ละคณะ เมื่อมีชื่อเสียงก็จะแยกตัวออกไปตั้งสำนักงานเป็นของตนเอง ทำให้ระยะนี้มีหมอลำเข้ามาเปิดสำนักงานคณะหมอลำที่ข้างวัดมัชฌิมาวาสดังนี้หมอลำเลิศสนา กระจ่างทอง หมอลำสมพงษ์ มาพร หมอลำลาวัลย์ ดาวเหนือ หมอลำบุญชู ฟ้าสะอื้น หมอลำจूरิรัตน์ งามเวที หมอลำมงคลชัย นกเขาขัน หมอลำพรเจริญ ปากเซ็ด หมอลำราชันย์ พันล้าน หมอลำประสิทธิ์ มิตรอีสาน หมอลำศิริพร ดาวดวงใหม่ หมอลำเบญจวรรณ จรัสแสง

ในช่วงพ.ศ. 2545 เกิดปัญหาทางการแสดงหมอลำบางสำนักงานก็ปิดกิจการไป เพราะรูปแบบการแสดงหมอลำเป็นเชิงธุรกิจมากขึ้น เกิดการแย่งผู้ว่าจ้างทำให้แต่ละสำนักงานแข่งขันกัน ในด้านปรับปรุงรูปแบบการแสดง คือลงทุนด้านงบประมาณ เวที เครื่องเสียง เครื่องแต่งกายและคัดเลือกหมอลำที่มีน้ำเสียงดีร้องเพลงที่ทันสมัยเข้ามาอยู่ในคณะเมื่อหมอลำกลอนซึ่งเป็นที่นิยมมากขึ้นก็มีบริษัทค่ายเทพมาติดต่อสำนักงานให้ศิลปินมีโอกาสดำเนินการแผ่นเสียง และยังมีนายทุนเข้ามาลงทุนนำเสนอไฟ แสง สี เสียง มาใช้ในสำนักงานในขณะเดียวกันก็มีนายหน้าผู้คอยจับจองผลประโยชน์จากสำนักงานหมอลำ เช่น รับเงินจากผู้ว่าจ้าง 3 หมื่นบาทแต่มาว่าจ้างคณะหมอลำ 10,000 บาท ทำให้กลุ่มศิลปินได้รับผลกระทบในระบบการรับงานแสดงจนกระทั่งในปีพ.ศ. 2545 กลุ่มศิลปินหมอลำ ข้างวัดมัชฌิมาวาส ได้จัดตั้งชมรมขึ้นคือ ชมรมศิลปินพื้นบ้านอีสาน จังหวัดอุดรธานีโดยมีวัตถุประสงค์และมีการจัดตั้งองค์กรคณะกรรมการดำเนินงาน ดังนี้

ชมรมศิลปินพื้นบ้านอีสาน จังหวัดอุดรธานี

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเป็นการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริม เผยแพร่ และพัฒนาศักยภาพ การแสดงศิลปะพื้นบ้านทุกแขนง ให้คงอยู่สืบไป
2. เพื่อส่งเสริม สนับสนุน และให้ความช่วยเหลือ สมาชิกของชมรมศิลปะพื้นบ้านอีสาน จังหวัดอุดรธานี
3. เพื่อสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ ซึ่งเป็นพื้นฐานของความเข้มแข็งในกลุ่มศิลปินพื้นบ้านชาวอีสาน จังหวัดอุดรธานี และจัดอบรม ให้สมาชิกมีคุณธรรม จริยธรรม รู้บทบาทหน้าที่ของตัวเอง

เป้าหมาย

รวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายศิลปินพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์และหาแนวทางในการพัฒนาและเพิ่มประสิทธิภาพความสามารถของศิลปินพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานีให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายและมีความเข้มแข็ง สามารถอยู่ได้ในสภาวะที่สังคมเปลี่ยนแปลงไปตามพลวัต

ปรัชญา

ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น รากฐานภูมิปัญญา แห่งการอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่ และพัฒนาที่ยั่งยืน

ปณิธาน

มุ่งมั่น อนุรักษ์ ส่งเสริม พัฒนา เผยแพร่ ดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ ตระหนักในคุณค่าภูมิปัญญาบรรพชน ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นและของชาติ

วิสัยทัศน์

ชมรมศิลปินพื้นบ้านอีสาน จะเป็นศูนย์ศึกษา สืบสานมรดกทางภูมิปัญญาท้องถิ่น เผยแพร่ พัฒนา ให้มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับทั้งในประเทศและนานาชาติ

พันธกิจ

1. ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานให้ทรงคุณค่าแบบยั่งยืน
2. ส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. สร้างจิตสำนึกด้านศิลปวัฒนธรรมอีสานด้วยการจัดกิจกรรม
4. แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานกับองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งภายในจังหวัดและภายในประเทศ
5. จัดหาแหล่งเงินทุนสนับสนุนด้านการจัดอบรมเพื่อการอนุรักษ์ เผยแพร่ พัฒนา

แผนการดำเนินงาน

1. เป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น ประสบการณ์ด้านศิลปวัฒนธรรม
2. ส่งเสริมงานวัฒนธรรมอนุรักษ์ และเผยแพร่ โดยการจัดอบรมศิลปะการแสดง
พื้นบ้านเช่น หมอลำกลอน ดนตรีพื้นบ้านโดยจัดอบรมให้แก่เยาวชน และประชาชนที่สนใจเป็นประจำทุกปี
3. ให้ความร่วมมือและประสานงานกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในการจัดกิจกรรม
ต่างๆ เกี่ยวกับการแสดงศิลปวัฒนธรรม เช่น โครงการอบรมหมอลำกลอนให้แก่นักเรียน นักศึกษา
ภายในสถานศึกษา
4. จัดทำโครงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์วัฒนธรรมด้านการแสดง ทั้งภายใน
และต่างประเทศ
5. จัดทำโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากภายนอกองค์กร
6. ร่วมพิธีไหว้ครูประจำปีกับชมรมประชาชนกุศลศิลป์พื้นบ้านอีสาน
7. จัดทำเว็บไซต์เพื่อเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์กิจกรรมของชมรมศิลป์พื้นบ้านอีสาน

สถานที่

บ้านเลขที่ 14 ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

คณะกรรมการที่ปรึกษา

1. นายธนศิลป์ อินทรกนก
2. ดร. ปรีชา อรัณวาริ
3. นายศุภศาสตร์ ทองเสนา
4. นายจารึก นิตยราช
5. นายสุคใจ แสนหล้า

คณะกรรมการดำเนินงาน

1. นางเทวี บุตรด้ว	ประธานชมรม
2. นายเสถียร ภาพักดี	รองประธานชมรม
3. นางยุภาพร สายลมเย็น	รองประธานชมรม
4. นายสมบัติ ศรีทะบาล	กรรมการ
5. นางอำพรณ นรมาตย์	กรรมการ
6. นายบุญเสริม เพ็ญศรี	กรรมการ
7. นายคำพูน สุวรรณภูมิ	กรรมการ
8. นางทองหล้า ทองพระจันทร์	กรรมการ

9. นายสังวาล	วิเศษศรี	กรรมการ
10. นายมนตรี	สามแสง	กรรมการ
11. นายอนุวัตร	อุทาภิต	กรรมการ
12. นางดวงจันทร์	อุทาภิต	กรรมการ
13. นางจันทิ	หมื่นมณี	กรรมการ
14. นางสาวเพชร	ธรรมบุญ	กรรมการ
15. นายประยงค์	แก้วคำแหง	กรรมการ
16. นายคุณ	รัตนคุณ	กรรมการ
17. นางสุมลทา	ศรีบุญเรือง	กรรมการ
18. นางเลิศสนภา	สิงหังศ์	กรรมการ
19. นายมบุญ	ดาบุตร	กรรมการ
20. นางราตรี	อาสาธรรม	กรรมการและเลขานุการ
21. นายมนุศักดิ์	เรืองเดช	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
22. นางสาวนริศรา	ศรีสุพล	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

รายชื่อเปิดบัญชีธนาคาร ลงนามในในการเบิก/ถอน

1. นางเทวี	บุตรตัว
2. นางสุมลทา	ศรีบุญเรือง
3. นางยุภาพร	สายลมเย็น

ฝ่ายเหรียญก

1. นางสุมลทา	ธาตุทอง	เหรียญก
2. นางดวงจันทร์	อุทาภิต	ผู้ช่วยเหรียญก
3. นางสาวเรือง	บุญทองอ่อน	ผู้ช่วยเหรียญก

ฝ่ายทะเบียน

1. นายมบุญ	ดาบุตร	นายทะเบียน
------------	--------	------------

ฝ่ายประชาสัมพันธ์

1. นายสังวาล	วิเศษศรี
2. นายมนตรี	สามแสง
3. นายอนุวัตร	อุทาภิต

ฝ่ายปฏิคม

1. นางเลิศนภา   สิงห์วงศ์
2. นางดาวเรือง   อ่อนละมุล
3. นางเกษมณี   สามแสง

ภาพที่ 17 สัญลักษณ์ชมรมศิลปป็นอีสานจังหวัดอุดรธานี
ที่มา : เทวี ฟ้าสว่าง

หมอลำทุกคนที่สังกัดในสำนักงานคณะหมอลำช้างวัดฉิมมาวาสก็จะเป็นสมาชิกของชมรมงานหลักของชมรมคือช่วยเหลือจัดการแสดงให้ทั้งถึงกันและจัดส่วนแบ่งรายได้ร้อยละสิบเข้าชมรมดูแลเพื่อนศิลปินแม่แต่เวลาเจ็บป่วยหรือเสียชีวิตและเป็นเครือข่ายหน่วยงานราชการเช่น โครงการทางด้านศิลปวัฒนธรรมของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีเช่นงานเทศกาลประจำปีทุ่งศรีเมืองอุดรธานี “กาชาดโสมพาแลงแห่บายศรีธานีผ้าห่มจี๊ด” จัดขึ้นระหว่างวันที่ 1 – 15 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2546 นายชัยพร รัตนนาคะ ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีและสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีมีแนวความคิดในการจัดรูปแบบกิจกรรมในการสืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีจึงได้ขอความอนุเคราะห์มายังชมรมศิลปินพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี

ให้จัดกิจกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมในจังหวัดอุตรธานี รูปแบบในการจัดกิจกรรมครั้งนั้นแบ่งออกเป็น 6 ส่วนประกอบด้วย

1. จัดศิลปินหมอลำร่วมขบวนแห่ “อนซอนศิลปินหมอลำ คู่พระคู่นางข้าง” วัดมัทธิมาวาส
2. จัดคณะหมอลำขึ้นแสดง ณ เวทีกลางทุ่งศรีเมืองอุตรธานีวันละ 1 คณะ ตั้งแต่ วันที่ 1 – 15 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2546 เวลา 19.00 น. ถึง เวลา 22.00 น.
3. ประกวดแข่งขันคำสอย
4. ประกวดหมอลำสุคชวัลย์
5. ประกวดการเล่านิทานพื้นบ้าน
6. ประกวดการร้องสารภัญญ์และแสดงหนังตะลุงอีสาน

การแสดงหมอลำและกิจกรรมต่างๆ ได้รับความร่วมมือในกลุ่มศิลปินพื้นบ้านอีสานในจังหวัดอุตรธานี ทำให้ได้รับความสนใจแก่นักท่องเที่ยวและประชาชนในจังหวัดอุตรธานีเป็นอย่างมาก⁷⁵

ทั้งนี้จากการศึกษารวบรวมข้อมูลของสำนักงานหมอลำข้างวัดมัทธิมาวาส อำเภอเมือง จังหวัดอุตรธานีในการเข้ามาตั้งสำนักงานคณะหมอลำตั้งแต่ปีพ.ศ. 2502 – 2551 โดยแบ่งออกเป็น 4 ระยะดังนี้

ระยะที่ 1 ระยะต้นกำเนิด พ.ศ. 2502

ระยะที่ 2 ระยะขยายตัว (พัฒนาพื้นที่ของวัดมัทธิมาวาส) พ.ศ. 2510

ระยะที่ 3 ระยะการเปลี่ยนแปลง (ยุคหมอลำชิง) พ.ศ. 2528

ระยะที่ 4 ระยะการฟื้นฟู (อนุรักษ์และเผยแพร่) พ.ศ. 2545

ผู้วิจัยได้จำแนกสาเหตุในแต่ละยุคของการเปลี่ยนแปลง ในการเข้ามาตั้งคณะหมอลำข้างวัดมัทธิมาวาสแต่ละยุคดังต่อไปนี้

ระยะที่ 1 ระยะต้นกำเนิด พ.ศ. 2502

ชุมชนหมอลำในระยะต้นกำเนิด เกิดขึ้นจากนายก้อนทอง ได้เข้ามาอาศัยพื้นที่ของวัดมัทธิมาวาสเป็นบ้านพักพร้อมกับเปิดเป็นร้านตัดผมชื่อร้าน “ก้อนทอง บาร์เบอร์” นายก้อนทอง ซึ่งอดีตเคยเป็นหมอลำทำให้มีผู้คนรู้จักและเข้ามาตัดผมที่ร้านมากมาย และยังมีเพื่อนศิลปินหมอลำเข้ามาตัดผมที่ร้านหลายคน จนกระทั่งมีลูกค้าเข้ามาตัดผมในร้านซึ่งพูดคุยว่า จะไปจ้างคณะหมอลำ

⁷⁵ สัมภาษณ์ เทวี บุตรดี, หัวหน้าสำนักงานหมอลำคณะเทวีการบันเทิงจังหวัดอุตรธานี, 8 พฤษภาคม 2551.

ไปแสดงในงานแต่ยังไม่รู้ว่าจะไปติดต่อที่ไหน นายก้อนทองจึงมีโอกาสแนะนำตนว่าอดีตเคยเป็นหมอลำในจังหวัดขอนแก่น ชีวิตในอดีตมีประสบการณ์อยู่บนเวทีหมอลำมาครั้งก่อนชีวิตเมื่ออายุมากจึงได้เลิกอาชีพเปลี่ยนตัวเองมาทำอาชีพตัดผม รู้จักกับศิลปินหมอลำหลายคนสามารถเป็นธุระติดต่อคณะหมอลำไปแสดงในงานให้ได้

เมื่อผ่านงานแรกไปต่อมาเมื่อเจ้าภาพต้องการหมอลำก็จะบอกต่อกันว่าไม่ต้องเดินหาบ้านหมอลำหรือสมาคมหมอลำให้ยาก ให้ไปติดต่อคณะหมอลำ ที่ร้านตัดผมของนายก้อนทองที่ข้างวัดมัชฌิมาวาสก็ได้ จนกระทั่งร้านตัดผมของนายก้อนทองเริ่มเป็นที่รู้จักของเจ้าภาพที่จะว่าจ้างหมอลำไปแสดงในงานเทศกาลต่างๆ เมื่อนายก้อนทองติดต่อประสานงานศิลปินหมอลำให้มาแสดงในงานที่มีผู้ว่าจ้างติดต่อโดยการโทรเลข หมอลำก็จะเข้ามาพักในร้านตัดผมข้างวัดมัชฌิมาวาสเนื่องจากศิลปินหมอลำอยู่ที่ชนบทและอยู่ต่างจังหวัด การคมนาคมในสมัยก่อนตระกัณการ หมอลำต้องเข้ามาขอพักที่ร้านตัดผม เพื่อจะออกเดินทางไปทำการแสดงหมอลำแต่ช่วง และเมื่อกลับก็จะมาแวะที่ร้านตัดผมของนายก้อนทองอีกครั้ง เพื่อมาพักผ่อนก่อนออกเดินทางกลับบ้านในตอนเช้าของอีกวัน จนกระทั่งร้านตัดผมของนายก้อนทองมีเจ้าภาพและหมอลำเข้ามาแวะเวียนอยู่เป็นประจำ

ศิลปินหมอลำที่ได้รับการติดต่อประสานงานให้มาแสดงในปีพ.ศ. 2504 ซึ่งในระยาะนี้ในการติดต่อประสานงานไม่สะดวก เนื่องจากยังไม่มีโทรศัพท์ จึงใช้การโทรเลขและทำให้การติดต่อกันล่าช้า เมื่อมีงานแสดงเข้ามาเร่งด่วน ทำให้หมอลำได้เข้ามาอาศัยพื้นที่วัดมัชฌิมาวาสเปิดเป็นสำนักงานคณะหมอลำ ในระยาะนี้มีสำนักงานคณะหมอลำ 7 คณะ ดังนี้

1. สำนักงานหมอลำคณะก้อนทอง โคตรประทุม
2. สำนักงานหมอลำคณะทองสา ศรีผาย
3. หมอลำประเภทลำเรื่องต่อกลอนคณะอัศวินเทวา
4. สำนักงานหมอลำคณะเหล่าทอง ศรีผาย
5. สำนักงานหมอลำคณะอ่อนตา แก้ววันนา
6. สำนักงานหมอลำคณะสุบิน รอด่วน
7. สำนักงานหมอลำคณะสายยนต์ และหมอลำแดงอ่อน

ระยาะที่ 2 ระยาะขยายตัว (พัฒนาพื้นที่) พ.ศ. 2510

ในปีพ.ศ. 2510 เทศบาลนครจังหวัดอุดรธานี ได้พัฒนาพื้นที่ในตัวเมืองจังหวัดอุดรธานีรวมทั้งพื้นที่ส่วนหนึ่งของวัดมัชฌิมาวาสตัดทำเป็นถนนจึงทำให้ร้านตัดผมของนายก้อนทองและสำนักงานคณะหมอลำกุฎิพระสงฆ์และกุฎิเม็ชของวัดมัชฌิมาวาสบางส่วนถูกแบ่งออกไป เมื่อเทศบาลนครจังหวัดอุดรธานีทำโครงการพัฒนาพื้นที่เสร็จเรียบร้อย จึงทำให้กุฎิพระสงฆ์และพื้นที่

ดังกล่าวว่างเปล่ามีถนนเส้นใหม่เกิดขึ้น ชั้นระหว่างพื้นที่ของวัดบางส่วนที่ถูกตัดแบ่งออกไป ทำให้มัททายกวัดได้ขอพื้นที่บางส่วนที่ถูกตัดไป ซึ่งเป็นพื้นที่ว่างเปล่าได้ขอกับเจ้าอาวาสเป็นของตนเอง เมื่อทางวัดอนุญาตก็ได้สร้างเป็นบ้านพักและทำเป็นห้องแถว

ในช่วงปีพ.ศ.2515 ก็เริ่มมีกลุ่มศิลปินหมอลำเข้ามาเช่าห้องแถวเป็นบ้านพักและเปิดเป็นสำนักงานคณะหมอลำ ในพื้นที่กุฎิพระสงฆ์ กุฎิแม่ชี ในพื้นที่ว่างเปล่า ศิลปินหมอลำก็ขอปรับปรุงกับทางวัดมัชฌิมาวาสตั้งเป็นสำนักงานคณะหมอลำ โดยกลุ่มของศิลปินหมอลำที่เข้ามาตั้งสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ส่วนมากจะเป็นศิลปินหมอลำที่เคยได้รับการติดต่อจากสำนักงานหมอลำให้มาแสดงในงานตามโอกาสต่างๆ เมื่อเข้ามาแสดงก็เริ่มมีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักของประชาชน ทำให้หมอลำหาสถานที่บริเวณข้างวัดมัชฌิมาวาสตั้งเป็นสำนักงานคณะหมอลำเป็นของตนเอง หากย้ายเข้ามาตั้งสำนักงานหมอลำจะทำให้เป็นการประชาสัมพันธ์ตนเอง เพราะพื้นที่ข้างวัดมัชฌิมาวาสตั้งอยู่ในแหล่งชุมชนกลางตัวเมืองอุดรธานี การเดินทางเข้ามาติดต่อว่าจ้างสะดวก และเจ้าภาพมาติดต่อสามารถเลือกคณะต่าง ๆ สำนักงานคณะหมอลำ ข้างวัดมัชฌิมาวาส ในระยะนี้จะรับงานแสดง หมอลำกลอน หมอลำเรื่องต่อกลอน หมอลำเพลิน และมีหมอลำเรื่องต่อกลอนคณะต่างๆ เข้ามาสังกัดเพื่อให้สำนักงานหมอลำรับงานแสดงหมอลำให้ในระยะนี้มีสำนักงานคณะหมอลำขยายตัว

43 คณะดังนี้

1. สำนักงานหมอลำคณะศูนย์รวมหมอลำ
2. สำนักงานหมอลำคณะกองแพง เสียงทอง
3. สำนักงานหมอลำคณะสวาท แคนลำภู
4. สำนักงานหมอลำคณะขจรกิจ เพชรร้อยเอ็ด
5. สำนักงานหมอลำเรื่องต่อกลอนคณะสายสมร
6. สำนักงานหมอลำคณะผ. ร่วมมิตร
7. สำนักงานหมอลำคณะส. สมภาร
8. สำนักงานหมอลำคณะบุญหลาย ฟ้าสะอื้น
9. สำนักงานหมอลำคณะส.บุญมาน้อย พัฒนา
10. สำนักงานคลังสมองการบันเทิง
11. สำนักงานหมอลำคณะสุนทร นกเขาหลิว
12. สำนักงานหมอลำคณะแม่ทองสี พุทธรังษี
13. สำนักงานหมอลำคณะอุไร ฟ้าม่าน
14. สำนักงานหมอลำเรื่องต่อกลอนคณะอุครมิตินิยม
15. สำนักงานหมอลำคณะหนูตา เสียงเสน่ห์

16. สำนักงานหมอลำคณะทองใบ เสียงทอง
17. สำนักงานหมอลำคณะบุษดี รุ่งภูพาน
18. สำนักงานหมอลำคณะสายทอง อาศักรัตน์ดา
19. สำนักงานหมอลำคณะรัศมี ดาวส่องแสง
20. สำนักงานหมอลำคณะทองคำ บุตรวงศ์
21. สำนักงานหมอลำคณะสุฟี เพ็ญสุวรรณ
22. สำนักงานหมอลำคณะสุวรรณ ปากเกร็ด
23. สำนักงานหมอลำคณะทองหล้า ทองประจัน
24. สำนักงานหมอลำคณะสำนวน ชัยชนะ
25. สำนักงานหมอลำคณะทองย้อย ภิรมณ์ศิลป์
26. สำนักงานหมอลำคณะสังวาลน้อย ดาวเหนือ
27. สำนักงานหมอลำคณะบุญกอง ชอนไซ
28. สำนักงานหมอลำคณะพัชรีย์ แก้วเสด็จ
29. สำนักงานหมอลำคณะปรีดา แก้วเสด็จ
30. สำนักงานหมอลำคณะหวานใจ ทองงาม
31. สำนักงานหมอลำคณะสมบัติ ศรีทะบาล
32. สำนักงานหมอลำคณะสำรวย เสียงกระดิ่งทอง
33. สำนักงานหมอลำคณะหนูเลียบ สนั่นเมือง
34. สำนักงานหมอลำคณะเทวี การบันเทิง
35. สำนักงานหมอลำคณะดาวเรือง เสียงเสน่ห์
36. สำนักงานหมอลำคณะแสงี่ยม ลมบน
37. สำนักงานหมอลำคณะมะลิวัลย์ ลมบน
38. สำนักงานหมอลำคณะสุมณฑา ธาตุทอง
39. สำนักงานหมอลำคณะทองพูล หนองเหล็ก
40. สำนักงานหมอลำคณะบุภาพร สายลมเย็น
41. สำนักงานหมอลำคณะบุญเสริม เพ็ญศรี
42. สำนักงานหมอลำคณะสมพงษ์ มาพร
43. สำนักงานหมอลำคณะสากล อริยะวงษ์

ระยะที่ 3 ระยะเปลี่ยนแปลง (ยุคหมอลำกลอนซิ่ง) พ.ศ. 2528

ยุคนี้สำนักงานคณะกรรมการอำนวยการวัฒนธรรมจังหวัดมณฑลลาวพวนเกิดปัญหาทีมงานแสดงหมอลำกลอนชนเขา ลงไม่ได้รับความนิยมนิยมจากประชาชน เนื่องจากในระยนี้ได้มีหมอลำเกิดขึ้นอีกประเภทหนึ่ง และเป็นที่นิยมกันมากขึ้นคือ หมอลำกลอนซิ่งเป็นหมอลำประยุกต์ ที่นำเพลงลูกทุ่ง เพลงสตริงมาร้อง ประกอบเครื่องดนตรีสากล ในช่วงนี้คณะหมอลำต้องพัฒนาการแสดงตามกระแสสังคมลงทุนซื้อ เครื่องดนตรีสากลเช่น กลองชุด กีตาร์ เบส คีย์บอร์ด มาใช้ในการแสดงและยังปรับจังหวะกลอนลำ ให้เป็นจังหวะทำนองลำซิ่ง ในช่วงนี้คณะหมอลำได้เปลี่ยนแปลงพัฒนารูปแบบการแสดงให้ได้รับความนิยมนิยมเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคหรือผู้ชมอย่างมาก

ผู้ประกอบการอาชีพหมอลำกลอนบางคณะ ที่พัฒนารูปแบบการแสดงไม่มีทุนในค่าใช้จ่าย ต้องเลิกกิจการไป คณะหมอลำที่ปรับปรุงรูปแบบการแสดงพยายามหาวิธีดึงดูดความสนใจของผู้ชม เช่น ปรับปรุงเครื่องแต่งกาย ประดับมุก ปักเลื่อม ตกแต่งด้วยขนไก่ อีกทั้งรับสมัครหางเครื่อง หมอลำให้มากจึงสามารถประกอบอาชีพต่อไปได้ ในระยะนี้เกิดการแข่งขันสูงมากขึ้น การรับงาน เป็นเชิงธุรกิจ คณะเดิมที่เข้ามาตั้งในระยะผ่านมา ถ้าไม่ปรับปรุงรูปแบบการแสดงแนวใหม่ ก็ทำให้เลิกกิจการไปหลายคณะ คณะที่มีทุนสูงก็ทำการขยายกิจการ โดยการหานักดนตรี หางเครื่องเพิ่มเติมเพื่อจะได้รับการแสดงได้มากขึ้น เช่น 2-3 งานต่อวัน และมีผู้สนใจเข้ามาเรียน หมอลำซิ่งที่สำนักงานเป็นจำนวนมาก ทำให้ศิลปินหมอลำแต่ละคณะมีลูกศิษย์ในการสืบทอด การแสดงหมอลำ ในระยะนี้มีสำนักงานคณะกรรมการอำนวยการ 50 คณะดังนี้

1. สำนักงานหมอลำคณะศูนย์รวมหมอลำ
2. สำนักงานหมอลำคณะบุญหลาย ฟ้าสะอื้น
3. สำนักงานคลังสมองการบันเทิง
4. สำนักงานหมอลำคณะสุนทร นกเขาหลิว
5. สำนักงานหมอลำเรื่องต่อกลอนคณะอุครมิตรนิยมน
6. สำนักงานหมอลำคณะหนูตา เสียงเสน่ห์
7. สำนักงานหมอลำคณะบุษดี รุ่งภูพาน
8. สำนักงานหมอลำคณะสายทอง อาศัคดีดา
9. สำนักงานหมอลำคณะรัศมี ดาวส่องแสง
10. สำนักงานหมอลำคณะสุวรรณ ปากเกร็ด
11. สำนักงานหมอลำคณะสังวาลน้อย ดาวเหนือ
12. สำนักงานหมอลำคณะพัชรี แก้วเสด็จ
13. สำนักงานหมอลำคณะปรีดา แก้วเสด็จ

14. สำนักงานหมอลำคณะหวานใจ ทองงาม
15. สำนักงานหมอลำคณะสมบัติ ศรีทะบาล
16. สำนักงานหมอลำคณะสำรวย เสียงกระดิ่งทอง
17. สำนักงานหมอลำคณะหนูเลียบ สนั่นเมือง
18. สำนักงานหมอลำคณะเทวี การบันเทิง
19. สำนักงานหมอลำคณะดาวเรือง เสียงเสน่ห์
20. สำนักงานหมอลำคณะเสงี่ยม ลมบน
21. สำนักงานหมอลำคณะมะลิวัลย์ ลมบน
22. สำนักงานหมอลำคณะสุมณฑา ธาตุทอง
23. สำนักงานหมอลำคณะทองพูล หนองเหล็ก
24. สำนักงานหมอลำคณะยูภาพร สายลมเย็น
25. สำนักงานหมอลำคณะสมพงษ์ มาพร
26. สำนักงานหมอลำคณะบุญชู ฟ้าสะอื้น
27. สำนักงานหมอลำคณะอนันต์น้อย พระเหล็กไหล
28. สำนักงานหมอลำคณะบุญเลิศ ฟ้าสะอื้น
29. สำนักงานหมอลำคณะเลิศนภา กระจิงทอง
30. สำนักงานหมอลำคณะเล็กโปรโมรชัน
31. สำนักงานหมอลำคณะดาววัลย์ ดาวเหนือ
32. สำนักงานหมอลำคณะเบญจวรรณ จรัสแสง
33. สำนักงานหมอลำคณะสายัณต์ ทอแสง
34. สำนักงานหมอลำคณะกันยา แก้วเสด็จ
35. สำนักงานหมอลำคณะพรชัย นกเขาขัน
36. สำนักงานหมอลำคณะสาคร นกเขาขัน
37. สำนักงานหมอลำคณะนิภาพร แก้วเสด็จ
38. สำนักงานหมอลำคณะสมหมาย ดาวเทียม
39. สำนักงานหมอลำคณะคำตาน้อย มอเตอร์ไซค์
40. สำนักงานหมอลำคณะสมคิด กระจิงทอง
41. สำนักงานหมอลำคณะสุดใจ แคนดอคร
42. สำนักงานหมอลำคณะเจริญ เสียงเรไร
43. สำนักงานหมอลำคณะสุพี ดาวส่องแสง

44. สำนักงานหมอลำคณะประยูร ปี52
45. สำนักงานหมอลำคณะหงส์ทอง ดาวอุดร
46. สำนักงานหมอลำคณะบุญเสริม เพ็ญศรี
47. สำนักงานหมอลำคณะสุคตา ดาวยั่ว
48. สำนักงานหมอลำคณะบุญเถิง ดาวคะนอง
49. สำนักงานหมอลำคณะสากล อริยวงษ์
50. สำนักงานหมอลำคณะสำรอง สาธุกาล

ระยะที่ 4 ระยะอนุรักษ์และฟื้นฟู พ.ศ. 2545 – 2553

การฟื้นฟูระยะนี้เกิดจากสำนักงานคณะหมอลำเริ่มเปิดธุรกิจมากขึ้น เนื่องจากงานแสดงหมอลำมีน้อย เกิดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจเกิดการแข่งขันกันสูงขึ้นมาตั้งแต่ระยะที่ 3 อีกทั้งการเข้ามาตั้งสำนักงานคณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ซึ่งตั้งอยู่กลางเมืองอุดรธานี ค่าใช้จ่ายก็เริ่มมากขึ้น เช่น ค่าเช่าห้อง ค่าอาหาร ค่าน้ำ ค่าไฟ และค่าภาษี คณะที่มีทุนสูงก็ขยายกิจการเปิดเช่าห้องแถวตั้งเป็นสำนักงานขึ้น 3-4 ห้อง แต่คณะที่ไม่เงินลงทุนก็ปิดกิจการลงเหลือเพียงหัวหน้าคณะซึ่งเป็นหมอลำกลอนก็เปิดรับงานแสดงให้ตัวเองและรับงานให้คณะอื่นๆ เพียงรับเปอร์เซ็นต์ร้อยละ 10 – 20 % ของราคาว่าจ้างศิลปินหมอลำบางคณะก็กลับไปตั้งสำนักงานที่ภูมิลำเนา

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทำให้ในปีพ.ศ. 2545 กลุ่มศิลปินหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสได้จัดตั้งชมรมศิลปินพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี โดยมีวัตถุประสงค์ช่วยเหลือในการแบ่งงานแสดงให้ทั่วถึงกันคณะได้รับงานก็จะแบ่งจากรายได้ร้อยละ 10 เข้าชมรม เพื่อดูแลด้านสวัสดิการแม่แต่เรื่องเจ็บป่วยของศิลปินอีกทั้งหน่วยงานราชการ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ก็ได้จัดโครงการประกวดหมอลำกลอนย้อนยุค เพื่อเป็นการสืบทอดและอนุรักษ์ฟื้นฟูการแสดงหมอลำแบบดั้งเดิม สภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีก็ได้จัดรายการวิทยุสื่อสารมวลชน โดยจัดการประชาสัมพันธ์การแสดงหมอลำกลอนให้กลับมานิยมอีกครั้ง ในระยะนี้มีสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส 48 คณะ ดังนี้

1. สำนักงานหมอลำคณะศูนย์รวมหมอลำ
2. สำนักงานหมอลำคณะบุญหลาย ฟ้าสะอื้น
3. สำนักงานหมอลำคณะพัชรี แก้วเสด็จ
4. สำนักงานหมอลำคณะปรีดา แก้วเสด็จ
5. สำนักงานหมอลำคณะหวานใจ ทองงาม
6. สำนักงานหมอลำคณะสมบัติ ศรีทะบาล

7. สำนักงานหมอลำคณะสำราญ เสี่ยงกระดิ่งทอง
8. สำนักงานหมอลำคณะหนูเลียบ สนั่นเมือง
9. สำนักงานหมอลำคณะเทวีการบันเทิง
10. สำนักงานหมอลำคณะดาวเรือง เสี่ยงเสน่ห์
11. สำนักงานหมอลำคณะเสงี่ยม ลมบน
12. สำนักงานหมอลำคณะมะลิวัลย์ ลมบน
13. สำนักงานหมอลำคณะสุมณฑา ชาติทอง
14. สำนักงานหมอลำคณะทองพูล หนองเหล็ก
15. สำนักงานหมอลำคณะบุภาพร สายลมเย็น
16. สำนักงานหมอลำคณะสมพงษ์ มาพร
17. สำนักงานหมอลำคณะเลิศสนภา กระจิงทอง
18. สำนักงานหมอลำคณะเล็กโปรโมชั่น
19. สำนักงานหมอลำคณะลาวัลย์ ดาวเหนือ
20. สำนักงานหมอลำคณะเบญจวรรณ จรัสแสง
21. สำนักงานหมอลำคณะราชันย์ พันล้าน
22. สำนักงานหมอลำคณะศิริพร ดาวดวงใหม่
23. สำนักงานหมอลำคณะพวงผกา สะลาตัน
24. สำนักงานหมอลำคณะสุรียา พันแสน
25. สำนักงานหมอลำคณะวิทยา ฟ้าไมตรี
26. สำนักงานหมอลำคณะอรวิ แก้วเสด็จ
27. สำนักงานหมอลำคณะนงเยาว์ ต้นตาล
28. สำนักงานหมอลำคณะบานชื่น โปรโมชั่น
29. หมอลำเรื่องต่อกลอนคณะคำคุณศิลป์
30. สำนักงานหมอลำคณะพรเจริญ ปากเกร็ด
31. สำนักงานหมอลำคณะมงคลชัย นกเขาขัน
32. สำนักงานหมอลำคณะประสิทธิ์ มิตรอีสาน
33. สำนักงานหมอลำคณะทองเจริญ ดาเหลา
34. สำนักงานหมอลำคณะบุญช่วง เค้นดวง
35. สำนักงานหมอลำคณะยอดศรีชัย ชาติไพฑูริย์
36. สำนักงานหมอลำคณะอุษา ลมหวล

ทั้งนี้จะกล่าวถึงประวัติสำนักงานคณะหมอลำที่เข้ามาก่อตั้งข้างวัดมัชฌิมาวาสโดยจำแนกออกเป็นสำนักงานคณะต่างๆดังต่อไปนี้

ประวัติสำนักงานคณะหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

สำนักงานศูนย์รวมหมอลำ

สำนักงานศูนย์รวมหมอลำก่อตั้งโดยนางจอมศรี ศรีสารคามเกิดวันที่ 11 เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2485 ปัจจุบันอายุ 66 ปี ภูมิลำเนาเดิมบ้านหนองผัก อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านหนองผัก จังหวัดร้อยเอ็ด

ในปีพ.ศ. 2509 นางจอมศรี ศรีสารคามได้มาประกอบอาชีพค้าขายที่จังหวัดอุดรธานีโดยมาเช่าบ้านที่ข้างวัดมัชฌิมาวาสซึ่งเป็นพี่ของนายพิณ โย โวหารเดช ได้เช่าเดือนละ 200 บาท

ในปี พ.ศ. 2515 ได้ซื้อบ้านซึ่งขาดการจ้างจากธนาคารบ้านเลขที่ 3 ถนนทหารข้างวัดมัชฌิมาวาส ซึ่งเดิมได้มีหมอลำอ่อนตาแก้ว วรรณมาได้มาเช่าตั้งเป็นสำนักงานหมอลำเมื่อนางจอมศรีได้ย้ายเข้ามาหมอลำอ่อนตาจึงได้ย้ายออกไป และฝากให้นางจอมศรี คอยรับงานแสดงหมอลำให้เมื่อมีเจ้าภาพมาติดต่อเมื่อมีงานก็โทรเลขติดตามหมอลำให้ไปแสดงในงานต่างๆ หมอลำที่เข้ามาสังกัดสำนักงานหมอลำอ่อนตา แก้ววันนาและหมอลำในจังหวัดอุดรธานีก็เริ่มเข้ามาฝากรูปภาพหมอลำของตนให้นางจอมศรีคอยรับงานให้มากกว่า 10 คน เมื่อมีงานแสดงก็อาศัยพักที่บ้านนางจอมศรี ทำให้นางจอมศรีรู้จักศิลปินหมอลำมากขึ้น และคอยรับงานให้หมอลำโดยหักเปอร์เซ็นต์ร้อยละ 10 บาทของราคาว่าจ้างในการแสดง ในระยะนี้นายสี ศรีสารคามสามีนางจอมศรีก็ได้ออกรถสองแถววิ่งประกอบอาชีพในจังหวัดอุดรธานี ทำให้มีรายได้เพิ่มเติมในการรับส่งหมอลำเพื่อไปแสดงในสถานที่ต่างๆ ในระยะนี้นางจอมศรีจึงได้จัดตั้งบ้านพักเป็นสำนักงานหมอลำชื่อ “ศูนย์รวมหมอลำ” เนื่องจากมีศิลปินหมอลำเข้ามาพักและอาศัยมากมาย ปัจจุบันสำนักงานศูนย์รวมหมอลำตั้งอยู่บ้านเลขที่ 3 ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โทรศัพท์ 042 – 324617, 081 – 739084⁷⁶

⁷⁶ สัมภาษณ์ จอมศรี ศรีสารคาม, หัวหน้าสำนักงานศูนย์รวมหมอลำ, 26 กรกฎาคม 2551.

ภาพที่ 18 สำนักงานหมอลำ ศูนย์รวมหมอลำ ตำบลหมากแข้งอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
 ที่มา : เฉลิมพล ศรีบุญเรือง
 6 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 19 สำนักงานหมอลำ ศูนย์รวมหมอลำ ดี ศรีสารคาม ตำบลหมาก
 อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
 ที่มา : เฉลิมพล ศรีบุญเรือง
 6 สิงหาคม 2551

สำนักงานหมอลำคณะบุญหลายฟ้าสะอื้น

สำนักงานหมอลำคณะบุญหลายฟ้าสะอื้น ก่อตั้งโดยนายบุญหลาย ฟ้าสะอื้น (เสียชีวิตแล้ว) ปัจจุบันนางเก่ง ไชยดี (ภรรยา) บริหารงานแทน นางเก่ง ไชยดี เกิดเมื่อปีพ.ศ. 2417 อายุ 64 ปี บิดานายสอน บัวผัน มารดานางกอง บัวผัน

ในปีพ.ศ. 2510 หมอลำบุญหลาย ฟ้าสะอื้นและนางเก่ง ไชยดีได้เข้าบ้านพักที่สี่แยกชลประทานจังหวัดอุตรธานี เปิดรับแสดงงานหมอลำกลอนและมีนายทิสหอด ห้วนหน้า คณะเสียงอีสานเข้าร่วมประกอบธุรกิจหมอลำเรื่องต่อกลอนชื่อคณะเสียงอีสานเปิดรับงานแสดงทั่วไปในปีพ.ศ. 2505 นายทิสหอดห้วนหน้าคณะเสียงอีสานได้แยกตัวออกไปซื้อที่ดินที่บ้านหนองใส ตำบลหนองนาคำ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรธานี ทำให้นางเก่ง ไชยดีได้มาเช่าพื้นที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส เปิดเป็นสำนักงานหมอลำมีหมอลำกลอน หมอลำเพลินเข้ามาสังกัดสำนักงานหมอลำบุญหลาย ฟ้าสะอื้นดังนี้

1. คณะลูกทุ่งเสียงพิณ	จังหวัดอุตรธานี
2. คณะเสียงอีสาน	จังหวัดอุตรธานี
3. คณะอุครพัฒนา	จังหวัดอุตรธานี
4. คณะอุดมมิตรนิยม	จังหวัดอุตรธานี
5. คณะสำราญบุญลาภ	จังหวัดอุตรธานี
6. คณะจุ่มจิมรุ่งลำเพลิน	จังหวัดอุตรธานี
7. คณะเพชรใจโก้	จังหวัดอุตรธานี

ในระยะนี้ มีผู้สนใจเข้ามาเรียนหมอลำที่สำนักงานหมอลำคณะบุญหลาย ฟ้าสะอื้นทำให้มีลูกศิษย์ดังนี้ หมอลำสุมาลี ดาวเทียม หมอลำบุญชู ฟ้าสะอื้น หมอลำอนันต์น้อย พระเหล็กไหล และหมอลำบุญเลิศ พระเหล็กไหลรางวัลและเกียรติคุณที่ได้รับ

ปีพ.ศ.2539 ได้รับรางวัลขวัญใจประชาชนหมอลำฝ่ายชายในงานประจำปีทุ่งศรีเมือง

ปีพ.ศ. 2540 ได้รับรางวัลชนะเลิศในงานประกวดหมอลำกลอนซึ่งฝ่ายหญิงในงานประจำปีทุ่งศรีเมือง และได้รับรางวัลหมอลำกลอนดีเด่นด้วยเกียรติยศจากราชาเสียงทอง

ปัจจุบันสำนักงานหมอลำคณะบุญหลาย ฟ้าสะอื้นตั้งอยู่บ้านเลขที่ 15/ 5 ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุตรธานี โทรศัพท์ 081-18411105

ภาพที่ 20 สำนักงานหมอลำคณะพ่อบุญหลาย พ้าสะอั้น ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง
จังหวัดอุดรธานี
ที่มา: เฉลิมพล ศรีบุญเรือง
6 สิงหาคม 2551

สำนักงานหมอลำคณะสำนวน ชัยชนะ

สำนักหมอลำคณะสำนวน ชัยชนะ ก่อตั้งโดย นายสำนวน ชัยชนะ เกิดวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2487 ปัจจุบันอายุ 63 ปี ที่บ้านบกวาน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย บิดานายศรีจันทร์ ชัยชนะมีอาชีพหมอแคน และมารดานางบัวมี ชัยชนะมีอาชีพแม่บ้านจบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนนาฮีสงเคราะห์จังหวัดหนองคายนายสำนวน ชัยชนะมีความสนใจในด้านการหมอลำ ตั้งแต่อายุ 12 ปีเริ่มหาซื้อเทปหมอลำมาศึกษาในปีพ.ศ.2507บิดามารดาได้ให้ไปเรียนหมอลำกลอนกับหมอลำเคน ดาเหลาศิลปินแห่งชาติเรียนที่จังหวัดขอนแก่นเรียนได้ 7 เดือนสามารถท่องจำกลอนลำและมีกลอนลำ 50 กลอนจนสามารถออกรับงานแสดงได้

ในปีพ.ศ.2509 สถานีวิทยุประเทศลาวประกาศแข่งขันการประกวดหมอลำกลอนทำให้หมอลำสำนวนเข้าประกวดและได้รับรางวัลชนะเลิศจนทำให้มีผู้เข้ามาติดต่อให้สอนหมอลำประจำกรมจิตวิทยาค่ายโพ้นเท้ง ประเทศลาวได้รับเงินเดือนเดือนละหมื่นห้าพันกีบขณะนั้นแลกเปลี่ยนเป็นเงินไทยประมาณ 1,200 บาท ในปีพ.ศ. 2510 ได้ลาออกมารับงานแสดงหมอลำกลอนและกลับมาที่ประเทศไทยรับงานแสดงหมอลำกลอน งานละ 600-700 บาท

ในปีพ.ศ. 2518 หมอลำหนูจันทร์อีชูชู ติดต่อให้มาตั้งสำนักงานหมอลำที่ข้างวัดมัทธิมาวาส เพื่อเปิดรับงานแสดงหมอลำกลอน และเปิดสอนการแสดงหมอลำให้กับผู้สนใจได้เข้าพื้นที่ของ นายพิณโย โวหารเดช เดือนละ 250 บาท มีหมอลำเข้ามาในสำนักงานคือ

1. หมอลำบุญเสริม เพ็ญศรี จังหวัดอุดรธานี
2. หมอลำพรชัย ทิมธา จังหวัดหนองบัวลำภู
3. หมอลำวิมาน เหล่ายา จังหวัดมหาสารคาม
4. หมอลำโกสุม ผาซอด จังหวัดอุบลราชธานี
5. หมอลำทองพูน ปัญญา จังหวัดอุบลราชธานี

สำนักงานหมอลำคณะสำนวน ชัยชนะยังเปิดสอนหมอลำทำให้มีลูกศิษย์ ดังนี้

1. หมอลำสุมณฑา ธาดูทอง จังหวัดอุดรธานี
2. หมอลำทองเลื่อน กระจิงทอง จังหวัดอุดรธานี
3. หมอลำนภดล ชัยชนะ จังหวัดอุดรธานี
4. หมอลำสมพงษ์ มาพร จังหวัดอุดรธานี

ในปีพ.ศ.2549 ได้มีบริษัทราชบุตรสเตอร์โอติดต่อให้บันทึกแผ่นเสียงในชุดลำกลอน เบ็ดเตล็ดร่วมกับหมอลำบุญกอง ซอนไซ ซึ่งเป็นภรรยาในปีพ.ศ.2543ประกวดหมอลำกลอนในงานกาชาดเทศกาลงานใหม่จังหวัดขอนแก่นได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1 แสดงหมอลำคู่กับหมอลำเทวี ฝ่าย่วน ปัจจุบันสำนักงานหมอลำคณะสำนวน ชัยชนะปิดธุรกิจได้ให้หมอลำสมพงษ์ มาพรเข้ามาเปิดสำนักงานหมอลำแทน

สำนักงานหมอลำคณะพัชรี แก้วเสด็จ

สำนักงานหมอลำคณะพัชรี แก้วเสด็จ ก่อตั้งโดยนางพัชรี แก้วเสด็จ ปัจจุบันอายุ 56 ปี เกิดวันที่ 13 เดือน กันยายน พ.ศ.2595 ที่บ้านสามเฒ่า อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นบุตรนายเสริม นางห้วยทราย และนางหมูน นางห้วยทราย บิดามารดามีอาชีพเป็นศิลปิน มีพี่น้องร่วมบิดามารดา 7 คน ประกอบอาชีพหมอลำ

นางพัชรี แก้วเสด็จ เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนน้ำสวยมิตรภาพ ตำบลสระใคร จังหวัดหนองคาย หลังจบการศึกษาปีที่ 4 ได้เริ่มฝึกการแสดงหมอลำ เนื่องจากหมอลำพัชรี แก้วเสด็จ คลุกคลีกับวงการหมอลำทำให้หมอลำพัชรี แก้วเสด็จได้ฝึกการแสดงหมอลำจากบิดามารดา นอกจากฝึกกับบิดามารดาแล้ว ในปี พ.ศ.2512 ได้เรียนรู้การแสดงหมอลำเพิ่มเติมจากพี่ชาย คือหมอลำสุนทร ชัยรุ่งเรือง และพี่สาวคือหมอลำมณีนันท์ แก้วเสด็จ หมอลำราตรี ศรีวิไล นอกจากนี้ยังได้พยายามศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเรื่อยมาจนชำนาญ ในปีพ.ศ.2521 ได้เข้ามาสังกัด

สำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โดยการชักชวนจากหมอลำทองสี พุทรวงศ์

ในปี พ.ศ. 2521 สำนักงานหมอลำคณะอุไร ฟ้ามางได้ย้ายสำนักงานออกจากข้างวัดมัชฌิมาวาส ทำให้หมอลำพัชรี้ แก้วเสด็จ เข้าต่อเป็นบ้านพัก และเปิดรับงานแสดงและผู้ทีสนใจ การเรียนหมอลำ ทำให้มีลูกศิษย์หมอลำ คือหมอลำจันทา แก้วเสด็จ หมอลำมลฤดี แก้วนารี และ หมอลำพงษ์พันธ์พงษ์น้อยันต์ ในปี พ.ศ. 2535 หมอลำพัชรี้ แก้วเสด็จได้ปรับเปลี่ยนจากบ้านพักหมอลำจัดตั้งเป็นสำนักงานหมอลำโดยใช้ชื่อคณะว่า พัชรี้ แก้วเสด็จ เพื่อให้สอดคล้องกับชื่อในการแสดงหมอลำ ได้เช่าพื้นที่ของของนายปลัดเชิด รัตนสุวรรณ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ในพื้นที่ 5 ตารางเมตร

สำนักงานหมอลำคณะพัชรี้ แก้วเสด็จมีผลงานการแสดงหมอลำกลอน หมอลำกลอนซึ่งเป็นเป็นที่ยอมรับของประชาชน เนื่องจากหมอลำพัชรี้ แก้วเสด็จ ได้มีชื่อเสียงในด้านการแสดงและการบันทึกเสียงของ บริษัทราชบุตรเสเตอร์ไอ เผยแพร่ทั่วภาคอีสาน ได้แสดงหมอลำช่วยหน่วยงานราชการ ลำประกวด อัดแผ่นเสียงออกจำหน่าย มีผลงานด้านการอัดแผ่นเสียงและเทปคลาสเซ็ท ในระหว่างปีพ.ศ. 2518 จนถึงปัจจุบันดังนี้

1. บันทึกเทปแผ่นเสียงชุดลำเพลินเจริญบัวม ร่วมกับหมอลำสุนทร ชัยรุ่งเรือง หมอลำมณีรัตน์ แก้วเสด็จ และหมอลำราตรี ศรีวิไล
2. บันทึกเทปและแผ่นเสียงลำสั้น ลำล่อง ลำเดี่ยว ร่วมกับหมอลำสุนทร ชัยรุ่งเรือง หมอลำราตรี ศรีวิไล
3. บันทึกเทปและแผ่นเสียงหมอลำชุดมหามันส์ ร่วมกับหมอลำสุนทร ชัยรุ่งเรือง หมอลำมณีรัตน์ แก้วเสด็จ และหมอลำราตรี ศรีวิไล รวมทั้งหมด 4 ชุด
4. บันทึกเทปชุดยอดหมอลำซึ่ง ชุดซึ่งมหามันส์ ร่วมกับหมอลำสังวาลน้อย ดาวเหนือ
5. บันทึกเทปชุด ซึ่งสุดยอดหมอลำซึ่ง ร่วมกับหมอลำสังวาลน้อย ดาวเหนือ
6. บันทึกเทปชุดซึ่งสุดยอดยาวิเศษ
7. บันทึกเทปชุดซึ่งคักคัก
8. บันทึกเทปชุดลำประชันกลอน
9. บันทึกเทปชุดซึ่งมหามันส์ชุด 2
10. บันทึกการแสดงหมอลำ ชุด ซึ่งมันถึงใจ
11. บันทึกการแสดงหมอลำ ชุด มันส์บันลือโลก

ปัจจุบันสำนักงานหมอลำคณะพัชรี้ แก้วเสด็จ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 7 ถนนหมากแข้งข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานีโทรศัพท์ 081-9749191

ภาพที่ 21 สำนักงานหมอลำคณะพัชรี้ แก้วเสด็จ ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง
จังหวัดอุดรธานี

ที่มา : เฉลิมพล ศรีบุญเรือง

6 สิงหาคม 2551

สำนักงานหมอลำคณะปรีดา แก้วเสด็จ

สำนักงานหมอลำคณะปรีดา แก้วเสด็จ ก่อตั้งโดยนางชนิดา แก้วเสด็จ เกิดวันที่ 3 มีนาคม พ.ศ. 2502 ปัจจุบันอายุ 49 ปี ภูมิลำเนา ตำบลน้ำสาย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เป็นบุตรของนายเสริม นาห้วยทรายมารดานางหมუნนาห้วยทรายทั้งบิดามารดามีอาชีพเป็นศิลปินหมอลำ นางชนิดา แก้วเสด็จ หรือหมอลำปรีดา แก้วเสด็จ สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนน้ำสายมิตรภาพ ตำบลสระใคร อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย จากนั้นได้เรียนหมอลำตั้งแต่ปีพ.ศ. 2513 หมอลำปรีดาได้คลุกคลีอยู่กับวงการหมอลำมาตั้งแต่เด็กและได้เรียนรู้การแสดงหมอลำกับพี่ชายคือ หมอลำสุนทร ชัยรุ่งเรือง และพี่สาวหมอลำมณีรัตน์ แก้วเสด็จ หมอลำราตรี ศรีวิไล หมอลำพัชรี้แก้วเสด็จและพยายามศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการแสดงหมอลำเพิ่มเติมจนชำนาญ ในปีพ.ศ. 2527 ได้เข้ามาตั้งสำนักงานหมอลำ คณะปรีดา แก้วเสด็จ และทำห้องบันทึกเสียง ชื่อ ปรีดาซาวด์ โดยการแนะนำจากพี่สาวหมอลำพัชรี้ แก้วเสด็จได้เปิดรับงานแสดงหมอลำกลอน หมอลำซิ่ง หมอลำเรื่องต่อกลอน เปิดสอนการแสดงหมอลำกลอน หมอลำซิ่ง มีผู้สนใจเข้ามาศึกษาทำให้มีลูกศิษย์มากมายและมีบริษัทราชบุตรสเตอร์ไอติดต่อบันทึกเสียงทำให้มีผลงานด้านการบันทึกเสียงตั้งแต่ พ.ศ. 2518 - 2519 ดังนี้

1. บันทึกเทปและแผ่นเสียงชุด ลำเพลินเชิญยิ้ม
2. บันทึกเทปและแผ่นเสียงชุด ลำสัน ลำถ่องและลำเตี้ย
3. บันทึกเทปและแผ่นเสียงชุด หมอลำซิ่งหมามันส์
4. บันทึกเทปและแผ่นเสียงชุด ซิ่งคัก คัก
5. บันทึกเทปและแผ่นเสียงชุด วัฒนธรรมแม่แบบหมอลำกลอน

ปัจจุบันสำนักงานหมอลำคณะปรีดา แก้วเสด็จ ได้ย้ายสำนักงานไปตั้งที่บ้านน้ำสวย ตำบลสระใคร อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

ภาพที่ 22 สำนักงานคณะหมอลำปรีดาแก้วเสด็จ
ที่มา : พนมทิพย์ หลักคำ
21 สิงหาคม 2549

สำนักงานหมอลำคณะอุดมมิตรนิคม

สำนักงานหมอลำคณะอุดมมิตรนิคม ก่อตั้งโดยนายประดิษฐ์ จันทะบุผา ปัจจุบันอายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 15/6 ถนนหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ในปีพ.ศ.2513 นายประดิษฐ์ จันทะบุผาได้ตั้งคณะ หมอลำเรื่องกลอนขึ้น ชื่อคณะอุดมมิตรนิคม โดยมีนางสาว จันทะบุผาภรรยาช่วยในการบริหารงาน ได้จัดซื้ออุปกรณ์ เครื่องดนตรี กลองชุด กีตาร์ เบส มีศิลปินหมอลำในอำเภอต่างๆ ในจังหวัดอุดรธานี และจังหวัดใกล้เคียงเข้ามาเป็นสมาชิกในคณะมากกว่า 100 คน โดยนายประดิษฐ์ ได้ออกแบบชุดเครื่องแต่งกายเช่นชุดพระเอก

ชุดนางเอก ชุดทางเครื่องใช้ในคณะเรื่องที่น่ามาแสดงหมอลำคือ แม่ฮ้างสามฝ้าว เจ้าหัวสามโบสถ์ เป็นที่นิยมมากในปีพ.ศ. 2540 ได้เลิกกิจการด้านหมอลำเรื่องต่อกลอน เนื่องจากปัญหาทางเศรษฐกิจ และมีปัญหาทางด้านการบริหารนักแสดงจึงได้ก่อตั้งคณะหมอลำซิ่งขึ้น โดยให้นางสาวพวงผกา จันทะบุผา บุตรสาวเรียนหมอลำกับหมอลำสุมณฑา ธาตุทองที่ข้างวัดมัชฌิมาวาสจังหวัดอุตรธานี เมื่อประสบผลสำเร็จ จึงได้ตั้งคณะหมอลำกลอนซิ่งขึ้นเป็นของตนเอง ปัจจุบันสำนักงานหมอลำ คณะอุตรนิรมิต ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 15/6 ถนนหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุตรธานี

สำนักงานหมอลำคณะหวานใจ ทองงาม

สำนักงานหมอลำคณะหวานใจ ทองงาม ก่อตั้งโดยนางหวานใจ ทองงาม ภูมิลำเนาเดิม บ้านหมากเพ็ญ อำเภอหมากเพ็ญ จังหวัดหนองบัวลำภู จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านหมากเพ็ญ จังหวัดหนองบัวลำภู บิดามารดามีอาชีพทำนา มีความชื่นชอบในการแสดงหมอลำ จึงให้ลูกเรียนหมอลำหลังสำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บิดาและมารดา ได้ส่งไปเรียนหมอลำกับ หมอลำอุดม จรวด ได้ฝึกท่องกลอนลำ การออกเสียง เรียนประมาณ 3 ปี เสียค่าเรียนหมอลำหรือค่าครู ซึ่งเรียกในวงการหมอลำ 400 บาทได้เรียนรู้การแสดงหมอลำเพิ่มเติมกับหมอลำทุมมา บ้านดงหมากกูด อำเภอเมือง จังหวัดอุตรธานี ได้ฝึกทำทางการฟ้อน และทักษะการขับลำตามแบบฉบับการขับร้องหมอลำกลอนทำนองขอนแก่น เสียค่าเรียน 400 บาท และได้เข้ามาเพิ่มเติมกลอนลำกับหมอลำวิไล ปากไฟที่บ้านนิคมหนองตาล อำเภอหนองหาน จังหวัดอุตรธานี จนสามารถออกแสดงหมอลำกลอนและเชี่ยวชาญในการแสดงหมอลำทำให้มีประสบการณ์ในการลำกลอนคู่กับหมอลำฝ่ายชายมากมาย ดังนี้ หมอลำสมานน้อย เสียงทอง หมอลำสมหมาย มีธรรม หมอลำสำรอง สาธุกาล หมอลำประยูรและหมอลำสมบัติ ศรีทะบาล

ในปีพ.ศ. 2521 ได้เข้ามาอาศัยพื้นที่ของวัดมัชฌิมาวาสเปิดสำนักงานหมอลำ คณะทองใบเสียงทอง ใช้ชื่อสามีในการตั้งชื่อสำนักงาน เนื่องจากสามีประกอบอาชีพหมอลำ เช่นเดียวกัน ซึ่งเดิมตัวอาคารเป็นกุฏิพระสงฆ์และกุฏิแม่ชี ได้ขออนุญาตทางวัดมัชฌิมาวาส ปรับปรุงเป็นสำนักงานหมอลำในปีพ.ศ. 2534 ได้ตั้งชื่อสำนักงานใช้ชื่อคณะหวานใจ ทองงาม ในปี พ.ศ. 2549 ได้บันทึกวีซีดีหมอลำกลอนร่วมกับ หมอลำสมบัติ ศรีทะบาล โดยมีสำนักงานหมอลำราตรี ศรีวิไล จังหวัดขอนแก่น เข้ามาติดต่อในการบันทึกเสียง สำนักงานหมอลำ คณะหวานใจ ทองงามจะใช้กลอนลำในด้านประเพณีท้องถิ่น กลอนลำนิทานพื้นบ้านอีสาน เช่น ผาแดงนางไอ่ ชูลุนางอ้ว นกกระจอกน้อย

ปัจจุบันสำนักงานหมอลำคณะหวานใจ ทองงาม ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 15 / 4 ถนนหมากแข้ง ซ่างวัดฉิมมาวาส อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โทรศัพท์ 042-242110 , 087-2241432 , 087-6949844 รับงานแสดงหมอลำกลอน หมอลำกลอนซิ่ง และมีหมอลำเรื่องต่อกลอนเข้ามาสังกัดในสำนักงานหมอลำ

ภาพที่ 23 สำนักงานคณะหมอลำหวานใจ ทองงาม ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง
จังหวัดอุดรธานี
ที่มา : เฉลิมพล ศรีบุญเรือง
6 สิงหาคม 2551

สำนักงานหมอลำคณะทองย้อย ภิรมย์ศิลป์

สำนักงานหมอลำคณะทองย้อย ภิรมย์ศิลป์ก่อตั้งโดยนางทองย้อย เสละไสย์ ปัจจุบันอายุ 73 ปี เกิดเมื่อวันที่ 20 เดือนพฤศจิกายน 2478 ที่บ้านนางาม ตำบลดงกลาง อำเภอจตุรพักพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ดในปี พ.ศ. 2495 ได้เรียนการแสดงหมอลำกลอนกับพี่สาว คือหมอลำคำทรัพย์ เสละไสย์ ที่จังหวัดร้อยเอ็ด โดยได้เรียนและท่องจำกลอนลำกว่า 200 กลอน จึงได้ออกแสดงหมอลำในจังหวัดต่างๆ ใช้ชื่อในการแสดงหมอลำว่า “ทองย้อย ภิรมย์ศิลป์”

ในปี พ.ศ. 2520 หมอลำทองใบ เสียงทอง ได้ติดต่อให้มาตั้งสำนักงานหมอลำแทน จึงได้เข้ามาตั้งสำนักงานที่ซ่างวัดฉิมมาวาส โดยใช้ชื่อสำนักงานว่า “ทองย้อย ภิรมย์ศิลป์”

เปิดรับงานแสดงหมอลำกลอน หมอลำเรื่องต่อกลอน หมอลำเพลิน หมอลำทองย้อย ภิรมย์ศิลป์
ได้มีประสบการณ์การแสดงหมอลำร่วมกับหมอลำฝ่ายชายดังนี้

หมอลำทองใบ เสียงทอง จังหวัดอุตรธานี

หมอลำสุบิน รุด่วน จังหวัดอุตรธานี

หมอลำสาก อริยวงศ์ จังหวัดเลย

ในปีพ.ศ.2526หมอลำทองย้อย ภิรมย์ศิลป์ ได้ให้นางขวัญชีวา เสละไสย์ บุตรสาว
บริหารงานในสำนักงานหมอลำแทน ซึ่งนางขวัญชีวา เสละไสย์ได้เปลี่ยนชื่อเป็นสำนักงาน
คณะหมอนุเลียบสนั่นเมือง ซึ่งเป็นชื่อในการแสดงหมอลำของนางขวัญชีวาเสละไสย์ปัจจุบัน
สำนักงานหมอลำตั้งอยู่บ้านเลขที่ 11/1 ซ่างวัดมัจฉิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัด
อุตรธานี โทรศัพท์ 089-9373066

สำนักงานหมอลำคณะหนูเลียบ สนั่นเมือง

สำนักงานหมอลำคณะหนูเลียบ สนั่นเมือง ก่อตั้งโดย นางทองย้อย เสละไสย์ อายุ
71 ปี ในปีพ.ศ. 2526 ได้มอบให้บุตรสาว บริหารจัดการสำนักงานแทน เดิมชื่อ สำนักงาน
หมอลำคณะทองย้อย ภิรมย์ศิลป์ นางขวัญชีวา เสละไสย์ได้รับการถ่ายทอดศิลปะการแสดง
หมอลำกลอนจากมารดา โดยใช้ชื่อในการแสดงหมอลำว่า “หนูเลียบ สนั่นเมือง”เมื่อได้รับมอบ
การบริหารสำนักงานหมอลำแทนมารดา จึงได้เปลี่ยนชื่อสำนักงาน หมอลำว่า “หนูเลียบ
สนั่นเมือง” บริหารงานโดยนางขวัญชีวา เสละไสย์ เกิดเมื่อวันที่ 8 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2503
ปัจจุบันอายุ 48 ปี สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนหนองกรุงวิทยา จังหวัดร้อยเอ็ด
ในปี พ.ศ. 2530 ได้มีผู้สนใจเข้ามาสมัครเรียนหมอลำกลอนซึ่ง ที่สำนักงานทำให้มีลูกศิษย์ดังนี้

1. หมอลำชุตินา สนั่นเมือง

2. หมอลำรัญญาลักษณ์ สนั่นเมือง

3. หมอลำต่าย สนั่นเมือง

4. หมอลำศักดิ์ สนั่นเมือง

สำนักงานหมอลำคณะหนูเลียบ สนั่นเมือง เปิดรับการแสดงหมอลำกลอน หมอลำ
กลอนซึ่ง มีหมอลำเรื่องต่อกลอน และหมอลำเพลินเข้ามาสังกัดสำนักงานหมอลำดังนี้

1. คณะนกยูงทอง

2. คณะเสียงอีสาน

3. คณะหาญวิเศษ

4. คณะเพชรแสงทอง

5. คณะอศวินเทวา
6. คณะเพชรใจโก้
7. คณะทานตะวันรุ่งนภา
8. คณะรัตนศิลป์อินตราไทยราษฎร์
9. คณะระเบียบวาทศิลป์

ในขณะนี้ได้มีบริษัทราชบุตรสเตอร์ไอ เข้ามาติดต่อให้หมอลำหนูเลียบ สนั่นเมือง บ้านทีกเทพในปีพ.ศ. 2545 ได้เข้าร่วมการสัมมนาเพื่อสร้างองค์ความรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่นตาม โครงการวิจัยเรื่องการเสริมสร้างศักยภาพของหมอลำ เพื่อพัฒนาท้องถิ่น ณ สถาบันราชภัฏเลย

ปัจจุบันสำนักงานหมอลำคณะ หนูเลียบ สนั่นเมือง ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 11/1 ถนนหมากแข้งข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โทรศัพท์ 089-9373066

ภาพที่ 24 สำนักงานคณะหมอลำหนูเลียบ สนั่นเมือง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง
จังหวัดอุดรธานี

ที่มา : เฉลิมพล ศรีบุญเรือง

6 สิงหาคม 2551

ประวัติสำนักงานหมอลำคณะเทวี การบันเทิง

สำนักงานหมอลำคณะเทวี การบันเทิง ก่อตั้งโดยนางเทวี บุตรตัว เกิดเมื่อวันที่ 1 เดือนมกราคม พ.ศ. 2491 ที่บ้านโสกม่วง ตำบลหนองบัว อำเภอฝาง จังหวัดขอนแก่น จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านโสกม่วง ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

นางเทวี บุตรตัว มีความสนใจศิลปะการแสดงหมอลำตั้งแต่เด็ก สืบเนื่องจากนายสี บุตรตัวซึ่งเป็นบิดามีอาชีพเป็นหมอลำจึงมีโอกาสได้เรียนศิลปะการแสดงหมอลำกับบิดาเมื่อนางเทวี บุตรตัวอายุได้ 11 ปี บิดาได้ส่งไปเรียนหมอลำกับหมอลำฉลุย เจริญสุขที่บ้านหนองกุง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นหมอลำที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น หมอลำฉลุย เจริญสุขสอนวิธีการท่องจำกลอนลำไม่ต่ำกว่า 200 บท จนจำได้แม่นยำแล้วจึงฝึกลำประกอบจังหวะแคน โดยเสียค่าเรียนหมอลำ 300บาท ในปีพ.ศ. 2505 ได้เรียนรู้การพ้องและการออกท่าทางประกอบการขับลำกับหมอลำบุญเพ็ง ปัทมาลี หมอลำอ่อนสี เหล่าผา และหมอลำสุบิน รอด่วน เพื่อให้เกิดความชำนาญจึงได้ติดตามครูหมอลำไปแสดงในสถานที่ต่างๆ เพื่อศึกษาวิธีการแสดงหมอลำแบบที่แบบ “ครูพักลักจำ” คือจำวิธีร้อง วิธีรำ คำกลอน และมุขที่ใช้แสดง ในปีพ.ศ. 2506 สมาคมหมอลำฉลุย เจริญสุขได้รับงานแสดงให้กับ หมอลำเทวี บุตรตัว โดยใช้ชื่อในการแสดงหมอลำว่า “เทวี ฟ้าส่วน” ด้วยน้ำเสียงที่ก้องกังวานมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวซึ่ง ฟ้าส่วน เป็นภาษาอีสานหมายถึง เสียงฟ้าร้อง และได้ออกงานแสดงหมอลำครั้งแรกในงานทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้วายชนม์ที่บ้านถ่อน ตำบลเชียงยืน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานีได้รับค่าตอบแทน 300 บาท มีผู้ชมชื่นชอบจึงได้ติดต่อให้ไปแสดงหมอลำกลอนในงานกฐินที่ นครเวียงจันทร์ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวจากนั้นทำให้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักจนมีงานแสดงเข้ามาอย่างต่อเนื่อง

ในปีพ.ศ.2507 หมอลำเทวี ฟ้าส่วนได้ย้ายภูมิลำเนาจากบ้านโสกม่วง ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มาสังกัดสำนักงานหมอลำก้อนทอง โคตรประทุม ซึ่งอาศัยพื้นที่วัดมัชฌิมมาวาส เพื่อจะได้งานแสดงมากขึ้นในปีพ.ศ.2521ได้มาเช่าห้องแถวของวัดมัชฌิมมาวาส บ้านเลขที่ 14 ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีขนาด 40 ตารางวา ค่าเช่าเดือนละ 200 บาท ได้เช่าเป็นบ้านพักหมอลำไว้รับงานแสดงหมอลำให้กับตนเอง และมีศิลปินหมอลำกลอนและศิลปินหมอลำแคนเข้ามาสังกัดในบ้านพักประมาณ 8 คน ในระหว่างปีพ.ศ. 2512 ได้เปิดสอนศิลปะการแสดงหมอลำโดยมีผู้สนใจเข้ามาเรียนหมอลำที่บ้านพัก 2 คนคือหมอลำประมวล ฟ้าส่วน หมอลำทองม้วน ฟ้าส่วน ปีพ.ศ. 2515 ถึง พ.ศ. 2520ได้มีผู้สนใจเข้ามาเรียนหมอลำ 15 คน มาจากจังหวัดต่างๆ คือ

1. นางสาวตา ฟ้าส่วน บ้านโคกน้ำเกลี้ยง ตำบลบ้านพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู
2. นางจันทร์เพ็ญ ดาวดวงใหม่ บ้านหัวขัว ตำบลป่าแดงงาม อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู
3. นางดวงจันทร์ ฟ้าส่วน บ้านหัวขัว ตำบลสามพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู
4. นางเดือนเพ็ญ แสงไกร บ้านเทื่อม อำเภอบ้านฝ่อ จังหวัดอุดรธานี

5. นางเย็นจิตร หงส์ยา บ้านแม่นนท์ อำเภอเมืองจังหวัดอุดรธานี
6. นางเพลินจิต ฟ้าส่วน บ้านพรสันติ ตำบลบ้านหนองนาคำ อำเภอเมือง จังหวัด อุดรธานี
7. นางจรรยา ฟ้าส่วน อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี
8. นายสมหมาย ฟ้าส่วน อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี
9. นางรัตนา ฟ้าส่วน อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี
10. นางขานทอง ฟ้าส่วน อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู
11. นายประมวล ฟ้าส่วน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
12. นางรัศมี ฟ้าส่วน อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
13. นางบานเย็น ฟ้าส่วน อำเภอน้ำโสม จังหวัดอุดรธานี
14. นางชมพู ฟ้าส่วน อำเภอกุฉินชัย จังหวัดอุดรธานี
15. นางวาสนา ฟ้าส่วน อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

สำนักงานหมอลำคณะเทวีการบันเทิงจะสอนลูกศิษย์คือการสาธิตให้เลียนแบบบทบาทสมมติต่อการปฏิบัติจริงและศึกษาด้วยตนเอง จะสอนวิธีการฝึกลมหายใจฝึกน้ำเสียงการเอื้อนและท่องจำกลอนไหว้ครูกลอนประกาศศรัทธา กลอนเดินดงและกลอนโต้ตอบ หมอลำเทวี ฟ้าส่วนจะมอบกลอนลำอื่นๆให้ท่องจำถ้ากลอนบทไหนไม่ได้ก็จะสาธิตให้ฟังและให้ลำตามจนกว่าจะลำได้ จากนั้นให้ฝึกลีลาการฟ้อนประกอบการขับลำจนกระทั่งออกหาประสบการณ์โดยออกงานกับหมอลำเทวี ฟ้าส่วนและออกงานกับหมอลำในบ้านพักในงานต่างๆที่มีผู้ว่าจ้างเมื่อลูกศิษย์เรียนหมอลำประสบความสำเร็จก็จะมอบค้าย่อซึ่งเป็นเครื่องบูชาครูก่อนทำการแสดงหรือการไหว้ครูของหมอลำซึ่งถือเป็นการระลึกถึงครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชากรลำเพื่อให้มีสมาธิในการแสดงและสามารถแสดงได้อย่างราบรื่นค้าย่อมีส่วนประกอบดังนี้ เหล้าขาว 1 ขวด ไข่สด 1 ฟอง ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ผ้าขาว 1 ผืน แป้งผัดหน้า 1 กระจบอง หวี 1 ด้าม กระจก 2 บาน เงิน 12 บาท มะพร้าว 2 ลูก เมื่อฝึกลูกศิษย์จนสามารถออกแสดงได้ทำให้บ้านพักหมอลำเทวี ฟ้าส่วนมีสมาชิกหมอลำเพิ่มขึ้นในขณะนี้ได้รับงานการแสดงเพียงประเภทเดียวคือหมอลำกลอนในปีพ.ศ. 2520 หมอลำเทวี ฟ้าส่วนได้ปรับปรุงบ้านพักหมอลำก่อตั้งเป็นสำนักงานหมอลำโดยตั้งชื่อสำนักงานว่า “สำนักงานหมอลำคณะเทวีการบันเทิง” เพื่อให้สัมพันธ์กับชื่อในการแสดงหมอลำกลอนและเป็นที่อยู่ของผู้ชมที่เคยพบเห็น และค่าเช่าสำนักงานหมอลำเดือนละ 600 บาท เสียภาษีขึ้นป้ายสำนักงานปีละ 100 บาท ในขณะนี้สำนักงานหมอลำคณะเทวีการบันเทิงมีหมอลำในสำนักงาน 3 ประเภทและได้กำหนดราคาว่าจ้างดังนี้

1. หมอลำกลอน ราคาว่าจ้างประมาณ 5,000 บาท
2. หมอลำเรื่องต่อกลอนราคาว่าจ้างประมาณ 50,000 บาท

3. หมอลำเพลิน ราคาว่าจ้างประมาณ 40,000 บาท

สำนักงานหมอลำคณะเทวีกาบบันเทิงมีสมาชิกหมอลำกลอนในสังกัดประมาณ 20 คน และมีคณะหมอลำเรื่องต่อกลอน คณะหมอลำเพลินเข้าร่วมในสังกัดสำนักงานหมอลำ ดังนี้ คณะรัตนศิลป์อินตาไทยราษฎร์ หมอลำคณะประถมนันเทิงศิลป์ หมอลำคณะระเบียบวาทะศิลป์ หมอลำคณะอนุภาควิเศษศิลป์ หมอลำคณะรุ่งทิวาอำนวยศิลป์ หมอลำคณะจุ่มจิมรุ่งลำเพลิน หมอลำคณะนกยูงทอง หมอลำคณะหนึ่งนในสยาม หมอลำคณะแก่นนครบันเทิงศิลป์ หมอลำคณะขวัญดารารและหมอลำคณะฟ้าสีคราม

ในปี พ.ศ.2528 สำนักงานหมอลำคณะเทวีกาบบันเทิงเกิดปัญหาทีมงานแสดงหมอลำกลอน ขบเซาหลงไม่ได้รับความนิยมนจากประชาชนเนื่องจากในระยะนี้ได้มีหมอลำเกิดขึ้นอีกประเภทหนึ่ง และเป็นที่ยอดนิยมมากคือ หมอลำซิ่งซึ่งเป็นหมอลำประยุกต์ที่นำเอาเพลงลูกทุ่ง เพลงสตริงมา ร้องประกอบเครื่องดนตรีสากล ทำให้หมอลำกลอนในสังกัดสำนักงานหมอลำคณะเทวีกาบบันเทิง บางคนต้องเลิกอาชีพหมอลำกลอนไปได้ไปทำงานต่างประเทศทำอาชีพเกษตรกรรมและทำงาน รับจ้าง จนกระทั่งหมอลำเทวี ฟ้าส่วนได้เริ่มนำรูปแบบการแสดงหมอลำซิ่งเข้ามาประยุกต์และ พัฒนาการแสดงตามกระแสสังคม ได้จัดซื้อเครื่องดนตรีสากล เช่นกลองชุด กีต้า เบส โดยให้นายเด่นชัย คาบุตร นายมนูญ คาบุตร ซึ่งเป็นบุตรชายฝึกซ้อมเครื่องดนตรี หมอลำเทวี ฟ้าส่วน ได้นำลูกศิษย์ฝึกซ้อมฟ้อนประกอบการลำและเต้น ให้เข้ากับจังหวะดนตรีโดยให้หมอลำดวงจันทร์ ฟ้าส่วนรับผิดชอบการขับร้องกลอนลำประกอบดนตรี หมอลำเย็นจิตร หงส์สารับผิดชอบฝึก เต้นหางเครื่องปรับปรุงการแต่งกายจากหมอลำกลอน คือหมอลำฝ่ายชายสวมเสื้อมือห้อมนุ่ง โสร่งผ้าไหม ผ้าขาวม้าขาดเอว มาเป็นหมอลำฝ่ายชายแต่งกายใส่สูทผูกเน็กไท กางเกงขายาว โดยเลือกสีสันทให้สะดุดตา สวมรองเท้าหนังขัดมัน หมอลำฝ่ายหญิงจากเดิมคือนุ่งผ้าถุงไหม สวมเสื้อแขนกระบอกมาเป็นนุ่งกระโปรงชุดติดกันสีสันท เช่น สีแดง สีเขียว สีเหลืองปักด้วยลื่อม สวมถุงน่อง และรองเท้า ทัดดอกไม้ที่ผมในระยะนี้มีผู้สนใจเข้ามาเรียนหมอลำซิ่งในสำนักงาน หมอลำเป็นจำนวนมาก โดยคิดค่าสอนคนละ 5,000 บาทไม่จำกัดระยะเวลาเรียนจะสอนจนสามารถ ออกแสดงได้และเปิดรับสมัครหางเครื่องโดยส่วนมากผู้ที่มาสมัครเป็นนักเรียนที่สำเร็จการศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยไม่จำกัดรูปร่างหน้าตาขอให้มีความสามารถ ผู้ที่เข้ามาเรียนหมอลำและ สมัครเป็นหางเครื่องในสำนักงานหมอลำคณะเทวีกาบบันเทิงจะต้องพักอาศัยอยู่ที่สำนักงานหมอลำ โดยทางสำนักงานจะรับผิดชอบ ค่าอาหาร และสวัสดิการต่างๆ ในการฝึกซ้อมการแสดงจะซ้อม ที่บริเวณหน้าสำนักงานโดยประกอบเวทีลอยตัวตั้งไว้หน้าสำนักงานก่อนการเปิดวง 1 ถึง 2 วัน สำนักงาน เทวีกาบบันเทิงจะซ้อมใหญ่เหมือนการแสดงจริง ตอนเช้าจะเลี้ยงพระ เพื่อถือเป็นมงคล

กับคณะและตอนเย็นจะมีการซ้อมบนเวทีจริง ซึ่งมีฉากประกอบการแสดง แต่งกาย แต่งหน้าดำเนินขั้นตอนการแสดงเหมือนจริง เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในเรื่องคิวการแสดง

ในปี พ.ศ. 2542 ถึง ปีพ.ศ. 2545 สำนักงานหอลำคณะเทวีการบันเทิงมีคิวแสดงงานหมอลำซึ่งเดือนละประมาณไม่ต่ำกว่า 20 งาน จนสามารถสร้างรายได้ให้กับหมอลำ นักดนตรี และทางเครื่อง หมอลำในสำนักงานคณะเทวีการบันเทิงเมื่อมีชื่อเสียงแล้วก็แยกตัวออกไปตั้งคณะเป็นของตนเอง ในระยะนี้ก็เกิดปัญหาด้านการรับงานแสดงหมอลำ เพราะศิลปินหมอลำเปิดสำนักงานคณะหมอลำที่ข้างวัดมัชฌิมมาวาสมากขึ้น สำนักงานหมอลำแต่ละคณะเกิดการแย่งผู้ว่าจ้าง ทำให้สำนักงานหอลำคณะเทวีการบันเทิงจึงปรับปรุงรูปแบบในการแสดงคือลงทุนด้านงบประมาณด้านเวที เครื่องเสียง และคัดเลือกหมอลำที่มีน้ำเสียงดี ร้องเพลงที่ทันสมัยได้เข้ามาอยู่ในสำนักงานหมอลำคณะเทวีการบันเทิง ได้ลงทุนตัดเย็บชุดทางเครื่องประดับด้วยขนนก ปักเลื่อมมุกคิ้นเพราะทางเครื่องเป็นจุดขายของคณะในการดึงดูดความสนใจของผู้ชม และหมอลำเทวี ฟ้าส่วนได้ประพันธ์กลอนลำและแต่งเพลงให้ศิลปินในสำนักงานไปร้อง เพื่อให้ทันเหตุการณ์ในปัจจุบัน เมื่อการแสดงหมอลำกลอนซึ่งเป็นที่นิยมมากทำให้มีบริษัทราชบุตรเสดอริโอมาติดต่อสำนักงานหอลำคณะเทวีการบันเทิง ให้มีโอกาสนับถือแฟนเสียง และมีนายทุนมานำเสนอระบบไฟ แสงสี ระบบเครื่องเสียงมาใช้ในสำนักงาน

ในปีพ.ศ. 2546 การแสดงหมอลำกลอนในสำนักงานหอลำคณะเทวีการบันเทิง ยังมีแสดงอยู่บ้างแต่ไม่ได้รับความนิยมมากทำให้หมอลำเทวี ฟ้าส่วนได้พยายามเผยแพร่การแสดงหมอลำกลอนให้มากขึ้น โดยการจัดรายการวิทยุสื่อสารมวลชน จัดรายการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำกลอน สถานีวิทยุเรดิโอชุมชนคนดีศรีอุดร FM 99.25 MH. ร่วมกับอาจารย์เผด็จ โยชะพล ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี เพื่อประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนกลับมานิยมการแสดงหมอลำกลอนอีกครั้ง จึงได้จัดโครงการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำโดยมีจุดประสงค์เพื่ออนุรักษ์ส่งเสริมศิลปะการแสดงหมอลำกลอนและจัดการเรียนการสอนหมอลำในสถานศึกษา ซึ่งเป็นแนวทางในการส่งเสริมอาชีพหมอลำกลอนโดยนำเสนอโครงการให้แก่นายชัยพรรัตนาคะผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีเป็นผู้อนุมัติโครงการ สำนักงานหอลำคณะเทวีการบันเทิงได้นำบุคลากรในสำนักงาน เช่น หมอลำ หมอแคน ไปสอนการแสดงหมอลำและการเป่าแคนให้กับโรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษาและมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี โดยไม่คิดค่าตอบแทนจึงทำให้สถาบันการศึกษาในจังหวัดอุดรธานีขอความอนุเคราะห์ให้สำนักงานเป็นวิทยากรอบรมมากกว่า 31 แห่ง และในขณะนั้นสำนักงานหอลำคณะเทวีการบันเทิง ได้จัดตั้งเป็นศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านดำเนินกิจกรรมควบคู่กับสำนักงานหอลำคณะเทวีการบันเทิง

ในวันที่ 1 เดือนธันวาคม พ.ศ.2550 ถึงวันที่ 15 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2550 จังหวัดอุดรธานี ได้จัดงานเทศกาลประจำปีทุ่งศรีเมือง นายสุพจน์ ลาวันศิริ ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีได้เห็นความสำคัญในการอนุรักษ์การแสดงหมอลำกลอนจึงได้จัดการประกวดหมอลำกลอนย้อนยุคชิงถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ดังนั้นสำนักงานหมอลำคณะเทวีการบันเทิงจึงได้ส่งหมอลำเข้าประกวด คือหมอลำเรวัตร์ อุทากิจ และหมอลำดวงจันทร์ ฟ้าฮ่วน จากการแข่งขันการประกวดหมอลำกลอนย้อนยุคหมอลำดวงจันทร์ ฟ้าฮ่วน ได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ1 และ ในวันที่ 17 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2550 หมอลำเทวี ฟ้าฮ่วนได้รับพระราชทานปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาศิลปและการละคร มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

ปี พ.ศ. 2551 หมอลำเทวี ฟ้าฮ่วนยังได้รับรางวัลศิลปินดีเด่นจังหวัดอุดรธานี สาขา ศิลปะการแสดงจากสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ สำนักงานคณะหมอลำเทวีการบันเทิงยังได้เป็นเครือข่ายของ สภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ร่วมกิจกรรมและเป็นที่พักพิงของหน่วยงานราชการเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ปัจจุบันสำนักงานหมอลำคณะเทวีการบันเทิงยังรับงานแสดงหมอลำกลอน หมอลำเรื่องต่อกลอน หมอลำเพลิน และหมอลำกลอนซึ่งและดำเนินการสอนศิลปะการแสดงที่บ้านเช่น สอนศิลปะการแสดงหมอลำ สอนการพูดผญา สอนขับร้องสารภัญญ์ และดนตรีพื้นบ้านให้กับเยาวชนและกลุ่มผู้สนใจในจังหวัดอุดรธานี และจังหวัดใกล้เคียงสำนักงานหมอลำคณะเทวีการบันเทิงมีความมุ่งมั่นที่จะสืบสานการแสดงท้องถิ่นและส่งเสริมอาชีพหมอลำสืบไป

ผลงานด้านการบริการการสังคม

สำนักงานหมอลำคณะเทวีการบันเทิงมีผลงานด้านการแสดงและเป็นองค์กรที่มีกิจกรรมเพื่อสังคมอย่างมากโดยเฉพาะกิจกรรมด้านการส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณีของจังหวัดอุดรธานี อีกทั้งยังนำศิลปินในสำนักงานหมอลำช่วยเหลืองานการกุศลทั้งภาครัฐ เอกชน และองค์กรต่างๆ เช่น

1. แสดงหมอลำกลอน ในงานเทศกาลประจำปี ณ วัดสระแก้ว อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ปีพ.ศ. 2545
2. แสดงหมอลำกลอน เนื่องในงานผูกพัทธสีมา ตัดหวายลูกนิมิต ณ วัดสระแก้ว อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ปีพ.ศ. 2545
3. แสดงหมอลำงานขององค์การบริหารส่วนตำบลนาข่า ณ องค์การบริหารส่วนตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ปีพ.ศ. 2545
4. การสนับสนุนพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนบ้านท่าอุทัยจากประธานกรรมการสถานศึกษา ขั้นพื้นฐาน โรงเรียนบ้านท่าอุทัย ในปีพ.ศ. 2545

5. ร่วมแสดงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ใน” เวทีสมัชชา ณ ห้องประชุมคอนเวนชันฮอลล์ จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2545
6. ร่วมแสดงหมอลำพื้นบ้านในโครงการวัฒนธรรม และอัตลักษณ์มาเป็นกระบวนการในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและการใกล้เคียงระดับข้อพิพาท ณ เวทีกลางหนองประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2546
7. ร่วมแสดงในงานเฉลิมฉลองกทาและชงตราสัญลักษณ์ งานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระชนมพรรษา 6 รอบ ณ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ในวันที่ 12 เดือนสิงหาคม พ.ศ.2547
8. ร่วมแข่งขันศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นบ้าน ณ ลานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ประจำปี 2548
9. ร่วมจัดโครงการชมรมทัศนารจังหวัดอุดรธานี ประจำปี 2548 ณ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี
10. เป็นวิทยากรโครงการขับร้องเพลงเพื่อพัฒนาศิลปะการแสดงสาขาศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ปีพ.ศ.2548
11. ประพันธ์กลอนลำและจัดการแสดงให้กับหน่วยงานต่างๆภายในจังหวัดอุดรธานี และจังหวัดใกล้เคียงที่ขอความอนุเคราะห์ทั้งที่ได้รับค่าตอบแทนและไม่ได้ค่าตอบแทน

ผลงานด้านการประพันธ์กลอนลำ

สำนักงานหมอลำคณะเทวีการบันเทิงได้นำวิธีการในการสร้างสรรค์ผลงาน โดยนำประสบการณ์จากการแสดงมาปรับปรุงและประพันธ์เป็นกลอนลำพยายามติดตามข่าวสารจากหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการสร้างสรรค์ผลงานการแสดงเพื่อให้เห็นเหตุการณ์ในสังคม อีกทั้งยังนำเรื่องประเพณี วิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ ตำนานนิทานและวรรณกรรมท้องถิ่น มาประพันธ์เป็นกลอนลำ ในทำนองลำทางสั้น ลำทางยาว และกลอนลำเตี้ย โดยได้สร้างสรรค์ผลงานต่างๆ เช่น

1. ประพันธ์ กลอนลำล่องตามพระราชดำรัส 7 ประการ เพื่อกล่าวถึงความหวังใจของของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อพสกนิกรชาวไทยแสดงในโครงการฝึกอบรมความรู้ทางการเมืองระบอบประชาธิปไตย พ.ศ. 2545
2. ประพันธ์กลอนลำล่องการจัดระเบียบสังคมตามโครงการของรัฐบาล เพื่อสื่อถึงการประชาสัมพันธ์ นโยบายของรัฐบาลไปสู่ประชาชนได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1 ในงานมหกรรมวัฒนธรรมแห่งชาติภาคอีสานครั้งที่ 2 จังหวัดขอนแก่น พ.ศ. 2545

3. ประพันธ์กลอนลำเตี้ยต่อต้านยาเสพติด เพื่อสื่อถึงการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด พ.ศ. 2545
4. ประพันธ์ กลอนลำล่องอนุรักษ์ป่าไม้ ประพันธ์ให้กับโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบาย การจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (โครงการบิโอาที) โดยสถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม พ.ศ. 2545
5. ประพันธ์กลอนลำล่องสร้างเสริมสุขภาพด้วย 5 อ.และป้องกันเอดส์ในงานประกวดกลอนลำการสร้างจิตสำนึกเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1 ณ ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2545
6. กลอนลำ ชื่อลำดวนดอน และการะเวกน้ำเผยแพร่ในหนังสือชื่อหอมกลิ่นดอกไม้ในเมืองไทย จัดทำโดยโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (Biodiversity Research and training Program (<http://brt.biotech.or>) พ.ศ. 2546
7. ประพันธ์เพลงพลังสตรีคือพลังแผ่นดินเพื่อแสดงในวันสตรีไทยในงานเทิดไท้ราชินีกลุ่มพัฒนาสตรีจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2546
8. ประพันธ์กลอนลำล่องอุบัติภัยในการประกวดกลอนลำเรื่องโรคติดต่อและภัยสุขภาพจากความเสี่ยงในวิถีชีวิตของสังคมของสำนักงานควบคุมโรคที่ 6 จังหวัดขอนแก่น พ.ศ. 2546
9. ประพันธ์กลอนลำประวัติมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานีเนื่องในงานฉลองครบรอบ 80 ปี พ.ศ. 2547
10. ประพันธ์กลอนลำล่องอนุรักษ์วัฒนธรรมเพื่อให้เยาวชนและประชาชนเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมไทย พ.ศ.2547
11. เรียบเรียงเพลงกล่อมเด็กภาคอีสานและฝึกสอนให้โรงเรียนเซนต์แมรี่จังหวัดอุดรธานีเข้าประกวด ในงานแข่งขันระดับภาคได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1 ณ จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2547
12. ประพันธ์กลอนลำเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในงานสมถล่องอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ กาชาดจังหวัดหนองคาย พ.ศ. 2548
13. ประพันธ์กลอนลำอนุรักษ์ผ้าไหมมัดหมี่เพื่อรณรงค์อนุรักษ์ผ้าไหมมัดหมี่จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2548
14. ประพันธ์บทสวดสารัญญะและฝึกซ้อมการสวดสารัญญะให้นักเรียนโรงเรียนบ้านหมากแข้ง อ.เมือง จ. อุดรธานี ประกวดในงานนิทรรศการเขตพื้นที่การศึกษาที่ 1 ได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับที่ 1 พ.ศ. 2549
15. ประพันธ์กลอนลำอนุรักษ์ผ้ามัดหมี่ให้กับสำนักวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี พ.ศ. 2550

16. ประพันธ์กลอนลำเกิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในวโรกาสครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี พ.ศ. 2551

17. ประพันธ์กลอนลำล่อง อาลัยสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ พ.ศ. 2551

รางวัลและเกียรติคุณที่ได้รับ

1. ได้รับรางวัลชนะเลิศพร้อมโล่เกียรติยศในการประกวดหมอลำจังหวัดมหาสารคาม ปี พ.ศ.2526

2. ได้รับโล่รางวัลรองชนะเลิศอันดับที่ 1 จากการประกวดหมอลำกลอนใน ประจำปีทุ่งศรีเมืองจังหวัดอุดรธานี ปี พ.ศ. 2527

3. ได้รับโล่รางวัลหมอลำดีเด่น ด้านอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมดีเด่นจังหวัดอุดรธานี ปี พ.ศ. 2543

4. ได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดหมอลำพื้นบ้านระดับภาคตะวันออกเฉียงเหนือในงานมหกรรมวัฒนธรรมภาคอีสาน ครั้งที่ 2 / 2545ที่จังหวัดขอนแก่นปี พ.ศ. 2545

5. ได้รับรองรางวัลชนะเลิศการประกวดกลอนลำสร้างเสริมสุขภาพด้วย 5 อ. และป้องกันเอดส์จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2545

6. ได้รับโล่เชิดชูเกียรติให้เป็นสุดยอดศิลปินพื้นบ้านอีสาน ประเภทหมอลำกลอน โอกาสฉลอง ครบรอบ 40 ปี มหาวิทยาลัยขอนแก่นปี พ.ศ. 2545

7. ได้รับโล่ผู้สร้างสรรค์ผลงานดีเด่นในด้านศิลปะและวัฒนธรรมประจำปี พ.ศ. 2547 จากสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

8. ได้รับเกียรติบัตรยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทรงภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่น จังหวัดอุดรธานี จากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ประจำปี พ.ศ. 2547

10. ได้รับรางวัลชนะเลิศที่ 3 ในการประกวดกลอนลำเรื่องโรคไม่ติดต่อและภัยสุขภาพ ความเสี่ยงในวิถีชีวิตและสังคม จากสำนักงานป้องกันควบคุมโรค จังหวัดขอนแก่น ปี พ.ศ. 2547

11. ได้รับรางวัลเชิดชูเกียรติเพชรสยาม จากมหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม กรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2547

12. ได้รับโล่และประกาศเกียรติคุณ จากหนังสือพิมพ์สื่อสารธุรกิจในฐานะผู้ส่งเสริมอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย ณ หอประชุมรัฐสภากรุงเทพฯปี พ.ศ. 2547

13. ได้รับโล่และเกียรติบัตร “ผู้ทำคุณประโยชน์เพื่อแผ่นดิน ประจำปี พ.ศ. 2549” ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60ปี จากหนังสือพิมพ์ สือสารธุรกิจ มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ ปี พ.ศ. 2549

14. ได้รับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ปีพ.ศ. 2550

ภาพที่ 25 สำนักงานหอการค้าและเทวีการบันเทิง

ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

13 สิงหาคม 2551

สำนักงานหอการค้าและเทวีการบันเทิงได้จัดตั้งเป็นศูนย์ส่งเสริม ศิลปะวัฒนธรรมพื้นบ้าน อีสาน จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 26 สำนักงานหมอลำเที๊งการปั้นเที๊ง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
ที่มา: เฉลิมพล ศรีบุญเรือง 6 สิงหาคม 2551

สำนักงานหมอลำคณะสมบัติ ศรีทะบาล

สำนักงานหมอลำคณะสมบัติ ศรีทะบาล ก่อตั้งโดยนายสมบัติ ศรีทะบาล เกิดเมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2488 อายุ 67 ปี เกิดที่บ้านคอนตาล ตำบลบ้านเม็ก อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี บิดานายคำ ศรีทะบาล มารดานางเขียน ศรีทะบาลอาชีพทำนา สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านนาดี จังหวัดอุดรธานี

ในปี พ.ศ. 2505 บิดามารดาได้ฝากให้เรียนหมอลำกับหมอลำสุเทพ เข้าชัน บ้านกุดดินจี่ อำเภอนากลาง จังหวัดอุดรธานี เสียค่าเรียน 800 บาท เรียนได้ 5 เดือน จึงได้ออกแสดงหมอลำในงานบุญแจกข้าว ที่บ้านวังหินชา อำเภอสวรรณคูหา จังหวัดอุดรธานี แสดงคู่กับหมอลำจันทร์หอม ช้างเผือกภูพาน ได้รับค่าตอบแทน 600 บาท

ในปี พ.ศ. 2520 ได้เรียนการแสดงหมอลำเพิ่มเติมกับหมอลำวังสถาน สิงห์คารมที่บ้านหนองตุ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ในปี พ.ศ. 2516 นายคำผา สาครเจริญ ได้มาติดต่อให้มาแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอนคณะ ผ.ร่วมมิตร รับบทเป็นพระเอก ได้รับค่าตอบแทน 500 บาท โดยแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอนร่วมกับหมอลำบ้านเข็น ศรีวงษ์ชา อำเภอบุพมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด แสดงในเรื่องแม่ฮ้าง 3 ผัว เจ้าหัวสามโบสถ์ เรื่องสิบผู้บ่ท้อเคย สิบลูกเขย บ่ท้อพ่อเฒ่า

ในปี พ.ศ. 2526 ได้มาเปิดสำนักงานหมอลำคณะ สมบัติ ศรีทะบาล ที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส โดยได้รับการติดต่อจากเพื่อนศิลปินหมอลำกลอนคือ หมอลำสวาท แคนลำภู ให้มาตั้งสำนักงานหมอลำ ที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส เพื่อจะได้มีงานแสดงหมอลำกลอนมากขึ้น ได้เช่าที่นายปลัดเชิด

รัชตะสุวรรณในพื้นที่ 5 ตารางเมตร สำนักงานหมอลำคณะสมบัติ ศรีทะบาล เปิดรับงานแสดงหมอลำกลอนและหมอลำสมบัติ ศรีทะบาลมีประสบการณ์ในการแสดงหมอลำหมอลำเพลินหมอลำเรื่องต่อกลอนทำให้มีเครือข่ายคณะหมอลำเรื่องต่อกลอนคณะหมอลำเพลินเข้ามาสังกัดมากมายดังนี้

1. คณะเพชรนครหลวง   จังหวัดอุดรธานี
2. คณะเพชรทอง   จังหวัดอุดรธานี
3. คณะหุบเปอร์เพลิน   จังหวัดอุดรธานี
4. คณะสงศักดิ์สดิ่งลำเพลิน   จังหวัดอุดรธานี
5. คณะพื้นลำเพลิน   จังหวัดอุดรธานี
6. คณะเรื่องตะวัน   จังหวัดอุดรธานี
7. คณะอุดรแสงเพชร   จังหวัดอุดรธานี
8. คณะอัศวินลำเพลิน   จังหวัดอุดรธานี
9. คณะลูกทุ่งรวมดวง   จังหวัดอุดรธานี

ปัจจุบันสำนักงานหมอลำคณะสมบัติ ศรีทะบาล ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 11 ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 27 สำนักงานหมอลำคณะสมบัติ ศรีทะบาลและหมอลำสมบัติ ศรีทะบาล (ซ้าย)

หมอลำสำนวน ชัยชนะ(ขวา)

ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

13 มิถุนายน 2551

ประวัติสำนักงานหมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือ

นายสังวาลย์ วิเศษศรีหรือหมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือเกิดเมื่อวันที่ 4 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2497 ปัจจุบันอายุ 56 ปี ภูมิลำเนาบ้านดงเค็ง ตำบลบ้านจั่น อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เป็นบุตรของนายหนู วิเศษศรีและนางสนธิ วิเศษศรีสำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนบ้านดงเค็ง จังหวัดอุดรธานี

หมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือในวัยเด็กมีความใฝ่ฝันอยากจะเป็นตำรวจแต่ด้วยฐานะทางครอบครัวมีความยากจนจึงได้เรียนในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 บิดาคือนายหนู วิเศษศรีซึ่งมีอาชีพเป็นศิลปินหมอลำอยากจะให้ลูกคือหมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือสืบสานการแสดงหมอลำ จึงได้ถ่ายทอดการแสดงหมอลำให้ให้ หมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือเป็นคนที่มีบุคลิกภาพดีอีกทั้งมีพรสวรรค์ในด้านการร้องรำทำให้เรียนรู้เกี่ยวกับการถ่ายทอดแสดงหมอลำได้เร็วจนสามารถออกแสดงหมอลำได้ นอกจากความรู้ที่บิดาเป็นผู้ถ่ายทอดหมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือยังได้มีการสังเกตการณ์แสดงหมอลำจากศิลปินหลายๆ ท่านแล้วนำมาศึกษาเช่น ท่าทางประกอบการแสดง ทำนองดนตรี เป็นต้น เมื่อได้รำเรียนฝึกฝนการแสดงหมอลำเป็นอย่างดีแล้วจึงเริ่มมีผู้มาว่าจ้างให้ไปแสดงหมอลำตามงานเทศกาลต่างๆ จนมีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในภาคอีสาน ในระยะแรกหมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือรับงานแสดงหมอลำกลอนเมื่อเข้าสู่ยุคหมอลำกลอนซึ่งทำให้ได้ตั้งคณะหมอลำเป็นของตนเองมีผู้มาว่าจ้างงานแสดงบ่อยครั้งมีงานแสดงหมอลำแทบทุกวัน จนทำให้หมอลำประเภทลำซึ่งในระยะนี้เป็นที่นิยมของประชาชนในภาคอีสาน หมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือจึงได้ศึกษาพัฒนารูปแบบการแสดงหมอลำกลอนซึ่งอย่างจริงจังเช่น นำเครื่องดนตรี ตะวันตก คือ เบส กลองชุดมาผสมผสานเข้ากับดนตรีพื้นบ้านคือพิณ แคนพร้อมทั้งนำทางเครื่องมาเดินประกอบบนเวทีผลจากการปรับปรุงรูปแบบการแสดงตามกระแสนิยมทำให้หมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือได้รับการตอบรับจากประชาชนในภาคอีสานเพิ่มมากขึ้นจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2535 บริษัทราชบุตรสตรีโอ จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นบริษัทที่ผลิตแผ่นเสียงและเทปคาสเส็ทรายใหญ่ในภาคอีสานให้ความสนใจหมอลำกลอนรูปแบบใหม่จึงได้ลงพื้นที่สอบถามจากร้านจำหน่ายเทปทั่วไปในจังหวัดต่างๆว่าหมอลำที่ได้รับความนิยมในระยะนี้และมีชื่อเสียงคือ คณะใดร้านจำหน่ายเทปคาสเส็ทและประชาชนจึงได้แนะนำคณะหมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือ ร่วมกับหมอลำพัชรี้ แก้วเสด็จทำให้บริษัทราชบุตรสตรีโอได้มาติดต่อหมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือให้บันทึกเสียงออกเผยแพร่ ผลงานอัลบั้มชุดแรกคือ ชุดซึ้งมหามันส์ กับชุดซึ้งสุดสุด บันทึกเสียงคู่กับหมอลำพัชรี้ แก้วเสด็จเมื่อผลงานออกวางขายในรูปแบบเทปคาสเส็ททำให้กลุ่มผู้ฟังชื่นชอบในการลำ นำเสียง จังหวะของบทกลอนทำให้เทปขายได้ดีมากมีกระแสตอบรับเป็นอย่างดี ต่างพูดกันว่าหมอลำแบบนี้ดีจังผู้ฟังก็ไม่วังนอน ภายหลังจากเทปบันทึกเสียงลำกลอนแบบใหม่

ของหมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือกับหมอลำพัชรี แก้วเสด็จออกวางจำหน่ายทั่วภาคอีสานคำว่าหมอลำกลอนซึ่งจึงเริ่มเป็นที่รู้จักและนิยมอย่างแพร่หลายมีผู้มาติดต่อในจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดต่างๆ ทั่วภาคอีสานทำให้ราคาว่าจ้างของคณะหมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือค่อนข้างจะสูงเนื่องจากเป็นหมอลำที่มีชื่อเสียงและมีผลงานด้านเทปคาสเส็ต เมื่อมีผลงานด้านการแสดงหมอลำทำให้มีผู้สนใจมาสมัครเป็นลูกศิษย์อย่างมากมากกว่า 50 คนซึ่งจะยกตัวอย่างลูกศิษย์ที่ประสบผลสำเร็จเป็นหมอลำอาชีพดังนี้ หมอลำแสงทอง ดาวเหนือ หมอลำลาวัลย์ ดาวเหนือ หมอลำเสถียรน้อย ดาวเหนือ หมอลำสุวรรณ ดาวเหนือ หมอลำสุพัตร์ ดาวเหนือ หมอลำพุลศักดิ์ ดาวเหนือ หมอลำแสงดาว ดาวเหนือ เป็นต้น

หมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือมีประสบการณ์ในการแสดงหมอลำกับหมอลำฝ่ายหญิงหลายท่านเช่น หมอลำเทวี ฟ้าสวรรค์ หมอลำพัชรี แก้วเสด็จ หมอลำอุษาพร สายลมเย็น หมอลำบัวผัน ดาวคะนอง หมอลำอัมรา ต้นทอง หมอลำลาวัลย์ ดาวเหนือ หมอลำแสงทองดาวเหนือ ผลงานด้านการบันทึกเทป ซีดี วีซีดีที่ได้เผยแพร่ออกจำหน่ายต่อสาธารณชนมีดังนี้ อัลบั้มชุดซึ่งสูงสุด อัลบั้มชุดซึ่งมหามันส์ อัลบั้มชุดยิวพิเศษ อัลบั้มชุดยอดหมอลำซึ่ง อัลบั้มชุดซึ่งชิงซู อัลบั้มชุดคู่ดินคู่แดด อัลบั้มชุดลำซึ่งสองสิงห์ ซึ่งอีสาน อัลบั้มชุดซึ่งมหามันส์ อัลบั้มชุดลำประชันกลอน อัลบั้มชุดซึ่งแซบ แซบ อัลบั้มชุดซึ่งมหาเสน่ห์ อัลบั้มชุดซึ่งสะท้านโลก อัลบั้มชุดซึ่งระห่ำ อัลบั้มชุดซึ่งเด็ดเผ็ดมันส์

ปัจจุบันหมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือได้สืบสานการแสดงหมอลำสู่สาธารณชนทั้งด้านการแสดงและการบันทึกเสียงและได้สังกัดสำนักงานหมอลำพัชรี แก้วเสด็จที่ข้างวัดมณีมาวาส จังหวัดอุดรธานี

สำนักงานหมอลำคณะสำรวจเสียงกระดังทอง

สำนักงานหมอลำคณะสำรวจเสียงกระดังทอง ก่อตั้งโดย นายสำรวจ ชมพูนุช อายุ 60 ปี ภูมิลำเนา บ้านโพนงาน อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนเพ็ญ อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี บิดามารดามีอาชีพชาวนา

เมื่อเป็นเด็ก ชอบร้องเพลงหมอลำและเป่าแคน บิดามารดาจึงได้ให้ไปหัดเรียนเป่าแคนที่บ้านพักหมอลำโสภโณ โลกปลิ้น ที่บ้านใหม่ อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี เมื่อมีความชำนาญจึงได้เป่าแคนให้ศิลปินหมอลำกลอนทั่วไปจนกระทั่งหมอลำโสภโณ โลกปลิ้นได้ชักชวนให้ฝึกเรียนหมอลำกลอนเพื่อเป็นการสืบทอดการแสดงหมอลำ ทำให้นายสำรวจ ชมพูนุช ฝึกฝนการแสดงหมอลำจนสามารถออกรับงานแสดงหมอลำได้โดยได้ตั้งชื่อในการแสดงว่า “หมอลำสำรวจเสียงกระดังทอง” เนื่องจากมีแนวเสียงคล้ายกับเสียงกระดังงอได้ออกแสดงหมอลำครั้งแรกใน

งานบุญกฐิน ที่วัดหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย แสดงหมอลำกลอนคู่กับ หมอลำทองจันทร์ ปากไฟ ได้รับค่าตอบแทน 1,000 บาท ต่อมาเมื่อปีหมอลำกลอนที่สังกัดสำนักงานหมอลำ ช่างวัดฉิมมาวาส ชักชวนให้มาเปิดสำนักงานหมอลำ จึงได้ย้ายสำนักงานหมอลำ ขณะที่เคย เปิดสำนักงานที่บ้านแห่ อำเภอเมือง จังหวัดเลย ได้เข้ามาอาศัยพื้นที่บริเวณช่างวัดฉิมมาวาส เปิดเป็นสำนักงานหมอลำคณะสำรวย เสียงกระดิ่งทอง รับงานแสดงหมอลำกลอน หมอลำซึ่ง หมอลำเพลิน หมอลำเรื่องต่อกลอน ในปี พ.ศ. 2530 ได้มีผู้สนใจเข้ามาเรียนหมอลำที่สำนักงาน หมอลำทำให้มีลูกศิษย์ ดังนี้

1. หมอลำไพริน	เสียงกระดิ่งทอง	จังหวัดหนองคาย
2. หมอลำชาติชาย	เสียงกระดิ่งทอง	จังหวัดอุดรธานี
3. หมอลำสายฟ้า	เสียงกระดิ่งทอง	จังหวัดอุดรธานี
4. หมอลำเฉลิมพล	เสียงกระดิ่งทอง	จังหวัดอุดรธานี
5. หมอลำสมหมาย	เสียงกระดิ่งทอง	จังหวัดอุดรธานี
6. หมอลำขวัญตา	เสียงกระดิ่งทอง	จังหวัดอุดรธานี
7. หมอลำขวัญใจ	เสียงกระดิ่งทอง	จังหวัดอุดรธานี

โดยลูกศิษย์ที่เข้ามาเรียนที่สำนักงานหมอลำสำรวย เสียงกระดิ่งทอง เมื่อออกแสดง หมอลำได้จะให้ใช้นายา เสียงกระดิ่งทอง เนื่องจากจะให้สืบทอดการแสดงหมอลำ ปัจจุบัน สำนักงาน หมอลำคณะสำรวย เสียงกระดิ่งทอง ได้ขออนุญาตจากทางเทศบาลในการขอพักอาศัย เนื่องจาก เป็นพื้นที่ของหลวง ในพื้นที่ 4 เมตรตั้งอยู่ช่างวัดฉิมมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัด อุดรธานี รับงานแสดงหมอลำและรับงานเป่าแคนในปี พ.ศ. 2544 ได้มีผลงานเข้าประกวด การเป่าแคนในงานบุญแจกข้าว บ้านโคกกอง ตำบลโพธิ์พิสัย อำเภอโพธิ์พิสัย จังหวัดหนองคาย ได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1

สำนักงานหมอลำคณะสุมณฑา ชาติทอง

สำนักงานหมอลำคณะสุมณฑา ชาติทอง ต่อตั้งโดย นางสุมณฑา ชาติทอง เกิดวันที่ 17 เดือน กันยายน พ.ศ. 2503 อายุ 47 ปี ที่บ้านดอนแก้ว ตำบลธาตุ อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี บิดานายแถว ชาติทอง ประกอบอาชีพเป็นศิลปินหมอลำแคน มารดานางบุญถิ่น สุขมงคล ประกอบ อาชีพหมอลำ สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านสังฆา อำเภอเพ็ญ จังหวัด อุดรธานี

ในปี พ.ศ. 2503 บิดามารดาได้สังเกตเห็นองอุดร 2 ปีความสำคัญของการแสดงพื้นบ้าน อีสาน คือ ศิลปะการแสดงหมอลำซึ่งเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ในการเลี้ยงครอบครัว ซึ่งมีฐานะ

ยากจนจึงได้ส่งนางสุมณฑา ธาตุทอง ภายหลังจากจบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จึงได้ส่งไปเรียนหมอลำกับหมอลำสำนวน ชัยชนะ ที่บ้านบกหวาย ตำบลบกหวาน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ซึ่งได้เข้าไปสมัครเรียนหมอลำ และฝากตัวเป็นศิษย์ในขณะที่หมอลำสำนวน ชัยชนะไปแสดงหมอลำ ในงานกฐินที่บ้านคอนแก้ว ตำบลธาตุ อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี ได้เสียค่าเรียน 1,500 บาท และได้เรียนหมอลำเพิ่มเติม กับหมอลำหนูเบ็ง ลูกอุบล ที่บ้านแห่ อำเภอเมือง จังหวัดเลย ได้เรียนรู้เทคนิคการแสดงหมอลำและทักษะการออกแสดงท่าทางในการขับลำ ไม่ได้เสียค่าเรียน เนื่องจากหมอลำสุมณฑา ธาตุทอง มีพื้นฐานในการแสดงหมอลำ แต่ช่วยงานอาจารย์ เช่น ทำงานที่บ้าน ทำไร่ ทำนา และช่วยสอน หมอลำรุ่นน้อง ที่เข้ามาเรียนที่บ้านหมอลำหนูเบ็ง ลูกอุบล เรียนได้ 3 ปี จึงได้เริ่มออกแสดงหมอลำกลอนเป็นอาชีพ ได้ออกแสดงหมอลำเป็นครั้งแรกในงานทำบุญอุทิศส่วนกุศล ให้แก่ผู้วายชนม์ ที่บ้านหนองแขง อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี ลำคู่กับหมอลำบุญหวน คำหล้า ได้รับเงินค่าจ้าง 1,500 บาท

ในปี พ.ศ. 2529 ได้แยกตัวออกจากบ้านพักหมอลำ สำนวน ชัยชนะ เนื่องจากมีครอบครัวได้มาเช่าพื้นที่ ข้างวัดมัชฌิมาวาส ซึ่งเป็นพื้นที่ของนายพิณโย โวหารเดช เปิดเป็นสำนักงานหมอลำ โดยใช้ชื่อคณะสุมณฑา ธาตุทอง เพื่อให้สอดคล้องกับชื่อในการแสดงหมอลำ เสียค่าเช่าห้อง 600 บาท เปิดสำนักงานหมอลำ มีหมอลำ 3 ประเภท คือ หมอลำกลอน หมอลำเพลิน หมอลำเรื่องต่อกลอน ได้มีคณะหมอลำเพลิน หมอลำเรื่องต่อกลอนในจังหวัดอุดรธานี เข้ามาสังกัดสำนักงานหมอลำดังนี้คณะเสียงอีสาน คณะอุดมมิตรนิยม คณะผ.รุ่งมิตร คณะรุ่งทิวาอำนวยศิลป์ คณะนกยูงทอง คณะจุ่มจิมรุ่งลำเพลิน คณะส.สวรรค์อินคอนเสิร์ต คณะลำเพลินทองทาดาวดวงใหม่ ในปี พ.ศ. 2532 ได้มีผู้สนใจเข้ามาเรียนหมอลำ ซึ่งในขณะนี้ได้มีหมอลำขึ้นมาอีกประเภทหนึ่งคือ หมอลำกลอนซึ่ง ซึ่งมีวิวัฒนาการมาตามกระแสสังคม ทำให้เริ่มมีลูกศิษย์ เข้ามาเรียนหมอลำในสำนักงานหมอลำ คณะสุมณฑา ธาตุทอง ดังนี้ หมอลำอรสา ธาตุทอง หมอลำเลิศสถา กระจิงทอง หมอลำโสภาร ธาตุทอง หมอลำพรนภา ธาตุทอง หมอลำสุรชัย นกเขาจัน หมอลำรัตนา ธาตุทอง หมอลำราชันย์ พันล้าน หมอลำสุริยา พันแสนหมอลำอรัทัย ธาตุทอง หมอลำเพ็ญภา ธาตุทอง หมอลำพวงผกา ธาตุทอง หมอลำธีร์วัตร พันแสน หมอลำมงคลน้อย พันแสน หมอลำกฤษณา ธาตุทอง หมอลำเฉลิมพล พันแสน หมอลำเอกพล พันแสน ลูกศิษย์ที่เข้ามาเรียนในสำนักงานหมอลำ คณะสุมณฑา ธาตุทองสามารถออกแสดง และเป็นหมอลำอาชีพได้ทุกคน เพราะจะคัดเลือกผู้ที่สนใจและทดสอบความตั้งใจที่จะเรียนหมอลำอย่างจริงจัง จนสามารถออกรับงานแสดงหมอลำ และแยกตัวตั้งสำนักงาน หมอลำเป็นของตนเองได้

ในปี พ.ศ. 2544 บริษัทแกรมมี่โกลด์ ได้เข้ามาติดต่อ ให้ศิลปินหมอลำกลอนซึ่งในสำนักงานหมอลำ ไปแสดงหมอลำร่วมกับศิลปิน ลูกทุ่งไมค์ ภิรมย์พร ที่ประเทศไต้หวันแสดงใน

งานเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของประเทศไทย ได้มีหมอลำสุมณฑา ชาติทอง หมอลำสุริยา พันแสน หมอลำเพ็ญภา ชาติทอง หมอลำพรนภา ชาติทอง นักดนตรี 6 คน หางเครื่อง 8 คน เดินทางไปแสดงในครั้งนั้นได้รับค่าตอบแทน 200,000 บาท

ในปี พ.ศ. 2545 ได้มีบริษัทจัดหางานคนไทยไปทำงานต่างประเทศ ได้มาติดต่อให้ไปแสดงหมอลำในงานลอยกระทง ของคนไทยจัดขึ้นที่ประเทศสิงคโปร์ สำนักงานหมอลำ จึงได้คัดเลือกหมอลำในสังกัดเดินทางไปแสดง ดังนี้ หมอลำสุมณฑา ชาติทอง หมอลำอรทัย ชาติทอง หมอลำเลิศนภา กระทั่งทองหมอลำโสภานพร ชาติทอง หมอลำสังวาลย์ เสียงทอง นักดนตรี 6 คน หางเครื่อง 8 คน ได้รับค่าตอบแทน 200,000 บาท

ในปี พ.ศ. 2549 ได้เข้าร่วมประกวดหางเครื่องหมอลำในงานการแข่งขันไทคัพมหกรรมกีฬาท้องถิ่น แห่งประเทศไทยครั้งที่ 5 ณ สวนสาธารณะหนองประจักษ์จังหวัดอุดรธานี ได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1 ปัจจุบันสำนักงานหมอลำคณะสุมณฑา ชาติทอง ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 17 ถนนหมากแข้ง ซ้ำงวัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี รับงานแสดงหมอลำ 4 ประเภท คือหมอลำกลอน หมอลำกลอนซิ่ง หมอลำเพลิน และหมอลำเรื่องต่อกลอน สำนักงานหมอลำได้จัดนักดนตรี หางเครื่องออกเป็น 3 ทีม เนื่องจากในช่วงเทศกาลหมอลำกลอนซิ่ง รับงานแสดง 4-5 งานต่อวัน จะต้องแยกกันไปแสดง และได้เปิดสำนักงานหมอลำออกเป็น 3 ห้องในพื้นที่ห้องละ 4 เมตร ซ้ำงวัดมัชฌิมาวาส ค่าเช่าห้องละ 1,500 บาทต่อห้อง สมาชิก นักดนตรี หางเครื่องประมาณ 90 คน ศิลปินหมอลำในสังกัดสำนักงาน ส่วนมากจะเป็นญาติพี่น้อง ของหมอลำสุมณฑา ชาติทอง ทำให้การบริหารงานและการฝึกซ้อมการแสดงในแต่ละครั้งสะดวกขึ้น หมอลำสุมณฑา ชาติทอง ได้ยึดการทำงานอย่างจริงจัง กับหน้าที่ของสมาชิกในแต่ละฝ่าย มีการพัฒนารูปแบบการแสดงอยู่เสมอ มีความพร้อมของหมอลำ นักดนตรี หางเครื่อง เวที เครื่องเสียงและ เครื่องแต่งกาย จึงทำให้ได้รับความนิยมาจากประชาชนในจังหวัดอุดรธานี และจังหวัดใกล้เคียง

ภาพที่ 28 สำนักงานหมอลำสุมณฑา ราชทอง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง
จังหวัดอุดรธานี

ที่มา: เฉลิมพล ศรีบุญเรือง

6 สิงหาคม 2551

สำนักงานหมอลำคณะทองพูล หนองเหล็ก

สำนักงานหมอลำคณะทองพูล หนองเหล็ก ก่อตั้งโดย นายคำพูล สุวรรณภูมิ ปัจจุบันอายุ 61 ปี เกิดวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2490 บ้านโคกน้อย ตำบลกุดคู อำเภอนोनสัง จังหวัดอุดรธานี บิดานายจันทร์ สุวรรณภูมิ มารดานางเหล่า สุวรรณภูมิ สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บ้านกุดคำเมย ตำบลกุดคู อำเภอนोनสัง จังหวัดอุดรธานีได้สมรสกับนางละออง สุวรรณภูมิ (ดารุนิกร) มีบุตรสาว จำนวน 3 คน และได้ส่งเสริมให้ได้รับการศึกษา เลือกคู่ครองที่เหมาะสม และประกอบอาชีพจนมีฐานะมั่นคง คือ จุ่มทอง หมอลำเสียงสวรรค์ จิมลี หมอลำเสียงทอง และ นิ่มนวล หมอลำสายสมเย็น

ในปี พ.ศ. 2499 นายคำพูลได้เรียนหมอลำกับหมอลำกองแพง เสียงทองที่สำนักงานหมอลำคณะกองแพงเสียงทองข้างวัดมัชฌิมาวาสจังหวัดอุดรธานีได้ใช้ชื่อในการแสดงหมอลำว่า “ทองพูล หนองเหล็ก” เพื่อให้สอดคล้องกับรูปร่างและบุคลิก

ในปี พ.ศ. 2525 ได้เปิดสำนักงานหมอลำคณะทองพูล หนองเหล็ก ที่บริเวณวัดมัชฌิมาวาสเปิดรับงานแสดงหมอลำกลอน หมอลำซิ่ง และเข้าร่วมโครงการต่างๆ ของทางราชการและกิจกรรมที่สำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดอุดรธานีจัดขึ้น

ในปี พ.ศ. 2546 เข้าร่วม โครงการสร้างจิตสำนึกศิลปินหมอลำพื้นบ้านเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ ในปี พ.ศ. 2549เข้าร่วมกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมด้านการแสดงหมอลำกลอนพื้นบ้าน ในงานทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุดรธานี กาชาดโฮมพาแลง แห่บายศรี ธานีผ้าหมี่-จิด

ในปี พ.ศ. 2550 แสดงหมอลำกลอนย้อนยุคเนื่องในงานประเพณีผ้าป่าสามัคคีจัดโดยสำนักงานสภาวัฒนธรรม เทศบาลเมืองโนนสูงน้ำคำ ณ วัดสุวรรณทวาราม ตำบลโนนสูง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี และเข้าร่วมการแสดงในงานสินค้า SMEs แฟชั่นผ้าไทย จัดโดยประธานสภาอุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี ปัจจุบันสำนักงานหมอลำคณะทองพูล หนองเหล็ก ตั้งอยู่ตำบล หมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โทรศัพท์ 042-326321, 087-8532823 เปิดรับงานแสดงหมอลำกลอน หมอลำชิงชู้ และหมอลำกลอนชิง

๘

ภาพที่ 29 สำนักงานหมอลำคณะทองพูล หนองเหล็ก

ที่มา: ชอลดา สุวรรณไตร

14 มีนาคม 2550

ภาพที่ 30 ป้ายประชาสัมพันธ์ประเภทหมอลำของสำนักงานหมอลำ คณะทองพูลหมวดเหล็ก
ที่มา: ช่อลดา สุวรรณไตร

14 มีนาคม 2550

สำนักงานหมอลำคณะเสงี่ยม ลมบน

สำนักงานหมอลำคณะเสงี่ยม ลมบนก่อตั้งโดยนางเสงี่ยม กาหลง เกิดเมื่อ วันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2498 ณ บ้านโพนงาม ตำบลเพ็ญ อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่บ้านโพนงาม จังหวัดอุดรธานี เมื่อจบการศึกษาได้ประกอบอาชีพช่วยบิดามารดาทำนา มีพี่น้องด้วยกัน 9 คน ด้านฐานะความเป็นอยู่ยากจน มีพี่น้องหลายคนมีความรักและชื่นชอบศิลปะการแสดงหมอลำ จึงได้พยายามศึกษาศิลปะการแสดงหมอลำ

ในปีพ.ศ. 2510 บิดามารดาได้ให้เรียนหมอลำกับหมอลำอุทัย หมอลำแดงอ่อนและหมอลำอ่อนตา ที่จังหวัดอุดรธานี ในปี พ.ศ. 2513 ได้มีโอกาสออกแสดงหมอลำในงานตามหมู่บ้านและได้มีผู้แต่งกลอนลำให้จนทำให้มีผู้ชื่นชอบของเจ้าภาพจนได้รับการว่าจ้างให้แสดงหมอลำในงานประเพณีของชาวบ้านอยู่เป็นประจำ ในปีพ.ศ.2515ได้เปิดสำนักงานหมอลำเป็นของตัวเองได้ใช้ชื่อสำนักงานหมอลำคณะ “เสงี่ยม ลมบน” เพื่อให้สอดคล้องกับชื่อในการแสดงหมอลำ

ในปี พ.ศ. 2525 ได้รับคัดเลือกให้แสดงหมอลำเฉลิมพระเกียรติหน้าพระที่นั่งในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ของกลุ่มแม่บ้านจังหวัดอุดรธานี และเป็นครูสอนหมอลำทำให้มีลูกศิษย์ดังนี้

หมอลำสุปราณี ลมบน หมอลำเจนจิต ลมบน และหมอลำอุสา ลมบน ในปี พ.ศ. 2528 ได้รับรางวัลชนะเลิศในการประกวดหมอลำที่จังหวัดมหาสารคามในขณะนี้ได้มีเจ้าภาพติดต่อให้แสดงหมอลำอย่างต่อเนื่องโดยได้รับค่าจ้างแต่ละงาน 3,500 – 5,500 บาท ต่องาน แล้วแต่ระยะทางใกล้ไกล

ในปีพ.ศ. 2547 ได้รับรางวัลเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินพื้นบ้านอีสานสาขา ศิลปะการแสดง (หมอลำ) จากสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และได้ผลิตสื่อวีดีโอ ซีดี ในการเผยแพร่กลอนลำประยุกต์เช่น

1. กลอนลำปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม หลักธรรมคำสอน ทางพุทธศาสนา
2. กลอนลำการต่อต้านโรคนครัส ยูงลาย
3. กลอนลำการรณรงค์ไม่กินปลาดิบ
4. กลอนลำต่อต้านยาเสพติด

ปัจจุบัน สำนักงานหมอลำคณะเสงี่ยม ลมบน ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 1/2 ถนนหมากแข้ง ซ้ำงวัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โทรศัพท์ 086 - 2309289

ภาพที่ 31 สำนักงานหมอลำคณะเสงี่ยม ลมบน ตั้งอยู่ที่ซ้ำงวัดมัชฌิมาวาส บ้านเลขที่ 1/2 ถนนหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล
8 พฤษภาคม 2551

สำนักงานหมอลำคณะสำรอง สาธการ

หมอลำสำรอง สาธการ เกิดเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2491 ที่บ้านโคก ตำบล โพนงาม อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เป็นบุตรของนายบุญ สาธการและนางหลง สาธการ มีพี่น้องจำนวน 9 คน ได้แก่ นางสาว สาธการ นางสาวเสาร์ สาธการ นางสาวคำมี สาธการ นายประพจน์สาธการ นายสิงห์ สาธการ นายสำรอง สาธการ นายบุญกอง สาธการ นางวันทอง สาธการและนางสำลี สาธการ สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดบ้านโคกสำราญ และได้บวชเรียนจนจบปริยัติธรรมชั้นตรีหมอลำสำรอง สาธการ เป็นบุคคลที่สนใจศึกษา และเรียนรู้เกี่ยวกับหมอลำมาตั้งแต่เด็ก เมื่อมีหนังสือหรืองานบุญประเพณีต่างๆ ในหมู่บ้านสมัยก่อน ชอบฟังเขาเปิดแผ่นเสียงหมอลำตามงานวัด หมอลำที่ชอบมากที่สุด คือ หมอลำเคน ดาเหลา และได้พยายามจดจำคำกลอนจากแผ่นเสียงในงานต่างๆ ท่องเนื้อกลอนลำจนจำได้ และฝึกลำตามทำนองของหมอลำเคน ดาเหลา ได้จนเป็นที่ชื่นชอบของญาติมิตรตั้งแต่อายุเพียง 5-6 ขวบ หากมีงานบุญประจำปีแต่ละหมู่บ้านผู้เป็นบิดาหรือญาติมักจะอุ้มพาไปลำออกกระจายเสียงตามงานวัด ละได้รับรางวัลเป็นเงินจากเจ้าอาวาสตลอดทั้งผู้ฟังเสมอมาหลังจากจบปริยัติธรรมชั้นตรีแล้วได้ขอร้องให้บิดาและญาติพาไปเรียนลำกับหมอลำวิไล ปากไฟ ที่อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ซึ่งการเรียนลำเป็นไปด้วยความยากลำบากเนื่องจากต้องทำงานรับใช้ผู้เป็นครูอย่างหนัก ทั้งช่วยทำนา เลี้ยงควาย แบกฟืน หาบน้ำเพื่อเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระของครูด้วยความอดทน เพียรพยายามจนสำเร็จการเรียนจากครูโดยใช้เวลาเพียงปีเศษก็ออกลำได้ตั้งแต่อายุเพียง 16 ปี และสามารถลำคู่กับหมอลำชั้นครูได้ด้วยความคิดที่จะพัฒนาการลำให้ดีเป็นที่ชื่นชอบของเจ้าภาพ จึงได้ไปศึกษาเพิ่มเติมความรู้ความสามารถท่วงทำนอง จังหวะ ลีลาท่าทางการลำกับหมอลำทองอินทร์ มันทะราที่จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นระยะเวลา 3 เดือน และเกิดความชื่นชอบการลำของหมอลำสายขนลังทมณีซึ่งลำชนะเลิศได้โล่ทองระดับประเทศเป็นที่นิยมของเจ้าภาพในภาคอีสานในสมัยนั้น จึงขอฝากตัวเป็นลูกศิษย์ฝึกฝนเพิ่มเติมอยู่เป็นระยะเวลา 5 เดือน จึงสำเร็จการศึกษาและออกลำได้อย่างสง่างามเต็มเปี่ยมด้วยลีลาท่าทางและกลอนลำที่มีคุณภาพ ตลอดทั้งน้ำเสียงเป็นที่ประทับใจของผู้ฟังทั่วภาคอีสานได้รับงานลำอย่างมากมายจนได้รับการติดต่อให้ลำเผยแพร่ทางวิทยุและโทรทัศน์ในสมัยนั้นเมื่อปี พ.ศ. 2518 จังหวัดอุดรธานี ได้มีการประกวดหมอลำกลอนชิงถ้วยรางวัลจากนายกรัฐมนตรีนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ที่งานประจำปีทุ่งศรีเมือง ได้มีหมอลำกลอนเข้าร่วมแข่งขันทั่วภาคอีสาน จำนวน 42 คู่ ประกวดกันทั้งกลางวันและกลางคืน 10 วัน 10 คืน ด้วยคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญด้านการลำของภาคอีสาน เช่น หมอลำบุญเพ็ง ฝัฝิวชัย หมอลำเคนดาเหลา โดยมีนายทองคำ เข็นวัฒนา นายกสมาคมหมอลำอุดรธานี และหน่วยงานทางราชการร่วมเป็นกรรมการ ผลปรากฏว่านายสำรอง สาธการ ได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวด

หมอลำฝ่ายชายได้รับถ้วยรางวัลของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ถือว่าเป็น การประสบความสำเร็จในชีวิตการเป็นศิลปินหมอลำเป็นครั้งแรก หลังจากนั้นจึงได้บวชใน พระพุทธศาสนา เป็นเวลา 1 พรรษา เพื่อตอบแทนพระคุณบิดาและมารดา ได้เรียนเพิ่มเติม และ สอบเทียบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 7 เมื่ออายุได้ 29 ปี ได้สมรสกับนางหนูน้อย โพธิ์ศรีพรหม มีบุตรด้วยกัน 2 คน คือ นายราชันต์ สาธุการ และนายนิรันดร สาธุการ ปี พ.ศ. 2529 ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคามได้จัดการประกวดหมอลำกลอน เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวครบรอบ 60 พรรษา โดยมีเกณฑ์ในการประกวดที่สำคัญ คือ กลอนเทิดพระเกียรติมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่มีต่อพสกนิกรในถิ่นทุรกันดารโดยไม่เห็นแก่ความลำบากตรากตรำพระวรกาย เพื่อความสงบสุขของพสกนิกรในทุกภูมิภาค(40 คะแนน) น้ำเสียงที่ไพเราะ ชัดเจน ฐะหนักแน่นและ ถูกอักขระ (20 คะแนน) ท่าทาง ลีลาจังหวะ (10 คะแนน) มีค่านิยมไทย (แต่งตัวนิยมไทยและ พื้นเมือง) (10 คะแนน) มีมารยาทที่ดีในการลำให้เกียรติผู้ชม (10 คะแนน) และลำตรงตามเวลาที่ กำหนด (10 คะแนน) รวมทั้งสิ้น 100 คะแนน ซึ่งมีหมอลำทั่วภาคอีสานให้ความสนใจเข้าแข่งขัน จำนวนมาก ผลการตัดสินของคณะกรรมการปรากฏว่าหมอลำสำรอง สาธุการ ได้รับรางวัล ฝ่ายชายยอดเยี่ยมได้รับโล่เกียรตินิยมทำให้มีชื่อเสียงไปทั่วประเทศและได้มีบริษัทแผ่นเสียงมาติดต่อให้อัดเสียงให้แก่บริษัท เพื่อจำหน่ายทั่วประเทศ ได้แก่ บริษัทเออีอาร์ เจ้าเก่า และห้างหุ้นส่วนจำกัด เสกสรรเทพ แผ่นเสียง โดยได้อัดแผ่นเสียงหลายสิบแผ่นด้วยบทกลอนทำนองที่แต่งขึ้นเองทั้งสิ้น เป็นทำนองล่องยาว ทำนองเตี้ยทำนองลำเพลิน เช่น ลำเพลินบาเรน (ภาค 1-2) ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2522 ห้างเทพโรต้า กรุงเทพมหานครได้มาติดต่อให้ไปอัดเทปลำซิ่ง 2 ชุด ได้แก่ ชุดแรก ลำซิ่งอีหลี และชุดที่สอง ลำซิ่งลูกเดียว วางจำหน่ายทั่วประเทศ ปัจจุบันหมอลำสำรอง สาธุการ ได้เผยแพร่ความรู้ข่าวสาร คุณธรรม จริยธรรมวัฒนธรรม คำสั่งสอนทางกลอนลำสู่สังคมทั้งทาง ด้านวิทยุและโทรทัศน์เสมอมา นอกจากนี้ หมอลำสำรอง สาธุการ ยังได้ถ่ายทอดความรู้ความสามารถ ที่ได้ฝึกฝนศึกษา พัฒนามาตลอดชีวิตสู่เยาวชนและประชาชนผู้สนใจที่มาฝากตัวเป็นลูกศิษย์อย่าง มากมาย ได้แก่ หมอลำยสุคใจแดนอุดร หมอลำมังกร สารที หมอลำอาคม อาร้อน หมอลำ ประยูร สาธุการ หมอลำทองใสดาวรุ่ง หมอลำสายัณห์ ดาวรุ่ง หมอลำเจริญ เสียงเรไร หมอลำ บุญเพ็ง อุ้นทยา หมอลำสำอางค์ดาวรุ่ง หมอลำถวิล ดาวรุ่ง หมอลำทรัพย์ ดาวรุ่ง หมอลำเส็งยม ดาวรุ่ง หมอลำพิศมัย ดาวรุ่งและหมอลำลำลี ดาวรุ่ง ซึ่งวิธีการเผยแพร่ถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ ยูวชนผู้สนใจเป็นลูกศิษย์ คือสอนให้ลูกศิษย์มีคุณธรรม จริยธรรม มีสัมมาคารวะ คือ ให้ความเคารพต่อครูอาจารย์ มีจิตใจที่มีความกตัญญูกตเวทีและเอื้ออารีต่อมิตรสหายเพื่อนร่วมงาน มีความเคารพนอบน้อมต่อหมอลำที่มีความอาวุโสต่อตนเอง ชื่อสัตย์สุจริตจริงใจต่อหมู่คณะ

มีความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน รู้จักหน้าที่ไม่เอาเปรียบ ไม่เห็นแก่ตัว มีความรับผิดชอบ รู้จักช่วยเหลือมิตรสหาย ตลอดทั้งรู้จักให้รู้จักเสียสละและมีน้ำใจ โดยมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ ลูกศิษย์ได้สืบสานมรดกการรำ คือให้ลูกศิษย์ท่องกลอนลำโดยเรียงลำดับกลอนจากกลอนลำที่นำไปใช้ในการแสดงในงาน ตั้งแต่กลอนไหว้ครู บูรพาจารย์จนถึงกลอนอำลาเจ้าภาพ สาธิตการรำโดยครูเป็นผู้ลำให้ฟังแสดงท่าทางประกอบการลำแต่ละกลอนพร้อมปฏิญาณ ไหวพริบในการแก้กลอนและการพูดประกอบแต่ละกลอน ให้ฟังจากเทพของครูที่อัดให้ ให้ศิษย์ฝึกลำต่อหน้ากระจกและต่อหน้าครู ให้ขึ้นลำบนเวทีหมอลำก่อนเวลาที่ครูแสดงในสถานที่ต่างๆ นำทีมนักเรียนหมอลำไปหาประสบการณ์ตรงโดยให้ไปนั่งดู จดจำ สังเกตการลำและการแสดงของครูบนเวที ให้ศิษย์อัดเทปฟังการลำของตนเองเพื่อหาทางแก้ไขและพัฒนาข้อบกพร่องของตนและมีการประเมินความรู้ความสามารถ เพื่อเติมให้เต็มก่อนให้ออกไปปฏิบัติงานอย่างอิสระ และแต่งกลอนลำขึ้นใหม่ ให้แก่ศิษย์เพื่อให้ทันต่อเหตุการณ์และยุคสมัยตลอดระยะเวลาที่ดำรงชีวิตของการเป็นศิลปินของหมอลำสำรอง สาธุการได้ช่วยเหลือสังคมและหน่วยงานของทางราชการอยู่ตลอดเวลา จนเป็นที่ยอมรับของวงการหมอลำสังคมและหน่วยงานทางราชการต่างๆ ทั่วภาคอีสาน จนถึงว่าหมอลำสำรอง สาธุการเป็นผู้ผลงานดีเด่นและได้ใช้ภูมิปัญญาประสบการณ์ของตนเองพัฒนาอาชีพของตนสู่ความเป็นเลิศ และถ่ายทอดองค์ความรู้สู่เยาวชนให้สืบสานมรดกอีสานหมอลำกลอนให้คงอยู่คู่ภาคอีสานสืบไปนอกจากนี้ยังมีความสามารถในการแต่งกลอนลำ เพื่อนำมาใช้ลำเองและเผยแพร่แก่ลูกศิษย์ซึ่งทันต่อเหตุการณ์และค่านิยมของสังคมอยู่เสมอ ปี พ.ศ. 2548 ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็นศิลปินพื้นบ้านอีสานจากสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

สำนักงานหมอลำคณะยุภาพร สายลมเย็น

สำนักงานหมอลำคณะหมอลำยุภาพร สายลมเย็น หรือยุภาพรโปรมโชน ก่อตั้งโดยนางยุภาพร อินทร์ธีราช ปัจจุบันอายุ 48 ปี เกิดเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ.2503 ที่บ้านโนนป่าปาก ตำบลบัวตูม อำเภอโซ่พิสัย จังหวัดหนองคาย เป็นบุตรของนายสิงห์ทอง ดอนพานูญ และนางวรรณทา ดอนพานูญ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นบุตรคนที่ 3 ในจำนวนพี่น้อง 4 คน คือ นางหนูหรั่ง ดอนพานูญ นางคำกลิ้ง ดอนพานูญ นางยุภาพร ดอนพานูญ และนางหนูตัง สติตเลขา สำเร็จการศึกษาประถมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนดอนสว่างวิทยายนต์ อำเภอเมือง จังหวัดคณาพิสนธุ์สมรสกับนายบรรลักษ์ อินทร์ธีราช อาชีพรับราชการ มีบุตร 3 คน คือ นางสาวทิพวรรณ อินทร์ธีราช นายธีระวุฒิน์ อินทร์ธีราช และนายธีระวัฒน์ อินทร์ธีราช

นางยุภาพร อินทร์ธีราช ในวัยเด็กรักการอ่านการเขียนหนังสือ ชอบฟังเรื่องเล่านิทานพื้นบ้านจากผู้อาวุโส ชอบแสดงออกตั้งแต่เด็ก มีความใฝ่ฝันที่จะเป็นนักแสดงและนักแต่งเพลง ในเมื่อปี พ.ศ.2517 บิดามารดาได้ส่งไปเรียนหมอลำกับ หมอลำอรพิน ป้อมแสนศรี ที่บ้านดอนเสมียน ตำบลหลุบ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เรียนได้ 3 ปีจนสามารถออกแสดงกับคณะของครูได้ ในปี พ.ศ.2522 ได้เข้ามาสังกัดสำนักงานหมอลำคณะแม่คำภา รัชชโชติ ที่จังหวัดขอนแก่น และฝึกการแสดงหมอลำเพิ่มเติมจากหมอลำคำภา รัชชโชติ

ในปี พ.ศ.2527 ได้ เข้ามาสังกัดสำนักงานหมอลำคณะแม่ดอกไม้ กลางสาคร ที่บ้านเฝ้าไร่ ตำบลเฝ้าไร่ อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย

ในปี พ.ศ.2529 หมอลำสุนทร นกเขาหลิวงได้ชักชวนให้มาตั้งสำนักงานหมอลำที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส เพราะหากย้ายเข้ามาจะได้งานแสดงหมอลำมากขึ้นเพราะบริเวณพื้นที่ข้างวัดมัชฌิมาวาสเป็นแหล่งศูนย์รวมศิลปินหมอลำในจังหวัดอุดรธานี ถ้าผู้ว่าจ้างมาติดต่อมีโอกาสสามารถเลือกคณะหมอลำต่าง ๆ ในสำนักงานหมอลำได้หลากหลาย ในระยะนี้ได้มาเข้าเป็นบ้านพักและเริ่มมีผู้สนใจเข้ามาสมัครเรียนหมอลำ จนกระทั่งได้เปิดเป็นสำนักงานหมอลำคณะยุภาพร สายลมเย็น ได้เช่าพื้นที่ แม่คำไหล สุวรรณหงษ์ เปิดรับงานแสดงหมอลำกลอนได้รับการติดต่อให้ไปร่วมแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอน ในคณะนงูทอง จังหวัดอุดรธานี คณะเพชรนครหลวง จังหวัดอุดรธานี คณะอุดรแสงเพชร จังหวัดอุดรธานี ทำให้ได้รับประสบการณ์ในการแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอน

ในปีพ.ศ.2531 เปิดรับงานแสดงหมอลำกลอน หมอลำกลอนซึ้ง และรับประพันธ์กลอนลำ จนกระทั่งมีลูกศิษย์เข้ามาเรียน และเข้ามาสังกัดสำนักงานหมอลำคณะยุภาพร สายลมเย็น ดังนี้

1. หมอลำบุญโฮม	ระฆังทอง	จังหวัดมหาสารคาม
2. หมอลำดวงดาว	ลมกุด	จังหวัดกาฬสินธุ์
3. หมอลำรัศมี	สายลมเย็น	จังหวัดมหาสารคาม
4. หมอลำพิศมัย	สายลมเย็น	จังหวัดหนองบัวลำภู
5. หมอลำขุวดี	สายลมเย็น	จังหวัดกาฬสินธุ์
6. หมอลำคำพันธ์	ม้าซึ้ง	จังหวัดกาฬสินธุ์
7. หมอลำอรทัย	สายลมเย็น	จังหวัดอุดรธานี
8. หมอลำขุวดีน้อย	สายลมเย็น	จังหวัดอุดรธานี
9. หมอลำอรอุมา	สายลมเย็น	จังหวัดสกลนคร
10. หมอลำพิมใจ	สายลมเย็น	จังหวัดหนองคาย
11. หมอลำผกาวรรณ	สายลมเย็น	จังหวัดอุดรธานี

12. หมอลำไกรสร กิ่งอีสาน จังหวัดอุครธานี

สำนักงานหมอลำคณะยุภาพร สายลมเย็น สามารถสร้างลูกศิษย์และมีสมาชิกหมอลำในสำนักงานมากขึ้นและยังถ่ายทอดศิลปะการแสดงหมอลำให้ผู้สนใจอย่างต่อเนื่อง ผู้ที่เข้ามาเรียนจะให้ใช้นามสกุลสายลมเย็น เพื่อเป็นการสืบทอดการแสดงหมอลำ เมื่อผู้มาเรียนมีชื่อเสียงก็จะแยกไปตั้งสำนักงานหมอลำเป็นของตัวเอง ตามจังหวัดต่าง ๆ ผลงานด้านการบันทึกเสียง เทป ซีดี วีซีดี

พ.ศ.2534 บริษัทธารบุตรสเตอร์โอ ได้มาติดต่อให้บันทึกเสียงชุด “ซึ่งลูกเดียว” ร่วมกับหมอลำคณะสำรอง สาธุกาล

พ.ศ.2534 บันทึกเสียงให้กับบริษัท ธารบุตรสเตอร์โอ ร่วมกับหมอลำสำรอง สาธุกาล

พ.ศ.2544 บันทึกวีซีดีชุด “ซึ่งสะท้านโลก” ร่วมกับหมอลำสังวาลน้อย ดาวเหนือ

พ.ศ.2544 บันทึกวีซีดีชุด “เกี่ยวชิงซู้ตลก” โดยประพันธ์กลอนลำเอง และได้บันทึกการแสดงร่วมกับหมอลำทองพูล หนวดเหล็ก หมอลำสมบัติ ศรีทะบาล

ผลงานด้านการประพันธ์กลอนลำ

สำนักงานหมอลำคณะยุภาพร สายลมเย็น นอกจากจะรับงานแสดงหมอลำ ยังรับงานประพันธ์กลอนลำทำนองต่างๆ เช่น ทำนองลำทางสั้น ทำนองทางยาว ทำนองลำเตี้ย ให้กับหน่วยงานภาครัฐบาล เอกชน ดังนี้

1. พ.ศ.2542 ประพันธ์กลอนลำซึ่ง หาแฟน ให้กับบริษัทธารบุตรสเตอร์โอ ในการบันทึกเสียงที่จังหวัดอุบลราชธานี

2. พ.ศ.2545 ประพันธ์กลอนลำซึ่ง เทียวเมืองอุครธานี ให้กับสำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุครธานี

3. พ.ศ.2546 ประพันธ์กลอนลำล่องเพื่อสุขภาพ

4. พ.ศ.2550 ประพันธ์กลอนลำเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในงานอนุสาวรีย์ปราบฮ่อหลวงพ่อพระใส ประกวอดหมอลำกลอนย้อนยุค ซึ่งด้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี ได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1

นอกจากผลงานการแสดง การประพันธ์กลอนลำ ยังได้เป็นวิทยากรให้กับหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน ดังนี้

1. วิทยากรโครงการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านยาเสพติดจัดโดย นายวินัย ดอนโคตรจันทร์ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเลื่อม ปี พ.ศ.2540

2. ร่วมงานเฉลิมฉลองคาและชงตราสัญลักษณ์เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ จัดโดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุครธานี ปี พ.ศ.2547

3. เป็นวิทยากรโครงการสร้างจิตสำนึกการเสริมสร้างสุขภาพ จัดโดยสาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2546

4. วิทยากรสัมมนาสร้างองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น โครงการวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างศักยภาพของหมอลำเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น” ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ปี พ.ศ. 2551

ปัจจุบันสำนักงานหมอลำคณะยูภาพร สายลมเย็น ตั้งอยู่ที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โทรศัพท์ 089 – 8425351 เปิดรับงานแสดงหมอลำในสำนักงาน ดังนี้ หมอลำกลอน หมอลำกลอนซิ่ง หมอลำซิ่งซู้ หมอลำเพลิน หมอลำเรื่องต่อกลอน รับงานดนตรีอิเล็กทรอนิกส์ รับงานทางเครื่อง บริการเวที เครื่องเสียง และยังมีห้องบันทึกเสียง รับประพันธ์กลอนลำและเปิดสอนหมอลำให้กับผู้สนใจ

ภาพที่ 32 สำนักงานหมอลำคณะยูภาพร สายลมเย็น

ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

31 กรกฎาคม 2551

สำนักงานหอการค้าของเหล่า ท่องพระจันทร์

หมอลำของเหล่า ท่องพระจันทร์ มีชื่อ-สกุลจริงว่านางเหล่า ท่องพระจันทร์เกิดเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2489 เป็นบุตรสาวคนที่ 7 ของนายพัน ท่องพระจันทร์และนางนางอำคา ท่องพระจันทร์ ในจำนวนพี่น้อง 9 คน เป็นชาย 3 คน และหญิง 6 คน สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านสร้างแป้น ตำบลเชียงพิณ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานีเมื่ออายุได้ 20 ปี สมรสกับนายอุทัย ศรีนันทาสุวัฒน์ ประกอบอาชีพอิสระ สถานะปัจจุบันหย่าร้าง มีบุตรร่วมกัน 3 คน เป็นชาย 2 คน และหญิง 1 คน ได้แก่ นางสาวใจศรีนันทาสุวัฒน์ นายชนวัฒน์ ศรีนันทาสุวัฒน์ และนายวรวิทย์ ศรีนันทาสุวัฒน์ หมอลำของเหล่าท่องพระจันทร์ เริ่มเรียนหมอลำเมื่ออายุ 35 ปี และเป็นศิษย์รุ่นแรก ๆ ของหมอลำบุญเพ็งไฟผิวชัย เริ่มประกอบอาชีพครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2524 ปัจจุบันยังประกอบอาชีพหมอลำประเภทหมอลำกลอนพื้นบ้าน (ลำแคน) โดยใช้ชื่อการแสดงว่า หมอลำของเหล่า ท่องพระจันทร์หมอลำของเหล่า ท่องพระจันทร์ ได้รับการถ่ายทอดศิลปะการแสดงหมอลำกลอนจากหมอลำบุญเพ็งไฟผิวชัย ซึ่งเป็นครูผู้ฝึกสอนในด้านด้านวรรณศิลป์ ได้แก่ ถูกฝึกฝนให้มีความเข้าใจฉันทลักษณ์ในการแต่งคำประพันธ์ รู้จักเลือกสรรถ้อยคำสำนวนที่ไพเราะและมีความหมายมาใช้ในการเรียบเรียง เข้าใจในเรื่องท่วงทำนองลำและจังหวะในการลำให้สอดคล้องกันได้ซึ่งช่วยให้กลอนไพเราะ รวมทั้งถูกฝึกฝนให้เป็นผู้ที่มีความรู้ทั้งด้านคีตโลกและคีตธรรมเช่น ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การทำมาหากิน ขนบธรรมเนียมประเพณี ความรู้ด้านบาปบุญคุณโทษ ข้อธรรมะต่างๆ พุทธประวัติหรือนิทานชาดก นิทานเรื่องวรรณคดีต่าง ๆ เป็นต้น ส่งผลให้การเสนอเนื้อหาสาระในกลอนลำถูกต้องทำให้ผู้ฟังเกิดความเชื่อถือศรัทธานอกจากนั้นหมอลำของเหล่า ท่องพระจันทร์ ยังได้ถูกฝึกฝนให้เป็นผู้รักการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ทันต่อเหตุการณ์และสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นจริงตลอดจนเป็นผู้มีสติปัญญาและปฏิภาณไหวพริบดีในการถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้ฟัง หมอลำของเหล่า ท่องพระจันทร์ เป็นอีกบุคคลหนึ่งที่มีขนบประเพณีและพฤติกรรมที่ดีงามในด้านการแสดงหมอลำกลอน ซึ่งพฤติกรรมที่ผู้ชมชื่นชอบ คือ การเป็นคนสุภาพอ่อนน้อมถ่อมตนไม่ถือตัว เวลาไปแสดงผู้ชมมักจะชื่นชอบในการไม่เย่อหยิ่ง ทำตัวเป็นกันเองกับผู้ชมและเจ้าภาพทั้งยังเป็นมิตรกับทุกคน ช่วงเวลาแสดงหมอลำของเหล่าท่องพระจันทร์ ได้ใช้ความสามารถความชำนาญในการแสดงบทบาทเข้าถึงบท เช่น บทโสกเศร้าบทร้องไห้ บทเกี่ยวพาริสี บทรัก บทคำทอ เป็นต้น รวมทั้งเวลาจบการแสดงจะลาล่าผู้ชมเจ้าภาพได้อย่างสุภาพ นอกจากหมอลำหมอลำของเหล่า ท่องพระจันทร์ จะเป็นหมอลำที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีการแสดงที่เข้าถึงบทบาทที่แสดงแล้วยังมีจรรยาบรรณที่มีความซื่อสัตย์ตรงต่อเวลานัดหมายมีความรับผิดชอบในการแสดง และไม่นำปัญหาส่วนตัวมา

ยุ่งเกี่ยวเวลาแสดงหมอลำกลอน ซึ่งถือเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จด้านการแสดงหมอลำของหมอลำหมอลำทองหล้าทองพระจันทร์

สำนักงานหมอลำคณะสมพงษ์ มาพร

สำนักงานหมอลำคณะสมพงษ์ มาพร ก่อตั้งโดย นายสมพงษ์ มาพร อายุ 39 ปี สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนน้ำสวยมิตรภาพ จังหวัดหนองคาย บิดาชื่อ นายบุญชู มาพร มารดาชื่อนางเกสร มาพรประกอบอาชีพหมอลำ หลังจากสำเร็จการการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 บิดามารดาซึ่งมีอาชีพหมอลำจึงได้ฝึกกลอนให้ จนสามารถกลอนจังหวะทำนองจนแก่ต่อมาได้ฝึกท่องจำกลอนลำ กับหมอลำทองหมูน ล้อมแลง ที่บ้านน้ำสวย อำเภอสระใคร จังหวัดหนองคาย ได้เรียนบทกลอนประวัติศาสตร์พุทธประวัติ และวรรณกรรมท้องถิ่น ได้เรียนหมอลำเพิ่มเติม กับหมอลำปรีดา แก้วเสด็จ และออกลำครั้งแรกในงานอุทิศส่วนกุศล ที่อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ลำคู่กับหมอลำนันทนา แก้วเสด็จ ได้ค่าจ้าง 1,200 บาท

ในปี พ.ศ. 2523 ได้เข้ามาสังกัดสำนักงานหมอลำคณะ สุนทร ชัยรุ่งเรือง ซึ่งเป็นลุงที่บ้านเหล่านางเม็ง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ในระยะนี้ได้ฝึกจังหวะทำนองหมอลำเพิ่มเติมกับหมอลำสุนทร ชัยรุ่งเรือง โดยได้เทคนิคการลำโต้ตอบ และการฝึกลำประชันกลอน

ในปี พ.ศ. 2525 ได้เปิดสำนักงานหมอลำที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ร่วมกับหมอลำบุญกอง ชอนไช เนื่องจากหากย้ายเข้ามาเปิดสำนักงานหมอลำจะมีงานแสดงเพิ่มมากขึ้น เพราะสำนักงานข้างวัดมัชฌิมาวาสเป็นศูนย์รวมหมอลำ หากมีผู้ว่าจ้างไปแสดงจะมีโอกาสได้เลือกหมอลำมากกว่า 30 คณะ ในปี พ.ศ. 2548 ได้แสดงหมอลำที่ประเทศฮ่องกง เป็นการเผยแพร่ศิลปการแสดงหมอลำให้กับคนไทยที่ไปทำงานต่างประเทศ ปี พ.ศ. 2549 ได้มีผู้ติดต่อให้ไปแสดงหมอลำ ที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน หมอลำสมพงษ์ มาพรคลุกคลีกับวงการหมอลำมาตั้งแต่เด็กทำให้มีประสบการณ์ออกแสดงหมอลำกลอนคู่กับหมอลำฝ่ายหญิง ดังนี้

1. หมอลำพัชรี แก้วเสด็จ
2. หมอลำปรีดา แก้วเสด็จ
3. หมอลำสุมณฑา ชาติทอง
4. หมอลำเลิศสนภา กระจ่างทอง
5. หมอลำนันทนา แก้วเสด็จ
6. หมอลำอุสา ลมหวาน
7. หมอลำลาวัลย์ ดาวเหนือ
8. หมอลำพวงเพ็ญ กาพพันธ์

9. หมอลำแสงทอง ดาวเหนือ

10. หมอลำพรพิมล แก้วเสด็จ

11. หมอลำอุไร เสียงสังข์

ในปี พ.ศ. 2543 ได้เข้าประกวดหมอลำในงานเทศกาลประจำปีทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุดรธานี ได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1 พ.ศ. 2546 ได้เข้าประกวดหมอลำกลอนซึ่ง จัดโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1 ของภาคอีสาน พ.ศ. 2549 ได้เข้าร่วมประกวดหมอลำกลอนในงานกาชาด อนุสาวรีย์ปราบฮ่อ หลวงพ่อพระใส จังหวัดหนองคาย ผลงานด้านการบันทึกเสียง

พ.ศ. 2531 บันทึกเทป ชุดสอยมหมันส์ กับบริษัทราชบุตรสเตอร์ไอ

พ.ศ. 2541 บันทึกเทป ชุดหลักสูตรลำซิ่ง กับบริษัทราชบุตรสเตอร์ไอ

พ.ศ. 2545 บันทึกวีซีดี ชุดซึ่งระเบิด กับบริษัทราชบุตรสเตอร์ไอ

ปัจจุบันสำนักงานหมอลำคณะสมพงษ์ มาพร ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 1/1 ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี รับงานแสดงหมอลำกลอน หมอลำซิ่ง เช่าพื้นที่ของนายปลัดเชิด รัชตะสุวรรณ ในพื้นที่ 3 ตารางเมตรข้างวัดมณีมาวาส

ภาพที่ 33 สำนักงานหมอลำคณะสมพงษ์ มาพร

ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

30 กรกฎาคม 2551

ผู้ศึกษาด้านซำถ่ายภาพร่วมกับ หมอลำสมพงษ์ มาพรด้านขวาณ บ้านเลขที่ 1/1 ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

สำนักงานหอลาคณะเลิศสภา กระจิงทอง

สำนักงานหอลาคณะเลิศสภา กระจิงทอง ก่อตั้งโดย นางเลื่อนนภา สิงหังศ์ อายุ 38 ปี เกิดวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2513 ที่บ้านนารายณ์ อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี บิดามารดา มีอาชีพทำนา มารดาคือนางบัวจันทร์ สิงหังศ์ อดีตเป็นนางเอกหมอลำเรื่องต่อกลอน นางเลื่อนนภา สิงหังศ์ เมื่อสำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนบ้านนารายณ์ จังหวัดอุดรธานี ในปี พ.ศ.2526 บิดามารดาได้ส่งไปเรียนหมอลำกลอน กับหมอลำบุญเพ็ง ปัทมาลี ที่จังหวัดขอนแก่น ซึ่งได้เรียนรู้การใช้เสียงและเทคนิคการท่องจำกลอนลำ ในปีพ.ศ. 2528 ศึกษาการแสดงหมอลำกลอน กับหมอลำคณะบุญกอง ซอนไซ ที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

ในปีพ.ศ. 2531 ได้เรียนรู้การแสดงหมอลำกลอน หมอลำกลอนซึ่งเพิ่มเติมจากหมอลำสุมณฑา ชาติทอง ที่สำนักงานหมอลำสุมณฑา ชาติทอง ข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี จนกระทั่งออกแสดงหมอลำได้ครั้งแรกที่งานบุญผะเหวด ที่บ้านถิ่น อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี แสดงคู่กับหมอลำสมพงษ์ มาพร ได้ค่าจ้าง 800 บาท จนทำให้เริ่มมีชื่อเสียงในการแสดงหมอลำ โดยใช้ชื่อในการแสดงหมอลำว่า ทองเลื่อน กระจิงทอง ในปีพ.ศ. 2542 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นเลิศสภา กระจิงทองในระยะนี้ ได้เข้ามาเช่าห้องแถวของนายปลัดเชิด รัชตะสุวรรณ ในพื้นที่ 5 ตารางเมตร เปิดสำนักงานหอลาคณะเลิศสภา กระจิงทอง ที่บ้านเลขที่ 11/2 ข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ในปี พ.ศ. 2544 ได้มีผู้สนใจเข้ามาสมัครเรียนหมอลำที่สำนักงาน ทำให้ถ่ายทอดศิลปะการแสดงหมอลำ และมีสมาชิก ดังนี้

1. หมอลำมงคล เสียงอีสาน	อำเภอหนองวัวซอ	จังหวัดอุดรธานี
2. หมอลำวีระพล กระจิงทอง	อำเภอบ้านฝ้อ	จังหวัดอุดรธานี
3. หมอลำกฤติยา กระจิงทอง	อำเภอศรีบุญเรือง	จังหวัดหนองบัวลำภู
4. หมอลำลินดา กระจิงทอง	อำเภอบ้านฝ้อ	จังหวัดอุดรธานี
5. หมอลำสุกัญญา กระจิงทอง	อำเภอเพ็ญ	จังหวัดอุดรธานี
6. หมอลำจริน กระจิงทอง	อำเภอเพ็ญ	จังหวัดอุดรธานี

โดยลูกศิษย์ที่เข้ามาเรียนเมื่อออกแสดงได้ จะให้ใช้นามสกุล กระจิงทอง เนื่องจากการสืบทอดศิลปะการแสดงหมอลำ ในปีพ.ศ. 2546 ได้มีบริษัทนำเข้าอาหารไทยมาติดต่อให้ไปแสดงหมอลำประเทศอิสราเอล จึงได้เผยแพร่การแสดงให้กับคนไทยที่ทำงานต่างประเทศชม และให้ชาวต่างประเทศ ได้รู้จักกับศิลปะการแสดงหมอลำมากขึ้น สำนักงานหอลาคณะเลิศสภา กระจิงทองเปิดรับงานแสดงหมอลำประเภทต่างๆ ดังนี้ หมอลำกลอน หมอลำกลอนซึ่ง หมอลำเรื่องต่อกลอน หมอลำเพลิน รับงานด้านภาพยนตร์ และมีเวที เครื่องเสียง ประจำสำนักงานหมอลำ

ปัจจุบันสำนักงานหมอลำคณะเลิศจนภา กระจิงทองตั้งอยู่ข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 34 สำนักงานหมอลำคณะเลิศจนภากระจิงทอง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง
จังหวัดอุดรธานี

ที่มา: เฉลิมพล ศรีบุญเรือง

6 สิงหาคม 2551

สำนักงานหมอลำคณะเล็กอุดร

สำนักงานหมอลำคณะเล็กอุดรก่อตั้งโดยนางจรีพร อนุประดิษฐ์เกิดวันที่ 2 เดือน มิถุนายน พ.ศ.2510 ปัจจุบันอายุ 41 ปี ภูมิลำเนาบ้านหนองกวาง ตำบลสี้อ อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานีบิดานายชาญชัย อนุประดิษฐ์ มารดานางสมาน อนุประดิษฐ์ ประกอบอาชีพชาวนาสำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

ในปี พ.ศ. 2536 บิดามารดาได้ให้เรียนหมอลำกับหมอลำเสาร์ ที่บ้านกุดจิก ตำบลกุดจิก อำเภอท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ เรียนได้ 6 เดือน สามารถออกแสดงหมอลำร่วมกับอาจารย์สอนหมอลำได้ โดยใช้ชื่อในการแสดงหมอลำว่า “จรีรัตน์ รุ่งอีสาน”

ในปี พ.ศ. 2537 ได้เรียนรู้การแสดงหมอลำเพิ่มเติมกับหมอลำสำรอง ลมบล ที่บ้านกุดจิก ตำบลกุดจิก อำเภอท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้ออกแสดงหมอลำครั้งแรก ซึ่งเป็นงานแสดงหมอลำที่มีผู้ว่าจ้างติดต่อให้แสดงโดยตรงในงานกฐิน บ้านน้ำฆ้อง อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ลำคู่กับหมอลำสมรอง ลมบล ได้รับค่าตอบแทน 8,000 บาท

ในปี พ.ศ. 2538 ได้ศึกษาบทบาทการแสดงหมอลำเพิ่มเติมกับหมอลำดอกไม้ กลางสาคร ที่อำเภอเขาสวนกวาง จังหวัดขอนแก่น และศึกษากลอนลำของหมอลำรัศมี บัวเงิน ที่บ้านวาปี ตำบลพันดอน จังหวัดอุดรธานี หมอลำดอกไม้ได้เปลี่ยนชื่อในการแสดงหมอลำให้ใหม่ว่า “หมอลำบุญบา ลมบล” ในระยะนี้หมอลำสุวรรณ ปากเกร็ด ได้ชักชวนให้เข้ามาสังกัดสำนักงานหมอลำที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

ในปี พ.ศ. 2539 ได้สังกัดสำนักงานหมอลำคณะขจรกิจ เพชรร้อยเอ็ด ที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส ระยะนี้ ได้ย้ายออกมาตั้งสำนักงานหมอลำเป็นของตนเอง โดยใช้ชื่อ สำนักงานหมอลำคณะเล็ก โปรโมรชั่นใช้ชื่อสามิในการตั้งชื่อสำนักงานคณะหมอลำในระยะนี้หมอลำรัศมี บัวเงินได้เปลี่ยนชื่อในการแสดงหมอลำให้ใหม่ว่า “จूरรัตน์ งามเวที” ในปี พ.ศ. 2538 มีผู้สนใจเข้ามาเรียนหมอลำ ทำให้มีลูกศิษย์ดังนี้

1. หมอลำบุญเลิศ	ฟ้าสะอื้น	จังหวัดอุดรธานี
2. หมอลำชาญชัย	ดาวอีสาน	จังหวัดอุดรธานี
3. หมอลำสุกัญญา	งามเวที	จังหวัดอุดรธานี
4. หมอลำสุมาลี	งามเวที	จังหวัดอุดรธานี
5. หมอลำสุชาดา	งามเวที	จังหวัดอุดรธานี
6. หมอลำวิภาดา	งามเวที	จังหวัดอุดรธานี

ปัจจุบันสำนักงานหมอลำคณะเล็กอุดรตั้งอยู่ข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 35 สำนักงานหมอลำคณะเล็กกูดอร์ ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง
จังหวัดอุดรธานี

ที่มา: เฉลิมพล ศรีบุญเรือง

6 สิงหาคม 2551

สำนักงานหมอลำคณะศิริพร ดาวดวงใหม่

สำนักงานหมอลำคณะศิริพร ดาวดวงใหม่ ก่อตั้งโดย นางเบญจมาพร ทุมเสน เกิดวันที่ 14 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2525 ปัจจุบันอายุ 25 ปี บิดาชื่อนายเกตสดา ทุมเสน มารดาชื่อนางมลพร ทุมเสน ประกอบอาชีพทำนา ภูมิลำเนาบ้านน้ำสวย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนธนากรสงเคราะห์ จังหวัดหนองคาย หลังจากสำเร็จการศึกษา บิดามารดาได้ส่งไปเรียนหมอลำ กับหมอลำจันทร์เพ็ญ ฟ้าส่วน ที่บ้านหัวขัว อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู เรียนได้ 3 ปี ก็สามารถออกแสดงหมอลำในงานของตนเองได้ โดยใช้ชื่อในการแสดงหมอลำว่า ศิริพร ดาวดวงใหม่ เนื่องจากแนวเสียงคล้ายกับศิลปินลูกทุ่งหมอลำ ศิริพร อำไพพงษ์

ในปี พ.ศ. 2545 ได้ตั้งสำนักงานหมอลำเป็นของตนเอง โดยการชักชวนของศิลปินหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส โดยใช้ชื่อสำนักงานหมอลำว่า ศิริพร ดาวดวงใหม่ เพื่อให้ประชาชนรู้จักและสอดคล้องกับชื่อในการแสดงหมอลำได้ เช่าพื้นที่ของนางคำไหล สุวรรณหงส์เดือนละ 2,000 บาท

ในปี พ.ศ. 2544 ได้เข้าร่วมประกวดหมอลำกลอนซึ่งในงานเทศกาลประจำปีทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุดรธานี ได้รับรางวัลหมอลำกลอนซึ่งฝ่ายหญิงยอดเยี่ยม ในปี พ.ศ. 2546 ประกวดหมอลำกลอนซึ่งในงานเทศกาลประจำปีทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุดรธานี ได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 2 ในปี พ.ศ. 2546 ประกวดหมอลำกลอนซึ่ง จัดโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ปัจจุบันสำนักงานหมอลำคณะศิริพร ดาวดวงใหม่ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 142/44 ถนนอุดรคูขภู ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โทรศัพท์ 089-8623102

ภาพที่ 36 สำนักงานคณะหมอลำศิริพรดาวดวงใหม่ บ้านเลขที่ 142 / 44
ถนนอุดรคูขภู ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช
9 สิงหาคม 2551

สำนักงานหมอลำคณะราชันย์ พันล้าน

สำนักงานหมอลำคณะราชันย์ พันล้าน ก่อตั้งโดยนายอานันท์ บุรณะกิตติ เกิดวันที่ 1 เดือนมกราคม พ.ศ.2517 ปัจจุบันอายุ 34 ปี ภูมิลำเนาบ้านสร้างเต้ ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธรเป็นบุตรของนายคำหม่อน บุรณะกิตติ และนางสุดตา บุรณะกิตติประกอบอาชีพ

ทำนสำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านสร้างเต้ ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม
จังหวัดยโสธร

ในปีพ.ศ. 2535 เริ่มเข้าสู่วงการหมอลำโดยพี่สาวนางวรสา พลเยี่ยม ได้เข้ามาเป็น
นางเอก หมอลำคณะอุดมมิตรนิยม จังหวัดอุดรธานีจึงได้ชักชวนให้นายอนนท์มาทำงานใน
คณะด้วย ในระยะแรกได้มีหน้าที่เป็นคอนวอย คือเก็บอุปกรณ์การแสดง และประกอบเวที
เครื่องเสียงต่อมาหัวหน้าคณะคือนายประดิษฐ์ จันทร์บุผา ได้เห็นความสามารถในการร้องเพลง
จึงได้ให้ฝึกการแสดงหมอลำจนมีประสบการณ์และได้เป็นพระเอกหมอลำของคณะอุดมมิตรนิยม

ในปีพ.ศ. 2540 ได้ฝึกการเรียนหมอลำกลอนซึ่งกับหมอลำสุมณฑา ชาติทองที่สำนักงาน
ช่างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี เมื่อเรียนรู้และมีประสบการณ์สามารถสร้างชื่อเสียงใน
พ.ศ. 2548 จึงได้ตั้งสำนักงานคณะเป็นของตนเอง ชื่อสำนักงานคณะหมอลำราชันย์ พันล้าน
ปัจจุบันสำนักงานหมอลำคณะราชันย์พันล้านเปิดรับงานแสดงหมอลำกลอนซึ่ง ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 12
ถนนทหาร ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โทรศัพท์ 087-8525030

ภาพที่ 37 สำนักงานหมอลำคณะบ้านชื่น ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง
จังหวัดอุดรธานี

ที่มา: เฉลิมพล ศรีบุญเรือง

6 สิงหาคม 2551

สำนักงานหอการค้าบ้านจีน โปรโมรชั่น

สำนักงานหอการค้าบ้านจีน โปรโมรชั่น ก่อตั้งโดยนางนิสกา ศรีบุริน ปัจจุบันอายุ 48 ปี เกิดวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2503 ที่บ้านสะอาดนามูล ตำบลห้วยสามพาด จังหวัดอุดรธานี

ในปี พ.ศ. 2539 ได้เปิดสำนักงานหอการค้า เมธิ ดวงไมตรี ที่บ้านหนองใหญ่ ตำบลผาอินแปลง อำเภอเอราวัณ จังหวัดเลย เนื่องจากสามีมีอาชีพเป็นหอการค้าชื่อเมธิ ดวงไมตรี ได้เรียนหอการค้ากับหอการค้าปริดา แก้วเสด็จ ที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

ในปี พ.ศ. 2543 ได้ย้ายสำนักงานหอการค้าจากจังหวัดเลย เข้ามาเปิดสำนักงานหอการค้าที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส เนื่องจากเป็นแหล่งศูนย์รวมศิลปินหอการค้าและคณะหอการค้า จึงได้เปิดสำนักงานหอการค้าใช้ชื่อ “บ้านจีน โปรโมรชั่น” ซึ่งเป็นชื่อนามสกุลเดิมคือ “บ้านจีน” นางนิสกา ศรีบุริน ได้บริหารจัดการรูปแบบการแสดงผลหอการค้าซึ่ง ทำให้ประชาชนในจังหวัดอุดรธานี จังหวัดใกล้เคียงเป็นที่รู้จักมากมายในปี พ.ศ. 2549 สำนักงานหอการค้าบ้านจีน โปรโมรชั่น ได้จัดตั้งคณะหอการค้าเรื่องต่อกลอนขึ้น ชื่อ คณะก้าคุณศิลป์ ได้มีศิลปินลูกทุ่งหอการค้าคู่แฝด โอ เอ เข้ามาสังกัด มีบริษัทเครื่องคัมสมุนไพรรักษาโรค สนับสนุนด้านงบประมาณ ซึ่งมีทีมงานประมาณ 200คน

ปัจจุบันสำนักงานหอการค้าบ้านจีน โปรโมรชั่น ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 8 ถนนหมากแข้ง ข้างวัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โทรศัพท์ 089-8401655

ภาพที่ 38 สำนักงานหอการค้าคณะเบญจวรรณจรัสแสง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
ที่มา : เฉลิมพล ศรีบุญเรือง

6 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 39 สำนักงานหมอลำคณะดาวเรือง เสียงเสน่ห์ ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง
จังหวัดอุดรธานี
ที่มา : เฉลิมพล ศรีบุญเรือง
6 สิงหาคม 2551

สำนักงานหมอลำคณะดาวเรือง เสียงเสน่ห์

สำนักงานหมอลำคณะดาวเรือง เสียงเสน่ห์ก่อตั้งโดยนางดาวเรือง บุญทองอ่อนเกิดวันที่ 9 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2530 ปัจจุบันอายุ 49 ปี ภูมิลำเนาบ้านสามพร้าว ตำบลสามพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี บิดานายเนียม บุญทองอ่อน มารดานางอ่อนจันทร์ บุญทองอ่อน อาชีพชาวนา จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนสามพร้าว จังหวัดอุดรธานี ในปี พ.ศ. 2519 บิดา มารดาให้เรียนหมอลำกับหมอลำจันทร์หอม ช้างเผือกภูพานที่บ้านดงหมากไฟ อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดอุดรธานี เสียค่าเรียนหมอลำ 3,000 บาท เรียนได้ประมาณ 2 ปี ได้ออกแสดงหมอลำครั้งแรกในงานทำบุญอุทิศส่วนกุศล ที่บ้านโนนสังข์ อำเภอโนนสังข์ จังหวัดหนองบัวลำภู แสดงหมอลำกลอนคู่กับหมอลำสุนทร นกเขาขันได้รับค่าตอบแทน 700 บาท จากนั้นก็เริ่มออกแสดงหมอลำในงานต่าง ๆ ในปีพ.ศ. 2521 ได้เข้ามาเช่าห้องแถวข้างวัดมัชฌิมาวาส เปิดเป็นสำนักงานหมอลำชื่อคณะ ดาวเรืองเสียงเสน่ห์ เปิดรับงานแสดงหมอลำประเภทหมอลำกลอน หมอลำซิ่ง เช่าเดือนละ 600 บาท รวมระยะเวลา 9 ปี ในปีพ.ศ. 2530 ได้ย้ายสำนักงานจากข้างวัดมัชฌิมาวาสไปอยู่สามัคคีที่จังหวัดขอนแก่น จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2551 ได้ย้ายถิ่นฐานจากจังหวัดขอนแก่นมาเปิดสำนักงานคณะหมอลำที่ข้างวัดมัชฌิมาวาสอีกครั้ง โดยได้เช่าพื้นที่ห้องแถวของ นายปลัดเชิดศรีชตะสุวรรณค่าเช่าเดือนละ 2,000 บาท เปิดรับงานแสดงหมอลำโดยใช้ชื่อสำนักงาน

หมอลำคณะดาวเรือง เสียงเสน่ห์ ชื่อเป็นชื่อที่ใช้ในการแสดงหมอลำเพื่อให้ประชาชนรู้จักและคุ้นเคยมากยิ่งขึ้น หมอลำดาวเรือง เสียงเสน่ห์ได้มีโอกาสแสดงหมอลำคู่กับหมอลำกลอนฝ่ายชายหลายท่าน คือ

1. หมอลำเสถียร ลมแดง จังหวัดขอนแก่น
2. หมอลำไพฑูถย์ จรวดทอง จังหวัดหนองบัวลำภู
3. หมอลำอุทัย ดาวรุ่งเรือง จังหวัดชัยภูมิ
4. หมอลำจันทน์น้อย ลือชา จังหวัดขอนแก่น
5. หมอลำสุนันท์น้อย คล่องสามจุม จังหวัดร้อยเอ็ด
6. หมอลำทองล้วน ค่วน99 จังหวัดชัยภูมิ
7. หมอลำม นตรี รอด่วน จังหวัดอุดรธานี
8. หมอลำนนท์ตรี น้ำเซาะหิน จังหวัดขอนแก่น
9. หมอลำประยูร บี 52 จังหวัดอุดรธานี
10. หมอลำสำรอง สาธุกาล จังหวัดอุดรธานี

ในปี พ.ศ. 2528 เข้าร่วมประกวดหมอลำกลอนคู่กับหมอลำบุญเรือง วรวัตร จัดโดยจังหวัดมหาสารคาม ชนะเลิศอันดับ 1 ปัจจุบันสำนักงานหมอลำดาวเรือง เสียงเสน่ห์ อยู่บ้านเลขที่ 9 ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โทรศัพท์ 083-4072019

สำนักงานหมอลำทองเจริญ ดาเหลา

หมอลำทองเจริญ ดาเหลา เกิดเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2485 ที่อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี เป็นบุตรคนที่ 3 ในจำนวน 4 คน ของนายคงและนางขาวดาเหลา และมีน้องต่างบิดาอีก 3 คน สมรสกับนางสาวบุญช่วง ดวงเด่น มีบุตรชาย 3 คนสำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนบ้านหนองเต่า ตำบลหนองเต่า อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี หมอลำทองเจริญ ดาเหลา ได้รับการถ่ายทอดศิลปะการประพันธ์และการแสดงหมอลำจากบิดาและอา เป็นผู้เชี่ยวชาญสร้างสรรค์และพัฒนาศิลปะการประพันธ์กลอนลำและการแสดงหมอลำกลอน ด้วยการนำวัฒนธรรมอีสานในเรื่องของวรรณกรรมท้องถิ่น ประเพณีวิถีชีวิตและประวัติศาสตร์มาประพันธ์เป็นกลอนลำ สะท้อนให้เห็นถึงความรักความผูกพันของคนในท้องถิ่น สอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมไว้ในบทประพันธ์ เพื่อเป็นแนวทางชีวิตที่ดีสำหรับผู้ชมสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่าประเภทกลอนลำทางสั้น กลอนลำทางยาวกลอนลำเตี้ย ไว้เป็นสมบัติและเกียรติภูมิของชาวอีสานหมอลำทองเจริญ ดาเหลา เกิดในครอบครัวที่มีฐานะยากจน บิดามารดาประกอบอาชีพทำนารายได้น้อยและมีลูกมากทำให้ความเป็นอยู่ในครอบครัวฝืดเคือง นายคง ดาเหลา

ผู้เป็นบิดาจึงหาอาชีพเสริมด้วยการเป็นหมอลำรับจ้างลำตามงานต่างๆ จนเริ่มมีชื่อเสียงในนาม “หมอลำคง ดาเหลา” ได้ค่าตัวครั้งละ 75 ถึง 150 บาท ซึ่งในครั้งนั้นเป็นการช่วยให้ความเป็นอยู่ของครอบครัวดีขึ้น หมอลำคง ดาเหลา ได้เรียนวิชาการลำและลำมูลกระจายได้ถึง 7 กัณฑ์ ซึ่งมีหมอลำจำนวนไม่มากนักที่จะทำได้ นอกจากนี้ยังแต่งกลอนลำขึ้นเองเป็นจำนวนมากสร้างชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วอีสาน มีลูกศิษย์มาเรียนวิชาการลำมากมายทั้งคนไทยและประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ลาว เป็นต้นในปี พ.ศ. 2488 นายคง ดาเหลา บิดาหมอลำทองเจริญ ดาเหลา ป่วยด้วยโรคไข้ทรพิษหรือโรคฝีดาษภาคอีสานเรียกว่า “โรคมะงาบ” และเสียชีวิตไปด้วยวัยเพียง 33 ปี ซึ่งขณะนั้นครูทองเจริญอายุเพียง 3 ปี การเสียชีวิตของบิดาประกอบกับเป็นช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เครื่องอุปโภค บริโภค อาหาร ยาและเวชภัณฑ์ต่างๆ มีราคาสูงและหายาก เกิดความขาดแคลนไปทั่วทำให้ครอบครัวดาเหลาอยู่ในภาวะลำบากอีกครั้ง หลังจากบิดาเสียชีวิตลงมารดาของครูทองเจริญขาดที่พึ่ง จึงตัดสินใจแต่งงานกับใหม่และมีบุตรด้วยกันอีก 3 คน ทำให้ความเป็นอยู่ในครอบครัวยิ่งอึดอัดขัดสนลงไปอีก เมื่อสำเร็จการศึกษาภาคบังคับแล้วหมอลำทองเจริญดาเหลา ต้องทิ้งการศึกษาเพื่อออกมาทำงานรับจ้างช่วยเหลือครอบครัวอีกแรงหนึ่งโดยการรับจ้างเลี้ยงวัวควาย และเลี้ยงม้าให้นางส่อง ดาเหลา ซึ่งเป็นน้องสาวของบิดา เนื่องจากในสมัยนั้นการสัญจรไปมายังลำบากต้องใช้ม้าเป็นพาหนะหลักในการเดินทาง ในวัย 11 ปี นอกจากหมอลำทองเจริญ ดาเหลา จะทำงานจ้างและรับใช้มาแล้ว ยังมีโอกาสฝึกฝนเล่าเรียนการลำกลอนซึ่งมีใจรัก สร้างรากฐานในการเป็นหมอลำอาชีพตามที่ใฝ่ฝัน จนกระทั่งมีโอกาสได้ฝึกฝนเรียนรู้จากครูกลอนลำที่มีชื่อเสียงอีกหลายท่าน เช่น หมอลำทองมาก จันทลือ ศิลปินแห่งชาติเกี่ยวเกี่ยวประสบการณ์จากครูหมอลำ จนสามารถลำประชันกับหมอลำต่างๆ ในสมัยนั้น นอกจากนี้ยังสามารถแต่งกลอนลำที่มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง กลายเป็นหมอลำที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งของอีสาน การเกิดในครอบครัวตระกูลหมอลำ ทำให้หมอลำทองเจริญ ดาเหลาถูกหล่อหลอม บ่มเพาะและเติบโตขึ้นมาท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความไพเราะเสนาะหู เสียงลำของหมอลำเคนดาเหลา ผู้เป็นอาขณะสอนลูกศิษย์ โดยบทกลอนลำของบิดาซึ่งตกทอดมาถึงน้องชายน้องสาวและหมอลำทองเจริญ ดาเหลา ซึ่งเป็นบุตรชาย ส่งผลให้หมอลำเคนเคน ดาเหลา เป็นผู้สืบทอดและแสดงกลอนลำจนมีชื่อเสียงทั่วภาคอีสานได้รับการยกย่องเป็น “ศิลปินแห่งชาติ” ในปัจจุบันหมอลำทองเจริญ ดาเหลา มีความใฝ่ฝันและตั้งใจแน่วแน่ที่จะเป็นหมอลำเช่นเดียวกับบิดา เนื่องจากได้มีโอกาสเห็นบทกลอนลำลายมือบิดาที่แต่งไว้เป็นหนังสือผูกห่อผ้าซึ่งหมอลำทองเจริญ ดาเหลา เก็บไว้บูชาจนปัจจุบัน หมอลำเคน ดาเหลา ผู้เป็นอาได้แต่งจังหวะท่วงทำนองกลอนลำใส่จนกลายเป็นกลอนลำมีชีวิตชีวาอย่างยิ่ง เมื่ออายุได้ 18 ปี หมอลำทองเจริญดาเหลา เริ่มออกลำงานแสดงเต็มตัวได้รับค่าตอบแทนครั้งละ 20-50 บาท จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2504 จึงติดตามหมอลำเคน ดาเหลา และหมอลำคำภา

ฤทธิพิศ ผู้เป็นภรรยาหมอลำเคน ดาเหลามาตั้งสำนักงานหมอลำที่จังหวัดอุบลราชธานีชื่อ “ค. ภิรมณ์ดาวรุ่ง” หมอลำทองเจริญ ดาเหลาจึงเริ่มแสดงหมอลำเพื่อหาประสบการณ์โดยไปอยู่กับ หมอลำคำดี สารผล สังกัดสมาคมหมอลำอีสาน จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นสมาคมหมอลำแห่งแรก ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่จอมสุภะดี รัชระวัชต์ อดีตนายกรัฐมนตรีของไทยเป็นผู้ก่อตั้งให้ หมอลำทองเจริญ ดาเหลาฝึกหาประสบการณ์โดยการเป็นหมอลำที่จังหวัดขอนแก่นเป็นเวลา 4-5 ปี ค่าตัวในการแสดงขึ้นเป็นครั้งละ 500-600 บาท ซึ่งนับว่าเป็นหมอลำที่มีค่าตัวสูงพอสมควรในยุคนั้น โดยเฉพาะการที่หมอลำทองเจริญ ดาเหลา สามารถแต่งกลอนลำได้ด้วยตนเองจึงสร้างชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของมหาชนไปทั่วถึงประเทศลาวและได้จับคู่ลำกับหมอลำฝ่ายหญิงที่มีชื่อในขณะนั้น คือ หมอลำเสงี่ยม สุขสำราญ หมอลำจันทร์เพ็ญ วุฒิสেলা หมอลำกองศรี กาแก้ว และ หมอลำบุญช่วง เค้นดวง ซึ่งได้เป็นคู่ชีวิตในเวลาต่อมา

หมอลำทองเจริญ ดาเหลา มีโอกาสได้แสดงการลำร่วมกับหมอลำรุ่นพี่ที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น เช่น หมอลำบุญเพ็ง ฝูฝิวชัย หมอลำคำภา ฤทธิพิศ หมอลำบุญยืน สีใส หมอลำบุญยัง สุภาพ หมอลำบุญมี บุญครอง และหมอลำหนูเวียง แก้วประเสริฐ ซึ่งล้วนแต่มีฝีมือในการลำอย่างเยี่ยมยอด การได้ลำประกบคู่หมอลำรุ่นพี่ที่มีชื่อเสียงมีผลให้หมอลำทองเจริญ ดาเหลา ได้ฝึกฝนฝีมือจนเทียบพร้อม ประกอบกับมีกลอนลำของนายคง ดาเหลา ผู้เปิดบิคาซึ่งเต็มไปด้วยอรรถรสเป็นพื้นฐาน จึงสามารถต่อกรกับรุ่งพี่ได้อย่างสนุกสนานสมศักดิ์ศรี อีกทั้งยังได้กำลังใจอันมหาศาลจากนางขาว ดาเหลา ผู้เป็นมารดาซึ่งปลื้มใจในความตั้งใจจริงของบุตรชายที่จะดำเนินรอยตามบิดา เมื่อหมอลำทองเจริญ ดาเหลา จะขึ้นลำหรือจะแต่งกลอนลำครั้งใดจะระลึกถึง นายคง ดาเหลา เพื่อเป็นกำลังใจเสมอ

ผลการประพันธ์กลอนลำของหมอลำทองเจริญ ดาเหลา มีจำนวนมากมายซึ่งนับเป็นหมอลำกลอนไม่กี่คนที่สามารถแต่งกลอนเป็นของตัวเองได้อย่างไพเราะและมีสาระกินใจ ผลงานการประพันธ์บทกลอนลำที่มีชื่อเสียงและได้บันทึกเทปออกจำหน่ายเผยแพร่ต่อสาธารณชน คือ ปี พ.ศ. 2527 ชุดที่ 1 อัลบั้ม คุยเฟื่องเรื่องซาอู ชุดที่ 2 อัลบั้ม ประวัติพระธาตุพนม ชุดที่ 3 อัลบั้ม ประวัติเวียงจันทร์ ชุดที่ 4 อัลบั้ม ลำกลอนมหามันส์ชุดที่ 1 ปีพ.ศ. 2528 ชุดที่ 5 อัลบั้ม ลำกลอนมหามันส์ชุดที่ 2 ปีพ.ศ. 2537 ชุดที่ 6 โงง ซิ มูล ชุดที่ 7 อัลบั้ม ล่องโขงสู่พนมเปญ ชุดที่ 8 อัลบั้ม สะพานพี่น้องไทยลาว ชุดที่ 9 อัลบั้ม พระพุทธเจ้าเข้าสู่ปรินิพพาน ชุดที่ 10 อัลบั้ม ห้ามเอาเมียสอง และปีพ.ศ. 2540 ชุดที่ 11 อัลบั้ม ชุดอนุรักษ์ดอนเจ้าปู่ ชุดที่ 12 อัลบั้ม ชุดอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นผลิตสื่อเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของสถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม

หมอลำทองเจริญ ดาเหลา ได้ดำเนินการถ่ายทอดความรู้ด้านหมอลำกลอนอย่างต่อเนื่อง เป็นระยะเวลา 40 ปี โดยมีเทคนิคและวิธีถ่ายทอดให้กับผู้เรียนหรือลูกศิษย์ที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยภาพรวมแล้วมีวิธีการถ่ายทอดโดยการอธิบาย บรรยาย สาธิตให้ฝึกปฏิบัติ ทดสอบและปฏิบัติจริง สำหรับวิธีการที่ถ่ายทอดให้กับผู้เรียนที่แตกต่างกัน เช่น กลุ่มลูกศิษย์ หมอลำกลอนอาชีพ ผู้เรียนต้องมาเรียนที่บ้านฝึกปฏิบัติจริง โดยให้เรียนรู้พื้นฐานของหมอลำกลอน และหมอลำทุกประเภทสอนจากเรื่องง่ายไปหายากฝึกปฏิบัติให้เกิดทักษะและสิ่งสำคัญผู้เรียนต้อง สังเกตติดตามครูอย่างใกล้ชิด เพื่อให้เกิดความซึมซับรับเอาองค์ความรู้ของครูเป็นแบบอย่างในการ ไปประกอบอาชีพต่อไป กลุ่มนักเรียน นักศึกษา ในสถานศึกษาต่างๆ ส่วนมากเป็นการเรียนรู้ ความเป็นมา ความสำคัญและคุณค่าของมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ดังนั้น วิธีการจึงเป็น การบรรยาย สาธิตและฝึกปฏิบัติบางส่วนเท่านั้นส่วนกลุ่มผู้สนใจทั่วไปจะมีการถ่ายทอดและเรียนรู้ ผ่านสื่อวิทยุกระจายเสียงและเทปคาสเซ็ท รวมทั้งการถ่ายทอดผ่านเวทีการแสดง และการประชุม สัมมนา เป็นต้น

การที่หมอลำทองเจริญ ดาเหลาเป็นบุคคลผู้ทรงภูมิปัญญาด้านศิลปการแสดงพื้นบ้าน ประเภทหมอลำกลอนเป็นผู้สร้างสรรค์และสืบสานภูมิปัญญาดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่องจนเป็นที่ ยอมรับของสังคมและชุมชน จึงได้ยกย่องเชิดชูเกียรติจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ให้เป็นครุภูมิปัญญาไทย เพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาในการจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตามนัยแห่งการพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ในปีพ.ศ. 2549 ได้รับพระราชทานปริญญาศิลปศาสตร มหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขานาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ปัจจุบันหมอลำทองเจริญ ดาเหลายังรับงานแสดงที่บ้านหนองแก ตำบลหนองนาคำ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี และเปิดสำนักงานหมอลำที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 40 สำนักงานหมอลำคณะยอดรัก ชาติไพฑูริย์ อุษาสมทอล
ที่มา: มนุสศักดิ์ เรืองเดช

สำนักงานหมอลำคณะยอดรัก ชาติไพฑูริย์ อุษาสมทอลบ้านเลขที่ 5 ตำบลหมากแข้ง
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

สำนักงานหมอลำบุญช่วง เด่นดวง

หมอลำบุญช่วง เด่นดวง เกิดเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2488 ที่บ้านกระจาย ตำบลกระจาย อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร เป็นบุตรของนายพรหมมา เด่นดวง และนางเสา เด่นดวง เป็นลูกคนที่ 7 ในจำนวนพี่น้องทั้งหมด 8 คน สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนบ้านกระจาย ตำบลกระจาย ปัจจุบันอยู่ในเขตพื้นที่การปกครองของอำเภอป่าติ้ว จังหวัดยโสธร ชีวิตความเป็นอยู่ในวัยเด็กมีความลำบากเพราะฐานะทางบ้านยากจน ซึ่งเป็นเรื่องปกติของชาวอีสานที่มีแต่ความแห้งแล้ง ครอบครัวประกอบอาชีพทำนาและมีพี่น้องมากจึงเป็นสาเหตุให้การใช้จ่ายต่างๆ ในครอบครัวฝืดเคืองจึงต้องประหยัดค่าใช้จ่าย ถึงแม้ว่าอยากจะเรียนให้สูงกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แต่ด้วยเหตุเป็นคนที่สนใจและใฝ่ฝันในศิลปะการร้องรำและมีพรสวรรค์ในด้านการแสดง จึงได้จดจำศิลปะในการร้องรำของหมอลำคณะที่กำลังประกวดในงานบุญประเพณีของท้องถิ่นแล้วนำไปฝึกหัดที่บ้านซึ่งใช้เวลาไม่นานนัก ต่อมาได้ขึ้นเวทีประกวดได้รับรางวัลมากมายและตั้งใจประกอบอาชีพการแสดงหมอลำ ในปี พ.ศ. 2502 ขณะนั้นมีอายุได้ 15 ปี คณะหมอลำได้เลื่อนตำแหน่งให้เป็นนางเอกหมอลำ หลังจากนั้นมาก็เป็นนางเอกของ

คณะมาตลอด ในปี พ.ศ. 2507 มีความสนใจในการลำลอง จึงได้ฝึกหัดและศึกษาการลำลองกับหมอลำเคน ดาเหลา ซึ่งต้องใช้เวลายู่นานเพราะเป็นการลำที่ยากกว่าหมอลำหมู่และแนวทำนองไม่เหมือนกันด้วยตลอดจนการใช้สำเนียงแตกต่างกันหลายอย่าง โดย หมอลำเคน ดาเหลา ได้ถ่ายทอดให้โดยไม่ปิดบังวิชาความรู้ ซึ่งขณะที่ฝึกหัดหมอลำกลอนยังได้รับงานแสดงหมอลำหมู่ไปด้วย ในปี พ.ศ. 2509 ได้มีโอกาสเข้าร่วมคณะหมอลำกลอนของหมอลำเคน ดาเหลาซึ่งได้ตั้งคณะหมอลำมีชื่อว่า “ค.ภริมย์ดาวรุ่ง” ขณะนั้นเป็นคณะหมอลำดังของภาคอีสานเป็นที่ชื่นชอบของชาวบ้านเป็นอย่างมาก ประกอบกับในสมัยนั้นหมอลำบุญช่วง เค้นดวงเป็นนางเอกที่จัดได้ว่าสวยมากคนหนึ่ง ตลอดจนแนวการลำ การแสดงท่าทาง การร่ายรำเป็นเอกลักษณ์ของตนและมีเสียงสดใสกังวาน จึงเป็นที่นิยมของชาวบ้านที่ต้องการจ้างไปลำเสมอ ส่วนหมอลำฝ่ายชายที่รับงานแสดงมาด้วยกันตลอด คือ หมอลำทองเจริญ ดาเหลา ทำให้มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของทุกภูมิภาคจนถึงปัจจุบัน ในปี พ.ศ. 2510 ได้สมรสกับหมอลำทองเจริญ ดาเหลา และมีบุตรด้วยกัน 3 คน คือ นายคนัย ดาเหลา นายสานิตย์ ดาเหลา (เสียชีวิต) และนายชัยวัฒน์ ดาเหลา ในปี พ.ศ. 2519 ได้ย้ายครอบครัวมาอยู่ที่จังหวัดอุดรธานีและรับงานแสดงหมอลำโดยลำกับหมอลำทองเจริญ ดาเหลามาตลอด ได้รับเชิญจากสถาบันการศึกษาให้เป็นวิทยากรพิเศษที่บรรยายและสอนการลำให้นักเรียนนักศึกษา ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2522-2524 หมอลำทองเจริญ ดาเหลา ได้เดินทางไปประเทศซาอุดีอาระเบีย ทำให้ต้องรับงานการแสดงคนเดียวในระหว่างนั้นหมอลำทองเจริญ ดาเหลา ได้เขียนกลอนลำและได้อัดเทปกลอนลำจากประเทศซาอุดีอาระเบียมาให้มีชื่อว่า “คุยเฟื่องเรื่องซาอุฯ” และเป็นเทปชุดแรกที่มีชื่อเสียงเป็นที่คุ้นหูของคนภาคอีสานมากจนบริษัทเทปหลายค่ายขอซื้อลิขสิทธิ์กลอนลำชุดนี้ เมื่อปี พ.ศ. 2525 หมอลำทองเจริญ ดาเหลา ได้กลับจากการทำงานที่ประเทศซาอุดีอาระเบีย ได้แต่งกลอนลำอีกมากมายหลายชุดและเป็นที่ชื่นชอบของประชาชน ปี พ.ศ. 2536 ได้ย้ายบ้านจากตัวเมืองอุดรธานี มาอยู่บ้านหนองแก บ้านเลขที่ 110 หมู่ที่ 6 บ้านหนองแก ตำบลหนองแก อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ในช่วงนั้นได้รับเชิญจากวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ให้ไปเป็นอาจารย์พิเศษประมาณ 1 ปี แต่ด้วยภาระหน้าที่ของแม่จึงได้กลับมาอยู่ที่บ้านหนองแกและได้ตั้งสำนักงานไปด้วยพร้อมกับทำศูนย์ฝึกสอนหมอลำดนตรีพื้นบ้านกับอาจารย์พงษ์พิพัฒน์ ผางแก้ว ครูภูมิปัญญาไทยรุ่นที่ 3 ปี พ.ศ. 2546 สาขาดนตรีพื้นบ้าน (พิณ) หมอลำบุญช่วง เค้นดวง ถือเป็นผู้ที่มียอดความรู้ในเรื่องกลอนลำ ทั้งลำเพลิน ลำหมู่ ลำเต้ย ลำกลอน ลำวาดขอนแก่น ลำวาดกาฬสินธุ์ ลำเต้ยคอนสวรรค์ ลำสี่พันดอนและลำภูไท นอกจากนั้นแล้วยังมียอดความรู้ในเรื่องการแสดงท่าทางประกอบลำ การดัดแปลงท่ารำเพื่อให้เข้ากับการร้องการลำแบบต่างๆ ที่จะผสมกลมกลืนได้อารมณ์ในบทนั้นๆ รวมทั้งมียอดความรู้ในเรื่องภาษาท้องถิ่น ทำนอง จังหวะดนตรี ซึ่งการลำแต่ละประเภทแนวทำนองไม่เหมือนกัน การแสดงท่าทาง

ประกอบต้องไปตามจังหวัดนครฯ จึงมีทั้งแบบช้า ปานกลางและเร็ว จำเป็นต้องปรับจังหวัดตลอด หมอลำบุญช่วง เเด่นดวง จึงเป็นผู้มีความอัจฉริยะทางความจำเป็นเลิศ ดังจะเห็นได้จากบทกลอนต่างๆ ที่หมอลำทองเจริญ ดาเหลา แต่งให้มันมีมากมายแต่ได้อาศัยจากประสบการณ์แนวจากกลอนลำ จึงทำให้ง่ายแก่การท่องจำ ปัจจุบันหมอลำบุญช่วงเด่นดวง มีลูกศิษย์หมอลำ ได้แก่ หมอลำวรินทร์ สรรพิมพ์ หมอลำอวยพร เกื่อนแก้วหมอลำทองศรี ศรีรักษ์ หมอลำอุไร ปุยวงษ์ หมอลำวิไล ศรีลม หมอลำบุญแดง เคนทองดี หมอลำรัฐญา เขตผดุง หมอลำวัลภา ดาเหลา หมอลำจุมศรี ดาเหลา และหมอลำกาญจนาหาสุข เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีหมอลำมาฝึกที่บ้านจากหลายหลาย จังหวัด ซึ่งบางคนมาฝึกเป็นอาทิตย์บางคนมาฝึกเป็นเดือนแล้วแต่ปฏิญาณให้หวงวิชาของแต่ละคน การเรียนรู้ บอกบทหาประสบการณ์นั้นบางครั้งได้นำเอาลูกศิษย์ขึ้นเวทีด้วย เพื่อให้เห็นสถานการณ์จริงบนเวทีและเพื่อเตรียมพร้อมต่างๆ ในอนาคตก่อนที่จะจบออกไปการเป็นหมอลำอาชีพหมอลำบุญช่วง เเด่นดวง มีวิธีการถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ การบรรยายการอธิบาย การสาธิต และการให้ลูกศิษย์ปฏิบัติจริง ซึ่งกระบวนการถ่ายทอดหมอลำนั้นเป็นเรื่องของทักษะต้องอาศัยระยะเวลาพอสมควร ดังนั้น ผู้ที่มาฝึกหัดต้องจดจำกลอนลำ ทำทางประกอบการลำให้ได้จึงจะเป็นหมอลำที่ดีได้ นอกจากนั้นการพัฒนากลอนลำต้องมีทั้งของเก่าและของใหม่ เพื่อให้ทันสมัย ต่อเหตุการณ์นั้นๆ ด้วย หมอลำบุญช่วง เเด่นดวง กว่าจะขึ้นบนถนนสายอาชีพหมอลำกลอนนี้ได้ ต้องอาศัยระยะเวลาอันยาวนานได้ต่อสู้ชีวิตครอบครัว อุปสรรคนานาประการ และฟันฝ่าอุปสรรคมากมายเป็นคนใหม่ไม่ย่อท้อหนักเอาเบาสู้อเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว การลำถึงจะเหนื่อยแค่ไหนต้องอดทนไม่ว่าจะใกล้หรือไกล ต้องไปล่าในงานที่เจ้าภาพตกลงไว้แล้ว สิ่งที่เขาไม่ได้ คือ กำลังใจจากลูกๆ และหมอลำทองเจริญ ดาเหลา ชีวิตการเรียนรู้นั้นสิ่งแรกคือ ต้องเกิดจากความรักในศิลปะของหมอลำหรือจิตวิญญาณการพัฒนาทำทางการผสมผสานพัฒนากลอนลำให้ทันกับเหตุการณ์ต่างๆ ของบ้านเมืองและของโลก ซึ่งจะเป็นสื่อให้ชาวบ้านได้รับทราบข้อมูลอีกทางหนึ่งด้วย การเรียนการศึกษาหมอลำต่างๆ จำเป็นต้องมีครูเสมอ เพื่อจะได้บอกสอนวิธีต่างๆ ตลอดจนการถ่ายทอดความรู้หรือประสบการณ์ให้ได้รับทราบนำไปปรับปรุงในอาชีพหมอลำต่อไป การเรียนรู้ของหมอลำนั้นบางคนความจำดีทำให้สามารถท่องกลอนได้ในเวลารวดเร็ว บางคนความจำไม่ดีต้องใช้เวลาในการท่องจำเป็นปีถึงจะผ่านไปได้ครูที่ดีจำเป็นอย่างยิ่งต้องถ่ายทอดความรู้ที่ตนเองมีอยู่ให้แก่ศิษย์โดยไม่ปิดบังและช่วยเผยแพร่ศิลปะอันดีงามของชาวอีสานไม่ให้สูญหายไป ความโดดเด่นของหมอลำบุญช่วง เเด่นดวง คือ กลอนลำมีเนื้อหาสาระ ให้คิดซึ่งอ้างอิงจากพงศาวดาร พุทธประวัติ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีของคนอีสานหรือสี่ต 12 คลอง 14 มีการพัฒนาทำรำเพื่อให้ผสมกลมกลืนกับบทบาทการแสดง มีความโดดเด่นในการใช้เสียง โดยเสียงคงที่ไม่ต่ำไม่สูง ไม่ตกหรือภาษาหมอลำเรียกว่า “คนมีพรสวรรค์ในการลำ” ซึ่งมีน้อยคนที่

รักษาเสียงตัวเองให้คงที่ได้ นอกจากนั้นยังรู้ท่วงทำนองในการลำและจังหวะเพื่อที่จะลำได้ง่าย และสะดวกยิ่งขึ้น มีความกล้าแสดงออกซึ่งหมายถึงมีความเชื่อมั่นตนเองในขณะแสดงในสถานการณ์ต่างๆ นอกจากนั้นยังมีความโดดเด่นในการสอนลูกศิษย์ โดยสาธิตการลำ การใช้ท่าทาง ให้ลูกศิษย์ได้เห็นของจริงและให้ปฏิบัติตาม ซึ่งความโดดเด่นดังกล่าวได้แสดงถึงการสะสมประสบการณ์อันยาวนาน ตลอดจนการถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่ให้แก่ลูกศิษย์และผู้สนใจในศิลปะหมอลำอันจะช่วยเผยแพร่ให้หมอลำยืนหยัดอยู่ได้ในปัจจุบัน

สำนักงานหมอลำคณะยอดรัก ชาติไพบูรณ์

สำนักงานหมอลำคณะยอดรัก ชาติไพบูรณ์ก่อตั้งโดยนายยอด ชาติไพบูรณ์ชื่อที่ใช้ในการแสดงหมอลำคือหมอลำยอดรัก ชาติไพบูรณ์ เกิดเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2520 ที่บ้านดาวเรือง ตำบลสองห้อง อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย เป็นบุตรของนายพ่อน ชาติไพบูรณ์ และนางอำพร ชาติไพบูรณ์ มีพี่น้องร่วมบิดามารดา 3 คนคือ นางสาวแก้ว ชาติไพบูรณ์ นายยอด ชาติไพบูรณ์ นางสาวประกาย ชาติไพบูรณ์

หมอลำยอดรัก ชาติไพบูรณ์มีความสนใจในด้านศิลปะวัฒนธรรมโดยเฉพาะการแสดงพื้นบ้านอีสานประเภทหมอลำมาตั้งแต่เด็กเกิดความชื่นชอบใฝ่ฝันอยากเป็นหมอลำในอนาคตในปี พ.ศ. 2533 จึงเริ่มเข้ามาศึกษาการแสดงหมอลำกับหมอลำ ทองเจริญ ดาเหลา และหมอลำบุญช่วงเด่นดวง ที่บ้านหนองตุ ตำบลหนองบัว อำเภอเมืองจังหวัดอุดรธานี ในระยะแรกได้ฝึกฝนการท่องจำกลอนลำและออกแสดงกับอาจารย์บนเวทีเมื่อมีประสบการณ์จึงได้ออกแสดงเป็นหมอลำและรับงานเป็นของตนในปี พ.ศ. 2535 หมอลำยอดรัก ชาติไพบูรณ์ ได้เข้ามาสังกัดสำนักงานหมอลำคณะ นารี นามเรืองศรี บ้านหนองหลัก อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ในปี พ.ศ. 2536 ได้เข้ามาสังกัดสำนักงานหมอลำคณะ สมพงษ์ มาพร ที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี ในระยะได้รับงานแสดงประเภทหมอลำกลอนซึ่งในช่วงปี พ.ศ. 2537 ได้เข้ามาสังกัดในสำนักงานหมอลำคณะ สมหมาย ดาวเทียม ที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานีในปี พ.ศ. 2538 ได้เข้ามาสังกัดสำนักงานหมอลำคณะ หนูเลียบ สนั่นเมือง เนื่องจากรับงานแสดงหมอลำกลอนซึ่งคู่กับหมอลำหนูเลียบ สนั่นเมืองแทบทุกวัน จากประสบการณ์ด้านการแสดงหมอลำทำให้เริ่มมีชื่อเสียงในการแสดงมีผู้ติดต่อว่าจ้างจนเป็นที่รู้จักของประชาชนในจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดใกล้เคียง ในปี พ.ศ. 2550 ได้เปิดสำนักงานหมอลำเป็นของตัวเองชื่อ ศูนย์ส่งเสริมอาชีพศิลปป็นหมอลำอีสานที่ตลาดไทศิริ บ้านโนนขมิ้น อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานีโดยชื่อที่ตั้งสำนักงานหมอลำ หมอลำเคน ดาเหลา (ศิลปินแห่งชาติ) ได้ตั้งชื่อให้ซึ่งคำว่าสำนักงานหมอลำมีมากแล้วในช่วงปีพ.ศ. 2552 หมอลำยอดรัก ชาติไพบูรณ์กับหมอลำอุษา ลมหวอนได้ย้ายสำนักงานหมอลำจากบ้านโนนขมิ้น จังหวัด

อุดรธานีเข้ามาตั้งสำนักงานหมอลำที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส ซึ่งหมอลำทองเจริญ คาเหลาและหมอลำบุญช่วง เค้นดวงได้ซื้อห้องแถวของนายปลัดเจ็ด รัชตะสุวรรณให้หมอลำยอดรัก ชาติไพบูรณ์ เปิดเป็นสำนักงานหมอลำนอกจากจะรับงานแสดงหมอลำที่ชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสแล้วยังมีผู้ติดต่อว่าจ้างที่บ้านหมอลำทองเจริญ คาเหลาที่บ้านหนองแก ตำบลหนองนาคำ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

หมอลำยอดรัก ชาติไพบูรณ์ได้มีประสบการณ์ในการแสดงหมอลำฝ่ายหญิงหลายท่านเช่น หมอลำเสงี่ยม สุขสำราญ หมอลำหนูเลียบ สนั่นเมือง หมอลำแสงทอง ลูกอุบล หมอลำสังวาลย์ ไชยเลิศ หมอลำสุมณฑา ชาติทอง หมอลำอุษา ลมหวน ในการแสดงหมอลำของหมอลำยอดรัก ชาติไพบูรณ์จะเน้นเนื้อหากลอนลำที่เกี่ยวกับพุทธประวัติ เช่นกลอนประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณซึ่งจะเป็นเนื้อหาหลักในการแสดงหมอลำปัจจุบันสำนักงานหมอลำยอดรัก ชาติไพบูรณ์ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 5 ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โทรศัพท์ 089-8626610

สำนักงานหมอลำคณะอุษา ลมหวล

สำนักงานหมอลำคณะอุษา ลมหวลก่อตั้งโดยนางอุษา แสงตาปัจจุบันอายุ 37 ปี ภูมิลำเนาบ้านท่าแร่ ตำบลท่าลี่ อำเภอกุมภักดิ์ จังหวัดอุดรธานี ชื่อที่ใช้ในการแสดงหมอลำคือ หมอลำอุษา ลมหวนเป็นบุตรของนายถนอม แสงตาและนางนวย แสงตา

หมอลำอุษา ลมหวลชีวิตความเป็นอยู่ในวัยเด็กมีความลำบากเพราะฐานะทางบ้านยากจนแต่มีความสนใจและใฝ่ฝันในด้านศิลปะการแสดงพื้นบ้านประเภทหมอลำมีพรสวรรค์ในด้านการร้องรำเมื่ออายุได้ 16 ปีจึงได้ไปเรียนการแสดงหมอลำกับหมอลำประเทือง วงศ์แดง ที่บ้านกุดขอนแก่น อำเภอท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ หมอลำอุษา ลมหวนได้ฝึกการใช้เสียงและท่องจำกลอนลำทำนองลำซึ่ง เมื่อมีประสบการณ์จนสามารถรับงานแสดงหมอลำได้ด้วยตนเองในช่วงปีพ.ศ. 2533 ได้เข้าสังกัดสำนักงานหมอลำสันติภาพบันเทิง จังหวัดขอนแก่นในขณะนี้ได้รับงานแสดงหมอลำกลอนซึ่งจนมีประสบการณ์มากขึ้นสามารถสร้างชื่อเสียงให้กับตนเองได้ในช่วงปีพ.ศ. 2545 หมอลำยอดรัก ชาติไพบูรณ์ได้แนะนำให้ฝึกฝนการแสดงหมอลำกลอนทำนองอุบลเพิ่มเติมเพื่อให้สามารถรับงานแสดงหมอลำกลอนได้ทำให้หมอลำอุษา ลมหวลได้เข้ามาฝากตัวเป็นลูกศิษย์หมอลำทองเจริญ คาเหลาและหมอลำบุญช่วง เค้นดวงที่บ้านหนองแก ตำบลหนองนาคำ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานีเมื่อเข้ามาศึกษาหมอลำได้เริ่มต้นการหัดทำนองไหว้ครู ลำทำนองทางสั้น ทางยาวในระยะนี้ได้ออกแสดงหมอลำร่วมกับหมอลำทองเจริญ คาเหลาและหมอลำบุญช่วง เค้นดวง เพื่อให้ชำนาญและมีประสบการณ์เพิ่มมากขึ้นจนสามารถทำให้หมอลำบุญช่วง เค้นดวงรับงานแสดงหมอลำกลอนให้เป็นการแสดงของตนในราคา 20,000-30,000 บาท

ในปีพ.ศ. 2550 ได้เปิดสำนักงานหมอลำเป็นของตนเองโดยร่วมธุรกิจกับหมอลำยอดรัก ชาติไพบูรณ์ ที่บ้านโนนขมิ้น อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี หมอลำเคน ดาหลา (ศิลปินแห่งชาติ) ได้ตั้งชื่อสำนักงานหมอลำโดยใช้ชื่อว่า ศูนย์ส่งเสริมอาชีพศิลปินหมอลำภาคอีสานในช่วงปี พ.ศ. 2552 ได้ย้ายสำนักงานหมอลำมาเปิดที่ข้างวัดมัชฌิมาวาสเนื่องจากเป็นชุมชนหมอลำมีการรวมกลุ่มของศิลปินหมอลำมากมายมีผู้มาว่าจ้างการแสดงหมอลำมากกว่าที่ตั้งสำนักงานหมอลำที่บ้านโนนขมิ้น จังหวัดอุดรธานีเมื่อย้ายเข้ามาจะได้มีงานแสดงหมอลำเพิ่มมากขึ้น หมอลำอุษาลมหวนมีประสบการณ์ในการแสดงหมอลำคู่กับหมอลำฝ่ายชายดังนี้ หมอลำสมโภช คำครณ หมอลำปรีชา ม้าแสนหก หมอลำสมพงษ์ ม้าแสนหก หมอลำบุญเสริม เพ็ญศรี หมอลำยอดรัก ชาติไพบูรณ์ เป็นต้น ปัจจุบันหมอลำอุษาลมหวนได้เปิดสำนักงานหมอลำที่ชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ณ บ้านเลขที่ 5 ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 41 สำนักงานหมอลำคณะพระเจริญ ปากเจ็ด
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ภาพที่ 42 สำนักงานหมอลำคณะมลิวัลย์สมบณ ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
ที่มา : เฉลิมพล ศรีบุญเรือง
6 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 43 สำนักงานหมอลำคณะนงเยาว์ต้นตาล ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
ที่มา : เฉลิมพล ศรีบุญเรือง
6 สิงหาคม 2551

ประวัติสำนักงานคณะกรรมการที่ได้กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่าแต่ละสำนักงานในคณะต่างๆ จะมีคณะกรรมการประเภท ลำเรื่องต่อกลอนที่เข้ามาเปิดเป็นสำนักงานและเข้ามาสังกัดปะปนตาม สำนักงานแต่ละคณะเพื่อให้รับงานแสดงให้ ทั้งนี้เพื่อความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงได้รวบรวม รายชื่อ คณะหมอลำเรื่องต่อกลอน ที่ปรากฏในสำนักงานหมอลำคณะต่าง ๆ ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

1. คณะเสียงอีสาน
2. คณะอุครมิตรนิยม
3. คณะ ผ.รุ่งมิตร
4. คณะรุ่งทิวาอำนวยศิลป์
5. คณะนกยูงทอง
6. คณะจุ่มจิมรุ่งลำเพลิน
7. คณะส.สวรรค์อินคอนเสิร์ต
8. คณะลำเพลินทองทาดาวดวงใหม่
9. คณะหาญวิเศษ
10. คณะเพชรแสงทอง
11. คณะอัศวินเทวา
12. คณะเพชรใจใจ
13. คณะทานตะวันรุ่งนภา
14. คณะรัตนศิลป์อินตราไทยราษฎร์
15. คณะระเบียบวาทศิลป์
16. คณะหนึ่งนในสยาม
17. คณะแก่นนครบันเทิงศิลป์
18. คณะขวัญดาราร
19. คณะฟ้าสีคราม
20. คณะน้องใหม่เมืองชุมแพ
21. คณะเพชรนครหลวง
22. คณะเพชรศรทอง
23. คณะชมพูเปอร์เพลิน
24. คณะสงศักดิ์สดิ่งลำเพลิน
25. คณะพื้นลำเพลิน
26. คณะเรื่องตะวัน

27. คณะอัครแสงเพชร
28. คณะอัศวินลำเพลิน
29. คณะลูกทุ่งรวมดวง
30. คณะพวงชมพูทศศิลป์
31. คณะก้องฟ้าเพชรกลม
32. คณะมิตรใหม่ไทยอีสาน
33. คณะสาวหงส์ทอง
34. คณะอัครพัฒนา
35. คณะสำราญ บุญลาภ
36. คณะขจรกิจเพชร ร้อยเอ็ด
37. คณะคำคุณศิลป์
38. คณะอีสานวรศิลป์
39. คณะรุ่งทิวา อำนวยศิลป์
40. คณะลูกอีสานลำเพลิน
41. คณะมนต์แคนเมืองชุมแพ
42. คณะบุญเหลือศิลป์อีสาน
43. คณะเดือนเพ็ญ อำนวยพร
44. คณะศิลป์สังข์ทอง
45. คณะสามเพื่อนแก้ว
46. คณะเพชรประพันธ์
47. คณะไทรทองบันเทิงศิลป์
48. คณะไทยยืนยง
49. คณะขวัญใจดาวชมพู
50. คณะสาวน้อยเพชรบ้านแพง
51. คณะอีสานแรงสูง
52. คณะดวงเดือนเพ็ญ
53. คณะดาวจรัสแสง
54. คณะสมยศบันเทิงศิลป์
55. คณะดาวจรัสแสง
56. คณะคำคุณร่วมมิตร

57. คณะอนุสารพิเศษศิลป์
58. คณะอัครวิสินสีหราช
59. คณะ ส. ตั้งข์ทอง
60. คณะ อ. เสียงทอง
61. คณะดาวประกาย
62. คณะปัญญาวัฒนารมณ
63. คณะบัวแก้ววิเศษศิลป์
64. คณะศิษย์บัวแก้ววิเศษศิลป์ 2
65. คณะ ป. ศิลปิน
66. คณะเพชรรังสี
67. คณะเพชรอุคร
68. คณะสองฝั่งโขง
69. คณะกองศิลป์รักษาศิษย์
70. คณะเพชรภูพาน
71. คณะ ป. สามัคคี
72. คณะเพชรอุบล
73. คณะประถมนันเพิงศิลป์
74. คณะอัครวิเศษศิลป์
75. คณะจันทร์เพ็ญประกายเพชร
76. คณะอัครวิสินศรีทอง
77. คณะอัครวิสินดาวเหนือ
78. คณะเพชรสยาม
79. คณะ ม. ประมวลศิลป์
80. คณะหาญสำราญศิลป์
81. คณะแสงอรุณศิลป์
82. คณะ ส. บุญมา
83. คณะ พ. เพ็ชรศิลป์
84. คณะ ส. อุดมศิลป์
85. คณะบุญส่งประสงศ์ศิลป์
86. คณะอุบลพัฒนา

ทั้งนี้คณะหมอลำเรื่องต่อกลอนที่ได้กล่าวมาข้างต้นในปัจจุบันเหลือเพียงบางคณะที่ยังคงประกอบธุรกิจบางคณะได้ปิดกิจการไปเนื่องจากเศรษฐกิจและปัจจัยหลาย ๆ อย่าง เช่น งานว่าจ้างมีน้อย ค่าใช้จ่ายสูง ค่าเช่าบ้าน ค่าอาหาร ค่าน้ำ ค่าไฟ หมอลำเปลี่ยนอาชีพไปทำงานอย่างอื่น เป็นต้น

ภาพที่ 44 สำนักงานหมอลำคณะวิทยาฟ้าไมตรี ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
ที่มา: เฉลิมพล ศรีบุญเรือง

6 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 45 สำนักงานหมอลำคณะสุริยา พันแสน ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
ที่มา: เฉลิมพล ศรีบุญเรือง

6 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 46 สำนักงานหมอลำคณะดาวเรือง เสียงเสน่ห์ ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง
จังหวัดอุตรธานี
ที่มา: เฉลิมพล ศรีบุญเรือง
6 สิงหาคม 2551

ความหมายของสำนักงานหมอลำ

ผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียดของความหมายของสำนักงานหมอลำเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาประวัติชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุตรธานีดังนี้

สำนักงาน หมายถึง แหล่งกลางของการติดต่อและการบริหารของหน่วยงาน ในการดำเนินธุรกิจทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นธุรกิจการผลิต ธุรกิจการจำหน่าย หรือธุรกิจบริการ จำเป็นจะต้องมีแหล่งกลางในการติดต่อและการบริหารงาน มิฉะนั้นแล้วการดำเนินงานของธุรกิจเหล่านี้ก็จะเป็นไปได้ไม่ราบรื่นและไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร สำนักงานนั้นไม่จำเป็นที่จะต้องตั้งอยู่ในอาคารที่ใหญ่โตหรูหรา เพราะสำนักงานย่อมอาจจะตั้งอยู่ที่ไหนก็ได้ ทั้งนี้ก็สุดแล้วแต่ลักษณะหรือสภาพของธุรกิจแต่ละประเภทหรือแต่ละแห่งเป็นรายๆ ไป ขอให้ทำหน้าที่เป็นแหล่งกลางของการติดต่อและการบริการหน่วยงานก็เรียกว่าสำนักงานทั้งสิ้น สำนักงานจะประกอบไปด้วย

1. บุคคล (Person) ผู้ทำงานตั้งแต่ 1 คนขึ้นไป
2. เครื่องใช้และเครื่องตกแต่ง (Furniture) ได้แก่ โต๊ะ เก้าอี้ ตู้เก็บเอกสาร ตู้เก็บเครื่องเขียน แบบพิมพ์ ฯลฯ

3. เครื่องอุปกรณ์และเครื่องอำนวยความสะดวกในสำนักงาน (Facilities) เช่น เครื่องพิมพ์ดีด เครื่องถ่ายเอกสาร เครื่องคำนวณ ตลอดจนเครื่องเขียนแบบพิมพ์และวัสดุสำนักงานต่าง ๆ⁷⁷

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงหน้าที่ของสำนักงานโดยทั่วไป คือ การดำเนินการเพื่อให้แผนงานต่างๆ ของกิจการได้รับความสะดวกและสามารถปฏิบัติการกิจของตนได้อย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ในลักษณะเดียวกัน คำว่า “สำนักงานส่งเสริมหมอลำ” ก็คงจะมีความหมายในทำนองเดียวกันว่าสำนักงานส่งเสริมหมอลำจำเป็นต้องมีหน้าที่ในการประสานประโยชน์ระหว่างปัจจัยต่างๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในธุรกิจของหมอลำเช่นกัน

สำนักงานหมอลำหมายถึง สำนักงานที่ตั้งหรือที่ทำการที่ทำหน้าที่เป็นนายหน้าหรือคนกลางที่ติดต่อระหว่างคณะหมอลำ ศิลปินหรือเจ้าของสื่อบันเทิงกับผู้ว่าจ้าง ซึ่งเป็นที่รู้จักในนามของ “เจ้าภาพ” สำนักงานหมอลำเป็นที่ตั้งทางกายภาพที่เปิดธุรกิจทางด้านบริการสื่อบันเทิง โดยเฉพาะหมอลำประเภทต่างๆ ให้สาธารณชนได้พิจารณาเลือกซื้อหรือให้บริการ บางสำนักงานมีคณะหมอลำเป็นของตนเอง บางคณะจะเป็นนายหน้าเปิดรับคณะหมอลำในจังหวัดต่างๆ เข้ามาสังกัด

1. จุดกำเนิดของสำนักงานหมอลำ

สำนักงานหมอลำ ได้ถือกำเนิดขึ้นมาแน่นอนเมื่อใดนั้นยังไม่มีหลักฐานอ้างอิงที่เด่นชัด ซึ่งมีคนในวงการธุรกิจบันเทิง หมอลำ ผู้จัดการสำนักงานส่งเสริมหมอลำ และนักวิชาการที่ได้เคยศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้กล่าวเอาไว้ในหลาย ๆ ทศนะ เช่น สำนักงานส่งเสริมหมอลำนั้นได้ถือกำเนิดมาจากพื้นฐานความนิยมศิลปะการแสดงหมอลำของคนอีสาน ซึ่งสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีของคนอีสานในคติความเชื่อเรื่องการทำบุญตามฮีตคลองต่างๆ เช่น บุญจูง บุญบังไฟ บุญแจกข้าว เป็นต้น หมอลำในยุคนั้นเมื่อประมาณ 50 ปีมาแล้ว หมอลำต้องเดินทางมาขอลำเสฟงันบุญให้โดยไม่ได้ตกลงราคาค่าจ้างล่วงหน้าก่อน เมื่อลำเสร็จแล้วถ้าลำดีถูกใจ

⁷⁷ พระศิลป์ ชินสอน, “ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของสำนักงานส่งเสริมหมอลำกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม : ศึกษากรณีอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2541), หน้า 99.

เจ้าภาพก็จะได้รับค่าจ้างมาก ถ้าถ้าไม่ดีก็จะได้น้อย หรือในขณะที่ลำนั้นถ้าผู้ฟังชอบใจก็จะให้รางวัลโดยเอาเงินสดตักไปติดไว้บนแผ่นขี้ผึ้ง เรียกว่า “การติดผึ้ง” จากนั้นก็ใช้ตะกร้าแทน หรือใช้ท่อนกล้วยเสียบแทนขี้ผึ้ง จนวิวัฒนาการมาเป็นการว่าจ้างในสมัยต่อมาซึ่งได้เปลี่ยนจากหมอลำเดินทางนลำเองเป็นเจ้าภาพต้องเดินทางไปติดต่อว่าจ้างหมอลำที่บ้านหมอลำเอ แต่การเดินทางนั้นไม่สะดวกเพราะในช่วงนั้นการคมนาคมถนนหนทางไปมาหาสู่กันไม่เอื้ออำนวย และบางครั้งเมื่อเดินทางไปถึงบ้านหมอลำแล้วไม่พบหมอลำ เนื่องจากหมอลำต้องเดินทางไปล่าที่บ้านอื่นทำให้ไม่ได้รับความสะดวก หมอลำเลยคิดฝากชื่อเอาไว้กับร้านขายอาหาร หรือคนในครัวเพื่อให้เป็นผู้รับงานให้ โดยแบ่งรายได้ค่าเปอร์เซ็นต์ให้เมื่อมากขึ้นเห็นว่าเป็นรายได้ที่ดีเลยจัดตั้งเป็นศูนย์รับงานแสดงให้หมอลำ และกลายมาเป็นสำนักงานส่งเสริมหมอลำที่เรียกชื่อแตกต่างกันออกไป สำนักงานเหล่านี้ก็พยายามที่จะโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้คนรู้จักด้วยรูปแบบต่างๆ เช่น ติดป้ายโฆษณาหน้าเวทีหมอลำ ให้หมอลำประชาสัมพันธ์ให้ในขณะที่แสดง และสำนักงานส่งเสริมหมอลำได้ถือกำเนิดเกิดขึ้นในรูปแบบเป็นองค์กรในทางธุรกิจจริง ๆ นั้นเริ่มจากมีสถานีวิทย์เข้ามาในพื้นที่ประชาชนเริ่มฟังวิทยุมากขึ้น ผู้จัดการสำนักงานส่งเสริมหมอลำจึงไปเช่าเวลาตามสถานีเพื่อออกอากาศโฆษณาสำนักงานของตน และนำหมอลำไปออกอากาศเพื่อให้ประชาชนรู้จัก เมื่อผู้ฟังชอบใจก็จะได้เดินทางมาติดต่อว่าจ้างตามสำนักงานต่างๆ ซึ่งสำนักงานในยุคแรกๆ นั้นจะตั้งอยู่ในตัวเมืองที่การเดินทางไปมาได้สะดวก และส่วนมากแล้วจะตั้งอยู่ใกล้ ๆ กับครัว

ธีรพงษ์ โสดาศรี ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการก่อกำเนิดสำนักงานส่งเสริมหมอลำจากผู้รู้เอกสารอ้างอิงต่าง ๆ ประกอบในรายงานปริญญาโท⁷⁸ ดังนี้

หลังจากหมอลำได้วิวัฒนาการตัวเองมาตามลำดับ รวมถึงการได้เข้าร่วมมีบทบาทในระดับประเทศ จนทำให้ได้รับการส่งเสริมและเริ่มมีความมั่นคงในสถานภาพขึ้นจึงทำให้หมอลำและคณะหมอลำ มีความกล้าที่จะดำเนินธุรกิจในด้านหมอลำขึ้น ก็จะได้เห็นว่าในปี พ.ศ. 2493 หมอลำทองมาก จันทะลือ ซึ่งเดิมเป็นหมอลำมาก่อน ต่อมาได้หันมาจัดรายการวิทยุกระจายเสียงและทำโฆษณาให้กับบริษัทไอเอสสา (เต็กเฮงฮุย) จำกัด จากนั้น ปี พ.ศ. 2511 ได้จัดตั้งสำนักงานหมอลำขึ้นเรียกชื่อว่า “สำนักงานหมอลำอุทาบการ” ที่จังหวัดอุบลราชธานี โดยก่อนที่หมอลำทองมาก จันทะลือ จะมีการจัดตั้งสำนักงานหมอลำนั้น ทางรัฐบาลก็ได้เข้ามาสนับสนุน

⁷⁸ ธีรพงษ์ โสดาศรี บทบาทของสำนักงานหมอลำ ในอำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม,2537), หน้า 48.

ด้วยทั้งนี้ โดชนโยบายของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีขณะนั้น ที่ได้นำเอาหมอลำไปใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ และต่อต้านคอมมิวนิสต์ รวมถึงการประกวดหมอลำกลอนลำ ฯลฯ จึงอาจเป็นไปได้ว่าการตั้งสำนักงานหมอลำเริ่มแรกนั้น ได้รับการส่งเสริมทั้งรัฐบาลและศักยภาพส่วนตัวของหมอลำประกอบกัน นอกจากหมอลำทองมาก จันทะลือ แล้วยังมีหมอลำชื่อดังอีก หนึ่งท่าน ซึ่งอยู่ในกลุ่มคณะผู้บุกเบิกการก่อตั้งสำนักงานหมอลำเช่นเดียวกัน คือ หมอลำสุทธิสมพงษ์ สะท้อนอาจ ที่เคยเปิดทำการสอนลูกศิษย์จำนวนหลายคนจนมีชื่อเสียง หมอลำท่านนี้คงมีเพียงบ้านพักหมอลำ ซึ่งยังไม่ถึงการตั้งชื่อหรือเรียกเป็นสำนักงานอย่างจริงจัง แต่ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่จะนำไปสู่การจัดตั้งเป็นสำนักงานส่งเสริมหมอลำ ซึ่งมีปรากฏอยู่มากมายตามตัวเมืองในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วทุกภูมิภาคของอีสาน

ในการดำเนินกิจการใด ๆ ก็ตามเมื่อมีงานที่จะต้องทำเป็นการถาวรต่อเนื่องกันไปก็มักจะตั้งหน่วยงานขึ้นรับผิดชอบดำเนินการ ซึ่งในหน่วยงานองค์การนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีที่ทำงานหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สำนักงาน” สำนักงานหมอลำไม่ใช่เพียงรับงานแสดงหมอลำเพียงอย่างเดียวบางสำนักงานยังรวมถึงรับงาน การอัดเทป อัดสรุตโฆษณา จัดรายการวิทยุ บริการให้เช่าเครื่องเสียงและเวทีหรือแม้กระทั่งจัดรายการประกวดหมอลำตามวาระโอกาสต่างๆ ในวงการหมอลำ ผู้ที่เป็นศิลปินหมอลำเมื่อมีชื่อเสียงก็จะเปิดเป็นสำนักงานหมอลำเป็นของตนเอง เพื่อทำธุรกิจแสวงหาผลกำไร ผู้ที่ไม่ได้เป็นหมอลำก็สามารถเปิดสำนักงานหมอลำได้ เพื่อความอยู่รอด แม้ว่าสินค้าและบริการนั้นจะเป็นเรื่องของศิลปะการแสดงก็ตาม

สำนักงานหมอลำมีลักษณะสำคัญที่ร่วมกันหลายประการ ได้แก่มีทำเลตั้งบริเวณสถานีขนส่ง ถนนสายสำคัญในจังหวัดต่าง ศูนย์กลางของย่านชุมชน เช่น ตลาด ริมเส้นทางคมนาคมสายหลักเพื่อความสะดวกในการเดินทางและติดต่อธุรกิจของเจ้าภาพ สำนักงานหมอลำจำเป็นต้องอาศัยทำเลที่โดดเด่น สะดุดตาและสะดวกสบายในการติดต่อในบริเวณศูนย์กลางคมนาคมของตัวเมืองใหญ่ ๆ ของภาคอีสานผู้วิจัยขอยกตัวอย่างจังหวัดต่าง ๆ ที่เป็นสำนักงานหมอลำที่เห็นได้ชัดเจน เช่น จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดอุดรธานี จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดอุบลราชธานี

2 สำนักงานหมอลำในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

สภาพโดยทั่วไปของสำนักงานหมอลำในเขตอำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่น มักจะเริ่มต้นจากปัจจัยที่สำคัญในการก่อตั้งนั่นคือ หมอลำ หรือคณะหมอลำ และนักจัดรายการวิทยุกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์ จากการศึกษาของผู้วิจัยพบว่าศิลปินหมอลำเป็นปัจจัยที่สำคัญที่มีผลกดดันให้เกิดสำนักงานหมอลำขึ้น เพราะในระยะเริ่มต้นนั้น หมอลำเมื่อก่อตั้งเป็นคณะแล้ว ก็จำเป็นจะต้องมี

บ้านพักเป็นของตนเอง ในขณะที่เดียวกันก็จะมีการค้าเงินธุรกิจควบคู่ไปด้วย โดยใช้บ้านพักเป็นสถานที่ประกอบการและเมื่อธุรกิจมีการแข่งขันกันมากขึ้น อันเนื่องมาจากมีคณะหมอลำจำนวนมาก ก็จะส่งผลให้คณะหมอลำได้พัฒนาการด้านการโฆษณา เช่น อาจมีการฝากชื่อไว้ตามห้างร้าน หรือแหล่งชุมชนที่มีการสัญจรติดต่อค้าขายการฝากชื่อนี้เมื่อมีจำนวนมากขึ้น เจ้าของร้านค้า หรือผู้มองเห็นธุรกิจด้านนี้ก็มองเห็นโอกาส จึงจัดการดำเนินธุรกิจหมอลำในรูปแบบสำนักงานขึ้นตามมา

ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่กล่าวไว้นั้นคือ กลุ่มนักจัดรายการวิทยุกระจายเสียงละวิทยุโทรทัศน์ กลุ่มนี้นับว่าเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพสูงในการที่จะดำเนินธุรกิจหมอลำ ทั้งนี้เพราะได้เปรียบในเชิงโฆษณา คณะหมอลำมักจะมีการว่าจ้างให้โฆษณาทางสถานีวิทยุกระจายเสียงเป็นผู้ออกอากาศให้ เช่น อาจมีการออกอากาศสัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง เพื่อให้ประชาชนผู้นิยมหมอลำ ได้ทราบชื่อเสียง นอกจากจะว่าจ้างให้ออกอากาศแล้ว ยังมีการฝากให้รับงานด้วย เมื่อมีมากคณะเข้ากลุ่มนักจัดรายการเองก็จัดตั้งสำนักงานขึ้นเพื่อดำเนินการให้ ซึ่งยังผลประโยชน์ในด้านธุรกิจ ให้ทางฝ่ายสำนักงานและคณะหมอลำได้รับร่วมกัน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมรายชื่อสำนักงานหมอลำในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่นเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและเปรียบเทียบการแสดงหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานีไว้ดังนี้ ศูนย์รวมศิลปินหมอลำบ้านพักทมิฬ สำนักงานหมอลำลุงจำปา สำนักงานหมอลำราตรี ศรีวิไล สำนักงานหมอลำรัตนศิลป์อินตาไทยราษฎร์ สำนักงานหมอลำจุมทอง เสียงเสน่ห์ สำนักงานสยามธุรกิจบันเทิงขอนแก่น สำนักงานสันติภาพบันเทิง สำนักงานหมอลำทุมมาอิชูชู สำนักงานหมอลำจินตนา ปากไฟ สำนักงานหมอลำศรีนวล รัตนไชยวรรณ สำนักงานเทพรัตน์ สำนักงานหมอลำห้าดาว บ้านพักหมอลำคณะ ท. รุ่งเรืองศิลป์ บ้านพักหมอลำคณะขวัญใจแก่นนคร สหพันธ์หมอลำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3. สำนักงานหมอลำในเขตอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ในช่วงปี พ.ศ. 2500 สำนักงานส่งเสริมหมอลำก็ได้ถือกำเนิดเกิดมาแล้วบ้าง แต่เป็นรูปแบบของบ้านพักหมอลำ โดยหมอลำจัดตั้งขึ้นเองเพื่อเปิดทำการเป็นที่ตั้งคณะของตนเอง มีการฝึกสอนลูกศิษย์ด้านการแสดงหมอลำ และมีวัตถุประสงค์เพื่อเปิดรับงานแสดงจากผู้ว่าจ้าง แต่ยังไม่จัดตั้งเป็นสำนักงานที่ดำเนินงานในเชิงธุรกิจอย่างปัจจุบันนี้และสำนักงานในช่วงนี้มีกระจัดกระจายอยู่ตามชนบท หรือภายในตัวเมือง ตัวอำเภอบ้าง ทั้งนี้เนื่องจากหัวหน้าคณะหมอลำ หรือหมอลำส่วนมากแล้วเป็นชาวชนบท ประวัติความเป็นมาของสำนักงานส่งเสริมหมอลำในช่วงระยะเวลาที่มีการจัดตั้งเป็นสำนักงานส่งเสริมหมอลำในเชิงธุรกิจดังนี้

สำนักงานส่งเสริมหมอลำที่จัดตั้งขึ้นเป็นแห่งแรกในเขตอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เมื่อ พ.ศ. 2500 คือ “สมาคมหมอลำนครไชย” ตั้งอยู่ที่ถนนราชวงศ์ ในตัวเมืองมหาสารคาม

มีนายมหันต์ นครไชย เป็นผู้จัดการ วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อเป็นศูนย์รวมหมอลำประเภทต่างๆ และรับงานการแสดงให้กับหมอลำ มีการโฆษณาเผยแพร่สำนักงานและหมอลำ คณะหมอลำให้เป็นที่รู้จักของผู้ฟังโดยทั่วไป โดยนำไปออกอากาศที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยของกรมประชาสัมพันธ์ จังหวัดขอนแก่น หมอลำที่มีชื่อเสียงเช่น หมอลำสุคนธ์อม โปธิ์จี หมอลำเคน ดาหลา หมอลำบุญเพ็ง ไผ่ผิวชัย ฯลฯและสมาคมหมอลำนครไชยยังได้รับมอบหมายจากรัฐบาล ซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ให้เผยแพร่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เพื่อปลุกระดมมวลชนต่อต้านคอมมิวนิสต์ จนได้รับรางวัลเป็นโล่ทองคำฝั่งเพชรจากอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ในปี พ.ศ. 2505 จากนั้นได้มีการจัดตั้งสำนักงานส่งเสริมหมอลำ ชื่อ สำนักงานสุริโฆษา โดยมีนายสุทธิ ธีระวัชรานันท์ เป็นผู้จัดการ สำนักงานตั้งอยู่ที่ถนนนครสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม และต่อมาได้ร่วมงานกับ ชาวเสียงรอบบ้าน เป็นสำนักงานใหม่เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2518 ชื่อ สำนักงานสารคามโฆษาโดยมีนายสำราญ วงษาจันทร์ เป็นผู้จัดการทำให้เป็นที่รู้จักของประชาชนเป็นอย่างมาก ในช่วงปี พ.ศ. 2512 ได้มีผู้จัดตั้งสำนักงานส่งเสริมหมอลำขึ้นอีกแห่งหนึ่ง คือ สำนักงานเทพบุตรธุรกิจบ้านเทิง โดยมีนายเทพบุตร สติรอดมพู่ เป็นผู้จัดการ ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อสำนักงานใหม่เป็นสำนักงานสยามธุรกิจบ้านเทิงโดยมีนายอมรฤทธิ์ อภิรักษ์ เป็นผู้จัดการและต่อมาได้ขยายสาขาไปตั้งที่จังหวัดขอนแก่นมีนายวิเชียร สติรอดมพู่ เป็นผู้จัดการในระยะต่อมาก็เริ่มมีมีสำนักงานเกิดขึ้นที่อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคามมากขึ้นสำนักงานหมอลำในจังหวัดมหาสารคามมีการตั้งชื่อที่แตกต่างกันออกไป เช่น สำนักงานหมอลำ สำนักงานส่งเสริมหมอลำ ศูนย์รวมหมอลำสมาคมธุรกิจบ้านเทิง เป็นต้นถึงแม้จะมีชื่อแตกต่างกันอย่างไรก็ตามโดยเหตุประสงค์แล้วก็จะดำเนินงานในเชิงธุรกิจบ้านเทิงทางด้านหมอลำเหมือนกันทุกสำนักงาน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมรายชื่อสำนักงานหมอลำในเขตอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคามเป็นแนวทางในการศึกษาและเปรียบเทียบการแสดงหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานีไว้ดังนี้ สำนักงานส่งเสริมหมอลำแห่งประเทศไทย สำนักงานสยามธุรกิจบ้านเทิง สถาบันหมอลำดีเมืองอีสาน สำนักงานหนุ่มบ้านเตโฆษา สำนักงานแหลมณรงค์โปรโมชัน สำนักงานสันติภาพบ้านเทิง ศูนย์รวมหมอลำดีเชียงคำภาพะหุยาอ้อย ศูนย์ดีหมอลำดำรงรวมดาวธุรกิจบ้านเทิง สำนักงานนพคุณธุรกิจบ้านเทิง สำนักงานสารคามธุรกิจบ้านเทิง สำนักงานหนุ่มแพร์ธุรกิจ สำนักงานหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง

สรุป

อุดรธานี มีความหมายว่า “เมืองทิศเหนือ” เดิมชื่อบ้านหมากแข้ง ต่อมาได้เป็นที่ตั้งกองบัญชาการการปราบขบถฮ่อที่ทุ่งเชียงคำ แคว้นเชียงขวาในประเทศลาว และได้ยกขึ้นเป็นมณฑลลาวพวน ควบคุมดูแลปกครองหัวเมืองในภาคอีสานตอนบน ต่อมาภายหลังได้เปลี่ยนชื่อมณฑลลาวพวนเป็นมณฑลฝ่ายเหนือเพื่อหลีกเลี่ยงคำว่า “ลาวพวน” เมื่อประเทศลาวได้ตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศฝรั่งเศส และต่อมาได้เปลี่ยนชื่อมณฑลฝ่ายเหนือเป็นมณฑลอุดร เมื่อกระทรวงมหาดไทย ยกเลิกระบบการปกครองท้องถิ่นแบบมณฑล มณฑลอุดรจึงกลายเป็นเมืองอุดร และจังหวัดอุดรธานีมาจนถึงทุกวันนี้

อุดรธานี มาจากมณฑลฝ่ายเหนือ และมณฑลอุดร จึงมีตราประจำเมืองเป็นรูปท้าวภูเวงหรือท้าวเวสสุวรรณผู้เป็นเทพ หรือโลกบาลรักษาทิศเหนือ เป็นจอมยักษ์เป็นโลกบาลทิศอุดร ในไตรภูมิพระร่วงเรียกว่าท้าวไพศรพณ์มหาราช เป็นยักษ์ดำรงอยู่ในศีลธรรม มีหน้าที่ตรวจตราดูแลความเป็นไปของมนุษย์ ดวงตราประจำเมืองจึงเป็นรูปวงกลม พื้นที่สี่เหลี่ยม ภายในดวงตราเป็นรูปยักษ์ยืนบนแท่น มือทั้งสองกุมกระบอง และมีกนกเปลวขนานบสองข้าง

สัญลักษณ์ประจำจังหวัดอุดรธานี เป็นรูปพาชนะดินเผาลายเขียนสีบ้านเชียง (หม้อบ้านเชียง) เนื่องจากแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ได้รับการยอมรับและการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก จังหวัดอุดรธานีจึงกำหนดให้เป็นสัญลักษณ์ประจำจังหวัด

หมอลำ หมายถึง ผู้มีความรู้ ความสามารถและความชำนาญในการขับร้องด้วยทำนองและภาษาถิ่นอีสานที่ประพันธ์เป็นกลอน อีกทั้งยังพ้องประกอบการขับร้องนั้น โดยมีแคนเป็นเครื่องดนตรีประกอบ คนไทยในภาคกลางแต่เดิมรู้จัก “หมอลำ” จากคำว่า “แอ่วลาว” หรือ “ลาวแคน” ซึ่งคำทั้ง 2 นี้ เป็นคำที่ “คนอีสาน”หรือ “คนลาว” เป็นผู้ใช้หรือเป็นผู้เรียกส่วนคำว่า “แอ่ว” ในภาษาของลาว เป็นคำกริยาที่มีความหมายว่า “รบเร้า ร้องกวน โยเย ออกอ้อน” เช่น ประโยคที่ว่า “ลูกไผ่แอ่วกนิมน” ซึ่งแปลว่า “ลูกของใคร ร้องกวนกนิมน” ส่วนในภาคเหนือ คำว่า “แอ่ว” มีความหมายว่า ไปเที่ยว ไปชม ดังนั้นคำว่า “แอ่วลาว” นั้นได้มีบันทึกไว้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่พบในประกาศซึ่งออกในรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการละเล่นอื่นๆ ที่ควรกล่าวถึงคือ “แอ่วลาว” ซึ่งเป็นการแสดงขับลำนำอันเป็นของพื้นเมืองของชาวลาวที่อพยพเข้ามาเมื่อครั้งกบฏเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ในรัชกาลที่ 3 และได้รับความนิยมน้อยอย่างแพร่หลายในเวลาต่อมา บุคคลสำคัญท่านหนึ่งที่น่าจะมีส่วนสำคัญในการทำให้การแอ่วลาวแพร่หลาย คือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ บันทึกไว้ในพระราชพงศาวดารว่า พระองค์โปรดแคน มักเสด็จไปตามชุมชนลาวอพยพ เช่น เมืองพนัสนิคม

บ้านสำประทวน เมืองนครชัยศรี และบ้านศรีทา เมืองสระบุรี พระองค์มีความสามารถในการฟ้อน และการแอ่วลาวได้อย่างชำนาญชำนาญ “ถ้าไม่ได้เห็นพระองค์แล้ว ก็สำคัญว่าลาว”

การละเล่นแอ่วลาวนี้คงจะนิยมกันมากเป็นพิเศษ ถึงขั้นทำให้คนกรุงเทพฯ แอ่วลาว มาเล่นแทนปีพาทย์ มโหรี และเพลงพื้นบ้านต่างๆ ในงานบุญของตน จนธุรกิจฝ่ายดนตรีไทย ชบเซาลงมาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงสถานการณ์ดังกล่าว แต่คงทรงเกรงพระทัยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระอนุชา จึงมิได้ทรงดำเนินการแต่อย่างใด จนกระทั่งสมเด็จพระบวรราชเจ้าสวรวรคตเมื่อวันจันทร์เดือน 2 แรม 7 ค่ำ พ.ศ. 2508 และเสด็จการพระบรมศพในวันพุธเดือน 3 แรม 1 ค่ำ พ.ศ. 2508 อาจเป็นไปได้ว่าประชาชน ชาวกรุงเทพฯ ซึ่งรักพระบวรราชเจ้าด้วยทรงมีพระทัยโอบอ้อมอารี เปิดเผยและโปรดเสด็จประพาส พบปะผู้คนเสมอ เช่นเดียวกับรัชกาลที่ 4 อีกทั้งยังมีพระสิริโฉมงดงาม ทรงฟ้อนและแอ่วลาวได้ ครั้งเสด็จสวรรคต ผู้คนก็รำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณจึงเรียกหาแอ่วลาวมาแสดงกันเป็นการต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพิจารณาเห็นว่าการที่คนไทย หันมานิยมแอ่วลาวมานานนับสิบปี และละทิ้งการละเล่นของไทยนั้นเป็นการไม่สมควรในเรื่อง ศักดิ์ศรีของความเป็นไทยและในเรื่องของผลกระทบด้านธุรกิจการแสดงของไทย ประกาศห้ามมิให้ เล่นแอ่วลาว อาจนับว่าเป็นปรากฏการณ์สำคัญอีกอย่างหนึ่งในวงการนาฏศิลป์ คือ เป็นการสั่งห้าม การแสดงโดยทางราชการ ที่เรียกภาษาแสดงว่า โคนเบนนั่นเอง

แอ่วลาวในสมัยนั้นน่าจะเป็นการแสดงหมอลำพื้น กล่าวคือ มีคนवादลำหรือคนร้อง ออกมาว่ากลอนตอบโต้กัน คล้าย ๆ การเล่นเพลงพื้นบ้านของไทย แต่เป็นภาษาลาว และใช้ แคนบรรเลงประกอบแทนปีพาทย์ หากพิจารณาวิวัฒนาการของลิเกมาเปรียบเทียบในที่นี้ ก็พอจะ อนุมานได้ว่า แอ่วลาวในชั้นเดิมคงเป็นภาษาลาวโดยแท้ ครั้นคนรุ่นต่อๆ มา ก็ว่าดลำนเป็นลาว ปนไทย ในเมื่อเลิกใช้ภาษามลายู ซึ่งต่างกับภาษาไทยยังปรับมาใช้ภาษาไทยได้ แอ่วลาวก็น่าจะ ปรับเป็นภาษาไทยได้ง่ายกว่าหลายเท่า ความแปลกใหม่ของท่วงทำนองลำที่เรียกว่าล่าย อันมีล่าย หลัก ได้แก่ ล่ายใหญ่ ล่ายน้อย ล่ายสุดสะแนน ล่ายล่องของ เป็นต้นคงทำให้คนกรุงเทพฯ สะดุดหู อีกครั้งความรวดเร็วในการว่ากลอน ความตลกสองแง่สองง่าม ความไพเราะของคำกลอนทั้งทาง โลกย์และทางธรรม จึงหว่าดนตรีที่ครึกครื้น จึงน่าจะดึงดูดผู้คนได้มาก แอ่วลาวจึงแพร่หลาย จนต้องถูกห้าม

จากการศึกษาความเป็นมาของหมอลำ ทั้งแนวตำนานและแนวมานุษยวิทยาวัฒนธรรม สามารถสรุปได้ว่า หมอลำน่าจะมีสาเหตุการเกิดอยู่ 3 ประการ คือ

1. หมอลำเกิดจากความเชื่อและพิธีกรรม เนื่องจากชาวอีสานมีความเชื่อในเรื่องการบูชา ผีฟ้า ผีแถน หรือภูตผีต่าง ๆ เมื่อใดที่ต้องการติดต่อสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ก็จะจัดพิธีกรรม

ตามความเชื่อ โดยใช้กลอนลำเป็นสื่อกลางในการอ่อนนวยงามและบูชา เพื่อให้บันดาลความอุดมสมบูรณ์ ฟ้าฝนตกตามฤดูกาลรวมถึงการรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ เมื่อผลของพิธีกรรมเป็นที่น่าพอใจจึงเกิดความคิดใหม่ ๆ ที่จะผสมผสานการฟ้อนให้สอดคล้องกับการขับลำ จึงเกิดเป็นธรรมเนียมนิยมที่ใช้การลำและฟ้อนเป็นสื่อกลางในการสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

2. หมอลำเกิดจากมหรสพโบราณ กล่าวคือ การอ่านหนังสือผูกนิทานพื้นบ้าน เป็นมหรสพที่ชาวอีสานนิยมแสดงทั้งงานมงคลและงานอวมงคล แรกเริ่มการอ่านหนังสือผูกคือการอ่านนิทานที่จารึกลงในใบลานที่นำมาผูกติดกัน จากนั้นจึงสอดแทรกทำนองจังหวะและอารมณ์ประกอบเรื่องราว สร้างความน่าตื่นเต้นและน่าติดตามให้ผู้คนผู้ฟังจนเป็นที่นิยมในภายหลัง ต่อมาไม่นิยมการอ่านหนังสือผูกจึงเปลี่ยนมาใช้วิธีแบบท่องจำและแสดงเป็นบทบาทสมมุติตามท้องเรื่อง ด้วยคนเพียงคนเดียวจึงเกิดเป็น “หมอลำพื้น” ซึ่งเป็นหมอลำชนิดแรกที่เกิดขึ้น

3. หมอลำเกิดจากการละเล่นพื้นบ้าน ตามจารีตประเพณีของชาวอีสานการเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาวมักจะกระทำในระหว่างที่ลงช่วง ซึ่งเป็นโอกาสที่หนุ่มสาวได้พบปะกัน การสนทนาเจรจามักร้อยเรียงให้เป็นบทเป็นกลอน ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า ผญา เพื่อให้เกิดความงามทางภาษา และสร้างจังหวะทำนองในการกล่าว ต่อมาจึงเริ่มมีการเป่าแคนประกอบกรกล่าวผญาและปรับเปลี่ยนรูปแบบจนกลายเป็นหมอลำกลอนในที่สุด

หมอลำสามารถจำแนกตามรูปแบบการแสดงได้ 5 ประเภท คือ หมอลำพื้น หมอลำหมู่ หมอลำเพลิน หมอลำกลอน และหมอลำผีฟ้า

หมอลำลำพื้น คือ การลำที่ลำเป็นเรื่องนำทาน คำว่า “พื้น” อีสาน หมายถึง เรื่องราว เช่น พื้นเวียงจันทร์ หมายถึง เรื่องที่เกิดกับเมืองเวียงจันทร์ ลักษณะการลำของลำพื้นจะเป็นการลำโดยคนเดียว มีหมอแคนเป่าแคนประสานเสียง เรื่องที่นำมาลำเป็นนิทานพื้นบ้านหรือวรรณคดีพื้นบ้าน ในการแสดงแต่ละครั้งอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแสดงมีเพียงผ้าขาวม้าผืนเดียว ผ้าขาวม้าที่ใช้ในหมอลำจะประกอบเข้ากับท่อนของตัวละครในเรื่องที่กำลังอยู่ในขณะนั้น เช่น ผ้าขาวม้าพาดบ่าในลักษณะสไบเฉียง แสดงว่า เป็นผู้หญิง เป็นต้น

หมอลำหมู่ มีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น ลำเรื่อง ลำเรื่องต่อกลอน ลำเวียง ซึ่งเป็นการลำที่มีวิวัฒนาการมาจากหมอลำพื้น เกิดขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยลักษณะการแสดงของลำหมู่จะ ใช้ผู้แสดงครบตามตัวละครในท้องเรื่องนำมาแสดง ยึดถือการแสดงให้สมบทบาทในท้องเรื่องเป็นสำคัญ การแสดงจึงต้องให้สมจริง ไม่ว่าจะเป็นบทรัก บทโศก หรือบทอิทธิคาริษยา เป็นต้น รูปแบบการแสดงของลำหมู่ โดยทั่วไปรูปแบบการแสดงลำหมู่เหมือนกับการแสดงยี่เกในภาคกลาง เช่น ต้องมีฉากและเวที ตัวละครแต่งตัวด้วยเสื้อผ้ามรรยาบ มีตัวพระ ตัวนาง ตัวผู้ร้าย ตัวตลก และตัวประกอบ แต่สิ่งที่ต่างออกไป คือ การลำที่ใช้ภาษาอีสานและเจรจาด้วยภาษาอีสาน ตลอดถึง

ท่วงทำนองและการเอื้อนเสียง นอกจากนี้การดำเนินเรื่องจะใช้กลอนลำที่มีข้อความสัมผัสและเข้ากับเนื้อเรื่องติดต่อกันตั้งแต่ต้นจนจบเรื่องซึ่งเรียกว่า “ต่อกลอน”

หมอลำเพลิน เป็นการลำที่วิวัฒนาการมาจากหมอลำหมู่หรือหมอลำเรื่อง ช่วงแรกๆ คณะหมอลำเพลินนิยมลำเรื่องแก้วหน้าม้า โดยได้วิวัฒนาการทางด้านกลอนลำตามจังหวะและทำนองเพลงรำวงเกิดเป็นทำนองลำแบบใหม่ที่คึกคัก ไร่ใจ สนุกสนาน เรียกว่า “ทำนองลำเพลิน” จากการที่หมอลำคณะต่าง ๆ นิยมลำเรื่องแก้วหน้าม้า จึงนิยมเรียกลำเพลินว่า “ลำอีแก้วหน้าม้า” อีกชื่อหนึ่งนอกจากนี้ผู้รู้หลายท่านได้กล่าวถึง หมอลำเพลินว่า ในช่วงแรกนั้นมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “หมอลำกกาขาว” เพราะเหตุที่หมอลำฝ่ายหญิงสวมกระโปรงสั้นๆ เพื่ออวดต้นขา

หมอลำกลอน หรือลำคู่ คือการแสดงที่ใช้ผู้แสดงเพียง 2 คน ว่ากลอนโต้ตอบกันเป็นทำนองต่าง ๆ มีเสียงแคนคลอไปเรื่อย ๆ บางทีก็คั่นสลับด้วยเสียงแคนเวลาเปลี่ยนหมอลำ หรือช่วงเวลาหมอลำพ้องเกี่ยวกันหมอลำกลอนมีวิวัฒนาการมาจากลำพื้น แต่ลำกลอน วิธีการแสดงไปอีกแบบหนึ่งซึ่งแตกต่างจากลำพื้นอย่างเห็นได้ชัด จะมีส่วนเกี่ยวโยงกันก็แต่เฉพาะในด้านความเป็นมาของลำโจทย์แก่และกลอนเกี่ยวเท่านั้น สิ่งที่เห็นได้ชัดจากความแตกต่าง คือ โดยทั่วไปลำพื้นจะลำเล่านิทานไปตามท้องเรื่อง แต่หมอลำกลอน จะเป็นการชิงไหวพริบในการโต้ตอบและเกี่ยวพาราสี

หมอลำผีฟ้า เป็นการลำที่ทำหน้าที่ติดต่อสารกับผีฟ้า บางท้องที่เรียกการลำผีฟ้าว่า ลำไทเทิง ซึ่งหมายถึงการลำที่ติดต่อกับผีอยู่เบื้องบน บางท้องที่อาจเรียกว่า หมอลำผีแดน ซึ่งหมายถึงการลำที่ติดต่อกับ ผีแดนผู้ซึ่งเป็นใหญ่ในเมืองฟ้าตามความเชื่อของชาวอีสาน การลำผีฟ้านี้เป็นการลำที่มีจุดประสงค์เพื่อ อ้อนวอนผีบางเทวดาให้ช่วยรักษาคนไข้ คนป่วยตามความเชื่อของชาวอีสาน เชื่อว่า การลำผีฟ้าจะสามารถช่วยรักษาผู้ป่วยได้โดยสังเกตจากการอ้อนวอนผีฟ้า ในขณะที่ลำนั้นในบางช่วงผู้ป่วยจะลุกขึ้นมาพ้องร่วมกับผู้ลำ แสดงว่าผีฟ้าได้นำเอาขวัญของผู้ป่วยที่นำไปกักขังไว้ให้คืนมาหาผู้ป่วยปัจจุบันเมื่อวิทยาศาสตร์การแพทย์เจริญขึ้นการลำผีฟ้าก็มึน้อยลง ไม่เป็นที่นิยม แต่ก็ยังเหลืออยู่บ้างในชนบทอีสานบางท้องที่

หมอลำซิ่ง เป็นลำกลอนในรูปแบบของการผสมผสานระหว่างการลำกลอนกับดนตรีและจังหวะใหม่ๆ อันเป็นการพัฒนากลวิธีการแสดงของหมอลำ ซึ่งขั้นตอนของการแสดงและการเสนอเนื้อหาสาระจะเหมือนลำกลอนธรรมดา ในขณะที่เดียวกันก็จะนำเอาเพลงลูกทุ่งหรือเพลงหมอลำที่ได้รับความนิยมในขณะนั้นเข้ามาแทรก เพื่อให้เกิดความสนุกสนานยิ่งขึ้น ส่วนดนตรีประกอบนอกจากจะมีแคนเป็นเครื่องดนตรีหลักแล้ว ลำซิ่งยังมีการนำเอากลองชุด เบส กีตาร์ หรือพิณ เข้ามาประกอบจังหวะด้วย การพัฒนาหมอลำกลอนธรรมดาเป็นลำซิ่ง

ประเพณีในฮีตสิบสองครองสิบสี่ของชาวอีสาน ชาวอีสานมีขนบจารีตในการดำเนินชีวิตอย่างเคร่งครัด ขนบจารีตเหล่านี้เป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตว่าควรจะทำอะไรปฏิบัติตนอย่างไรเพื่อความเป็นสุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ขนบจารีตของชาวอีสานนี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตตั้งแต่แรกเกิดจนตาย จึงได้มีการจัดงานบุญประเพณีที่สำคัญอยู่บ่อยครั้ง เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ บุญเข้าพรรษา บุญกฐิน บุญผ้าป่า เป็นต้น งานบุญประเพณีประจำปีเหล่านี้เป็นงานบุญที่สำคัญของชาวอีสาน ซึ่งจะต้องจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในการจัดงานจะต้องใช้เวลาจัดงานหลายวัน อีกทั้งยังต้องมีพรหมอย่างน้อยหนึ่งอย่างเพื่อเฉลิมฉลองในงานประเพณีซึ่งส่วนมากก็จะว่าจ้างคณะหมอลำ ดังนั้นการดำเนินชีวิตของชาวอีสานจึงเป็นเสมือนการเดินทางตามเส้นทางที่บรรพชนขีดเขียนไว้ให้ ขนบจารีตที่ชาวอีสานยึดถือปฏิบัติสามารถแยกได้ 2 ลักษณะ คือ ฮีตสิบสอง และครองสิบสี่

การเข้ามาตั้งสำนักงานคณะหมอลำที่บริเวณข้างวัดมัญจิมาวาสเมื่อทำการศึกษาศาสนาสามารถจำแนกออกได้เป็น 4 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 ระยะต้นกำเนิด พ.ศ. 2502

สำนักงานหมอลำในระยะต้นกำเนิด เกิดขึ้นจากนายก้อนทอง ได้เข้ามาอาศัยพื้นที่ของวัดมัญจิมาวาสเป็นบ้านพักพร้อมกับเปิดเป็นร้านตัดผมชื่อร้าน “ ก้อนทอง บาร์เบอร์ ” นายก้อนทองซึ่งอดีตเคยเป็นหมอลำทำให้มีผู้คนรู้จักและเข้ามาตัดผมที่ร้านมากมายและยังมีเพื่อนศิลปินหมอลำเข้ามาตัดผมที่ร้านหลายคน จนกระทั่งมีลูกค้าเข้ามาตัดผมในร้านซึ่งพูดคุยว่าจะไปจ้างคณะหมอลำไปแสดงในงานแต่ยังไม่รู้ว่าจะไปติดต่อที่ไหน นายก้อนทองจึงมีโอกาสแนะนำตนว่าอดีตเคยเป็นหมอลำในจังหวัดขอนแก่น ชีวิตในอดีตมีประสบการณ์อยู่บนเวทีหมอลำมาครั้งก่อนชีวิต เมื่ออายุมากจึงได้เลิกอาชีพเปลี่ยนตัวเองมาทำอาชีพตัดผมรู้จักกับศิลปินหมอลำหลายคนสามารถเป็นธุระติดต่อคณะหมอลำไปแสดงในงานให้ได้

เมื่อผ่านงานแรกไปต่อมาเมื่อเจ้าภาพต้องการหมอลำก็จะบอกต่อกันว่าไม่ต้องเดินทางไปหาบ้านหมอลำหรือสมาคมหมอลำให้ยาก ให้ไปติดต่อคณะหมอลำ ที่ร้านตัดผม ของนายก้อนทอง ที่ข้างวัดมัญจิมาวาสก็ได้ จนกระทั่งร้านตัดผมของนายก้อนทองเริ่มเป็นที่รู้จักของเจ้าภาพที่จะว่าจ้างหมอลำไปแสดงในงานเทศกาลต่างๆ เมื่อนายก้อนทองติดต่อประสานงานศิลปินหมอลำให้มาแสดงในงานที่มีผู้ว่าจ้างติดต่อโดยการโทรเลข หมอลำก็จะเข้ามาพักในร้านตัดผมข้างวัดมัญจิมาวาส เนื่องจากศิลปินหมอลำอยู่ที่ชนบทและอยู่ต่างจังหวัด การคมนาคมในสมัยก่อนทรุดโทรม หมอลำต้องเข้ามาขอพักที่ร้านตัดผม เพื่อจะออกเดินทางไปทำการแสดงหมอลำแต่ช่วง และเมื่อกลับก็จะมาแวะที่ร้านตัดผมของนายก้อนทองอีกครั้งเพื่อมาพักผ่อนก่อนออกเดินทางกลับบ้านในตอนเช้าของอีกวัน จนกระทั่งร้านตัดผมของนายก้อนทองมีเจ้าภาพและหมอลำเข้ามาแวะเวียนอยู่เป็นประจำ

ศิลปินหมอลำที่ได้รับการติดต่อประสานงานให้มาแสดงในปีพ.ศ. 2504 ซึ่งในระยะนี้ในการติดต่อประสานงานไม่สะดวก เนื่องจากยังไม่มีโทรศัพท์ โดยใช้การโทรเลขจึงทำให้การติดต่อกันล่าช้า เมื่อมีงานแสดงเข้ามาเร่งด่วน ทำให้หมอลำได้เข้ามาอาศัยพื้นที่วัดมัชฌิมาวาสเปิดเป็นสำนักงานคณะหมอลำ ในระยะนี้มีสำนักงานคณะหมอลำ 7 คณะ

ระยะที่ 2 ระยะขยายตัว (พัฒนาพื้นที่) พ.ศ. 2510

ในปีพ.ศ. 2510 เทศบาลนครจังหวัดอุตรธานี ได้พัฒนาพื้นที่ในตัวเมืองจังหวัดอุตรธานี รวมทั้งพื้นที่ส่วนหนึ่งของวัดมัชฌิมาวาสตัดทำเป็นถนนจึงทำให้ร้านตัดผมของนายก้อนทองและสำนักงานคณะหมอลำกุฎิพระสงฆ์และกุฎิเมฆีของวัดมัชฌิมาวาสบางส่วนถูกแบ่งออกไปเมื่อเทศบาลนครจังหวัดอุตรธานีทำโครงการพัฒนาพื้นที่เสร็จเรียบร้อยจึงทำให้กุฎิพระสงฆ์และพื้นที่ดังกล่าวว่างเปล่ามีถนนเส้นใหม่เกิดขึ้นชั้นระหว่างพื้นที่ของวัดบางส่วนที่ถูกตัดแบ่งออกไปทำให้มัคทายกวัดได้ขอพื้นที่บางส่วนที่ถูกตัดไปซึ่งเป็นพื้นที่ว่างเปล่าได้ขอกับเจ้าอาวาสเป็นของตนเองเมื่อทางวัดอนุญาตก็ได้สร้างเป็นบ้านพักและทำเป็นห้องแถว

ในช่วงปีพ.ศ.2515 ก็เริ่มมีกลุ่มศิลปินหมอลำเข้ามาเช่าห้องแถวเป็นบ้านพักและเปิดเป็นสำนักงานคณะหมอลำ ในพื้นที่กุฎิพระสงฆ์ กุฎิเมฆี ในพื้นที่ว่างเปล่า ศิลปินหมอลำก็ขอปรับปรุงกับทางวัดมัชฌิมาวาสตั้งเป็นสำนักงานคณะหมอลำ โดยกลุ่มของศิลปินหมอลำที่เข้ามาตั้งสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ส่วนมากจะเป็นศิลปินหมอลำที่เคยได้รับการติดต่อจากสำนักงานหมอลำให้มาแสดงในงานตามโอกาสต่าง ๆ เมื่อเข้ามาแสดง ก็เริ่มมีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักของประชาชน ทำให้หมอลำหาสถานที่บริเวณข้างวัดมัชฌิมาวาสตั้งเป็นสำนักงานคณะหมอลำเป็นของตนเองเพราะพื้นที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส ตั้งอยู่ในแหล่งชุมชนกลางตัวเมืองอุตรธานีการเดินทางเข้ามาติดต่อว่าจ้างสะดวกและเจ้าภาพมาติดต่อสามารถเลือกคณะต่าง ๆ สำนักงานคณะหมอลำ ข้างวัดมัชฌิมาวาส ในระยะนี้จะรับงานแสดง หมอลำกลอน หมอลำเรื่องต่อกลอน หมอลำเพลิน และมีหมอลำเรื่องต่อกลอนคณะต่างๆ เข้ามาสังกัดเพื่อให้สำนักงานหมอลำรับงานแสดงหมอลำให้ในระยะนี้มีสำนักงานคณะหมอลำขยายตัว 41 คณะ

ระยะที่ 3 ระยะเปลี่ยนแปลง (ยุคหมอลำกลอนชิง) พ.ศ. 2528

ยุคนี้สำนักงานคณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสเกิดปัญหาทีมงานแสดงหมอลำกลอนซบเซาลงไม่ได้รับความนิยมนักจากประชาชน เนื่องจากในระยะนี้ได้มีหมอลำเกิดขึ้นอีกประเภทหนึ่ง และเป็นที่นิยมกันมากขึ้นคือ หมอลำกลอนชิงซึ่งเป็นหมอลำประยุกต์ ที่นำเพลงลูกทุ่ง เพลงสตริงมาร้องประกอบเครื่องดนตรีสากล ในช่วงนี้คณะหมอลำต้องพัฒนาการแสดงตามกระแสสังคมลงทุนซื้อเครื่องดนตรีสากลเช่น กลองชุด กีตาร์ เบส คีย์บอร์ด มาใช้ในการแสดงและยังปรับจังหวะ

กลอนลำให้เป็นจังหวะทำนองลำซึ่ง ในช่วงนี้คณะหมอลำได้เปลี่ยนแปลงพัฒนารูปแบบการแสดง ให้ได้รับความนิยมเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคหรือผู้ชมอย่างมาก

ผู้ประกอบการอาชีพหมอลำกลอนบางคณะ ที่พัฒนารูปแบบการแสดงไม่มีทุนในค่าใช้จ่าย ต้องเลิกกิจการไป คณะหมอลำที่ปรับปรุงรูปแบบการแสดงพยายามหาวิธีดึงดูดความสนใจของผู้ชม เช่น ปรับปรุงเครื่องแต่งกาย ประดับมุก ปักเลื่อม ตกแต่งด้วยขนไก่ อีกทั้งรับสมัครทางเครื่องหมอลำให้มากจึงสามารถประกอบอาชีพต่อไปได้ ในระยะนี้เกิดการแข่งขันสูงมากขึ้น การรับงานเป็นเชิงธุรกิจ คณะเดิมที่เข้ามาตั้งในระยะผ่านมา ถ้าไม่ปรับปรุงรูปแบบการแสดงแนวใหม่ ก็ทำให้เลิกกิจการไปหลายคณะ คณะที่มีทุนสูงก็ทำการขยายกิจการโดยการหานักดนตรีทางเครื่องเพิ่มเติมเพื่อจะได้รับการแสดงได้มากขึ้น เช่น 2-3 งานต่อวัน และมีผู้สนใจเข้ามาเรียนหมอลำซึ่งที่สำนักงานเป็นจำนวนมาก ทำให้ศิลปินหมอลำแต่ละคณะมีลูกศิษย์ในการสืบทอดการแสดงหมอลำ ในระยะนี้มีสำนักงานคณะหมอลำ 48 คณะ

ระยะที่ 4 ระยะอนุรักษ์และฟื้นฟู พ.ศ. 2545 – 2551

การฟื้นฟูระยะนี้เกิดจากสำนักงานคณะหมอลำเริ่มปิดธุรกิจมากขึ้น เนื่องจากงานแสดงหมอลำมีน้อย เกิดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจเกิดการแข่งขันกันสูงขึ้นมาตั้งแต่ระยะที่ 3 อีกทั้งการเข้ามาตั้งสำนักงานคณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ซึ่งตั้งอยู่กลางเมืองอุดรธานี ค่าใช้จ่ายก็เริ่มมากขึ้น เช่น ค่าเช่าห้อง ค่าอาหาร ค่าน้ำ ค่าไฟ และค่าภาษี คณะที่มีทุนสูงก็ขยายกิจการเปิดเช่าห้องแถวตั้งเป็นสำนักงานขึ้น 3-4 ห้อง แต่คณะที่ไม่เงินลงทุนก็ปิดกิจการลงเหลือเพียงหัวหน้าคณะ ซึ่งเป็นหมอลำกลอนก็เปิดรับงานแสดงให้ตัวเองและรับงานให้คณะอื่นๆ เพียงรับเปอร์เซ็นต์ร้อยละ 10 – 20 % ของราคาว่าจ้างศิลปินหมอลำบางคณะก็กลับไปตั้งสำนักงานที่ภูมิลำเนา

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทำให้ในปีพ.ศ. 2545 กลุ่มศิลปินหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ได้จัดตั้งชมรมศิลปินพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี โดยมีวัตถุประสงค์ช่วยเหลือในการแบ่งงานแสดงให้ทั่วถึงกันคณะได้รับงานก็จะแบ่งจากรายได้ร้อยละ 10 เข้าชมรม เพื่อดูแลด้านสวัสดิการแม้แต่เรื่องเจ็บป่วยของศิลปินอีกทั้งหน่วยงานราชการ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ก็ได้จัดโครงการประกวดหมอลำกลอนย้อนยุค เพื่อเป็นการสืบทอดและอนุรักษ์ฟื้นฟูการแสดงหมอลำแบบดั้งเดิม สภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีก็ได้จัดรายการวิทยุสื่อสารมวลชน โดยจัดการประชาสัมพันธ์การแสดงหมอลำกลอนให้กลับมานิยมอีกครั้ง ในระยะนี้มีสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส 48 คณะ

สำนักงานหมอลำหมายถึง สำนักงานที่ตั้งหรือที่ทำการที่ทำหน้าที่เป็นนายหน้าหรือคนกลางที่ติดต่อระหว่างคณะหมอลำ ศิลปินหรือเจ้าของสื่อบันเทิงกับผู้ว่าจ้าง ซึ่งเป็นที่รู้จักในนามของ “เจ้าภาพ” สำนักงานหมอลำเป็นที่ตั้งทางกายภาพที่เปิดธุรกิจทางด้านบริการสื่อบันเทิง โดยเฉพาะ

หมอลำประเภทต่างๆ ให้สาธารณชนได้พิจารณาเลือกซื้อหรือให้บริการ บางสำนักงานมีคณะหมอลำเป็นของตนเอง บางคณะจะเป็นนายหน้าเปิดรับคณะหมอลำในจังหวัดต่างๆ เข้ามาสังกัดสำนักงานหมอลำ ได้ถือกำเนิดขึ้นมาแน่นอนเมื่อใดนั้นยังไม่มีหลักฐานอ้างอิงที่เด่นชัด ซึ่งมีคนในวงการธุรกิจบันเทิง หมอลำ ผู้จัดการสำนักงานส่งเสริมหมอลำ และนักวิชาการที่ได้เคยศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้กล่าวเอาไว้ในหลาย ๆ ทศนะ เช่น สำนักงานส่งเสริมหมอลำนั้นได้ถือกำเนิดมาจากพื้นฐานความนิยมศิลปะการแสดงหมอลำของคนอีสาน ซึ่งสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีของคนอีสานในคติความเชื่อเรื่องการทำบุญตามฮีตคลองต่างๆ เช่น บุญกฐิน บุญบั้งไฟ บุญแจกข้าว เป็นต้น หมอลำในยุคนั้นเมื่อประมาณ 50 ปีมาแล้ว หมอลำต้องเดินทางงานลำเอง เมื่อได้ยินข่าวว่าหมู่บ้านใดจะมีการทำบุญหมอลำ หรือคณะหมอลำก็จะเดินทางมาขอลำเสพงันบุญให้โดยไม่ได้ออกค่าจ้างล่วงหน้าก่อน เมื่อลำเสร็จแล้วถ้าลำดีถูกใจเจ้าภาพก็จะได้รับค่าจ้างมาก ถ้าลำไม่ดีก็จะได้น้อย หรือในขณะที่ลำนั้นถ้าผู้ฟังชอบใจก็จะให้รางวัลโดยเอาเงินสตางค์ไปติดไว้บนแผ่นจี๊ซิ่ง เรียกว่า “การติดจี๊ซิ่ง” จากนั้นก็ใช้ตะกร้าแทน หรือใช้ท่อนกล้วยเสียบแทนจี๊ซิ่ง จนวิวัฒนาการมาเป็นการว่าจ้างในสมัยต่อมาซึ่งได้เปลี่ยนจากหมอลำเดินทางลำเองเป็นเจ้าภาพต้องเดินทางไปติดต่อว่าจ้างหมอลำที่บ้านหมอลำเอง แต่การเดินทางนั้นไม่สะดวกเพราะในช่วงนั้นการคมนาคมถนนหนทางไปมาหาสู่กันไม่เอื้ออำนวย และบางครั้งเมื่อเดินทางไปถึงบ้านหมอลำแล้วไม่พบหมอลำ เนื่องจากหมอลำต้องเดินทางไปลำที่บ้านอื่นทำให้ไม่ได้รับความสะดวก หมอลำเลยคิดฝากชื่อเอาไว้กับร้านขายอาหาร หรือคนในครัวเพื่อให้เป็นผู้รับงานให้ โดยแบ่งรายได้ค่าเปอร์เซ็นต์ให้เมื่อมากขึ้นเห็นว่าเป็นรายได้ที่ดีเลยจัดตั้งเป็นศูนย์รับงานแสดงให้หมอลำ และกลายมาเป็นสำนักงานส่งเสริมหมอลำที่เรียกชื่อแตกต่างกันออกไปสำนักงานเหล่านี้ก็พยายามที่จะโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้คนรู้จักด้วยรูปแบบต่างๆ เช่น ติดป้ายโฆษณาหน้าเวทีหมอลำ ให้หมอลำประชาสัมพันธ์ให้ในขณะแสดง และสำนักงานส่งเสริมหมอลำได้ถือกำเนิดเกิดขึ้นในรูปแบบเป็นองค์กรในทางธุรกิจจริง ๆ นั้นเริ่มจากมีสถานีวิทยุเข้ามาในพื้นที่ ประชาชนเริ่มฟังวิทยุมากขึ้น ผู้จัดการสำนักงานส่งเสริมหมอลำจึงไปเช่าเวลาตามสถานีเพื่อออกอากาศโฆษณาสำนักงานของตน และนำหมอลำไปออกอากาศเพื่อให้ประชาชนรู้จัก เมื่อผู้ฟังชอบใจก็จะได้เดินทางมาติดต่อว่าจ้างตามสำนักงานต่างๆ ซึ่งสำนักงานในยุคแรก ๆ นั้นจะตั้งอยู่ในตัวเมืองที่การเดินทางไปมาได้สะดวก และส่วนมากแล้วจะตั้งอยู่ใกล้ ๆ กับครัวรถ บขส.

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัย การแสดงหมอลำ กรณีศึกษาชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคมในจังหวัดอุดรธานี เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่เป็นการพรรณนาวิเคราะห์จากข้อมูลในเอกสาร (Documentary Research) และการศึกษาภาคสนาม โดยให้ความสำคัญกับการศึกษาจากแหล่งข้อมูลสำคัญที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยนำข้อมูลมาวิเคราะห์ ขั้นตอนการแสดงหมอลำกลอนและหมอลำกลอนซึ่ง ในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสจังหวัดอุดรธานีและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในด้านประวัติความเป็นมาของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2505 – 2552 ตลอดจนวิเคราะห์เกี่ยวกับองค์ประกอบและการแสดงหมอลำกับบริบททางสังคมในจังหวัดอุดรธานี แล้วนำเอาข้อมูลมาจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์โดยอาศัยเอกสารและแนวคิดทฤษฎีต่างๆ นำมาประกอบการพรรณนาวิเคราะห์ ซึ่งมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยเน้นการเก็บข้อมูลเอกสารจากหอสมุดแห่งชาติ หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ศูนย์สารนิเทศอีสานสิรินธรมหาวิทยาลัยมหาสารคาม สำนักศิลปะและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยขอนแก่น สำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี สำนักศิลปะและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี พิพิธภัณฑ์เมืองอุดรธานี หอสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดสถาบันการศึกษาต่างๆ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านการแสดงหมอลำ และศิลปินหมอลำประเภทต่างๆ เช่น หมอลำผีฟ้า หมอลำพื้นหมอลำกลอน หมอลำเรื่องต่อกลอน หมอลำเพลิน หมอลำกลอนซึ่ง ผู้ที่ประกอบธุรกิจด้านการจัดตั้งคณะหมอลำและเปิดสำนักงานธุรกิจด้านสำนักงานหมอลำ เป็นต้น ผู้ที่ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษางานวิจัยด้านศิลปะการแสดงหมอลำ

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยเน้นการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์จากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับหัวข้อที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก ได้แก่ นักวิชาการศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้านประเภทหมอลำ ศิลปินหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี ศิลปินหมอลำพื้นบ้านอีสาน เจ้าของสำนักงานคณะหมอลำ นักดนตรีทางเครื่อง ผู้เชี่ยวชาญ ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมา

วาสจังหวัดอุดรธานี เพื่อได้ข้อมูลที่ได้มาศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้ได้ผลตามวัตถุประสงค์ของการทำวิจัย จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านศิลปะการแสดงหมอลำ

1. ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงหมอลำจำนวน 3 ท่านได้แก่
 หมอลำเคน ดาเหลา
 หมอลำฉวีวรรณ คำเนิน
 หมอลำฉลาด ส่งเสริม
2. ศิลปินหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสจังหวัดอุดรธานี เช่น
 หมอลำทองเจริญ ดาเหลา
 หมอลำบุญช่วง เค่นดวง
 หมอลำเทวี บุตรดี
 หมอลำทองย้อย ภิรมย์ศิลป์
 หมอแคนเสถียร ภาพักดี
 หมอแคนบัวหอม ผาจง
 หมอลำบุภาพร สายลมเย็น
 หมอลำสมบัติ ศรีทะบาล
 หมอลำบุญเสริม เพ็ญศรี
 หมอลำทองพูน หนองเหล็ก
 หมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์
 หมอลำสำรอง สาธุกาล
 หมอลำสังวาลน้อย ดาวเหนือ
 หมอลำสุมณฑา ธาตุทอง
 หมอลำมนตรี รอด่วน
 หมอลำพัชรี แก้วเสด็จ
 หมอลำหวานใจ ทองงาม
 หมอลำเสงี่ยม ลมบอล
 หมอลำยอดรักษ์ ธาตุไพบูรณ์
 หมอลำอุษา ลมหวาน
 หมอลำสว่างจิตร์ เชื้อหงส์
 หมอลำอำพรพรณ สร้อยสังวาล
 หมอลำดวงจันทร์ ฟ้าฮ่วน

หมอลำเรวัตร์ อุทากิจ
 หมอลำจันทร์เพ็ญ ฟ้าฮ่วน
 หมอลำอรสา ชาติทอง
 หมอลำโสภภาพร ชาติทอง
 หมอลำเลิศสนภา กระทั่งทอง
 หมอลำหนูเลียบ สนั่นเมือง
 หมอลำสายตา ฟ้าฮ่วน
 หมอลำสมพงษ์ มาพร

3. ศิลปินหมอลำพื้นบ้านอีสาน

ขั้นตอนที่ 3 เป็นการลำดับต่อมาคือการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้เอกสารและทฤษฎีที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ขั้นตอนที่ 4 สรุปลงและอภิปรายผลจากการเรียบเรียงและวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลแล้วผล ที่ได้รับจากการวิเคราะห์นำไปสู่การเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยนำเสนอตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
2. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวม
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การตรวจสอบข้อมูล
5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในการศึกษาวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยเลือกตัวแทนกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่

1. ผู้ที่สามารถให้ความรู้แบบองค์กร KI (Key Informant) ประกอบไปด้วยนักวิชาการที่เป็นผู้เชี่ยวชาญ

2. ผู้ปฏิบัติ CI (Casual informant) ได้แก่ ผู้แสดงหมอลำ นักดนตรี เจ้าของสำนักงาน คณะหมอลำ ทางเครื่อง ผู้ฝึกซ้อมการแสดงหมอลำ ผู้นำชาวบ้าน และผู้ที่มีความรู้เชี่ยวชาญทางด้าน การแสดง หมอลำ

3. ประชาชนทั่วไป GI (General informant) ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการแสดงหมอลำ เช่น ผู้ชมทั่วไป ผู้จ้าง คณะหมอลำ

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นการหาข้อมูลเบื้องต้น เพื่อนำมาสร้างเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

1. การสำรวจ การศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยได้ออกสำรวจพื้นที่ที่ทำการวิจัยใน การแสดงหมอลำ กรณีศึกษาชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคม ในจังหวัดอุดรธานี และศึกษาถึงความเป็นไปได้ในการเก็บข้อมูลจาก ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ถึงความเป็นไปได้ในการศึกษาข้อมูลที่สำคัญต่างๆ ของการแสดงหมอลำเพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการและจุดกำเนิดของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี มีความสำคัญที่จะได้ข้อมูลเป็นการตรวจสอบ (Preliminary Survey) เพื่อยืนยันความสำคัญของพื้นที่

2. การสังเกต (Observation) เพื่อให้การทำวิจัยบรรลุวัตถุประสงค์ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตอยู่ 2 แบบ ดังนี้

2.1 สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยได้สังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยการ สังเกต ซักถาม และจดบันทึก ดูวิธีการแสดงต่างๆ การฝึกซ้อมเพื่อเตรียมการแสดง และนอกเหนือจากนั้น ผู้วิจัยเข้ารับการฝึกหัดแสดงหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี จากผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่ที่ทำการวิจัย

2.2 สังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non – Participant Observation) ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม โดยการชมการแสดงหมอลำ ในอำเภอต่างๆ จังหวัดอุดรธานี งานสำคัญต่างๆ ของจังหวัดอุดรธานี เช่น ประเพณีงานบุญบั้งไฟ งานกฐิน งานประจำปีทุ่งศรีเมือง กษัตราด โสมพาแลง จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

3. การสัมภาษณ์ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก (In – Dept Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นเป้าหมายของการวิจัย ได้แก่ นักวิชาการทางด้านศิลปะการแสดงหมอลำ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดงหมอลำ นักดนตรี ทางเครื่อง ผู้ประพันธ์เพลงหมอลำ ผู้นำชุมชน

ชาวบ้านที่มีความรู้ทางการแสดงหมอลำ ผู้ควบคุมคณะหมอลำและชาวบ้านทั่วไป ซึ่งเป็น การสัมภาษณ์ที่กำหนดแนวทางคำถามการสัมภาษณ์ไว้กว้าง ๆ (Interview Guide) เพื่อให้ได้ข้อมูล ตามที่ต้องการ เช่น ด้านประวัติการ และความเป็นมาของหมอลำ ประวัติชุมชนหมอลำ ช่างวัดมัจฉิมิมาวาส จังหวัดอุดรธานี ประวัติคณะหมอลำที่เข้ามาเปิดธุรกิจการแสดงหมอลำ ผู้สืบทอด การแสดงหมอลำ พัฒนาการหมอลำ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน องค์กรประกอบและเอกลักษณ์สำคัญใน การแสดงหมอลำ เนื่องจากการสัมภาษณ์นั้นสามารถยืดหยุ่นในเรื่องของคำถามได้ ผู้สัมภาษณ์ ได้มีโอกาสอธิบายขยายความ ให้ผู้ตอบเข้าใจวัตถุประสงค์ของคำถามในบางข้อ ที่ผู้ศึกษาได้ซักถาม เพิ่มเติม และหาข้อมูลรายละเอียดของแง่มุมประเด็นต่างๆ ที่ต้องการจะทราบและเชื่อมโยงข้อมูลให้ เข้าสู่ประเด็นที่ต้องการ ตรงตามวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาเหล่านั้นได้อย่างลึกซึ้ง สามารถตรวจสอบ ความเข้าใจให้ตรงก่อนระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์ ตลอดจน การสัมภาษณ์ยังสามารถ สังเกตพฤติกรรมต่างๆ เช่น สีหน้า แววตา น้ำเสียง และอารมณ์ของผู้ถูกสัมภาษณ์ขณะให้สัมภาษณ์ และแสดงท่าทาง ลีลา องค์กรประกอบต่างๆ ทั้งนี้เพราะการชุมชนหมอลำช่างวัดมัจฉิมิมาวาส มีคณะหมอลำมากกว่า 30 คณะ ผู้วิจัยได้ใช้คำถามโดยดูจากหลักวัตถุประสงค์ในการวิจัยของ งานวิจัย เพื่อนำมากำหนดเป็นคำถามตรงกับประเด็นและเนื้อเรื่อง สำหรับทุกกลุ่มเป้าหมายของผู้ให้สัมภาษณ์ โดยมีการแตกย่อยประเด็นต่างๆ ที่สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายในแต่ละกลุ่มตาม ความเหมาะสม

4. การจดบันทึกสนาม ผู้วิจัยได้จดบันทึกรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตการณ์ ทั้งแบบ มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมกับการแสดงหมอลำ ในพื้นที่ที่ทำการวิจัย การสัมภาษณ์ในแต่ละครั้ง นอกจากจะจดบันทึกข้อมูลที่สำคัญแล้ว ผู้วิจัยยังใช้เครื่องบันทึกเสียงและกล้องถ่ายภาพขณะทำการ สัมภาษณ์ ซึ่งหลังจากลงพื้นที่เก็บข้อมูลในแต่ละครั้ง ผู้วิจัยจะนำข้อมูล ที่ได้จากการสัมภาษณ์มาทำ การจดบันทึก และถอดคำสัมภาษณ์จากเครื่องบันทึกเสียงมาเรียบเรียงจัดเรียบเรียงข้อมูลใหม่ตาม วัตถุประสงค์ที่จะทำการวิเคราะห์และศึกษาหาข้อมูล โดยการถอดคำสัมภาษณ์และการแปล ความหมายคำศัพท์พื้นเมืองภาคอีสาน จากเครื่องบันทึกเสียงโดยวิธีการถอดแบบคำต่อคำ เพื่อให้ ได้รายละเอียดตรงกันกับความหมายของสำเนียงคนภาคกลางได้ครบถ้วน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการทำวิจัยเรื่องวิจัย การแสดงหมอลำ กรณีศึกษาชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคมในจังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ดังนี้

1. ศึกษาจากเอกสาร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเอกสารงานวิจัยเบื้องต้น โดยมีประเด็นการศึกษาด้านพัฒนาการของหมอลำ ตลอดจนองค์ประกอบและเอกลักษณ์ของการแสดงหมอลำกลอนและหมอลำกลอนซิ่ง โดยศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ดังนี้

1.1 ศึกษาจากเอกสาร ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ ประเพณีวัฒนธรรม วิธีการดำเนินชีวิต คนตรีและการแสดงหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคมในจังหวัดอุดรธานี

1.2 ศึกษาจากเอกสาร ศึกษาจากการแสดงหมอลำในงานสำคัญต่างๆ ในและนอกจังหวัดอุดรธานี ประวัติการแสดงหมอลำ ประวัติของผู้ก่อตั้งคณะหมอลำ ตำราวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาบัณฑิตและมหาบัณฑิต

การตรวจสอบเอกสาร ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับความน่าเชื่อถือของเอกสารที่นำมาศึกษาทั้ง 2 ประเภท ซึ่งจะตรวจสอบจากผู้ที่มีความรู้ มีประสบการณ์ทางด้านวิชาการ จนกระทั่งเป็นที่ยอมรับ ตลอดจนแหล่งที่มาของเอกสารนั้น ๆ ด้วย

2. การศึกษาข้อมูลจากภาคสนาม (Field Research) ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากสนามจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เพื่อศึกษาข้อมูลเบื้องต้นด้านสภาพแวดล้อมพื้นที่ที่มีการแสดงหมอลำในปัจจุบัน พฤติกรรมทางด้านสังคม ประเพณีพื้นเมืองภาคอีสาน และวัฒนธรรมต่างๆ ของการแสดงหมอลำ ในงานต่างๆ โดยใช้การสังเกตการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละคน การวิจัยการแสดงหมอลำกรณีศึกษาชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคม จังหวัดอุดรธานีผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาในการเก็บข้อมูลการวิจัยดังนี้

2.1 เนื้อหา

ประวัติชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

ประวัติหมอลำ ศิลปะการแสดงและการถ่ายทอดการแสดงหมอลำในจังหวัดอุดรธานี

ประวัติสำนักงานคณะหมอลำ

ศิลปะการแสดง ได้แก่ กลอนลำ ลีลาวาดฟ้อน ลายแคน การฝึกซ้อม การแต่งกาย ขั้นตอนการแสดง เวที บุคลิกภาพ เครื่องดนตรี บุคลิกภาพ ภาษา

2.2 การบริหารจัดการแสดงหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

การวางแผน (Planning)

การจัดองค์การ (Organizing)

การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing)

การอำนวยความสะดวก (Directing)

การประสานงาน (Coordinating)

การรายงาน การให้ข่าวสาร และการติดต่อ (Reporting)

การงบประมาณวางแผนและควบคุมทางการคลัง (Budgeting)

2.3 แนวทางการพัฒนาศิลปะการแสดงหมอลำกลอนในชุมชนหมอลำข้างวัด มัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

กลอนลำ

ลีลาวาดฟ้อน

ลายแคน

การฝึกซ้อม

การแต่งกาย

ขั้นตอนการแสดง

การเจรจาโต้ตอบ

เวที

เครื่องเสียง

บุคลิกภาพ

ภาษา

3. การสัมภาษณ์ด้วยการนำเสนอบทสัมภาษณ์ ก่อนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้วิจัยใช้วิธีการตั้งคำถามโดยตั้งคำถามในการสัมภาษณ์กลุ่มศิลปินพื้นบ้านอีสาน โดยใช้คำถามแบบปลายเปิดซึ่งได้มีการตั้งคำถามหลักในการสัมภาษณ์กลุ่มศิลปินหมอลำ หมอแคนในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี ดังนี้

คำถามชุดที่ 1

1. ชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสมีความเป็นมาอย่างไร ก่อตั้งเมื่อใด
2. ผลงานการแสดงของท่านที่เกี่ยวข้องกับสังคมมีอะไรบ้าง
3. ขั้นตอนหรือกระบวนการที่สำคัญในการแสดงหมอลำกลอน มีอะไรบ้าง
4. ท่านมีกระบวนการหรือวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาอย่างไรบ้าง
5. การรวมกลุ่มของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี มีผลกระทบต่อการแสดงอย่างไรบ้าง
6. ปัญหาและอุปสรรคที่พบในการแสดงหมอลำมีอะไรบ้าง
7. ท่านมีกระบวนการในการบริหารจัดการแสดงหมอลำกลอนอย่างไรบ้าง
8. ท่านเห็นว่าแนวทางอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำควรดำเนินการอย่างไรบ้าง
9. ท่านเห็นว่าแนวทางในการพัฒนาศิลปะการแสดงหมอลำควรดำเนินการอย่างไร
10. ท่านอยากให้หน่วยงานภาครัฐและเอกชนมีส่วนในการสนับสนุนศิลปะการแสดงหมอลำได้อย่างไร

คำถามในการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านศิลปะการแสดงหมอลำ

คำถามชุดที่ 2

1. หมอลำมีกี่ประเภท แต่ละประเภทมีลักษณะอย่างไร
2. การฟ้อนประกอบทำนองหมอลำมีลักษณะและเทคนิคการฟ้อนอย่างไร
3. ทำนองในการแสดงหมอลำกลอนมีทำนองใดบ้าง แต่ละทำนองแตกต่างกันอย่างไร
4. การฟ้อนหมอลำกลอนทำนองอุบลและทำนองขอนแก่นมีเอกลักษณ์ในการวาดฟ้อนอย่างไรและแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

คำถามกลุ่มนักแสดงหมอลำในการแสดงหมอลำกลอนและหมอลำซิ่งในสำนักงานคณะหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานีที่มีประสบการณ์ในการแสดงหมอลำไม่ต่ำกว่า 20 ปี

คำถามชุดที่ 3

1. ท่านมีหน้าที่อะไรที่เกี่ยวข้องกับหมอลำ หรือคณะหมอลำ
2. ท่านได้ฝึกหัดเรียนลำมาจากไหน เมื่อใด
3. ท่านได้สอนลูกศิษย์ด้านการลำหรือไม่
4. ในอดีตและปัจจุบันวิธีเรียนลำเป็นอย่างไรบ้าง
5. ในการจัดตั้งคณะหมอลำมีวิธีการก่อตั้งอย่างไร
มีองค์ประกอบอย่างไรบ้าง
6. มีวิธีการคัดเลือกหมอลำเข้าสังกัดสำนักงานคณะหมอลำอย่างไร
7. ท่านได้รับการส่งเสริมสนับสนุนด้านต่างๆจากหน่วยงานใดหรือไม่
อย่างไรบ้าง
8. ท่านคิดว่าหมอลำควรสังกัดสำนักงานหรือไม่อย่างไร
9. คณะหมอลำมีปัญหาเกี่ยวกับผู้ว่าจ้างหรือไม่ กรณีใดบ้าง
10. ท่านมีวิธีการคิดค่าตอบแทนในการแสดงหมอลำกับผู้ว่าจ้างอย่างไร
11. ท่านคิดว่าควรปรับปรุงพัฒนาสำนักงานคณะหมอลำในชุมชนหมอลำ
ลำปางวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุตรธานีอย่างไร
12. ท่านคิดว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลที่ทำให้บทบาทของสำนักงานคณะหมอลำมี
การเปลี่ยนแปลงจากอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างไร

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มศิลปินแห่งชาติ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิและกลุ่มศิลปินในชุมชนหมอลำลำปางวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุตรธานี ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอผลการสัมภาษณ์และข้อมูลบางส่วน โดยนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ของผู้ที่มีประสบการณ์เชี่ยวชาญในการแสดงหมอลำ และประกอบธุรกิจในด้านหมอลำเพื่อบันทึกการสัมภาษณ์และถอดความเป็นคำพูดของผู้ให้สัมภาษณ์เป็นลายลักษณ์อักษรตามแบบการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้น ดังต่อไปนี้

<u>ผู้ให้สัมภาษณ์</u>	เทวี บุตรตัว ศิลปินหมอลำกลอน จังหวัดอุดรธานี
<u>ผู้สัมภาษณ์</u>	มนุศักดิ์ เรืองเดช (ผู้วิจัย)
<u>เรื่อง</u>	การแสดงหมอลำ กรณีศึกษาชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคม จังหวัดอุดรธานี
<u>วันที่</u>	วันพฤหัสบดี ที่ 8 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2551 เวลา 11.00 – 12.00 น.
<u>สถานที่</u>	สำนักงานหมอลำคณะเทวีการบันเทิง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

1. ชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสมีความเป็นมาอย่างไร ก่อตั้งเมื่อใด

เข้ามาตั้งสำนักงานสืบเนื่องจากในปี พ.ศ. 2502 ได้มีนายก้อนทอง โคตรประทุม ซึ่งมีภูมิลำเนาเดิมจากจังหวัดขอนแก่น ได้เข้ามาอาศัยพื้นที่ของวัดมัชฌิมาวาส เป็นบ้านพักและเปิดเป็นร้านตัดผม ชื่อร้าน “ ก้อนทอง บาร์เบอร์ ” นายก้อนทองซึ่งอดีตเป็นศิลปินหมอลำ ทำให้มีผู้คนรู้จักมากมาย เมื่อมีลูกค้าเข้าตัดผม ก็ได้พูดคุยในเรื่องต่างๆ จนกระทั่งมีลูกค้าเข้ามาตัดผม จะว่าจ้างหมอลำไปแสดง ในงาน แต่ยังไม่รู้ว่าจะไปติดต่อที่ไหน จึงได้แนะนำว่าตนเป็นอดีตหมอลำ รู้จักกับหมอลำหลายคน หากต้องการหมอลำสามารถเป็นธุระติดต่อให้ได้ ทำให้เมื่อมีเจ้าภาพมาว่าจ้างหมอลำก็จะบอกต่อกันไปว่าให้ติดต่อกับร้านตัดผมนายก้อนทองที่ข้างวัดมัชฌิมาวาสก็ได้ เมื่อนายก้อนทองติดต่อให้ไปแสดงในงาน ศิลปินหมอลำส่วนมากจะอยู่ต่างจังหวัด เช่นจังหวัดขอนแก่น จังหวัดชัยภูมิและจังหวัดอุบลราชธานี ก่อนที่จะไปแสดงจะเข้ามาพักที่ร้านตัดผม ในการเดินทางอดีตคนไม่เคยสะดวก ศิลปินอยู่ชนบททุรกันดาร ก่อนเดินทางกลับก็จะมาอาศัยบ้านพักนายก้อนทองที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส จนกระทั่งร้านตัดผมนายก้อนทอง เป็นศูนย์ประสานงานระหว่างผู้มาติดต่อผู้แสดงหมอลำและศิลปินหมอลำ จนกระทั่งเริ่มเป็นที่รู้จักของประชาชนในจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดใกล้เคียง ทำให้นายก้อนทองได้คิดป้ายหน้าร้านตัดผมว่า “ ติดต่อจ้างหมอลำได้ที่นี้ ”

2. ผลงานการแสดงของท่านที่เกี่ยวข้องกับสังคมมีอะไรบ้าง

เป็นผู้ริเริ่ม โครงการอนุรักษ์ เผยแพร่ภูมิปัญญาด้านการแสดงหมอลำกลอนที่บ้านอีสาน “โครงการส่งเสริมศิลปและวัฒนธรรม สาขาหมอลำกลอน” ของจังหวัดอุดรธานี โดยเป็นวิทยากรฝึกสอนเยาวชนและประชาชนทั่วไปที่สนใจเข้ารับการฝึกอบรมหมอลำกลอนที่บ้าน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 จึงได้เปิดรับสมัครลูกศิษย์สอนการร้อง

หมอลำ ได้ประพันธ์กลอนลำเข้าประกวดในงานต่างๆ ได้รับรางวัลมากมาย จากนั้นได้เปิดรับสอนลูกศิษย์จนออกแสดงได้ประสบความสำเร็จมาหลายรุ่นทั้งยังเป็นผู้ริเริ่มโครงการอนุรักษ์เผยแพร่ภูมิปัญญาด้านการแสดงพื้นบ้านอีสาน “โครงการส่งเสริมศิลปินพื้นบ้านอีสาน “สาขาหมอลำกลอน”ของจังหวัดอุดรธานีโดยเป็นวิทยากรฝึกสอนเยาวชนและผู้สนใจตามโรงเรียนจนถึงปัจจุบันนี้ และมีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟู อนุรักษ์และสืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน จนเป็นที่รู้จักแพร่หลายทั้งในและนอกรวง การหน่วยงานองค์กรภาครัฐและเอกชนในระดับจังหวัดและต่างจังหวัด

3. ขั้นตอนหรือกระบวนการที่สำคัญในการแสดงหมอลำกลอน มีอะไรบ้าง

หมอลำทุกประเภทต้องมีการไหว้ครูก่อนทำการแสดงทุกครั้ง ศิลปะการแสดงเพลงร้อง “ผู้ลำ” หรือ “หมอลำ” จะแต่งหน้าทาแป้ง แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าพื้นเมืองก่อนขึ้นเวที “หมอลำ” จะทำพิธีบูชาครูบาอาจารย์ก่อนการแสดงหรือเรียกว่า “ไหว้ครู” หรือ “ยกคายอ้อ” ซึ่งคำว่า “คาย” หมายถึง สิ่งของสำหรับประกอบพิธีไหว้ครูรวมกันแล้ว เรียกว่า “เครื่องคาย” ประกอบด้วย

1. ดอกไม้	5	คู่
2. เทียนเหลือง เล่มเล็ก	5	คู่
3. เทียนเล่มบาท	2	คู่
4. แป้ง, กระจก, หวี	1	ชุด
5. ผ้าขาว, ผ้าเช็ดหน้า	1	วา
6. ข่ดียบ	1	ฟอง
7. เหล้าก้อง (เหล้าขาว)	1	ขวด
8. ค่าคาย (เงิน)	20	บาท
9. ผ้าขาวม้า	1	ผืน
10. ผ้าถุง ที่ทอขึ้นใหม่	1	ผืน

การยกอ้อออกครูของหมอลำแต่ละคนอาจจะไม่เหมือนกันทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็น “คาย” และ “ค่าคาย” หมายถึง เงินกำนัลครู ขึ้นอยู่กับที่ครูบาหมอลำแต่ละคนกำหนดไว้ และแต่ละคนจะเอาเงินค่าคายมากกว่าที่กำหนดนั้นไม่ได้ เพราะหมอลำแต่ละคนจะถือว่า ผิดครู

4. ท่านมีกระบวนการหรือวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาอย่างไรบ้าง

การฝึกหัดแบบตัวต่อตัว ปากต่อปาก เพื่อที่จะไม่ให้น้องฝึกเขียนไปจากของเดิม หากไม่ฝึกไม่ผ่าน ก็จะให้เป็นการบ้านฝึกช่วงเวลาว่างอีก การฝึกหัดหมอลำ การท่องกลอนลำ การจำกลอน ท่องให้ขึ้นใจเป็นสิ่งที่ยากพอสมควร เพราะแต่ละกลอนลำมีความยาวประมาณ 15 นาที ฉะนั้นลูกศิษย์ที่มาฝึกหัดจะต้องมีเทปบันทึกเสียงไว้จะได้ไม่เสียเวลาไปถามและครูอาจารย์ที่สอนก็ไม่ต้องเหนื่อย เนื่องจาก มีผู้ลำให้ขึ้นใจแม้ยามจะนอนก็ท่องกลอนลำจนกว่าจะหลับทุกๆ วัน หากปฏิบัติได้เช่นนี้ก็จะ เป็น หมอลำที่ดี และเป็นหมอลำเร็วขึ้น สิ่งที่จะต้องจดจำไว้อีกอย่างหนึ่งคือ เวลาที่อาจารย์สอนไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไรอาจจะเป็นเรื่องเปรียบเทียบตลกเฮฮาขบขัน ในบางครั้งก็ จำเป็นต้องฟังไว้แล้วนำไปวิเคราะห์หาคำตอบ เพราะประสบการณ์ต่างๆ ที่อาจารย์ ได้พูดให้ ฟังอาจเป็นประโยชน์ในภายภาคหน้าที่ลูกศิษย์อาจต้องพบในอนาคต การลำทุกอย่างที่กล่าวมาข้างต้นจะดีหรือไม่ดี ตัวเองไม่ใช่คนบอก ประชาชนหรือมหาชนจะเป็นผู้ตัดสินใจว่าหมอลำพัฒนา กลอนลำ การแสดงท่าทาง ท่วงทำนอง ไม่ให้เหมือนใครหรือเรียกว่าเป็นเอกลักษณ์ของตนเองจะเป็นจุดเด่นของตัวหมอลำไปด้วย ทำให้มีงานไม่ขาด สามารถเลี้ยงครอบครัว โดยไม่เดือดร้อน

5. การรวมกลุ่มของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี มีผลกระทบต่อการแสดงอย่างไรบ้าง

การรวมกลุ่มหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสมีผลกระทบทั้งข้อดีและข้อเสีย การแก้ปัญหาเป็นเรื่องที่หน่วยงานของรัฐและผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องร่วมกันเป็นเจ้าภาพ สนับสนุน ส่งเสริมให้หมอลำสามารถพัฒนาตนเองให้สู้กับคนรุ่นใหม่ได้ รวมทั้งต้องสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนรักและภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ดังกล่าว ด้วยการจัดตั้งโรงเรียนหมอลำ อบรมหมอลำรุ่นใหม่ ตั้งสมาคมหรือสมาพันธ์หมอลำเพื่อส่งเสริมเอกภาพเพื่อความเข้มแข็งของหมอลำ จัดตั้งพิพิธภัณฑหมอลำเพื่อรวบรวมประวัติความเป็นมาให้อนุชนรุ่นหลังลึกลับที่ดีในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสคือการรวมกลุ่มหมอลำทำให้เมื่อจัดกิจกรรมต่างๆ หรือจัดการแสดงมีการประสานงานได้ง่าย

6. ปัญหาและอุปสรรคที่พบในการแสดงหมอลำมีอะไรบ้าง

ระหว่างแสดงมักเกิดปัญหากระทบกระทั่งกันระหว่างหมอลำกับผู้ฟังอยู่เสมอ อาทิ หมอลำฝ่ายหญิงและหางเครื่องถูกทำร้ายและถูกลวนลามจากกลุ่มผู้ฟังด้านหน้าเวที โดยการดึงหรือหยิกข่วนที่มือและแขน หรือถูกแอบมองระหว่างการผลัดเปลี่ยนเสื้อผ้า และถูกข่มขู่จากกลุ่มผู้ฟังในกรณีขอเพลงที่ตนเองชอบไม่ได้ ปัญหาที่เกิดขึ้น ส่วนหนึ่งเกิดจากรูปแบบดนตรีและการแสดง

หมอลำซึ่งที่เน้นความสนุกสนานเร้าใจเป็นหลัก และเปิดโอกาสให้ผู้ฟังมีส่วนร่วมได้ อีกทั้งหมอลำซึ่งส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วงวัยรุ่น ทำให้ผู้ฟังอยู่ในวัยเดียวกันไม่ห่างไกล จึงเกิดการกระทบกระทั่งกัน และอีกส่วนหนึ่งก็คือ ผู้ฟังส่วนใหญ่นิยมดื่มสุราในขณะที่หมอลำซึ่งแสดง ฉะนั้น เมื่อหมอลำซึ่งแสดงไม่ถูกใจหรือไม่สามารถแสดงตามคำเรียกร้องได้ ผู้ฟังกลุ่มนี้จึงโกรธและควบคุมอารมณ์ไม่อยู่โดยเฉพาะกับหมอลำฝ่ายหญิงและหางเครื่องทำให้จากปัญหาดังกล่าวในปัจจุบัน ศิลปะการแสดงหมอลำกลอนได้กลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้งสถิติในการรับงานแสดงหมอลำในสำนักงานหมอลำชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี ประเภทหมอลำกลอนมีงานแสดงมากกว่าหมอลำซึ่ง

7. ท่านมีกระบวนการในการบริหารจัดการแสดงหมอลำกลอนอย่างไรบ้าง

การแต่งกลอนลำเพิ่มเติมเพื่อให้เข้ากับสถานการณ์บ้านเมือง โดยมุ่งเน้นให้คนรุ่นใหม่ฟังแล้วเข้าใจง่ายแต่ยังคงอนุรักษ์ระเบียบของหมอลำกลอนเอาไว้เช่น ศาสนา สังคมและวิถีชีวิตของคนในปัจจุบัน ซึ่งการอนุรักษ์ระเบียบของการลำทางสั้นหรือหมอลำกลอนเอาไว้ ถือเป็นการป้องกันไม่ให้หมอลำกลอนออกนอกกรอบแล้วปรับเปลี่ยนเป็นหมอลำซึ่ง

8. ท่านเห็นว่าแนวทางอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำควรดำเนินการอย่างไรบ้าง

รัฐหรือหน่วยงานควรจัดตั้งองค์กรขึ้นมารับผิดชอบโดยตรง เช่น ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดหรือสภาวัฒนธรรมจังหวัด ดำเนินกิจกรรมด้านวัฒนธรรมในชุมชนตามเทศกาลต่าง ๆ การจัดให้หมอลำเป็นมหรสพสมโภช การจัดกิจกรรมประกวดหมอลำล้วนเป็นแนวทางส่งเสริมให้หมอลำคงอยู่อย่างมีคุณค่าและรักในอาชีพของตน นอกจากนี้การจัดกิจกรรมประกาศเกียรติคุณหมอลำในฐานะผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมสามารถเป็นขวัญกำลังใจให้แก่ศิลปินหมอลำในการพัฒนาการแสดงหมอลำ

9. ท่านเห็นว่าแนวทางในการพัฒนาศิลปะการแสดงหมอลำควรดำเนินการอย่างไร

การใช้ภาษาถิ่นอีสานและการใช้ภาษากลางซึ่งการใช้ภาษาถิ่นมากกว่าภาษาไทยกลางทำให้ฟังได้ง่ายและผู้ฟังไม่เกิดความสับสน ใช้คำคมในการตัดบทหมอลำฝ่ายชาย ส่วนหมอลำนอกจากจะมีการใช้ภาษาถิ่นอีสานและการใช้ภาษากลางแล้ว ในการเจรจาโต้ตอบยังมีการใช้ถ้อยคำอ่อนหวานโน้มน้าวจิตใจคู่ลำผู้ชมฟังแล้วมักมีอารมณ์คล้อยตามและหัวเราะขบขันบางครั้งการเจรจาโต้ตอบยังมีการใช้ภาษาต่างประเทศในลักษณะการออกภาษา เพื่อให้ผู้ชมสนุกสนาน

รวมทั้งเป็นการล้อเลียนภาษา มุขตลกที่เลือกมาใช้สามารถโน้มน้าวผู้ชมเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดง
ได้เป็นอย่างดี

10. ท่านอยากให้หน่วยงานภาครัฐและเอกชนมีส่วนในการสนับสนุนศิลปะการแสดงหมอลำได้
อย่างไร

จัดหาทุนให้ศิลปินอย่างพอเพียงคุ้มค่าต้องการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะการแสดงที่เป็น
ประโยชน์ต่อสังคม เช่นสถาบันการศึกษาสามารถส่งเสริมศิลปะการแสดงหมอลำได้ทั้งในหลักสูตร
และนอกหลักสูตร โดยกำหนดให้มีการเรียนการสอนหมอลำโดยอาจเชิญศิลปินหมอลำอาชีพมา
เป็นวิทยากรในสถานศึกษา

<u>ผู้ให้สัมภาษณ์</u>	สมบัติ ศรีทะบาล ศิลปินหมอลำกลอน จังหวัดอุดรธานี
<u>ผู้สัมภาษณ์</u>	มนุศักดิ์ เรืองเดช (ผู้วิจัย)
<u>เรื่อง</u>	การแสดงหมอลำ กรณีศึกษาชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคม จังหวัดอุดรธานี
<u>วันที่</u>	วันเสาร์ ที่ 9 เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2551 เวลา 10.00 – 11.00 น.
<u>สถานที่</u>	สำนักงานหมอลำคณะสมบัติ ศรีทะบาล ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

---

1. ชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสมีความเป็นมาอย่างไร ก่อตั้งเมื่อใด

ชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เป็นชุมชนหมอลำที่อาศัยพื้นที่ของวัดมัชฌิมาวาสบางส่วนตั้งเป็นสำนักงานหมอลำ ซึ่งวัดมัชฌิมาวาสเป็นวัดพระอารามหลวง เป็นวัดเก่าแก่ที่ตั้งอยู่กลางตัวเมือง จังหวัดอุดรธานี ในด้านทิศตะวันออก เป็นถนนหมากแข้ง เป็นห้องแถวซึ่งมีกลุ่มศิลปินหมอลำมาตั้งเป็นสำนักงานคณะหมอลำจากปีพ.ศ. 2502 ถึง พ.ศ. 2553 รวมระยะเวลา 50 ปี

2. ผลงานการแสดงของท่านที่เกี่ยวข้องกับสังคมมีอะไรบ้าง

เป็นวิทยากรให้กับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีในโครงการค่ายเยาวชนถ่ายทอดศิลปะการแสดงหมอลำมอแคนแดนอีสานระหว่าง วันที่ 8-9 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2551 ณ ภูฝอยลม อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี

3. ขั้นตอนหรือกระบวนการที่สำคัญในการแสดงหมอลำกลอน มีอะไรบ้าง

การลำประกาศศรัทธาเป็นการลำทางสั้นที่มีเนื้อหาบรรยายถึงคุณงามความดีของเจ้าภาพหรือผู้ว่าจ้าง ที่ได้จัดงานนั้นๆ แล้วว่าจ้างตนมาทำการแสดง อีกความหมายหนึ่ง หมายถึงกลอนลำขอขอบคุณเจ้าภาพที่ให้การสนับสนุนที่ให้ศิลปินหมอลำมาทำการแสดง หมอลำฝ่ายชายละหมอลำฝ่ายหญิงจะสลับการลำขอขอบคุณหรือลำใน กลอนประกาศศรัทธาจนครบกระบวนการที่จัดเตรียมมา จากนั้นก็จะอธิบายพรรณนาถึงงานที่ตนมาร่วมนี้ว่าเป็นอย่างไร มีความเป็นมาอย่างไร มีวัตถุประสงค์อย่างไร และมีอันสังค์หรือคุณประโยชน์อย่างไร ยกตัวอย่างเช่น หากงานนั้นเป็นงาน

ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว หมอลำก็จะลำในกลอนส่งดวงวิญญาณ เล่าถึงการ
ทำบุญไปหาผู้ตายไป และลำกลอนเชิญดวงวิญญาณให้ผู้ตายรับรู้ในการทำบุญไปหา เช่นมี
วัตถุประสงค์อย่างไร และมีอานิสงค์ผลบุญอย่างไร

4. ท่านมีกระบวนการหรือวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาอย่างไรบ้าง

ฝึกกลอนลำพร้อมทำฟ้อนและทำเต็นให้เข้ากับเสียงดนตรี โดยการสาธิตและให้ทำ
เลียนแบบ จากนั้นก็ให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจริง พร้อมทั้งให้ความรู้ในเรื่ององค์ประกอบด้านดนตรีซึ่ง
ประกอบด้วยเครื่องดนตรี ทำนองที่บรรเลง ทำนองลำ ทำนองขับร้อง ทำนองเจรจา สำหรับ
เครื่องดนตรีประกอบด้วยแคนเมื่อสามารถลำพร้อมทั้งฟังและเต็นให้เข้ากับเสียงดนตรีได้แล้วจะ
ให้ลูกศิษย์ศึกษาด้วยตนเองโดยการฝึกลำฟ้อนประกอบการลำโดยมีครูเป็นผู้ให้คำแนะนำ และ
ปรับปรุงแก้ไขให้สวยงามจนกว่าจะพร้อมที่จะออกรับงานแสดงได้

5. การรวมกลุ่มของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี มีผลกระทบต่อการแสดง อย่างไรบ้าง

ชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ในจังหวัดอุดรธานีเกิดการแข่งขัน ย่อมทำให้ทัก
การตลาด เช่นการ โฆษณาประชาสัมพันธ์อยู่ในขั้นดีเพราะหมอลำกลายเป็นธุรกิจที่สัมพันธ์กับสื่อ
ต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ตลอดจนการบันทึกเสียงออกวางจำหน่ายเพราะสื่อเหล่านี้ช่วยให้หมอลำ
ในแต่ละคนสามารถทำขยายธุรกิจการแสดงหมอลำได้อย่างกว้างขึ้นขณะเดียวกันการแข่งขันก็มาก
ขึ้นไปด้วยทำให้คณะที่ไม่พัฒนางานแสดงลดน้อยลงทำให้ต้องเลิกกิจการไปหลายคณะ

6. ปัญหาและอุปสรรคที่พบในการแสดงหมอลำมีอะไรบ้าง

หมอลำซึ่งได้รับความนิยมจากชาวอีสานทั่วไป แต่ขณะเดียวกันก็ได้รับการต่อต้าน
จากกลุ่มผู้ฟังบางส่วน เช่น หมอลำรุ่นเก่า นักจัดรายการวิทยุ ผู้สูงอายุ และนักวิชาการ เพราะ
บุคคลเหล่านี้เห็นว่า การแสดงหมอลำซึ่งฉาบฉวย เอาแต่ความสนุก ลามกอนาจาร ลอกเลียน
กลอนผู้อื่น ไม่มีความรู้ร้องแต่เพลง และทำลายวัฒนธรรมที่ดีงามของชาวอีสานทั้งนี้อาจจะเป็น
เพราะว่า หมอลำซึ่งมีพื้นฐานมาจากการแสดงหมอลำกลอนจึงทำให้เกิดการเปรียบเทียบกันอาจจะ
ทำให้ผู้ไม่เข้าใจในประเภทของหมอลำในภาคอีสานหรือภูมิภาคอื่น ๆ มองถึงในแง่ที่ทำลาย
วัฒนธรรม

7. ท่านมีกระบวนการในการบริหารจัดการแสดงหมอลำกลอนอย่างไรบ้าง

เมื่อเสร็จสิ้นการแสดงแล้วจะมีการชี้แจงให้สมาชิกได้ทราบว่า มีรายรับ-รายจ่าย ข้อที่ควรแก้ไขปรับปรุงหรือได้รับการยกย่องชมเชยจากเจ้าภาพหรือผู้ชมอย่างไรบ้าง มีการนำเสนอกลอนลำตามลำดับประกอบด้วยกลอนไหว้ครู กลอนประกาศศรัทธา กลอนถามข่าว กลอนโจทย์ กลอนนิทาน กลอนเกี้ยวและกลอนลำลาเพื่อให้รูปแบบการแสดงคงแม่แบบฉบับของหมอลำกลอนแบบดั้งเดิมไว้

8. ท่านเห็นว่าแนวทางอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำควรดำเนินการอย่างไรบ้าง

จัดหาทุนให้ศิลปินอย่างพอเพียงคุ้มค่าต่อการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะการแสดงที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมหรือตั้งชมรม มูลนิธิ เพื่อดูแลศิลปินหมอลำในวัยอาวุโสในเวลาเจ็บป่วย

9. ท่านเห็นว่าแนวทางในการพัฒนาศิลปะการแสดงหมอลำควรดำเนินการอย่างไร

ปัจจุบันหมอลำมากกว่าหมอแคนถ้าขาดหมอแคนจะลำบากมากในการแสดงหมอลำกลอนดังนั้นควรมีการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษาวิชาดนตรีพื้นบ้านมากขึ้นเพื่อเป็นการสืบทอดทำนองลายสุดสะแนนและลายเดินดงหรือ “ลายหย่าว” ลายล่องต่อด้วยลายเตี้ย ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการแสดงหมอลำกลอน

10. ท่านอยากให้หน่วยงานภาครัฐและเอกชนมีส่วนในการสนับสนุนศิลปะการแสดงหมอลำได้อย่างไร

รัฐและสื่อมวลชนท้องถิ่นที่มีบทบาทส่งเสริมศิลปะการแสดงหมอลำ เช่น สถานีวิทยุกระจายเสียง สถานีโทรทัศน์ควรจัดการแสดงหมอลำเผยแพร่ทางสื่อหรือจัดกิจกรรมการประกวดหมอลำชิงถ้วยพระราชทานและเงินรางวัล

<u>ผู้ให้สัมภาษณ์</u>	ทองพูล หนองเหล็ก ศิลปินหมอลำกลอน จังหวัดอุดรธานี
<u>ผู้สัมภาษณ์</u>	มนุศศักดิ์ เรืองเดช (ผู้วิจัย)
<u>เรื่อง</u>	การแสดงหมอลำ กรณีศึกษาชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคม จังหวัดอุดรธานี
<u>วันที่</u>	วัน จันทร์ ที่ 17 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2551 เวลา 13.00 – 14.00 น.
<u>สถานที่</u>	สำนักงานหมอลำคณะทองพูล หนองเหล็ก ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

1. ชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสมีความเป็นมาอย่างไร ก่อตั้งเมื่อใด

ในปีพ.ศ. 2510 เทศบาลจังหวัดอุดรธานีได้พัฒนาพื้นที่ในตัวจังหวัดอุดรธานีรวมทั้งพื้นที่ส่วนหนึ่งของวัดมัชฌิมาวาส ตัดทำเป็นถนน จึงทำให้บ้านพักหมอลำก้อนทอง และกุฏิพระสงฆ์บางส่วนของวัด ได้แยกออกจากบริเวณวัดมัชฌิมาวาส เมื่อเทศบาลจังหวัดอุดรธานี ทำโครงการพัฒนาพื้นที่เสร็จจึงมีถนนเส้นใหม่เกิดขึ้น ระหว่างวัดมัชฌิมาวาสกับบ้านพักหมอลำก้อนทอง และกุฏิพระสงฆ์จึงเป็นพื้นที่ว่างเปล่าบางส่วนของวัดที่ถูกตัดไป มักทายกที่ดูแลวัด เช่น นายพิณโย โวหาญเดช และนายปลัดเชิด รัชตะสุวรรณ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ต่างก็ขอพื้นที่บางส่วนที่ถูกตัดออกไปกับเจ้าอาวาส เป็นที่ดินของตนเองและปลูกสร้างเป็นห้องแถว จากนั้นก็เริ่มมีศิลปินหมอลำ ได้เข้ามาเช่าห้องแถวและขออนุญาตทางวัดมัชฌิมาวาสปรับปรุงกุฏิพระสงฆ์ตั้งเป็นสำนักงานหมอลำ จนกระทั่งเริ่มมีกลุ่มศิลปินหมอลำหลายคนทยอยเข้ามาเปิดเป็นสำนักงานคณะหมอลำที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส ทำให้ประชาชนในจังหวัดอุดรธานีเรียกแถวนี้ว่า “ชุมชนหมอลำคุ่มหมอลำ ตลาดหมอลำ หมอลำข้างวัด และชอยโอะละนอ”

2. ผลงานการแสดงของท่านที่เกี่ยวข้องกับสังคมมีอะไรบ้าง

เข้าร่วมประกวดหมอลำกลอนในงานอนุสาวรีย์ปราบฮ่อหลวงพ่อพระใส ประกวดหมอลำกลอนย้อนยุค ชิงถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี

ร่วมกิจกรรมในงานแสดงหมอลำมูทิตาจิตพระครูปลัดศรี ธรรมวัฒน์ (หลวงปู่ภูพาน) วัดภูคินแดง ตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

ในปี พ.ศ. 2546 เข้าร่วม โครงการสร้างจิตสำนึกศิลปินหมอลำพื้นบ้านเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ ในปี พ.ศ. 2549เข้าร่วมกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมด้านการแสดงหมอลำกลอนพื้นบ้าน ในงานทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุดรธานี กาชาดโสมพาแลง แม่ข่ายศรีธานีผ้าห่ม-จิต

ในปี พ.ศ. 2550 แสดงหมอลำกลอนย้อนยุคเนื่องในงานประเพณีผ้าป่าสามัคคีจัดโดยสำนักงานสภาวัฒนธรรม เทศบาลเมืองโนนสูงน้ำคำ ณ วัดสุวรรณภูมิการาม ตำบลโนนสูง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี และเข้าร่วมการแสดงในงานสินค้า SMEs แฟชั่นผ้าไทย จัดโดยประธานสภาอุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี

3. ขั้นตอนหรือกระบวนการที่สำคัญในการแสดงหมอลำกลอน มีอะไรบ้าง

ใช้กลอนลำที่มีเนื้อหาหลากหลาย เช่น วรรณกรรม ศาสนา การศึกษา กลอนลำที่หมอลำนำมาลำจะทำให้มีคุณค่าในด้านต่าง ๆ มากมาย เช่น เรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี การนำวัฒนธรรมอีสานในเรื่องวรรณกรรมท้องถิ่น ประเพณีวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์มาประพันธ์เป็นกลอนลำที่สอดแทรกคุณธรรมจริยธรรม เพื่อเป็นแนวทางชีวิตสำหรับผู้ชมสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นชนบท

4. ท่านมีกระบวนการหรือวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาอย่างไรบ้าง

แสดงหมอลำเพื่อสะท้อนในการยึดมั่นในคำสอนของศาสนาพุทธ ชาวอีสานได้ยึดเอาคำสอนของศาสนาพุทธเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติตน เพื่อมุ่งให้เกิดความสงบสุขและพบว่าการหลักธรรมในศาสนาจะมุ่งสอนให้คนเป็นคนดี ผู้ที่ปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาพุทธย่อมจะได้พบแต่สิ่งที่ดีมีมงคลแก่ชีวิตการกล่าวถึงวัดและพระสงฆ์ วัดเป็นสถาบันหลักของหมู่บ้าน ซึ่งเปรียบเสมือนวิญญูณของชาวบ้าน เพราะวัดเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนในหมู่บ้านเป็นแหล่งให้ความรู้วิชาการต่างๆ โดยมีพระเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับบ้านมีส่วนจรรโลงไว้ซึ่งประเพณีท้องถิ่น เช่น การทำบุญ และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ล้วนอาศัยวัดเป็นหลัก ปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างวัด พระสงฆ์ และชาวบ้าน ได้ลดบทบาทลงมากเนื่องมาจากการปฏิบัติกิจของพระสงฆ์ที่ไม่เคร่งครัดและผิดวินัยมากขึ้น ได้แก่ การให้ห่วยให้เครื่องรางของขลัง ดูดวงชะตา ทำพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ จึงทำให้ชาวบ้านต่างพากันลดความศรัทธาลง ทำให้ต้องนำกลอนลำทางด้านศาสนามาแสดงเพื่อจรรโลงศาสนา

5. การรวมกลุ่มของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี มีผลกระทบต่อการแสดงอย่างไรบ้าง

การรวมกลุ่มหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสมีผลกระทบทั้งข้อดีและข้อเสียหมอลำไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน หน่วยงานต่างๆต้องสนับสนุนส่งเสริมให้หมอลำสามารถพัฒนาตนเองให้อยู่กับคนรุ่นใหม่ได้ ชุมชนหมอลำต้องสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มศิลปินหมอลำ

ลำด้วยกันเองไม่ให้แตกแยกต้องรวมกลุ่มเพื่อให้ช่วยเหลือจนเจอเมื่อจัดกิจกรรมต่างๆหรือจัดการแสดงมีการประสานงานได้ง่ายแต่ละคณะต้องพัฒนาผลงานการแสดงอย่างต่อเนื่องเพราะคณะหมอลำที่พัฒนาการแสดงปรับปรุงรูปแบบการแสดงของตนให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ซื้ออยู่เสมอจะทำให้มีงานแสดงมากขึ้นคณะที่ไม่พัฒนาจะทำให้มีงานแสดงน้อยลงการรวมกลุ่มทำให้แต่ละคณะต้องพัฒนาเพราะชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานีถือได้ว่าเป็นตลาดหมอลำผู้ว่าจ้างสามารถเลือกได้หลายคณะหากขาดการรวมกลุ่มหรือแยกตัวเองถ้าไม่มีชื่อเสียงพอสมควรอาจทำให้ไม่มีงานแสดงหรือต้องเลิกอาชีพหมอลำได้

6. ปัญหาและอุปสรรคที่พบในการแสดงหมอลำมีอะไรบ้าง

ด้านผู้ประพันธ์กลอนลำ ในปัจจุบันเป็นนักปราชญ์ที่ผ่านระบบของพุทธศาสนา มาขณะที่บวชได้ศึกษาพระธรรมวินัยตลอดจนโคลงกลอนต่างๆ เมื่อสึกออกมาเป็นฆราวาสอาจเป็นหมอลำหรือขณะเดียวกันจะแต่งกลอนด้วย หากรุ่นนี้หมดไปการประพันธ์กลอนที่มีคุณภาพก็จะไม่มี อาจทำให้ศิลปินหมอลำที่แต่งกลอนลำไม่ได้ประสบปัญหาเมื่อมีข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสังคมใหม่ที่เกิดขึ้นเพื่อใช้ในการขับร้องและแสดง

7. ท่านมีกระบวนการในการบริหารจัดการแสดงหมอลำกลอนอย่างไรบ้าง

หมอลำทองพูล หนวดเหล็ก จะมีบัญชีควบคุมรายรับ-รายจ่ายในการรับงานแสดงแต่ละครั้ง สภาพสังคมและเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อการงบประมาณวางแผนและควบคุมทางด้านการคลังของหมอลำกลอน หากเป็นการรับงานในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำค่าตัวหมอลำและหมอลำแคนจะลดลงตามสัดส่วน

8. ท่านเห็นว่าแนวทางอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำควรดำเนินการอย่างไรบ้าง

ศิลปินหมอลำควรมีการรวมตัวกันเพื่อสร้างมาตรฐานวิชาชีพสำหรับกลุ่มศิลปินหมอลำด้วยกันหาทุนจัดทำสื่อการแสดงด้านการบันทึกเสียง จัดทำวีซีดี เพื่อเป็นสื่อไว้ให้กับเยาวชนรุ่นหลัง นอกจากนี้ควรตั้งองค์กรเพื่อให้สวัสดิการและกองทุนช่วยเหลือศิลปินด้วยกัน

9. ท่านเห็นว่าแนวทางในการพัฒนาศิลปะการแสดงหมอลำควรดำเนินการอย่างไร

ได้คิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนใหม่ๆ เพื่อใช้ร่วมกับดนตรีสากลที่นำเข้ามาบรรเลงในการแสดงหมอลำกลอนซึ่งหมอลำทองพูน หนองเหล็กเป็นหมอลำกลอนแนวตลกปัจจุบันได้มีการถ่ายทอดกลอนลำใหม่ๆ เพิ่มขึ้น แต่ยังคงยึดขนบการลำทางสั้นเอาไว้ โดยเฉพาะได้เพิ่มการลำนิทานที่ตนเองเข้ามาเรียกว่า “นิทานสามะปี” หรือนิทานสารพัดและนำเอาเครื่องดนตรีสากลเข้ามาประยุกต์ใช้กับหมอลำกลอนยังคงใช้สายสุดสะแนแน ลายโป้ซ่ายและเพิ่มลายเพลงอินเดีย เพลงสมัยนิยมเข้ามาประกอบในการลำช่วงดึก ซึ่งผู้ชมจะไม่่วงนอนโดยใช้ดนตรีสากลเป็นดนตรีประกอบ

10. ท่านอยากให้หน่วยงานภาครัฐและเอกชนมีส่วนในการสนับสนุนศิลปะการแสดงหมอลำได้อย่างไร

หมอลำกลอนเป็นการลำที่มีบทบาทต่อสังคมอีสานหลายด้าน โดยเฉพาะด้านการเผยแพร่ศาสนา การรักษามรดกวัฒนธรรมของสังคม และการอบรมสั่งสอนจริยธรรมแก่ประชาชน ฉะนั้นภาครัฐและเอกชนควรมีการฟื้นฟูและส่งเสริมลำกลอนให้มีความแพร่หลายในสังคมปัจจุบัน การปลูกกระแสคนฟังให้หันมาฟังลำกลอนอีกครั้ง อีกทั้งยังเป็นการนำคุณค่าของลำกลอนให้ปรากฏในวงกว้าง โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่ เพราะปัจจุบันลำกลอนเป็นที่รู้จักกันในกลุ่มของผู้สูงอายุและกลุ่มผู้สนใจเท่านั้น ข้อเสนอดังกล่าวจะทำให้ลำกลอนได้รับการส่งเสริม เผยแพร่ และสร้างค่านิยมให้แก่ประชาชนเช่น จัดประกวดหมอลำ จัดการแสดงหมอลำในงานประจำปีของจังหวัด ให้ทุนสนับสนุนในการสร้างสื่อการบันทึกผลงานแสดงหมอลำ

การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูลภาคสนามทุกครั้งที่ได้รับข้อมูลด้วยการดูข้อคำถาม สื่อความหมายตรงตามที่ต้องการหรือไม่ในขณะที่ไปสัมภาษณ์ คำตอบที่ได้สอดคล้องกับข้อมูลตามบริบทของสังคมและชุมชนในแต่ละครั้งหรือไม่ การตรวจสอบข้อมูลครั้งนี้จะใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ตามการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แม่นยำและเชื่อถือได้มากที่สุดจากการสัมภาษณ์และสังเกตตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ โดยมีการตรวจสอบสามเส้าในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) ตรวจสอบด้านเวลา สถานที่ และบุคคล ว่าข้อมูลที่ได้มานั้น เมื่อต่างวันเวลาดำเนินข้อมูลจะเหมือนกันหรือไม่
2. การตรวจสอบสามเส้าข้อมูลด้านผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ ว่ามีข้อมูลตรงกันหรือไม่ ด้วยการซักถามประเด็นที่เหมือนกัน เพื่อเป็นการยืนยันความเชื่อถือได้ของข้อมูล
3. การตรวจสอบข้อมูลด้านทฤษฎี ตรวจสอบข้อมูลภาคสนาม การตีความว่าตรงหรือแตกต่างไปจากทฤษฎี หรือแนวคิดผู้เชี่ยวชาญมากน้อยเพียงใด และตรวจสอบความเข้าใจของผู้วิจัยเอง (Investigation Triangulation) โดยศึกษาเอกสารเพิ่มเติม เมื่อมีข้อมูลที่ขัดแย้งหรือไม่เพียงพอผู้วิจัยเก็บข้อมูลซ้ำ เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูลอีกครั้ง

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการตามกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม

1. การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิชาการจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษาด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม ความเชื่อในด้านพิธีกรรมและข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่ที่ทำการวิจัยเรื่อง การแสดงหมอลำ กรณีศึกษาชุมชนหมอลำช้างวัดมณีมาวาสกับบริบททางสังคมในจังหวัดอุดรธานี ตลอดจนองค์ประกอบและเอกลักษณ์ของการแสดงหมอลำ การฟ้อนหมอลำกลอนของศิลปินหมอลำในจังหวัดอุดรธานี
2. การวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม ใช้กระบวนการวิเคราะห์เชิงคุณภาพจากบันทึกภาคสนาม (Field note) แบบวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม หลังจากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการจัดระบบหมวดหมู่ข้อมูล โดยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก สัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกตสภาพแวดล้อมทางสังคม และเปลี่ยนแปลง

พัฒนาการ องค์ประกอบและเอกลักษณ์ของการแสดงหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

3. นำข้อมูลทั้งหมดที่จัดหมวดหมู่แล้วมาแปลความหมายข้อมูล (Interpreting data)

โดยใช้วิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ โดยอาศัยทฤษฎีในการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อให้คำอธิบายกับข้อมูล โดยมีการศึกษาจากผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหมอลำ ในแง่มุมประเด็นต่างๆ ทำเป็นรูปแบบตารางแยกแยะข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์หมอลำที่เข้ามาอาศัยในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

4. สัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่นที่มีความรู้เกี่ยวกับการแสดงหมอลำ ในบางพื้นที่ เช่น พื้นที่ของจังหวัดขอนแก่น จังหวัดหนองคาย จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดอุบลราชธานี ได้รับข้อมูลด้านต่าง ๆ ดังนี้

- 4.1 ประวัติความเป็นมาของหมอลำ
- 4.2 ประเภทของหมอลำ
- 4.3 จุดกำเนิดของสำนักงานหมอลำ
- 4.4 การประกวดการแสดงหมอลำ
- 4.5 ขั้นตอนในการแสดงหมอลำ
- 4.6 ทำฟ็อนของหมอลำกลอน
- 4.7 การร้องบทและเจรจา
- 4.8 การแต่งกายของหมอลำในประเภทต่างๆ
- 4.9 บทหรือเรื่องราวการแสดงที่เป็นวรรณกรรมท้องถิ่น

เนื่องจากการสัมภาษณ์บุคคลในท้องถิ่นนั้น ส่วนมากใช้ภาษา สำเนียงภาคอีสาน ในการสื่อสาร และแปลความหมายมาเป็นสำเนียงภาคกลาง คำศัพท์เฉพาะของภาคอีสานบางคำ ถ้าจะนำมาแปลความหมายของภาคกลาง ก็จะต้องยึดหยุ่นในเรื่องของคำถามได้ ผู้สัมภาษณ์ ได้มีโอกาสอธิบายขยายความให้ผู้ตอบเข้าใจวัตถุประสงค์ของคำถาม ในบางประเด็นซักถามเพิ่มเติม และหาข้อมูลรายละเอียดของแง่มุมต่างๆ ที่ต้องการและเชื่อมโยงข้อมูลให้เข้าสู่ประเด็นที่ต้องการทราบตามวัตถุประสงค์ได้อย่างลึกซึ้ง สามารถตรวจสอบความเข้าใจให้ตรงกันระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ อีกทั้งผู้สัมภาษณ์ยังสามารถสังเกตพฤติกรรมต่างๆ เช่น สีหน้า ท่าทาง และการขบถที่มีลีลาถูกคอ ออกเสียงตามแบบฉบับของหมอลำทำนองต่างๆ ในขณะที่ให้สัมภาษณ์อีกด้วย

ผู้วิจัยได้ใช้คำถามโดยตั้งแง่มุมคำถามและกระบวนการคิดวิเคราะห์ จากเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหมอลำ ประกอบกับวัตถุประสงค์ในการวิจัยของงานวิจัย เพื่อนำมากำหนดเป็นคำถามกว้างๆ สำหรับทุกกลุ่มเป้าหมาย โดยมีการแตกย่อยประเด็นต่างๆ ที่สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายในแต่ละกลุ่มตามความเหมาะสม

5. ระยะเวลาดำเนินการวิจัย งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้แบ่งระยะเวลาในการดำเนินงานวิจัยโดยจัดทำตารางในการลงเก็บข้อมูลภาคสนาม พร้อมทั้งรวบรวมเอกสารจัดทำเป็นตารางในการดำเนินงานเพื่อความสะดวกในการทำวิเคราะห์งานวิจัย มีระยะเวลาในการดำเนินการตั้งแต่เดือน เมษายน พ.ศ. 2552 – มีนาคม พ.ศ. 2553 โดยแสดงรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 1 การดำเนินงานวิจัยตั้งแต่เดือน เมษายน พ.ศ. 2550 - 31 มีนาคม พ.ศ. 2552

(เริ่มทำวิทยานิพนธ์เมื่อเดือน มิถุนายน พ.ศ. 2552)	1 มิ.ย.	2 ก.ค.	3 ส.ค.	4 ก.ย.	5 ต.ค.	6 พ.ย.	7 ธ.ค.	8 ม.ค.	9 ก.พ.	10 มี.ค.
1. เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการ สำรวจพื้นที่เบื้องต้น	←————→									
2. จัดทำโครงร่างบทที่ - 2 และ ปรับปรุงข้อมูลเพื่อนำเสนออนุมัติ โครงร่างวิทยานิพนธ์ต่อ คณะกรรมการ คณะศิลปกรรม ศาสตร์				←————→						
3. ลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลภาคสนาม ครั้งที่ 2 เรียบเรียงข้อมูลเพื่อ ดำเนินการวิจัยในบทที่ 3 - 5					←————→					
4. วิเคราะห์ข้อมูลจัดทำรูปเล่มและ ปรับปรุงแก้ไข						←————→				
5. นำเสนอผลงานวิทยานิพนธ์									←————→	

6. การจดบันทึกสนาม ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาสัมภาษณ์และจดบันทึกรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตการณ์ ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมกับการแสดงหมอลำ โดยลงมือปฏิบัติจริงในประเภทต่างๆ เช่น ฝึการแสดงหมอลำเช่นการขับลำและการฟ้อน ในพื้นที่ที่ทำการวิจัย การสัมภาษณ์ในแต่ละครั้งนอกจากจะจดบันทึกข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยจึงใช้เครื่องบันทึกเสียงและถ่ายภาพขณะทำการสัมภาษณ์ ซึ่งหลังจากลงพื้นที่เก็บข้อมูลในแต่ละวัน ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการจดบันทึกและถอดคำสัมภาษณ์จากเครื่องบันทึกเสียง มาเรียบเรียงจัดข้อมูลใหม่ อาจจะมีบางที่ จะต้องคอยแปลความหมายจากสำเนียงภาคอีสานให้ตรงกับสำเนียงความหมายภาคกลาง เพราะภาษาท้องถิ่นของภาคอีสานบางคำความหมายจะแตกต่างจากภาษาของภาคกลางเพื่อความหมายโดยไม่ผิดเพี้ยน ตามวัตถุประสงค์ที่จะทำการวิเคราะห์ โดยการถอดคำสัมภาษณ์จากเครื่องบันทึกเสียง โดยวิธีการถอดแบบคำต่อคำและบางครั้งสอบถามผู้รู้ที่เข้าใจคำศัพท์เฉพาะพื้นเมืองของภาคอีสาน ทั้งนี้เพื่อให้ได้รายละเอียดครบถ้วน

7. การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูลภาคสนาม จากผู้ที่มีความรู้ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหมอลำกับบริบททางสังคมในจังหวัดอุดรธานี ด้วยการดูข้อคำถาม ที่ต้องการจะทราบว่าตรงกันหรือไม่คำตอบตรงกับจารีตประเพณีการแสดงหมอลำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปรียบเทียบระหว่างการแสดงหมอลำกลอนกับการแสดงหมอลำกลอนซึ่ง การตรวจสอบข้อมูลครั้งนี้ จะใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ตามการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แม่นยำและเชื่อถือได้มากที่สุด จากการสัมภาษณ์และสังเกตตัวแทนกลุ่มต่างๆ โดยมีการตรวจสอบสามเส้า โดยเน้นไปที่ด้านข้อมูลของศิลปินหมอลำในจังหวัดอุดรธานี และการตรวจสอบข้อมูลผู้ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ในแง่มุมของประเด็นด้านการฟ้อนหมอลำกลอนทำนองขอนแก่น ว่ามีความเหมือนกับการฟ้อนทำนองอุบลมากน้อยแค่ไหน นอกจากนั้นแล้วยังตรวจสอบข้อมูลด้านทฤษฎีในการหาความหมายและข้อแตกต่างของบทวรรณกรรมท้องถิ่น เพื่อนำมาใช้ในการศึกษาและหาข้อมูลด้านความถูกต้องอีกครั้งหนึ่ง

จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลเรียบร้อยแล้ว มารวบรวมและเรียบเรียงให้เป็นรูปแบบการวิจัย โดยแบ่งเป็นบทต่างๆตามที่ได้กำหนดไว้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยต่อไป

บทที่ 4

วิเคราะห์การแสดงผลมอัครณิศักษาชุมชนมอัครณิศักษาข้างวัดม้ชณิศักษา กับบริบททางสังคมใน จังหวัตุครธานี

เนื้อหาในบทนี้จะกล่าวถึงวิธีการวิเคราะห์การแสดงผลมอัครณิศักษาในชุมชนมอัครณิศักษาข้างวัดม้ชณิศักษา จังหวัตุครธานี ทั้งนี้เพื่อให้ทราบถึงองค์ประกอบการแสดง เช่น ระบบการจัดองค์กร วิธีการแสดงผลมอัครณิศักษา การประกอบธุรกิจ การว่าจ้าง ค่าตอบแทนผู้แสดง โอกาสของการแสดงผลมอัครณิศักษา เวที การแต่งกาย เครื่องดนตรี ขั้นตอนในการแสดง และวิธีฝึกการแสดงผลมอัครณิศักษา จากการศึกษาข้อมูลการแสดงผลมอัครณิศักษาในชุมชนมอัครณิศักษาข้างวัดม้ชณิศักษา พบว่ามีสำนักงานคณะมอัครณิศักษามากกว่า 30 คณะ แต่ละสำนักงานจะมีคณะมอัครณิศักษาเรื่องต่อกลอน คณะมอัครณิศักษาเพลินมาสังกัดในสำนักงานคณะมอัครณิศักษาต่างๆ ในชุมชนมอัครณิศักษาข้างวัดม้ชณิศักษา จังหวัตุครธานี เพื่อให้รับงานแสดงให้ ในส่วนการแสดงประเภทมอัครณิศักษากลอน มอัครณิศักษาซึ่งแต่ละสำนักงานมอัครณิศักษาในชุมชนมอัครณิศักษาข้างวัดม้ชณิศักษามีนักแสดงประจำสำนักงาน ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาองค์ประกอบในการจัดการแสดงผลมอัครณิศักษา ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษา การวิเคราะห์การแสดงผลมอัครณิศักษาในชุมชนมอัครณิศักษาข้างวัดม้ชณิศักษา จังหวัตุครธานี โดยจำแนกออกเป็นหัวข้อดังนี้

1. ระบบการจัดองค์กรและการประกอบธุรกิจ

- 1.1 หัวหน้าหรือเจ้าของสำนักงานมอัครณิศักษา
- 1.2 ฝ่ายดนตรี
- 1.3 ฝ่ายการแสดงผลมอัครณิศักษาชาย
- 1.4 ฝ่ายการแสดงผลมอัครณิศักษาคหญิง
- 1.5 ฝ่ายทางเครื่อง
- 1.6 ฝ่ายออกแบบเครื่องแต่งกาย
- 1.7 ฝ่ายยานพาหนะ
- 1.8 ผู้ควบคุมเวทีและควบคุมแสง สี เสียง
- 1.9 ฝ่ายประชาสัมพันธ์
- 1.10 การรับงานแสดง

2. องค์ประกอบในการจัดการแสดงผลมอัครณิศักษากลอนของชุมชนมอัครณิศักษาข้างวัดม้ชณิศักษา จังหวัตุครธานี

3. การบูชาครูของหมอลำกลอน
4. ขนบธรรมเนียมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม
5. การแสดงหมอลำกลอน
6. องค์ประกอบในการจัดการแสดงหมอลำซึ่งของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส

จังหวัดอุดรธานี

7. ขั้นตอนในการแสดงหมอลำซึ่ง
8. หมอลำกับบริบททางสังคมในจังหวัดอุดรธานี
9. ขั้นตอนการฝึกหัดการแสดงหมอลำ
10. พัฒนาการในการแต่งกายของหมอลำและหางเครื่อง
11. พัฒนาการจัดการศิลปะการแสดงหมอลำกลอนในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส

จังหวัดอุดรธานี

12. แนวทางการพัฒนาศิลปะการแสดงหมอลำกลอนในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส

จังหวัดอุดรธานี

ระบบการจัดองค์กรและการประกอบธุรกิจ

จากการวิจัยในครั้งนี้ ได้พบว่าสำนักงานคณะหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี มีองค์ประกอบการจัดระบบองค์กรในการบริหารงานด้านบุคลากรซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะปฏิบัติหน้าที่ในสำนักงานคณะหมอลำ ซึ่งหมายถึง ผู้จัดการ เจ้าหน้าที่ และผู้ได้รับมอบหมายจากผู้จัดการให้ลงนามในสัญญาว่าจ้างตลอดทั้งเป็นผู้นำในด้านธุรกิจบันเทิงผู้ที่เปิดธุรกิจด้านสำนักงานคณะหมอลำมีทั้งผู้ที่เป็นหมอลำ ผู้ที่ไม่ได้เป็นหมอลำ ผู้ที่มีความสามารถหรือเป็นหัวหน้าคณะหมอลำ หรือเป็นหมอลำอาวุโสที่รู้จักคนทั่วไป โดยเฉพาะบุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหมอลำซึ่งสามารถบริหารจัดการองค์กรได้ ดังนี้

1. หัวหน้าหรือเจ้าของสำนักงานหมอลำ

หัวหน้าคณะเป็นเจ้าของสำนักงานและมีหน้าที่ดูแลทุกฝ่ายส่วนใหญ่จะเคยเป็นหมอลำมาก่อนซึ่งจะรับงานแสดงหมอลำให้ตนเองและหมอลำคนอื่น ๆ แต่ถ้าหากสำนักงานใดเปิดสอนหมอลำด้วย หมอลำที่อยู่ในสังกัดมักจะเป็นลูกศิษย์ทั้งที่เป็นศิษย์ปัจจุบันและศิษย์ที่เรียนจบออกไปหน้าที่หัวหน้าสำนักงานโดยจะเป็นผู้บริหารงานดูแลเกี่ยวกับการจัดการและรับงานแสดงรวมทั้งดูแลบัญชีรายรับรายจ่ายของหมอลำทั้งหมด ค่าตอบแทนที่หัวหน้าได้รับจะอยู่ในรูปของเงินเปอร์เซ็นต์

ที่หักจากเงินค่าจ้างหอมล่ำ ส่วนใหญ่อยู่ในอัตราเฉลี่ยประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ ส่วนค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เช่น นักดนตรี หางเครื่อง เวที และเครื่องเสียง หัวหน้าสำนักงานจะหักค่าใช้จ่ายส่วนนี้ไว้ต่างหาก แต่ในกรณีของหอมล่ำที่มีชื่อเสียงและไม่ได้อยู่ในสังกัดโดยตรง สำนักงานจะหักเฉพาะค่าเปอร์เซ็นต์เท่านั้น ส่วนรายรับรายจ่ายหอมล่ำสามารถจัดการเอง

2. ฝ่ายดนตรี

มีหน้าที่เล่นดนตรีรวมทั้งประสานงานนักดนตรีเพื่อนัดหมายการแสดงรวมทั้งการฝึกซ้อมเล่นประกอบของหอมล่ำจะมีทีมงาน 5- 10 คน

3. ฝ่ายการแสดงหอมล่ำชาย

เป็นผู้ที่รับผิดชอบในการแสดงหอมล่ำฝ่ายชายรวมทั้งอาจจะเป็นนักร้องนำในคณะ

4. ฝ่ายการแสดงหอมล่ำฝ่ายหญิง

เป็นผู้รับผิดชอบในการดูแลศิลปินหอมล่ำหญิง และรับผิดชอบในการแสดงหอมล่ำ อีกทั้งยังเป็นครูช่วยสอนสำหรับลูกศิษย์ที่เข้ามาเรียนหอมล่ำในสำนักงานหอมล่ำ

5. ฝ่ายหางเครื่อง

มีหน้าที่รับผิดชอบประสานงานหางเครื่องในคณะและนัดหมายคิวการแสดง รวมทั้งออกแบบท่าเต้นในเพลงจังหวะต่างๆ หรือนำท่าจากกปรักษาในรายการโทรทัศน์แล้วนำมาประยุกต์ดัดแปลงให้เหมาะสมกับคณะหอมล่ำที่ตนสังกัดอยู่

6. ฝ่ายออกแบบเครื่องแต่งกาย

การออกแบบเครื่องแต่งกายจะออกแบบร่วมกับหัวหน้าสำนักงาน โดยนำชุดเดิมหรือเครื่องประดับมาประยุกต์ขึ้นใหม่ และยังมีหน้าที่จัดอุปกรณ์ต่างๆ เช่น มุก ดิ้น ขนไก่ ขนนก ให้ทันสมัยปัจจุบัน

7. ฝ่ายพาหนะ

จะหาคนที่ไว้ใจได้คอยทำหน้าที่ดูแลความสะดวกและความปลอดภัย ให้กับนักแสดงในแต่ละครั้งที่เดินทาง และมีหน้าที่วางแผนการเดินทางในการแม่นยำของงานที่แสดงในสถานที่ต่างๆ

8. ผู้ควบคุมเวทีและควบคุมแสง สี เสียง

เวที เครื่องขยายเสียงและไฟแสง สี เสียงเป็นองค์ประกอบทางกายภาพที่ช่วยสร้างความโดดเด่นและยิ่งใหญ่ให้กับคณะหมอลำช่วยยกระดับหมอลำให้เทียบเท่ากับวงดนตรีลูกทุ่ง คณะหมอลำทั่วภาคอีสานต่างก็พยายามแข่งขันกันในการจัดหาเครื่องเสียงและเวทีให้ทันสมัยเพื่อดึงดูดเจ้าภาพหรือผู้ชมผู้ควบคุมเวทีและควบคุมแสง สี เสียงในวงการหมอลำจะเรียกว่า คอนวอย (CONVOY) บางครั้งก็เรียกว่ารถคอนวอยซึ่งระบบเวที แสง เสียงบางคณะจะมีเป็นของตนเองแต่บางคณะจะเช่าและมีระบบธุรกิจด้านเวทีเรื่องเสียงเข้ามามีเกี่ยวข้องในสำนักงานคณะหมอลำ

9. ฝ่ายประชาสัมพันธ์ มีการประชาสัมพันธ์ดังนี้

- 8.1 โฆษณาทางสถานีวิทยุ (ส่งข้อความประชาสัมพันธ์ทางสถานีวิทยุ)
- 8.2 ประชาสัมพันธ์ป้ายที่เขียนบนไม้อัดใช้วางคั่นระหว่างผู้แสดงกับนักดนตรีบนเวทีในการแสดงและติดไว้ในสำนักงาน
- 8.3 ประชาสัมพันธ์โดยการพูดคุยกับผู้ว่าจ้างที่มาติดต่อหรือเดินทางไปแสดงในสถานที่ต่างๆ เมื่อทราบว่าหมู่บ้านใดมีงานก็จะมาติดต่อ
- 8.4 ประชาสัมพันธ์ตามบ้านกำนัน ผู้ใหญ่บ้านตามหมู่บ้านต่างๆ
- 8.5 ประชาสัมพันธ์โดยการช่วยเหลืองานหน่วยราชการ และเอกชน
- 8.6 ประชาสัมพันธ์โดยให้สัมภาษณ์ทางสถานี วิทยุชุมชน
- 8.7 การประชาสัมพันธ์โดยการถ่ายภาพการแสดง หรือทำโปสเตอร์
- 8.8 การประชาสัมพันธ์โดยการแจกนามบัตร
- 8.9 การประชาสัมพันธ์โดยติดป้ายบนรถเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ไปในตัว

สำนักงานหอสำ (ซี๑)
สุมนทา ราชทูทอง
 มี...ลำเพลิน...ลำเรือต๋อกลอน

สนใจ...
ติดต่อได้ที่

สุรียา ทับแสน

เอกราช ทับแสน

เฉลิมพล ทับแสน

สำนักงาน : เลขที่ 17 ถ.หมากแข้ง ต.หมากแข้ง อ.เมือง จ.อุดรธานี 41000
 ☎ 042-240069, 325399, 📞 081-9648262

ภาพที่ 47 นามบัตรของสำนักงานหอสำสุมนทาราชทูทอง

ที่มา : สุมนทา ราชทูทอง

14 มิถุนายน 2551

ภาพที่ 48 โปสเตอร์หมอลำเรื่องต่อกลอน ในสำนักงานหมอลำคณะสุมนงา ราชทูทอง โดยมีโปสเตอร์หมอลำเรื่องต่อกลอนที่เข้ามาสังกัดสำนักงานอาทิเช่น คณะรัตนศิลป์อินตาไทยราษฎร์ คณะระเบียบวาทะศิลป์ คณะมิตรใหม่ ไทยอีสานคณะก้องฟ้าเพชรกมล และคณะพวงชมพูวาทะศิลป์ ฯลฯ

ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

ถ่ายภาพเมื่อ 14 มิถุนายน 2551

ภาพที่ 49 รายชื่อหมอลำกลอนในสำนักงานหมอลำ รายชื่อหมอลำกลอนในสำนักงานหมอลำคณะสำรวย เสียงกระดังทองเพื่อประชาสัมพันธ์ชื่อหมอลำกลอน ฝ่ายชาย ชื่อหมอลำกลอนฝ่ายหญิงในสังกัดประมาณ 40 คน

ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

ถ่ายภาพเมื่อ 11 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 50 ป้ายประชาสัมพันธ์ศิลปินหมอลำ สำนักงานหมอลำคณะพรเจริญ ปากแข็ง
ได้จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์รูปภาพศิลปินหมอลำ ในชุมชนหมอลำข้าง
วัดมัชฌิมาวาส ไว้หน้าสำนักงานคณะหมอลำ เพื่อให้ผู้เดินทางมาติดต่อว่าจ้าง
การแสดงหมอลำมองเห็นได้ชัดเจน

ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ถ่ายภาพเมื่อ 3 ธันวาคม 2552

ภาพที่ 51 ป้ายประชาสัมพันธ์ศิลป์ป็นหมอลำ สำนักงานหมอลำคณะพระเจริญ ปากแข็ง
ได้จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์รูปภาพศิลป์ป็นหมอลำในชุมชนหมอลำข้าง
วัดมัทธิมาวาส ไว้หน้าสำนักงานคณะหมอลำเพื่อให้ผู้เดินทางมาติดต่อว่าจ้าง
การแสดงหมอลำมองเห็นได้ชัดเจน

ที่มา : มนุศักดิ์ เรือง

ถ่ายภาพเมื่อ 3 ธันวาคม 2552

10. การรับงานแสดง

สำนักงานหอการค้าจังหวัดมณฑลลาวพวนมีหอการค้า 4 ประเภทคือหอการค้ากลอน หอการค้าซึ่งหอการค้าเรื่องต่อกลอน และหอการค้าเพลิน หอการค้าเรื่องและหอการค้าเพลินมีหอการค้าคณะอื่นเข้ามาสังกัดมากกว่า 10 คณะ เนื่องจากในสมัยก่อนคณะหอการค้าเรื่องต่อกลอนแต่ละคณะอยู่ในชนบท การคมนาคมไม่สะดวกทำให้เข้ามาสังกัดตามสำนักงานหอการค้า ในคณะต่างๆ การเข้ามาว่าจ้างที่สำนักงานจังหวัดมณฑลลาวพวน ผู้ว่าจ้างเดินทางเข้ามาสะดวกเพราะสำนักงานอยู่ในตัวจังหวัดอุดรธานี และยังมีหอการค้าคณะอื่นๆ ให้เลือกหลายคณะ เมื่อผู้ว่าจ้างไปติดต่อว่าจ้างสำนักงานหอการค้าจะตรวจสอบว่าคณะหอการค้าเรื่องที่เข้าภาพต้องการได้รับงานแสดงในวันเวลาที่เข้าภาพต้องการ ถ้ามีการแสดงตรงกัน ก็จะแจ้งให้ผู้ว่าจ้างพิจารณา เพื่อเลือกหอการค้าคณะอื่นๆ หรืออาจจะเลื่อนการจัดงานของเข้าภาพให้ตรงกับคณะหอการค้า เมื่อตกลงกันในการว่าจ้างก็จะทำสัญญาว่าจ้างจำนวน 3 ฉบับให้ไว้กับเข้าภาพ 1 ฉบับ สำนักงานหอการค้า 1 ฉบับ และคณะหอการค้า 1 ฉบับผู้ว่าจ้างจะวางเงินมัดจำไว้จำนวนหนึ่ง เมื่อสำนักงานหอการค้ารับงานแสดงให้แก่หอการค้าเรื่องต่อกลอนจะรีบแจ้งให้คณะหอการค้าทราบเพื่อจะได้ไม่รับงานซ้ำกัน การว่าจ้างที่บ้านของคณะหอการค้าเรื่อง อาจจะมีว่าจ้างในราคาสูงกว่าจ้างที่สำนักงานหอการค้าแต่ไม่สะดวก เพราะหอการค้าเรื่องต่อกลอน หอการค้าเพลิน บางคณะอยู่ไกลอีกทั้งเวลาไปว่าจ้างคณะหอการค้าอาจออกเดินทางไปแสดง หรืออาจจะรับงานแสดงไว้ก่อนแล้วทำให้ผู้ว่าจ้างเสียเวลาได้

นอกจากนี้สำนักงานหอการค้าจะมีรายการตามสถานีวิทยุกระจายเสียงเพื่อประชาสัมพันธ์งานหอการค้าและกิจการของตน สำนักงานหอการค้าบางคณะก็จะนำเอาหอการค้าเรื่องต่อกลอนในสังกัดมาอัดเทปออกเผยแพร่ สำนักงานยังส่งเสริมหอการค้าที่เสียงคืออัดเทปคลาสเซทออกจำหน่าย นอกจากนี้หอการค้าเรื่องต่อกลอนอาจจะได้รับผลการสนับสนุนทางการเงินทุนเพื่อพัฒนาคณะหอการค้า และคณะหอการค้าเรื่องต่อกลอน คณะหอการค้าเพลิน และสำนักงานหอการค้าต่างก็มีผลประโยชน์ร่วมกัน โดยคณะหอการค้าเรื่องต่อกลอนได้งานแสดงเพิ่มขึ้น และได้รับการประชาสัมพันธ์ ส่วนสำนักงานหอการค้าได้รับส่วนแบ่ง จากค่าจ้างที่ คณะหอการค้าเรื่องต่อกลอน หอการค้าเพลินได้รับโดยได้คิดเปอร์เซ็นต์ตามที่ตกลงทำสัญญากันไว้ระหว่างคณะหอการค้ากับสำนักงานหอการค้าซึ่งอาจจะเป็น 10 - 20 % ของค่าจ้าง ทั้งนี้ขอยกตัวอย่างอัตราค่าจ้างการแสดงหอการค้าประเภทต่างๆ ในปี พ.ศ. 2550 ดังนี้

หอการค้าเรื่องต่อกลอน	ราคาว่าจ้างประมาณ	150,000 บาท
หอการค้ากลอน	ราคาว่าจ้างประมาณ	25,000 บาท
หอการค้ากลอนซึ่ง	ราคาว่าจ้างประมาณ	20,000 บาท

ทั้งนี้อัตราค่าจ้างของคณะหมอลำในสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จะแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับชื่อเสียงของหมอลำในขณะนั้นๆ ลักษณะของงาน สถานที่ที่จะไปแสดง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้มาว่าจ้างกับคณะหมอลำ คณะหมอลำกับศิลปินที่มีชื่อเสียงค่าจ้างก็จะแพงกว่าค่าจ้างที่มีชื่อเสียงระยะทางจากบ้านคณะหมอลำไปยังที่แสดงไกลค่าจ้างก็จะแพงขึ้นกว่าปกติ ถ้าเป็นงานการกุศลค่าจ้างก็จะถูกกว่างานอื่น เจ้าภาพเป็นญาติหรือคนรู้จักกับสมาชิกในสำนักงานคณะหมอลำ ค่าจ้างก็จะถูกกว่าในการว่าจ้างหมอลำ สำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ได้จัดทำใบสัญญาว่าจ้างระหว่างคณะหมอลำกับผู้ว่าจ้าง โดยมีข้อตกลงในสัญญาดังนี้

1. ผู้ว่าจ้างต้องมัดจำเงินในวันทำสัญญาจ้าง ส่วนเงินที่เหลือจะต้องชำระให้คณะหมอลำหลังจากที่ได้แสดงเสร็จตามกำหนด
2. ผู้ว่าจ้างจะต้องรับผิดชอบความปลอดภัยประกันชีวิตและทรัพย์สินของคณะหมอลำตลอดเวลาทำการแสดง
3. เมื่อถึงวันแสดงหากคณะหมอลำมีเหตุขัดข้องจนสุดวิสัย ไม่สามารถไปแสดงได้ ทางคณะหมอลำสามารถจัดการแสดงคณะอื่นไปแทนได้
4. หากคณะหมอลำผิดสัญญาไปแสดงไม่ได้ยินดีให้ผู้ว่าจ้างปรับได้ 2 เท่าของเงินมัดจำ
5. หากคณะหมอลำไปถึงสถานที่แสดง ผู้ว่าจ้างไม่ยอมให้แสดงด้วยเหตุใดก็ตามผู้ว่าจ้างยินดีจ่ายเงินค่าจ้างทั้งหมดให้กับคณะหมอลำทั้งหมด
6. หากเกิดมีเหตุสุดวิสัยเพราะธรรมชาติพายุ ฝนตกไฟฟ้าดับ หมอลำไม่สามารถทำการแสดงได้เต็มเวลาเจ้าภาพจะลดราคาหรือปรับคณะหมอลำไม่ได้ต้องจ่ายตามราคาที่ตกลงไว้
7. หนังสือสัญญานี้ทำขึ้น 2 ฉบับมีข้อความตรงกันเจ้าภาพและหมอลำรับไว้คนละ 1 ฉบับ ทั้งสองฝ่าย ทราบข้อความในสัญญาจึงได้ลงลายมือชื่อ ผู้ว่าจ้าง ผู้รับงานและพยานไว้ในสัญญาว่าจ้างได้อย่างถูกต้อง

การจ่ายค่าจ้างให้แก่สมาชิกในสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส เมื่อหัวหน้าได้รับเงินค่าจ้างจากเจ้าภาพหมดแล้วก็จะนำค่าจ้างมาจ่ายให้สมาชิกดังนี้

1. หมอลำกลอนซึ่งฝ่ายชาย 2,000 บาท
2. หมอลำกลอนซึ่งฝ่ายหญิง 2,000 บาท
3. นักดนตรีคนละ 500 – 600 บาท
4. หางเครื่องคนละ 300 – 500 บาท
5. คอนวอยหรือพนักงานตั้งเวทีคนละ 200 บาท
6. จ่ายค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับรถ เช่น ค่าเช่ารถ ค่าน้ำมันรถ เบี้ยเลี้ยงคนขับรถ
7. จ่ายค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเวที เครื่องเสียง ในกรณีที่เช่ามาจากสถานที่ให้เช่า

8. จ่ายค่าเช่าเครื่องแต่งกายสำหรับชุดนักแสดงที่เช่ามา

9. กรณีสำนักงานหมอลำรับงานให้หมอลำคณะอื่นๆ สำนักงานจะคิดเปอร์เซ็นต์ของค่าจ้าง 10 -20 % ตามที่ตกลงกันได้ไว้ระหว่างคณะหมอลำกับสำนักงานหมอลำ

สำนักงานหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสแต่ละสำนักงานมีการแข่งขันและมุ่งหาผลกำไรเป็นสำคัญแต่สำนักงานหมอลำในชุมชนหมอลำส่วนใหญ่จะทำงานร่วมกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันค่อนข้างมาก ทุกคนตระหนักว่าอยู่ในชุมชนเดียวกันอยู่วงการเดียวกันต่างต้องการทำอาชีพร่วมกันในระยะยาวมีสิ่งจำเป็นที่จะสามารถเกื้อกูลกันได้ทั้งหมอลำรุ่นเล็ก หมอลำรุ่นกลาง หมอลำรุ่นอาวุโส หมอลำในชุมชนข้างวัดมัชฌิมาวาสมีการรวมกลุ่มประสานงานในการจัดทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางหน่วยงานตลอดทั้งองค์กรภาครัฐและเอกชนจัดขึ้นกลุ่มศิลปินหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสจะยึดหลักการทำงานส่วนรวมมีสายสัมพันธ์การติดต่อธุรกิจซึ่งกันและกันในระยะยาว

หนังสือสัญญาว่าจ้างหมอลำ สำนักงานหมอลำ สุมนทา ชาติทอง

บ้านเลขที่ 17 ถนนพหลโยธิน แขวงสามยุค อ.เมือง จ.อุดรธานี 41000 ☎ 042-240069, 325399, 📠 081-9648262

เขียนที่ ส.ค. ๑ สุมนทา ชาติทอง
วันที่ 11 เดือน 11 พ.ศ. 2551

ข้าพเจ้า นาย/นาง/นางสาว จตุพร พลน นามสกุล ศรีวิมล อายุ 35 ปี อยู่บ้านเลขที่ 5
หมู่ที่ 14 ตำบล นงนุช อำเภอ นงนุช จังหวัด น่าน
มีความประสงค์ว่าจ้าง หมอลำสุมนทา ชาติทอง อยู่บ้านเลขที่ 17
หมู่ที่ - ตำบล สามยุค อำเภอ เมือง จังหวัด น่าน
ไปแสดงในงาน ทอดผ้าป่า ที่บ้าน บ้าน
หมู่ที่ 14 ตำบล นงนุช อำเภอ นงนุช จังหวัด น่าน
แสดงวันที่ 15 เดือน 11-๑ พ.ศ. 25 51 ตรงกับวันขึ้น/แรม ค่ำ เดือน -
จำนวน 1๖๕ คืน เริ่มแสดงเวลา 8.00 น. ถึงเวลา 14.00 น. ทั้งสองฝ่ายตกลงกันดังนี้ :-

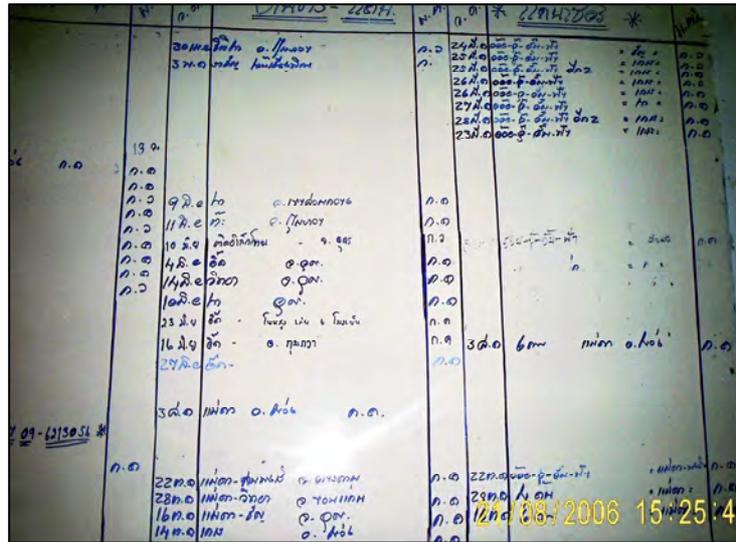
- ข้อตกลง**
- ข้อ 1. เจ้าภาพตกลงจ้างเป็นเงิน 25000 บาท (สองหมื่นห้าพัน)
เจ้าภาพมัดจำไว้เป็นเงิน 15000 บาท (หมื่นห้าพัน)
คงเหลือจ่ายในวันที่แสดง 10000 บาท (หมื่น)
  - ข้อ 2. เวที และเครื่องขยายเสียง เป็นหน้าที่ของ เจ้าภาพ ผู้จัดหา
  - ข้อ 3. (ไฟฟ้าเจ้าภาพ) ค่าพาหนะส่ง ทั้งขาไปและกลับ เป็นหน้าที่ของ เจ้าภาพ ผู้จัดหา
  - ข้อ 4. การเลี้ยงดูคณะหมอลำ หมอแคน ตลอดที่พัก เป็นหน้าที่ของ เจ้าภาพ ผู้จัดหา
  - ข้อ 5. ผู้ว่าจ้างจะสร้างเวทีให้มั่นคง และปลอดภัย ถ้าหากเกิดเวทีหักพังจนทำให้สิ่งของเสียหายและผู้แสดงได้รับบาดเจ็บ ผู้ว่าจ้างยินดีรับผิดชอบในเหตุที่เกิดขึ้นทุกกรณี
  - ข้อ 6. ตลอดเวลาทำการแสดง เจ้าภาพจะต้องรับรองรักษาความปลอดภัย จนกว่าจะควบคุมได้เดินทางกลับ
  - ข้อ 7. เมื่อหมอลำเดินทางไปถึงบ้านเจ้าภาพแล้ว เจ้าภาพเกิดบิดพลิ้วใด ๆ ก็ดี ผู้ว่าจ้างจะต้องชำระเงินค่าหมอลำให้ครบตามสัญญาที่ทำไว้ หรือมีฝนตกหรือไฟฟ้าดับเหตุสุดวิสัย เจ้าภาพต้องรับผิดชอบและจ่ายค่าหมอลำโดยไม่มีค่าใด ๆ ทั้งสิ้น
  - ข้อ 8. หากหมอลำไม่ไปแสดงตามสัญญา (เว้นการเกิดอุบัติเหตุหรือเหตุสุดวิสัย) ผู้รับจ้างยินยอมให้ผู้ว่าจ้างเรียกค่าเสียหาย เป็นจำนวนเงินหนึ่งเท่าของเงินที่มัดจำ
  - ข้อ 9. ถ้าเจ้าภาพเป็นผู้จัดหาเครื่องทำไฟขยายเสียง หากเครื่องเสีย ใช้การไม่ได้ หมอลำจะไม่แสดงก็ได้ แต่เจ้าภาพต้องจ่ายเงินให้แก่หมอลำเต็มเท่าราคาจ้าง และเมื่อแสดงเกิดฝนตก ต้องเป็นหน้าที่ของเจ้าภาพหาสถานที่ให้ใหม่ ถ้าไม่จัดสถานที่ให้หมอลำ จะไม่แสดงก็ได้ แต่เจ้าภาพต้องจ่ายให้หมอลำเต็มเท่าราคาจ้าง
  - ข้อ 10. หนังสือสัญญานี้ทำขึ้นเป็น 2 ฉบับ มีข้อความตรงกันเจ้าภาพและหมอลำถือไว้คนละ 1 ฉบับ ทั้งสองฝ่ายทราบข้อความในสัญญาดีแล้ว จึงได้ลงลายมือชื่อ ผู้ว่าจ้าง ผู้รับจ้าง และพยาน โดยถูกต้อง

ลงลายมือชื่อ จตุพร พลน ผู้ว่าจ้าง
ลงลายมือชื่อ หมอลำสุมนทา ชาติทอง ผู้รับจ้าง
ลงลายมือชื่อ ศิริเทพ นาคะชัย พยาน
ลงลายมือชื่อ ศิริวิมล นาคะชัย พยาน
ลงลายมือชื่อ ศิริเทพ นาคะชัย ผู้เขียนสัญญา

ค่าอ้อหมอลำ ชั้น 5 ชั้น 8 ชั้นคืน แพรวาท เทียนเล่มบาท 1 คู่ เหล้าขาว 1 ขวด ไช้ไก่ 1 ฟอง
แป้ง แวน ทวี น้ำมัน เงิน 24 บาท

๒๖๖ 6
๓๖๕๐๓๖๐๖
๓๖๖ ๕๐๖

ภาพที่ 52 หนังสือสัญญาว่าจ้างของสำนักงานหมอลำคณะสุมนทา ชาติทอง
ที่มา : สุมนทา ชาติทอง
ถ่ายภาพเมื่อ 12 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 53 กระดานรับงานแสดงของสำนักงานหมอลำคณะสุมนทนา ชาติทอง
 ที่มา : พนมทิพย์ หลีกคำ
 ถ่ายภาพเมื่อ 21 สิงหาคม 2549

ภาพที่ 54 ป้ายประชาสัมพันธ์งานแสดงป้ายประชาสัมพันธ์งานแสดงหมอลำจะติดไว้ที่ริมถนน
 เพื่อประชาสัมพันธ์การจัดงานทำบุญประเพณีของวัดในจังหวัดอุดรธานี เช่น
 ขอเชิญร่วมทำบุญในงานผูกพัทธสีมา ปิดทองฝังลูกนิมิต และจะประชาสัมพันธ์
 มหรสพสมโภช คือการแสดงหมอลำในวันต่างๆ
 ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช
 ถ่ายภาพเมื่อ 18 สิงหาคม 2551

ผู้แสดง

ผู้แสดงหมอลำในสำนักงานคณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสจะประกอบอาชีพหมอลำ ซึ่งผู้วิจัยได้สำรวจผู้แสดงหมอลำในด้านลักษณะของการประกอบอาชีพในการแสดงหมอลำ แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะคือ ผู้แสดงสังกัดคณะ ผู้แสดงอิสระ¹

1. ผู้แสดงสังกัดคณะคือ ผู้แสดงประจำของคณะใดคณะหนึ่ง หากคณะใดที่ตนสังกัดไม่มีงานแสดงก็จะสามารถไปแสดงกับคณะอื่นได้ ผู้แสดงสังกัดคณะส่วนใหญ่จะเป็นลูกหลานและลูกศิษย์ที่แสดงให้กับคณะของครู ผู้ฝึกหัดแม้จะแยกไปตั้งคณะของตนเองแล้วแต่หากคณะของตนที่เคยสังกัดอยู่ต้องการให้ช่วยแสดงก็ต้องเข้ามาช่วยงานแสดงให้กับคณะของตน หรือรับงานแสดงแล้วต้องแจ้งให้กับหัวหน้าสำนักงานคณะหมอลำที่ตนสังกัดทราบเพื่อจะได้รับงานไม่ตรงกัน

2. ผู้แสดงอิสระ คือ ผู้แสดงที่ไม่ได้อยู่ประจำคณะหรือไม่มีคณะเป็นของตนเอง โดยเลือกรับงานแสดงอย่างอิสระ ผู้วิจัยพบว่าผู้แสดงกลุ่มนี้จะอาศัยอยู่บ้านของตน โดยมีงานแสดง หรือมีผู้ติดต่อว่าจ้างก็จะให้สำนักงานคณะหมอลำติดต่อและประสานงานให้ ผู้แสดงอาจจะนำรูปหมอลำของตนเข้ามาฝากไว้ที่สำนักงานและรับจ้างแสดงโดยไม่ประจำคณะใดคณะหนึ่ง สามารถให้แต่ละสำนักงานรับงานให้ได้ ผู้แสดงกลุ่มนี้อาจจะเรียกได้ว่า ศิลปินเดี่ยว ไม่สังกัดคณะ

องค์ประกอบในการจัดการแสดงหมอลำกลอนในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุตรธานี

การแสดงหมอลำกลอนมีลักษณะการลำที่มีเนื้อหาหลาย ๆ เรื่อง เช่น นิทานพื้นบ้าน นิทานชาดก คำสอน ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การเมือง ขนบธรรมเนียมประเพณี ข่าวสาร สารคดีต่างๆ ตลอดจนการเกี่ยวพาราตี เป็นต้น ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินและแก่นสารอันเป็นคติแก่ผู้ฟัง โดยใช้ภาษาและทำนองลำของอีสานเป็นสื่อความหมายให้ผู้ฟังเข้าใจ และมีอารมณ์คล้อยตาม นอกจากนั้นการแสดงหมอลำกลอนยังมีการฟ้อน ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการลำแต่มีความสำคัญรองลงไปจากการลำ กล่าวคือ เน้นการขับลำมากกว่าการฟ้อน ในการแสดงหมอลำกลอนนั้น ต้องอาศัยองค์ประกอบในการแสดงต่างๆ ดังต่อไปนี้

¹ สัมภาษณ์ ยูภาพร สายลมเย็น, ศิลปินหมอลำ, 23 กรกฎาคม 2552.

องค์ประกอบการแสดงหมอลำกลอน

หมอลำกลอนเป็นเป็นการแสดงที่ต้องมีองค์ประกอบหลายส่วนจึงจะทำให้การแสดงเป็นไปอย่างสมบูรณ์ผู้วิจัยได้ศึกษาและได้แยกรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้

1. โอกาสของการแสดง

โอกาสของการแสดง หมอลำกลอนส่วนใหญ่แสดงในงานบุญต่างๆ ของชาวอีสาน เช่น บุญกฐิน บุญทอดผ้าป่า งานบุญพระเวสหรือบุญมหาชาติ งานเข้าพรรษา งานออกพรรษา บุญว้าวช บุญแต่งงาน เป็นต้น เมื่อหมดงานเทศกาลประจำปีต่าง ๆ แล้วก็งดทำการแสดงชั่วคราวเพื่อทำไร่นาตามวิถีชีวิตของชาวอีสาน นอกจากเทศกาลประจำปีแล้ว งานในวาระสำคัญต่างๆ ก็เป็นอีกโอกาสหนึ่งที่หมอลำกลอนจะได้ทำการแสดง เช่น งานฉลองสมโภชน์ต่าง ๆ เช่น งานวันเกิด งานขึ้นบ้านใหม่ งานฉลองโบสถ์วิหาร ซึ่งสามารถแสดงได้ทั้งกลางวันและกลางคืน

นอกจากนี้หมอลำกลอนยังมีโอกาสร่วมมรดกประชาสัมพันธ์ให้แก่หน่วยงานของรัฐและเอกชน เพราะหมอลำกลอนได้เผยแพร่กลอนลำประชาสัมพันธ์ให้ผู้ฟังได้เข้าใจเหตุการณ์ต่างๆ ของบ้านเมือง สอดแทรกคุณธรรม จริยธรรมให้กับผู้ชม อาจเรียกได้ว่าหมอลำกลอนเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษานอกระบบในอดีตของชาวอีสานเนื่องจากหมอลำกลอนได้เผยแพร่ความรู้ ศิลปวัฒนธรรมสามารถนำเสนอความรู้ในรูปแบบความบันเทิง เช่น โครงการมรดกการเลือกตั้ง โครงการอีสานไม่กินปลาดิบ โครงการอีสานเขียว โครงการป้องกันโรคเอดส์ โครงการ บี อาร์ ที การอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ โครงการใช้หวัด 2009 เป็นต้น

หมอลำกลอนมิได้ทำการแสดงบนเวทีเท่านั้น แต่ศิลปินหมอลำท่านคนยังมีผลงานบันทึกแผ่นเสียงเทปคาสเซ็ท ซีดี หรือบันทึกการแสดงในรูปแบบวีดิทัศน์ เพื่อเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงและสถานีโทรทัศน์ตามแต่โอกาสต่างๆ เช่น ผลงานวีซีดีชุดสะพานทองพี่น้องไทยลาวสองฝั่งโขง ชุดบั้งไฟพญานาค ชุดโขง ซี มูล ชุดห้ามเอาเมียสอง เป็นต้น อนึ่ง หากกล่าวได้ว่าหมอลำกลอนสามารถแสดงได้ทุกโอกาส

2. ผู้ว่าจ้าง

ผู้ว่าจ้างหรือเจ้าภาพ หมายถึงผู้เป็นเจ้าของงานบุญที่จัดขึ้นจะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในการว่าจ้างหมอลำสมัยก่อนเจ้าภาพนิยมว่าจ้างหมอลำชาย-หญิง คนละสำนักงานเพื่อให้ต่อสู้เอาชนะกันในการขับลำ แต่ปัจจุบันนิยมจ้างหมอลำชาย-หญิงที่ฝึกเข้าคู่กันเป็นอย่างดี เพราะจะได้ผสมบทบาทเป็นที่ถูกอกถูกใจผู้ฟังตามบทที่ได้เตรียมกันไว้ ผู้ฟังลำกลอนมี 2 กลุ่ม คือผู้ว่าจ้างหรือเจ้าภาพ และผู้ฟังทั่วไป ในการว่าจ้างหมอลำแต่ละครั้ง ผู้ว่าจ้างจะนำเอาข้อมูลบางส่วนจากความคิด

ของชาวบ้านหรือผู้ฟังทั่วไปมาใช้ในการตัดสินใจร่วมกันกับความพอใจของตน แล้วว่าจ้างหมอลำในงานของตน กลุ่มผู้ฟังโดยทั่วไปมักเป็นคนสูงอายุมากกว่าคนหนุ่มสาว ในขณะที่หมอลำกำลังแสดงอยู่บนเวทีผู้ฟังจะมีปฏิกริยาร่วมด้วยโดยการสอย ผู้ที่สอยคือผู้ฟังที่ มีนิสัยรักสนุก มีอารมณ์ขัน เป็นคนที่มีลักษณะเจ้าบทเจ้ากลอน ส่วนใหญ่เป็นชายมากกว่าหญิง ผู้ที่สอยได้ดีๆ มีกลอนสอยที่สนุกเรียกว่า “หมอสอย” โอกาสที่เหมาะสมแก่การสอยคือช่วงที่หมอลำลำจบแต่ละกลอนและช่วงเปลี่ยนผู้ลำ โดยเนื้อหาของการสอยจะเป็นการล้อเลียน ขบขัน เรื่องที่เกี่ยวกับเพศ เป็นต้น

3. ผู้แสดงหมอลำกลอน

ผู้แสดงหมอลำกลอนประกอบด้วย

- 3.1 หมอลำฝ่ายชาย
- 3.2 หมอลำฝ่ายหญิง
- 3.3 หมอแคน

หมอลำกลอนฝ่ายชายและฝ่ายหญิง คือ ผู้ที่ถ่ายทอดกลอนลำต่างๆ และดำเนินการแสดงตั้งแต่เริ่มต้นจบจนสิ้นสุดการแสดง หมอลำกลอนจะต้องได้รับการสั่งสอนจากครูและฝึกฝนมาเป็นอย่างดี จนเกิดความชำนาญในการแสดง จึงสามารถทำการแสดงได้เป็นที่ประทับใจผู้ชมผู้ฟัง ซึ่งหมอลำที่ดีมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

1. เสียงดี เป็นที่แน่นอนว่าศิลปินหมอลำจะต้องมีเสียงที่ไพเราะเนื่องจากการแสดงหมอลำกลอนนั้น มีจุดเด่นอยู่ที่การขับลำ ดังนั้นผู้แสดงจะต้องมีพรสวรรค์ในการใช้เสียงเป็นอย่างมากและจะต้องมีการฝึกฝนเทคนิคการใช้เสียงในลักษณะต่างๆ เพื่อใช้ในการถ่ายทอดกลอนลำออกมาเป็นทำนองผ่านกระแสเสียงนั้น

2. บุคลิกภาพดี ผู้ที่มีอาชีพเป็นหมอลำกลอนก็เปรียบได้กับการเป็นศิลปินในวงการแสดงทั่วไปที่ต้องมีรูปร่างและบุคลิกภาพที่ดี เนื่องจากผู้ชมผู้ฟังก็มักจะนิยมศิลปินที่มีรูปร่างและบุคลิกภาพที่ดี เพราะก่อนที่จะได้ฟังการขับลำจากหมอลำโอกาสแรกของการแสดงอยู่ที่การปรากฏตัวบนเวที หากศิลปินหมอลำมีรูปร่างและบุคลิกภาพที่ดีก็มักจะได้รับการชื่นชมไปกว่าเดิมแล้วและยังมีเสียงที่ไพเราะยิ่งแล้วก็ส่งผลดีที่จะเป็นที่นิยมของผู้ชมผู้ฟังเป็นอย่างมาก

3. ความจำดี ศิลปินหมอลำกลอนจะต้องมีความจำเป็นเลิศ เนื่องจากต้องจดจำกลอนลำจำนวนมากเพื่อใช้ในการแสดง เพราะกลอนลำแต่ละกลอนมีความยาวอย่างน้อยหนึ่งหน้ากระดาษเนื้อหาของการประพันธ์มักจะมีควมสลับซับซ้อน วรรณกรรมบางครั้งเนื้อหาต้องมีภาษาบาลี สันสกฤตบางครั้งยากแก่การจดจำ หมอลำจึงจำเป็นต้องท่องจำเพื่อใช้ในอาชีพ และจะได้เอาชนะอีกฝ่ายหนึ่งเพื่อเป็นพัฒนาความรู้ความสามารถให้กลอนลำทันยุคสมัย ในการแสดง

หมอลำกลอนแต่ละครั้งผู้แสดงจำเป็นต้องจดจำกลอนลำให้ได้อย่างน้อย 80-100 คำกลอน จึงจะพอเพียงในการแสดงแต่ละครั้ง

4. ปฏิภาณไหวพริบดี เนื่องจากการแสดงหมอลำกลอนเป็นการแสดงในการใช้โวหารและการประชันความสามารถในการใช้คำกลอนโต้ตอบกันไปมาระหว่างหมอลำกลอนฝ่ายชายและฝ่ายหญิง บางครั้งกลอนลำที่จดจำมาไม่สามารถใช้ตอบโต้กลอนลำของอีกฝ่ายหนึ่งได้ จึงจำเป็นต้องมีการด้นกลอนสด เพื่อใช้ในการประชันขันแข่งหมายจะเอาชนะอีกฝ่ายหนึ่งด้วยคำกลอนให้จึงได้ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหานั้นเฉพาะหน้าที่ศิลปินหมอลำกลอนจะต้องประสบอยู่ทุกครั้ง

5. มีความรู้ดี หมอลำกลอนต้องมีการด้นกลอนสดอยู่บ่อยครั้ง ประการสำคัญที่มีส่วนร่วมในการด้นกลอนสดนั้นคือการมีความรู้ที่รอบด้าน รู้ทั้งเรื่องทางโลก ทางธรรม และข่าว เหตุการ บ้านเมืองตลอด ซึ่งหมอลำจะต้องหาความรู้อยู่อย่างไม่รู้จบต้องหาความรู้ใฝ่ศึกษาอยู่ตลอดเวลาเพื่อจะได้นำความรู้นั้นมาใช้ในการแสดงและด้นกลอนสด

6. วาดพื่อนดี หมอลำเป็นศูนย์รวมของศิลปะหลากหลายแขนงทั้งคีตศิลป์ วรรณศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และอีกแขนงหนึ่งนั่นคือ นาฏศิลป์ การวาดพื่อนเป็นศิลปะอีกแขนงหนึ่งที่แฝงอยู่ในการหมอลำกลอน เป็นทักษะอีกอย่างหนึ่งที่ศิลปินหมอลำกลอนพึงมีอยู่ในตัว ดังนั้นศิลปินหมอลำกลอนจึงควรมีทักษะในการวาดพื่อนบ้างเพื่อสร้างบรรยากาศให้การแสดงน่าตื่นตื่นและน่าติดตามเพื่อมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

7. สุภาพอ่อนโยน มีมนุษยสัมพันธ์ เพราะหมอลำจะต้องมีการติดต่อกับคนจำนวนมากการมีมารยาททางสังคมที่ดี สุภาพอ่อนโยน อ่อนน้อมถ่อมตน จึงเป็นสิ่งที่ศิลปินหมอลำพึงมี เพื่อสร้างความนิยมให้แก่ตน

8. มีระเบียบวินัย โดยปกติแล้วระเบียบวินัยถือเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิตของคนทั่วไป แต่ระเบียบวินัยของศิลปินหมอลำจะต้องมีมากกว่าคนทั่วไปอีกเท่าตัว เนื่องจากการแสดงหมอลำถือเป็นการว่าจ้างและเป็นงานบริการอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งผู้ว่าจ้างหรือผู้รับบริการก็ย่อมต้องการการทำงานหรือการบริการที่มีประสิทธิภาพจึงจะนำมาซึ่งความประทับใจ ดังนั้นศิลปินหมอลำจึงต้องมีระเบียบวินัยทั้งในตนเองและในหน้าที่การงาน อันประกอบด้วย การตรงต่อเวลา ซื่อสัตย์สุจริต ไม่คดโกง ขยันหมั่นเพียร มุ่งมั่นตั้งใจ อดทน ทั้งนี้ยังรวมไปถึงการมีศีลธรรมจรรยาบรรณในการครองตนและอาชีพศิลปินอีกด้วย

4. หมอแคน

หมอแคน หมายถึง ผู้ที่มีความชำนาญในการเป่าแคน ซึ่งเป็นอีกส่วนประกอบหนึ่งที่จะสร้างความสมบูรณ์ให้การแสดง หมอแคนที่เป่าแคนประกอบหมอลำมักจะเป็นหมอแคนที่

ตกลงกันได้เป็นข่าประจำของหมอลำ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกและความมั่นใจในการรับงาน ตลอดจนเข้าใจจังหวะสอดคล้องกับการขับลำว่า เมื่อใดหมอลำจะหยุดหรือเปลี่ยนจังหวะ เมื่อไรจะลำหรือเมื่อไรจะพ็อนเป็นต้น คำว่าจ้างหมอลำจะได้ค่าตอบแทนคืนละ 500-1,000 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชื่อเสียงและหน้าที่ ของหมอลำแคว้นว่าเป่าประกอบหมอลำคนเดียวหรือทั้งสองคน ในการแสดงนั้น หมอลำต้องยืนเป่าแคว้นคลออยู่ด้านข้างของผู้ลำเพื่อมิให้เกิดการหลงเสียงหรือเพี้ยนเสียงทั้งหมอลำและหมอลำแคว้น ดังนั้น หมอลำแคว้นจึงต้องมีความสามารถในการเป่าแคว้นเป็นอย่างมาก สามารถจดจำทำนองและจังหวะของลายเพลงที่ใช้ในการแสดงอย่างแม่นยำ นอกจากนี้หมอลำแคว้นยังต้องมีลีลาเฉพาะตัวด้วยการเคลื่อนไหวไปมาประกอบกับจังหวะที่ตนเองเป่าเพื่อเพิ่มสีสันให้การแสดง อนึ่งหมอลำแคว้นที่จะประสบความสำเร็จทางการแสดงนั้นต้องปฏิบัติตามข้อห้ามหรือที่ภาษาอีสานเรียกว่า ข้อชะลำ และหน้าที่อย่างเคร่งครัดดังนี้

- 4.1 หมอลำแคว้นจะไม่เป่าแคว้นเล่นจะต้องเอาใจใส่ในการเป่าเสมอ
- 4.2 ต้องเก็บแคว้นไว้ในที่ที่เหมาะสม จะวางไว้บนพื้นไม่ได้
- 4.3 ไม่นั่งบนแคว้นหรือเดินข้ามแคว้น
- 4.4 ไม่ใช่แคว้นกระทั่งสิ่งต่าง ๆ และไม่ใช่แคว้นหาบคอนไปมา
- 4.5 เป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่สูง มีความตรงต่อเวลา
- 4.6 เป็นผู้มีร่างกายแข็งแรง เพราะหมอลำแคว้นจะต้องเป่าแคว้นประกอบการลำตลอด

คืน ความแข็งแรงของร่างกายจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

5. สำนักงานหมอลำ

ในสมัยก่อนเจ้าภาพนิยมส่งตัวแทนไปติดต่อว่าจ้างหมอลำโดยตรงแต่ปัจจุบันมักนิยมไปติดต่อตัวแทน ซึ่งเรียกว่าสำนักงานหมอลำ ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในตัวจังหวัดมีสำนักงานอยู่ใกล้ กับสถานีขนส่งการไปมาสะดวกและเลือกจ้างหมอลำกลอนคนใดก็ได้ ทั้งนี้เพราะตัวแทนสามารถติดต่อกับหมอลำแต่ละคนได้ด้วยวิธีการสื่อสารที่สะดวกหลายวิธี เช่น โทรศัพท์ โทรเลข เป็นต้น

6. เวที

การแสดงหมอลำกลอนแต่เดิมนั้นสามารถแสดงได้ทั่วไปไม่จำเป็นต้องมีเวที พื้นที่ในการใช้ทำการแสดงอาจจะเป็นลานบ้านหรือลานวัดก็ได้ แต่ต่อมาได้มีการจัดเตรียมเวทีแบบง่าย ๆ แล้วแต่จะจัดหาได้หรือที่ภาษาอีสานเรียกว่า “ฮ้านหมอลำ” ที่ปลูกสร้างโดยยกพื้นให้สูงขึ้นด้วยการตั้งโดยใช้ถังน้ำมันรองเป็นเสา แล้วปูพื้นด้วยไม้กระดาน ไม่มีฉากกั้น เพื่อให้ผู้ชมดูได้ทุกด้าน

ทุกมุม สามารถมองเห็นโดยทั่วกัน ทั้งนี้ใน ปัจจุบันผู้วิจัยพบลักษณะการสร้างเวทีของหมอลำกลอนมี 2 ลักษณะคือ

6.1 เวทีไม้ปูพื้นด้วยไม้อัดหนาอยู่ห่างจากผู้ชมประมาณ 4-5 เมตรความสูงจากพื้นดินประมาณ 1.5 เมตร กว้าง 3 เมตร ยาว 4 เมตร ความสูงจากพื้นดินถึงหลังคาประมาณ 5-6 เมตร หลังคาทำด้วยฝ้ายรมตกแต่งด้วยก้านมะพร้าวและกระดาษแก้วสีต่างๆ ประดับ

6.2 เวทีทำด้วยโครงเหล็กปูพื้นด้วยไม้อัดหนา อยู่ห่างจากผู้ชม 5-6 เมตรสูงจากพื้นดิน ประมาณ 1.5 เมตร กว้าง 3 เมตร ยาว 5 เมตร ความสูงจากพื้นกระดานถึงหลังคาประมาณ 5-6 เมตรหลังคาทำด้วยฝ้ายรม ตกแต่งด้วยก้านมะพร้าวและกระดาษแก้วสีต่างๆ มีฉากกั้นเป็นผ้าผูกยึดติดกับเวทีด้านล่าง

ภาพที่ 55 เวทีการแสดงหมอลำกลอน

ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ถ่ายภาพเมื่อ 18 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 56 เวทีหมอลำกลอน เวทีหมอลำกลอนผู้ว่าจ้างหมอลำหรือเจ้าของงานนิยมสร้างเวที
ด้วยตนเองอาจนำรถบรรทุก 6 ล้อใช้เป็นเวทีหมอลำกลอน
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช
ถ่ายภาพเมื่อ 21 กันยายน 2551

ภาพที่ 57 เวทีหมอลำกลอน เวทีหมอลำกลอนผู้ว่าจ้างหมอลำหรือเจ้าของงานนิยมสร้างเวที
ด้วยตนเองอาจนำถังน้ำมันจัดทำฐานมารองแผ่นไม้และทำเวทีให้มองเห็นทั้ง 4 ด้าน
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช
ถ่ายภาพเมื่อ 19 สิงหาคม 2551

7. การแต่งกาย

การแต่งกาย หมอลำกลอนฝ่ายหญิงในสมัยก่อนนิยมนุ่งผ้าซิ่นหมี เสื้อแขนกระบอก ไข่ผมมวย ทัดดอกไม้ ส่วนฝ่ายชายนิยมนุ่งโสร่งไหม เสื้อม่อฮ่อม แต่ปัจจุบันฝ่ายหญิงนิยมแต่งกาย ชุดไทยอีสานบ้างคือ นุ่งผ้าซิ่นไหม สวมเสื้อไหมแขนยาวหรือแขนสั้น ห่มสไบพาดบ่ามีเครื่องประดับ เช่น เข็มขัดเงิน กำไล ต่างหู เป็นต้น ส่วนฝ่ายชายนิยมแต่งกายชุดสากลแบบตะวันตก คือ กางเกงขายาว เสื้อเชิ้ตแขนยาว เน็คไท และสวมเสื้อสูทหรือเสื้อนอกทับอีกชั้นหนึ่ง แต่พอถ้าไป สักกระยะหนึ่งฝ่ายชายก็มักจะถอดเสื้อนอกออก เพราะทนร้อนไม่ไหวก็มีปรากฏอยู่บ่อยๆ ส่วน หมอแคนนิยมแต่งกายแบบสุภาพคือ นุ่งกางเกงขายาว สวมเสื้อเชิ้ต บางทีก็สวมเสื้อม่อฮ่อม

ภาพที่ 58 การแต่งกายหมอลำกลอน การต่งกายของหมอลำฝ่ายชายและฝ่ายหญิงในปี พ.ศ. 2525 หมอลำฝ่ายชายโดยหมอลำสมบัติ ศรีทะบาล สวมเสื้อคอกลมแขนสั้นนุ่งโสร่ง ใช้ผ้าขาวม้าคาดเอว หมอลำฝ่ายหญิงโดยหมอลำเทวี ฟ้าฮ่วนสวมเสื้อแขนกระบอก สีน้าเงินนุ่งผ้าถุงห่มสไบผ้าหมีขิด ในงานศูนย์รวมหมอลำบ่าวทศคำอำ อาวทศหลอด ร่วมกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีได้จัดการประกวดหมอลำกลอนในงานประจำปีทุ่งศรีเมืองอุดรธานีปี พ.ศ. 2534 สำนักงานหมอลำคณะเทวีการบันเทิง จึงได้ส่งหมอลำสมบัติ ศรีทะบาล หมอลำเทวี ฟ้าฮ่วนเข้าประกวดได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1

ที่มา : สมบัติ ศรีทะบาล

ภาพที่ 59 การแต่งกายหมอลำกลอนฝ่ายชาย
หมอลำทองพูล หนดเหล็ก
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช
ถ่ายภาพเมื่อ 18 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 60 การแต่งกายหมอลำกลอนฝ่ายชาย
หมอลำสมบัติ ศรีทะบาล
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช
ถ่ายภาพเมื่อ 18 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 61 การแต่งกายหมอลำกลอนฝ่ายหญิง
หมอลำเทวี บุตรตัว
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช
ถ่ายภาพเมื่อ 18 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 62 การแต่งกายหมอลำกลอนฝ่ายหญิง
หมอลำทองหล้า ทองประจัน
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช
ถ่ายภาพเมื่อ 18 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 63 การแต่งกายหมอลำกลอนฝ่ายหญิง
หมอลำอุภาพร สายลมเย็น
ที่มา : มนุส์กดี เรื่องเดช
ถ่ายภาพเมื่อ 18 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 64 การแต่งกายหมอลำกลอนฝ่ายหญิง
หมอลำอัมพร เสียงทอง
ที่มา : มนุส์กดี เรื่องเดช
ถ่ายภาพเมื่อ 18 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 65 การแต่งกายของหมอแคนนายเสถียร พากัคดี
ที่มา : มนุส์กดี เรื่องเดช
ถ่ายภาพเมื่อ 18 สิงหาคม 2551

8. เครื่องดนตรี

เครื่องดนตรีประกอบในการแสดงหมอลำกลอนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบและขาดมิได้คือ แคน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งใช้ปากเป่า ทำด้วยไม้คู่แคนเป็นตระกูลไม้ไผ่ เป็นชนิดเดียวกันกับไม้ซาง ใช้ 6 ลำ 14 ลำ 16 ลำ 18 ลำ ตามแต่ขนาดของแคนประกอบกันข้างละเท่า ๆ กัน เจาะรูนิ้วทุกอันมีเต้าอยู่ตรงกลาง มีลิ้นทำด้วยเงินหรือทองเหลือง

การนำแคนมาเป่าเป็นเพลงชาวอีสานเรียกว่า “ลาย” ดังนั้น เพลงที่ใช้แคนบรรเลงจึงเรียกว่า “ลายแคน” หมอลำส่วนมากมักไม่บันทึกโน้ตลายแคนไว้ แต่จะใช้วิธีการจดจำทำนองตามที่ตนเคยได้ยินได้ฟังมา ดังนั้น ลายแคนหนึ่งลายที่ใช้เป่าโดยหมอลำสองคนก็จะมี ความแตกต่างกันออกไป หรือแม้แต่หมอลำคนเดียวแต่เป่าต่างโอกาสกันก็ย่อมมีความต่างอย่างแน่นอน²

ภาพที่ 66 แคนเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงหมอลำกลอน

ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ถ่ายภาพเมื่อ 18 สิงหาคม 2551

² สุกิจ พลประถม, “การเป่าแคนแบบพื้นบ้านอีสาน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2536), หน้า 30-31.

ลายเส้นที่ถือเป็นลายหลักหรือลายแม่แบบ มี 6 ลาย ซึ่งแยกเป็น 2 ทาง ได้แก่

1. ทำนองทางสั้น ประกอบด้วย
  - 1.1 ลายสุดสะแนน
  - 1.2 ลายโป้ซ้ายหรือลายติดสุด
  - 1.3 ลายส้อย
2. ทำนองทางยาว ประกอบด้วย
  - 2.1 ลายใหญ่
  - 2.2 ลายน้อย
  - 2.3 ลายเซ

9. คำสอย (ถ้อยคำที่ผู้ชมมีส่วนร่วมในการแสดง)

คำสอย หมายถึง ถ้อยคำที่ผู้ชมมีปฏิริยาในการฟังหมอลำโดยแสดงคมคายเรียกในภาษาอีสานว่า“คำสอย” การสอยเกิดขึ้นในขณะบางช่วงที่หมอลำกลอนแสดงผู้ชมจะมีการร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างบรรยากาศการฟังลำกลอนของผู้ฟังในขณะเดียวกันเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ฟังมีส่วนร่วมในการแสดงออกด้วยวาจาแม้คำสอยบางคำจะเป็นคำพูดที่ไม่สุภาพสองแง่สองงามในบางครั้งแต่สังคมชาวอีสานก็ยอมรับ คำสอยส่วนใหญ่จะเน้นไปในเรื่องทางเพศ ล้อเลียนสังคม ทั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อความสนุกสนานในการฟังลำในการสอยจะอยู่ช่วงที่หมอลำขับร้องจบในกลอนลำนั้นๆหรือช่วงระหว่างหมอลำชายหรือหญิงเปลี่ยนกันขับลำไม่นิยมสอยในขณะที่หมอลำแสดงอยู่การสอยสร้างจุดสนใจเพิ่มขึ้นในการชมหมอลำกลอน ในเรื่องราวต่างๆที่นำมาสอยผู้ชมส่วนมากจะฟังด้วยความตั้งใจเมื่อสอยจบจะปรบมือให้ร้องเชียร์อย่างสนุกสนาน³ เนื้อหาในการสอยเป็นการล้อเลียนพฤติกรรมของคนในสังคมหรือการกระทำที่ผิดปกติวิสัย เรื่องที่นำมาสอยเป็นทั้งเรื่องที่เป็นความจริงและเป็นเรื่องที่คะนองปากคะนองอารมณ์ หากเป็นสอยที่พาดพิงถึงบุคคลหรือกลุ่มบุคคล การสอยบางขณะจะมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับทางสังคมด้านใดด้านหนึ่ง การสอยบางสำนวนแสดงความนิยมของประชาชนที่มีต่อคารา นักร้อง ผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่ตลอดถึงรายการโทรทัศน์ บทบาทเนื้อหาในการสอยดังตัวอย่างต่อไปนี้

สอยๆ เฒ่าสิดายบายของฝั้วว่าแม่นหัวสรรพสามิต บ่มีเหล่าดอกคำ
สอยๆ สาวลำน้อยอัครูประจำชั้นชั้นบ่อเฮ็ดจั่งชั้นย้ายบ่อได้เกรดเอ

³ ศูนย์วัฒนธรรมอุบลราชธานี, “ชีวิตและผลงานนายทองมาก จันทะลือ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง จังหวัดอุบลราชธานี” (อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท, มปท), หน้า 66.

สอซๆ สาวล้า่น้อยบ่สู้จักดาวพระศุกร์ บัดว่าพอไปปลุกพีภักข์ษา

10. ผู้ประพันธ์กลอนลำ

ผู้ประพันธ์กลอนลำหมายถึง ผู้ที่มีความสามารถในการแต่งกลอนลำให้หมอลำใช้ลำ ผู้แต่งกลอนลำถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อหมอลำอย่างมาก เพราะหมอลำจะดีได้นั้น องค์ประกอบหนึ่ง ที่มีความสำคัญ คือ จะต้อง มีกลอนลำที่ดี ดังนั้นผู้แต่งกลอนลำจึงต้องเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในหลายๆ ด้าน เพื่อจะได้เอาความรู้ที่มีอยู่มาแต่งกลอนลำให้เกิดความประทับใจแก่ผู้ฟัง นอกจากนี้ยังต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในด้านการประพันธ์เป็นอย่างดี เพราะกลอนลำแต่ละกลอน นอกจากจะมีเนื้อหาสาระที่ดีแล้ว ยังต้องมีความสละสลวยในการใช้คำและมีสัมผัสที่ดีด้วย จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับคุณสมบัติบางประการของผู้แต่งกลอนลำ หมอลำทองเจริญ ดาเหลา กล่าวไว้ดังนี้

10.1 เป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องภาษา และฉันทลักษณ์การแต่งคำประพันธ์ เป็นอย่างดี การรู้จักเลือกถ้อยคำ สำนวน และรูปแบบที่เหมาะสมในการประพันธ์เพื่อสื่อความหมาย ที่มีประสิทธิภาพในกลอนลำ อันจะนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการในการเสนอแนวคิดนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง เพราะนอกจากให้คุณค่าทางด้านสังคมแล้ว ยังให้คุณค่าในทางวรรณศิลป์ด้วย

10.2 เป็นผู้มีความรู้ในเรื่องท่วงทำนองในการลำเป็นอย่างดี เพราะในการแต่งกลอนลำแต่ละกลอนนั้น ผู้แต่งกลอนลำจำเป็นต้องกำหนดจังหวะ และท่วงทำนองที่จะใช้ในการลำแต่ละบทกลอน ลงไปด้วย ซึ่งจะช่วยให้หมอลำสามารถท่องจำบทกลอนได้ดียิ่งขึ้น

10.3 เป็นผู้รักการค้นคว้า นักแต่งกลอนลำที่ดีจะต้องเป็นผู้มีวินัยรักการศึกษา ค้นคว้า เพื่อให้เป็นผู้ที่มีความรู้ทั้งทางคดีโลกและทางคดีธรรม ซึ่งจะทำให้การเสนอเนื้อหาสาระในกลอนลำ ถูกต้อง และสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นจริงในสังคม เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเชื่อถือ ศรัทธา และสนใจที่จะฟังลำกลอนมากขึ้น

11. กลอนลำ

หมอลำกลอนทุกวาคล้วนแต่ต้องใช้คำกลอนในการแสดง ลักษณะกลอนลำสามารถแบ่งเนื้อหาของกลอนลำได้ 8 ประเภท⁴ ได้แก่

⁴ บัณฑิตวงศ์ ทองกลม, “ชีวิตและผลงานของหมอลำทองมาก จันทะลือ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542), หน้า 96-97.

11.1 กลอนเกี่ยว หมายถึง กลอนลำที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องความรัก ความคิดถึงและความพิศวาสแทรกอยู่ ใช้ลำเพื่อเกี่ยวพราสีระหว่างหมอลำฝ่ายชายและหมอลำฝ่ายหญิง

11.2 กลอนนิทาน หมายถึง กลอนลำที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน เช่น ผาแดงนางไอ่ ชูฉุนางอ้ว การะเกด สังข์ศิลป์ชัย ฯลฯ และนิทานชาดกต่างๆ เช่น พระเวสสันดรชาดก เตเมย์ชาดก เป็นต้น

11.3 กลอนศีลธรรม หมายถึง กลอนลำที่มีเนื้อหาศีลธรรม และจริยธรรม เป็นกลอนลำที่มีคติสอนใจหรือข้อประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสมสามารถสอดแทรกความรู้ในเรื่องศีลธรรม และจริยธรรม เพื่อเป็นแนวทางที่ดีสำหรับผู้ชม

11.4 กลอนพรรณนาธรรมชาติ หมายถึง กลอนลำที่เป็นบทชมธรรมชาติ บางทีเรียกว่า กลอนลำเดินหรือกลอนเดินดง เช่น กลอนชมแม่น้ำ ชมนก ชมป่าเขา เป็นต้น กลอนในลักษณะนี้คล้ายกับกลอนนิราศในวรรณคดีไทย

11.5 กลอนวิชาการ หมายถึง กลอนลำที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความรู้ทางวิชาการด้านต่างๆ เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง เป็นต้น

11.6 กลอนสาด หมายถึง กลอนตัดพ้อต่อว่า อิจจาริษา คำว่า

11.7 กลอนเงิน หมายถึง กลอนตลก สนุกสนาน เฟลิดเฟลิน

11.8 กลอนโจทก์-แก้ หมายถึง กลอนที่มีการถาม-ตอบ แก้ปัญหา ซึ่งเป็น การแสดงความรู้ความฉลาด

เนื้อหากลอนลำ

จากการศึกษากลอนลำของศิลปินหมอลำกลอนในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี ศิลปินหมอลำในแต่ละท่านมีเนื้อหากลอนลำที่ใช้แสดงดังนี้

ศิลปะการแสดงของหมอลำบุญช่วง เด่นดวงนั้นเป็นที่กล่าวขานว่าเป็นหมอลำที่มีเนื้อหา กลอนลำที่ให้สาระข้อคิด คติสอนใจ ทำให้ผู้ฟังนิยมมาก นอกจากนั้นยังมีการเลือกใช้ภาษาที่มีความประณีตงดงามและบริบูรณ์ด้วยอารมณ์ต่างๆ เพื่อให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์สะท้อนใจมีความไพเราะ เลือกใช้คำที่ง่ายๆ เพื่อให้สัมผัสคล้องจองกับทำนอง จังหวะและวาดลำ กลอนลำมีการใช้ภาษา 2 ลักษณะ คือ การใช้ภาษาล้านอีสานและการใช้ภาษากลาง ซึ่งเป็นเทคนิคในการใช้ภาษา ให้สละสลวย การใช้ภาษาล้านมากกว่าภาษาไทยกลางทำให้ฟังได้ง่ายและผู้ฟังไม่เกิดความสับสน

ผู้วิจัยขอนำเสนอเนื้อหากลอนลำของหมอลำกลอนในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานีในแต่ละท่าน ดังนี้

กลอนลำของหมอลำบุญช่วง เด่นดวง ที่ปรากฏในปัจจุบันมีเนื้อหาจำแนกออกได้ 3 ประเภท คือ ประเภทแรกกลอนนิทาน เป็นกลอนลำที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน เช่น ชูนางอ้วผาแดงนางไอ่ สังข์ศิลป์ชัย เสียวสวาด เป็นต้น และนิทานตลกขบขันต่างๆ เช่น พ่อเฒ่าลูกเขย พี่อายน้องเมีย พ่อเสียวแม่เสียว เป็นต้น ประเภทที่สองกลอนสารคดี ซึ่งมีทั้งทางคติโลกและคติธรรม ทางคติโลกนั้นเป็นกลอนลำที่เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับความรู้ทางวิชาการในด้านต่างๆ เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เศรษฐกิจการเมือง การปกครอง การพรรณนาเกี่ยวกับธรรมชาติ เป็นต้น ส่วนทางคติธรรมนั้นเป็นกลอนลำที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศีลธรรมจริยธรรมชาดกเกี่ยวกับศาสนา เป็นกลอนลำที่ใช้ลำเพื่อเป็นคติสอนใจหรือค่านิยมข้อปฏิบัติแก่ผู้ฟัง และประเภทที่สามกลอนเกี่ยว เป็นกลอนลำที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องความรัก ความคิดถึงและความพิศواسแทรกอยู่ ใช้ลำเพื่อเกี่ยวพาราสีกันระหว่างหมอลำชายกับหมอลำหญิง หากเป็นกลอนลำด้านคติโลกจะมีกลอนลำที่ลำแล้วให้เข้ากับสถานการณ์ข่าวบ้านการเมือง เพื่อที่จะได้มีเนื้อหาสาระของกลอนลำที่น่าฟัง น่าติดตามและผู้ฟังจะให้ความสนใจ โดยส่วนใหญ่แล้วการลำด้านคติโลกหมอลำบุญช่วง เด่นดวง จะมีการแต่งกลอนลำขึ้นใหม่อยู่เสมอเพื่อพัฒนาผลงานและความก้าวหน้าให้ทันยุคทันสมัยปัจจุบัน กลอนลำจะเน้นที่เนื้อหาสาระที่มีคุณประโยชน์และไม่ลำในทางสองแง่สองง่ามเพราะถือว่าไม่เป็นการข่มขู่อารมณ์คนฟัง กลอนลำของหมอลำบุญช่วง เด่นดวง จะมีทั้งกลอนลำที่แต่งขึ้นเองและหมอลำทองเจริญ คาเหลา คู่ชีวิตเป็นผู้แต่งให้ ได้แก่ กลอนลำประวัติเวียงจันทน์ กลอนลำเวียงจันทน์-พระธาตุพนม กลอนลำเขมราฐ-บ้านเวินบึก กลอนลำล่องโขงลงพนมเปญ กลอนลำท่องแดนพุทธภูมิ กลอนลำพญานาค 15 ตระกูลเฝ้าเวียงจันทน์ กลอนลำหลวงปู่สิม พุทธาจาโร กลอนลำหลวงปู่หลุยเห็นพญานาค กลอนลำสุทธโธษะ นาคสุวรรณนาคกลอนลำยาวทศชาติ ตอนที่ 1 และ 2 กลอนลำชมใบไม้ กลอนลำเขฉิ 4 ประเภทสัตว์โลก 4ประเภทกลอนลำเทโวโรหณะ กลอนลำบั้งไฟพญานาค กลอนลำชวนผู้ชายเดินดง กลอนลำอบรมหลักศีลธรรม กลอนลำล่องอวยพรหลังน้ำท่วม กลอนลำหีดกน้ำ กลอนลำลักษณะผู้ชายทั่วไป กลอนลำคนกินกัน กลอนลำล่องลาแฟนตอนเช้า กลอนลำสะพานทองสองฝั่งโขงกลอนลำพญาช้างฉัตรพันต์ กลอนลำลานี้องสองฝั่ง กลอนลำห้ามเอาเมียสอง กลอนลำเกี่ยวชอกหา กลอนลำเกี่ยวนิทานใช้ชาติ และกลอนลำเกี่ยวเบ็ดเตล็ด

นอกจากนั้นยังมีกลอนยกย่องคนดี กลอนรณรงค์ไม่กินปลาดิบ และกลอนสอนเยาวชน เป็นต้น กลอนลำที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นชุดผลิตสื่อเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่ง

แวดล้อมของสถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม

กลอนลำของหมอลำทองเจริญ คาเหลา มีทั้งกลอนลำที่ได้รับตกทอดมาจากนายคงคาเหลา ผู้เป็นบิดา แต่ส่วนใหญ่แล้วจะแต่งกลอนลำขึ้นใช้เองเพื่อให้เข้ากับยุคสมัยได้แก่ กลอนลำคุยเรื่องเรือชาอุฯ กลอนลำลูกจ้างเมีย กลอนลำพอบักเต็งคนดี กลอนลำชาอุฯชุมทอง กลอนลำอย่าหวังพอบักเต็ง กลอนลำได้เต่าเสียหมา กลอนลำอย่าลืมเมียชาอุฯ กลอนลำเสียงสะอื้นจากหนุ่มชาอุฯ กลอนลำพ่อพระในดวงใจ กลอนลำส่งแม่บักเต็งไปชาอุฯ กลอนลำเสียงสั่งจากเมียชาอุฯ กลอนลำตามหาคุณนายตีนเป็ด กลอนลำสี่ไต่่นเชียงเล็มหาอุฯ กลอนลำเกี่ยวหลงเมียเขา กลอนลำช่วยเวียกดี ช่วยหมีเคียด กลอนลำเดินดงอนุรักษ์ป่า กลอนลำเกี่ยวลิ้มแก่กลอนลำคนแก่ชอบเอื้อะ กลอนลำสะพานทองพี่น้องไทย-ลาว กลอนลำพี่น้องสองฝั่ง กลอนลำเก้าอดเก้าเขื่อน กลอนลำจากชิบตถึงเวียงจันทน์ กลอนลำพระธาตุพนม-เขมราฐ กลอนลำบ้านเวินบีก-สี่พันดอน กลอนลำตัดหัวเอียน กลอนลำยาวล่องโขง และกลอนลำล่องโขงชมสาว เป็นต้น

กลอนลำของหมอลำเทวี บุตรตัว เป็นผู้สืบสานศิลปะการแสดงหมอลำกลอนและการประพันธ์กลอนลำซึ่งได้รับการยอมรับจากชาวจังหวัดอุดรธานีและต่างจังหวัด ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในฐานะศิลปินหมอลำกลอนพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงคนหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับของชาวจังหวัดอุดรธานีในความมีน้ำใจ ความโอบอ้อมอารี การช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ การสร้างคุณความดี ดังกล่าวหมอลำเทวี ฟ้าฮ่วน ได้ถือปฏิบัติมาตลอดระยะเวลากว่า 40 ปี ในการแสดงหมอลำกลอนได้พัฒนาศิลปะการแสดงหมอลำกลอน ด้านการแสดง การร้อง การประพันธ์กลอนลำและการเป็นวิทยากรด้วยการนำเอาวัฒนธรรมอีสานทั้งในเรื่อง ประเพณี วิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ ตำนานนิทาน และวรรณกรรมท้องถิ่น มาประพันธ์เป็นกลอนลำที่สอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม เพื่อเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีสำหรับผู้คน และสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของ ความรัก ความผูกพันของคนในท้องถิ่นชนบท ในรูปแบบประเภทกลอนลำทางสั้น กลอนลำทางยาว และกลอนลำเดี่ยว อีกทั้งยังปรับให้เข้ากับยุคสมัยแต่ก็คงอนุรักษ์ศิลปะแบบดั้งเดิมไว้ได้ และสามารถเป็นผู้สืบทอดอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายทั้งภายในประเทศและประเทศเพื่อนบ้าน จากการเข้าร่วมแข่งขันในงานต่างๆ จนได้รับรางวัลจากการประกวดหมอลำกลอน การประพันธ์กลอนต่างๆ กลอนลำที่หมอลำเทวี ฟ้าฮ่วนนิยมใช้แสดงและเป็นเอกลักษณ์ในการใช้กลอนได้แก่ กลอนลำเทิดพระเกียรติครองราชย์ กลอนลำประวัติขานาแคล้นมะคต กลอนลำชีวิตขานา กลอนลำทางสั้นสาดอวคภูมิความรู้ กลอนลำล่องอนุรักษ์วัฒนธรรม และกลอนลำโลกปัจจุบันปั่นป่วน เป็นต้น

กลอนลำของหมอลำทองพูล หมวดหลักเป็นที่กล่าวขานว่ามีเนื้อหาสนุกสนานแฝงด้วยอารมณ์ขันให้สาระข้อคิดและคติสอนใจ กลอนลำมีการเลือกใช้คำที่ง่าย ๆ เพื่อให้สัมผัสคล้องจองกับทำนอง จังหวะและวาดลำ กลอนลำของหมอลำทองพูล หมวดหลักที่ปรากฏในปัจจุบันมีเนื้อหาจำแนกออกได้ 3 ประเภท คือ ประเภทแรกกลอนนิทาน เป็นกลอนลำที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านและนิทานตลกขบขันต่าง ๆ เช่น นิทานสามะปี ซึ่งเป็นกลอนลำที่รวมเอาตัวละครในนิทานพื้นบ้านอีสานเข้าไว้ด้วยกันแล้วผูกเป็นเรื่องราว เป็นต้น ประเภทที่สองกลอนสารคดี ซึ่งมีทั้งทางคติโลกและคติธรรม ทางคติโลกนั้นเป็นกลอนลำที่เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับความรู้ทางวิชาการในด้านต่างๆ เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เศรษฐกิจการเมืองการปกครอง เป็นต้น ส่วนทางคติธรรมนั้นเป็นกลอนลำที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศีลธรรม จริยธรรมเป็นกลอนลำที่ใช้ลำเพื่อความรู้อะไรหรือคติสอนใจหรือค่านิยมข้อปฏิบัติแก่ผู้ฟัง และประเภทที่สามกลอนเกี่ยว เป็นกลอนลำที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องความรัก ความคิดถึงและความพิศวาสแทรกอยู่ ใช้ลำเพื่อเกี่ยวพาราสีกันหรือชิงดีชิงเด่นกัน เช่น กลอนลำชิงชู ซึ่งเป็นการลำโต้ตอบชิงดีชิงเด่นกันระหว่างหมอลำชาย 2 คน เพื่อแย่งชิงหมอลำหญิงที่ตนเองรัก หมอลำทองพูลหมวดหลัก เป็นผู้ที่มีปฏิภาณไหวพริบอย่างยิ่งในการใช้กลอนลำชิงชูที่หาชมได้ยากยิ่งในปัจจุบันและกลอนลำที่ใช้จะแต่งขึ้นเอง ได้แก่ กลอนลำสังคายนา กลอนลำพื้นฐานศาสนาและกฐินกลอนลำปราสาทผึ้ง กลอนลำบาจิดอรพิม กลอนลำถามวิญญาณ กลอนลำถามใจลม กลอนลำบอกใจลม กลอนลำถามฮาก (ราก) บัว กลอนลำถามโลกกลม กลอนลำบาปบุญ กลอนลำสิบยุคกลอนลำศรีปราชญ์ กลอนลำทำทานในพระสูตร กลอนลำพระธาตุพนมล้ม กลอนลำสีทัน-มโนรา(พระสุชน-มโนราห์) กลอนลำพุทธทำนาย กลอนลำเตือนคนสามวัย กลอนลำสิทธิ์ตะดอออกบวชกลอนลำจุลพนชมไม้ กลอนลำนิทานสามะปี (นิทานสารพัด) กลอนลำเดิน และกลอนลำเดินขอนแก่น เป็นต้น

กลอนลำของหมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ เป็นผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดศิลปะการแสดงหมอลำกลอนจากหมอลำบุญเพ็ง ไพศิวชัย ซึ่งเป็นครูผู้ฝึกสอนในด้านวรรณศิลป์ ได้แก่ ฝึกฝนเกี่ยวกับฉันทลักษณ์ในการแต่งคำประพันธ์ รู้จักเลือกสรรถ้อยคำสำนวนที่ไพเราะและมีความหมายมาใช้ในการเรียบเรียง เข้าใจในเรื่องท่วงทำนองลำและจังหวะในการลำให้สอดคล้องกัน ได้ซึ่งช่วยให้กลอนไพเราะ รวมทั้งถูกฝึกฝนให้เป็นผู้ที่มีความรู้ทั้งด้านคติโลกและคติธรรม เช่น ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การทำมาหากิน ขนบธรรมเนียมประเพณี ความรู้ด้านบาปบุญคุณโทษข้อธรรมะต่างๆ พุทธประวัติหรือนิทานชาดก นิทานเรื่องวรรณคดีต่างๆ เป็นต้น ซึ่งทำให้การเสนอเนื้อหาสาระในกลอนลำถูกต้องทำให้ผู้ฟังเกิดความเชื่อถือศรัทธา นอกจากนั้นหมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ ยังได้ถูกฝึกฝนให้เป็นผู้รักการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ทันต่อเหตุการณ์และสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นจริง ตลอดจนเป็นผู้มีสติปัญญาและปฏิภาณไหวพริบ

ในการถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้ฟัง กลอนลำของหมอลำทองหล่อ ทองพระจันทร์ จะมีทั้งกลอนลำที่แต่งขึ้นเองและครูหมอลำกลอนแต่งให้ เช่น หมอลำทองเจริญ คาเหลา ได้แก่ กลอนลำล่องส่งเสริมเทศบาล กลอนลำล่องโจงลงสู่พนมเปญ กลอนลำเวียงจันทน์พานพร้าว กลอนลำเวียงจันทน์สัตนาคนาด กลอนลำเวียงจันทน์ ตอนศรีโคตรฆาซ้าง กลอนลำชื่อบ้านริมโขง กลอนลำชมบ้านริมโขง และกลอนหมอลำอุภาพร สายลมเย็น ถือเป็นหมอลำฝ่ายหญิงที่มีความเชี่ยวชาญภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรมพื้นบ้าน กลอนลำของหมอลำอุภาพร สายลมเย็น ที่ปรากฏในปัจจุบันมีเนื้อหาจำแนกออกได้ 3 ประเภท คือ ประเภทแรกกลอนนิทาน เป็นกลอนลำที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน เช่น ขูลุนางอ้ว ผาแดงนางไอ่ เป็นต้น ประเภทที่สองกลอนสารคดี ซึ่งมีทั้งทางคดีโลกและคดีธรรม ทางคดีโลกนั้นเป็นกลอนลำที่เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับความรู้ทางวิชาการในด้านต่างๆ เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ การเมือง เป็นต้น ส่วนทางคดีธรรมนั้นเป็นกลอนลำที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศีลธรรม จริยธรรมและศาสนา เป็นกลอนลำที่ใช้ลำเพื่อเป็นคติสอนใจหรือค่านิยมข้อปฏิบัติแก่ผู้ฟัง และประเภทที่สามกลอนเกี่ยว เป็นกลอนลำที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องความรัก เช่น กลอนลำชิงชู้ ซึ่งเป็นการลำโต้ตอบซึ่งดิชิงเด่นกันระหว่างหมอลำชาย 2 คน เพื่อแย่งชิงหมอลำหญิงที่ตนเองรัก หมอลำอุภาพร สายลมเย็น เป็นผู้ที่มีปฏิภาณไหวพริบอย่างยิ่งในการใช้กลอนลำชิงชู้ที่หาชมได้ยากยิ่งในปัจจุบัน หากเป็นกลอนลำด้านคดีโลกจะมีกลอนลำที่ลำแล้วให้เข้ากับสถานการณ์ข่าวบ้านการเมือง เพื่อให้เนื้อหาสาระของกลอนลำน่าฟังน่าติดตามและผู้ฟังจะให้ความสนใจ โดยส่วนใหญ่แล้วการลำด้านคดีโลก หมอลำอุภาพรสายลมเย็น จะแต่งกลอนลำขึ้นใหม่อยู่เสมอเพื่อพัฒนาผลงานและความก้าวล้ำให้ทันยุคทันสมัยปัจจุบัน กลอนลำเน้นที่เนื้อหาสาระที่มีคุณประโยชน์ เช่น กลอนลำรณรงค์อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเผยแพร่ที่สำนักงานกรมประชาสัมพันธ์ เขต 4 อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี กลอนลำรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด เผยแพร่ที่สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี กลอนลำรณรงค์การใช้สิทธิ์เลือกตั้ง เผยแพร่ตามชุมชนและหมู่บ้านทั่วไป กลอนลำการใช้สารเคมีโพลีเมอร์-อาร์ เผยแพร่ให้แก่ชาวนาและเกษตรกร กลอนลำการดูแลสุขภาพและป้องกันอุบัติเหตุ เผยแพร่ สำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 6 จังหวัดขอนแก่น กลอนลำหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เผยแพร่โดยการแสดงหน้าเวทีและตามหมู่บ้าน กลอนลำโครงการเศรษฐกิจพอเพียง เผยแพร่ตามหมู่บ้านและชุมชน ส่วนกลอนลำทางคดีธรรม ได้แก่ กลอนลำอย่าประมาทธรรม กลอนลำพุทธทำนาย และกลอนลำบุญกิริยาวัตถุ เป็นต้น

หมอลำสำรอง สาธุการ เป็นบุคคลที่สนใจศึกษาและเรียนรู้เกี่ยวกับหมอลำมาตั้งแต่เด็กด้วยความชื่นชมและประทับใจจึงได้จดจำคำกลอนเพื่อฝึกลำทำนองตามแบบฉบับของ หมอลำเคนคาเหลา กลอนลำของ หมอลำสำรอง สาธุการ ที่ปรากฏในปัจจุบันมีเนื้อหา ได้แก่กลอนนิทาน เป็นกลอนลำที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน ส่วนกลอนสารคดี ซึ่งมีทั้งคดีโลกและคดีธรรม

ทางคติโลกนั้นเป็นกลอนลำที่เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับความรู้ทางวิชาการในด้านต่างๆ ส่วนทางคติธรรมนั้นเป็นกลอนลำที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศีลธรรม จริยธรรมและศาสนา นอกจากนี้ยังมีกลอนลำซึ่งเป็นกลอนลำที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องความรักหมอลำสำรอง สาธุการ ถือเป็นผู้ที่มีความอดทนเพียรพยายามในการเรียนลำเป็นอย่างดี รวมทั้งได้นำเอาความรู้และทักษะที่เป็นแบบฉบับของครุหมอลำกลอนของแต่ละคนมาผสมผสานเข้าด้วยกันจนเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เช่น ท่วงทำนอง จังหวะ ลีลาท่าทางการลำได้เล่าเรียนฝึกฝนกับหมอลำทองอินทร์ มั่นตระราและหมอลำสายชน สัมมนณี ส่วนกลอนลำได้ฝึกฝนโดยการจดจำทำนองลำตามแบบฉบับของหมอลำเคน คาเหลา เมื่อมีการประกวดหมอลำกลอนซึ่งด้วยรางวัลจึงส่งผลให้หมอลำสำรอง สาธุการ ได้รับรางวัลชนะเลิศเป็นประจำกลอนลำที่ส่งผลให้หมอลำสำรอง สาธุการ ได้รับรางวัลชนะเลิศและมีบริษัทแผ่นเสียงมาติดต่อให้อัดเสียงให้แก่บริษัทเพื่อจำหน่าย คือ กลอนเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งมีเกณฑ์การให้คะแนนประกอบด้วยเนื้อหาสาระเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่มีต่อพสกนิกรในถิ่นทุรกันดาร โดยไม่เห็นแก่ความลำบากตรากตรำพระวรกาย เพื่อความสงบสุขของพสกนิกรในทุกภูมิภาค จำนวน 40 คะแนน น้ำเสียงที่ไพเราะ ชัดเจน รู้จักเน้นและถูกอักขระ จำนวน 20 คะแนน ท่าทาง ลีลา จังหวะ จำนวน 10 คะแนนมีค่านิยมไทยโดยแต่งตัวนิยมไทยและพื้นเมือง จำนวน 10 คะแนน มีมารยาทที่ดีในการลำให้เกียรติผู้ชม จำนวน 10 คะแนน และลำตรงตามเวลาที่กำหนด จำนวน 10 คะแนน รวมทั้งสิ้น 100 คะแนน กลอนลำที่อัดเสียงให้แก่บริษัทเพื่อจำหน่ายเป็นกลอนลำที่แต่งขึ้นเองทั้งสิ้นได้แก่ กลอนลำบาร์เรน ภาค 1-2 กลอนลำซึ่งอิหีลี และกลอนลำซึ่งลูกเดียว ปัจจุบันหมอลำสำรอง สาธุการ ได้เผยแพร่ความรู้ข่าวสาร คุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม คำสั่งสอนทางกลอนลำสู่สังคมเสมอมา ได้แก่ กลอนลำเฉลิมพระเกียรติ 60 พรรษา กลอนลำประวัติไทยเดิม กลอนลำปลุกใจให้คนไปใช้สิทธิเลือกตั้ง กลอนลำอาการ 32 กลอนลำราคาของเปลี่ยนแปลง กลอนลำหน้าที่ของคนไทยมี 15 ข้อ กลอนลำเชิญชวนให้รักชาติ กลอนลำเที่ยวตามฤดู กลอนลำพัฒนาการบ้านเมือง กลอนลำการเมือง 2540 กลอนลำพุทธทำนายและศาสนา กลอนลำเจ็บใจบาร์เรน กลอนลำเบือแล้วผู้หญิง กลอนลำกำกำปั้นแน่นๆ กลอนลำเดี่ยวเที่ยวอุตรธานี กลอนลำเดี่ยวเที่ยวอีสาน กลอนลำเดี่ยวเมามีสักดิ์ศรี และกลอนลำนิมนต์พระศรีอารีย์ เป็นต้น

สรุปได้ว่า กลอนลำที่ปรากฏในปัจจุบันมีเนื้อหาจำแนกออกได้ 3 ประเภท คือ ประเภทแรกกลอนนิทาน เป็นกลอนลำที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านอีสานและนิทานตลกขบขันต่างๆ ประเภทที่สองกลอนสารคดี ซึ่งมีทั้งทางคติโลกและคติธรรม ทางคติโลกนั้นเป็นกลอนลำที่เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับความรู้ทางวิชาการในด้านต่างๆ ส่วนทางคติธรรมนั้นเป็นกลอนลำที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับ

ศีลธรรมจริยธรรม ใช้คำเพื่อเป็นคติสอนใจหรือค่านิยมข้อปฏิบัติแก่ผู้ฟัง และประเภทที่สาม กลอนเกี่ยว เป็นกลอนลำที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องความรัก ความคิดถึงและความพิศواس แทรกอยู่ ใช้คำเพื่อเกี่ยวพาราสีกันระหว่างหมอลำชายกับหมอลำหญิง

12. ทำนองลำ

ทำนองลำ หมายถึง ท่วงทำนองที่ใช้ในการขับลำหรือร้องออกมาเป็นเพลง ทำนอง ลำที่ถือเป็นหลักมีอยู่ 3 ทำนองคือ ทำนองลำทางสั้น ทำนองลำทางยาว ทำนองทางลำเดี่ยว⁵

12.1 ลำทางสั้น

เป็นท่วงทำนองการลำที่เดินกลอนอย่างรวดเร็ว กระชับ เปล่งเสียงออกเป็น เสียงสั้นหรือไม่ลากเสียงให้ยาวมากเกินไป นิยมใช้สำหรับเนื้อกลอนในความบรรยายเนื้อความที่ ต้องการความรวดเร็วไม่ยืดเยื้อ โดยมุ่งเนื้อหาสาระของคำกลอนเป็นสำคัญ⁶ ในบางครั้งหมอลำ กลอนจะใช้ลำคละกันไปกับคำพูดที่เป็นประโยคคำพูดธรรมดา หรือเป็นลักษณะด้นกลอนปนกับ คำพูด ส่วนใหญ่มักใช้ลำทางสั้นในคำกลอนที่เป็นการตอบปัญหา เช่น กลอนธรรมชาติ กลอนประวัติศาสตร์ นิทานวรรณคดี ตลอดจนเนื้อความทางคติโลกหรือศีลธรรม การลำกลอน ทำนองทางสั้นยังแตกแยกออกเป็นหลายอย่างตามเนื้อหาสาระของกลอน คือ

12.1.1 ลำเกี่ยว เป็นการลำทางสั้นที่เกี่ยวพาราสีของหมอลำชาย - หญิง ต่างชมความสวยงามของกันและกัน ลำสลับกันระหว่างหมอลำหญิงกับชาย⁷

12.1.2 ลำโจทท์แก้ เป็นการลำทำนองสั้นถามตอบกันให้อีกฝ่ายหนึ่งถามอีก ฝ่ายหนึ่งตอบ สลับกันถามกันตอบกลอนหรือเนื้อหาที่นำมาใช้มักเป็นเรื่องศีลธรรม จารีตประเพณี วัฒนธรรม กฎหมายบ้านเมือง ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี เหตุการณ์บ้านเมือง มีหมอลำสองคน ชายกับชายก็ได้ หญิงกับหญิงก็ได้ ชายกับหญิงก็ได้ใครตอบได้ถูกตอบได้ตรงประเด็น มากที่สุดคนนั้นก็ชนะ

12.1.3 ลำสาด เป็นการลำทำนองสั้น เนื้อหาออกไปในทำนองมั่งร่อยกันจน เกิดเป็นการด่าว่ากัน แสดงเป็นการโกรธแค้นไม่พอใจมีอะไรในใจปล่อยออกมาหรืออาจเรียกได้ว่า ลำโดยใช้กลอนด่าว่ากัน คำเป็นกลอนลำ กลอนลำคำนี้ทั้งผู้ฟังและผู้ลำจะไม่ถือสาหาความกัน

⁵ สัมภาษณ์ จวีวรรณ พันธุ, ศิลปินแห่งชาติ, 20 กรกฎาคม 2552.

⁶ สัมภาษณ์ บุญช่วง เด่นดวง, ศิลปินหมอลำ, 23 กรกฎาคม 2552.

⁷ สัมภาษณ์ ทองเจริญ ดาเหลา, ศิลปินหมอลำ, 23 กรกฎาคม 2552.

กลอนคำใคร่คำได้ดีกว่า เจ็บแสบกว่าก็จะได้รับเสียงปรบมือและเสียงฮาเป็นระยะ ๆ สนุกสนานกันไป⁸

เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจนมากขึ้นว่ากลอนลำทำนองลำทางสั้นมีลักษณะเนื้อหาเป็นอย่างไร ผู้วิจัยจึงขอยกตัวอย่างกลอนลำทางสั้นของหมอลำ ทองเจริญ ดาเหลา ประกอบตัวอย่างการอธิบายดังนี้

กลอนลำทางสั้น

กลอน โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรชีวภาพ (BRT)

ฮากเอี้ยฮากไม้ไบหญ่าอยู่ในป่าพงไพร มีหลากหลายลงไปอยู่ในคอนห้วนา เป็นฮากยา แต่โบราณให้พวกท่านจำจื่อ ถือเอาไว้ โอ้ยละนอ...

ผลประโยชน์ป่าไม้เรียกว่าสมุนไพร ผลวิจัยเป็นยาออกมาหลายด้าน ราชการจัดตั้งอาสนาหน้าที่ โครงการบิอาร์ที มมส.ราชภัฏมอบให้กระผมได้แต่งกลอน พิษพันธุ์เกิดเขตร้อนหลายอย่างสมุนไพร มีหลากหลายชีวิตคิดเอาเตือนท่าน ภาคอีสานเฮามีแนวดีหลากหลาย ผลหมากรากไม้ เต็มพื้นแผ่นดิน บ่อมีสูญมีสิ้นทุกอย่างนาน เกิดขึ้นมาเต็มดงป่าพงไพรด้าว เห็นขนขาว เห็นเผิง เต็มเวียงคอนใหญ่ เครื่องใส่ขึ้นเกี่ยวเมค้ำหว่างคพน ผักกะโดนยอดคิ้วเต็มทั่วหัวเถียง ผักกะเดียง นานอง ผักผอบานเต็มน้ำ มีผักหนาม ผักคิ้วกินคิมชื่อ ผักอ้อที่ฝ่งขึ้นเต็มพื้นแผ่นดิน เป็นประโยชน์ทุกสิ้นพ่อแม่พากินผักกะถินผักเม็กว่าชิงกินได้ สิงโคหัว ไลคั้นเป็นยาแก้ยั้ง มีทั้ง กบทั้งอิงสรรพสัตว์สิ่งพร้อมรวมเข้าใส่กัน สิ่งเหล่านั้นเรียกว่าพันธุกรรม เป็นปูปลาชียอยจะอยู่ บวก หนองคลองน้ำ

จุลินทรีย์มีเชื้อสัตว์สาวาสิ่ง หัวกะชายข่าจิง หัวกาวเครือเค่อตัน คนเม่นเชื้อถือ จนกระทั่งทุกมือเรียกว่ายาขม เป็นแนวเขานองาแต่งยากินได้ รวมอยู่ในชุมชนนั้นหลายอันชีวภาพ ขอให้ทราบทุกท่านสำคัญยิ่งสิ่งดี สิ่งเหล่านี้เกิดอยู่ในเมืองไทย สมุนไพรเป็นยารักษาคนได้...แต่ สมัยคราวพุนโบราณท่านว่า ต้มกินยาฮากไม้ภัยฮ้ายพ่ายหนี คนแต่ก็อายุยืนนาน...กินอาหารปูปลา พิษพันธุ์ตามบ้าน บ่อมีสารตกค้าง..เจือปนคนเก่า อายุหลายแก่เฒ่าจนเท่ากระทั่งตาย บ่อมีดอกโรคร้ายกายจ่อยผอมโซ กินสดยาสมุนไพรรักษาคนไข้อยู่ป่าดงพงปีจัยธรรมชาติ ภูมิปัญญาฉลาด สืบไว้เท่าทุกมือพันร้อยกว่าปี ทุกมือนี้ทางการเหล่าสิ่งเห็น ต้องจำเป็นอนุรักษ์รักษาพันธุ์ไม้ ศูนย์วิจัยเตรียมจ้อพบส.หาเหตุ สถานบันวิจัยชื่อวลัยรุชเวชคณาจารย์ ทุกท่านเห็นต้องครองกัน

⁸ สัมภาษณ์ บัวผัน ดาวคะนอง, ศิลปินหมอลำ, 28 กรกฎาคม 2552.

ศิลปินที่บ้านรับมอบนโยบาย ขยายเป็นกลอนลำสื่อสารการบ้าน ภาคอีสานเฮามีแนวดีหลายอย่าง สมุนไพรต่างๆ วิชาพฤกษศาสตร์รักษา ป่าไม้มีคุณค่าเรียกทรัพยากร สกัดไปเป็นยาพัฒนามาใช้ เป็นปัจจัยหลายด้านคนอีสานได้พึ่งนี้แม่นฮึดแม่นเปิงตามจารีตบ้านอีสานเค้าเก่าหลังถ้อยกันมาแต่ครั้งลงใหญ่ยาชุมผู้ชำนาญเป็นหมอรักษาตามบ้าน หมอโบราณเดี๋ยวนี้เต็มทีหายากสมุนไพรหลายหลากบ่มีผู้สืบไว้สูญสูญเสร้างเปล่าแปน ทุกเขตแคว้นท้องถิ่นดินอีสาน ต้องจัดการอนุรักษ์ช้อยกันหันหน้าให้รักษาเอาไว้ภูมิปัญญาพ่อแม่ นับตั้งแต่ต้นไม้ถึงห้วยฮ่องบึง สัตว์อยู่น้ำหรืออยู่บนบก สักกุกฎาแนววงกว้างเจียเพื่อไม้ เสียงเรไรหึ่งห้อยพลอยถึงจักจั่น มีแมงไม้แมงมัน สัมมะปึกบลิ้นกินได้ใส่ใจ อาศัยอยู่ป่าไม้หรือว่าผืนดิน มีหลากหลายชีวิตเชื้อจุลินทรีย์พร้อมให้ถนอมเอาไว้มรดกของพ่อ จงพากันสานต่อภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานเค้าแต่หลัง สมุนไพรแต่ครั้งโบราณเค้าเฮามี รวมหลายหลายเป็นที่คัดช้อยานานนั้น สารพันหลายด้านสมุนไพรในผุก กระตูดสัตว์สิ่งเนื้อเกลือทอซ้างบ้างเจีย มี 9 รสชาติเชื้อสกัดออกเป็นยา ในตำราหมอลวง ผู้แต่งกลอนจำได้ คันรสฝาดนั้นยาสมาน ยารสหวานแม่นยาชิมซาบเนื้อ รสเมาเบือแม่นแก้พิษแก้ภัย ดีโลหิตข้างในขอบขมขนาดโรคทางลมบ่อพลาดเผ็ดร้อน ดีปลี ยารสมันมีดีแก้เส้นเอ็นอ่อน ยาหายใจให้บ่อนั้นแม่น....รสหอมเย็น ยารสเค็มแก้ผิวหนังช้ำกาก มีอยู่มาก 9 รสตำรา แก้เสมหะแม่นยาเอารสเปรี้ยวๆ มีแต่กลอนเฮี้ยวๆอยู่ในตำรา นี้ฮากไม้เป็นยาจำเอาไว้แน

ฟังเด้อท่านไทยอีสานทุกเหล่าขอราบเรียนแทบเท่า คนเฒ่าพ่อเฮือน ตลอดทั้งพวกเพื่อนน้อยใหญ่ไทยอีสาน ฟังโครงการบิอาร์ที่หลากหลายรวมท่อน ฟังลำกลอนระดับชั้นอินเตอร์เด้อแม่กล่าวพอแต่ย่อยๆ ขอให้ท่านอ่านตรอง พวกพี่น้องชนชาติชาวอีสาน คณาจารย์เมรีโปรคอกัยวันนี้อโหสิกรรมด้วยให้หมอลำบุญช่วง นี้โครงการของหลวง มมส.มอบให้บุญช่วงผู้ล่า ดิฉันขอบอกย้าลำส่งเสียงมาฝากวาจาอลอยลม ส่งเสียงตามคลื่น เจียเจ้ามีนตาขึ้นหูฟังตั้งท่าขอขอบคุณแม่ป้าคอยทำรับฟัง ขอขอแนะนำอีกครั้งเพื่อประโยชน์สังคม ความเหมาะสมเทศะหมู่ฝูงปู่ป้า ถึงเวลามาแล้วปัญหาหน้าที่ โครงการบิอาร์ที่ สืบเสาะหาค้นคว้าความรู้คู่กัน วิชาทุกชั้นหรือทรัพยากร การอบรมศึกษาไฝหาความรู้ พัฒนาจัดตั้งแผนผังเป็นระเบียบ มีองค์การค้นคว้าวิจัยพร้อมพร้ากัน วิชาว่านนั้นหลากหลายรวมกัน สารพันชีวิตประกอบกันหลายด้าน อาหารกินของใช้สมุนไพรในป่า เามาพัฒนาบริโภคทุกด้านการค้นคว้า ของอยู่ได้แหล่งหล้าเป็นประโยชน์ของเฮา ให้เลือกเอามาเฮ็ดแต่งแปลงเด้อท่าน เป็นโครงการความรู้ภูมิปัญญาหน้าที่ ขยายผลอย่างดีคุณภาพทุกด้านการบ้านสื่อสาร ผักอยู่ตามพื้นบ้านเรียกว่าสมุนไพร ของอยู่ในสวนครัวได้ตามนำฮั่ว เามาแงะมาชั่งกินดีพ้อมเกิดอยู่ฮิมฮองน้ำ ผักหนามพ้อมฮ้อมภู ภูมิปัญญาความรู้ท้องถิ่นบ่คือกัน เป็นหัวกลอยหัวมันพืชพันธุ์ชาวบ้าน เช่นผักหวานผักส้มผักขมนี้ก็แม่น เกิดอยู่แดนเลียบจ้ายสายห้วยฮ่องบหนอง ผักคั้นจองพี่น้องเกิดอยู่ห้องห้วยนามิปปูลาในวัง เด็ดคูกชิวกึ่ง ผักพิพวยผักบู่

บัวบานก้านทอง มีปลาลอยล่องเป็นนิเวศน์เขตนั่นเขาขุ่นเค่งทาง มีน้ำตกโตนห่างฮ้อยล้นพันหลบ เสียงวาริไหลทบคลื่นเคล้งดั่งเต็ง มีก๊กเค็งก๊กหว้าวาโยมเป่า มีต้นไม้ภูเขาที่มีทิวทัศน์ชัดแจ่มแสงสิ่ง หลัวตา มองไปเห็นขอบฟ้ามีป่าหนาที่บมีหมู่สักกุณานกชั้วแซวบินแล้ว สาระกาเกมแก้วแหลว แดงแอ้งเขิน มีป่าเฟรินกล้วยไม้ ไสเอื้อเตื้อง...อยู่ในซังคงใหญ่หิมมะวัน สิ่งสำคัญสมุนไพรเลือก เอามาใช้ มีอันใดอันคู่ สมอไทยในป่า มีตุมกาซังน้ำว ดาวต้นหล่นลง ก็กตุมกาอยู่ซัง ฮังเฮือก กลางคง ก็กแดงแซงกลางพง ป่ากระเจียวเขียวขื่น หน่อไม้ไผ่บูพื้นที่ในยานางพวมป้งดอกกาเลา กาหลงเห็ดละโงก โคนกว้างแมงไม้ไต่ตอมนี้ละสิ่งแวดล้อมชีวิตะภาพสัตว์สา มีหลากหลายนาๆ อยู่ ป่าดงพงด้าว มีก๊กดาวเคยต้น นมสาวง่าวป่า ก็กโกทาป่าตัวเขียวลิวหลัวตา ของอยู่ได้ลุ่มฟ้า เรียกว่าสรรพสัตว์สัดไปเป็นยารักษาคนได้ สมุนไพรในพื้นที่ ผืนดินหลายหลาก มากด้วยสรรพสิ่ง เชื้อเครือเกี่ยวเกี่ยวเห็นให้พากันละเว็น อย่างุกป่าทำลาย ลิวอควายหมดไปป่าดงดอนไม้ สมุนไพร ของท่านรักษาเอาเป่าใหญ่ ไผ่ทำลายป่าไม้ภัยฮ้ายสิแล่นถึง

12.2 ลำทางยาว

กลอนลำทางยาว หรือเรียกว่า ลำล่อง ลำอ่านหนังสือ อ่านหนังสือ หมายถึง การลำทำนองที่เปล่งเสียงออกมาเป็นเสียงยาว มีการเอื้อนและลากเสียงให้ยาว เรียกลำยาวการลำ ประเภทนี้เป็นลักษณะการลำที่ปล่อยอารมณ์ให้ล่องลอยออกไปกับเสียงลำ ไปกับขยสายน้ำไหล ไปกับท้องฟ้าอากาศอันไร้ขอบเขต จึงเรียกว่าลำล่องคือไหลไปตามนั้นไม่ขัดขึ้นไม่ต่อต้านเนื่องจากการลำประเภทนี้มีจังหวะทำนองซ้ำเนิบคล้ายกับการอ่านหนังสือ หรืออ่านหนังสือ จึงเรียกอีกชื่อ หนึ่งว่าอ่านหนังสือ⁹

ลำทางยาว เป็นทำนองที่ลำสมกับชื่อของคำกลอน กล่าวคือ เป็นคำกลอน ที่มีทำนองซ้ำ อ่อนโยน เพราะมีการเอื้อนเสียงที่มีความไพเราะจับใจผู้ฟัง เป็นการบรรยายหรือ พรรณนาสภาพของธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ภูเขา ทะเล ความรัก การพลัดพราก ความแห้งแล้ง ความน่าเวทนา เป็นต้น ซึ่งในบางครั้งลำเรียกทำนองทางยาวนี้ว่า “ลำล่อง” ก็อาจจะเนื่องมาจาก กลอนในทำนองนี้มีมักจะใช้กลอนบรรยายความงามของแม่น้ำลำคลอง จึงเรียกว่า ลำล่อง เช่น กลอนลำล่องโขง ลำล่องโขงสู่พนมเปญ ลำล่องชีวิตชานา¹⁰ เป็นต้น ประกอบกับทำนองเสียง แคนลายเอื้อใหญ่หรือเอื้อน้อย ที่มีระดับเสียงต่ำ ย่อมทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกตื่นตันใจ ประทับใจ ไปกับเนื้อหาในกลอนลำผู้ฟังอาจถึงกับน้ำตาคลอเลยทีเดียว ชวนให้คิดถึงอดีตความรักซึ่งอยู่ห่างไกล หรือตายจากกันไปแล้ว หรือเป็นกรณีการบรรยายความงามทางธรรมชาติทำให้เกิดมโนภาพขึ้นมา

⁹ สัมภาษณ์ เทวี ฟ้าฮ่วน, ศิลปินหมอลำ, 23 กรกฎาคม 2552.

¹⁰ สัมภาษณ์ ยูภาพร สายลมเย็น, ศิลปินหมอลำ, 23 กรกฎาคม 2552.

ภายในใจล้อยไปกับเนื้อความในกลอนลำ ด้วยเหตุนี้หมอลำจึงมักจะใช้กลอนลำทางยาวสลับเป็นช่วง ๆ หรือในกลอนจากลาเมื่อจะจบการแสดง

เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจนมากขึ้นว่ากลอนลำทำนองลำทางสั้นมีลักษณะเนื้อหาเป็นอย่างไร ผู้วิจัยจึงขอยกตัวอย่างกลอนลำทางสั้นของหมอลำ ทองเจริญ คาเหลา ประกอบตัวอย่างการอธิบายดังนี้

กลอนลำล่อง กลอนตำนานบั้งไฟพญานาค

ฟ้าเอ๋ยฟ้าฮ้องข่าม กวมนหนองคาย อ้ายซอนฮ่า ได้ยินฟ้าฮ้องหน้า เลาะฮูของป่องน้ำยาม
ฟ้าฮ้องสั่งฝน คนไทย ลาว เอ๋ย ละน้ำ

พอเมื่อเดือน 11 ขึ้นวันเพ็ญ 15 ค่ำ ถ้วนไตรมาสอีกซ้ำ พระธรรมเจ้าสั่งสอน มีอันเมฆตั้ง
ก้อน 15 ค่ำวันเพ็ญ เป็นเวลาพุทธองค์อยู่ดาวดึงส์ฟ้า โปรดมารดาของท่าน 7 คัมภีร์ซึ่งเสด็จลงสู่ได้
พรรษาถ้วนควนลงโลกธาตุ ได้บำไปงแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ท่านเสด็จ ลงมาพุทธภูมิภายในเสียงไชโย
โฮหวัน เทวดาฮ้องโฮ ทั้งครุฑนาคนาโค เทพดาฮ้องฮ้อง ดังก้องทั่วแผ่นดิน มีอันนั้นคือ ปานว่าฟ้าสิบ
สิ้นดินหวันสวรรค์ยะ สังกัสสะนคร ควนลงพระองค์เจ้าพวงขาวเมืองกวนเข้า รอพระองค์ตัดบาตร
เข้าบัตถุบายาส พวกเขาโวโฮฮ้องเสียงฆ้องฆ้องดัง มีอันนั้นตั้งว่าตัดกมาตรเทโว องค์พุทธโร เขาเสด็จ
จากดาวดึงส์ฟ้า มนุษย์สาธุมาได้ไชโย ฮ้องโฮ ทั้งนาโคนาคน้ำ ผู้ชูค้ำแผ่นดินสัตว์อยู่ได้ ตลอดสิ้น
โลกกลุ่มชุมนุมมนุษย์ตลอดเดียรัจฉาน สิบพันวันนั้นบนสวรรค์เทิงฟ้า เทวดาหลิงหล่า ผู้มีโทษมีกรรม
อยู่นารกขุมที่ 5 สิมาพ้อพุทธองค์ นาคเอาหางฟาดฟิง พื้นแผ่นดินอาโป จุดบั้งไฟไชโยโฮกันวันนั้น
อรหันต์รอถ้าพระสถิตาคันคั่ง เสด็จลงสู่ได้ประนมไหว้วันมัสการ มีอันนั้นท่านสปีดโลกทั้งสามมี
สวรรค์นารกและโลกคนภายใต้ หากันยอมมือไหว้ พระจอมธรรมล้ำค่าเสด็จลง จากฟ้าพากันไหว้
พุทธองค์ท่านเสด็จลง เอ๋ย ละน้ำ

โลกชมพุดได้เข้าไป ฟ้างันดินเพื่อนสะเทือนถึงบาดาล ฮอดนาโคได้ แต่สมัยคราวครั้ง
พุทธกาลท่านเคยผ่านตอนสำเร็จโพธิญาณ โปรดชฎิลสามพี่น้อง ปองร้ายพุทธองค์ ท่านประทับ
อยู่ซึ่ง ดงปามหาวัน พระจอมทนต์ขอพักแวะเขาเนายัง ยังอิจฉาปองร้ายหมายเอาชีวีท่าน กับทั้ง
บริวารรวมห้าพันกลันแกลิ่ง แสดงต้านต่อพระองค์เบาบางการให้ท่านไปนอนอยู่กับงู หอที่บูช
ยันต์ ร่วมกันคืนนั้น หวังให้งูกัดท่าน ทรมารท่านอยู่ พระบรมครูเดินจงกรม ฮอดมือเข้าป้อมมีเสรำ
แต่ใด แม่เมตตารักใคร่ ใหญ่ใหญ่สรพิษอย่าคิดทำลายกันพุทธองค์ทรงซึ่งบารมีบุญของท่าน ฌาน
กระสินเพื่อแม่เมตตารธรรมช้อยแก่ ขันดีผู้คู่พระองค์ พระอาทิตย์สอดซัง มีโอใหม่ไสมาชฎิลเลยบัญชา

บอกบริวารท่าน ดูอาการพระองค์เจ้า แม่เฒ่าตายหรือยังอยู่ สัพพัญญูบ่อสะท่าน ผู้ปองร้ายฝ่ายมาร ชกิลลงกราบท่านพร้อมพราบริวาร สาธุการยอมมือพุทธรองค์ลงน้อมยอมสวามีท่าน ชกิลสามทั้งห้อง พี่บริวาร อีกด้วย หลายร้อยล้นพัน ขอบวชนาพระองค์ท่าน จนสำเร็จจอร์หันต์ พระจอมทนต์ ตเทศโคโปรดชกิลคราวนั้น รวมเป็นพันทวีขึ้นอรหันต์นับหมื่น ท่านแผ่ผายทั่วแผ่นดิน แต่คราวครั้ง พุทธกาล มีมานาน เอ๊ย ละน้ำ ศาสนาของท่านเอื้องสูงผดุงศรี บารมีพุทธรองค์แผ่พระธรรมไปนำ พร้อม จอมพระธรรมเหนือเกล้ายังโคจรสอนสั่ง ท่านบ่อหยุดบ่อยังแผ่แพร่แผ่ขยาย ทุกเขตค่ายโลก ลุ่มชมพู่ พระบรมครูศาสนาสอนชี้ อยู่สมัยกะเวสี ทั้งนาคินาการ น้ำสามไตรโลกธาตุ ท่านประกาศ เกียรติกิจอง เถิงห้องแห่งสวรรค์ ครั้งหนึ่งนั้นต้นจิกใหญ่มุจลินทร์ พุทธรองค์ทรงศีลอยู่ฝั่งสระริมน้ำ ฝนตกห้า 7 มีือ 7 คีน รินตลอดยอดพระธรรมกึ่งนั่งนั่ง อยู่โคลนเหง้ามุจลินทร์ นาคขึ้นมาแลบลิ้น กิ่งฮ่อม ลมฝน แผ่พังพานกันลมเม็ดฝนบ่อมาแก้ว นาคเจ็ดหัวขอซ้องบังฝนต้นจิกใหญ่ เนื่องจากความ เลื่อมใสมีศรัทธาแก่กล้า แต่คราวครั้งพุทธกาล เลยขอบวชนาท่าน องค์ท่านพระโคดม กลับเพศตน เป็นตน ฮ่อมพระสงฆ์องค์เจ้า พอถึงเวลาเข้ากลับกลายเป็นงูใหญ่ ส่งฆ์ทั้งหลายฮู่แจ็ง แสดงข้อต่อ พระองค์ ว่าท่านบวชบ่อได้เป็นสัตว์ต่ำเดียดรัจจาน นาคเลยขอประทานเป็นชื่อนามตามไว้ แม่เฒ่า ลิบวชยามใดให้อาณามของผู้ช้ำ นาคานำหน้าแน่ นับตั้งแต่ก่อนพุ้น คราวครั้งพุทธรภูมิในคัมภีร์ บั้งจุ่ม นักปราชญ์เก่าเฮาอีสานแต่โบราณนานมา เชื่อถือลือหน้า นาคอาสามาฝ้า โคดมเฮาจนสุดซั่ว สัตว์นาคเจ็ดหัว สร้างเวียงจันทร์ล้านช้างตำนานเว้าเล่ากัน จังได้ใส่ชื่อชั้นสัตว์นาคคนหุด สุดหนองคายริมโขง ช่างกันดังโป้ง พุทธรองค์เสด็จผ่าย ดาวดิงส์หลังหล้า คราวไปเทศนาธรรม เจ็ดคัมภีร์โปรดท่าน มารดาเจ้าอยู่สวรรค์มีอนั้น 15 คำเดือน 11 ท่านเสด็จลงมาสู่ภูมิภายใต้ จุดบั้งไฟไซโยพร้อมสาธุการฮ้องโห้ ทั้งครุฑนาคนาโคอยู่บาดาลโลกได้ ใจสะอื่นขึ้นบาน นี้ละ ท่านเป็นลิ่งอัศจรรย์ ไผบ่อทันไปเห็นอย่าเชื่อคนเขาเว้า ทองเจริญ ดาเหล่า เคยไปดูมาแล้ว เห็นกับ ตาบักหน้าแน่น อยู่วัดหินหมากเป้ง 60 บั้ง ได้นั่งชม สมใจคอย เอ๊ย เอ๊ย ละน้ำ

12.3 ลำเตี้ย

ลำเตี้ย เป็นทำนองที่มีจังหวะรวดเร็ว คึกคัก มีชีวิตชีวา ส่วนมากใช้ในการ ลำโต้ตอบกันระหว่างหมอลำฝ่ายชายและหมอลำฝ่ายหญิง เนื้อหาของลำเตี้ยมีทั้งเชิงเกี้ยวพาราสี หยอกเย้า ตลบขบขัน เช่น กลอนลำเตี้ยเทิดพระเกียรติครองราชย์ 60 ปี ลำเตี้ยท่องเที่ยวอีสาน ลำเตี้ยป้องกันยาเสพติด ลำเตี้ยป้องกันโรคเอดส์ ลำเตี้ยเฒ่าหัวงู ลำเตี้ยตำต้อด เป็นต้น ซึ่งใน ทำนองลำเตี้ยนี้ยังสามารถแบ่งเป็นเตี้ยแบบต่าง ๆ ได้อีก 4 ทำนอง ได้แก่ เตี้ยธรรมดา เตี้ยโจง เตี้ยพม่า และเตี้ยหัวโนนตาล

12.3.1 เตี้ยธรรมดา เป็นทำนองลำที่เชื่อว่าเกิดขึ้นก่อนเตี้ยทำนองทั้งสิ้นสำเนียง ที่ใช้ลำนั้นจะออกเป็นสำเนียงลาวโดยตรง

12.3.2 เต๋ยโจง เป็นทำนองลำเต๋ยที่มีสำเนียงไทยภาคกลาง ซึ่งเชื่อกันว่าเกิดมาจากหมอลำกลอน ต่อมาได้มีการนำทำนองลำเต๋ยโจงนี้มาร้องเป็นเพลงไทยสากลและเป็นเพลงลูกทุ่งจนเป็นที่คุ้นหูและเป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายของคนทั่วไป

12.3.3 เต๋ยพม่า เป็นทำนองลำเต๋ยที่มีสำเนียงไทยภาคกลางเช่นเดียวกับทำนองลำเต๋ยโจง เพียงแต่ต่างกันเล็กน้อยในท่วงทำนอง สาเหตุที่ใช้ชื่อว่าเต๋ยพม่าก็เนื่องมาจากการตัดเอาบางท่วงทำนองในเพลงพม่าลำขวานมาใช้นั่นเอง จึงเกิดเป็นทำนองลำเต๋ยชนิดนี้ขึ้นซึ่งเป็นที่ทำนองที่เกิดขึ้นสมัยปัจจุบัน

12.3.4 เต๋ยหัวโนนตาลหรือเต๋ยหัวดอนตาล ทำนองลำเต๋ยทำนองนี้กล่าวกันว่าเป็นทำนองเฉพาะของหมอลำในเขตท้องที่อำเภอคอนตาล จังหวัดมุกดาหาร จึงมักเรียกเต๋ยนี้อีกอย่างว่า “เต๋ยคอนตาล” ตามที่มาของทำนองลำ แต่เดิมเต๋ยทำนองนี้นิยมเล่นกันในวงหมอลำหมู่ภายหลังหมอลำกลอนนิยมนำมาใช้ในการแสดง เนื่องจากเป็นทำนองลำเต๋ยที่มีความอ่อนหวานสำหรับลายแคนที่ใช้ลงท้ายนั้นมักใช้ลายสุดสะแนน โป้ซ่าย หรือลายสร้อย สำเนียงที่ใช้ในลำทำนองนี้เป็นสำเนียงอีสานแท้

เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจนมากขึ้นว่ากลอนลำทำนองลำเต๋ยมีลักษณะเนื้อหาเป็นอย่างไร ผู้วิจัยจึงขอยกตัวอย่างกลอนลำทางเต๋ยของ หมอลำทองเจริญ ดาเหลา ประกอบตัวอย่างการอธิบายดังนี้

กลอนลำ เต๋ยวัฒนธรรม

วัฒนธรรมของภาคอีสาน คู่กันมานาน หลายหลากมากสาขา เสียงแคน เสียงลำแว่วมา
ลำจ่ายชะยาแล้วก็ลำเซ็ง กลองยาวเสียงดังเถิดเทิง มาเดินลำเซ็งใส่บุญบังไฟ

เสียงแคนดัง ก้องไปไกล โปงกลางเสียงใสดังก้องอีสาน มรดกตั้งแต่โบราณสืบสานมา
นานปู่ตายายเฒ่า เสียงพิณเสียงแคนของเรา อีสานไม่เศร้าก็เพราะมีเสียงแคนๆ สุดสะแนน
ลายยาว ลายสร้อย เป็นเสียงพลอยๆ ลำอ้อยลำอิน เสียงพิณดัง กล่อมสลับนับนิ้ว เสียงแคนดัง
กล่อมสลับแนบนิ้ว โหลดหันควี่พ้อนใส่กัน แนวนั้นจั่งม่วน เสียงนวลเสียงนุ่ม เขิญมาเม็ดยุม
มาลำพ้อนมาลำพ้อน

13. ค่าตอบแทน

ในอดีตการแสดงหมอลำกลอนเป็นเพียงการช่วยเหลือกันในโอกาสต่างๆ จึงไม่มีค่าจ้างค่าตอบแทนใดๆ หากมีก็จะเป็นเพียงสิ่งของเล็กๆ น้อยๆ เช่น ข้าวสาร ผัก ผลไม้ เสื้อผ้า เป็นต้น ต่อมาเมื่อหมอลำกลอนเป็นที่นิยมเริ่มมีการว่าจ้างให้ทำการแสดงจึงมีการเรียกเก็บค่าตอบแทนตามสภาพเศรษฐกิจและค่าของเงินในยุคนั้นๆ คือ เริ่มมีการว่าจ้างด้วยค่าตอบแทนเพียง 200- 500 บาทต่อคืน และในช่วงที่หมอลำกลอนเป็นที่นิยมมากที่สุดค่าตอบแทนหรือค่าว่าจ้างอยู่ที่ประมาณ 25,000 -50,000 บาทต่อคืน ทั้งนี้ค่าตอบแทนของหมอลำกลอนจะประมาณจากความนิยมและชื่อเสียงในตัวหมอลำท่านนั้น ๆ

ภาพที่ 67 ศิลปินหมอลำกลอนสำนักงานข้างวัดมัชฌิมาวาส ขณะแสดงงานทุ่งศรีเมืองจังหวัดอุดรธานี ลักษณะเวทีจะตกแต่งด้วยกระดาษแก้วสีต่างๆ

ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

ถ่ายภาพเมื่อ 4 ธันวาคม 2550

4.3 การบูชาครูของหมอลำกลอน

โดยปกติแล้วหมอลำทุกประเภทต้องมีการไหว้ครูก่อนทำการแสดงทุกครั้ง ศิลปะการแสดง เพลงร้องพื้นบ้าน “หมอลำกลอน” ในจังหวัดอุตรธานี ก่อนเริ่มการแสดง ผู้แสดงซึ่งหมายถึง “ผู้ลำ” หรือ “หมอลำ” จะแต่งหน้าทาแป้ง แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าพื้นเมืองก่อนขึ้นเวที “หมอลำ” จะทำพิธีบูชาครูบาอาจารย์ก่อนการแสดงหรือเรียกว่า “ไหว้ครู” หรือ “ยกคาย้อ” ซึ่งคำว่า “คาย” หมายถึง สิ่งของสำหรับประกอบพิธีไหว้ครูรวมกันแล้ว เรียกว่า “เครื่องคาย” ประกอบด้วย

1. ดอกไม้	5	คู่
2. เทียนเหลือง เล่มเล็ก	5	คู่
3. เทียนเล่มบาท	2	คู่
4. แป้ง, กระจก, หวี	1	ชุด
5. ผ้าขาว, ผ้าเช็ดหน้า	1	วา
6. ไข่ดิบ	1	ฟอง
7. เหล้าก้อง (เหล้าขาว)	1	ขวด
8. ค่าคาย (เงิน)	20	บาท
9. ผ้าขาวม้า	1	ผืน
10. ผ้าถุง ที่ทอขึ้นใหม่	1	ผืน

การยกอ้อครูหรือการไหว้ครูของหมอลำแต่ละคนอาจจะไม่เหมือนกันทั้งหมด ไม่ว่าจะ เป็น “คาย” และ “ค่าคาย” หมายถึง เงินก้านลครู ขึ้นอยู่กับที่ครูบาหมอลำแต่ละคนกำหนดไว้ และแต่ละคนจะเอาเงินค่าคายมากกว่าที่กำหนดนั้นไม่ได้ เพราะหมอลำแต่ละคนจะถือว่า ผิดครู¹¹

¹¹ สัมภาษณ์ ทองเจริญ ดาเหล่า, ศิลปินหมอลำ, 23 กรกฎาคม 2552.

ภาพที่ 68 คาย้อหรือเครื่องบูชาครูของหมอลำกลอน
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

ภาพที่ 69 การทำพิธีไหว้ครูของหมอลำยุภาพร สายลมเย็น
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

หลังจากเสร็จสิ้นพิธีไหว้ครู หรือ “ยกอ้อ ยอครู” แล้ว “หมอลำ” จะขึ้นเวทีเพื่อทำการแสดง และก่อนการแสดงจะพนมมือตั้งจิตอธิษฐานถึงพระครูบาอาจารย์ แล้วยกเหนือหัว ลูบตามเส้นผมลงด้านหลัง และจะทำเช่นเดียวกันนี้หลังจากที่เสร็จสิ้นการขับลำ¹²

การร้องเพลงพื้นบ้าน “หมอลำกลอน” มีองค์ประกอบสำคัญอยู่ 2 ประการ คือ หมอลำกับหมอแคน เมื่อหมอลำร้องเพลงพื้นบ้าน (ร้องหมอลำ) หมอแคนก็จะเป่าแคนตลอดตามไปพร้อมๆ กัน ดังนั้น หมอลำส่วนใหญ่จึงมักจะมีหมอแคนคู่ใจ เพราะหมอแคนแต่ละคนนั้นเสียงแคนก็จะมีเสียงดังแตกต่างกันออกไป “หมอลำคู่กับหมอแคน” การร้องหมอลำจึงจะดำเนินไปด้วยดีและประทับใจผู้ชม ในขณะที่หมอลำกับหมอแคนต่างทำหน้าที่ของตนเองนั้น ถ้าหมอลำฝ่ายชายร้อง หมอลำฝ่ายหญิงก็จะเป็นผู้พ้อง หรือถ้าหมอลำฝ่ายหญิงร้อง หมอลำฝ่ายชายก็เป็นผู้พ้องเช่นกัน ซึ่งลีลาท่าพ้องนั้นก็ไม่ได้กำหนดไว้ว่า จะต้องพ้องรำในท่าใด ขึ้นอยู่กับลีลาท่าทางที่หมอลำแต่ละคนเรียนรู้ฝึกฝนมา และจะนำไปใช้ในช่วงใดจึงจะเหมาะสม และประทับใจผู้ชม

¹² สัมภาษณ์ ยุภาพร สายลมเย็น, ศิลปินหมอลำ, 23 กรกฎาคม 2552.

4.4 ขนบธรรมเนียมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม

เมื่อจัดเตรียมร่างกายตามที่กำหนดแล้ว ผู้ล่า หรือ หมอล่า จะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมด้วยตนเอง คือ จะนั่งพับเพียบลงกับพื้นที่ยี่เตรียมไว้ จุดเทียน 1 คู่ ตั้งจิตอธิษฐานถึงครูบาอาจารย์ที่ได้สอนสั่ง กราบ 3 ครั้ง สนิทสนนที่แต่ละคนไว้ประจำคิดตัว ผู้หญิงวนซ้าย ผู้ชายวนขวา 3 รอบ แล้วยกครอบเหนือศรีษะ ยกเพื่อบูชาครูบาอาจารย์ก่อนการแสดง พิธีกรรม “การยกอ้อ ยอครู” ตามความเชื่อของหมอล่าจัดทำขึ้นเพื่อเป็นการรำลึกถึงคุณครูบาอาจารย์ที่ได้สั่งสอนเกี่ยวกับเรื่อง “ล่า” จนสามารถนำมาประยุกต์ใช้ประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้อย่างปกติสุข รวมทั้งยังเป็นการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจให้เกิดความฮึกเหิม สามารถได้ตอบกลอนล่ากับฝ่ายตรงข้ามได้โดยไม่ติดขัด คิดกลอนไหนก็จะได้ทะลุปรุโปร่งสมตั้งใจ¹³

ในการว่าจ้างทำการแสดงแต่ละครั้ง หมอล่าจะแจ้งรายละเอียดอุปกรณ์ที่ใช้ในการไหว้ครูให้กับเจ้าภาพ ล่วงหน้า เจ้าภาพจะจัดเตรียมค้ายอไว้ให้กับหมอล่าทั้งหมด เมื่อหมอล่าเดินทางมาถึงจะยกค้ายอให้กับหมอล่าเพื่อ ทำพิธี การวัดว่าค้ายอดีหรือไม่นั้นวัดได้จากความสำเร็จของการแสดงแต่ละครั้ง กล่าวคือ หากผู้ชมประทับใจมีเสียงปรบมือจำนวนมาก และจำนวนผู้ชมอยู่ชมการแสดงตลอดไม่กลับบ้านชมอย่างต่อเนื่อง จนขณะเสร็จสิ้นการแสดง ในระหว่างทำการแสดงสามารถได้ตอบกลอนล่ากับหมอล่าฝ่ายตรงข้าม ล่าได้ทันไหวทันพรึบนั้น หมายถึง ค้ายอดี ภาษาอีสานเรียกว่า “ค้ายอขึ้น” หลังจากสิ้นสุดการแสดงแล้วหมอล่าจำการลาครูหรือลาขันธ์ โดยจะมีคาถาหรือคำสูตรเพื่อใช้ในการนี้ ซึ่งก็จะต่างกันไปตามสูตรของหมอล่าแต่ละท่าน สิ่งของที่อยู่ในค้ายอจะถูกนำไปทำประโยชน์ต่าง ๆ เช่น ไข่ไก่นำไปให้แม่ไก่ฟัก ฐูปเทียนนำไปจุดไหว้พระ เงินค่าค้ายอให้นำไปทำบุญหรือซื้อของดับบาตร เป็นต้น หรืออีกประการหนึ่งถ้าหากเจ้าภาพต้องการที่จะเอาผ้าถุงหรือผ้าขาวม้าคืน ก็จะต้องทำการไถ่คืนด้วยเงิน 100 บาท¹⁴

หากพิจารณาถึงจุดประสงค์ของการไหว้ครูก็เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง ให้การแสดงหมอล่านั้นประสบความสำเร็จไม่มีอุปสรรค ศิลปินหมอล่าทั้งหลายเชื่อกันว่า ค้ายอนี้เป็นการเสริมบารมีมหาเสน่ห์ คือ ให้ผู้ชมชื่นชอบและประทับใจการแสดงของตนเอง

¹³ สัมภาษณ์ เทวี ฟ้าฮ่วน, ศิลปินหมอล่า, 23 กรกฎาคม 2552.

¹⁴ สัมภาษณ์ สว่างจิตร เชื้อหงษ์, ศิลปินหมอล่า, 23 กรกฎาคม 2552.

4.5 การแสดงหมอลำกลอน

โดยทั่วไปการแสดงแต่ละครั้งหมอลำจะมีลำดับการแสดง แบ่งออกเป็นช่วงๆ ซึ่งแต่ละช่วงการลำจะใช้คำว่า “ยก” เหมือนการชกมวย ซึ่งหมายถึงการต่อสู้ กล่าวคือหมอลำจะต่อสู้กันในเชิงกลอนไม่ใช่กำลังเหมือนนักมวย ขนบนิยม มีลำดับการแสดงประมาณ 21.00 น จนถึงเวลา 05.00 น. หรือแม่แต่รุ่งเช้าหรือฟ้าสว่างจึงเลิกทำการแสดง และสามารถรับงานแสดงได้ทั้งตอนเช้าและตอนค่ำ อีกทั้งสามารถตกลงเวลาในการทำการแสดงกับผู้ว่าจ้างได้ หมอลำกลอนมีวิธีการแสดงโดยแบ่งออกเป็น 5 ยก ตามลำดับต่อไปนี้

- ยกที่ 1 ลำไหว้ครู
- ยกที่ 2 ลำประกาศศรัทธา
- ยกที่ 3 ลำเกี่ยว
- ยกที่ 4 ลำทั่วไป (กลอนลำในเรื่องวรรณกรรม ศาสนา การศึกษา)
- ยกที่ 5 ลำลา

การลำยกที่ 1 ลำไหว้ครู

ลำกลอนไหว้ครู เป็นการลำทำนองทางสั้นและแนะนำตนเอง การลำในยกที่ 1 หมอลำที่ขึ้นลำก่อนจะลำกลอนไหว้ครูซึ่งเป็นกลอนที่หมอลำใช้ลำเพื่อเป็นการระลึกถึงพระคุณของครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้แก่ตน ตลอดจนไหว้คุณพระรัตนตรัย เทพยดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ให้หม่าคุ้มครองปกป้องตนให้พ้นจากภัยอันตราย ซึ่งถือเป็นกลอนลำกลอนแรกก่อนที่จะลำกลอนต่อๆ ไป

จุดมุ่งหมายในการลำกลอนไหว้ครูของหมอลำกลอน เพื่อเป็นการบูชาครูการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ตน โดยหมอลำมีความเชื่อว่าผู้มีพระคุณจะช่วยคุ้มครองตนเองให้แคล้วคลาดจากสิ่งไม่ดี ตลอดจนช่วยให้สามารถแสดงได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ไม่มีติดขัดใดๆ การลำไหว้ครูนี้โดยส่วนใหญ่หม่าจะให้หมอลำฝ่ายชายเป็นผู้ลำก่อน แล้วให้หมอลำฝ่ายหญิงลำทีหลัง เมื่อไหว้ครูเสร็จแล้วหมอลำแต่ละฝ่ายก็จะทำการแนะนำตนเองด้วยกลอนลำที่มีเนื้อหาให้ทราบว่าตนชื่ออะไร เป็นใคร มาจากไหน มีครอบครัวหรือยัง มีชื่อติดอย่างไร มีลักษณะเด่นตรงไหน ก็จะลำเพื่อนำเสนอกลอนลำของตนที่ได้เรียนมา ซึ่งหมอลำทั้งสองฝ่ายจะสลับกันลำในลักษณะเดียวกันนี้ บางครั้งก็จะมีรูปแบบการนำเสนอด้วยการสนทนาถามตอบกันระหว่างหมอลำฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ซึ่งใช้เวลาประมาณคนละ 30 นาที รวมเวลาในยกที่ 1 นี้ ประมาณ 1 ชั่วโมง

การพ้อนที่ปรากฏในยกนี้หอมลำฝ่ายชายและหอมลำฝ่ายหญิงมักจะพ้อนในท่าทางที่คล้ายคลึงกัน คือ เป็นเพียงการประนมมือไหว้ที่อก การชี้นิ้ว การวาดแขนขึ้นลงไปมาเช่นท่าพ้อนโบกคว่ำโบกหงาย ในขณะที่กำลังล่ำอยู่นั้นไม่นิยมพ้อนในขณะที่ขบร้องกลอนลำไหว้ครู เพียงแต่จะเคลื่อนที่ เคลื่อนไหวเล็กน้อยหรือยื่นย่อและยัดเข้า สะดุ้งตัวขึ้น และตบเท้าร่วมด้วยเพียงเท่านั้น

เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจนมากขึ้นว่ากลอนลำไหว้ครู ในยกที่ 1 มีเนื้อหาเป็นอย่างไร ผู้วิจัยจึงขอยกตัวอย่างกลอนลำไหว้ครูของหอมลำทองเจริญ ดาเหลาประกอบตัวอย่างการอธิบายดังนี้

ตัวอย่างกลอนลำไหว้ครู

สารุเคื้อข้าจักขอยกมือไหว้ถวายครูคุณท่าน
 ทั้งอาจารย์ผู้เฒ่าสอนสั่งให้สืออไว้หว่างเศียร
 เทียนขันห้าครูบาสอนบอก
 กับทั้งดวงดอกไม้บูชาอ่อนแอ
 ข้าจักแผนตัวข้าล่ำแสดงขันแข่ง
 เจริญมาเหม็ดทุกแห่งฝูงหมู่ครูทราน้ำให้มาค้ำช้อยชู
 ภูธรทำทั้งนางน้อยนาถขอให้มาช้อยค้ำล่ำขึ้นลิ้นเขา
 ข้าจักเอาโตไหว้ถวายธรรมทุกที่
 ในขณะมือนี่ลีล่ำแย่งแข่งขัน
 อ้อปองนั้นให้ตกแต่งเพียงพอ
 ข้าได้ยอขันยกใส่หัวตัวตัน
 มนต์เสน่หั้นนั้นขอท่านให้มาเหลื่อม
 ให้มาเทียมแทบเนื้ออย่าไกลข้างห่างเหิน
 ข้าจักเดินล่ำพ้อนบทกลอนให้ชี้ช้อย
 ครองอาจารย์แต่งไว้ให้เดิมตั้งแต่ตาม
 มีดอกไม้ช่วยสี่หวิผสม
 ทั้งแพวาได้แต่งเดิมเสริมขึ้น
 ขอให้อาคมคลิ่นหมองพระทัยไหลเหลื่อม
 ข้าจักเมี้ยนชาติข้าให้ล่ำแพ้แก่คน
 มนต์มวนหน้าวิชาครูควรคลาด
 เพ็นได้สอนสั่งให้คะล่ำได้สู้แนว

ขอให้แว่วไว้ล้าล้าล้ามีชื่อ
 จังวาคีนแลงมือประกอกรักจ่มเชิญ
 ข้าจักฮ้องเฮียกเอิ้นคุณแห่งพระปฐม
 ทั้งอินทร์พรหมอเทวดาให้ช่วยปองปุนป็อง
 ให้มาปองโตข้าปัญญาไว้ไหลแล่น
 คนอยู่ในแวนแคว้นให้เขาแน่นนับถือ
 ขอให้ลือชาลั่นเกินคนใน โลก
 การที่เขาเสียด่างให้ใส่ลง
 ขอให้มองนำเยียมอย่าไ้ลาป่าปล่อย
 เชิญมากั้งช้อยช้อยให้บังไว้อ่าหนี
 อย่าให้ตกต่ำด้อยเสียหน้าแก่เขา
 ทุกคำเช่าระลึกต่อครูบา
 ทางวิชาหมุ่มนต่มวนอ้อ
 ข้าได้ข้อมือกัมประทมทวยทอดใส่
 เสียงให้ใส่คั้งฆ้องทองห้าวป่าวเดิน
 สาธุสา ข้าจักฮ้องเฮียกเอิ้นวอนว่าสาธุการ
 มันหากมีครบสู่แนวแถวชั้น
 หุตานันขอทานให้แจ้งส่อง
 มือทั้งสองขอให้เป็นที่ปีได้บูชาแก้วหน่วยสาม
 ข้าจักล้าในพื้นสิแปลธรรมออกอ่าน
 ขออย่าเป็นมารไม้เวรไ้หม่มุณ
 ปุนเปงตั้งแกลงการลองเบ็ง
 ทางเทิงจดห้องฟ้าทางไ้แผ่นดิน
 วอนไปหมดทุกชั้นคลอดหมุ่มบุญทาน
 ขอให้มิเคชาเขื่อนแจ็งแสงกล้า
 อีกลัวหนึ่งขอให้ปัญญาข้า
 แว่วไว้แว้แมนแสนคนมาหมิ่นตัว
 ให้ถือข้อผู้เดียว ผู้เดียวให้ถือข้าผู้เดียว

ยกที่ 2 ลำประกาศศรัทธา

การลำประกาศศรัทธา เป็นการลำทางสั้นที่มีเนื้อหาบรรยายถึงคุณงามความดีของเจ้าภาพหรือผู้ว่าจ้าง ที่ได้จัดงานนั้นๆ แล้วว่าจ้างตนมาทำการแสดง อีกความหมายหนึ่งหมายถึงกลอนลำขอขอบคุณเจ้าภาพที่ให้การสนับสนุนที่ให้ศิลปินหมอลำมาทำการแสดง หมอลำฝ่ายชายและหมอลำฝ่ายหญิงจะสลับการลำขอขอบคุณหรือลำในกลอนประกาศศรัทธา จนครบกระบวนที่จัดเตรียมมา จากนั้นก็จะอธิบายพรรณนาถึงงานที่ตนมาร่วมนี้ว่าเป็นอย่างไร มีความเป็นมาอย่างไร มีวัตถุประสงค์อย่างไร และมีอานิสงค์หรือคุณประโยชน์อย่างไร ยกตัวอย่างเช่น หากงานนั้นเป็นงานทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้เสียชีวิตไปแล้ว หมอลำก็จะลำในกลอนส่งดวงวิญญาณ เล่าถึงการทำบุญไปถึงผู้ตายไป และลำกลอนเชิญดวงวิญญาณให้ผู้ตายรับรู้ในการทำบุญไปหา เช่นมีวัตถุประสงค์อย่างไร และมีอานิสงค์ผลบุญอย่างไร

รูปแบบการนำเสนอในยกนี้จะเป็นการถามตอบ เพื่อให้เกิดการประลองความรู้ที่หมอลำในแต่ละฝ่ายศึกษามา หากหมอลำฝ่ายใดหนึ่งไม่ได้ศึกษาหรือเตรียมกลอนลำมาก็จะเกิดการค้นกลอนสดเพื่อให้เรื่องดำเนินต่อไปได้ การถามตอบจะดำเนินไปเรื่อยๆ ตามแต่ประเด็นที่หมอลำจะตั้งหรือหยิบยกขึ้นมา การลำในยกนี้ใช้เวลาพอสมควรประมาณ 1-2 ชั่วโมงเนื่องจากยังเป็นช่วงหัวค่ำไม่ตึกมากกลุ่มผู้ชมมีทั้งคนแก่กลุ่มผู้และกลุ่มเยาวชนรวมอยู่ด้วย ลำยกนี้จึงเน้นที่จะให้ความรู้เป็นส่วนสำคัญที่สุด

การพ็อนในช่วงนี้ ก็ยังคงมีลักษณะคล้ายกันกับช่วงที่ผ่านมา คือ หมอลำฝ่ายและหมอลำฝ่ายหญิงจะพ็อนในลักษณะเดียวกันปรากฏเพียงการวาดมือไปมา การผายมือ การชี้นิ้วเป็นต้น การเคลื่อนไหวร่างกายในขณะที่กำลังลำก็ไม่มากนัก มีเพียงการยื่นมือยื่นเข้า สะดุ้งตัวขึ้นและตบเท้าร่วมด้วย แต่อีกฝ่ายหนึ่งที่ไม่ได้จะออกลีลาท่าทางการพ็อนที่มากขึ้น บางครั้งก็ทำให้สอดคล้องกับเรื่องที่กำลังลำอยู่ เช่น ลำถึงเรื่องนกก็จะกางแขนออกข้างลำตัวระดับไหล่เพื่อแสดงท่าทางที่คล้ายนกบิน เดี๋ยวไปมาไม่อยู่นิ่ง หรือกล่าวได้ว่าการลำยกนี้มีการเคลื่อนไหวร่างกายอย่างเห็นได้ชัด มีการเคลื่อนที่ไปมารอบทิศทาง

เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจนมากขึ้นว่ากลอนลำในยกที่ 2 กลอนลำประกาศศรัทธาว่ามีลักษณะเนื้อหาเป็นอย่างไร ผู้วิจัยจึงขอยกตัวอย่างกลอนลำประกาศศรัทธาของ หมอลำสว่างจิตร เชื้อหงส์ ประกอบตัวอย่างการอธิบายดังนี้

กลอนลำกระกาศศรัทธา

ละเมื่อนว่าเดือนายขึ้นฟังเคื้อท่านพ่อแม่ศรัทธา พอได้เวลาหมอลำขึ้นฮ้านขอบคุณทุกๆ ท่านที่ให้เกียรติหมอลำ กะซิชอแนะนำชื่อเสียงเสียงข่าวพวกผู้สาวหละพพผู้บ่าวที่มา่วนนำกัน ที่มาบอกให้ผมเตี้ยโสภให้แน้มยกมือขึ้นแกแแต่เตี้ยโสภแนด้ ขึ้นบ่อเตี้ยกะซิทนี่เมื่อนอนดอกท้าว ขึ้นเจ้าฟ้ากะเมื่อก่อนสะด้ ขึ้นได้เห็นของดีกะเอิ้นหมอลำแห่นขอบคุณเคื้อพ่อแม่ที่นั้งอยู่ในพาม ผู้จบๆามๆ นั้นเป็นแฟนไปนอขอบคุณอีกสองต่อผู้ที่บ้อทั้นมา ขอบคุณเคื้อศรัทธาจ้างผมมาเอ้ว ได้ออกมาตีแจ้ววาควาทศิลป์ ผู้บ่อเคยไต่ยิ่นเห็นตาเห็นหน้าตัวผู้ช่าชื่อว่าสว่างจิตร ขอบคุณเคื้ออมวล มิตรที่คอยเชียร์เอาไว้ เป็นจั่งได้กะบ่อให้เสียแแต่มีแแต่มีแรงเชียร์ บ่อเสียแแต่ดอกพ้อ เบ็งเอาสาให้ พอทรงสะมาดมาดเท่สูงก้าวเข้ายาว ลำกะบ่อฟ้าวาคเทียมเจียมตัว

พ้อเอี้ยพ้อหย่านแต่ฝัวหลงเมี้ยคอยเชียร์นำฮ้าน ผู้ศรัทธาท่านคอยฟังอีกก่อน คอบบ้อทั้นได้ ฮ้อนเสียงนั้นบ่อนวล เด็กจักหน้อยสว่างจิตระซิม้วนให้มันหมุนปานปุน ขอบพระคุณลุงอาอย่าชิ พากันฮ้อน เด็กๆ ขอนลำวาคศรัพันครสับซ้างเทียมแม่ หย่านแต่แก้ซั้นให้ไปหลงฮ้องจ่มหา บัดนี้ลำ ฟาดยาวชาวหาวาคกุลาพายถุงโต่งเตวเลวย้าย กายเมื่อก่ำสิพุมบ้านทง ลำวาคม้อนได้ดั่งไปหลง เกี่ยวเกี่ยวกัน นอกจากนั้นมาลำอิ่งสามหนอง กลองพิณสับขลุ่ยซอแคนไคร้ ผมลำได้ลำไปหลาย วาดลำบัดสาดโต่งโต้นเสียงโหย่นแสงดี ลำวาคหมี่กินเผ็งลำวาคเสียงกะเลิงเถิงเถิงเถิงเถิงลำวาคฟ้า สั้งน้องเสียงฮ่าวเฮินหนอง วาดๆวาคฮ้องชะนีฮ้ำหาฝัว โอ๊ยๆเสียงหละอยู่เถิงปลายไม้ นางนี่ให้แขน งอยยอยงา นางโมลาพรากซู้ควานนั้นส่งกำ หรือสิหล้าลำแบบเพลินจิต ผลิตมาพอแสงแข่งกันวันนี้ หมอลำคิมันต้องมีความรู้ศิษย์มีครูเตรียมไว้ทุกท่าประสาหยังช้ำเจ้าฮู้นนั้นกะบ่อสุข

ยกที่ 3 ลำเกี่ยว

การลำเกี่ยว คือ การลำด้วยกลอนลำที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความรักความพิศวาสยกนี้หมอลำ ฝ่ายชายจะเป็นผู้เริ่มต้นก่อนด้วยการชม โคมว่าฝ่ายหญิงมีความงามเป็นที่ถูกอกถูกใจต้องการที่จะ เป็นคู่ครองเป็นเจ้าของหรือถึงขั้นเป็นสามีภรรยากันการลำยกนี้เป็นการทำนองทางสั้นต่างชมความ สวยความหล่อ ความดีงามของกันและกัน โดยยกข้อดีข้อเด่นของตนมานำเสนอเพื่อให้ฝ่ายหญิง เกิดความคล้อยตามเมื่อฝ่ายหญิงได้ฟังเช่นนั้นก็ต้องขัดเงินแล้วว่ากลอนลำตอบโต้ไปด้วย ความเงินอาย บ่ายเบี่ยงไปตามสมควร จากนั้นฝ่ายชายก็จะแสดงความต้องการในตัวฝ่ายหญิง ด้วยการลำกลอนที่ว่าด้วยการโอ้โลมเข้าแห่ สองแง่สองง่าม มีความหมายไปในเชิงสังวาส ถึงตรงนี้ฝ่ายหญิงสามารถตอบกลอนไปได้ 2 ลักษณะ คือ ตอบในเชิงขัดเงินไม่เห็นด้วยหรือจะ ตอบตกลงเห็นด้วยตามอย่างที่ว่าฝ่ายชายว่ามาก็ได้แล้วแต่จะดำเนินเรื่องราวไป เมื่อเกี่ยวพาราสิกัน

ด้วยกลอนลำเป็นเวลาพอสมควรแล้วก็ต้องพ้องเพี้ยนกันเพื่อให้เป็นไปตามเนื้อเรื่องที่ดำเนินมา การพ้องเพี้ยนในลักษณะนี้จะใช้เวลาไม่มากนักใช้เวลาประมาณ 5-10 นาที

การพ้องเพี้ยน หมายถึง การพ้องที่แสดงถึงเจตนาของฝ่ายชายที่หมายจะเข้าไปถึงตัวฝ่ายหญิงให้ได้มากที่สุด เพื่อฉวยโอกาสชวนลามจับเนื้อต้องตัวฝ่ายหญิง ตลอดจนบุกรุกจับต้องของสงวนฝ่ายหญิง ซึ่งฝ่ายหญิงก็ต้องหลีกเลี่ยง ปัดป้องซึ่งเป็นทำหนึ่ในการพ้องเพี้ยนของหมอลำ เพื่อใช้ในการเอาตัวเองให้รอดพ้นจากการล่วงเกินดังกล่าว

เมื่อการพ้องเพี้ยนสิ้นสุดลง ก็จะเริ่มลำแก้กลอนกันใหม่อีกครั้ง หมอลำอาจจะใช้ทำนองลำทางยาว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและข้อตกลงของตัวหมอลำ ซึ่งการลำในอดีตรหมอลำกลอนจะลำโต้ตอบกันโดยเอาชนะฝ่ายตรงข้ามเมื่อฝ่ายใดแพ้หรือแก้กลอนไม่ได้จะอับอายจนกระโดดจากเวทีแสดงกลับไป¹⁵ อีกทั้งผู้ชมหมอลำกลอนจะตั้งใจชมการแสดงอย่างมากและจะเชียร์หมอลำแต่ละฝ่ายว่าจะแก้กลอนลำกันได้อย่างไร แต่ในสมัยปัจจุบันหมอลำกลอนจะตกลงกันว่าจะลำไปในลักษณะใดเพื่อให้เกิดการไพเราะถูกใจผู้ชมและผู้ว่าจ้าง จากการลำทำนองทางยาวจะเปลี่ยนเป็นทำนองลำทางเตี้ย ซึ่งเนื้อหายังคงอยู่ในเรื่องของความรัก ความพิศวาสอีกเช่นเดิม แล้วตอนท้ายของทำนองลำเตี้ยนี้หมอลำอาจจะพ้องเพี้ยนกันอีกครั้งก็ได้หรืออาจจะไม่พ้องก็ได้ กระบวนการแสดงดังที่ได้กล่าวมานี้ ถือเป็น “1 ลง” เมื่อสิ้นสุดการลำลงที่ 1 แล้ว ก็จะกลับไปเริ่มต้นตั้งลำทางสั้น มาเป็นการพ้องเพี้ยน ลำทางยาวและลำเตี้ย อย่างนี้ไปเรื่อย ๆ ซึ่งแต่ละคืนที่ทำการแสดงนั้นจะแสดงประมาณ 3-4 ลง หรือมากกว่านั้นก็ได้ขึ้นอยู่กับเวลาในการแสดง และข้อตกลงกับเจ้าภาพ

อนึ่งหมอลำอาจจะดูสถานการณ์ว่าผู้ชมในงานแสดงนั้น ๆ มีความรู้สึกอย่างไรเหตุการณ์ในงานนั้นเป็นอย่างไรหมอลำก็อาจจะปรับการแสดงของตนเองก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์

เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจนมากขึ้นว่ากลอนลำในยกที่ 3 กลอนลำเพี้ยนมีลักษณะเนื้อหาเป็นอย่างไร ผู้วิจัยจึงขอยกตัวอย่างกลอนลำเพี้ยนของหมอลำบุญช่วง เด่นดวงประกอบตัวอย่าง การอธิบายดังนี้

¹⁵ สัมภาษณ์ เทวี ฟ้าฮ่วน, ศิลปินหมอลำ, 23 กรกฎาคม 2552.

กลอนลำเกี้ยว

ใหม่ ๆ เอี้ยแก้วอายใหม่ ไผ่อยากเป็นเมียใหญ่ ให้สร้างแต่ความดี ทางวาจิกี่ไผ่เรา
พูดเพราะเหมาะหู บ่ออีลูกกั๊ง ผัวสิฟังแต่ความดี บ่อมีลี้มีช่อนไปนอนค้าง

ฟังนางเกี้ยว สิลำเกี้ยวโน้มเหนียว เบ็ดเตล็ดภาคเกี้ยว ลำเอี้ยเอี้ยเสียง เจ้าเหลืองหล่าง
เจ้าผู้เลวคั้งบาง ลูกกะโต้นคือสิโคง คิ้วกะกอมโล้งโค้งทรงเจ้าแม่นาย เจ้าหลายหลายกะเจ้า
หลายหลาย เจ้าผู้สูงบางยายเจ้าผู้ท้ายเรือช่วง บุญอนางบ่อกว้างบ่อมีได้เฮ็ดผัว เจ้าตัวเดียวโองโองพุง
ปลากด ตดออกคือสิหอมคั้งน้ำมันจันทน์คู่ เจ้าหลุบหลู่หลากอกยาใหญ่ ไผ่สิเข้าอยู่ช่อนไปนอนกร่วม
ส่วนหมอน คนจี้หรัยคือนางหรือเจ้าบ่ออยากช่อน เจ้าผู้ต่อนทองแดง เจ้าผู้แสงดาหลานวาดวง คือ
แแต่มีเสียงกะแสมเสียงฮ้อง เสียงลำเจ้ากะม่วน หน้ากะนวลเข้าแปงแปลงแก้วแห่งคือ คนดำๆ
ชื่อหลื่อคือคั้ง บ.ช. ชายบ่อพอเอาเทียนหย่านเก่ากายชั้นบ่อพี เห็นว่าคำจี้หลี่ คือนางอย่าฟ้าวนาย
อย่าฟ้าวนายหลีกเว้น เวรสิต้องเมื่อลุน บุญน่องน้อยอยากขอส่วนสมภาค หรือสงสารนางผู้เหนียว
วอนกลอนเกี้ยว หรือบ่อเหลือยแลซ้ซ้งนางเปิดหน้าย โอ้ยพีเอี้ย แน่วพินั้นเชื่อนาย นางนี้เชื่อไพร่ฟ้า
บ่อสมหน้าท่านขุน บุญน่องน้อยสมการบางตำ จังได้คำจี้หลี่คือผีปั้นหลุมมือ ไกลกันตั้งหมิ่นต่อแต่
อยากเกี้ยวความรัก ความสมัครใจมีจั้งเหนียวกลอนวอนด้าน กิดเบ็งเด้อ แต่นิทานในเรื่องขุนทิง
คราวก่อน เอาชะนี่เข้าช่อน นอนข้างเฮ็ดเมีย แน่วชาติเชื้อสัตว์ปานางนี้ ขุนทิงยังเอาเทียนส่วนนอน
คุณพี กิดเบ็งคี่ ตั้งแต่หมู่แต่หมา เพินยังอดสาเสียง เวียงจันทรฮ้างกะยังครองขึ้นใหม่ หอพระไตร
พระแก้วกะยังสร้างใหม่แทน อยู่คนละต่างแคว้นจินแจกแม่ไป กะยังเอาคนไทยส่วนเสียงเสียงช่อน
คนคือหล่อนเป็นไทยลูกไพร่ ชายเป็นหยังจั้งสิบ่ออยากได้ ไปนอนช่อนส่วนหมอน มันสิเย้นและ
ฮ้อนลงเบ็งเป็นหยังชาย ลางเทื่อบุญนางมี สิสูงศรีพากว้าง หรือหย่านคนเข้าท้วง นิทานชั้นบ่อพี
ว่าพีชายผู้ดี มาเอาเมียจี้หรัย อายบ้านเพินหยัน เป็นจั้งชั้นบ่อคุณพีหมอลำ แต่กาดำยังได้ลงเทียม
หงบลองลอยวงกว้าง มันบ่อขวงคือบันคันชายฝิ่น แน่วฟ้าจันอิไปบ่อสมฟ้าวาสะลิน โอ้ยคุณพีแม่
สิคั้นแล้วคั้น คั้นคั้นนำชาย กะบ่อมีหวังชา เบ็งนางพอดี้ ชายบ่อยินดีช้านานางโน้มเหนียว
ชายบ่อเหลือยเบ็งหน้าซ้งน่องหน้ายแห่ง จังแมนแก้ง แหนงหน้ายซ้งนาง เจ้าผู้หางดาคำผู้จั้งใจ
สิสมเจ้า เจ้าผู้ลาคั้งส่วย ตัดผมจอนมาเปิดไว้ทางงอน อิहांใครสิได้ช่อนนอนร่วมส่วนเสียง เจ้าเพียง
เหลียง ผู้สาวตายเบ็ดเมืองนำเจ้าเป็นล่าว ไผ่เด้นอ สิได้เห็นอ่าวน้ำนำเจ้าบ่าวพีชาย ไผ่เด้นอสิได้เห็น
อันนั้นอาย บักโต้นตั้งซิงกิโล บุญหัวโตคั้นเห็นหลดสิบัง โพนพื่อน แม่ไผ่ขอสิได้นอนในมุ้งนำชาย
เทียมอย่างแม่ไผ่ขอสิได้คอกะทำงานของอ้ายบ่าวพีชาย แม่ไผ่ขอสิได้บายแล้วคั้น ปั้นเนียงคอกะปอม
ไผ่เด้นอ สิได้ชายไปคอกมกล่อมนอนคือว่า เอากะเอาเป็นหยังพีคั้นเจ้าเอาทับนาง หรือเจ้าหย่านฟ้าผ่า
หย่านท่ากินชั้นบ่อ คั้นเอา น่องกล่อมสอง ไสสอง ทำให้น้องนี้บ่นแต่นำอาย

ยกที่ 4 ลำทั่วไป

การลำทั่วไปเป็นการลำด้วยกลอนลำที่มีเนื้อหาหลากหลาย เช่น วรรณกรรม ศาสนา การศึกษา กลอนวิชาการ เป็นต้น การลำในยกนี้จะเป็นการลำเพื่อประชันความสามารถทาง ภูมิปัญญากัน โดยมีลักษณะฝ่ายหนึ่งถามฝ่ายหนึ่งตอบ กลอนลำที่หมอลำนำมาลำในยกนี้จะให้ คุณค่าในด้านต่าง ๆ มากมาย เช่น เรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น สิ่งหนึ่งที่มักปรากฏในกลอนลำของหมอลำ คือ กลอนลำที่หมอลำมานั้นมักจะไม่ให้จบ ในกลอนของตน กล่าวคือ หมอลำจะลำเรื่องราวบางเรื่องเป็นการเล่าเรื่องแสดงภูมิปัญญาของตน ออกมา แล้วจะหยุดถามคู่ลำว่ารู้เรื่องนี้หรือไม่ ถ้ารู้ก็ขอให้ลำต่อเรื่องให้ได้ ถ้าลำไม่ได้ถือว่ายังเป็น หมอลำที่อ่อนหัดเรียนยังไม่ถึง และจะได้รับการโห่จากผู้ฟังว่าไม่มีความสามารถพอ การลำ ในลักษณะนี้ถือเป็นการสร้างความสนใจแก่ผู้ฟัง เป็นการสร้างเรื่องสร้างสถานการณ์ให้ผู้ฟังเกิด ความอยากรู้อยากฟังต่อไป โดยผู้ฟังจะตั้งใจฟังและจะคอยดูว่าคู่ลำของหมอลำฝ่ายชายจะมีกลอน ลำแก้ไหนหรือเชี่ยวชาญการแสดงหมอลำมากน้อยอย่างไร ถ้าหากหมอลำฝ่ายหญิงหรือคู่ลำในครั้ง นั้นสามารถตอบกลอนลำได้เป็นอย่างดี จะถือว่าเป็นหมอลำที่เชี่ยวชาญการแสดงผู้ฟังจะเกิดความ ประทับใจและยกย่องว่าลำดี สามารถแก้ลำคู่ลำได้เป็นอย่างดี

ทำให้หมอลำคนนั้นได้รับความนิยมมากขึ้น เมื่อลำตอบคู่ลำแล้วก็จะลำในเนื้อหาอื่นที่ตน รู้แล้วก็ถามต่อไป จะลำสลับกันในลักษณะนี้ไปเรื่อย ๆ จนเห็นว่าใช้เวลามากพอที่จะเปลี่ยนเข้าสู่ การลำในยกต่อไปการลำในยกที่ 5 โดยทั่วไปหมอลำจะต้องมีการปรึกษาหารือกันก่อนขึ้นเวที เพราะจะทำให้สามารถคิดกลอนที่จะใช้แก้กลอนคู่ลำได้ จะทำให้ไม่ติดขัดและเสียหน้า

ทำนองที่ใช้ลำในยกนี้พบว่ามีทั้งลำทางสั้นและลำทางยาวผสมผสานกันไปตามแต่ที่หมอลำ จัดเตรียมกันมาการฟ้อนในยกนี้จะดกท่าทางไปตามเนื้อหาของกลอนลำ เช่น ยกมือ ม้วนมือ ซี่นิ้ว พรหมมือ ยกขา หรือสุ่มตีบทบาทของตนตามตัวละครที่ใช้กลอนลำนิทานต่างๆ ที่กำหนดขึ้น เช่น กลอนผาแดงนางไอ่ ชูลูนางอ้าว การะเกด เป็นต้น

เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจนมากขึ้นว่ากลอนลำในยกที่ 4 กลอนลำทั่วไปมีลักษณะ เนื้อหาเป็นอย่างไร ผู้วิจัยจึงขอยกตัวอย่างกลอนลำทั่วไปของหมอลำ ทองเจริญ ดาเหลา ประกอบ ตัวอย่าง การอธิบายดังนี้

กลอนลำ “ท่องเที่ยวไทย”

แป้นแวน เอี้ยแก้มน้องแป้นแวน เมืองอุดร ขอนแก่น หนองหาร หนองคาย เชียงแสน
 เชียงราย เชียงใหม่ เชียงตุง เชียงรุ่ง เชียงของ พระตะบอง พนมเปญ หาเอาเอ็น เทียงฮู ยู๋เข้าได้หว่าง
 ขาให้มันเหลือแต่ไข่ห้า ไปหาลำของใหญ่สุดใจได้... โอยละนอ...

ตกปีการท่องเที่ยว ออกเที่ยวสัญจร ไปหาชุมชนครทั่วแดนในแคว้น ไปสุดแดนเหนือได้
 ตะวันตก ตะวันออก บอกว่าเกลี้ยงแอ่งแสงแขวงด้าวอ่าวไกล เที่ยวชอกไข่ไปทั่วไทยแลนด์ ไปให้
 ไกลสุดแดนทั่วไปไทยแลนด์ ไปหากินห้าตีหมึกคนนำเน่ จักหน้อยแก่แล้วเฒ่าตายค้ำห่างหนิตกปีนี้
 ลีอกเที่ยวเดินจน ทักษาศึกษา ใฝ่หาความรู้ ไปหาคุณเล่นพาเอ็นนำเที่ยว บ่อเกี่ยวความยากหู่ทาง
 บ้านเขตได้ ลีขึ้นเหนือล่องใต้ หรือเที่ยวเมืองหลวง ควงอิหนูพวงว่องคร่งหลายเหลือล้ำ ไปหาคำ
 หาเล่นเอาเอ็นลงแย่ มันหลดคัคคะแหมม เกิดมาในชาตินี้สนุกสี่กะแม่นคน เที่ยวชอกคั้นหาเบ็งของดี
 ปูชะนียสถานแห่งโบราณพร้อม ผู้สาวคอมตามร้านอาหารต้องสั่ง นั่งกินเบียร์แล้วจู้ยคุยเล่นป่วนหม
 แต่อยากไปถูกตี้มพวกท่าชายหมี เอาของดีปีนเสาฝากเมียนำพร้อม ลีอกรอมหมองใหม่เสียใจ
 อุกอ้ง ไผชอบเล่นสูหนั่งระหวังเอดส์โรคร้าย ตามถีบจีเฝ้า เที่ยวบ่อได้โสกรเศร้าอัสเรสิ จีสิสสัน
 เออร์แวน เล่นเร็วปานฟ้า บักสิงพาหื้อหอยเล็ดล่อง ผมไปเที่ยงเมืองหลวง เข้าไปไหว้พระแก้ว
 เห็นแล้วชื่นใจ พระแก้วได้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พระอินทรานรมิตหล่อหลอมครวณัน มะณีโชติ 7 ชั้น
 ลีเชียวเหลือองสอง ขอให้เพิ่นคุ้มครอง ก็จั่งได้ออกเที่ยวเหลือวข้องส่งฮามิติกรมระฟ้า คาระดาช
 ยนต์ยานปานว่าเมืองสวรรค์กลิ่นกรอมองแล้ว เป็นเมืองทองเมืองแก้วนครหลวงกรุงเทพ พอสังเขป
 เรียบร้อยเดินหน้าบ่ถอย อยากเห็นสาวช้าน้อยให้ไปเที่ยวไฮเทค กันอยากเด็กของดีเพชรบุรี
 หนาแน่น ไปบางแสงบางปิ้ง ผู้หญิงหลายท่ายล่ำม ใสชุดลงอาบน้ำ งามฮ้ายกว่าเขียน นุ่งลีนน้อย
 เขียนๆ เขียนฮัดสิงโต บักแดงโมสองรอนสวดปานโพนน้อย เขาว่าหอยในสันของกินผู้ใหญ่
 จักฝรั่งจักไทย เล่นดินทรายว่ายนน้ำ หงายท้องส่งดูอันนั้นแตกผู้ยู่เป็นคู่ไปมัน พักยาถือกันฝั่งทะเล
 เซซัง จนได้หลงเสียงฮ้องบักทองไปได้เที่ยว ขึ้นไปชมเขาเขียว หาคูสัตว์สิ่งเนื้อเสื่อข้างบ่างชะนี
 ออกจากหมีข้ามใส่พนมเปญ หาเอาเอ็นแทงสูหมู่ชะแมร์แหหรี ปูชะนียสถานพร้อมนครวัดอัสจรรย์
 ไปสะตริง สะตางเบ็งทรายไหลแล้ง แยกไปถ้ำเมืองแก้วโขงอน โสจินทร์ซิติห้าตีเบ็งของ
 อยากเห็นหยังที่น้องต้องไปเที่ยวเหลือวคูไปวัดภูโพรามอยู่เมืองลาวได้ เบ็งน้ำโดนตกแก่งแสงหลาย
 ฮ้ายที่ เขาเอ็นแก่งลี้ยี่คอนพระเพ็งกะเอ็นบักเริญได้เที่ยวไป เที่ยวญวนเหนือ ยานได้ไปสอดซานอย
 ฟองสาสิภูขนท่งไหหินตั้ง ใสเวียงจันท์พันพร้าว เมืองลาวเกาะท่า ขึ้นไปเมืองน้ำหาหลวง
 พระบางหว่างเวียงเท่งน้ำแม่โขงเกาะเลียมซัง เชียงใหม่ เชียงตุง กุงเชียงแสง เชียงรายถ่ายไปเชียงรุ่ง
 เมืองสิบสองปันนาพูนคุณหมิงเขตถิ่น เบ็งกำแพงเมืองจีน ทางใหญ่ยาวคดโค้ง วงอ้อมฮ้อมเขา

แต่สมัยพระเจ้าจื้อว่าจิ้นซี เป็นของดีโบราณสิ่งอัศจรรย์พร้อม พระจิ้นซีได้สร้างทางเขาถ้ำถันแม่น้ำโขงขีดขั้นต้นทางระหว่างแดน ตกเข้าแคลนแดนด่านพยับเมืองหงษาอะดีสี่สาวเมียนมาร์หรือว่าเมืองพมานามเดิมเขาว่า โงเข้ามา ถ้าพื้นที่ข้ามฝั่งไทย เปิดให้ไน้เข้า เชียงใหม่ลำปาง พระนางจามเทวีสร้างเมืองแถวนี้ ลำพูนพร้อมดินแดนพระรอด โบราณว่าพระรอด พระนางมาทอดแล้วเลยสร้างแต่งเมือง มาแต่เบื้องเมืองเก่าลพบุรี นางเป็นจอมกษัตริย์ตรีเหล่ามีบุญล้น อยากเห็นคนขาวเกลี้ยงไปเมืองเชียงใหม่ รูปร่างขาวปานไข อันนั้นสวดใจโก้ไอ้น้อยกะบ่อปาน ปาดติโทสั่งมาโศคแพ้นอของไผ่น้อ ๆ

เมืองเอี้ยเมือง เมืองอุดรค่ายบักแข็งไพล้มแบ่งแดนแถว แถวชำทอง ชำเหนือ ฟองสาดี ภูขุน น้ำริมซิมไหลโงลงไปบึงกาฬ น้ำกำสงคราม น้ำยามหนองหาร อู้งการ ธาตุพนม พระบรมสัตถา กัสปะนำมา แต่กุสินาราช อยู่ปากฟ้าเพิ่น อยู่ชมพู่พัน

ตกเข้ามาปีการท่องเที่ยว ชวนเอาพวกเอาเสี้ยว เพื่อนยากฝากตายไปบ่อหน้อยบ่อหลาย พอดีเต็มรด หยั่งกะแซว ๆ ทดออกเที่ยวเหลือวดู อยากเห็นผา เห็นภู เมืองเลยเดินต่ำ มีผาขาวผากำ ร้อยถ้ำพันสู ให้พากันไปคุดหนองหินสั้นห้วง ต่อจากนั้นกะลวงด้านซ้ายปลายแดน ไหว้ธาตุนครีสอง แนนหรือศรีสงฮัก ไปหาเที่ยวคัก ๆ อะเมซิ่งหมอลำ อยากเห็นคนผิวดำอยู่กาพทวีป ไปสุดที่เขตดิน ดินไกล เที่ยวตั้งแต่เมืองไทยบ่อฮิดหยังจ๊กอย่าง มีวัดตุตต่าง ๆ ของเก่าโบราณ ภาคอีสานภาคเหนือ ภาคใต้ มีภูเขาป่าไม้ไม้ตัก ตกเหว นั่งจับรถรีบเร็วดูธรรมชาติไปเบิ่งหอบปราสาทอยู่เมืองพิมาย ออกจากนั้นกะไปเขาพนมรุ้ง ต่อจากนั้นกะมุ่งใส่เขาพระวิหาร เป็นวัตถุโบราณอยู่ศรีสะเกษ ค้นอยากเห็นผีเผดอยู่เวจี อยากเห็นคนบ่อดีให้ไปเบิ่งในคุก อยากเห็นจี้ทุกข์ให้ไปเบิ่งขอทาน ค้นเจ้าได้หลายให้เจ้าเอาลูกไก่ อยากเห็นคนท่าใหญ่ คิ้วร้ายในหนัง อยากมีชื่อเสียงดังให้เจ้าเป็นนักร้อง อยากเห็นหน้าพี่น้องให้ทันเยี่ยมมันยาม ค้นอยากเห็นคนงามเบิ่งเอา ฤทธิ์พิย์ อยากเห็นของในซิบ ให้มาเบิ่งนำผม ชื่อพันวาขุนกลมหลานชายปู่พิมพ์ เข้าแต่ปากน้ำจิม สู้สู้สู้ อยากเห็นแก๊งลี้ผีไปทางลาวได้ มีต้นไม้มะณีโคตรก็เห็น เทียมเองพนมเปญไปคุดนครวัด อยากเห็นสวนบักนัดให้ไปเบิ่งเมืองกาญจน์ อยากเห็นส้มเขียวหวานให้ไปเบิ่งบางมด อยากเห็นคนใจคดให้ไปเบิ่งดินศาล อยากเห็นอันธพาลเบิ่งเอาเมาเหล้า อยากเห็นคนโศกเศร้า เป็นหนี้ ธ.ก.ส. อยากเห็นคนสอพลอ เบิ่งเอาทะเลาะ อยากเห็นคนเลี้ยงแพะให้ไปเบิ่งซาอุ อยากเห็นคนสี่ตุ้ เบิ่งเอากะหรี อยากเห็นคนจี้ดี ให้เบิ่งกินเบิ่งทาน ค้นอยากเห็นทหารเบิ่งเอากองทัพ อยากเห็นค่านับให้เป็นใหญ่เป็นโต ไปเที่ยวเมืองยะโสเบิ่งบันไฟหมื่น อยากเห็นคนดีลั่นเบิ่งความอิจฉา อยากเห็นวัดเห็นวาจำศีลอย่าขาด อยากเห็นสอพระบาทไปสระบุรี อยากเห็นดอนเจดีย์ นเรศวรชนช้างบ่อต้องเดินต้อง่างทางรถก็ดี ไปสุพรรณบุรี เมืองคนใจกล้า ค้นอยากเห็นคนป่าข่าผีตอเหลืองให้เจ้าขึ้นไปเมืองอำเภอมะสอ อยากเห็นยอดวีระกษัตริย์ตรี เชิญเจ้าไปเบิ่งตี้ยาโมโคราช อยากเห็นน้ำโตนตาดีให้ไปเบิ่งแม่กลาง

ไปจังหวัดลำปางเบิ่งเอารถม้า ไผ่อยากเห็นเมืองท่าไปชลบุรี อยากเห็นต้นลำชีให้ไปเบิ่งอ้อ้อย
 อยากเห็นฝักง่อก้อยอยู่ภูเขาควย คั่นอยากเห็นคนสวยเชียงรายหลายโผด อยากเห็นคนติดโทษให้
 ไปเบิ่งบางขวาง คั่นอยากเห็นเมืองหลวงให้เจ้าไปกรุงเทพ ไผ่อยากเห็นผาแต้มไปอำเภอโขงเจียม
 อยากเห็นสวนกระเทียมไปศรีสะเกษ ไปสุดเขต เบิ่งเขาพระวิหาร อยากเห็นธาตุอู้งการอยู่ภูกำพร้าว
 พวกไทยเฮาเอ็นว่าธาตุพนม อยากเห็นธาตุเชิงชุมสอยพระพุทธรเจ้า อยู่สกลเมืองเก่าริมฝั่งหนองหาร
 ไผ่อยากเห็นสะพานหนองคายไปเบิ่ง เหลียวไปสูงกึ่งเค็ง ข้ามฝั่งเวียงจันทร์เป็นสะพานสำคัญชื่อ
 มิตรภาพ อยากมีโชคมีลาภ ให้มันกินปั้นทาน อยากเห็นหม้อโบราณบ้านเชียงเก่าแก่ ให้เจ้าไปเบิ่ง
 แนน้อยเมืองอุดร อยากเห็นฮูจอนฟอนบ่อยากบ่อยาก มันอยู่ละถ้าตากแม่ย่าแม่ยิง เบิ่งจ้งหนึ่งคือปิง
 รักษาปากอ่าว มันคือกับปิงค่าอยู่หั้นพอดิ คั่นไผ่อยากเห็นหีให้มาหาพ่อแก่ นำหมอลำโตแม่ผู้นี้กะ
 มี ให้คนเบิ่งแน่ตีสี่เป็นจริงหรือบ่

ยกที่ 5 ลำลา

เมื่อการแสดงดำเนินมาถึงตอนท้ายของการแสดง ก่อนที่จะสิ้นสุดยุติการแสดงหมอลำ
 จะต้องลำลา เพื่อเป็นการบอกกล่าวแก่ผู้ชมผู้ฟังว่าการแสดงกำลังจะสิ้นสุดลง ช่วงเวลาการลำใน
 ยกนี้จะเป็นช่วงเวลาทีโกล้วสว่างหรือตามเวลาการว่าจ้างในสัญญาการตกลงกับเจ้าภาพ ในช่วงนี้หมอลำ
 จะใช้กลอนลำในทำนองลำทางยาว ซึ่งเป็นกลอนลำที่มีความช้า อ่อนโยน มีการเอื้อนเสียงให้เกิด
 ความไพเราะจับใจผู้ฟัง นอกจากนี้เนื้อหาบางส่วนยังแสดงออกถึงการลาจากกันของคู่ลำแสดง
 ความอาลัยอาวรณ์ต่อคู่ลำ ซึ่งเปรียบเสมือนการที่จะต้องพลัดพรากคู่รักของตน อีกทั้งยังกล่าว
 ขอบคุณเจ้าภาพและผู้ชมที่ให้การสนับสนุนหมอลำในครั้งนี้ โดยหมอลำฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะ
 ผลัดเปลี่ยนกันลำ และจะจบการลำในช่วงสุดท้ายด้วยการลำเดี่ยว เพื่อเปลี่ยนจังหวะของการลำจาก
 กลอนลำทางยาวให้เป็นจังหวะเร็วขึ้น เพื่อกระตุ้นให้ผู้ชมให้รู้สึกสดชื่นกระปี้กระเป่า ในช่วงนี้ผู้ชม
 ส่วนมากจะพอรำสนุกสนานพร้อมกับการลำของหมอลำ หมอลำจะเชิญชวนให้ผู้ชมร่วมพอรำ
 ไปพร้อมกันอย่างสนุกสนาน สุดท้ายหมอลำจะอวยพรโดยใช้กลอนลำที่มีเนื้อหาที่ผู้ฟังเกิดความ
 เสียหาย คิดถึงอยากจะทำมาแสดงอีกครั้ง

เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจนมากขึ้นว่ากลอนลำในยกที่ 4 กลอนลำลามีลักษณะ
 เนื้อหาเป็นอย่างไร ผู้วิจัยจึงขอยกตัวอย่างกลอนลำลา ของหมอลำ บุญช่วง เต็นดวง ประกอบ
 ตัวอย่าง การอธิบายดังนี้

กลอนลำลา ทำนองลำทางยาว

ฟ้าเอ๋ยฟ้ามีดคี้ม อย่าลืมคำอ้อนอง ตั้ง ...ฟ้าเอ๋ยฟ้าส่องบั้ง... ฟังเสียงซ้อเป็นสื่อสาร... การลำลา.. เอ๋ยน้ำ.... กาลเวลามาถึงแล้ว มันจำใจสิดได้จากฝากแต่ความรักไว้ ใจซ้าอำสะออน เจ้าผู้เนื้ออ่อนต้อน ให้สอนอำแน่เด้อชาย อ้ายอย่าลืมความลำอำฮอนสะออนโอ้ มาลำโขว้อยู่เทิงฮ้าน ครองอีสาน สิตบ้านเก่า เป็นมูลมั่งตั้งแต่เค้า โบราณเผ่าพื้นลามา กลอนลำอำนั้นละน้ำ เกินมันม่วนชวนสะออนบ่อหิวอน ผู้มาฟังได้นั่งเฮจนเซล้ม เสียงคนชม คนแซวท้วง โสกันจน พันนี้ มีสะเหน่หว่งน้ำวยามเจ้า จ่ายผญา พวกพ่อลุงและแม่ป้า พวกน้ำบ่าวชาวหลานหลน ซักกะเซ็นสะออนอก ผ่องยกมือผ่องฮือฮ้อง เสียงทำนองกลอนลำว่า พอปานเอาสวรรค์แต่ง พอปานแปลงตั้งแต่ฟ้า มาคู้มานุษย์คน เสียงแคนดั่งโต้น ๆ ใจจนอ่อนสะออนเสียงทั้งสำเนียงและ ทำนอง ช่างคร่องคือเอาเหลือฮ้าย พออยากตายไปเป็นแหล่ง ไปทำแยงเจ้าเนื้ออ่อน บุญเอ๋ยบุญสั่งบ่อ ซักจ่องน้ำว เอาอ้ายเข้าฮ่วมนาง ผู้เอ๋ยผู้เจ้าผู้ผู้คอกด้าง สิดิน่างไกลตา ฝากคำลาอาลัยว่าสิไป ก่อนเด้ออ้าย คันพี่ชายคอยได้ให้คอยไปก่อนเด้ออัน เพื่อมีบุญชาตินี้สิมาร่วมฮ่วมสอง บ่อได้น้อง ชาตินี้ ชาติใหม่ให้เห็นกันเด้อชายเด้อ ขอผูกพันสัญญา บาดห่าลุนให้บุญผู้ให้บุญชูบุญค้ำ นำเอาเข้ามาใส่ไกลปานใด กะให้ได้มาร่วมฮ่วมเตียง บัดนี้ดาวสองเสียง เสียงโก่กะโตนลก เสียงวิหกลาฮัง ตั้งคอน ตอนเช้า เห็นแต่เงาเหลืองเหลือม บูรพาฟ้าสูงลาเด้อลุงและแม่ป้า ลาแล้วคู่คู่คน บุญกะบ่อน มากลัน คนกะหลังมาฟังลำ ทั้งมาทำเททาน หว่านบุญคุณค้ำไดยินคำรินน้ำ สัพพิที่สวนส่ง พระสงฆ์ สวดควดน้ำ ยามเจ้ากล่าวววย ธรรมิเพิ่นกะได้ชี้ป้องกองบุญ ไปอุดหนุนแนมนำพร้าเพียรภายหน้า ฉั้นขอลาเมื่อบ้าน เบ็ดงานเททอด ทั้งสิบขอขดมั่น ขันจ้องก่อนสิลา สาธุเด้อแผ่นฟ้า ดาทพิพย์ผู้เห็น ไกล ผู้หูใสฟังเสียง ให้เหียงหูคู้บั้ง ข้ำขอวางใจร่วม ความจริงให้หลังหล้าพิน้องกำฝ่ายนี้ อย่ามี ฮ้างดอกห่างกัน กำฝ่ายนี้ฝ่ายนั้นกะสัญญาชาติชาวอีสาน ตามตำนานกะคือลาวกล่าวมาจาแจ้งให้ ฮักแพงกันไว้ ไทยลาวให้เว้าแม่น ฟังเสียงลำเสียงแคน ดั่งถึงเถนท่านเฒ่า เพิ่นพาเว้าเล่ามา ว่าคน ได้แหล่งหล้าพินแผ่นแคนดิน ตามไดยินในตำนาน ว่าท่านเถนแนนปิ่น สร้างหลายพันฐ่วงษ์เชื้อ เครือกอ ก็หลายเหล่า ชุมไทลาวกะทั่วแคว้น แถนสร้างหย่างดิน บ่อแม่นสร้างด้วยลัน เอามือปิ่นปิ่น ปิ่นเป็นคนชาย หญิง จึงดิ่งลงกายพิน อายุยืนมาหนี หลายพันปีแล้วอิพ้อ ฮู้แล้วขอให้คุ้มชุม เชื้ออย่าเบ้อกัน ขาดอันนี้ เหลืออันนั้น ให้ปิ่นส่วนควรถนอม ให้คอมคมกลมเกลียวให้ท่องเทียว ยามยื้อ ให้คือคำเถนเฒ่า สอนเราให้ฮักชาติ พวกนักปราชญ์ เพิ่นว่าไว้ให้เฮาสร้างฮ้อยसान แม่นฮ้อยลงจากฮ้านไปเถิงด่านแดนใต้ ใจฮ้อยยั้งวนเวียนบ่อเลื่อนไหลไกลเจ้า ยังเป็นเงาเทียบข้าง นำทางทุกเช้าค่ำ ปากฮ้อยจำจ้อย ๆ ใจฮ้อยผันหวงหา ฮักพ่อลุงและแม่ป้า ฮักปู่ย่าและอาอาว เป็นไทย ลาวคือกัน ให้มันมาหาเยี่ยมแสงทองเต็มเทิงฟ้า เถิงเวลาใกล้สว่าง หนทางเดินผันแห่งเบิ่น สิเดินถ้ำ

พ่อทางหัดใจหลุบอ้าม้าง เป็นเว้งว่างในอก ตกใจหลายเด้นอ บัดหน่อมาสิลาฮ้าน คันมีงานคราวหน้า เฮจ้งมาเจอกันใหม่ ฟีน้องไกลฟีน้องใกล้ ให้ใจขึ้นขึ้นบานก่อนลึงจากฮ้าน ขอเอิ้นสั่งสามที ซีม้อไปว่าไซโย ไซโย สิโธล้งแล้ว ข่อยคั้นแวนนามเชื้อเครือลวนันกะแมนเอิ้นสั่งแพนส่งท้าย ล้งท้ายให้คิดถึงแสนค่านึง เอี้ยละน้ำ

การเสนอกลอนลำของหมอลำกลอน โดยทั่วไปหมอลำจะมีขอบในการลำจากยกที่ 1-5 ด้วยการลำในทำนองลำทางสั้นโดยตลอด ซึ่งเป็นการลำลา แต่ขอบนิยมดังกล่าวนี้มีได้เป็นกฏตายตัวแต่อย่างใด เพราะในบางช่วงที่ผู้ฟังอยากให้ หมอลำ ลำในทำนองลำทางยาวหรือลำล่องให้ฟัง หมอลำก็จะลำให้เพื่อเป็นการเปลี่ยนบรรยากาศในการฟัง หรืออาจจะเป็นช่วงที่ผู้ฟังแถมสมภาร (ให้รางวัลแก่หมอลำ) หมอลำก็จะใช้กลอนลำทางยาวเป็นการอวยพรให้แก่ผู้ฟัง

4.6 องค์ประกอบในการจัดการแสดงหมอลำซึ่งของชุมชนหมอลำ ช้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

หมอลำซึ่งเป็นการแสดงหมอลำที่ปรับเปลี่ยนมาจากลำกลอนทำนองขอนแก่น โดยการนำเอากลองซุด พิณ กีตาร์เบส มारรเพลงประกอบและได้นำเอาเพลงสมัยนิยม กับทำนองที่เร้าใจมาประกอบการแสดงมากขึ้น โดยอาศัยองค์ประกอบในการแสดงดังต่อไปนี้

1 โอกาสที่ใช้แสดง

ใช้แสดงในงานต่างๆ ไป เช่น งานบุญกฐิน บุญผ้าป่า งานบวช งานแต่งงาน ฯลฯ หรือแสดงเนื่องในโอกาสพิเศษ เช่น วันแรงงานแห่งชาติ วันเด็ก เป็นต้น ในการแสดงหมอลำซึ่งสามารถแสดงได้ทั้งกลางวันและกลางคืน

2. ผู้ว่าจ้าง

ผู้ว่าจ้างหรือเจ้าภาพ หมายถึงผู้เป็นเจ้าของงานบุญที่จัดขึ้นจะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในการว่าจ้างหมอลำสมัยก่อนเจ้าภาพนิยมว่าจ้างหมอลำชาย-หญิง คนละสำนักงานเพื่อให้ต่อสู้เอาชนะกันในการขับลำ แต่ปัจจุบันนิยมจ้างหมอลำชาย-หญิงที่ฝึกเข้าคู่กันเป็นอย่างดี เพราะจะได้แสดงสมบทบาทเป็นที่ถูกอกถูกใจผู้ฟังตามบทที่ได้เตรียมกันไว้ ผู้ฟังลำกลอนมี 2 กลุ่ม คือผู้ว่าจ้างหรือเจ้าภาพ และผู้ฟังทั่วไป ในการว่าจ้างหมอลำแต่ละครั้ง ผู้ว่าจ้างจะนำเอาข้อมูลบางส่วนจากความคิดของชาวบ้านหรือผู้ฟังทั่วไปมาใช้ในการตัดสินใจร่วมกันกับความพอใจของตน แล้วว่าจ้างหมอลำในงานของตน กลุ่มผู้ฟังโดยทั่วไปมักเป็นคนสูงอายุมากกว่าคนหนุ่มสาว ในขณะที่หมอลำกำลัง

แสดงอยู่บนเวทีผู้ฟังจะมีปฏิกริยาร่วมด้วยโดยการสอย ผู้ที่สอยคือผู้ฟังที่ มีนิสัยรักสนุก มีอารมณ์ขัน เป็นคนที่มีลักษณะเจ้าบทเจ้ากลอน ส่วนใหญ่เป็นชายมากกว่าหญิง ผู้ที่สอยได้ดีๆ มีกลอนสอยที่สนุกเรียกว่า “หอมสอย” โอกาสที่เหมาะสมแก่การสอยคือช่วงที่หอมลำลำจบแต่ละกลอนและช่วงเปลี่ยนผู้ลำ โดยเนื้อหาของการสอยจะเป็นการล้อเลียน ขบขัน เรื่องที่เกี่ยวกับเพศ เป็นต้น

3. ผู้แสดง

ผู้แสดงหอมลำซึ่งประกอบด้วย

- 3.1 หอมลำฝ่ายชาย
- 3.2 หอมลำฝ่ายหญิง
- 3.3 หางเครื่อง
- 3.4 หอมแคน

หอมลำกลอนฝ่ายชายและฝ่ายหญิง คือ ผู้ที่ถ่ายทอดกลอนลำต่างๆ และดำเนินการแสดง ตั้งแต่เริ่มต้นจบจนสิ้นสุดการแสดง หอมลำซึ่งจะต้องได้รับการสั่งสอนจากครูและฝึกฝนมาเป็นอย่างดี จนเกิดความชำนาญในการแสดง จึงสามารถทำการแสดงได้เป็นที่ประทับใจผู้ชมผู้ฟัง

4. นักดนตรี

กระแสนิยมหอมลำซึ่งในปัจจุบันเกิดขึ้นจากการประยุกต์หรือปรับเปลี่ยนองค์ประกอบทางด้านดนตรีเป็นปัจจัยสำคัญไม่น้อยกว่าหอมลำ อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นหุ้นส่วนในการแสดงซึ่งกันและกัน ชีวิตของนักดนตรีผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของหอมลำ ไม่ค่อยได้รับการกล่าวขานมากนัก นักดนตรีเล่นเป็นวงแบ็คอัพให้กับการแสดงของหอมลำซึ่งแต่ละครั้ง การแสดงหอมลำซึ่งจะเป็นไปไม่ได้ปราศจากนักดนตรีแต่ภาพรวมของพวกเขาเสมือน “ผู้ปิดทองหลังพระ”¹⁶ ของวงการหอมลำแม้จะแสดงบนเวทีเดียวกันศิลปินหอมลำกลอนซึ่งจะเรียกนักดนตรีประจำคณะตนเองว่า อาจารย์นักดนตรี ความหมายคือ การยกย่องให้เกียรติการทำงานร่วมกันนักดนตรีสามารถแนะนำการแสดงของหอมลำ นอกจากนี้นักดนตรีอาวุโสหลายท่านก็ทำหน้าที่เป็นอาจารย์หรือครูสอนดนตรีให้กับนักดนตรีรุ่นน้องและฝึกหัดการแสดง การฝึกซ้อมให้กับหอมลำซึ่งรุ่นใหม่ในระหว่างการฝึกซ้อมของคณะนักดนตรีหอมลำกลอนซึ่งประกบด้วย บุคคลต่อไปนี้

¹⁶ สุรียา สมทคุปดี, พัฒนา กิติอาษา, และสถาพร อุ่นแดง, คนซึ่งอีสาน: ร่างกาย กามารมณ์ อัตลักษณ์ และเสียงสะท้อนของคนทุกซ์ในหอมลำซึ่งอีสาน, (นครราชสีมา: หอังไทยศึกษานิตส์นั, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2544), หน้า 165.

หมอแคน

หมอแคนที่เป่าประกอบหมอลำซึ่ง ส่วนใหญ่ผ่านการเป่าประกอบหมอลำกลอนมาก่อน โดยเฉพาะหมอลำซึ่งรุ่นเก่ามักมีหมอแคนประจำตัว เพราะเคยเป็นหมอลำกลอนมาก่อนลีลาหรือขั้นตอนการแสดงของแต่ละคนจึงไม่เหมือนกัน อีกทั้งหมอลำซึ่งกลุ่มนี้ยังคงเน้นการลำแบบเดิมอยู่มาก จึงต้องเลือกหมอแคนที่รู้ขั้นตอนหรือลีลาการแสดงของตนเป็นอย่างดี ส่วนมาก อีกทั้งเครื่องดนตรีประเภทอื่น เช่น พิณ หรือ กีตาร์ เบส และกลองชุด ก็ค่อนข้างมีบทบาทชัดเจนเฉพาะในช่วงเกริ่นลำขึ้นต้น เช่น ไหว้ครูเกริ่นนำเข้ากลอนลำ และลำทางยาว เป็นต้น ซึ่งเป็นช่วงสั้นๆ ฉะนั้น หมอแคนที่บรรเลงประกอบหมอลำซึ่งจึงถูกมองว่าไม่ค่อยมีฝีมือและเน้นลีลาการแสดงเพียงอย่างเดียว โดยเฉพาะลีลาการโยกคลึงอวัยวะส่วนเอวของหมอแคน มักถูกเอามาล้อเลียนอยู่เสมอ จำนวนหมอแคนที่เป่าประกอบหมอลำซึ่งแต่ละคู่หรือแต่ละคณะส่วนใหญ่ไม่เกิน 2 คน ส่วนคู่ที่ใช้หมอแคน 1 คน อาจเป็นเพราะอยู่ในสังกัดสำนักงานหมอลำเดียวกัน แต่ถ้าเป็นหมอลำที่เข้าภาพเลือกมาลำคู่เดียวกัน โดยเฉพาะหมอลำซึ่งที่มีชื่อเสียงจากการเป็นหมอลำกลอนมาก่อนมักมีหมอแคนประจำตัว ฉะนั้นหมอแคนจึงมี 2 คนคือประจำหมอลำฝ่ายชายละฝ่ายหญิง รายได้ของหมอแคนต่อการแสดง 1 ครั้งประมาณ 500- 800 บาท

มือพิณ

พิณเคยเป็นดนตรีประกอบการบรรเลงขบองหมอลำเพลินมาก่อน ภายหลังเมื่อหมอลำเพลินเปลี่ยนไปใช้เครื่องดนตรีตะวันตกเกือบหมอบทบาทของพิณจึงเริ่มหายไปจากการแสดงหมอลำกระทั่งเมื่อหมอลำกลอนปรับเปลี่ยนมาเป็นหมอลำซึ่ง และได้นำพิณมาบรรเลงประกอบ พิณจึงกลายมาเป็นดนตรีที่มีบทบาทสำคัญในการแสดงหมอลำซึ่งเพราะเสียงพิณมีความเหมาะสมในการลำกลอนซึ่ง ทำนองลำหว่าวคือ เป็นทำนองลำทางสั้นทำนองหนึ่งของหมอลำกลอน วาดขอนแก่น¹⁷ ปัจจุบันพิณได้ปรับปรุงให้เหมาะสมกับเครื่องขยายเสียง เรียกว่า พิณไฟฟ้า ทำให้สามารถปรับลดเพิ่มเสียงปรุงแต่งให้เข้ากับเครื่องดนตรีอื่นๆ ได้ตามต้องการ ผู้เล่นพิณที่บรรเลงประกอบหมอลำซึ่งส่วนมากจะฝึกหัดด้วยตนเอง แต่บางขณะเมื่อนำพิณมาบรรเลงประกอบเพลง โดยเฉพาะเพลงสมัยนิยมที่ไม่เพลงลูกทุ่งหมอลำ อาจจะทำให้ผู้บรรเลงมีปัญหาอยู่บ้างเพราะระบบเสียงไม่เท่ากับเครื่องดนตรีตะวันตกทั้งหมด ในการแก้ปัญหาหมอลำซึ่งบางสำนักงานจึงเปลี่ยนไปใช้กีตาร์แทนรายได้ของผู้บรรเลงพิณ เฉลี่ยประมาณ 400- 600 บาทต่อการแสดงในแต่ละครั้งหมอลำ

¹⁷ สนอง คลังพระศรี, “หมอลำซึ่ง : กระบวนการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดนตรีของหมอลำในภาคอีสาน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541), หน้า 120.

บางสำนักงานจึงได้เปลี่ยนจากพิณมาเป็นกีตาร์เพื่อให้ทันสมัยในปัจจุบัน มือกีตาร์ ส่วนใหญ่จะอยู่ในอายุประมาณ 20- 30 ปี บางสำนักงานจะใช้กีตาร์แทนพิณเพราะสามารถเล่นได้ทั้งเพลงหมอลำ เพลงลูกทุ่งและเพลงสตริง ค่าจ้างหรือค่าตอบแทนของมือกีตาร์แต่ละสำนักงานประมาณ 500 - 600 บาท

มือเบส

มือเบสส่วนมากจะมีอายุประมาณ 20-30 ปีบางสำนักงานจะหัดเล่นเบสด้วยตนเอง บางคนเคยเล่นกับวงดนตรีทั่วไปหรือหมอลำเรื่องต่อกลอนมาก่อนผู้เล่นเบสนิยมมาสมัครประจำสำนักงานหมอลำเพราะหมอลำซึ่งมีงานแสดงมากกว่าหมอลำเรื่องต่อกลอน สามารถเล่นได้กับหมอลำซึ่งต่างๆ ได้ไม่สังกัดคณะใครรายได้เฉลี่ยของมือเบสประมาณ 400-600 บาท

มือกลอง

มือกลองมีบทบาทสำคัญในการแสดงหมอลำกลอนเพราะจะต้องมีหน้าที่ควบคุมจังหวะลำและจังหวะเพลงในช่วงการแสดงอื่นๆ เช่น ช่วงแสดงตลก มือกลองจะต้องรู้ช่วงจังหวะคอยรับ ส่งเพื่อเพิ่มสีสันของการแสดงให้น่าสนใจ มือกลองต้องควบคุมจังหวะรับ ส่งสัญญาณให้กับหมอลำ กรณีในการให้จังหวะการเปลี่ยนทำนองในขณะที่ทำการแสดงรายได้เฉลี่ยของมือกลองประมาณ 400-600 บาท

นักดนตรีอื่นๆ

หมอลำกลอนซึ่งบางสำนักงานนอกจากจะใช้เครื่องดนตรีหลักคือ แคน พิณหรือกีตาร์ กีตาร์เบสและกลองนอกจากนี้ยังมีเครื่องดนตรีประเภทอื่นที่เข้ามาผสมในคณะหมอลำ เช่น คีย์บอร์ดและแซกโซโฟน เป็นต้น

5. หางเครื่องหมอลำ

หางเครื่องหมอลำนับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้หมอลำซึ่งได้รับความนิยมนื่องจากช่วยในการแสดงหมอลำซึ่งมีสีสันเร้าใจอยู่ตลอดเวลา เหตุที่หมอลำซึ่งนำหางเครื่องมาเดินประกอบการแสดง เพราะว่าหางเครื่องเป็นที่นิยมในวงดนตรีลูกทุ่ง หมอลำเพลินและหมอลำเรื่องต่อกลอนมาก่อน แต่ก็เดินหรือแสดงเฉพาะช่วงร้องเพลงโซว้เท่านั้น ขณะที่หางเครื่องหมอลำซึ่งต้องเดินตลอดการแสดง จึงทำให้ผู้ฟังตื่นตาตื่นใจอยู่ตลอดเวลา นับว่าช่วยเสริมให้การแสดงหมอลำซึ่งน่าสนใจมากยิ่งขึ้น ทั้งยังคิดราคาเพิ่มขึ้นจากราคาปกติได้อีกด้วย

หางเครื่องหมอลำซึ่ง ส่วนใหญ่เป็นนักเรียนฝึกหัดลำในสำนักงานหมอลำที่ตนสังกัด เพราะการเป็นหางเครื่องถือเป็นขั้นตอนหนึ่งของการฝึกหัดของการเป็นหมอลำซึ่ง ทั้งนี้ เพื่อฝึกความพร้อมและสร้างความชินบนเวที ทั้งเป็นการเรียนรู้การลำจากหมอลำรุ่นพี่ไปพร้อมกันด้วย

หางเครื่องแต่ละคนจะได้ค่าจ้างคนละประมาณ 200-300 บาทต่อการแสดง 1 ครั้ง แต่ส่วนหนึ่งต้องถูกหักเป็นค่าจ้างสำหรับเรียนลำด้วย ทำเดินทำฟ้อน ส่วนใหญ่จะเป็นทำเดินเลียนแบบ Dancer ของนักร้องสตริงในปัจจุบันหรืออาจจะคิดขึ้นเอง เพื่อให้สอดคล้องกับความนิยม แต่จะมีหมอลำบางคนขณะที่มีทำฟ้อนแบบหมอลำกลอนฟ้อนสลับแทรกกับทำเดินไปด้วย แต่ส่วนใหญ่ก็จะเน้นไปทางทำเดินมากกว่า เพราะมักนิยมจังหวะที่ค่อนข้างเร็วสนุกสนาน

ทำเดินของหางเครื่อง บางคณะอาจจะว่าจ้างนักเต้นมืออาชีพมาฝึกให้ ส่วนใหญ่มาจากวงดนตรีลูกทุ่ง แต่บางคณะอาจจะคิดค่าเดินเพิ่มขึ้นเอง โดยเรียนแบบจากทีวีและดูการแสดงคอนเสิร์ต

6. สำนักงานหมอลำ

สำนักงานหมอลำกลอนหรือหมอลำซิ่ง จะมีหมอลำระดับครูหรืออาจารย์เป็นผู้จัดการสำนักงานหมอลำ โดยจะจัดสอนหมอลำให้ผู้สนใจทั่วไปที่จะเรียนหมอลำที่สำนักงานหมอลำ โดยคิดค่าเรียนในราคาที่ตกลงกันกับครูหมอลำเมื่อเรียนสำเร็จและมีประสบการณ์ ครูหมอลำจะรับงานแสดงให้

7. เวที

สถานที่แสดง สถานที่แสดงหมอลำกลอนซึ่งขึ้นอยู่กับเจ้าภาพที่มาร่วมว่าจ้างจะกำหนดให้ว่าสถานที่ใดเหมาะสม ส่วนใหญ่จะไม่ไกลจากบ้านที่จัดงานเท่าไรนัก และมีบริเวณกว้าง เช่น ลานวัด ทุ่งนา และถนนในหมู่บ้านเป็นต้น ส่วนใหญ่จะแสดงบนเวทีขนาดประมาณ 6 x 4 เมตร (กว้าง x ยาว) เพื่อใช้สำหรับตั้งวงดนตรีขนาดเล็กและมีเนื้อที่เพียงพอสำหรับนักเดินหางเครื่อง และจะต้องติดตั้งไมโครโฟนบนเวที พร้อมทั้งติดตั้งเครื่องขยายเสียงและลำโพงไว้ด้านข้างเวทีเพื่อกระจายเสียงให้ผู้ชม ผู้ฟังได้ยินทั้งถึง

ภาพที่ 70 เวทีการแสดงหมอลำซิ่ง สำนักงานสุมนชา ราชทูทอง
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล
ถ่ายภาพเมื่อ 6 สิงหาคม 2551

8. การแต่งกาย

การแต่งกายหมอลำฝ่ายชาย นิยมใส่เสื้อสูทแบบสากลนิยม พอการลำเริ่มมีการออกท่าเต้นมาเรื่อยๆก็มักจะถอดเสื้อสูทออก ส่วนหมอลำฝ่ายหญิง นิยมแต่งชุดกระโปรงบานแบบตะวันตก หรือแต่งชุดไทยสมัย นิยมมีเครื่องประดับบ้างทางเครื่องฝ่ายชายนุ่งกางเกงขาวสามสีเสื้อเชิ้ตหรือเสื้อยืด ตามสมัยนิยม ฝ่ายหญิงนุ่งกระโปรงสั้น ใส่เสื้อแขนสั้นบ้างยาวบ้าง มีเครื่องประดับ และนักดนตรี นิยมแต่งกายแบบสุภาพ คือนุ่งกางเกงขาวสามสีเสื้อเชิ้ต แต่ปัจจุบันพัฒนาด้านการออกแบบเครื่องแต่งกายโดยนำเหลี่ยมมาปักและนำเพชรมาประดับออกแบบเป็นลวดลายต่างๆ¹⁸

¹⁸ สัมภาษณ์ สุมนชา ราชทูทอง, หัวหน้าสำนักงานคณะสุมนชาราชทูทอง, 26 กรกฎาคม

ภาพที่ 71 การแต่งกายของหมอชิงฝ้ายชาย
หมอลำเฉลิมพล พันแสน
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล
ถ่ายภาพเมื่อ 6 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 72 การแต่งกายของหมอชิงฝ้ายหญิง
หมอลำโสภาพร ชาติทอง
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล
ถ่ายภาพเมื่อ 6 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 73 การแต่งกายของหมอลำชิง คณະสูมณฑา ชาติทอง
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล
ถ่ายภาพเมื่อ 6 สิงหาคม 2551

9. เครื่องดนตรี

ประกอบด้วย กลองชุด แคน พิณ กีตาร์เบส

กลองชุด

กลองชุดเป็นเครื่องดนตรีสากลประเภทตีประกอบจังหวะ กลองชุดมีส่วนประกอบด้วยกลองใหญ่ 1 ใบ ที่กลองใหญ่มีกระเดื่องสำหรับเหยียบ มีฉาบ 1 ใบ มีฉาบคู่ที่มีกระเดื่องเหยียบกลองเล็ก 1 ใบ กลองชุดเป็นเครื่องดนตรีสากลที่คณะปะโมทัยรุ่งอีสานนำเล่นมาผสมผสานกับเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน เนื่องจากการแสดงของคณะปะโมทัยรุ่งอีสานมีการเล่นเพลงลูกทุ่งประกอบการแสดง เพื่อเพิ่มจังหวะของเพลงให้มีความสนุกสนานมากขึ้นจึงนำกลองชุดมาประกอบการแสดง

แคน

แคนเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานประเภทเครื่องเป่า การบรรเลงทำนองของแคนเรียกว่า “ลาย” เช่น ลายสุดสะแนน ลายน้อย ลายใหญ่ ซึ่งแคนมีหลายชนิด เช่น แคนหก แคนเจ็ด แคนแปด และแคนเก้า โดยเสียงของแคนจะมีระดับหลายเสียง เช่น แคนแปดมีเสียงที่ทุ้มต่ำซึ่งเหมาะกับผู้ที่น้ำเสียงทุ้มใหญ่ ผู้เล่นเครื่องดนตรีนี้เรียกว่า ผู้เป่าแคน ก่อนที่จะมีการขับร้องใส่ทำนองลายแคน ผู้เป่าแคนกับผู้ขับร้องต้องปรึกษากันก่อนว่าใช้แคนชนิดใดเพื่อให้เหมาะสมกับน้ำเสียงการขับร้อง การลำใส่แคนถึงจะไพเราะและควบคุมการขับร้องไปได้ ถ้าขับร้องไม่ถูกชนิดของเสียงแคน เมื่อขับร้องกับการเป่าแคนของผู้เป่าแคนน้ำเสียงหรือทำนองก็เพี้ยนไม่น่าฟัง

พิณ

พิณเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานประเภทดีด ทำมาจากไม้ขนุน ยอป่าและตะแบก สายพิณมีจำนวน สาย ตอนปลายของคันทพิณนิยมทำด้วยลายหัวพญานาค รูปร่างของพิณคล้ายใบไม้ คณะปะโมทัยรุ่งอีสานนิยมนำมาพิณมาประกอบการลำทำนองต่าง ๆ เช่น ทำนองเดี่ยว

กีตาร์

กีตาร์เป็นเครื่องดนตรีสากลประเภทเครื่องสาย ใช้ระบบไฟฟ้าในการขยายเสียงเสียงของกีตาร์นั้นเกิดจากการสั่นสะเทือนของสาย ใช้ประกอบการเล่นดนตรีลูกทุ่งหรือทำนองต่างๆ ของหมอลำ

10. ผู้ประพันธ์กลอนลำ

ผู้ประพันธ์กลอนลำผู้ประพันธ์กลอนลำหมายถึง ผู้ที่มีความสามารถในการแต่งกลอนลำให้หมอลำใช้ลำ ผู้แต่งกลอนลำถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อหมอลำอย่างมาก เพราะหมอลำจะดีได้นั้น องค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญ คือ จะต้อง มีกลอนลำที่ดี ดังนั้นผู้แต่งกลอนลำ

จึงต้องเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในหลายๆ ด้าน เพื่อจะได้เอาความรู้ที่มีอยู่ มาแต่งกลอนลำให้เกิดความประทับใจแก่ผู้ฟัง นอกจากนี้ยังจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในด้านการประพันธ์เป็นอย่างดี เพราะกลอนลำแต่ละกลอน นอกจากจะมีเนื้อหาสาระที่ดีแล้ว ยังต้องมีความสละสลวยในการใช้คำ และมีสัมผัสที่ดีด้วย จากการศึกษาค้นคว้าเบื้องต้นเกี่ยวกับคุณสมบัติบางประการของผู้ประพันธ์กลอนลำของหมอลำกลอนซึ่งในชุมชนหมอลำข้าวต้มมัดมีมาวาส จังหวัดอุดรธานีผู้ที่แต่งกลอนลำจะมีจำนวนน้อยกว่าผู้แสดง จุดมุ่งหมายในการประพันธ์กลอนลำของหมอลำซึ่งจะเน้นกลอนลำที่ทำให้ผู้ชมได้รับความสนุกสนาน และมีคติสอดแทรกความรู้ในการสร้างสรรค์สังคม

11. กลอนลำ

กลอนลำเป็นเนื้อร้องของหมอลำเพื่อใช้ในการขับร้องในการแสดง โดยมีทำนองและทำนองของคนตรีประกอบ โดยเฉพาะเนื้อร้องหรือเรียกว่า กลอนลำ ซึ่งปราชญ์ผู้แต่งไว้หลายแง่มุมทั้งคติโลกและศีลธรรม กลอนลำมีความไพเราะมีความไพเราะกินใจเนื่องจากเนื้อหาและภาษาที่ไพเราะเหมาะสมกับสถานการณ์ที่หมอลำทำการแสดง เช่น การไปแสดงในงานทำบุญแจกข้าว มักจะเอากลอนที่เกี่ยวกับอานิสงส์หรือภพภูมิต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องหลังความตาย นับเป็นภูมิปัญญาอันฉลาดที่เลือกสรรกลอนให้เข้ากับสถานการณ์และเป็นการสร้างศรัทธาให้แก่ญาติพี่น้องของผู้ตาย ลักษณะที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของกลอนลำคือ แต่งกลอนลำด้วยบทร้อยกรองอันมีรูปแบบฉันทลักษณ์หลายแบบซึ่งเหมาะสมกับจังหวะวาดลำต่างๆ ดังเช่นหมอลำกลอนซึ่งจะมีเน้นกลอนลำที่มีจังหวะเร้าใจทำนองเสียงประสานอันเกิดจากเสียงของเครื่องดนตรีหลายชิ้นซึ่งจะมีความแตกต่างจากหมอลำกลอนแบบเดิม เสียงในการร้องหมอลำและสำนวนภาษาที่เป็นสาระสำคัญที่มีเนื้อหาในใจความในกลอนลำที่เน้นเพื่อให้ผู้ชมสนใจอย่างมาก ถึงแม้จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบตามกระแสนิยม ดังตัวอย่างกลอนลำดังนี้

กลอนไหว้ครู

โอละนอ ว่าสาธุฯ ข้าขอไหว้ถึงคุณ ว่าพุทฺธัง ธรรมมัง สังฆังคฺ คือคุณแก้วสามประการ ว่ากู ๆ สันโธ โทนาคานะโน คัสโปโคตะโม ศรีอะริยะเมตตริโย คือคุณแก้วห้าพระองค์ คุณบิดามารดา คุณครูบาอาจารย์ แม่นางน้อยธรรณี สาธุเด้อผู้ข้าล้ามีอนี้ให้มาปกมาบังให้มาคุ้มมา เหลือมสาวนางไว้ โอละนอ นวลเอย

สาธุเด้อข้าขอขมือน้อมถนอมกลอนกลอยกล่าว มาชูง่องหน้ายามเช้าเมื่อสिलाขอให้ได้ ทำก้านำหล้าแลเหลียว ให้เปลี่ยวปานลมเลื่อนไหลอย่าค้ำข้าง ยามลิวางแขนพื่อนสะออนเด้อคนว่า

คุณอิศวรเจ้าล้าให้มาก้มเหลียมฉัน ขอให้ได้ทุกชั้นอย่าแปรป็นแนวไต้ คุณพระตรัยทั้งสามอย่าล้วยนางน่อง ขอดนโตเข้าปัญญาดิชีแจ่ง ยามผู้เข้าแสดงให้เป็นเคลือค้องน่องลงไว้อ่าไล่หนี อีกกับกำฝายนี้คุณแห่งอาโป คุณวาโยเตโชหมุ่มมไฟน้ำ ให้มีมนต์มาก้าอาคมเขาสีไล่ ยามสีใจกาบแก้ให้เสียงจันดังฝน กับทั้งองค์เอกตันตตส้องธรรมขันต์ อรหันต์สัมมาโปรดประทานมาเต้า ขอให้ปัญญาเข้าในพุงแน่นอั้ง คุณพระสงฆ์หมุ่นั้นให้มาห้อยอยู่น่า ขอละให้ได้ทุกกำทุกซำคำจา คุณพระอินทร์พระพรหมฉั่งมนำล้าร้องให้มากองมากุ้มมากุมฉันแน่ คุณพ่อแม่พี่น้องมาป้องอย่าหนี คุณพระตรัยแก้วแนวดิชีต้องมาสนองเหลียมกคุ้มคุ้มไว้อยู่สู่ทาง อย่าได้มีบ่อนค้ำคาป้องให้มันแปน ให้มาชูหมอเคนเป่าดีเคือแจ้อ ข่อยสิพาเจ้าเข้าไพรพนอมคั้นป่า หมอเคนเอ้อย่าซ้าสิพาเจ้าย่างเดินย่างเดิน สิพาเจ้าย่างเดิน

อดใจรอก่อนเคือท่านทุกท่านทั้งหลาย ผู้ที่มาทำบุญร่วมทุนวันนี้ มีทั้งหญิงชายนี้ศรัทธาเต็มเปี่ยม เพิ่นได้เตรียมครบแล้วแนวสร้างแต่บุญ เค้ากันมาแต่พุ้นเตรียมแต่งของท่าน ทั้งอาหารเงินทองแต่งเตรียมเอาไว้ ทั้งปัจจัยหลายล้านเตรียมหามาแต่ง ทั้งนั้นเคือหมอลำและหมอร้องงานนี้ครบครัน การทำบุญว่านนั้นยากยิ่งนักหนา ต้องมีการลงทุนจึงเป็นบุญได้ ต้องมีศรัทธาพร้อมถือเอาความเชื่อ บ่อแม่นเฮ็ดเล่น ๆ เสียดิมเปล่าคาย ศรัทธาเกิดขึ้นได้จึงถ้อยลงทุน มีหมอบับหมอลำช่วยงานวันนี้ แต่หัวที่เฮาเริ่มทำทานแจกจ่ายตอนนีเฮาม่วนเม็งทานแล้วขึ้นบาน ศัพตะธานังนี้ท่านแปลว่าทานเสียง หมอลำเป็นคน

ทานบ่อเสียววันนี้ ศรัทธาเป็นคนจ้างหมอลำเสริมส่ง เพิ่นทำทานมือนี้เต็มร้อยส่วนบุญ ถ้าหากเฮานั้นได้ขาดแห่งศรัทธา บุญเฮาทำลงไปเปล่าคายเสียดิม ถ้ามีศรัทธาแล้วทางหยังกะแล้วแต่ บ่อแม่นทานแล้วถิมลงน้ำปล่าวแปน...

(พูด)....เอาหละอันนี้แม่นยกรากเสกหมาน ไว้อ้อ ยอครู ประเดิมฮ้านใหม่เป็นหลักการธรรมดาหมอลำขึ้นฮ้านใหม่ ต้องมีการไหว้หาพ้อ ก่อหาครู เป็นหลักการธรรมดา ใฝบ่อไหว้หาคุณครูบาอาจารย์ สิติดังไปบ่อได้ เพราะฉะนั้นจะต้องไหว้ถึงครูก่อนเป็นอันดับแรกเอาหละยกนี้เว้าไว้สำนี้ชะก่อน ถ้าฟังเม็ดฟังหน่วยของหมอลำฝ่ายชายว่าเขาสิมาแบบไต้.....อ้าวยาวลง

กลอนเดินลงแบบซิ่ง ๆ

เอาฮ้านนี้ จั่งหละว่ามา ๆ แล้วเสียงลำแบบใหม่ สมัยทุกมือนี้ลำซิ่งว่ากัน แต่ก่อนนั้นมีแต่เสียงแคน สุดสะเนนตายเดียวว่าดีพอใช้ ตกสมัยเดี๋ยวนีพิณแคนกลองเบส เฮ็ดให้มักก็กรีนดี ขึ้นลิ้นหลัง จะหละกะทั้งพวกหนุ่มหรือสาวมานิยมลำกลอนเพราะว่าเป็นซิ่ง หญิงชายพร้อมหรือชุมคนแก่ มันหากม่วนแท้ ๆ ลำซิ่งม่วนหลาย เดี๋ยวนีคล้ายเป็นยุคไฮเทคบ่อว่าไทยหรือแจ็กม่วนกัน

ไปได้ ตกละสมัยเดี๋ยวนี้อะไรไปทั่ว ผัวเมียกะเพื่อนอย่าไปฮ้ายว่ากัน เหม่วนนั่นคือการต่ออายุ ใฝ่มีความทุกข์บ่เป็นเดือด่าน ใฝ่มีหนี้สินลืมนั่นไว้ก่อน (ชื่อ).....ผู้เฒ่าเฒ่าเจ้าชู้มวง นั่งโก้งเหล้าจ๊กหน้อยเขาอายุ เอาให้เขาตายบ่อายุตามผ็อน ถอนจ๊กกั้งเซางงฟ็อนใส่ ผัวใฝ่กะฟ็อนเมียใฝ่กะฟ็อนอย่าถือถ่อนบ่ดี ซึ่งจั้งซี้ตำรวบ่มีจับ โรคตับมะเร็งบ่อกายมาใกล้

หากใครมีความซึ้นบาน โรคภัยจะไม่มาถามหา หากใครมีความโศภา โรคภัยจะมาเบียดเบียนได้ง่าย ขอเชิญพี่น้องหญิงชายใครอยากสบายขอเชิญมาล่า เชิญเด้ออ้ายชายใฝ่อยากม่วนฟ็อนนั้นเด้อเป็นวงลั่วลั่วกัน ๆ ๆ ชวนเจ้าม่วนกัน จันแล้วจันหันหน้าลงสับ พอดีกันบ่บ่อย่าหลงทางบ้าน มีงานแล้ววางเอาไว้ก่อน (ชื่อ)... ผู้เฒ่าเฒ่าเจ้าม่วนกัน หันลายลงเชิญเจ้าล่าต่อสะเด้ออ้าย

12. ทำนอง

ทำนองที่ใช้ในการแสดงหมอลำกลอนซึ่งแบ่งได้มีทั้งที่เป็นทำนองลำ 5 ทำนอง และทำนองเพลงต่างๆ ที่นำมาใช้ร้องสลับประกอบการขับลำ คือ ทำนองลำทางสั้น ทำนองลำทางยาว หรือลำล่อง ทำนองลำทางเตี้ย ทำนองลำเดินขอนแก่น ทำนองลำเพลิน

12.1 ลำทางสั้น

ทำนองลำทางสั้นแบ่งได้ 2 ทำนองคือ

12.1.1 ลำทางสั้นแบบธรรมดา เป็นการลำประกอบลายแคนลายสุดสะแนน นิยมใช้กลอนลำที่ต้องบรรยายภูมิความรู้ เช่น กลอนสาธิตความรู้ กลอนศีลทาน กลอนภูมิศาสตร์ และกลอนประวัติศาสตร์ เป็นต้น รวมทั้งกลอนลำอื่นๆเช่น กลอนสาธิต กลอนเกี่ยว

12.1.2 ลำหญ่าว เป็นการลำประกอบแคนลายน้อยจังหวะเร็วกระชับนิยมใช้กับกลอนลำเดิน เช่น กลอนเดินดง กลอนนิทาน

12.2 ลำทางยาว เป็นทำนองลำที่เอื้อนเสียงยาว แสดงความรู้สึกโศกเศร้าอาลัยอาวรณ์ จังหวะค่อนข้างช้า ในการลำซึ่งหมอลำจะใช้ทำนองลำยาวเฉพาะการลำลาและตอนเกริ่นเพลง หรือจะลำก็ต่อเมื่อมีผู้ชมขอให้ลำ และใช้เครื่องดนตรีเฉพาะแคนเท่านั้นเป่าประกอบการลำทางยาว

12.3 ลำเดิน เป็นทำนองลำที่ใช้ในการแสดงหมอลำกลอน อีกทั้งหมอลำเรื่องต่อกลอนแต่หมอลำกลอนซึ่งก็นิยมนำมาใช้ในการแสดงเพราะทำนองนี้นิยมใช้ประกอบเพลงลูกทุ่งหมอลำซึ่งทำนองลำเดินจะมีลักษณะต่างๆดังนี้

12.3.1 ลำเดินขอนแก่น เป็นทำนองลำทางสั้นที่มีทำนองคล้ายเพลงลูกทุ่งประเภท เพลงสลับลำเกริ่นลำด้วยทำนองลำยาวหรือลำล่องวาดขอนแก่น

12.3.2 ลำคินกาพสินธุ์ เป็นทำนองที่ใช้ในหมอลำเรื่องต่อกลอนवादคากพสินธุ์ แต่หมอลำกลอนซึ่งจะไม่ค่อยนิยมนำมาขับลำมากนักแต่ถ้านำมาขับลำจะอยู่ในช่วงการเกริ่นลำ

12.4 ลำเตี้ย เป็นทำนองลำทางสั้นประเภทหนึ่งที่มีจังหวะสนุกสนาน นิยมใช้ลำโต้ตอบกันระหว่างหมอลำฝ่ายชายและฝ่ายหญิง เนื้อหาลำเตี้ยมีทั้งเกี่ยวพาราฮี หยกเข้าเชิงตลก ขบขัน ทำนองลำประเภทลำเตี้ยประกอบด้วย 4 ทำนองคือ

12.4.1 ทำนองลำเตี้ยธรรมดา เป็นทำนองที่รู้จักแพร่หลายมาก่อนลำเตี้ยทำนองอื่นๆ โดยจะขึ้นต้นด้วยกลอนลำที่ว่า “โอยหละแมนชายเอ๋ย” ส่วนคำลงท้ายมักจะมีคำว่า “นั่นหละหนานวลๆหน้า”

12.4.2 ทำนองลำเตี้ยพม่า เป็นทำนองที่ปรับปรุงมาจากทำนองซอพม่าของภาคเหนือ หลังจากที่รัฐบาลไทยได้ส่งทหารส่วนหนึ่งไปสู้สมรภูมิตามทางภาคเหนือแถบเชียงตุงและเชียงรุ่ง เมื่อคราวสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวอีสานจึงเรียกทำนองนี้ว่า “เตี้ยพม่า” แต่ภายหลังนิยมเรียกว่า “เตี้ยพม่ารำชวาน” เนื่องจากเพลงพม่ารำชวาน เป็นทำนองเพลงไทยเดิมทำนองหนึ่งที่นิยมนำมาร้องเป็นเพลงเสริมหลักสูตรในโรงเรียน จึงทำให้ชาวอีสานรู้จักเพลงพม่ารำชวานมากกว่าซอพม่า แต่เมื่อพิจารณาโครงสร้างทำนองแล้ว จึงเห็นว่าเตี้ยพม่ามีทำนองใกล้เคียงกับซอพม่า แต่เมื่อพิจารณาโครงสร้างทำนองแล้วจึงเห็นว่าเตี้ยพม่ามีทำนองใกล้เคียงกับซอพม่ามากกว่าเพลงพม่ารำชวานที่รับมาจากภาคกลาง¹⁹

12.4.3 ทำนองลำเตี้ยโขง เป็นทำนองที่นิยมลำต่อท้ายลำอ่านหนังสือหรือลำยาวล่องโขงจึงทำให้มีชื่อเรียกว่า ลำเตี้ยโขง

12.4.4 ทำนองลำเตี้ยหัวโนนตาล สันนิษฐานว่าคงจะตั้งชื่อตามถิ่นกำเนิด ทำนองลำทำนองละจังหวะคล้ายคลึงกับทำนองลำภูไท

12.5 ลำเพลิน เป็นทำนองที่มีจังหวะรุกเร้าแสดงความสนุกสนานอีกทำนองหนึ่งซึ่งหมอลำซึ่งจะลำในทำนองลำเพลินของนักร้องที่บันทึกแผ่นเสียงที่คนนิยมลำแทรกในช่วงใดช่วงหนึ่งแล้วแต่ผู้ลำจะเห็นเหมาะสม แต่หมอลำซึ่งบางคนอาจจะไม่ใช่ทำนองลำเพลินเลยก็มีเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบ มีทั้ง แคน พิณ กีตาร์เบส กลองชุด

ส่วนเพลงที่ใช้ร้องนั้น จะเลือกนำเพลงร้องที่กำลังได้รับความนิยมในปัจจุบันและมีจังหวะที่ชัดเจนเร้าใจ เช่น ถ้าเป็นเพลงสตริงมักจะเป็นเพลงบุญแข่งเรือ เจ้าภาพงเจริญเป็นต้น

¹⁹ สอนง คลังพระศรี, “หมอลำซึ่ง: กระบวนการปรับเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมดนตรีของหมอลำในภาคอีสาน” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541), หน้า 187.

ถ้ากรณีเป็นเพลงลูกทุ่งหมอลำ ที่มีทำนองหลายทำนองไว้เพลงเดียวกันมาร้อง เช่น เพลงตามใจแม่ โบว์รักลีดา กุหลาบแดง เป็นต้น

13. ผู้ควบคุมเวทีและควบคุมแสงสีเสียง

เป็นฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการติดตั้งเวทีและเครื่องเสียง แต่เดิมการจัดทำเวทีและแสงสีเสียงเป็นหน้าที่ของเจ้าภาพหรือผู้ว่าจ้าง เพราะหมอลำกลอนไม่จำเป็นต้องใช้พื้นที่และอุปกรณ์ในการแสดงมาก แต่เมื่อปรับเปลี่ยนเป็นหมอลำซิ่งแล้ว องค์กรประกอบดนตรีและการแสดงเพิ่มมากขึ้น ทำให้เจ้าภาพลำบากในการจัดเตรียมอุปกรณ์ในการแสดงเอง แต่ทั้งนี้ราคาค่าจ้างก็ต้องเพิ่มสูงขึ้นด้วย อุปกรณ์ต่างๆที่เกี่ยวข้องในส่วนนี้หัวหน้าสำนักงานบางท่านจะลงทุนจัดการเอง แต่บางสำนักงานจะจัดเช่าต่างหาก เพราะต้องลดภาวะความรับผิดชอบ

14. การบูชาครูของหมอลำซิ่ง

การบูชาครูของหมอลำซิ่งหรือไหว้ครู ภาษาของหมอลำเรียกว่า “ยกอ้อ” “ยกคายน” หรือ ยกคายอ้อ คำว่า อ้อ หมายถึง ครูหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่หมอลำแต่ละคนยึดถือ ส่วนคำว่าคาย หมายถึง เครื่องเส้นหรือเครื่องสังเวศ ประกอบด้วยผ้าขาว ไช้ เทียน และผ้าขาวป็นต้น ภาษาหมอลำมักเรียกรวมกันว่าคายอ้อ ซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกันตามแต่การนับถือของหมอลำแต่ละคนหรือแต่ละครู คายอ้อ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมีความหมายและสำคัญต่อหมอลำมากกว่าการยกคายอ้อหรือการไหว้ครูก่อนการแสดงหมอลำซิ่งจะกระทำก่อนการขึ้นเวทีแสดง เจ้าภาพในแต่ละงานจะมีหน้าที่จัดเตรียม คาย ให้กับหมอลำก่อนจะทำการแสดง โดยหมอลำและเจ้าภาพจะตกลงกันตั้งแต่การทำสัญญาว่าจ้างหมอลำซิ่งรุ่นที่เคยเป็นหมอลำกลอนมาก่อน เจ้าภาพจะต้องเตรียมคายสำหรับหมอลำฝ่ายชายและหมอลำฝ่ายหญิงแยกกันคนละชุด เพราะแต่ละคนมีคายไม่เหมือนกันเพราะเรียนมาคนละครู การจัดเตรียมคายอ้อของหมอลำกลอนในอดีตมีความสำคัญมาก เพราะต้องลำประชันกัน อีกทั้งมีความเชื่อว่าหมอลำฝ่ายตรงข้ามอาจจะทำพิธีกรรมทางไสยศาสตร์หรือที่หมอลำเรียกกันว่าไส่กัน เพื่อให้ฝ่ายตรงข้ามมีอุปสรรคในการลำ เช่น หลงลืมกลอนลำ เสียงแหบแห้ง จนกระทั่งพ่ายแพ้ไปในที่สุดนั่นหมายถึงชื่อเสียงและการยอมรับของผู้ชม ส่วนหมอลำซิ่งในปัจจุบันเนื่องจากส่วน

ใหญ่ไม่ได้มีประสบการณ์ผ่านการลำประชันกลอนเหมือนหมอลำซึ่งรุ่นเก่า ทั้งหมอลำส่วนมากจะอยู่ในสังกัดหมอลำคณะเดียวกัน การร่ายกายอ้อของหมอลำซึ่งบางสำนักงานจึงไม่เคร่งครัด²⁰

4.7 ขั้นตอนในการแสดงหมอลำซิ่ง

หมอลำกลอนซิ่งก่อนขึ้นเวทีจะมีการไหว้ครูหรือยกครู โดยหัวหน้าคณะหรือผู้อาวุโสในคณะเป็นผู้ทำพิธี มีเครื่องบูชาครูหรือ “เครื่องกายอ้อ” ซึ่งเจ้าภาพจะเป็นผู้จัดหามา ประกอบไปด้วย เหล้าขาว 1 ขวด ไข่ไก่สด 1 ฟอง ดอกไม้ 5 กุ้ เทียน 5 กุ้ ผ้าขาว 1 วา ซ้องผม 1 ซ้อง เป็นต้น ไหว้พระแม่ธรณี หมอลำบางท่านหลังจากไหว้ครูแล้วก่อนเดินขึ้นเวทีจะไหว้พระแม่ธรณี เพราะความเชื่อที่ว่าพระแม่ธรณีเป็นเทวดาที่คอยคุ้มครองรักษามนุษย์ให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง การไหว้พระมีธรณีเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับตนเองและเชื่อว่าป้องกันอุปสรรคที่จะเกิดขึ้น ในระหว่างแสดงหมอลำ จากนั้นจึงขึ้นเวทีเริ่มการแสดงคล้ายกับการแสดงหมอลำกลอนโดยมีการลำเป็นยกๆ มีลำดับลำดังนี้

การลำยกที่ 1 กลอนไหว้ครู เริ่มจากหมอลำชายหรือหญิงก่อนก็ได้แล้วแต่หมอลำจะตกลงกัน แต่ส่วนมากฝ่ายชายจะลำก่อน แล้วหมอลำหญิงจึงจะลำเป็นคนต่อไป โดยมีเนื้อหาการลำเกี่ยวกับการไหว้ครูบาอาจารย์ผู้มีพระคุณเพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้แก่หมอลำโดยมีความเชื่อว่าบารมีของครูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะช่วยให้การแสดงเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและเป็นที่ถูกอกถูกใจผู้ชม

การลำยกที่ 2 หมอลำฝ่ายที่ลำเป็นคนแรกในยกที่ 1 จะลำก่อนเสมอในยกต่อไป การลำยกที่ 2 นี้ส่วนมากหมอลำซิ่งเริ่มด้วยเพลงร้องประมาณ 2 เพลง โดยมีการเดินการฟ้อนประกอบการร้องทั้งหมอลำชายและหมอลำหญิง ถ้าคณะนั้นมีหางเครื่องก็จะออกมาเต้นประกอบไปด้วย จากนั้นจึงโยกไปสู่การลำซิ่งมีเนื้อหากล่าวถึงการลำประกาศศรัทธาว่า การลำครั้งนี้มีความเป็นมาอย่างไร มีจุดประสงค์อะไร ถ้าเป็นงานบุญ ก็บอกชื่อเจ้าภาพ ประวัติความเป็นมาของการทำบุญตลอดจนอานิสงส์ ที่ได้รับจากการทำบุญนั้นๆ

การลำยกที่ 3 เริ่มด้วยการร้องเพลงก่อนและมีการเดินการฟ้อนประกอบการร้องไปด้วย จากนั้นเป็นการลำกลอนเนื้อหาเกี่ยวกับถามข่าวคราวสารทุกข์สุกดิบกันเพื่อเป็นการทักทายปราศรัย

²⁰ สอนง คลังพระศรี, “หมอลำซิ่ง : กระบวนการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดนตรีของหมอลำในภาคอีสาน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541), หน้า 191.

ระหว่างหมอลำชาย-หญิง และเป็นการบอกบ้านช่องที่อยู่ของหมอลำเพื่อประชาสัมพันธ์ให้ผู้ฟังรู้จัก จากนั้นอาจมีการลำเกี่ยวกับและต่อด้วยลำเดิน คือ จังหวะการลำค่อนข้างเร็วแล้วจบลงด้วยเพลงอีก 2-3 เพลง แล้วแต่ผู้ฟังขอมมาหรือตัวหมอลำซึ่งเองเห็นว่าเหมาะสม

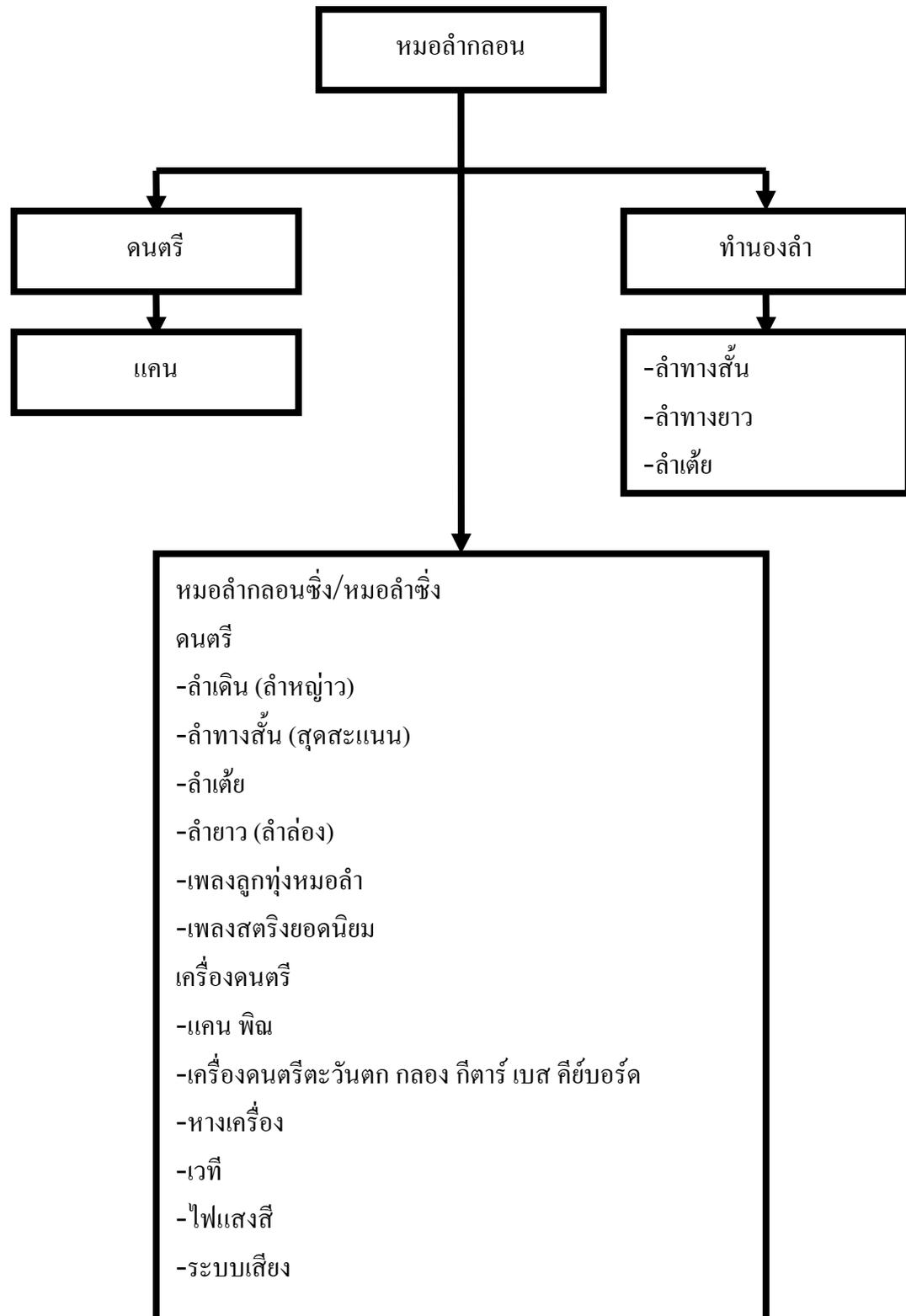
การลำยกที่ 4 เริ่มด้วยเพลงเช่นเดียวกัน แล้วจึงโยงมาหาการลำเกี่ยวซึ่งมีการลำประชันความรู้เพื่อประชันปัญญาของตนในทางคติโลก และคติธรรมอันประกอบด้วย กลอนเกี่ยวกับ ภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ พงศาวดาร การเมืองและการปกครอง เนื้อหาเหตุการณ์ปัจจุบัน จากนั้นจึงลำเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน เช่น การกระเกษ ศรีธน-นางมโนราห์ เป็นต้น ในการลำนิทานนี้ หมอลำจะสมมุติตัวเองเป็นพระเอกนางเอกในเรื่อง และทำท่าดีทไปตามเนื้อเรื่องคล้ายการแสดง หมอลำกลอนและจบลงด้วยเพลงร้อง

การลำยกที่ 5 เริ่มด้วยเพลงร้องหรือลำเดิน เมื่อถึงเวลาที่ใกล้เลิกการแสดงตามสัญญาว่าจ้าง หมอลำซึ่งจะลำลาโดยใช้กลอนทางยาว หมอลำชาย-หญิงจะสลับกันลำ ดังนั้น กลอนลำลาจึงเป็นเสมือนสัญญาแห่งการเลิกแสดงของหมอลำซึ่งในแต่ละครั้ง²¹

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้สรุปเป็นแผนภูมิประกอบเพื่อแสดงพัฒนาการประเภทหมอลำกลอนเป็นหมอลำกลอนซึ่งดังนี้

---

²¹ สัมภาษณ์ สุมณฑา ธาตุทอง, หัวหน้าสำนักงานคณะหมอลำสุมณฑาธาตุทอง, 26 กรกฎาคม 2551.

แผนภูมิที่ 2 แสดงพัฒนาการประเภทหมอลำกลอนเป็นหมอลำกลอนซิ่ง
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

4.8 หมอลำกับบริบททางสังคมในจังหวัดอุดรธานี

บริบททางสังคมหมายถึง การที่มีบุคคลหลายคนอยู่ร่วมกันจนเกิดเป็นชุมชนแล้วแต่ละบุคคลมีการกระทำสิ่งต่างๆ ที่กำหนดขึ้น และปฏิบัติกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบันที่เรียกว่าการปฏิบัติตนในชุมชนหรือบริบททางสังคมบริบททางสังคมแบ่งออกได้หลายอย่าง เช่น วัฒนธรรม การแสดง การเป็นอยู่ บุญประเพณี เป็นต้น

จังหวัดอุดรธานีมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ทรงคุณค่าผสานกับตำนานอันยาวนานมีวัฒนธรรมและประเพณีเป็นเอกลักษณ์ ประกอบกับการพัฒนาอย่างมีวิสัยทัศน์ ทำให้จังหวัดอุดรธานีมีการเจริญเติบโตในทุกด้านในปัจจุบันจังหวัดอุดรธานีมีอายุการก่อตั้งเมืองเข้าสู่ปีที่ 117 ปี จังหวัดอุดรธานี โดยผู้ว่าราชการจังหวัด องค์การบริหารส่วนจังหวัดและผู้นำท้องถิ่นจึงได้จัดเทศกาลอุดรโลกโดยนำแหล่งวัฒนธรรมของอำเภอต่างๆในจังหวัดอุดรธานีจัดงานเฉลิมฉลองขึ้นเช่นบ้านเชียง เป็นแหล่งอารยธรรมของคนยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งมีเครื่องปั้นและภาชนะดินเผาหลายเขียนสี อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานีที่กำลังได้รับการเสนอชื่อเป็นแหล่งมรดกโลกลำดับที่ 2 ของจังหวัดอุดรธานี เทศกาลกุ่มกาวปีเรือและดนตรีโลก ของอำเภอกุ่มกาวปีที่จัดประเพณีการแข่งขันเรือของชาวลำน้ำปาว เทศกาลบั้งไฟล้านของ อำเภอบ้านธาตุ จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น จังหวัดอุดรธานีมีกิจกรรมกระตุ้นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิดเงินหมุนเวียนในพื้นที่อย่างดียิ่ง กิจกรรมต่างๆที่จัดขึ้นในจังหวัดอุดรธานีทำให้ศิลปินหมอลำมีโอกาสได้แสดงหมอลำในเทศกาลต่างๆของจังหวัดอุดรธานี

4.8.1 บทบาทของหมอลำ

หมอลำเป็นศิลปะการแสดงที่รับใช้ชีวิตทั้งในยามสุขและทุกข์ โดยบทบาทของหมอลำจะเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของสังคม เช่น ในสมัยก่อนอีสานมีปัญหาด้านสาธารณสุข ขาดยา ขาดแพทย์ ขาดความรู้ ใช้หมอลำนำบิณฑบาตแจกจ่าย หมอลำจึงมีบทบาทให้ความมั่นใจในสิ่งที่ประชาชนขาดแคลน การรักษาโรคร้ายด้วยวิธีนี้ในชนบทที่ห่างไกลยังคงดำเนินอยู่ในด้านจิตใจหมอลำนอกจากจะให้ความบันเทิงใจแล้ว ยังมีบทบาทในการส่งเสริมสติปัญญา โดยหมอลำกลอนได้ให้ความรู้ทางคติโลก คติธรรม ศาสนา ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ ภูมิศาสตร์การเมืองและให้ข่าวสาร

ถ้าฟังให้ลึกซึ้งแล้ว หมอลำมิใช่เพียงเป็นอาชีพหาเงินเท่านั้นยังมีคุณค่าอีกมากมาย เช่น

1. เป็นผู้รักษาไว้ประเพณีพื้นเมือง
2. เป็นผู้รักษาวัฒนธรรมของประเทศไว้ให้มั่นคง

3. เป็นอาชีพสำหรับผู้ศึกษาศิลปะด้านนี้
4. เป็นสื่อสัมพันธ์กับมวลมหาชนได้เป็นอย่างดี

จากการวิเคราะห์การแสดงหมอลำในชุมชนหมอลำข้าวมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคมผู้วิจัยพบว่าการแสดงหมอลำมีบทบาทต่อสังคมดังนี้

1. บทบาทด้านความบันเทิง
2. บทบาทการให้ความรู้
3. บทบาทด้านพิธีกรรม
4. บทบาทในฐานะมหรสพในงานประเพณีต่างๆ

จากการที่หมอลำเป็นมรดกที่เก่าแก่ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง หมอลำจึงมีรูปแบบการแสดงและเนื้อหาที่ร่วมแสดงบทบาทต่อสังคม ซึ่งบทบาทดังกล่าวมี 2 ลักษณะ คือ บทบาทต่อสังคมหรือส่วนรวมและบทบาทต่อชีวิตของหมอลำและครอบครัว

บทบาทต่อสังคม มุ่งเน้นด้านการให้ความบันเทิงเป็นเหมือนเครื่องเร้าหรือจูงใจให้ไปสู่จุดหมาย คือ นาฎการ มีรำแม่บทแล้วต้องแปลงไปตามลีลาของแต่ละคน ถ้าเป็นหมอลำหมู่ก็อาจมีฟ้อนเข้ามา และฟ้อนหางเครื่อง คล้ายดนตรีสากล บางคนก็เรียกหมอลำพันทาง หมอลำเพลิน หรือหมอลำผสมดนตรี ลีลาประกอบมีการขยับขา มือ เท้า ให้เข้ากับจังหวะ และบทบาทที่กำลังแสดง ดนตรีปกติเดิมประกอบการลำจะมีแคนเป็นพื้น ต่อมาหมอลำหมู่หมอลำเพลินก็มีดนตรี เช่น พิณ ซึง ซุง ประกอบเข้าไป ปัจจุบันมีเครื่องดนตรีสากลประกอบในหมอลำหมู่และหมอลำเพลิน

บทบาทให้การศึกษานอกระบบ ได้ใช้เนื้อหาในบทกลอนเป็นสื่อ โดยให้ผสมผสานและกรมกลืนไปกับท่วงทำนองของดนตรีก็พอจะได้

ด้านเนื้อหาสะท้อนภาพชีวิต กลอนลำเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะที่สะท้อนภาพชีวิตชาวอีสานทุกแง่มุมและทุกกาลสมัย เช่นความเชื่อผีสง เหวด ลำผีฟ้า ลำทรง ลำส่อง ลำยา เป็นต้น ภาพชีวิตที่นับถือพระพุทธศาสนา เวลาลำก็จะลำเรื่องพุทธประวัติ ลำสอนศาสนาให้โยงกับจารีตประเพณี

บทบาทด้านการเมือง มีการบันทึกเรื่องราวทางการเมืองหรือประวัติศาสตร์การเมืองการปกครอง เช่น คำกลอนเรื่องเพชรพื้นเมืองเวียงจันทน์และตำนานพื้นเวียง ล้วนแต่เป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของเวียงจันทน์ ใช้ลำสู่กันฟังมาเรื่อยๆ ทั้งหมอลำกลอน ลำพื้น และลำอักษรยี่เป็นต้น อย่างไรก็ตามเกี่ยวกับบทบาทด้านการเมืองนั้นในช่วง พ.ศ. 2502 – 2506 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้ใช้หมอลำเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชาติและต่อต้าน

คอมมิวนิสต์²² มีการประกวดหมอลำเกี่ยวกับการล่ากลอนพัฒนาการ และสมัยนี้หมอลำกลอนจะ
 ลำที่ไหนก็ได้รับการขอร้องจากทางกรมประชาสัมพันธ์และสมาคมหมอลำให้ล่ากลอนพัฒนาไป
 ด้วย หรือแม้แต่ละรัฐบาลมีนโยบายเร่งรัดเป็นเรื่อง ๆ และจังหวะของนาฏการ กล่าวคือด้านภาษา
 เป็นเครื่องมือในการสื่อความหมายและสามารถให้ความรู้ความบันเทิง เช่น มีการใช้คำและสัมผัส
 เป็นบทบาทที่รักษาวัฒนธรรมด้านภาษาไว้เป็นอย่างดี กลอนลำก็มีบทบาทแสดงออกซึ่งเอกลักษณ์
 ของอีสานว่ากลอนลำบางประเภทไม่มีบังคับสัมผัสนอก มีเฉพาะเสียงสูงต่ำและสัมผัสในไป หมอลำ
 ก็มีบทบาทช่วยเหลือมาตลอด เช่น ล่ากลอนต่อต้านยาเสพติด การรณรงค์ป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ
 บทบาทด้านเป็นทูต สัมพันธ์ไมตรีด้านวัฒนธรรม และประชาสัมพันธ์

คุณค่าของหมอลำนั้นมีการมาเคยช่วยเหลือสังคมในด้านต่างๆ นานับประการ ซึ่งได้
 กล่าวถึงบทบาทและคุณค่าของหมอลำว่า หมอลำได้ช่วยประเทศชาติ ในคราวที่ชาติต้องการ เพื่อเป็น
 สื่อสัมพันธ์ในระหว่างคนในชาติและภารกิจของรัฐบาล เช่น ช่วยลำโฆษณาเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน
 ราษฎร ชักชวนทำหมัน ชักชวนผู้อยู่ป่าให้กลับใจ เป็นต้น ในส่วนที่บ้านเมืองสงบก็ช่วยลำให้
 ชาวบ้านประพฤติปฏิบัติชอบตามระบบศาสนา มีทั้งคติสอนใจผู้เฒ่าผู้แก่ หนุ่มสาว และเด็กเล็ก
 ตลอดสมณชีพราหมณ์ คุณค่า ของหมอลำอีสานนั้นมีมากมาย คนรู้จักอีสานก็เพราะหมอลำแต่ที่
 พอจะเน้นออกมาเป็นความหมายนั้นได้ ดังนี้

1. หมอลำเป็นผู้รักษาไว้ซึ่งประเพณีพื้นเมือง
2. หมอลำเป็นผู้อนุรักษ์วรรณกรรมท้องถิ่นอย่างมั่นคง
3. หมอลำเป็นศิลปินพื้นบ้านผู้รักษาศิลปะพื้นบ้าน
4. หมอลำเป็นผู้ให้ความบันเทิงแก่คนทุกชั้นทุกวัย
5. หมอลำเป็นสื่อสัมพันธ์กับมวลชนทุกชนชาติได้เป็นอย่างดี
6. หมอลำสร้างความสามัคคีและฝังคุณธรรมต่อประชาชน โดยอาศัยความบันเทิง

เป็นสื่อกลาง

7. หมอลำเป็นปรอทวัดคุณภูมิทางศิลปวัฒนธรรมของพี่น้องชาวอีสาน

ศิลปะการแสดงหมอลำเป็นมหรสพที่นิยมแพร่หลายในจังหวัดอุดรธานีและแพร่หลาย
 ในภาคอีสานซึ่งได้มีวิวัฒนาการตามลำดับตามความนิยมในแต่ละช่วงเวลาซึ่งขึ้นอยู่กับค่านิยมของ
 คนในสังคมซึ่งค่านิยมนี้จะได้รับปัจจัยทางวัฒนธรรมต่างถิ่นหรือวัฒนธรรมภายนอกมักจะมีการ

²² ลีทิสศักดิ์ จำปาแดง, “บทบาทของหมอลำในการแก้ปัญหาสังคม,” (วิทยานิพนธ์
 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2548),
 หน้า 205.

ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและวิธีการแสดง เช่น มีการเปลี่ยนแปลงทำนองร้อง มีการเปลี่ยนแปลงภาษา มีการเปลี่ยนแปลงบทรกรรมที่ใช้นำแสดง มีการเปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งกาย ถึงแม้จะปรับเปลี่ยนบทบาทการแสดงหมอลำตามบริบทสังคมแต่ก็ยังคงดำเนินชีวิตตามขนบธรรมเนียมประเพณีจนสามารถนำไปปรับใช้ในการแสดง แต่ยังคงการแสดงหมอลำตามบทบาทหมอลำที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมตามเทศกาลต่างๆ ในจังหวัดอุดรธานี ในการนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์รายละเอียดเกี่ยวกับการแสดงหมอลำของศิลปินหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส กับบริบททางสังคมในจังหวัดอุดรธานี เพื่อแสดงให้เห็นการแสดงหมอลำที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาศิลปินหมอลำ 4 ท่านดังนี้

1. บทบาทในการแสดงหมอลำกับบริบททางสังคมของหมอลำทองเจริญ คาเหล่า
2. บทบาทในการแสดงหมอลำกับบริบททางสังคมของหมอลำเทวี ฟ้าฮ่วน
3. บทบาทในการแสดงหมอลำกับบริบททางสังคมของหมอลำบุญช่วง เค้นดวง
4. บทบาทในการแสดงหมอลำกับบริบททางสังคมของหมอลำยุภาพร สายลมเย็น

4.8.2 บทบาทในการแสดงหมอลำกับบริบททางสังคมของหมอลำทองเจริญ คาเหล่า

หมอลำทองเจริญ คาเหล่า ได้ยึดอาชีพศิลปินหมอลำเป็นหลักฐานะของครอบครัวจนมั่นคง นอกเหนือจากงานประจำแล้วยังมีผลงานสร้างสรรค์สังคม โดยร่วมกับหน่วยงานทางราชการที่ต้องการใช้สื่อกลอนลำช่วยในงานพัฒนาและงานโฆษณาประชาสัมพันธ์งานของทางราชการหลายด้าน เช่น ด้านส่งเสริมสาธารณสุข ด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านการส่งเสริมการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

1 ด้านส่งเสริมสาธารณสุข

- 1.1 ประพันธ์กลอนลำชุดณรงค์การคุมกำเนิดให้สาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี ออกเผยแพร่ประชาสัมพันธ์
- 1.2 ประพันธ์กลอนลำชุดโรคไข้เลือดออกให้สาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี ออกเผยแพร่
- 1.3 ประพันธ์กลอนลำชุดอีสานไม่กินปลาดิบให้สาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี ออกเผยแพร่
- 1.4 ประพันธ์กลอนโรคท้องร่วงให้สาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี ออกเผยแพร่
- 1.5 ประพันธ์กลอนลำและต่อต้านโรคเอดส์ได้มอบให้วิทยาลัยนาฏศิลป์จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อปี พ.ศ. 2537

1.6 ประพันธ์กลอนลำการประหยัดพลังงานเพื่อลดสภาวะโลกร้อนให้กับ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

2 ด้านอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมได้แต่งกลอนลำและเผยแพร่หลายชุด โดยเฉพาะแต่งให้กับสถาบันวิจัยวลัยรุกขเวชมหาวิทยาลัยมหาสารคามเผยแพร่ทั่วภาคอีสานดังนี้

2.1 ประพันธ์กลอนลำชุดมลภาวะป่าวัฒนธรรมอีสาน

2.2 ประพันธ์กลอนลำชุดอนุรักษ์ป่าวัฒนธรรม โคนเน้นเรื่อง การอนุรักษ์
คูแลร์กษา

2.3 ประพันธ์กลอนลำการประหยัดพลังงานเพื่อลดสภาวะโลกร้อนให้กับ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

รางวัลและเกียรติคุณที่ได้รับ

1. รับโล่ศิลปินดีเด่นภาคอีสาน ณ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
2. รับโล่รางวัลเชิดชูเกียรติศิลปินพื้นบ้านอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น
3. ได้รับเกียรติบัตรเป็นวิทยากรผลิตสื่อพื้นบ้าน (หมอลำกลอนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม) ในโครงการผลิตสื่อและสิ่งแวดล้อม ณ สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวชมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
4. ได้รับเกียรติบัตรโดยเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน ณ หอศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น
5. ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็นบุคคลแห่งปี รางวัลเพชรสยาม สาขานาฏการพื้นบ้านประจำปีพุทธราช 2549 มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม เนื่องในวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี
6. ได้รับพระราชทานปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขานาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ปีพ.ศ. 2550

บทบาทในการส่งเสริมการศึกษา

โดยเปิดโอกาสให้ผู้สนใจในศิลปะการแสดงหมอลำมีโอกาสได้ศึกษาจนทำให้มีลูกศิษย์ที่มาศึกษาและจบออกไปใช้วิชาประกอบอาชีพตลอดเป็นวิทยากรบรรยายตามสถานศึกษาต่าง ๆ เช่น คณะศิลปกรรมศาสตร์ สาขานาฏศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม สาขาวิชาศิลปการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

ตารางที่ 2 กลอนลำที่ใช้ในการรณรงค์ของหมอลำทองเจริญ คาเหลากับบริบททางสังคม

ลำดับ ที่	ชื่อบทกลอนที่ใช้เผยแพร่ ในการรณรงค์	เนื้อหาสาระของกลอน
1	ลำล่องคุ่มกำเนิด	เนื้อหากล่าวถึงการเพิ่มจำนวนประชากรของประเทศไทย โดยเฉพาะภาคอีสานมีประชากรมากเป็นอันดับต้น ๆ ของประเทศ พื้นที่ทำกินลดลง ส่งผลต่อแหล่งอาหารที่จะนำมาบริโภค ดังนั้นเพื่อเป็นการพัฒนาตั้งแต่สถาบันครอบครัวไปจนถึงประเทศชาติ จะต้องมีการคุ่มกำเนิดหรือวางแผนครอบครัวให้มั่นคงแล้วจึงมีลูกและการมีลูกจะต้องมี 1-2 คนจึงจะพอดี
2	ลำทางสั้นอีสานไม่กินปลาดิบ	เนื้อหากล่าวเตือนชาวอีสานควรเลิกมีนิสัยการกินสุขๆ ดิบ ๆ เพราะอาจทำให้เป็นโรคมพยาธิ โดยเฉพาะโรคมพยาธิใบไม้ในตับหากเป็น มีความเสี่ยงต่อการเสียชีวิตตลอดจน แนะนำวิธีป้องกันคือ การปรุงอาหารให้สุกก่อนรับประทาน
3	กลอนอีสานเขียว	เนื้อหากล่าวถึง ความอุดมสมบูรณ์ของภาคอีสานในสมัยก่อน แต่ปัจจุบันทรัพยากรได้ลดลงไปทำให้ความเป็นอยู่ของชาวอีสานอดอยาก ฝนแล้งไม่สามารถทำนาได้ผล เพื่อเป็นการแก้ปัญหาระยะยาว จะต้องช่วยกันปลูกป่า พัฒนาแหล่งน้ำ สำหรับใช้ทำการเกษตร
4	กลอนป่าวัฒนธรรม	เนื้อหากล่าวถึง ป่าที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน ได้แก่ ป่าช้า ป่าคอนปู่ตา วัดป่า เหล่านี้เป็นป่าที่มีความสำคัญกับชุมชน นอกจากใช้ด้านพิธีกรรมแล้วยังได้อาศัยทรัพยากร บางส่วนที่มีในป่าซึ่งเป็นแหล่งสุดท้ายที่จะต้องรักษาไว้

ตารางที่ 2 กลอนลำที่ใช้ในการรณรงค์ของหมอลำทองเจริญ ดาเหลากับบริบททางสังคม (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อบทกลอนที่ใช้เผยแพร่ ในการรณรงค์	เนื้อหาสาระของกลอน
5	โครงการ BRT มมส. มหาสารคาม	เนื้อหากล่าวถึง ทรัพยากรธรรมชาติจะมีครบทุก อย่างหากระบบนิเวศน์สมดุล มนุษย์เป็นส่วนหนึ่ง ของระบบนี้ ดังนั้น มนุษย์ยังคงจำเป็นที่จะต้องใช้ ทรัพยากร สำหรับชาวอีสานทั้งอดีตและปัจจุบัน ยังคงอาศัย ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะ การนำมา เป็นอาหารและยา เช่น ผักป่าหลายประเภทและสัตว์ น้อยใหญ่ ตลอดจนยาสมุนไพร ดังนั้น ทางกรจึง ให้หมอลำเป็นผู้นำข่าวสารอันเป็นประโยชน์มาบอก พ่อแม่พี่น้อง
6	ลำเดี่ยวเที่ยวอีสาน	เนื้อหาพรรณนาเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทั้งภาคอีสาน กล่าวถึงสถานที่สำคัญเท่านั้น
7	ลำเดี่ยวเที่ยวอุดร	กล่าวถึงสถานที่ท่องเที่ยวในจังหวัดอุดรธานี เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หนองประจักษ์หนองหาร
8	เดี่ยวเที่ยวหนองคาย	เนื้อหากล่าวถึงสถานที่ท่องเที่ยว เช่น แม่น้ำโขง สะพานข้ามแม่น้ำโขง นอกจากนี้ยังกล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่าง ไทย-ลาว
9	ลำเดี่ยวยุค โลภากิวัฒน์ประหัยค พลังงานไฟฟ้า	เนื้อหากลอนลำการรณรงค์ให้ประชาชนช่วยกัน ประหัยคพลังงานไฟฟ้า โดยเฉพาะปัจจุบันนี้สภาพ ภูมิอากาศมีการเปลี่ยนแปลงสภาพไม่คงที่เกดสภาวะ เลือนกระจกทำให้กหมอลำทองเจริญ ดาเหลาได้ ประพันธ์กลอนลำเพื่อใช้ประชาสัมพันธ์ในขณะทำ การแสดงหมอลำเพื่อเตือนสติให้ผู้ชมประหัยค พลังงานไฟฟ้า

ตัวอย่างกลอนที่ใช้ในการรณรงค์เนื้อหากล่าวถึงเมืองไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวชาวต่างชาติ นิยมมาเที่ยว แต่การเที่ยวตามสถานบันเทิง หรือการไปมีเพศสัมพันธ์นั้นควรระวัง โรคเอดส์ แพทย์ผู้เชี่ยวชาญข้องกล่าวไว้ว่าสถานการณ์เอดส์ในปัจจุบันทวีความรุนแรงขึ้น หากมีเพศสัมพันธ์ ควรสวมถุงยางอนามัยเพื่อป้องกันการติดเชื้อ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กลอนลำเตี้ยต่อต้านโรคเอดส์

เราเกิดมาเป็นไทย คงสุขสมใจ ได้เที่ยวได้กิน
 จงเที่ยวทั่วแผ่นดิน ฝรั่งเศสหรือจีน เวลค์มไม่ว่า
 อารับเขาจะเข้ามา
 ฝรั่งเศสค่าไทยก็ยินดี
 สิทธิเสรีนำกันเพียงพร้อม
 บ่แปลงบ่ปลอมไปเป็นคนเถื่อน
 แต่ขอเตือนระวัง โรคเอดส์ไว้
 ยอานำเข้าแม่นสู่ไทย
 เห็นดีแล้วไปพวกไทยบ้านอื่น
 อย่าซัดอย่าซิ่นมันเลวร้าย มันเลวร้าย
 โรคเอดส์ โรคอันตราย
 เป็นแล้วต้องตายไม่ว่าชายหรือหญิง
 ถ้าเป็นต้องตายจริง ๆ
 ไม่ว่าผู้หญิงหรือผู้ชาย
 เป็นแล้วต้องตายทั้งทรมาน
 เสียงนี้จากหน่วยราชการ
 ต้องขออรวานทั่วทุกแห่งหน
 ประกาศทั่วทุกตำบล
 ขอให้ทุกคนต้องป้องกันภัย
 เอดส์อันตราย ขยายวงจร-ถึงยามนอนยามร่วม
 ให้เจ้าสวนนมถุงยางออกเที่ยว
 ยามเจ้าเยี่ยวใส่กัน ไปหาหม่นสิ่งบ่ดี
 ระวังให้ถ้วนถี่ เตื่อพ่อบักเต็ง

หมูเจ้าอยู่เลิง ระวังไว้ระวังไว้ ระวังไว้
 โรคเอดส์เป็นโรคสำคัญ
 พวกเพศสัมพันธ์ ระวังจะจู่
 พวกชอบสำส่อนน้ำดู
 ระวังจะจู่เป็นได้ทุกวัน
 วิธีป้องกันต้องสวมถุงยาง
 ก่อนเที่ยว ก่อนชมนวลนาง
 อย่าลืมนุ่งยางเตรียมใส่กระเป๋า
 ปลอดภัยไว้ก่อนพวกเรา
 จะไม่อับเฉา จะไม่เหลาตรม
 จะได้สุขสมทั้งอารมณ์ปอง
 บ่มีหมองบ่มีมั่ว
 บ่ติดตัวเมียเจ้ากะบ่หน่าย
 เดือนผู้ชายขอไว้ท่อนี้
 ที่เจ้าอย่าผลอสวมถุงนำเคื่อ
 ยามเจ้าไปเที่ยวพวกผู้ชายห้าเคี้ยว
 พวกหัวงูว้องูว้อ

การแสดงหมอลำยังเป็นสื่อเกี่ยวกับบริบทด้านสื่อเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
 ของสถาบันวิจัยวลัยรุกเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม
 กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม

ด้วยความสามารถในด้านการแสดงกลอนหมอลำ จึงมีหน่วยงานภาครัฐและเอกชนมา
 ขอความอนุเคราะห์ให้ประพันธ์กลอนลำอีกมากมาย เช่น กลอนลำผลประโยชน์ของป่า ของสถาบัน
 วิจัยรุกเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม กลอนลำวันคล้ายวันพระราชสมภพสมเด็จพระเทพ
 รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ครบ 50 พรรษา ของสำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น
 กลอนลำฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ของสำนักงานวัฒนธรรม
 จังหวัดอุดรธานี และการขับลำโครงการ BRT ซึ่งมีเนื้อหากลอนลำเนื้อหากล่าวถึงมนุษย์ต้อง
 พึ่งพิงธรรมชาติซึ่งพัฒนาสู่การวัฒนธรรมการดำเนินชีวิต ป่าที่เหลืออยู่ในปัจจุบันคือ ป่าตามหัวไร่
 ปลายนา ป่าคอนตาปู ป่าช้า ซึ่งมนุษย์ได้อาศัยเก็บหาอาหารและเชื้อเพลิง ได้เล็งเห็นคุณค่าของป่า
 ดังตัวอย่างกลอนลำต่อไปนี้

กลอนลำทางสั้น

โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรชีวภาพ (BRT)

ฮากเอี้ยฮากไม้ใบหญ้าวอยู่ในป่าพงไพร มีหลากหลายลงไปอยู่ในดอนห้วยนา เป็นฮากยา แต่โบราณให้พวกท่านจำชื่อ ถือเอาไว้ โอ้ยละนอ.....

ผลประโยชน์ป่าไม้เรียกว่าสมุนไพร ผลวิจัยเป็นยาออกมาหลายด้าน ราชการจัดตั้งอาสาหน้าที่ โครงการบิอาร์ที มมส.ราชภัฏมอบให้คณะได้แต่งกลอน พี่พพันธุ์เกิดเขตร้อนหลายอย่าง สมุนไพร มีหลากหลายชีวิตคิดเอาดีของท่าน ภาคอีสานเฮานี้มีแนวดีหลากหลาย ผลหมากรากไม้ เต็มพื้นแผ่นดิน บ่อมีสูญมีสิ้นทุกอย่างนาน เกิดขึ้นมาเต็มดงป่าพงไพรด้าว เห็ดขอนขาว เห็ดเผาะ เต็มเวียงคอนใหญ่ เครื่องใส่ขึ้นเกี่ยวเมค่างหว่างคพน ผักกะโดนยอดคั่วเต็มทั่วหัวเถียง ผักกะเดียง นานอง ผักถ่อบานเต็มน้ำ มีผักหนาม ผักตัวกินคิมี่ชื่อ ผักอ้อที่อึ้งขึ้นเต็มพื้นแผ่นดิน เป็นประโยชน์ทุกสิ้นพ่อแม่พากินผักกะถินผักเม็กว่าขิงกินได้ สิงไคหัว ไคต้นเป็นยาแก้ยั้ง มีทั้งกบ ทั้งอึ่งสรรพสัตว์สิ่งพร้อมรวมเข้าใส่กัน สิ่งเหล่านั้นเรียกว่าพันธุกรรม เป็นปูปลาชื้อหอยจะอยู่บวกร หนองคลองน้ำ

จุลินทรีย์มีเชื้อสัตว์สาวสิ่ง หัวกะชายข่าขิง หัวกวาเครือเค่อต้น คนแมนเชื้อถือ จนกระทั่งทุกมือเรียกว่ายาขม เป็นแนวเขานองาแต่งยากินได้ รวมอยู่ในชุมชนหลายอันชีวภาพ ขอให้ทราบทุกท่านสำคัญยิ่งสิ่งดี สิ่งเหล่านี้เกิดอยู่ในเมืองไทย สมุนไพรเป็นยารักษาคนได้... แต่สมัยคราวพุนโบราณท่านว่า ต้มกินยาฮากไม้ภัยฮ้ายพ่ายหนี คนแต่ก็อายุยืนนาน....กินอาหาร ปูปลาพืชพันธุ์ตามบ้าน บ่อมีสารตกค้าง..เจือปนคนเก่า อายุหลายแก่เผ่าจนเท่ากระทั่งตาย บ่อมี ดอกโรคร้ายกายย่อยผอมโซ กินสวดยาสมุนไพรรักษาคนไข้อยู่ป่าดงพงปัจฉิมธรรมชาติ ภูมิปัญญาฉลาด สืบไว้ทำทุกมือพันร้อยกว่าปี ทุกมือนี้ทางการเหล่าเล็งเห็น ต้องจำเป็นอนุรักษ์รักษาพันธุ์ไม้ ศูนย์วิจัยเตรียมจ้อพบส.หาเหตุ สถานบันวิจัยชีววิทยารุขเวชคณาจารย์...ทุกท่านเห็นต้องครองกัน ศิลปินพบบ้านรับมอบนโยบาย ขยายเป็นกลอนลำสื่อสารการบ้าน ภาคอีสานเฮานี้มีแนวดีหลาย อย่าง สมุนไพรต่างๆ ชีวภาพครบถ้วนควรให้รักษา ป่าไม้มีคุณค่าเรียกทรัพยากร สกัดไปเป็นยา พัฒนามาใช้ เป็นปัจจัยหลายด้านคนอีสานได้พึ่งนี้แมนฮิตแมนเปิงตามจารีตจิตบ้านอีสานเค้าเก่า หลังถือกันมาแต่ครั้งงใหญ่ยาชุมชนผู้ชำนาญเป็นหมอรักษาตามบ้าน หมอโบราณเดี๋ยวนี้เต็มทีหายาก สมุนไพรหลากหลายบ่อมีผู้สืบไว้สูญสูญเศร้าเปล่าแปน.... ทุกเขตแคว้นท้องถิ่นคนอีสาน ต้องจัดการ อนุรักษ์ช่วยกันหันหน้าให้รักษาเอาไว้ภูมิปัญญาพ่อแม่ นับตั้งแต่ต้นไม้ถึงห้วยซ่อมบึง สัตว์อยู่น้ำ หรืออยู่บนบก ลักกุณาแนวบกบางเจียเพื่อไม้ เสียงเรไรหึ่งห้อยพลอยถึงจักจั่น มีแมงไม้แมงมัน สัมมะปีครบสิ้นกินได้ใส่ใจ อาศัยอยู่ป่าไม้หรือว่าผืนดิน มีหลากหลายชีวิตเชื้อจุลินทรีย์พร้อม

ให้ถนอมเอาไว้มรดกของพ่อ จึงพากันสานต่อภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานเค้าแต่หลัง สมุนไพรแต่ละครั้ง โบราณเค้าเขามี รวมหลายหลายเป็นที่ค้ำชื้อยาวนานนั้น สารพันหลายด้านสมุนไพรในผุก กระดุก สัตว์สิ่งเนื้อเกลือทอซ้างบ้างเจีย มี 9 รสชาติเชือกสกัดออกเป็นยา ในตำราหมอลวง ผู้แต่งกลอนจำ ได้ คั้นรสผาดนั้นยาสมาน ยารสหวานแมนยาชิมซาบเนื้อ รสเมาเบือแมนแก้พิษแก้ภัย ดีโลहितซ้าง ในชอบชมขนาดโรคทางลมบ่อพลาดเผ็ดฮ้อน ดิปลิ ยารสมันมีดีแก้เส้นเอ็นอ่อน ยาหายใจให้บ่อน นั้นแมน...รสหอมเย็น ยารสเค็มแก้ผิวหนังซีกาก มีอยู่มาก 9 รสตำรา แก้เสมหะแมนยาเอารสเปรี้ยวๆ มีแต่กลอนเฮี้ยวๆอยู่ในตำรา นี้ฮากไม้เป็นยาจำเอาไว้นะ

ฟังเดื่อท่านไทยอีสานทุกเหล่าขอราบเรียนแทบเท่า คนเฒ่าพ่อเฮือน ตลอดทั้งพวกเพื่อน น้อยใหญ่ไทยอีสาน ฟังโครงการบิอาร์ทีหลากหลายรวมท่อน ฟังลากลอนระดับชั้นอินเตอร์เดื่อแม่ กล่าวพอแต่ย่อๆ ขอให้ท่านอ่านตรอง พวกพี่น้องชนชาติชาวอีสาน คณะจารย์เมรีโปรคอกัยวันนี้ อโหสิกรรมด้วยให้หมอลำบุญช่วง นี้โครงการของหลวง มมส.มอบให้บุญช่วงผู้ล่า ดิฉันขอบอกย้า ล่าส่งเสียงมาฝากวาจาลอยลม ส่งเสียงตามคลื่น เจริญเจ้ามีนตาจิ้นหูฟังตั้งท่าขอขอบคุณแม่ป่าคอย ทารับฟัง ขอขอแนะนำอีกครั้งเพื่อประโยชน์สังคม ความเหมาะสมเทศะหมู่ฝูงลุงป้า ถึงเวลามาแล้ว ปัญหาหน้าที่ โครงการบิอาร์ที สืบเสาะหาค้นคว้าความรู้คู่กัน ชีวภาพทุกชั้นหรือทรัพยากร การอบรมศึกษาใฝ่หาความรู้ พัฒนาจัดตั้งแผนผังเป็นระเบียบ มีองค์รค้นคว้าวิจัยพร้อมพร้ากัน ชีวะภาพว่านั่นหลายหลากรวมกัน สารพันชีวิตประกอบกันหลายด้าน อาหารกินของใช้สมุนไพร ในป่า เอามาพัฒนาบริโภคทุกด้านการค้นคว้า ของอยู่ได้แหล่งหล้าเป็นประโยชน์ของเฮา ให้เลือก เอามาเฮ็ดแต่งแปลงเดื่อท่าน เป็นโครงการความรู้ภูมิปัญญาหน้าที่ ขยายผลอย่างดีคุณภาพทุกด้าน การบ้านสื่อสาร ผักอยู่ตามพื้นบ้านเรียกว่าสมุนไพร ของอยู่ในสวนครัวได้ตามนำฮั่ว เอามาแก มาซ้วกินดีพื้อมเกิดอยู่ฮิมฮ้องน้ำ ผักหนามพร้อมฮ้อมภู ภูมิปัญญาความรู้ท้องถิ่นบ่อคือกัน เป็นหัวกลอยหัวมันพืชพันธุ์ชาวบ้าน เช่นผักหวานผักส้มผักขมนี้ก็แมน เกิดอยู่แดนเลียบจ่าย สายห้วยฮ้อมหนอง ผักคั้นจองพี่น้องเกิดอยู่ห้องห้วยนามิปปุปลาในวัง เด็ดดุคชิวกึ่ง ผักผิวยผักบั้ง บัวบานก้านก่อง มีปลาลอยล่องเป็นนิเวศน์เขตนั่นเขาขั่นเค็งทาง มีน้ำตกโดนห่างฮ้อยลั่นพันหลบ เสียงวาริไหลทบคลื่นเคล้งดั่งดั่ง มีก๊กเค็งก๊กหว่าวโยมเป่า มีต้นไม้ภูเขาไม้ทิวทัศน์ซัดแจ้แสงสิ่ง หลัวตา มองไปเห็นขอบฟ้ามีป่าหนาที่บมีหมุ่สักกุณานกซัวแซวบินแล้ว สาระกาแกมแก้วแหลว แดงเฮ้งเงิน มีป่าเฟรินกล้วยไม้ ไสเฮื่อเดื่อดอง...อยู่ในซังดงใหญ่หิมมะวัน สิ่งสำคัญสมุนไพรเลือก เอามาใช้ มีอันใดอันคู่ สมอไทยในป่า มีตุ้มกาซ้างน้ำว ดาวตันหล่นลง กักตุ้มกาอยู่ซัง ฮังเฮือก กลางดง กักแดงแซงกลางพง ป่ากระเจียวเจียวจิ้น หน่อไม้ไฟบูพื้นไบยานางพวมปัง ดอกกาเลา กาหลงเห็ดละ โงกโลกกว้างแมงไม้ไต่ดอม นี้ละสิ่งแวดล้อมชีวภาพสัตว์สา มีหลากหลายนาๆ อยู่ป่าดงพงค้ำว มีกักดาวเตยต้น นมสาวง่าวป่า กักโกทาป่าตั่วเขียวลิวหลัวตา ของอยู่ได้ลุ่มฟ้า

เรียกว่าสรรพสัตว์ศักดิ์ไปเป็นยารักษาคนได้ สมุนไพรในพื้นที่ ผืนดินหลายหลาก มากด้วยสรรพสิ่ง เชื้อเครือเกี่ยวเกี่ยวเห็นให้พากันละเว่น อยู่บุกป่าทำลาย ลิวอควายหมดไปป่าดงดอนไม้ สมุนไพรของท่านรักษาเอาป่าใหญ่ ไฟทำลายป่าไม้ภัยฮ้ายสับสนถึง

กลอนลำดองยาว

โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรชีวภาพ (BRT)

โอ้ยละนอ ไฟเอ๋ยฟ้าฮ้องส่วยฝนตกฮวยอำป่า ชุมพฤษาบังจันเจียวสะอื่น ชื่นใจ
หวานในใน.....เอ๋ย...ละน้ำ

บัดนี้ฟังเอาต่อๆท่านโครงการเจ้าหน้าที่ บีโอาร์ที่ประกาศท้องผองเชื้อเพื่ออิสานผลประโยชน์
ของพวกท่าน อยู่ในกลุ่มชุมชน ทรัพยากรคนพืชพันธุ์ธัญญาพร้อม มีหลากหลายเหลือล้นผลวิจัยที่ได้
ผ่าน เป็นโครงการค้นคว้ากับความรู้คู่กันสืบเสาะหาเป็นขั้นๆกรองกลั่นประพันธ์กลอน จับเอาตอน
สำคัญประโยชน์มันหลายด้าน พัฒนาการด้วยอำนาจผลให้ท้องถิ่น...ตลอดเชื้อจุลินทรีย์ สัตว์เล็กๆ
น้อยผลพลอยได้แก่เฮา เอามารวมกันเข้าหลายหลากผลวิจัย สมุนไพรเป็นยาอยู่ป่าดงพงไม้
สัตว์อยู่ในภูมิพื้นดงดอนปอนป่า เช่นปูปลาอยู่น้ำแมลงไม้ไต่ตอม ตลอดสิ่งแวดล้อมชีวภาพอยู่น้ำ
ดิน เช่นอาหารการกินมดแดงแมงไม้ ผลวิจัยหลายด้านเป็นอาหารทุกหมู่เหล่า ดอนห้วยนาพวกหมู่
เจ้าหลายแท้แต่สิมี ฉันทบอบอกเพื่อนี้ให้รีบตื่นมีนตา ให้รักษาชุมทรัพย์ที่ภูมิปัญญาเจ้า มมส.ขอว่า
ผลวิจัยหาเหตุ สถาบันวิจัยชีววลักรุกขเวชขอเตือนพวก พี่น้องผองเชื้อเพื่ออิสาน

มีมานาน...เอ๋ย...จะน้ำ...ทุกเขตบ้านท้องถิ่นดินอิสาน แต่โบราณนานมาให้รักษาเอาไว้
อย่าสิทำลายไม้ฉิบหายวายปวงเป็นยารายภูรยาหลวงศักดิ์มาจากไม้ใจเจ้าให้จ้อจำ สัตว์อยู่น้ำบ่อหรือ
อยู่บนบก อยู่ป่าดงพงไพรให้รักษาเอาไว้ สัตว์อาศัยอยู่หั้นสารพันมีร้อยอย่าง มีทั้งเจี้ยทั้งบ่าง
ทั้งกะแตกะฮอกจ้อนโดนไม้ไต่คอง ยามแดดฮ้อนได้ซันฮ่มลมเย็น มีอิเห็นเล่นแล่นโดนโยน
เดิน มีหมู่เหมือนหมี่เม่นกะเส้นเตเต้นไต่ ชะนิแขวนยอยไฮ จัวกระทิงเล่นว้าง ลิงเดินได้โดน
หลายหลากล้น สรรพสิ่งสัตว์สา อาศัยดงพงที่วิจัยมาแล้วเป็นแนวทางวางไว้ บีโอาร์ที่เจ้าหน้าที่
ผลวิจัยอย่างดีเป็นประโยชน์แก่หมู่บ้าน อิสานเจ้าเก่าหลังถือกันมาแต่ครั้งโบราณแท้เฮามี บีโอาร์ที่
มมส.ส่งเสริมชาวบ้านภาคอิสานเจริญขึ้นมีนตาให้เต็มหน่วย ผากเสียงลำไว้ด้วยคอยซัยให้แม่นอยู่ดี
บุญเฮามีเอ๋ย.....ละน้ำ.....

เนื้อหากล่าวถึงภาคอิสานเป็นดินแดนที่กว้างใหญ่ มีวัฒนธรรมอันยาวนาน แต่ปัจจุบัน
ประชากรได้เพิ่มมากขึ้นทำให้เป็นปัญหาต่อการดำเนินชีวิต ขาดการศึกษาศึกษา ดังนั้นจึงควรมี
การวางแผนครอบครัวและมีการคุมกำเนิดดังตัวอย่างกลอนลำดังนี้

กลอนลำต่อการคุมกำเนิด

ฟ้าเอ๋ยฟ้าฮ้องหล่าย
 พลเมืองไทยหลาย 62 ล้านกว่า
 มาวางแผนครอบครัว ชะลอกการเกิดซ้ำ
 ลุงป้าเจ้าอย่าลืม เจ้าอย่าลืมน้ำ
 มาบัดนี้ฟังเอาก่อนประชากรน้อยใหญ่
 อีสานเหนือและใต้ฟังถ่อนก่อนลีสาย
 ทุกเขตค่ายน้อยใหญ่ไทยอีสาน
 ถิ่นกันดารเขาลือหมู่คนหนาแน่น
 เป็นดินแดนแสนกว้าง ปวงชนแน่นอึ้ง
 ภาคอีสานใหญ่กว้างเรียกว่าถิ่นไทยดี
 มีศิลปกรรมอารยะชั้วกาลนานแล้ว
 มีหลักฐานโบราณอ้างอิง
 อีสานดังลือกระเดื่องเช่นอย่างหม้อบ้านเชียง
 หกพันปีกว่าแล้วลือเรื่องกระเดื่องแดน
 คนอีสานทุกเขตแคว้นแน่นอึ้งปานปลาชัง
 การดำรงชีวิตยากแดนแสนชั้น
 การศึกษาจะยังด้วย การหากินกะลำบาก
 ประชากรมากล้นทั่วทั้งภาคอีสาน

เมื่อหากกลอนลำการรณรงค์ให้ประชาชนช่วยกันประหยัดพลังงานไฟฟ้า โดยเฉพาะปัจจุบันนี้สภาพภูมิอากาศมีการเปลี่ยนแปลงสภาพไม่คงที่ เกิดสภาวะเลือนกระจกทำให้ก่หมอลำทองเจริญคาเหล่าได้ประพันธ์กลอนลำเพื่อใช้ประชาสัมพันธ์ในขณะทำการแสดงหมอลำเพื่อเตือนสติให้ผู้ชมประหยัดพลังงานไฟฟ้างดตัวอย่างกลอนลำดังนี้

ลำเตี้ยยุคโลกาภิวัตน์ประหยัดพลังงานไฟฟ้า

(เกริ่น) มาประหยัด พลังงานไฟฟ้า (ซ้ำ) ไฟฟ้า ยุคโลกาเปลี่ยนแปลง ขอกราบเรียน
 ทูทๆ ท่าน ประหยัดไว้เรื่องไฟ ทางภาคเหนือ และภาคใต้ทั่วทั่วอีสาน – ให้ประหยัดพลังงาน
 แน่เดื่อ – แม่นไฟฟ้า แน่เดื่อแม่นไฟฟ้า

ประหยัดพลังงานเถิดหนา ยุคพัฒนามีระเบียบแบบแผน เดียวนี้โลกไร้พรมแดน หาสิ่งทดแทนพลังงานไว้ ประหยัดไฟฟ้า – ทั่วไป ทุกถิ่นทั่วไทย จำไว้ให้ดี

เดี๋ยวนี้โลกเราเจริญ อย่าใช้กันเพลิน ประหยัดเถิดหนา ยุคนี้เรียกว่า โลกาภิวัตน์ – เจริญยิ่ง ขอเตือนจากใจจริง ๆ นั่นคือทุกสิ่งพลังงาน =

ขออรววน ตักเตือนกับท่านให้ประหยัดพลังงานไฟฟ้าไว้เน (ซ้ำ) ไว้เน – ไว้เน อย่าเห็นแก่แต่ได้ ไฟฟ้าจิ้งสิบ่อเปลือง ประหยัดเบ็ดเมือง พลังงานไฟฟ้ายุคนี้โลก เจริญยิ่ง บอกท่านจริง ๆ เจริญแล้ว

อย่าใช้ไฟฟ้าสิ้นเปลือง ทุกถิ่นทั่วเมือง เหนือใต้อีสานประหยัดพวกพลังงาน ผมขออรววนประสานไว้ ทุกสิ่งจะไม่บรรลยประหยัดพลังไว้ – ไทยต้องเจริญ

เปิดไว้ มันสิ้นเปลืองเงินบั่นทอนเหลือเกิน นี่คือเหตุผล ต่อไปมีแต่จะจน ช่วยบอกทุกคนประหยัดกันไว้ อนาคตพลังงานหมดไป จะทำอย่างไร โลกไร้พลังงาน

ทองเจริญขอเตือนต่อท่าน พวกไทยอีสานเหนือใต้ น้อยใหญ่ – น้อยใหญ่ – น้อยใหญ่ ให้ประหยัดพลังไฟยุคโลกาภิวัตน์แล้ว อย่าตามกัน เจ้าสีหม่นหมอง ป้องกันไว้เกินเนินนานไว้ วิสัยทัศน์กว้างไกล แน่เด้อท่าน แน่เด้อท่าน ประกาศทั่วทุกตำบล ขอให้ทุกคนจำไว้เถิดหนา ตลอดบ้านนอกชอกนา ทั่วถิ่นพารา ทุกสถานที่ ประหยัดพลังงานเสียที ก่อนที่จะสายมันวายไป

ประหยัดพลังงานทั่วไป ก่อนนอนปิดไฟไม่มีปัญหา เศรษฐกิจก็จะนำพา เก็บไว้เงินตรา ทรัพย์สินของท่าน จงใช้ให้พอประมาณ ประหยัดพลังงาน – บ้านเมืองเจริญ อย่าใช้เกิน ให้กำหนดเอาไว้พลังงานทั่วไป ไฟฟ้าทุกส่วน จงประหยัด นั้นให้ถี่ถ้วน ๆ (ซ้ำ) สมควรใช้ ให้สินตรง ฟัน้องต้องจื้อ คือผมร้องพวกไทยทั้งผองให้จำไว้ – ให้จำไว้

เนื้อหากลอนล่ำกล่าวถึงศิลปวัฒนธรรมของภาคอีสานที่มีแหล่งท่องเที่ยวและงานประเพณีตลอดทั้งสิบสองเดือนที่ควรสืบสานอนุรักษ์ เช่นประเพณีงานบุญบั้งไฟเพื่อเป็นการขอให้ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา เป็นต้น ซึ่งแต่ละประเพณีทั้งสิบสองเดือนนั้นชาวอีสานสืบทอดกันมานับพันปีดังตัวอย่างกลอนล่ำดังนี้

ล่ำ่องยาววัฒนธรรม วิธีชีวิตคนอีสาน

โอ้ โอ้ย ละนอ.....ฟ้าเอ๋ยฟ้า อ้องข่มกวม ม.ข. กำขอนแก่น ฟ้าเอ๋ย ฟ้าอ้องแล่นเสียดมะลิ่งตั้งค้างขางฟ้าสั่งสะเทือน ลั่นสะเทือน เอ๋ย.....ละน้ำ

แล้ว – ภาคอีสานเฮาเนี้ ที่ราบสูงบ่อมีตำ มีหลากหลายทางวัฒนธรรมหลายชุมชน และเผ่าเชื้อเหนือใต้ทั่วอีสานขอกราบเรียนทุก ๆ ท่าน ทุกท่านคณาจารย์ แก่นอีสานมานานนับเป็น

พันปีแล้ว เป็นชุมชนคนผองไทยทั้งผองได้ยื่นชื่อ ลือกันดังสะท้านอิสานกว้างแคว่ไกล เดือนเมษา นี้จะได้เป็นปีใหม่ ตรีษสงกรานต์เอาพระลงหุดสรง ปู่ตาและยายเฒ่า เป็นวันเนาวันสรงพร้อม ของขมาลาโทษ ฝนกตกหลายช้อย รุกขาไม้กะป้งใบ พวกชาวนาเตรียมตัวได้ หาบขี้ฝุ่นลงแจ อัดคันแทคันนา เพื่อรับรองฝนฟ้า พฤษภาฝนตกโห่ง ไหลลงเป็นน้ำป่า พวกชาวนาเตรียม หวานกล้า ครองถ้ำแต่สีดำ สอดวันพุธ กวนเฒ่าจำเลี้ยงตาแฮก ผีปู่ตาจุกบั้งไฟบูชา เพื่อลือขอฝนฟ้า มิถุนาฝนฮากกล้า ปลาขาวนา กะขึ้นไข่ พวกชาวนาไถสุดไว้ ต้นท้างระหว่างหนอง ฟังเสียงมุง ๆ ม้องบุญบวชนาคนาโค อุปสมบทนา แก่นประเพณีแท้ กลัวท่วมแฉียงนาน้อย ฝนตกรินมาใส่ น้ำไฮใหญ่กะโห่ง เตรียมต้อนถ้ำโต่งปลา ฝนตกลงจากฟ้า กำลังเล่งลงมา เรียกว่าเดือน กรกฏาคม หมู่ฝนจางล้าง เดือน 8, เพิ่งคนโสมเต้า เข้าพรรษาไตรมาส องค์พระบาทบัญญัติไว้ แต่คราวครั้ง พุทธกาล สิงหาคมเสียงฟ้าดังกอบดิน ฝนหลูหลังลงมา พวกชาวนาปักดำ ฝนหน้าลงรินช้อย ชันอยู่เถียงนาน้อย งอยคันแทเข้าจ่าปน เด็ดเอาผักกระโดน มากินกับกอยกึ่งคำเข้าใหญ่จนแก้มปิ้ง กินกับก้อยอร่อยหลาย.....สายแนนเฮา.....เอ้ยน้ำ สอดเดือน 9 เข้าเขตค่าย ตระหว่งวันดับ เข้าชะดับดินเฮ็ด แต่งบุญคุณคำ ไปฟังธรรมจำศีลพร้อม ทำบุญให้แก่ญาติ กัตถุญเจ้าแม่เจ้าและ คุณแก้ว รัตนังสอดเดือน 10 อีกครั้ง ตระหว่งกันยายน ฝนตกรินเป็นปลอย ๆ หมู่เข้าดอเป็น สาวน้อย กำลังมานกำลังส่วย เลียบคันแทแลเหลียวเบ็ง นีละเปิง พื้นบ้าน อิสานเค้าแต่เก่าหลัง นำคันนาอยู่ชอกข้าง ผักผ่องผักกะแยงหมกใส่กับปลาชิว แซบหลายน้ำลายช้อย เดือน 10 เพิ่งฝน รินช้อย เฮาทำบุญเข้าสลาก ตักบาตรและหยาดน้ำ ทานให้ผู้เพิ่นตาย ฮีดาโบราณ ตั้งแต่เค้า วัฒนธรรมเฮา เป็นวิถีชีวิตถิ่นอิสานค้อท่าน แต่โบราณนานแล้ว สืบฮอยตาวา ฮอยปู่ อยู่ไปตามฮี ดบ้าน หาได้จั้งค้อยกิน ไกลเดือน 10 สูญสิ้น ออกใหม่ 11 เพิ่งออกพรรษาคุลาคม ฝ่ายหัวลม ต้องน้ำในหนองในห้วย สิเงินวังฟ้างฮ้องสั่ง กบเข้าฮูอยู่ชัน บักหอยโข่งสิเพ็งเงิ เดือนนี้ได้เป็น บุญออกพรรษา วันปาวรรณาสุดพวกพระสงฆ์องค์เจ้า บุญกฐินกะโสมเต้าประเพณีตั้งแต่เก่า สืบกัน มาตั้งแต่เค้า แต่คราวครั้ง พุทธกาล เดือน 12 ค้อท่านออกใหม่ไปเถิงเพิง เบ็ดมหาภคินหนองพุท ุโ กำหนดไว้ เหลียงลงไปนาหม่อง เป็นสิทองเหลียงอร่ามจักนา ท่งนาทาม เหลียวลงไปท่งกว้าง ฮวงเข้าท่อแขน เดือน 12 สุดเขตแคว้น เดือนอ้ายค้อบุญคุณลาน สุขวัณนางโพสพ นบหา พระคุณท่าน เข้าในลานลอมนี้ สิได้ตีย่อง ลูชะโทษให้ผู้ข่า เวรค้ออย่าได้มี อย่าได้มี..... เอ้ย.....ละน้ำ

สอดเดือนยี่ บุญก้อถือธรรม บุญเข้ากรรมไทยทาน พวกพระสงฆ์องค์เจ้า ตกเดือน 3 มาเข้าเอาบุญปิ่นเข้าจี.....ลมพัดมาวี ๆ หนาวาคสิช้อย ๆ จนณรน้อย ได้สันคางบอนสุดทางสุด เส้น สุดหมายสุดที่ ตาไปสอดเดือน 4 บุญพะหวอดเขตบ้านอิสาน กว้าง ได้ซ่าไกล เทศมัทริ มะราชไคยี่งใหญ่มีกัณฑ์หลอน คอนสาโทไหโขงหมระงมพ็อน บ่อค้อดอนสมัยนี้ สมัยมีมาใหม่

สังคมไทยยุคนี้เจริญขึ้นทันตา โลกาภิวัตน์ก้าวหน้าพากันแข่งสังคม จมปานหินแขวนคอ คักละนอ สมัยนี้ มีฮัลโหลโทรได้ ทางไกลต่างประเทศ อินเทอร์เน็ตเฟ้นกะเว้า มีค้อท้อม ฝ่ายคอม การแต่งตัวกะเพียบพร้อม ไสสายเดี่ยวเหลียวดู เห็นแต่ฮูสายสะคือ เฟ้นโซวีให้มันโก้ ปาดติโท งามเหลือฮ้าย ทางจะบายให้ฮอนฮ่า แน่เด้อ รักษาวัฒนธรรม หนุ่มและสาวผู้บ่าวพร้อม ให้หอมสิ่งเบ็งเจ้าของประเพณี ให้ถูกต้องวัฒนธรรมไทย พากันมีวิสัยทัศน์ชัดเจนเห็นแจ้ง ให้พากันรักษาไว้มรดกของไทยให้ยืนยงคงที่ ครองราชย์นาน 60 ปี เพื่อพ่อหลวงห้วงพี่น้อง ผองเชื้อเผ่าไทย เศรษฐกิจกะสิได้ตั้งเที่ยงบ่อเอเนียง เศรษฐกิจพอเพียงเที่ยงตรงคงที่มีพอกินพอใช้อ้อย่าฟุ่มฟายแจกจ่าย มีความหมายใหญ่กว้าง ในหลวงท่านเป็นห่วงหา บุญของปวงประชาเอ๋ย.....ละน้ำ

4.8.3 บทบาทในการแสดงหมอลำกับบริบททางสังคมของ หมอลำเทวี ฟ้าฮ่วน

หมอลำเทวี ฟ้าฮ่วน เป็นผู้ริเริ่มโครงการอนุรักษ์ เผยแพร่ภูมิปัญญาด้านการแสดงหมอลำกลอนพื้นบ้านอีสาน “โครงการส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม สาขามอลำกลอน” ของจังหวัดอุดรธานี โดยเป็นวิทยากรฝึกสอนเยาวชนและประชาชนทั่วไปที่สนใจเข้ารับการฝึกอบรมหมอลำกลอนพื้นบ้าน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 จึงได้เปิดรับสมัครลูกศิษย์สอนการร้องหมอลำ ทำการประพันธ์กลอน นางเทวี บุตรตัว ยังได้ประพันธ์กลอนลำเข้าประกวดในงานต่างๆ ได้รับรางวัลมากมายจนกลายเป็นหมอลำที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งของภาคอีสาน จากนั้นได้เปิดรับสอนลูกศิษย์จนออกแสดงได้ประสบความสำเร็จมาหลายรุ่นทั้งยังเป็นผู้ริเริ่มโครงการอนุรักษ์เผยแพร่ ภูมิปัญญาด้านการแสดงพื้นบ้านอีสาน “โครงการส่งเสริมศิลปพื้นบ้านอีสาน “สาขามอลำกลอน” ของจังหวัดอุดรธานี โดยเป็นวิทยากรฝึกสอนเยาวชนและผู้สนใจตามโรงเรียนจนถึงปัจจุบันนี้ และมีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟู อนุรักษ์และสืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน จนเป็นที่รู้จักแพร่หลายทั้งในและนอกวงการ หน่วยงานองค์กรภาครัฐและเอกชนในระดับจังหวัดและต่างจังหวัด

ปี พ.ศ.2544-2545 ได้รับคัดเลือก / แต่งตั้งเป็นรองประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอเมืองจังหวัดอุดรธานี

ปี 2544-2547 ได้รับมอบหมาย ดูแลและรับผิดชอบโครงการฝึกอบรมการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ศิลปินพื้นบ้าน หมอลำกลอน ให้กับสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี (ในการกำกับดูแลของสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอุดรธานี และมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานีและปัจจุบันยังดำเนินโครงการอยู่)

ปี พ.ศ. 2546 ได้รับคัดเลือก / แต่งตั้งเป็นคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี

ปี พ.ศ. 2549 จนถึงปัจจุบัน ได้เปิดสำนักงานหมอลำเทวี ฟ้าส่วน เลขที่ 14 ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เพื่อประกอบอาชีพศิลปป็นอิสระ และอนุรักษ์ สืบสานเผยแพร้ให้แก่ลูกศิษย์และบุคคลที่สนใจ หรืองานรับจ้างทั้งในและต่างจังหวัด ทั้งยังให้ความร่วมมือและช่วยงานการกุศลต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

ปีพ.ศ 2550 ได้รับพระราชทานปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขา นาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

นางเทวี บุตรตัว มีบทบาทในการแสดงหมอลำที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมคือ เป็นผู้สืบสานศิลปะการแสดงหมอลำกลอนและการประพันธ์กลอนลำซึ่งได้รับการยอมรับจากชาว จังหวัดอุดรธานีและต่างจังหวัด ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในฐานะศิลปินหมอลำกลอนพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงคนหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับของชาวจังหวัดอุดรธานีในความมีน้ำใจ ความโอบอ้อมอารี การช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ การสร้างคุณความดีดังกล่าวนางเทวี ได้ถือปฏิบัติมาตลอดระยะเวลา กว่า 40 ปี ในการแสดงหมอลำกลอนได้พัฒนาศิลปะการแสดงหมอลำกลอน ด้านการแสดง การร้อง การประพันธ์กลอนลำและการเป็นวิทยากรด้วยการนำเอาวัฒนธรรมอีสานทั้งในเรื่อง ประเพณี วิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ ตำนานนิทาน และวรรณกรรมท้องถิ่น มาประพันธ์เป็นกลอนลำที่สอดแทรก คุณธรรม จริยธรรม เพื่อเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีสำหรับผู้คน และสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของ ความรัก ความผูกพันของคนในท้องถิ่นชนบท ในรูปแบบประเภทกลอนลำทางสั้น กลอนลำทางยาว และกลอนลำเตี้ย อีกทั้งยังปรับให้เข้ากับยุคสมัยแต่ก็คงอนุรักษ์ศิลปะแบบดั้งเดิมไว้ได้ และสามารถเป็นผู้สืบทอด อนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายทั้งภายในประเทศและประเทศเพื่อนบ้าน จากการเข้าร่วมแข่งขันในงานต่างๆ จนได้รับรางวัลจากการประกวดหมอลำกลอน การประพันธ์กลอนต่างๆ

การพัฒนาเทคนิควิธีในการสร้างผลงานจากอดีต - ปัจจุบัน

1. เรียนรู้จากครุหมอลำที่มีชื่อเสียงโด่งดังและความสามารถมากในสมัยนั้น ทั้งด้านการร้อง การฟ้อนรำ (การออกท่าทาง) และการประพันธ์กลอนลำ
2. นำประสบการณ์จากการแสดงมาประยุกต์และประพันธ์เป็นกลอนลำ
3. เข้าร่วมอบรมสัมมนาเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยและอื่นๆที่เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานรัฐและเอกชนจัดขึ้นเพื่อหาประสบการณ์และข้อมูลข่าวสารใหม่ๆ เพิ่มเติม
4. ศึกษาเหตุการณ์จากอดีต - ปัจจุบัน จากเอกสารหนังสือต่างๆ
5. ติดตามข่าวสารจากหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ เรื่องเหตุการณ์บ้านเมืองในขณะนั้นๆ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการประพันธ์กลอนลำเพื่อให้ทันเหตุการณ์ ซึ่งหมอลำเทวี บุตรตัวสร้างสรรค์ผลงานกลอนลำอันมีค่าที่สะท้อนให้เห็นความผูกพันของคนในท้องถิ่น เพื่อเป็นแนวทางในการ

ดำเนินชีวิตที่ดีสำหรับผู้ชม ซึ่งสอดคล้องคุณธรรม จริยธรรม จารีตประเพณีไว้ในบทประพันธ์ด้วย เพื่อให้คนยึดถือปฏิบัติ เป็นเอกลักษณ์เป็นสมบัติและเกียรติภูมิของชาวอีสาน

บทบาททางด้านการช่วยเหลือสังคมส่วนใหญ่มักจะเป็นทางราชการได้มีหนังสือขอความอนุเคราะห์ให้ไปแสดงหมอลำเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านทางการแสดงหมอลำกลอนให้แก่เยาวชนและประชาชนและสอนศิลปะการแสดงหมอลำในสถานศึกษา ทั้งนี้ หมอลำเทวี ฟ้าฮ่วน เป็นนักประพันธ์กลอนลำและเป็นหมอลำที่มีลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก หน่วยงานทางราชการและเอกชนขอความอนุเคราะห์เชิญเป็นวิทยากรได้สะดวกจนสามารถจัดการแสดงหมอลำช่วยหน่วยงานต่างๆ มากมาย เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี

บทบาทด้านการประพันธ์กลอนลำ

1. กลอนลำต่อตามพระราชดำรัส 7 ประการ
2. กลอนลำต่ออนุรักษวัฒนธรรม
3. กลอนลำต่อการจัดระเบียบสังคมตามโครงการของรัฐบาลและได้รับรางวัลชนะเลิศ

ในงานมหกรรมวัฒนธรรมแห่งชาติภาคอีสาน ครั้งที่ 2 ที่จังหวัดขอนแก่น

4. กลอนลำเดี่ยวต่อต้านยาเสพติด
5. กลอนลำต่ออนุรักษป่าไม้
6. กลอนลำเดินอนุรักษผ้าห่ม – จิด
7. กลอนลำสร้างเสริมสุขภาพด้วย ๕ อ. และป้องกันเอดส์
8. ประพันธ์กลอนลำ ชื่อลำควนดอน และการระเวกน้ำเผยแพร่ในหนังสือชื่อ **หอมกลิ่น**

ดอกไม้ในเมืองไทยจัดทำโดยโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย Biodiversity Research and training Program (<http://brtbiotec.or.th>) กันยายน ๒๕๔๖

9. ประพันธ์กลอนลำต่อเตือนอุบัติเหตุ ในการประกวดกลอนลำเรื่องโรคไม่ติดต่อ และภัยสุขภาพจากความเสี่ยงในวิถีชีวิตและสังคม ของสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ ๖ จังหวัดขอนแก่น ฯลฯ

10. ประพันธ์กลอนลำเทิดพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เนื่องในวโรกาสทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี

11. ประพันธ์กลอนลำอนุรักษผ้าห่มให้แก่มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

12. ประพันธ์บทสวดสรภัญญะและฝึกซ้อมการสวดสรภัญญะให้แก่นักเรียน โรงเรียนบ้านหมากแข้ง อ.เมือง จ.อุดรธานี ประกวดในงานนิทรรศการ เขตพื้นที่การศึกษา 1 ได้รับรางวัลชนะเลิศที่ 1

13. ประพันธ์เพลง 12 สิงหาคมเทิดไท้มาราชนิ เนื่องใน 72 พรรษา มาราชินี

14. ประพันธ์เพลงพลังสตรีคือพลังแผ่นดิน เนื่องในวันสตรีไทย

15. เรียบเรียงเพลงกล่อมเด็กภาคอีสาน และฝึกสอนให้แก่นักเรียนโรงเรียนเซนต์เมรี่ เข้าประกวด เพลงกล่อมเด็กภาคอีสานระดับจังหวัดและระดับภาค ได้รับ รางวัลชนะเลิศ อันดับ 1 ทั้งสองระดับ ได้รับถ้วยพระราชทานจาก พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชธิดาสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

16. ประพันธ์กลอนลำเนื่องในงานฉลองครบรอบ ๘๐ ปี สถาบันราชภัฏอุดรธานี

17. ประพันธ์กลอนลำ เศรษฐกิจพอเพียง และกลอนฮีตสิบสองครองสิบสี่ กลอนลำ เทียวชมอุดร หมอลำดวงจันทร์ ฟ้าฮ่วน (ลูกศิษย์) รับรางวัลชนะเลิศ ในงานประจำปีทุ่งศรีเมืองอุดรธานี ได้รับถ้วยพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ

18. ประพันธ์กลอนลำเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในงานสมโภชน์อนุสาวรีย์ปราบฮ่อ จังหวัดหนองคาย ได้รับรางวัลชมเชย

19. ประพันธ์กลอนลำวิสัยทัศน์มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

20. ประพันธ์กลอนลำล่อง อาลัยสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

การแสดงหมอลำ กับบริบททางสังคมของหมอลำเทวี ฟ้าฮ่วน

1. ปี พ.ศ. 2550 ได้รับงานแสดงครั้งแรกที่บ้านถ่อน ตำบลเชียงพิณ (บ้านเลื่อมปัจจุบัน) อำเภอเมืองจังหวัดอุดรธานี ต่อมาได้ไปลำแสดงที่บ้านโพธิ์ตาก อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย คู่กับอาจารย์อ่อนสี เหลาผา ซึ่งเป็นหมอลำที่มีชื่อเสียงมากในขณะนั้น ผลปรากฏว่าเจ้าภาพพอใจมาก และได้ว่าจ้างไปแสดงต่อที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย และไปแสดงต่อที่นครเวียงจันทร์

2. ปี พ.ศ. 2512 ปัจจุบัน ช่วยเหลืองานการกุศลตามหน่วยงาน สถานศึกษา ทั้งองค์กรภาครัฐ และเอกชน ตลอดจนงานอื่นๆ ที่ได้รับเชิญให้ไปแสดง

3. ปี พ.ศ. 2545 ร่วมการเผยแพร่โดยการเป็นวิทยากรเข้าร่วมโครงการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษาภายในจังหวัดอุดรธานี จำนวน 31 แห่ง โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม 2545 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

4. ปี พ.ศ. 2544-2549 ร่วมจัดกิจกรรมการแสดงและร่วมแสดงศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ณ เวทีกลาง ในงานทุ่งศรีเมืองจังหวัดอุดรธานี “มหกรรมโฮมพาแลงแดนฟ้าหมี จิด” ประจำปี 2545

5. ปี พ.ศ. 2545 – ปัจจุบัน เผยแพร่ศิลปะการแสดงโดยเป็นวิทยากรโครงการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษาภายในจังหวัดอุดรธานี จำนวน 31 แห่ง โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม 2545 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

6. ปี พ.ศ. 2545 ร่วมเผยแพร่โดยการร่วมประกวดหมอลำกลอน งานมหกรรมภูมิปัญญาไทย ครั้งที่ 2 ซึ่งจัดโดยสภาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่บึงแก่นนคร จังหวัดขอนแก่น
7. พ.ศ. 2545-2546 ร่วมจัดรายการวิทยุเพื่อการสื่อสารมวลชนเกี่ยวกับหมอลำกลอนพื้นบ้านที่สถานีวิทยุ วปถ.7 และสถานีวิทยุ 1 ปณ. AM. กับอาจารย์เผด็จ โยชะพล
8. พ.ศ. 22547 - พ.ศ.2549 จัดหมอลำร่วมแสดงและร่วมแสดง เพื่ออนุรักษ์ เผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานทางโทรทัศน์ช่อง 11 รายการวาสนาบັນบันเทิงร่วมกับคุณยงฤดี พุนทรัพย์ ทุกวันพุธที่ 3 ของทุกเดือน ช่วงเวลา 16.00 – 17.30 น.
9. พ.ศ. 2547 ร่วมกับจังหวัดอุดรธานีจัดหมอลำแสดงในงานเฉลิมฉลองเมืองอุดรธานี ลูสู่ปีที่ 111 ณ พิพิธภัณฑ์เมืองอุดรธานี
10. พ.ศ. 2547 ร่วมกับจังหวัดอุดรธานีจัดการแสดงหมอลำกลอนร่วมสมโภชทศกฐนา และชงตราสัญลักษณ์เนื่องในโอกาสครบรอบ 72 พรรษาสมเด็จพระเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
11. ร่วมเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี และทรงมีพระชนม์มายุ 80 พรรษา

ตารางที่ 3 กลอนลำที่ใช้ในการรณรงค์ของหมอลำเทวี ฟ้าส่วนกับบริบททางสังคม

ลำดับ ที่	ชื่อบทกลอนที่ใช้เผยแพร่ ในการรณรงค์	เนื้อหาสาระของกลอน
1	กลอนลำล่องวัฒนธรรม	เนื้อหากล่าวถึงการดำเนินชีวิตกับด้านการอบรม กิริยามารยาท การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน ตามกรอบประเพณี อีสาน “ฮึดสู้บสอง ครองสู้บสี่” ดังสุภาษิต เอือนสาม น้ำสี่ เตือนเขวชนให้สนใจ ในด้านวัฒนธรรมของชาติไทย
2	กลอนลำล่องอุบัติเหตุ	เนื้อหากล่าวถึงความสูญเสียทรัพย์สินและชีวิตจาก อุบัติเหตุโดยเฉพาะการสูญเสียชีวิต สาเหตุที่ทำให้ เกิดอุบัติเหตุคือความประมาทจากการเสพของมีนเมา และการไม่รักษาสุขภาพ

ตารางที่ 3 กลอนลำที่ใช้ในการรณรงค์ของหมอลำเทวี ฟ้าฮ่วนกับบริบททางสังคม (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อบทกลอนที่ใช้เผยแพร่ ในการรณรงค์	เนื้อหาสาระของกลอน
3	กลอนลำเตี้ยเดือนสตินักเรียน	มีเนื้อหากล่าวถึงการอบรมให้นักเรียนสนใจ การศึกษาการเรียนในโรงเรียนเพื่ออนาคตในวัน ข้างหน้าจะได้มีอนาคตที่ดีถ้าสนใจในการศึกษา ในปัจจุบัน
4	กลอนลำล่องท่องเที่ยวอีสาน	มีเนื้อหากล่าวถึงแหล่งท่องเที่ยวในภาคอีสานเช่น จังหวัดหนองคาย จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดบุรีรัมย์
5	กลอนลำเตี้ยสตรีไทยรวมพลัง	เนื้อหากล่าวถึงการเชิญชวนให้กลุ่มสตรีมีความรัก ในศักดิ์ศรี มีความสามัคคีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และพัฒนาประเทศชาติ
6	ลำเตี้ยเศรษฐกิจพอเพียง	เนื้อหากล่าวถึงการชักชวนให้คนไทย นิยมของไทย การใช้จ่ายควรประหยัด

บทบาทของการแสดงหมอลำในการใช้กลอนลำที่มีส่วนช่วยแก้ไขสังคม

การแสดงหมอลำของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสได้ทำการแสดงหมอลำเพื่อช่วยสังคมในด้านการดำเนินชีวิตกับบทบาทด้านการอบรมกิริยามารยาท และการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน ตามกรอบประเพณีอีสาน “ฮีตสิบสอง ครองสิบสี่” ดังสุภาษิตอีสานสาม น้ำสี่ดังตั้งอย่างกลอนลำดังนี้

กลอนลำล่องวัฒนธรรม

โอ้ย โอ้ยละนอ ได้ยินเสียงแคนฮ่าวคิดถึงคราวแต่บางก่อน เด็กท้อได้แสงออนซอน
เสียงแคนดังอ้อมบ้านแคนบ่าวจารย์เป่าสั่งซู้ โอ้ยร้ายสอ่อยสั่งผู้สาวออนซอนเค้ เอ้ยน้ำ

ได้ยินฟ้าฮ้องเปียงฟังเสียงลมตีใบไผ่ สมัยนี้เมืองไทย พวมกำลังสี่ฝืนขึ้นกว่าแต่หลัง
ผิดกันกับแต่ครั้งสมัยก่อนได้วางเฉย เลียบหัวซากัน ปล่อยไปคนก้าศิลปะวัฒนธรรมวางไว้
บ่สนใจพอหน่อย ปล่อยให้เขาต่างไกลปล่อยให้ไทยต่างบ้านเขามาฮ้อยแย่งไป เอกลักษณ์ของไทย

ปล่อยให้เขาเอาไปใช้ในเมืองเขาจนสิ้นมนต์ ศิลปะมวยไทยเขาอย่างเหล็กเอ้เล็กเป็งป่นจนแม่ไม้มวยไทยของนายขนมต้มดังระเบิดอยู่เมืองเขา ศิลปะของเขาปล่อยให้เขาเอาไปใช้ ทั้งการรำ การฟ้อนเขาฝึกกันจนว่าเก่ง ลูกหลานไทยศึกลงไปบ้านเพลงสตึง ซักพอบ้านว่าบ้านเสียเส้นซักกะเซ็น คนตรีขึ้นแล้วเดินซักเสมีนไปนำกัน เดินมัน ๆ เพลงสตริงม่วนหลายเขาว่า พวกเขาคือเหล่าอย่าไปบ้านาเขาเอกลักษณ์ของไทยเขารักษาไว้ให้คงที่ แม่เทวีเว้าหน่อยๆ ขอร้องบ่แม่นสอน ตั้งแต่ก่อน ฟู้น ๆ ฮิดเก่าครองหลังฟังเสียงแคนเสียงกลองแห่กันหรอนแต่คราวก็ ตีกรองยาวกอดุ้มระมะนา ต่อเดิน เกินม่วนหลายแต่ก็การฟ้อนกะอ่อนกาย จังอยากเตือนน้องอย่าอย่าลืมชาติตัวเอง เพลงสตึง เดินมัน ๆ นั้นมันเป็นเพลงเขาอย่าเอามันมาใช้ ร้องเพลงไทยฟ้อนแบบไทยลำแบบไทยคนตรีมีแป้ เพลงสตึงพบสาหน่อย ฟ้อนเหยียดแขนเหยียดก้อยโอ้ยรอยยิ้มกะอ่อนหวาน ว่าเดินอเอ้ยน่า

เดี๋ยวนี้ทุกท่านทุกฝ่ายกะสนใจ วัฒนธรรมของไทยคือความดีความงามอ่อนหวานนวล นิม เขาบ่ควรวางถิ่มวัฒนธรรมตั้งแต่เก่า ทุกหน่วยงานนั้นกะพร้อมว่าควรให้สืบสาน ทุกตำบล ทุกหมู่บ้านส่งกะเสริมส่งทางสภาตั้งแต่ก่อนมีสภาวัฒนธรรมอำเภอกับจังหวัด เดี่ยวนี้ทุกตำบลได้ตั้งกันหมดแล้วได้มีแนวร่วมสาขาหลายฝ่าย ได้คัดเอาแต่ผู้รู้ชั้นสร้างฟืนฟู มี 5 ฝ่ายที่ได้ร่วมเสริมส่งนำกัน ฝ่ายนี้หนึ่งนั้นคือฝ่ายวิชาการ ได้แก่ครูกับนักปราชญ์ แต่ชื่อนชุน่าอยู่ ฝ่ายสองนั้นคือองค์กรท้องถิ่น ได้แก่ อ.บ.ต. กับกำนันผู้ใหญ่บ้านได้รวมเข้าทุกตำบล ฝ่ายสามนั้นคือฝ่ายราชการ พนักงานของรัฐสอยสนับสนุนไว้ ฝ่ายที่สี่นั้นให้ประชากรทุกเหล่า หญิงและชายทั้งผู้เฒ่าผู้ทรงคุณวุฒิ ในหมู่บ้านได้มาร่วมสอยกัน ฝ่ายห้านั้นฝ่ายธุรกิจ คือพ่อค้า พ่อขาย นักลงทุนกะช่อยชูชูเอาไว้ อย่างดี รวมทั้ง 5 ฝ่ายนี้ได้เสริมส่งในสภา คัดเลือกมาแต่คนดีมีสติปัญญาให้ฟืนฟูเอาไว้ วัฒนธรรมไทยสำคัญยิ่งควรสืบสารถอยเก่า ทุกหน่วยงานนั้นกะพร้อมคอยช่วยส่งเสริมคิดกันจึงได้เริ่มเขียน ออกเป็นกลอนลำเพื่อแนะนำเยาวชนทุกคนควรรู้ ผู้เกิดลุนให้ไว้ศีลธรรมคือสัตย์ซื่อ วัฒนธรรมคือ ความดีงามอ่อนน้อมความเว้าอ่อนหวาน ตั้งแต่ก่อนนั้น การเป็นอยู่ของไทยเขาเฮือนกะเป็นทรง ช่องลมมีช่องลมหยักรายพร้อม บานเกร็ดรายช่องลมผ่าน ฟืนฟูแป้นกะด้านหลังคาซันทีหลีหน้าจั่ว รายพ่อยสลักไม้เส็ดรวดราย มีทั้งฮ้านแอ่งน้ำไม้แป้นทองและเฮือนครัว

คนสมัยโบราณบ่คือสมัยนี้ กุลสตรีไทยกะฮู้เฮือนสามน้ำสี่ อยู่ในกรอบประเพณีการ แต่งเรียบร้อย ตีนผมกะหล่ำเกี้ยว ตีนส้นกะหล่ำเพียง ฟังเสียงจาเสียงเว้ากะม่วนรู้จักควรบ่อเอา ศิลธรรมเป็นที่ตั้ง ใจกว้างเจ้าแผ่ฝ่าย รู้จักกราบรู้จักไหว้บูยาบรรพชน คนที่ควรเคารพไปกะลามะ ไหว้หัวอิมแล้วจ้งจา สตรีไทยสู่มือนี่ผู้ลางคนพอบานม้าดีดกะโหลกขาหลัง ฟังเสียงหัวเสียงจา ว่าแม่นเสียงเอแป่มม้าการพุดจาจะก้าวร้าวบู้จักสูงต่ำ ผิดกับวัฒนธรรม การแต่งกายนั้นกะไป เสื้อแขนเดี่ยอด้อด้งซ่งหัวดำฮัดอ้อป้อ โข้วร้างให้พินเห็น เฮ็ดจ้งได้ละยายลูกหลานเฮาจ้งลิษา

เล่นไปตามซุ่มเฟิซันให้ช้อยกันตักเตือนเน่ ผู้เป็นพ่อเป็นแม่ให้ค้อยเตือนค้อยย้าวัฒนธรรมให้สืบ
ไว้อย่าไล่ถ่มให้ค้อยสอนเด้อคุณยายเอ้ยน้ำ

การแสดงหมอลำที่มีเนื้อหากล่าวถึงความสูญเสียทรัพย์สินและชีวิตจากอุบัติเหตุ โดยเฉพาะการสูญเสียชีวิต สาเหตุที่ทำให้เกิดอุบัติเหตุคือความประมาทจากการเสพของมีนเมาและการไม่รักษากฎจราจรดังตัวอย่างกลอนลำดังนี้

กลอนลำอ่องเตือนอุบัติเหตุ

โอ้ย... โอ้ยละนอ.....น้ำเอ้ยน้ำสา่งไฟ่ สถาบันการแพทย์ด้านอุบัติเหตุและสาธารณสุข
เป็นห่วงใยชาวประชาพี่น้องจึ่งเกี่ยวเว้ออยู่บ่อเขา.....น้ำ

ศิลปินทุกท่านได้รวมกลุ่มประชุมกัน การป้องกันโรคหรือภัยที่เสี่ยงในสมัยนี้แม่เทวี
เขียนไว้เรื่องพายุอุบัติเหตุ เกิดเหตุหลายแม่รถซึ่งลูกหลานวิ่งแข่งกันในวาระนี้นั้นแม่เทวีว่า
อยากชวนทุกท่านพร้อมกันชวยทางรัฐ ชวยเป็นหูเป็นตาเบ็งเบ่งเงเข้า สอนลูกหลานให้เขามัวเขา
กินเขาเที่ยว มอเตอร์ไซด์ ซื่อให้อย่าไปวิ่งแข่งกัน ชุมวัยรุ่นว่านนั้นพากันม่วนลิมตาย ค่าแถมมาลง
ลัดแข่งกันคังวันยามกลางคืนพากันวิ่งบีดกันออกสนั่น เอาผู้หญิงเป็นเดิมพันคั่นแม่น ไผชนะจะได้สิ
ยอมให้เป็นคู่นอน จารจรวัยคะนอง เขาบ่อกลัวพอมืดช้ำกฎหมายห้าม ยามวิกาลเขามาท้อนรวมกัน
เป็นกลุ่มมาครบทีมแล้วซึ่งบ่อกลัวย่านเรื่องตาย มิฉะนั้นเขาต้องชวยตักเตือนลูกหลานของเขา
ให้ชวยกันเตือนไว้ให้เด็กไทยเขาสู๋ ศิลธรรมวัฒนธรรมเก่าแก่ ผู้เป็นพ่อเป็นแม่ให้อบรมลูกไว้อย่า
ไปมัวเรื่องบอดิ.....น้ำ นอกจากนี้ป้องกันโรคเบาหวาน ลดของหวานของมันอย่าปล่อยกายให้
มันอ้วน ออกกำลังกายตอนเช้าหรือมือละเทือ เรื่องอาหารให้เลือกได้คืดแล้วจึ่งค้อยกินหวานจัด
หลายกินบ่ได้มันเป็นโรคเบาหวาน คั่นเต็มจัดกะผัดเป็นความดัน ผู้ฟังให้จำไว้ให้เฮาหาเอาได้อา
หริคมีประโยชน์พืชและผักผลไม้กินได้ประเสริฐหลาย แนวสเกิดโรคภัยพินว่าเป็นปลาติบ กุ้งหรือ
ชี่วปูหอยก้อยดับวัวชอยชกเล็กลาบดิบอย่ากินถ่อนสเกิดหนอนซอนไส้ เกิดไม้นดับทำให้ตายได้
ง่าย ๆ เด้อคุณตาคุณยายให้งคกินพวกนี้ภัยฮ้ายสิบ่มี นอกจากนี้ป้องกันโรคหัวใจให้หาความบันเทิง
ใส่ใจเอาไว้ หาเพื่อนคุยเด้อท่านสร้างอารมให้สดชื่น คุยแต่เรื่องราบริ่นใจเจ้าสิชื่นบานให้ทำใจ
เจ้านั้นสดชื่นอารมดี มีแนวโคผิโคใจอย่าสะเจ็บไปคิดให้ปล่อยวางเฉยไว้ คั่นเฮาใจคืดแล้วความเกบาน
มาแทนที่ สุขภาพจิตคิโรคห้าวบ่แซกช้อน สินอนได้แม่นอ้มตา...ว่าเด้อคน.....น้ำ จำให้คืดเน่ละ
จ๊ะเทวีว่าเป็นกลอนลำ เทวีเขียนเป็นกลอนล่องยาวให้ฟังได้ สถาบันการแพทย์ด้านอุบัติเหตุและด้าน
สาธารณสุข เพ็นห่วงเฮาฮ้ายแนวได้อันตรายเพ็นเตือนให้รู้เรื่อง การขับรถกะอย่าเสี่ยง คั่นประมาท
สิพราดพลั้งตายแท้เน่นอน คั่นบ่อยากเดือรื้อนคาคเค็มถัดนิรภัย สิพ่อนหนักเป็นเบาบ่ตายทุเลา

ได้ สิบไปไกลหรือใกล้ให้ปลอดภัยเอาไว้ก่อน อีกอย่างหนึ่งให้รักษากฎจราจรที่กฎหมายออกไว้ รักษาได้นั้นแม้นดี ขอบอกไว้อีกจั่งซื้อยาสะดืมแอนกอสอร์เวลาเดินทางไกลให้คงสุราไว้ องค์การอนามัยโลกเพิ่งจัดให้เป็นยาเสพติดประเภทหนึ่ง คืมเข้าไปถึงเวลาออกฤทธิ์ทำให้จิตฝูงซ่าน สมองนั้นกะบ่ดีเสียทั้งสุขภาพด้วยจิตประสาทถูกทำลาย คือทำลายจิตทำลายประสาท ทำลายการทำงานของร่างกายหลายส่วนเดือพี่น้อง ฟังสิเว้าผู้ฟังพบอยู่บ่อย ๆ ครั้ง นั้นคือโรคตับแข็ง โรคความดันโลหิตสูง โรคใบไม้ในตับ โรคมะเร็งในตับและทางเดินอาหาร ระบบประสาท ผื่นเพื่อนบ่อนานกะเป็นบ้า พิษสุราทำให้เสียงงานเสียงทำคั้นบ่อเมาสุราเส็ดอิหยังกะเรียบร้อยเสร็จ ได้คู่สู่อันเวลาเมาแล้วนั้นมันเสียฮอดกิริยา เมาแล้วมาโววายบ่ออายฮอดชาวบ้าน งานกะเสียเมีย กะทิมย่อนความเมาบ่อเข้าท่า เสียไปฮอดเวลาเสียฮอดสุขภาพเจ้าเซถ่อน อย่าว่าสอนตอนนี้หยุด พักไว้สาก่อนหมดเวลา อักคิกัยบ่อทันจาสิค้อยเซถ่าไว้ สถาบันการแพทย์ด้านอุบัติเหตุและ สาธารณภัย กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข เพิ่นห่วงใยจึงจัดตั้งการประกวดกลอน เพื่อเป็นสื่อให้คนฟังได้รับรู้ระวังไว้เรื่องพิษภัยของลงไว้แม้นก่อนเดือ เดือน้ำ

การแสดงหมอลำที่มีเนื้อหากล่าวถึงการอบรมให้นักเรียนสนใจการศึกษาการเรียนใน โรงเรียนเพื่ออนาคตในวันข้างหน้าจะได้มีอนาคตที่ดีถ้าสนใจในการศึกษาในปัจจุบันดังตัวอย่าง กลอนลำดังนี้

ลำเตี้ยเตือนสตินักเรียน

บ้านเมืองเราจะสดใส เพราะเด็กไทยของเราหมั่นฝึกหมั่นฝน เด็กไทยของเราทุกคน หมั่นฝึกหมั่นฝนวิชาไสต์

เรามีวิชาติดตัวเราไม่ต้องกลัวอนาคตสดใส รีบเร่งเรียนเข้าไปชีวิตสดใสก้าวไปข้างหน้า เพื่อพัฒนาบ้านเมืองต่อไป

เป็นเด็กไทยในวันนี้อีกบ่อหลายปีกะสิเป็นผู้ใหญ่ ตั้งอกตั้งใจการเรียนอย่าคร้านๆ โอ้ยอย่าคร้านๆ การบ้านให้หมั่นทำ จะเป็นผู้นำที่ดีต้องเป็นเด็กดีเชื่อฟังอาจารย์ ไม่เป็นเด็กอันธพาล ไม่เป็นเด็กอันธพาล เชื่อฟังอาจารย์ท่านสอนสั่ง พ่อแม่จะไม่ผิดหวังเพราะลูกรับฟังคำพ่อแม่เตือน การเรียนก็ได้เกรดดี เกรด 3 เกรด 4 ดีขึ้นเรื่อยไป พ่อแม่คืออกคิใจที่ลูกตั้งใจในการเล่าเรียน พ่อแม่เตือนลูกจงจำได้ จำให้ขึ้นใจคำสอนคำสั่ง ความมุ่งหวังอยากให้ลูกเก่งกล้า โอ้ยเก่งกล้าๆ เดินหน้าแม้นต่อไป จมมหาลัยจะได้เป็นดอกเตอร์ ตั้งใจเรียนเดือ อย่างมัวคร้าน อย่ามัวคร้าน

การแสดงหมอลำในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในภาคอีสาน เช่นทำให้ทราบถึงสถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัดหนองคาย จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดบุรีรัมย์ดังกล่าวอย่างกลอนลำ ดังนี้

กลอนลำท่องเที่ยวภาคอีสาน

ลีลาพวกพี่น้องไปท่องเที่ยวแดนอีสาน เมืองหนองหาน หนองคาย บ่าวพี่ชายไปแล้ว
 อีสานเหนือทางพูน หนองคาย ท่าบ่อ ศรีเชียงใหม่บ้านหม้อ พอแล้วแก้วไกล เขาไปอีสานได้ดีบ่อ
 หมอแคน แคนสุริน บุรีรัมย์ ศรีสะเกษขุขันธ์ ลัดไปอุบลพูน หรือสิมมุนมาก้าอีสาน กลางสาก์อน
 เทียวร้อยเอ็ด เทียวสกลนคร นครพนม ฟังน้ำเขาไปเที่ยวเบ็งบึงถ้าฝ่ายเบื้องเมืองใหม่สารคาม
 พระธาตุงามนาคุณ อยู่สารคามพูน อยู่อำเภอนาคูนมีพระเจดีย์ตั้งสวยงามสูงตระหง่าน พุทธมณฑล
 อีสานสูงตระหง่าน เสียบฟังคนไหว้อยู่สุวรรณ ผากไปอันสวนป่าสมุนไพรพิพิธภัณฑ์บ้านโบราณ
 เห็นจัดเอาไว้ในสมัยคราวกั้นครจำปาศิริ ประวัติศาสตร์เพิ่นว่า เดียวนี้พัฒนา ศูนย์วิจัยรุกเขเวทอยู่
 หันเทิงพันธุ์ไม้ภาคอีสานออกจากอันไปชมเบ็งเมืองร้อยเอ็ด ร้อยเอ็ดเพชรอีสานหะลานชัยบึงงาม
 เรื่องนามพระสูงใหญ่ ผ้าไหมชั้นดี สตรีโสภะ พุงกุลาสดใส ไปร้อยเอ็ดเดื่อพีมี่หลายหม่องเที่ยว
 ไปเบ็งผาน้ำย้อยงามแท้ือหลี กู่กะสิงวัดนี้สำคัญยิ่งเหลือหลายเป็นโบราณสถาน สถาปัตยกรรมแบบ
 เขมรคราวก็ มื่อนี้เวลาหน้อยว่าไปกะคู่อีกกับวัดปางกู่ชวีบุรีมีประวัติกล่าวอ้างปรางก็ก่อนหลัง
 บาดนี้หยุดพักไว้มาไปเที่ยวเมืองสกล คนทั้งหลายคอยฟังแข่งกันวันนี้ ให้ส่งเสริมเต็มทีแน่เดื่อยาย
 ซ้อยแน หนูนี้บ่ออยากเพื่อยากลักล้าล้นคน เมืองสกลบาดนี้ถ้าฟังเบ็งคำขวัญ พระธาตุเชิงชุม
 กู่บ้าน พระตำหนักภูพานกู่เมืองงามลือเรื่องหนองหานและตระกรานปราสาทผึ้ง สวยสุดซึ้งสูงภูไท
 ถิ่นหมั่นใจอารยธรรม พระตำหนักภูพานราชนิเวศสถานที่สำคัญอัสภรย์สวยงามอยู่ภูพานพูน
 คุณเคยเห็นหรือไม่ บ่อเคยเห็นให้ไปเบ็ง วัดพระธาตุเชิงชุมเป็นที่รวมน้ำใจชาวสกลใหญ่น้อยเที่ยว
 ไหว้สุวรรณ วัดป่าอุดมพร พิพิธภัณฑ์รูปปั้นมาไปเบ็งนำกัน หลวงปู่หมั่นอาจารย์คน เพิ่นเฮ็ดพิพิธภัณฑ์
 ไว้ วัดป่าสุทธาวาสนั้นกะเป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑ์อีกบ่อน ปั้นรูปเหมือนหลวงปู่หมั่นเอาไว้ตั้งกัน
 ออกจากอันลันใส่เมืองเลย เมืองอุดรเขาลำผ่านไปหมดแล้ว ไปเมืองเลยนาแห้วสวนหินงามยิ่ง
 อุทยานภูกระดึง เป็นพื้นที่ราบกว้างงามแท้ือหลี บ่อมีแต่ท่อนี้ธรรมชาติภูเรือ เป็นภูเขาสวยงาม
 ป่าสนซับซออน ตาออนซอนเดื่อป่าพรรณนาบ่อคู่อ พระธาตุศรีสองฮักอยู่อำเภอด่านซ้ายริมแม่หมัน
 วัดท่าแขกว่านนั้นอยู่บ่อห่างเชียงคาน ประชาชนไทยลาวหลั่งไหลมาไหว้ เว้าไปหลายมันช้าเวลาสิ
 หมดก่อน วัดป่าสัมมุนสรวังสะพุงบ่อนตั้งสิหาไว้บ่อไป สีนานวนแคนม้วนลายล่องท่อนี้่น้ำ

การแสดงหมอลำที่เป็นสื่อกล่าวถึงสิทธิเสรีของผู้หญิงไทย การเชิญชวนให้กลุ่มสตรีมีความรักในศักดิ์ศรี มีความสามัคคีช่วยเหลือซึ่งกันและกันและพัฒนาประเทศชาติดังตัวอย่างกลอนลำดังนี้

กลอนลำสตรีไทยรวมพลัง

เทพดาบันดลให้สิทธิเป็นหญิงหรือชายมาสร้างโลกให้เรืองรุ่ง สียศต่ำยศสูงแล้วแต่บุญลิส่งให้เขาทำได้นั้นแม่นดี เกิดเป็นหญิงแล้วจึงชี้เขาควรถิสิกุมิใจรวมพลังหญิงไทย พัฒนาเคอเมืองบ้าน

เกณฑ์ชะตาให้เกิดมาเป็นหญิง ไม่ต้องประวิงเกิดเป็นหญิงก็ไม่เป็นไร สิทธิเสรีเราทัดเทียมผู้ชาย ผู้หญิงเราทำได้ ถึงร่างกายจะอ่อนแอ แต่จิตใจของเราแข็งแรง ถึงจะไม่ออกแรงแต่สมองเรามี

อย่าดูถูกน้ำใจสตรี (ซ้า) สตรีปัจจุบันนี้ มีบทบาทสำคัญ ผู้ชายเป็นตำรวจทหาร รับราชการเป็นหมอเป็นครู ผู้หญิงเรานั้นก็เก่งหน้าดู (ซ้า) จะเป็นหมอหรือเป็นครูก็ไม่แพ้ผู้ชายเป็นกำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน เป็นตำรวจทหารหรือรัฐมนตรีผู้หญิงเรานั้นทำได้ดี (ซ้า) ควรยกย่องสตรีให้ทัดเทียมผู้ชายเขาทำได้สตรีไทยเฮาเก่ง (ซ้า) บ่ต้องเกรงต้องย่านกันเฮาได้สวมกัน เดียวนี้มันจัดระเบียบสังคม สมกับเป็นสตรีไทย พัฒนาเคอเมืองบ้าน

การแสดงหมอลำที่มีบทบาทกล่าวถึง การชักชวนให้คนไทย นิยมของไทยมีการใช้จ่ายในชีวิตประจำวันอย่างประหยัด ดังตัวอย่างของกลอนลำดังนี้

กลอนลำเศรษฐกิจพอเพียง

โอ้ละน้อ สิบนิ้วหนอขอไหว้ผู้อำนวยการการศึกษาทั่วประเทศ ทั้งคุณครูฝ่ายนั้น ผมขอไว้ที่สูง สำหรับตัวกระผมนั่นชื่อว่า...เป็นนักเรียนประถมปีที่...ที่โรงเรียนบ้านนากลาง ตำบลนากลาง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี มีวันนี้มีโอกาสได้มายืนบนเวทีแสดงหมอลำกลอน ฮ่าบางตอนกระผมลำบ่ดี ฮ่าบางทีเสียงลำบ่ไพเราะเพราะหู บางทีลำผิดพลั้งไป กราบเรียนท่านผู้ใหญ่อภัยด้วยโอ้ละนอ นวลเฮ้ย

ทุกวันนี้โลกเจริญก้าวหน้ากว่าเก่า คราวหลังถึกับคำทำนายกล่าวมาจริงแท้ เพิ่นว่าควายสีมีสองหาง ทางสีมีสองชั้น เพิ่นว่าคนเฮานั้นสิเว้ากันอยู่แขนศอก ถึกับคำเพิ่นเว้าจริงแท้แน่นอน ตกวางบ้านเมืองขอนแก่นคนกะคับแคบ หาที่ดินเปล่าว่างเดี๋ยวนี้บ่มี สมัยตั้งแต่ก็หมายไฮ

ขอคคา หมายถึงขอคคหญาจับเอาได้ง่ายสู่มือนี้เดือนาย อย่างว่าผู้หลายบ่อเกินสิบกว่าไร่ ปันให้ ลูกหลาน ปันเพื่อนั้นเพื่อนี่หลายสุนหลานเหลน จำเป็นเลยบ่อเหลือหลายแห่ง ปันกันแล้ว ซำพอพ่อ หลวงเฮาเพิ่นนั้นมองเห็น ทรงดำรัสตรัสสั่งราษฎรย้อย่าคร้าน ประชาชนอย่าค้ำน ให้ทำฮั่วไฮ่สวน เฮ็ดแต่นาล้วนล้วนมันสิบ่พอกิน คั้นที่ดินยังเหลือเฮ็ดบ่อปลาจะยังได้ เลี้ยงปลาใน เลี้ยงปลาคว่ำ ปลานิลปลาค้อ เฮ็ดคือความเพิ่นเว้า เฮาสีไค้อยู่กิน อหลวงเฮาเพิ่นนั้นสอนสั่งแต่ทางดี มีสติปัญญา อย่ายู่เฉยนอนนิ่ง ความจริงหนีความจริงบ่อมีทางสิเหลือพื้น ผลดีผลชั่ว มั่วแต่นำมากหว่า มันสิซ้ำคำทาง ฮิบฟ้าวเฮ็ดฟ้าวสร้างอย่าฮั่วอยู่โดน ชีวิตของตนเฮาบ่อยืนพ้อร้อยมีมีเวลาหน้อยอย่า เมามั่วควั่วฮู้ฝุ่น รัฐบาลอุดหนุนช่วยส่งเสริมทุกด้านอย่ามั่วคร้านให้ช้อยกัน หยั่งว่าให้ทุกท่าน ขยันเฮ็ด ขยันทำ เศรษฐกิจสิพอเพียงคั้นช้อยกันหลายด้าน งานคือเงิน เงินคืองานบันดาลสุขทุกบ่อน มีมาไกล คงเข้าใจนอท่านเศรษฐกิจพอเพียงคือพอกินพออยู่ บ่อยืมพวกบ่อยืมหมู่ บ่อโกงกินปี่ นป้อนสินนอนได้อ้อมตา ว่าแต่ทุกๆ รู้จักว่าพอประมาณ งานมีทำให้ทำไปรู้จักอดจักออม บ่อจ่าย เกินรายได้ ซาติเฮาสีดีขึ้นเศรษฐกิจบ่อดกต้ำคั้นเฮ็ดคือมล่ำเศรษฐกิจสิก้าวหน้าบ่อถอยหลังต่ำไป

4.8.4 การแสดงหมอลำของหมอลำบุญช่วงเด่นดวงกับบริบททางสังคมในจังหวัดอุตรธานี

หมอลำบุญช่วง เเด่นดวง เป็นผู้สืบสานศิลปะการประพันธ์และการแสดงหมอลำ กลอนซึ่งได้รับการยอมรับจากชาวจังหวัดอุตรธานีและจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในฐานะ ศิลปินหมอลำพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญสร้างสรรค์และพัฒนาศิลปะการแสดง หมอลำกลอน ด้านการร้อง การนำวัฒนธรรมอีสานในเรื่องวรรณกรรมท้องถิ่นประเพณี วิถีชีวิตและประวัติศาสตร์ มาประพันธ์เป็นกลอนลำที่สอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม เพื่อเป็น แนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีสำหรับผู้ชม และสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นชนบท ในการสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่าประเภทกลอนลำทางสั้น กลอนลำทางยาว กลอนลำเตี้ยไว้เป็น สมบัติและเกียรติภูมิของชาวอีสาน

ผลงานทางด้านการการแสดงหมอลำ

ด้วยความสามารถในด้านการขับร้อง นางบุญช่วง เเด่นดวง สามารถขับร้องหมอลำที่มี เอกลักษณ์เป็นตัวของตัวเองได้อย่างไพเราะ มีสาระจับใจผู้ฟัง จึงเป็นผลทำให้มีชื่อเสียงเป็นที่ ยอมรับของผู้คนอย่างมากมายจึงได้บันทึกเทปจำหน่ายเผยแพร่ผลงานได้อย่างกว้างขวาง ภาครัฐ และเอกชนให้การยอมรับและสนับสนุนเชิญไปแสดงหมอลำในงานเทศกาลต่างๆ อย่างมากมาย ตลอดจนถึงปัจจุบันนี้

การทำคุณประโยชน์ต่อสังคม

ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ในด้านศิลปะการแสดงหมอลำให้แก่งานการกุศลของภาครัฐและเอกชน ตลอดจนองค์กรและมูลนิธิต่างๆ อยู่เสมอ ทั้งยังอุทิศตนให้แก่สถาบันการศึกษาทุกระดับที่ได้เชิญไปเป็นวิทยากร ดังนี้

1. เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ถ่ายทอดศิลปะการออกท่าฟ้อน การแต่งบทประพันธ์กลอนลำ เทคนิคการใช้เสียงในการลำกลอนให้แก่นักศึกษาสาขาวิชาศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

2. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาศิลปินิพนธ์ของสาขาวิชาศิลปะการแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

3. เป็นที่ปรึกษาของสำนักศิลปวัฒนธรรม ของมหาวิทยาลัยขอนแก่น

4. ร่วมกิจกรรมปลอดขวัลผู้ประสบภัยพิบัติทางธรรมชาติสีนามิ

5. ร่วมแสดงกิจกรรมการแสดง แสง เสียง ของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

6. ร่วมกิจกรรมพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

7. เป็นวิทยากรสาธิตการขับลำหมอลำกลอนและบันทึกเสียงให้แก่นิสิตปริญญาโทสาขาศรีวิชาศิลปกรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

8. เป็นที่ปรึกษาและกรรมการประกวดหมอลำกลอนย้อนยุคชิงถ้วยพระราชทาน สำนักศิลปะและวัฒนธรรม จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดหนองคาย

9. เป็นที่ปรึกษาและเป็นวิทยากรในโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรชีวภาพ (BRT)

10. ร่วมแสดง แสง สี เสียง ในงานประเพณีประจำปี ออกพรรษา “ใต้ประทีปโคมไฟ และวิถีอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น

รางวัลและเกียรติคุณที่ได้รับ

1. รับโล่ศิลปินดีเด่นภาคอีสาน ณ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

2. รับโล่รางวัลเชิดชูเกียรติศิลปินพื้นบ้านอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น

3. ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็นบุคคลแห่งปี รางวัลเพชรสยาม สาขานาฏกรรมพื้นบ้านประจำปีพุทธราช 2549 มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม เนื่องในวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี

4. ได้รับพระราชทานปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขานาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ปีพ.ศ. 2551

การดำรงตนในคุณธรรม ศิลธรรมและประเพณี

จากความสามารถทั้งในด้านการประพันธ์กลอนลำ น้ำเสียงและลีลา ตลอดจนการใช้ไหวพริบปฏิภาณในการแสดงหมอลำ อีกทั้งดำรงตนเป็นผู้อยู่ในศีลธรรม จริยธรรมอันดีงามและอุทิศตนเพื่อกิจกรรมทางสังคมด้วยความมานะ อุตสาหะ ตลอดระยะเวลาอันยาวนาน และยังมีแนวทางการดำรงชีวิตในครอบครัวอย่างมีความสุข จึงทำให้ได้รับเกียรติคุณต่างๆ อย่างมากมาย

หมอลำบุญช่วง เค่นดวง เป็นผู้ประกอบอาชีพศิลปินหมอลำจนประสบผลสำเร็จได้รับความนิยมนอย่างสูงในปัจจุบัน เมื่อทางหน่วยงานราชการขอความร่วมมือมาให้ความช่วยเหลือมาตลอดมีหลายด้านคือ ด้านสาธารณสุข ด้านความมั่นคงประเทศ ด้านการศึกษาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีรายละเอียดดังนี้

1. ด้านสาธารณสุขได้ดำกลอนชุดรณรงค์คุมกำเนิด รณรงค์ต่อต้านไข้เลือดออก โรคพยาธิใบไม้ในตับ โรคเขื้อราต่างๆ รวมถึงโรคเอดส์ ให้กับสาธารณสุขจังหวัดอุตรธานี งานที่ช่วยเหลือสังคมมีดังต่อไปนี้

1.1 เมื่อปี พ.ศ. 2522 ดำรณรงค์อีสานไม่กินปลาดิบ ณ อำเภอบ้านฝ้อ ร่วมกับเทศบาลเมืองอุตรธานี

1.2 เมื่อปี พ.ศ. 2533 ดำรณรงค์งานรณรงค์อีสานไม่กินปลาดิบ กองโรคติดต่อการควบคุมโรคติดต่อกระทรวงสาธารณสุข จังหวัดอุตรธานี

1.3 เมื่อปี พ.ศ. 2535 ดำรณรงค์ในงานรณรงค์อีสานไม่กินปลาดิบ กองโรคติดต่อกรมควบคุมโรคติดต่อ กระทรวงสาธารณสุข

2. ด้านความมั่นคงประเทศ เป็นการดำรณรงค์เกี่ยวกับประชาธิปไตยและความมั่นคงภายในมีดังนี้

2.1 เมื่อปีพ.ศ. 2524 ลำเกี่ยวกับหน้าที่พลเมืองเนื่องในงานวันตำรวจสถานีตำรวจอำเภอเพ็ญ จังหวัดอุตรธานี

2.2 เมื่อปีพ.ศ. 2525 ลำเกี่ยวกับประชาธิปไตย สถานีตำรวจภูธร อำเภอเมืองจังหวัดอุตรธานี

2.3 เมื่อปีพ.ศ. 2527 ลำเกี่ยวกับความสามัคคีงานวันพระนเรศวร อำเภอเมืองจังหวัดหนองบัวลำภู

2.4 เมื่อปี พ.ศ. 2530 ลำเกี่ยวกับความสามัคคีงานฉลองอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรธานี

2.5 เมื่อปีพ.ศ. 2532 ประชาธิปไตยประชาสัมพันธงานวันเสียดัง จังหวัดนครพนม กับศูนย์ข่าวร่วมจังหวัดอุตรธานี

2.6 ได้รับเชิญให้ไปเป็นวิทยากรอบรมลูกเสือชาวบ้าน ที่วัดบ้านขามจังหวัดอุดรธานี

3. ด้านการศึกษาได้เปิดโอกาสให้ผู้ที่สนใจในศิลปะการลำได้มีโอกาสได้ศึกษาโดยเปิดสอนการลำให้กับลูกศิษย์ มีผู้ที่มาศึกษาจนจบและนำไปใช้ประกอบอาชีพสืบต่อเป็นจำนวนหลายรุ่น ได้อุทิศตนดังนี้

3.1 เมื่อปี พ.ศ. 2521 เป็นอาจารย์พิเศษ วิทยาลัยครูอุดรธานี สอนในสาขาหมอลำพื้นบ้าน โดยสอนในวันพุธ และวันศุกร์ เป็นเวลาหนึ่งภาคการศึกษา

3.2 เมื่อปีพ.ศ. 2531 เป็นอาจารย์พิเศษวิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์

4. ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมได้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และส่งเสริมสิ่งแวดล้อม มีดังนี้

4.1 เมื่อปี พ.ศ. 2531 เข้าร่วมโครงการโงง ซี มูล อีสานเขียว กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

4.2 เมื่อปี พ.ศ. 2542 บันทึกเทปลำกลอนชุดส่งเสริมและอนุรักษ์ป่าชุมชนภาวะป่าวัฒนธรรม (อีสาน) และอนุรักษ์ป่าโดยเน้นถึงประโยชน์ของป่าไม้ การบำรุงรักษาและอนุรักษ์ป่าให้กับมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ตารางที่ 4 กลอนลำที่ใช้ในการรณรงค์ของหมอลำบุญช่วง เด่นดวง

ลำดับ ที่	ชื่อบทกลอนที่ใช้เผยแพร่ ในการรณรงค์	เนื้อหาสาระของกลอน
1	ลำกลอนต่อต้านพยาธิใบไม้ในตับ	เนื้อหากล่าวถึง อันตรายจากพยาธิใบไม้ในตับสาเหตุจากกรบริโภคปลาดิบ โรคนี้พบในประชากรภาคอีสานมากที่สุดเพราะการมีสุขภาพอนามัยที่ดีอายุยืนยาวความเลิกกินปลาดิบ
2	กลอนโงง ซี มูล	เนื้อหากล่าวถึงโครงการโงง ซี ล การผันน้ำจากแม่น้ำโงง เพื่อกระจายน้ำไปทุกท้องที่ในภาคอีสาน แก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำ ในการทำการเกษตร
3	กลอนน้ำโงงไหลตกซี	มีเนื้อหากล่าวถึง การพัฒนาระบบจัดการน้ำอีสานกลางและอีสานใต้ เพราะหลายพื้นที่ขาดแคลนน้ำในการทำการเกษตร

ตารางที่ 4 กลอนคำที่ใช้ในการรณรงค์ของหมอลำบุญช่วง เด่นดวง (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อบทกลอนที่ใช้เผยแพร่ ในการรณรงค์	เนื้อหาสาระของกลอน
4	กลอนโครงการอีสานเขียว	เนื้อหาเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์โครงการของความร่วมมือจากชาวอีสานในการพัฒนาแหล่งน้ำและช่วยกันปลูกป่า เพื่อสร้างเสริมสิ่งแวดล้อมที่ดีให้กับชุมชนตนเอง
5	กลอนป่ากับชีวิต	เนื้อหากล่าวถึงประโยชน์ของป่าหลายด้าน โดยเฉพาะการฟุ้งฟางด้านอาหาร เช่น ผัก เห็ด หน่อไม้ สัตว์ชนิดต่าง ๆ เพื่อให้ป่าคงอยู่จะต้องช่วยรักษาไม้ตัดไม้ทำลายป่าป้องกันไฟป่า
6	ลำเตี้ยโรคเอดส์	เนื้อหากล่าวถึงอันตรายจากโรคเอดส์ หากเป็นแล้วต้องตาย เพราะไม่มียารักษา ดังนั้นจะต้องเลิกพฤติกรรมที่เสี่ยงต่อการติดเชื้อเอดส์
7	กลอนยาเสพติดให้โทษ	เนื้อหากล่าวถึงอันตรายจากยาเสพติดเมื่อเสพแล้วจะทำให้เกิดผลเสียต่อร่างกายทำให้สูญเสียทรัพย์สินเสียเวลาและเสียอนาคต
8	กลอนลำสมานฉันท์ในชาติ เพื่อส่งเสริมประชาธิปไตย	การเชิญชวนประชาชนในจังหวัดอุดรธานีให้ไปใช้สิทธิเลือกตั้งเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยในระบบรัฐสภาโดยผ่านศิลปวัฒนธรรมด้านการแสดงหมอลำกลอนเพื่อเป็นสื่อพื้นบ้านในการสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับประชาชนและสมานฉันท์ในชาติไทย
9	กลอนลำล่องส่งเสริมประชาธิปไตย	กล่าวถึงการส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยในระบบรัฐสภาโดยใช้การแสดงหมอลำป็นสื่อสร้างความเข้าใจให้กับประชาชน

ตารางที่ 4 กลอนลำที่ใช้ในการรณรงค์ของหมอลำบุญช่วง เด่นดวง

ลำดับ ที่	ชื่อบทกลอนที่ใช้เผยแพร่ ในการรณรงค์	เนื้อหาสาระของกลอน
10	กลอนลำเตี้ยเทิดพระเกียรติในหลวง กับประชาธิปไตย	เนื้อหากล่าวถึงการเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงมีพระบารมีปกป้อง ราษฎรให้มีความสุข พระองค์ทรงมีพระเมตตา ประชาชนทุกหมู่เหล่าพระองค์ทรงส่งเสริมระบอบ ประชาธิปไตยเพื่อบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข
11	กลอนลำชีวิตใหม่ของชาวนา	กล่าวถึงการมีส่วนช่วยในการเป็นสื่อช่วย ประชาสัมพันธ์ส่งเสริมงานข้าวเหนียวหอมเพื่อ การเกษตรจัด โดยผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีนาย อำนาจ ณะการ์ตัน ซึ่งมืองค์กร การค้าของกลุ่มอาชีพ สหกรณ์ของจังหวัดอุดรธานีเข้าร่วม ตลอดทั้งยัง ประชาสัมพันธ์สินค้าโอท็อปสินค้าหนึ่งในตำบล ซึ่งมืองค์กรหน่วยงาน ราชการในจังหวัด ทุกหน่วยงานเข้าร่วม

การแสดงหมอลำที่มีเนื้อหากล่าวถึงการรณรงค์ความเป็นอยู่ของชาวอีสานมีความสัมพันธ์
การตั้งหมู่บ้านของอีสานแต่เดิมมีการเลือกพื้นที่ที่เหมาะสม จะมีป่าเพื่อใช้ประโยชน์หลายด้าน เช่น
อาหาร เชื้อเพลิง สมุนไพร วัสดุสำหรับทำอ้าย สถานที่ใช้ประกอบพิธีกรรม เป็นต้น สถานที่ใช้
ประกอบพิธีกรรมที่ผู้คนให้ความเคารพไม่ไปตัดไม้ทำลายป่า คือ ดอนปู่ตา หรือ บางแห่งเรียกว่า
ดอนตาปู่ ปัจจุบันเป็นป่าไม้ประจำชุมชนที่ค่อนข้างสมบูรณ์ ซึ่งอีสานมีเหลือตามจังหวัดต่างๆ
แต่ก็เป็นพื้นที่เพียงบางส่วนเท่านั้น เมื่อมีความสำคัญเช่นนี้ควรมีการอนุรักษ์ฟื้นฟูพื้นที่ป่าให้
คงสภาพที่สมบูรณ์ดังตัวอย่างกลอนลำดังนี้

กลอนลำล่องผลประโยชน์ของป่า

โอ้ย ฝนเอ๋ยฝน ตกลงมาแต่เทิงฟ้าพฤษภาใบหญ้าบัง
 คนอีสานอาศัยป่าอาศัยคงผูกพันกันตั้งแต่กี้
 มีมาเท่ากระทั่งหลาน นานแสนนาน นอ.....
 เป็นแนวทางวางไว้ไทยอีสานให้สอนอำ...แน่เคื้อ
 นี่คือป่าวัฒนธรรม มีมาแต่เกล้าเฒ่าเพิ่นรักษา
 ดอนปู่ตาป่าช้า ตลอดป่าทำเล
 มีไม้เมิดท้าวอีสานอ่านตรองครองไว้
 อีสานเหนือ อีสานใต้ ตะวันตก ตะวันออก
 บอกว่าเกลี้ยงแอ่งแสง แสงดูไว้ให้เพิ่นเห็น
 คนโบราณได้เลือกเพิ่นเป็นที่อยู่อาศัย
 เป็นปัจจัยรองรับ ผูกพันกันไว้
 อาศัยคงพงไม้ไพรพนาป่าอยู่
 คู่กันกับหมู่บ้านนานแล้วตั้งแต่เหิง
 เปิงฮีดบ้านอีสานเก่าเฮามี
 ประเพณีโบราณถิ่นอีสานเฮานี้
 ยังมีดอนดงไม้ไผ่ในอีสานสืบกว่าแห่ง
 แบ่งเป็นสามส่วนไว้เหนือใต้ ทัวอีสาน
 ดอนปู่ตาอยู่บ้านหนองเขื่อนดงบัง
 ยังบังตาหนาทึบอยู่อุดรตอนนี้
 มีไปเบ็ดพันไร่ไม้ สัตว์พันธุ์กัณฑ์ระหว่าง
 ดอนปู่ตาบ้านตากกลาง อ.พรรณมา หลวงปู่ฝั้น
 พรรณนานิคมนี่ ยังมีหลายโคกสว่าง
 มีดงดอนอวดอ้าง ตางให้ผู้อื่นชม
 ดอนปู่ตานาตะแบงแห่งหมอบกัม
 อยู่เมือมุกดาหาร อีสานเหนือคณาป่าดงพงไม้
 ให้รักษาเอาไว้หลานเหลนสืบต่อ
 มรดกของพ่อแต่ปู่ตา ย่าเฒ่า
 จนออกเท่ากระทั่งหลาน มีมานานเอ๋ย ละน้ำ

อีสานกลางของท่าน ไกลทุ่งใหญ่
 ปู่ป้าหลาน บ้านปอพาน อ.นาคน
 สุนกลางปางก็ สารคามเดียนี่บ้านปอพานท่านยังอยู่
 คอนปู้ตาเคื่อหมู่ ที่ทำเลป่าเข้ามาตั้งแต่นาน
 มีปู่ชื่อนามท่านทูลกระหม่อมจอมขวัญ
 ปู่สีเงิน สีทองค่องงามนามท่าน
 บ้านปอพานขานก้องมองกาลไกลเฮาได้อ่าน
 ภูมิปัญญาของหมู่บ้าน หลานหล่อน ได้ฟังบุญ
 เป็นบุญคุณ เอ้ย ละน้ำ
 ถ้าฝ่ายพุ้นหนองหมื่นถ่านป่าทำเลคอนป่าตาหนาทึบ
 ป่าเขียวจิจพร้อมนานาพันธุ์กไม้
 ใบเขียวบ่มีขาดำเกออาจสามารรถ เมืองร้อยเอ็ด
 เขตพื้น สมบูรณ์แท้แน่นอน โยโสธรกะมีไว้
 กระจายใหญ่คอนปู้ตา ป่ายางหนาผุงนก ชั่วแซว เสียงร้อง
 มีกยูงกต้ออง เพื่อไฟอยู่ในป่า
 เต็มอยู่คอนป่าช้าหนาต้อชื้อกระจาย
 บุญช่วงบอกร้องอ้ายคือ บ้านเกิดของดิฉัน
 ป่ากระจายเป็นพันธุ์ เอาชื้อตามนามตั้ง
 ยังอยู่ชานูมานพุ้นบ้านมุงเขียวเขียวขนาด
 ขึ้นจังหวัดอำนาจ คอนปู้ตาป่าไม้หนาต้อชื้อมุง
 เขียวออกจากนี้หนาต้อ ชื้อมุงเขียว
 ออกจากนี้สีเขียวลงหนองเต่าคอนปู้ตา
 ดิดหัวนาทองเจริญ ชื่อนามบ้านเขื่องน้อย
 คอนนี้มีหลายร้อย มีนามว่าคอนใหญ่
 สารระพัน ป่าไม้เขียวสะอื้นขึ้นตา
 อยู่ตระการเคื่อแม่ป่ามีป่ายางสูง
 มุงด้วยเครือเถาวัลย์เกี่ยวกันพุ้นไม้ หัวตะพาน
 อยู่ทางใต้มีนามว่าคงใหญ่
 บ้านปะอวหนองไหล
 เมืองอุบลคนยกย่องคงแน่นป่าหนา

แมงจิงนูนแม่ป้าอยู่เต็มสารพัด
 บ้านปะอวหนองไหลใหญ่ยาวดงไม้
 โลงมาอีสานใต้ บุรีรัมย์ก็มีป่า
 บ้านหนองเต่าพัฒนา อ.สะตึกนี่ก็ได้อีสานใต้ป่าหนา
 ยังอยู่อีกแม่ป้าป่าใหญ่เมืองสุรินทร์
 อยู่บ้านเขาพนมดินท่าคูมขุมนี้
 เขียวขจีใบไม้มีดงคอนกว้างม้ายใหญ่
 มีอยู่หลายร้อยไร่ ที่ทำเลสิบอกให้
 หวงแหนไว้ช่วยกัน
 ผลประโยชน์รับนั้น เข้าไปป่าหาเห็ด
 เบ็ดเตล็ดแต่อาหารไข่มดแดงแมงไม้
 มีกะปอมกะไปเก็บงาหาได้อิ่ง
 เต็มอยู่ป่าอึ้งตั้ง บ่ทนแท้แต่สิกิน
 ถิ่นอีสาน ของเฮา ละนะ

การแสดงหมอลำในการเชิญชวนประชาชนในจังหวัดอุดรธานีให้ไปใช้สิทธิ์เลือกตั้งเพื่อ
 ส่งเสริมประชาธิปไตยและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครองระบอบ
 ประชาธิปไตยในระบบรัฐสภาโดยผ่านศิลปวัฒนธรรมด้านการแสดงหมอลำกลอนเพื่อเป็นสื่อ
 พื้นบ้านในการสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับประชาชนดังกล่าวอย่างกลอนลำดังต่อไปนี้

กลอนลำสมานฉันท์ในชาติ เพื่อส่งเสริมประชาธิปไตย

โอ้..โอ้...โอ้ละนอ.....

รักเอ๋ยรัก รักร้องรักลำ

ผมชักนำหัวใจ เอาไว้สอนอำ จดจำไว้

กระผมขอ กราบท่าน ทุกท่าน ที่เคารพ สิบนิ้วขอมืออนบ กราบกาลพระคุณท่านคณาจารย์
 สูงชั้นสำคัญเป็นปราชญ์ คนฉลาดลึกซึ้ง ฟังล่ำร้องค่องหู ขอกราบเรียนผู้ผู้พิชิตพลาต ขออภัย
 บ่อนไคบกเงินไปกราบขอกลอนสิบซ้อณ ตัวอักษรโตตั้ง สัมผัส/สองสามสี่ขอแก่นักมือ โปรดอภัย
 ผู้ชำ ปัญญาน้อยลึกลอยไป

นามกรกระผมได้ วรเชษฐ โสมะ ผมขอคารวะกราบกลอนพระคุณท่าน สนามฉันท์
 วันนี้ มีกลอนลำกล่ากลั่น ชาติไทยทุกชั้น ได้หันหน้าใส่กัน สามัคคีผูกมันฉันมิตรทะเลไม่ตรี

บ่อมาซี ดีโบาย แบ่งปันฉันเชื่อ บ่ว่าเหนือหรือใต้ ตะวันออก ตะวันตก อยู่คามบ้านนอก ผมขอบอกพวกท่าน สมานไว้ช่วยกัน ปองครองชนทุกชั้นในเขตถิ่นดินไทย มาร่วมใจสามัคคีหนึ่งเดียวกันไว้ บ่มีเหนือบ่มีใต้สังคมแยกแบ่ง บ่มีเหลือ บ่มีแคง มีแต่ชาวสะอาดอัน ปานเต็มแต่งเอา ทำความดีให้ล้นเกล้าขององค์พ่อราชันยองค์สำคัญเหนือหัว หมู่ไทยทั้งค่าย หยุดทำลายขอร้องมาปองครองดีกว่า เพื่อพระเจ้าอยู่หัว กษัตริราชไท ให้เทียมฟ้าคู่ไทย เราเป็นไทย เราต้องรักชาติไทย รักประชาติไปไทยเอาไว้พร้อม

กลอนล้าลองส่งเสริมประชาติไปไทยกล่าวถึงการส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครองระบอบประชาติไปไทยในระบบรัฐสภาโดยใช้การแสดงหมอลำเป็นสื่อสร้างความเข้าใจให้กับประชาชนดังมีตัวอย่างกลอนล้าดังนี้

กลอนล้าลองส่งเสริมประชาติไปไทย

ไอ้ยะนอ.....ละดินเอ้ยดินเหนือใต้เราชาวไทยที่ยิ่งใหญ่ จงรักษาประชาติไปไทยสามัคคี ยึดหมั่น ไอ้ยกันไว้คู่ชู้คน ไอ้ยกันไว้คู่ชู้คน...

มาบัดนี้ฟังเบิ่งเสียงล้าร้องสุพรรณิ สิซึ่งป่อง สิ่งได้มันถูกต้องสิขอเว้าดอกกล่าวขาน คณาจารย์ ทุกๆท่านที่จัจจอรอฟัง ทั้งประชาชนเฮานั่งฟังล้าร้อง สุพรรณินางน่องยังเป็นหมอลำใหม่ใหญ่กะใหญ่ตั้งแต่ร่างสมองน้อยสิคอยไป กราบอภัยทุกๆท่านปรองปราชน์ ทั้งบัณฑิตเพื่อมันคิด อักกะละเอกโทโตตั้ง เพื่อมันเงินเพื่อมันปอนบทกลอนพ่อครูแต่ง เพื่อขาดเงินการแสดง อัทธสคด เลี้ยวเงี้ยวบ่ชื้อตรง ฟังล้าให้โล่งโล้ง ปรอดโปรงในอารมณณ์ ให้เหมาะสมลงคะแนน จังแม่นใจ พระคุณท่าน ล้าการเมืองหรือการบันแต่โบราณเผ่าเก่าแก่ให้ถูกหูพ่อแม่มวนในใจแล้วกะพื่อน หัวยิ้มเพิ่นอิมใจ

สามสิกันไว้ร้อยใหญ่ไทยแลนด์ ให้รักษาประชาติไปไทยของค์เหนือหัวเป็นประมุขให้อยู่ยงคงที่ กลุ่มชุมชนสามัคคี บรรทัดฐานให้สืบไว้เจริญรุ่งเรืองใส ประเพณี ก็สืบไว้ทางวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามอย่าลืทำลายม่าง จงสืบสานเอาไว้ไทยอีสานบ้านเราอยู่ คู่กัน กับหมู่บ้านให้นานยิ่ง แต่สิ่งคิบุญเฮามี เอ้ย...นอ.....ไอ้ยนอ.....นำ

เขาวชนเดี๋ยวนี้ ลืมสิตเก่าครองหลังลืมครุบาอาจารย์ได้อ่านเห็นมาแล้ว ลืมฮอดคุณพระไตรแก้วคำสอนพุทธศาสนา ลืมฮอดครองนักปราชน์ พ่อแม่สอนสั่งไว้ก็ไล่ลืมว่าอิมหลาย เอื้อยน้องอ้ายจงสืบต่ออย่าลอนาน เตือนลูกหลานเฮาเด้ออย่าผลอเมาเซ่อ เจ้าอย่าผลอเล่อลืมสิตสืบสองครองสิบสิสามสิให้แนบแน่น จำไว้ดอกใสใจ สร้างความดีเอาไว้ในชาติและสังคมอย่า

ปักคักด่านชั่วคราวและนานชา พัฒนาเจริญขึ้น สามัคคีตามหน้าที่ให้เป็นพลเมืองดี สามัคคีแต่
รักแห่งชุมชนเจ้า ลือชื่อยืนเป็นความสุขของชุมชนเอ๋ย.... โอ้ยนอ.....น่า

การแสดงหมอลำที่มีเนื้อหากล่าวถึงการเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์และพระบรม
วงศานุวงศ์ทรงมีพระบารมีปกป้องราษฎรให้มีความสุข พระองค์ทรงมีพระเมตตาประชาชนทุก
หมู่เหล่าพระองค์ทรงส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยเพื่อบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขดังมีตัวอย่างกลอน
ลำต่อไปนี้

กลอนลำเตี้ยเทิดพระเกียรติในหลวงกับประชาธิปไตย

สิบนิ้วขอสาธุการ ฟังบุญสมภารท่านพ่อนายหลวง
สิบนิ้วเหมือนประทับสิบดวงองค์พ่อนายหลวงขออัญชูลี
ข้า้น้อมถวายชีพพลีจนกว่าชีวิจะมลาย
(ลำ) ขอถวายชีวิให้รักษาประชาธิปไตย เอาไว้ให้คงที่
ข้าจงรักภักดี มีศักดิ์ศรีนี้ละ อยู่คู่ฟ้า พระราชาท่านจงเจริญ
บอกกันไว้เกริ่นคนไทยนี้ น่า ชื่อขอวันทาเกษาน้อม
พวกข้าพสกนิกร จะขออวยพรให้ท่านสุชี จงสุขเกษมเปรมปรีดิ์
องค์พระภูมิได้สมดั่ง สดชื่นสมหวังดั่งหทัยปอง
ให้ท่านคู่บรรลัษ์ทอง ชาวไทยทั้งผองขอน้อมถวาย
ลำปากพระวรกาย เสโหหลังไหลท่านไม่เคยห้วง
นุกป่าทะรวท่านนายหลวง เป็นห่วงประชา
(ลำ) จงรักษาเอาไว้ ให้ประชาธิปไตย นี้ให้ได้คงที่
ให้จงรักภักดี มีศักดิ์ศรีนี้ละอยู่คู่ฟ้า พระราชาท่านจงเจริญ
บอกกันไว้เกริ่นคนไทยนี้ น่า จงพัฒนาจิตใจท่านความสุขสำราญมาถึงแล้วมาถึงแล้ว

การแสดงหมอลำยังมีบทบาทกล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการเป็นสื่อช่วยประชาสัมพันธ์
ส่งเสริมโครงการผลิตข้าวเหนียวหอมเพื่อความมั่นคงด้านอาหารและการแปรรูป จังหวัดอุดรธานี
ร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ งานข้าวเหนียวหอมเพื่อการเกษตรจัดโดยผู้ว่าราชการจังหวัด
อุดรธานีนายอำนาจ ณะการัตน์ ซึ่งมีองค์กร การค้าของกลุ่มอาชีพสหกรณ์ของจังหวัดอุดรธานี
เข้าร่วม ตลอดทั้งยังประชาสัมพันธ์สินค้าโอท็อปสินค้าหนึ่งในตำบล ซึ่งมีองค์กรหน่วยงาน
ราชการในจังหวัดทุกหน่วยงานเข้าร่วม เช่น

1. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
  2. เกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุดรธานี
  3. เกษตรจังหวัดอุดรธานี
  4. ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว
  5. ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรม
  6. การค้าภายในจังหวัดอุดรธานี
  7. ประธานหอการค้าจังหวัดอุดรธานี
  8. ประธานชมรมโรงสีข้าวจังหวัดอุดรธานี
- ดังมีตัวอย่างกลอนลำต่อไปนี้

กลอนลำชีวิตใหม่ของชานา

โอโอย่ละนอ.....ฟ้าเอ๋ยฟ้าส่องข่ม ความอครก็อนเมฆเง่า ฝากเสียงลำถึงหมู่เจ้าเป็น
 การบ้าน แม่่นสี่สาร ขอวอนวาน.....เอ๋ย.....ละน้ำ.....

มาบัดนี้ ขอประกาศปาวร้อง ก้องไปทั่วดินอุดร เกษตรกรชานา กระดุกสันหลังแท้
 ขาดชานาต้องตายกันแต่เสากอพ่อและแม่พิชสำคัญเลี้ยงชีพแท้มาตั้งแต่เนานบุญช่วงบอกลำให้ท่าน
 อำนาจ ภารัตน์ เป็นพ่อเมืองคนอุดร ตอนมันบ่อมีน้ำ ขอแนะนำเวลานี้ เข้านาปีหรือนาหวาน
 เกษตรกรทุก ๆ ท่านฟังไว้ใส่สมอง ถือเป็นเกียรติกรีก้องท้องถิ่นดินอุดร เข้าเหนียวหอม กข. 6
 ยกเป็นพันธุ์นำหน้า โภชนากินดีแท้ ท่านพ่อเมืองก็เสริมส่ง ตกกลงให้เลือกเฟ้น เป็นพันธุ์นี้
 แน่นอน เป็นเข้าหลามก็ทำได้ นำไปเป็นของฝาก หนึ่งโอที่อป ก็หลายหลาก กข. 6 ยกให้
 พ่อเมืองได้ส่งเสริม ภาคอีสานก็พลเพิ่มเสริมส่งสุขสมบูรณ์ กินเข้าเหนียวเป็นหลักชัวร์นานแล้ว
 เป็นชุมชนคนขอย่องไทยทั้งผองได้ยื่นซื้อคือบ้านเชียงทุกมือ ลือกล้ำค่าไกล มรดกโลกก็ได้ ขึ้นต่อ
 ยูเอิน เมล็ดข้าวเหนียวฝั่งดิน รอบสถานโนนบ้าน ภาคอีสานเฮาเดียนี้ เจียงเหนื่อตะวันออก
 เม็ดเข้าเหนียวอยู่แถมขอก หลุมฝังศพตั้งแต่ก็มีหม้อและหน่วยไห มีหลักฐานบอกบ่งไว้เห็นชัดเจน
 ลงความเห็นห้าถึงหกพันปี อยู่บ้านเชียง อ.หนองหาร ตั้งแต่คนนานแล้ว ภูมิปัญญาคือดวงแก้ว
 มีมาตั้งแต่ปู่ท่านพ่อเมืองอุดร เ็นส่งผู้ชูหน้าได้ชากัน ทุกองกระระดับชั้นพวกนักวิชาการ เกษตรกร
 อย่างอนหลับให้ตื่นตนเดียนี้ เข้าเหนียวหอมมีมาแล้ว กข. 6 คือตัวอย่าง อยู่ที่หนองวัวซอ
 และอ.โนนสะอาดออกอวดอ้าง มีแท้แน่นอนเข้าประจำจังหวัด เมืองอุดรธานี สิบบอกให้พวก
 เกษตรไร้จำเอา ปลูกเข้าเหนียว กข. 6 ทั่วไปให้คนของคนทั้งผองอุดรนี้ มีพ่อเมืองคนยิ่งใหญ่
 วิสัยทัศน์เพิ่นกว้างไกล คุณแลพวกฮากหญ้า ลุงป้าลืออยู่ดี.....บุญเฮามี.....เอ๋ย.....ละน้ำ

ทุกองค์กร ภาคส่วนนี้ ท่านอำนาจพะการรัตน์ ผู้เพิ่นมีวิสัยทัศน์ สีสั่งเสริมเติมผู้ให้อุดรมี พันธุ์เข้าประจำเมืองเลื่องชื่อ ข้าวเหนียวหอมเลื่องลือ กข. 6 ยกขึ้นนำหน้าทั่วทุ่งนา ด้านเทคโนโลยี ก็ก้าวหน้า ชีวภาพผลวิจัยได้เห็นผลสำเร็จ คู่คนระดับชั้น มันมีหลานพันธุ์เข้า วิชาการท่านจำแนก พันธุ์เข้ากำพันธุ์ซั่มบาย – พะว๋ายานกลาง พร้อมอยู่ฮ่อมหนอง เข้าหอมคอ – หอมอุดรและเหลือง ทอง พวกพี่น้อง 5 ชนิดให้จำเอา เป็นสำเนาบรรฐานทัด พัฒนาเมืองบ้าน ท่านอำนาจพะการรัตน์ เป็นผู้ว่าราชการรวมองค์กรทั้ง 6 เข้าคนสำคัญระดับชาติ มีความรู้ความสามารถ ทุกแขนงแต่งตั้ง มารวมท่อนใส่บ่อนเคียว ข้าวหอมเหนียวเป็นการค้า กลุ่มอาชีพสหกรณ์ เข้าเหนียวหลาม กุมภวาซ่ากันดั่งก้องเข้าอีดั้นกลุ่มชุมชน โพนบกเขาอยู่ยงลือกันก้องสนั่น หมักข้าวเหนียวเป็น เหล้ากลั่นเข้าเหนียวฮาง และเข้ากล้องลองแม่แม่ใหญ่สี่เป็นโอท๊อบ หมู่นี้สินค้าหนึ่งในตำบล ราชการในจังหวัดทุกหน่วยงานนี้ ประสบผลสำเร็จแล้ว ทางวิจัยชีวภาพท่านอำนาจ พะการรัตน์ แจ้งให้ทราบเป็นพ่อเมืองพวกหมู่เจ้า คนเฒ่าและหนุ่มสาว 8 องค์กรเข้าร่วม รวมยอดผลวิจัย ได้จัดสรรปันแนว หว่านโปรยโรยกล้า 1. เกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุดรเตือค้ำ วิชาการท่านเก่ง 2. เกษตรจังหวัดอุดรธานีท่านบอกให้รีบเร่ง กข. 6 พร้อมกลั่นหอม 3. ท่าน ผอ. ศูนย์เมล็ดพันธุ์ เข้าลงความเห็นเป็นหนึ่ง 4. ท่าน ผอ.ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมบอกกลิ้งซึ้ง.....ถึงโฝ่งโปรงใส 5. นั้นแม่นการค้าภายในจังหวัดอุดรธานี เหาณีให้สุขขิมมีมั่ง มรดกให้จั้ง การเกษตรให้ก้าวหน้า ลุงป่าสืออยู่ดี 6. ประธานหอการค้านี้ มีชื่อเมืองอุดร ราษฎรชานาให้จ้อจำจคไว้ วิสัยทัศน์ กว้างไกล ท่านพ่อเมืองคนนี้ มีความดีและสามารถ นามกรชื่ออำนาจ พะการรัตน์ สิบอกให้ สกุกท่าน ท่านอ่านไกล องค์กรที่ 7 ประธานชมรมโรงสีเข้าเมืองอุดรนครใหญ่ องค์กรที่ 8 เป็นตัวแทนเกษตรแพ้นครใหญ่เมืองอุดร สะออนหลายแต่หัวคิด เพิ่นรวบรวมกวมไว้ ผลวิจัย ออกมาแล้ว กข. 6 ยกขึ้นหนึ่ง ฟังจำให้ลึกซึ้ง ดินันบุญช่วง ผู้ห้วงหาบุญชานา.....เอ๊ย.....ละน้ำ

ภาพที่ 74 การแสดงหมอลำ
 ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

หมอลำบุญช่วง เต้นดวงแสดงหมอลำกลอนในพิธีเปิดโครงการผลิตข้าวเหนียวหอมเพื่อความมั่นคงด้านอาหารและการแปรรูป จังหวัดอุดรธานี ร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ วันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2552 ณ ห้องคอนเวนชั่นฮอลล์ โรงแรมเจริญศรีแกรนด์รอยัล จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 75 การแสดงหมอลำกับบริบททางสังคม
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

หมอลำบุญช่วง เต้นดวงแสดงหมอลำกลอนในพิธีเปิดโครงการผลิตข้าวเหนียวหอม เพื่อความมั่นคงด้านอาหารและการแปรรูป จังหวัดอุดรธานี ร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ วันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2552 ณ ห้องคอนเวนชั่นฮอลล์ โรงแรมเจริญศรีแกรนด์รอยัล จังหวัดอุดรธานี

การแสดงหมอลำที่มีเนื้อหากล่าวสวดตีพระมหากษัตริย์ในด้านการกีฬาและทรงเมตตาประชาชนทุกหมู่เหล่า ซึ่งเทศบาลนครอุดรธานีได้จัดงานวันกีฬาแห่งชาติขึ้นจึงได้เชิญวิทยากรคือหมอลำบุญช่วง เค่นดวงศิลป์หมอลำในจังหวัดอุดรธานีแสดงหมอลำโดยใช้กลอนลำสวดตีพระมหากษัตริย์ในด้านการกีฬาดังมีตัวอย่างกลอนลำต่อไปนี้

กลอนลำ ในหลวงกับการกีฬา 16 ธันวาคมวันกีฬาแห่งชาติ

โอ้อ้อย ละนอ.....ฟ้าเอ๋ยฟ้า ส้องข่วม กวมอุดรนครใหญ่ วันที่ 16, ธันวาคม วันกีฬาแห่งชาติ มื้อนี้ได้ เหนือได้แมนหลังไหลคนไทยเอ๋ย.....เอ๋ย.....ละน้ำ

แล้วมาบัดนี้ ฟังเบิ่งเสียงขานก้องไทยทั้งผอง ได้พระบาท ประชาชาติช่อช้อง ดังก้องทั่วแผ่นดิน มื้อนี้ได้ ปานว่าฟ้าสีปิ่น คนหลังไหลมา นักกีฬาทั่วเมืองไทย มาแข่งขันวันนี้ วันภูมิทวีไทย ภูมิพลมหาราช วันกีฬาแห่งชาติ องค์พระบาทจาริกไว้ ได้แข็งแรงแผ่ขยาย โจงเขตค่าย ยิ่งใหญ่ไทยทั้งผอง ในกีฬาแหลมทอง แข่งขันวันนั้น พระปรีชาหลายด้าน ทรงเชี่ยวชาญยิ่งใหญ่ พระองค์ทรงเรือใบชนะเลิศเกิดขึ้น ไซโยห้วน ได้ชื่นชม ไทยทั้งผอง ได้กราบก้มประนบนอบชูลีกร คือกีฬาแหลมทอง ครั้งที่ 4, ปี พ.ศ.2510 พวกพสกนิกรได้ชื่นชม พระองค์ท่าน ราชการกำหนดให้เป็นวันที่ยิ่งใหญ่ คือวันที่ 16 ธันวาคม วันกีฬาแห่งชาตินี้ละได้ พระองค์จาริกไว้ ไทยได้ผ่องทั่วผอง – ทั่วแหลมทองเอ๋ย.....ละน้ำ

แล้วชื่อเสียงดังเกริกก้อง กระทั่งทั่วแหลมทอง พระมหากษัตริย์ไทย ทรงเรือใบพระชนะ เลิศคนยอเย่ง ไทยทั้งผองมีหน้า วันที่ 16 ธันวาคมจาริกไว้ในแผนที่พระบรมมหาราชินี ทรงยกย่องขอพระกรขึ้นคล้อย มอบเหรียญทองให้ พระมิ่งขวัญ วันที่ 16 ธันวาคม มาบรรจบครบถ้วน ชนชาติไทยแล่นดระลึกลึงบุญคุณ พระมหากษัตริย์คุณพระมิ่งขวัญเหนือเกล้า ในหลวงเสาพระองค์ท่าน พระปรีชา พระสามารถ พระฉลาดลึกซึ้ง ถึงโผ่งโปร่งใส คราวพระองค์ท่านไปอยู่สวีเดนแลนด์ โปรดกีฬาเทนนิสแต่้วยยังน้อย และชี้จักรยานพร้อมทรงสะกี มีหลายอย่างพระราชภารกิจ มีหลายทางสนพระทัยทุก ๆ ด้าน กีฬาท่าน ทุกแขนง พระปรีชาสามารถพร้อม ทั้งฝ่ายความคิด พระประดิษฐ์ ฝึพระหัตถ์ชัดเจนเห็นแจ้ง แต่งเรื่องใบพระองค์ท่าน โอเค นั้นกะแมน สร้างชื่อเสียงให้ไทยแลนด์ จนกระทั่งทุกมือถือกล้า ได้ช่ากันถวายเหรียญทองให้แก่ท่าน กีฬาโลก โอลิมปิกคุษฎีกิตติมศักดิ์หนึ่งเดียวพระองค์ท่าน คือเป็นเหรียญอิสริยาภรณ์นี้มีความหมายสูงส่ง ถวายให้พระแผ่นดินฟ้า ปรีชาล้ำกว่าไฟ พระมหากษัตริย์ของไทย องค์แรกได้รับเกียรติสูงสุด โอลิมปิกสากลโลกคนเขาเย่ง มอบเหรียญทองถวายท่านพระภูบาลยิ่งใหญ่ กษัตริราชของไทยชื่อเสียงดัง พระเกียรติก้องคนยอเย่ง ทั่วแผ่นดิน จอมภูมินทร์.....เอ๋ย.....ละน้ำ

4.8.5 การแสดงหมอลำของหมอลำอุภาพร สายลมเย็นกับบริบททางสังคมในจังหวัดอุดรธานี

หมอลำอุภาพร สายลมเย็น ในวัยเด็กรักการอ่านการเขียนหนังสือ ชอบฟังเรื่องเล่า นิทานพื้นบ้านจากผู้อาวุโส ชอบแสดงออกตั้งแต่เด็ก มีความใฝ่ฝันที่จะเป็นนักแสดงและนักแต่งเพลง ในเมื่อปี พ.ศ. 2517 บิดามารดาได้ส่งไปเรียนหมอลำกับ หมอลำอรพิน ป้อมแสนศรี ที่บ้านคอนเสมื่อน ตำบลหลุบ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เรียนได้ 3 ปีจนสามารถออกแสดงกับคณะของครูได้ ในปี พ.ศ.2522 ได้เข้ามาสังกัดสำนักงานหมอลำคณะแม่คำภา รัชชโชติ ที่จังหวัดขอนแก่น และฝึกการแสดงหมอลำเพิ่มเติมจากหมอลำคำภา รัชชโชติ

ในปี พ.ศ. 2527 ได้ เข้ามาสังกัดสำนักงานหมอลำคณะแม่ดอกไม้ กลางสาคร ที่บ้านเฝ้าไร่ ตำบลเฝ้าไร่ อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย

ในปี พ.ศ.2529 หมอลำสุนทร นกเขาหลิวงได้ชักชวนให้มาตั้งสำนักงานหมอลำที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส เพราะหากย้ายเข้ามาจะได้งานแสดงหมอลำมากขึ้นเพราะบริเวณพื้นที่ข้างวัดมัชฌิมาวาสเป็นแหล่งศูนย์รวมศิลปินหมอลำในจังหวัดอุดรธานี ถ้าผู้ว่าจ้างมาติดต่อมีโอกาสสามารถเลือกคณะหมอลำต่าง ๆ ในสำนักงานหมอลำได้หลากหลาย ในระยะนี้ได้มาเช่าเป็นบ้านพักและเริ่มมีผู้สนใจเข้ามาสมัครเรียนหมอลำ จนกระทั่งได้เปิดเป็นสำนักงานหมอลำคณะอุภาพร สายลมเย็น ได้เช่าพื้นที่แม่คำไหล สุวรรณหงษ์ เปิดรับงานแสดงหมอลำกลอนได้รับการติดต่อให้ไปร่วมแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอน ในขณะนยกย่อง จังหวัดอุดรธานี คณะเพชรนครหลวง จังหวัดอุดรธานี คณะอุดรแสงเพชร จังหวัดอุดรธานี ทำให้ได้รับประสบการณ์ในการแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอน

ผลงานด้านการประพันธ์กลอนลำ

หมอลำอุภาพร สายลมเย็น นอกจากจะรับงานแสดงหมอลำ ยังรับงานประพันธ์กลอนลำทำนองต่าง ๆ เช่นทำนองลำทางสั้น ทำนองทางยาว ทำนองลำเตี้ย ให้กับหน่วยงานภาครัฐบาล เอกชน ดังนี้

1. พ.ศ.2542 ประพันธ์กลอนลำซึ้ง หาแฟน ให้กับบริษัทราชบุตรสเตอร์ไอ ในการบันทึกเสียงที่ จังหวัดอุบลราชธานี
2. พ.ศ.2545 ประพันธ์กลอนลำซึ้ง เทียวเมืองอุดรธานี ให้กับสำนักวัฒนธรรม จังหวัดอุดรธานี
3. พ.ศ.2546 ประพันธ์กลอนลำล่องเพื่อสุขภาพ

4. พ.ศ.2550 ประพันธ์กลอนลำเกิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในงานอนุสาวรีย์ปราบฮ่อหลวงพ่อพระใส ประกวคหมอลำกลอนย้อนยุค ซึ่งด้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี ได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1

นอกจากผลงานการแสดง การประพันธ์กลอนลำ ยังได้เป็นวิทยากรให้กับหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน ดังนี้

1. วิทยากรโครงการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านยาเสพติดจัดโดยนายวินัยคอนโคตรจันทร์ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเลื่อม ปี พ.ศ. 2540

2. ร่วมงานเฉลิมฉลองคาและชงตราสัญลักษณ์เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ จัดโดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ปี พ.ศ.2547

3. เป็นวิทยากรโครงการสร้างจิตสำนึกการเสริมสร้างสุขภาพ จัดโดยสาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2546

4. วิทยากรสัมมนาสร้างองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น โครงการวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างศักยภาพของหมอลำเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น” ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ปี พ.ศ.2551

ตารางที่ 5 กลอนลำที่ใช้ในการรณรงค์ของหมอลำอุษาพร สายลมเย็น

ลำดับที่	ชื่อบทกลอนที่ใช้เผยแพร่ในการรณรงค์	เนื้อหาสาระของกลอน
1	กลอนลำพระคุณของแม่	เนื้อหากล่าวถึงพระคุณของมารดาที่เลี้ยงดูบุตรตั้งแต่ตั้งท้องจะกระทั่งเกิดมา พระคุณของแม่ยิ่งใหญ่ มหาศาลลูกควรจะกตัญญูรู้คุณของมารดา
2	กลอนลำล่องโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	เนื้อหากล่าวถึงการประชาสัมพันธ์ให้ชาวอีสานมาสนใจให้ความร่วมมือกันปลูกป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าตามโครงการที่รัฐบาลได้วางไว้ อีกทั้งเป็นการป้องกันอุทกภัยตลอดจนประโยชน์การใช้สอยและความสมดุลย์ของสิ่งแวดล้อม
3	กลอนลำรณรงค์เลือกตั้ง อบ.ต.	มีเนื้อหากล่าวถึงการเชิญชวนให้ไปเลือกตั้ง อบ.ต การจะเลือกผู้นำจะต้องพิจารณาให้ดีก่อนที่จะลงคะแนน

ตารางที่ 5 กลอนลำที่ใช้ในการรณรงค์ของหมอลำอุษาพร สายลมเย็น (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อบทกลอนที่ใช้เผยแพร่ ในการรณรงค์	เนื้อหาสาระของกลอน
4	กลอนลำล่องเชิญชวนเลือกตั้ง ส.ท. กุดจับ “กลุ่มสามัคคี พัฒนา”	เนื้อหาเกี่ยวกับการเชิญชวนให้ประชาชนในอำเภอ กุดจับ จังหวัดอุดรธานี ไปเลือกตั้ง ส.ท. โดยกลุ่ม สามัคคีพัฒนายินดีที่จะเป็นตัวแทนเข้ามาบริหารงานใน อำเภอ กุดจับ จังหวัดอุดรธานี
5	กลอนลำเฝ้าดวงวิญญาน	เนื้อหากล่าวถึงการแสดงหมอลำที่เกี่ยวข้องกับการจัดงาน อุทิศส่วนกุศลให้กับผู้เสียชีวิต โดยหมอลำจะแสดงหมอลำ โดยมีเนื้อหาให้ดวงวิญญานของผู้เสียชีวิตรับรู้ว่ายาคิดได้ จัดงานทำบุญให้
6	กลอนลำเทิดพระเกียรติ “พระราชกรณียกิจ”	เนื้อหากล่าวถึงการสรรเสริญพระเกียรติและถวายพระพร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กล่าวถึง การทรงงานของพระองค์ที่เป็นประโยชน์แก่ราษฎรชาว ไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพระราชทานแนวคิด ทฤษฎีใหม่ที่ทำให้ประชาชนได้มีความเป็นอยู่อย่าง เพียงพอสามารถพึ่งพาตนเองได้ทำให้เศรษฐกิจดีขึ้น
7	ลำเตี้ยหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หนองบัวลำภู	เนื้อหากล่าวถึงการประชาสัมพันธ์โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ซึ่งตำบลและอำเภอต่างๆ ในจังหวัด หนองบัวลำภูมีสินค้าสำคัญในโครงการ
8	กลอนลำทางยาวรัฐธรรมนูญ	เนื้อหากล่าวถึงการปกครองบ้านเมือง วิธีการ ปกครองการจัดระเบียบ สิทธิของประชาชน ตามรัฐธรรมนูญ นอกจากเป็นกฎหมายสูงสุดแล้ว ยังสำคัญต่อประเทศ ยังเป็นหลักประกันสิทธิ์เสรีภาพการ เคารพสิทธิและหน้าที่ของผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครอง
9	กลอนลำเตี้ยรัฐธรรมนูญ	เนื้อหากล่าวถึงการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนสนใจ เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยการมี สิทธิและหน้าที่รู้จักวิธีการบริหารแผ่นดิน

ตัวอย่างกลอนลำของหมอลำญาพร สายลมเย็นที่มีบทบาทในบริบททางสังคมของ จังหวัดอุดรธานี

กลอนลำพระคุณพ่อแม่ เนื้อหากล่าวถึงความกตัญญูรู้คุณผู้ให้ความอุปการะก่อนในที่นี้หมายถึงพระคุณของมารดาที่เลี้ยงดูบุตรตั้งแต่ตั้งท้องจะกระทั่งเกิดมาพระคุณของแม่ยิ่งใหญ่มหาศาลลูกควรจะกตัญญูรู้คุณของมารดาซึ่งเป็นการให้อย่างบริสุทธิ์ใจ ไม่หวังสิ่งตอบแทนใดๆ จากลูก ถ้ากลอนชี้ให้เห็นบุญคุณของแม่ว่า แม่มีบุญคุณต่อลูกอย่างใหญ่หลวง เมื่อลูกอยู่ในครรภ์แม่ก็เฝ้าทะนุถนอมจะลูกจะเดินแม่ก็ต้องคอยระมัดระวังกลัวที่จะกระทบกระเทือนถึงลูกที่อยู่ในท้อง และในวันที่คลอดลูกเป็นวันที่แม่เจ็บปวดมากที่สุด อีกทั้งยังมีความหวาดหวั่นว่าการคลอดลูกนั้นตนเองจะมีชีวิตรอดหรือไม่ ดังมีตัวอย่างกลอนลำดังนี้

กลอนลำพระคุณของแม่

ว่าไอ้เนื้อ ฉันจักหิบบกเรื่องตามเรื่องของคุณเป็นคติสอนใจทุกคนให้จำไว้ คุณของมารดาไต่บ่อมีแนวสีเทียมท้อ เปรียบประจุกแม่น้ำทะเลกว้างขวงไกล คือกับกับแผ่นฟ้าพระคุณแม่ มหาศาลตั้งแต่คราวมีครรภ์แม่เพิ่นทรมารแท้ แต่เพิ่นถือพาขึ้นไปมากะลำบาก อยากรอนคาลูกน้อยในท้องจ้องครรภ์ ถึงเก้าเดือนแล้วนั้นแม่แห่งทุกทวิหนัก เจ็บพอแห่งเอาหลายบ่อตายกะยังน้อย แต่บุตรตายยังน้อยเทิงกินนมทั้งโจมฮ่อน นอนขางไฟกินน้ำฮ้อนเฮาเอ็นว่าอยู่กรรม คุณของแม่เลิศล้ำให้เฮาฮ้อนคิด ตั้งแต่เฮาเป็นเด็กแม่เพิ่นเพียรถนอมเลี้ยงยามสิกินเพิ่นยังป้อน ยามเฮานอนเพิ่นกะกล่อม เพิ่นถนอมลูกน้อยเสมอถ้าแก่งตาแม่น์สิอดเมื่อยล้าเลี้ยงลูกอ่อนกะทนอด เฮาเป็นบุตรให้ควรคิดพิจารณาไว้ ยามเมื่อเฮาเป็นไข่มารดาเพิ่นอุกอ้าง จักสิเดินหรือนั่งห้วงแต่นำลูกน้อยอยากเป็นไข่ม่วยแทน นี้หละคุณพ่อแม่ท่านยังมีมากเหลือหลาย หญิงหรือชายคือกันให้ฮ้อนไว้แม่น์ลิมหยังกะลิมไคอย่าลิมคุณพ่อกับแม่ คุณเพิ่มหลายคักแท้ให้จำไว้แม่น์อย่าลิมค้อ

กลอนลำล่องโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เนื้อหากว่าถึงการประชาสัมพันธ์ให้ชาวอีสานมาสนใจให้ความร่วมมือกันปลูกป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าตามโครงการที่รัฐบาลได้วางไว้ อีกทั้งเป็นการป้องกันอุทกภัยตลอดจนประโยชน์การใช้สอยและความสมดุลของสิ่งแวดล้อมดังมีตัวอย่างกลอนลำดังนี้

กลอนลำล่องโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

โอ้ยฟ้าโอ้ยฟ้าฮ้อยหย่อน ฟีน้องเมืองอุดรให้ฟังกันทุก ๆ ท่าน เสียงจากสำนักงานกรมประชาสัมพันธ์ ร่วมกับสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยุภาพร สายลมเย็นขอเสนอให้รักษาสิ่งแวดล้อมให้เขาพร้อมแม่นช่วยกัน.....ว่าน้อยนาย.....ละหน้า ฟีน้องเอ๊ยว่าเรื่องสิ่งแวดล้อมทุกท่านเข้าใจไหม เป็นควันเสียของรถหรือขยะมูลฝอย หรือสิ่งใดกันแน่โดยความจริงของเรื่องมีความหมายอันกว้างใหญ่ เนื่องจากสิ่งแวดล้อมเกิดปัญหาความสมดุลของธรรมชาติสร้างซึ่งเป็นผลสืบเนื่องใช้ทรัพยากรบ่อถูกต้องลู่ป่าจระวัง เรื่องของสิ่งแวดล้อมคือทุกอย่างรอบตัวเรา ทั้งสิ่งมีชีวิตและบ่อมีชีวิตทำคนควรจำไว้ เป็นรูปธรรมจับต้องได้หรือมองเห็นด้วยตาเปล่าและนามธรรม วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อมั่น มีอิทธิพลเกี่ยวข้องเป็นปัจจัยช่วยสร้างทำลายล้างบ่อหลีกหนี ผลกระทบจากปัจจัยสิ่งเหล่านี้เสริมช่วยหรือทำลายเป็นวงจรวัฏจักรเกี่ยวกันทั้งนั้น ความหมายสิ่งแวดล้อมมีนำกันอยู่สองส่วน

1. คือธรรมชาติสร้างขึ้น เช่น ภูเขา และป่าไม้ทั้งแผ่นดินและน้ำเขาอยู่ทั่วกัน

2. คือมนุษย์สร้างขึ้นเรียกว่าชุมชนสร้างบ้านเรือนเคหะต่อกันหลายชั้น ศิลกรรมหลายด้านประเพณี วัฒนธรรม โบราณสถานหลายบ่อน ล้วนแต่สิ่งแวดล้อมให้เขานั้นช่วยรักษาว่าน้อยนาย ละหน้า

กลอนลำณรงค์เลือกตั้ง อ.บ.ต. มีเนื้อหากว่าถึงการเชิญชวนให้ไปเลือกตั้ง อ.บ.ต. การจะเลือกผู้นำจะต้องพิจารณาให้ดีก่อนที่จะลงคะแนนดังมีตัวอย่างกลอนลำดังนี้

กลอนลำณรงค์เลือกตั้ง อ.บ.ต.

ฟังเคื้อชนชาวเชื้อประชากรน้อยใหญ่ เดียวนี้ตกสมัยโลกเจริญก้าวหน้าลู่งป่าขึ้นบาน เดียวนี้ทุกหมู่บ้านเจริญทั่วกันหมด รัฐบาลจัดหาพัฒนาเมืองบ้าน เพ็นช่วยเหลือหลายด้านพัฒนา น้อพ่อ เดียวนี้ อ.บ.ต.มีบทบาทขึ้นหน้าทางด้านพัฒนา เห็นอยู่ตัวแม่ป่าออกข่าวทีวี ก.ก.ต. เพ็นเลือกหาคนดีบ่อโกงกินบ้านมีหลักการเอาไว้บัญญัติ 10 อย่าง ไฟคดโกงบ่อได้ทำให้เสื่อมเสีย

ข้อบัญญัติห้ามไว้กฎหมายใหม่มี 10 หรือมาตรา 51 เพื่่นั้นบัญญัติไว้ (1) ห้ามจัดทำหรือสัญญาว่าสิทธิเงินทองต่าง ๆ สิ่งของมอบให้กฎหมายห้ามอย่างอื่น งานบวชนาคว่าขึ้นบ้านใหม่หรืองานศพ ห้ามจ่ายเงินสมทบนั้นแม้ผิดกฎแท้ (2) ห้ามเสนองานให้กับชุมชนต่าง ๆ เช่น สถานสงเคราะห์หรือวัดวาเพิ่นห้าม บริจาคบ่อได้ผิดแต่อย่างทำ (3) ห้ามโฆษณาหรือหาเสียงอีกซ้ำโดยจัดฝ่ายการแสดมหรสพรื่นเริงบ่อให้มีทั้งนั้น (4) ห้ามให้จัดงานเลี้ยงจัดประชุมต่าง ๆ อบรมสัมมนาอันนี้เพิ่นกะห้ามจำไว้ทุกคน (5) ห้ามหลอกลวง หรือใช้อิทธิพลร้ายให้เพิ่นผิดชอบเกี่ยวกับผู้สมัครเลือกตั้งมิกฎห้ามทุกคน (6) นั้นห้ามบ่อให้คนอื่นมาหาเสียง บ่อมีสัญญาชาติไทยบ่อให้หาเสียงได้ (7) เพิ่นห้ามให้อาศัยในหน้าที่ตำแหน่งมีเข้าช่วยหาเสียงนั้นบ่อเอา (8) นั้นเพิ่นห้ามติดประกาศตามกำแพง รั้วของทางราชการผู้ครอบครองทรัพย์สินนั้น เว้นแต่เจ้าพนักงานตามกฎหมายเพิ่นนั้น กำหนดรักษาความสะอาด ติดประกาศเฉพาะที่กฎหมายห้ามให้จ้อเอา บัญญัติข้อที่เก้าห้ามให้ต่อหรือรองเกี่ยวกับผลคะแนนเสียงต่อรองบ่อมีได้ หรือว่ามีการเล่นลงพนันขันต่อ เกี่ยวกับการเลือกตั้งให้ฟังไว้สู่คน บัญญัติข้อสุดท้ายเพิ่นห้ามรวบรวมบัตรหรือหลักฐานแสดตนผู้ที่ลงคะแนนนั้น การใช้สิทธิบ่อให้เกินสองท่านรวมบัตรได้สองท่าน คั้นหลายคนกว่านั้นบัญญัติห้ามบ่อเที่ยงธรรมนี้ละพอข้อห้ามมีอยู่ 10 ประการ ใฝ่ฝืนบ่อทำตามถูกสอบสวนจนเกลี้ยง ได้ใบแดงใบเหลืองเสียคะแนนจนสิ้น ก.ก.ต. เพิ่นผู้เรื่องแม่หนึ่งปีผ่านแล้วกะยังได้ถือไต่สวน ก.ก.ต. เพิ่นบัญญัติเอาไว้เลือกตั้งใหม่คั้นเอาผิดละเมิดกฎ 10 ประการบ่อเที่ยงธรรมเพิ่นจับได้ โคนใบแดงใบเหลืองซ้ำอย่าหลงผิดให้คิดถี่ ถูกดำเนินคดีทางอาญาส่งฟ้องศาลอีกซ้ำ อุทธรณ์ได้ชั่วคราวเสียเวลาอีกซ้ำ ทั้งใช้ค่าเสียหาย ก.ก.ต. ลงนามสู้คดีทางแพ่ง ได้ใบแดงเสียเวลาเสียเงินพร้อม ก.ก.ต. เพิ่นลงโทษเสียชื่อเสียงอีกซ้ำฮิบมาสร้างช่อยกันพัฒนาประเทศบ้านให้ไทยอยู่มีสุข สนองคุณความดีต่อแผ่นดินเฮานี้ใหม่ดีเกินหน้า

สมกับคำเพิ่นว่า “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้คนไทยยึดมั่น อย่าโกงบ้านกินเจ้าของ”

กลอนลำลองเชิญชวนเลือกตั้ง ส.ท. กุดจับ “กลุ่มสามัคคีพัฒนา” เนื้อหาเกี่ยวกับการเชิญชวนให้ประชาชนในอำเภอ กุดจับ จังหวัดอุดรธานี ไปเลือกตั้ง ส.ท. โดยกลุ่มสามัคคีพัฒนาคิดที่จะเป็นตัวแทนเข้ามาบริหารงานในอำเภอ กุดจับ จังหวัดอุดรธานีดังมีตัวอย่างกลอนลำดังนี้

ล่าถอยเชิญชวนเลือกตั้ง ส.ท. กุดจับ “กลุ่มสามัคคีพัฒนา”

ฟ้าเอ๋ยฟ้าฮ้องหลายพวกพี่น้องทั้งหลายชาว กุดจับ ให้คิดถี่ ให้เลือกเอาคนดีเป็น ส.ท. เดื่อพี่น้อง กลุ่มสามัคคีพัฒนาเพิ่นสิมาช่วยท่านให้เมืองบ้านได้อยู่เย็น...เดื่อลุง เอาหละฟังเอาเดื่อพี่น้องเขตถิ่นเมือง กุดจับ พวกกันรอกอยรับเรื่องกลอนลำร้อง เป็นเสียงของ ส.ท. ท่านกลุ่มสามัคคีพัฒนาสิขอมบอกข่าว บอกเรื่องราวให้ท่านผู้ผู้นอนคู้บ่เห็นเนื่องจากว่า สุขาภิบาล กุดจับยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาล กุดจับตั้งแต่วันที่ 25 พฤษภาคม 42 เดื่อแม่ใหญ่ จังแจ่งข่าวบอกให้จำไว้สู่คน ตั้งแต่เริ่มแรกดันสมาชิกสุขา มี 9 คนพอดีตั้งแต่เดิมมาแล้ว แต่เดียวนี้เพิ่นสิมาเพิ่มอีกสามคนเลือกตั้งใหม่เทศบาล กุดจับ 12 จังสิได้เต็มถ้วนครบครัน เพราะฉะนั้นจึงบอกข่าวมาหา กลุ่มสามัคคีพัฒนา มีสามคนสามเบอร์ฝากชื่อเสียงเอาไว้ ขอน้ำใจแน่เดื่อท่าน นายมี มะลิงวงศ์เบอร์ที่หนึ่ง สองสมัย สุขาภิบาลประสบความสำเร็จแต่ผ่านแล้ว สิขอสู้อีกเพื่อสามฝากแน่เดื่อพี่น้องเบอร์หนึ่งคือนายมีเป็นคนดีมีศีลธรรมส่วนว่าใจกะเต็มร้อยแม่นว่าเงินสิมีน้อยแต่น้ำใจกะเต็มเปี่ยม อยากรับใช้พี่น้องพัฒนาให้ กุดจับนั้นได้เจริญขึ้นดังเขา เบอร์ที่สอง นายปัญญา พรหมณ์วิอินทร์ เดื่อหมู้เจ้าอยากลงช่วยไขปัญหา อดีตเคยสมัครสุขาภิบาลมาแต่มันหลุดเพราะคะแนนมันน้อย แต่ว่าใจเพิ่นยังสู้ออยากลงคู่อีกจักเพื่อ ร่วมกับกลุ่มสามัคคีพัฒนาขอฝากตัวรับใช้ลงให้ใส่คะแนน สองเบอร์แล้วพี่น้องฟังเบิ่งคนที่สาม เบอร์หกนายณรงค์ มูลสมบัติผู้สามให้จำไว้ มีความดีมาแล้วประสบความสำเร็จเคยผ่านอดีตผู้ใหญ่บ้านหลายสมัย แต่เพิ่นสร้างบ้านหัวขั้วบ่อน้อยยังเคยสร้างพัฒนา ตกเข้ามาหว่างนีอยากลงต่อลงคู ลงสมัคร ส.ท. เทศบาล กุดจับร่วมมือกันสร้าง จังรวมกันสามท่านามเบอร์เอ็นว่า กลุ่มสามัคคีพัฒนา สามพลังสามก้อนเส้า สิมาสร้างพัฒนา อย่าลืมเดื่อแม่ป้าเบอร์หนึ่งคือนายมี มะลิงวงศ์ให้จำเอาอย่างงเดื่อป้า เบอร์สองนายปัญญา พรหมณ์วิอินทร์จำไว้อย่าลืมเดื่อทุก ๆ ท่านถึงบ่มีประสบการณ์ แต่เป็นเล็ดคนักสู้อเต็มร้อยบ่ถอย ผู้ที่สามกะบ่ย่อยฝากไว้แน่เบอร์หก นายณรงค์ มูลสมบัติ กลุ่มเดียวกันนี้ สามัคคีพัฒนามีสามเบอร์สามท่านเพิ่นนั้นมีผลงานสิมาสร้างให้เฮืองฮุ่ง เทศบาล กุดจับของเฮากะสิรุ่งคั่นได้สามก้อนเส้ามาสร้างพัฒนาจำไว้เดื่อแม่ป้าอย่ามัวแต่นอนกลับอย่าสิพากันทับนั่งเต็งสิทธิ์ไว้ จำขึ้นใจ เดื่อป้ากรกฎา วันที่ 4 วันอาทิตย์พอดี เทศบาล กุดจับไปช่วยกันเลือกตั้ง ผู้ใดลืมให้ช่วยเอ็นให้เตือนไว้แม่นสู่คนอย่าลืมเดื่อ

กลอนลำเอ็นควงวิญญูณเนื่อหากกล่าวถึงการแสดงหมอลำที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้เสียชีวิตโดยหมอลำจะแสดงหมอลำโดยมีเนื้อหาให้ควงวิญญูณของผู้เสียชีวิตรับรู้ ว่าญาติได้จัดงานทำบุญให้ดังมีตัวอย่างกลอนลำดังนี้

กลอนลำเอ็นควงวิญญาณ

อ้าวจั่งว่าเด็ก ๆ ขอนหัวลมวอน ๆ พัดใบม่วง นี่ก็ความเป็นห่วงผู้พี่พลัดพรากข้างล้า
 ห่างหนี คิดเห็นคราวก่อนก็ที่เคยอยู่น่ากัน เดียวนี้มาดับขันสอดบ่อเห็นเย็นจ้อยควงวิญญาณลอย
 ล่องไปทางใต้น้ำ (พ่อ-แม่) ลูกหลานเคยอยู่พี่บ่มีมือว่าสิเห็น บ่มีไผ่พลิกเว็นขึ้นชื่อว่าความตาย
 หญิงหรือชายคือกันบ่มีไผ่มีม ความตายมันแขนห้อยนำฮอยสู่บาด่าง ตายแล้วควงวิญญาณจัก
 สิไปอยู่ค้ำเหนื่อได้สอดบ่อเห็น (พ่อเอ๋ย) เดียวนี้ญาติพี่น้องยังเป็นห่วงนำหลาย ห่วงนำคุณความดี
 (พ่อ-แม่) ทำเอาไว้ไปตกเหนื่อหรือได้ไถ่หรือไถ่เจ้าไถ่ยีนหรือบ่อ ควงวิญญาณคุณแม่ควง
 วิญญาณคุณพ่อ ไถ่ยีนเสียงเสียดเอ็นเชิญถ่อนอย่าสินานลูกหลานคอยอยู่บ้านจักสิต้าววันใดไถ่หรือ
 ไถ่จักโลอยู่ไสปานนี้ แม่เฒ่าไปนอนลื้ออยู่ไสน้อให้รับตัว อยู่นำปำนำเขาเพลินนำหมู่ข้างหน้าให้
 มาก่อนอย่างนาน ผลศีลทานมื่อนนี้มีผ้าผ่อนแพรสะไบ มีปัจจัยหลายแนวเพิ่นได้ทำทานให้ แม่อยู่
 ไสให้ก่อนควงวิญญาณให้รับตัว เสียงยาว ๆ เสียดเอ็นมาเท็นอย่ารอ แม่ไปตกอยู่หม้อนรกใหญ่
 ชุมคัย หรือสวรรค์ครลย์ให้ด่วนมาอย่ารอช้า หากินปลากินเข้าเอาผลบุญทำญาติก่อน ควงวิญญาณ
 อยู่นำปำนำคอนนี่คือเสียงเสียดเอ็นเชิญถ่อนให้ตัวมาเด้อขอเชิญเด้อ

กลอนลำเทิดพระเกียรติ “พระราชกรณียกิจ” เนื้อหากล่าวถึงการสรรเสริญพระเกียรติและ
 ถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กล่าวถึงการทรงงานของพระองค์ที่เป็นประโยชน์แก่
 ราษฎรชาวไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพระราชทานแนวคิดทฤษฎีใหม่ที่ทำให้ประชาชนได้มีความ
 เป็นอยู่อย่างเพียงพอสามารถพึ่งพาตนเองได้ทำให้เศรษฐกิจดีขึ้นดังมีตัวอย่างกลอนลำดังนี้

กลอนลำเทิดพระเกียรติ “พระราชกรณียกิจ”

ข้าพระพุทธเจ้ามวลหมู่ชาวนิกร ราษฎรทั้งมวลระลึกถึงพระคุณท่าน พระภูบาล
 องค์เจ้าภูมิพลพระเจ้าพ่อ ทรงเป็นห่วงประเทศบ้านหย้านเฮานั้นทุกซก้น พระองค์ทรงคิดค้นหย้า
 นเฮาอยู่บ่อเป็นสุข เป็นพระราชกรณียกิจเพิ่นคิดหาแต่ทางแก้ว น้ำพระทัยของท่านคือสายธาร
 แม่น้ำใหญ่ ให้มวลเฮาชาวไทยชีวิตดีราบรื่นพวมสิพื้นไปฝ่ายดี พระพ่อหลวงเพิ่นนั้นทรงกล่าวชี้ได้
 ทรงแนะนำนโยบาย เศรษฐกิจพอเพียงทุกตำบลให้เฮาพิน นโยบายเพิ่นมีขึ้นหนึ่งตำบลทุกท้องที่
 หนึ่งผลิตภัณฑ์ให้มีสินค้าดีส่งออกต่างประเทศได้ สมเด็จพระบาทให้พระองค์ได้เม่นส่งเสริมให้
 คนไทยละน้ำ

ฝากกลอนนี้มาวอนวาน พี่น้องทุกท่านชาวอีสานทุกคน พระพ่อหลวงท่านนั้นทรง
 แก่งนให้เราทุกคนได้อยู่ดีกินดี ท่านทรงห่วงเรามากมาย อีสานเหนือได้เปี่ยมด้วยบารมี หนึ่งตำบล
 ให้มีสินค้าดี เราจะได้มีเศรษฐกิจรุ่งเรือง ไทยฟื้นฟูเศรษฐกิจบ่อดกตำ หาดเงินคำอยู่บ้านล่อได้ไป
 คำต่างแดน ทุกเขตแคว้นให้ร่วมกลุ่มสามัคคี สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์นั้น หลายอันแท้จัก
 สารช่างบ่อให้อยู่ว่างสินค้าส่งขาย มีรายได้บ่อได้ห่างหนีเดือน บารมีในหลวงเพิ่มห่วงนำแต่เฮานี้

กลอนลำเตี้ยหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์หนองบัวลำภูเนื่องหากกล่าวถึงการประชาสัมพันธ์
 โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ซึ่งตำบลและอำเภอต่างๆในจังหวัดหนองบัวลำภูมีสินค้าสำคัญ
 ในโครงการดังมีตัวอย่างกลอนลำดังนี้

ลำเตี้ยหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์หนองบัวลำภู

ลำเตี้ยส่งข่าวมาหา พี่ป้าน้ำชาอย่ามัวนั่งเฉย อย่ามัวปล่อยปะละเลย หากเราตั้งใจ
 จะเสียประโยชน์ ฟังแล้วได้โปรดอย่านั่งนอนใจ

โครงการในหลวงมีมาพี่ป้าน้ำชาโปรดจำทุกคน สินค้าแต่ละตำบล ช่วยกันทุกคนร่วมกัน
 เป็นกลุ่ม ดีกว่ามัวสมสิ่งที่ไม่ดี ยังมีของดีหลายสิ้นฟังเอาทุกคนของดีมีอยู่หนองบัวลำภูของดีมาก
 สิ้นของใช้แม่แห่งหลาย (ของดีของอำเภอเมืองขึ้นชื่อลือเลื่อง ตำบลหัวนา เครื่องใช้ทำจากกะลา
 เป็นภูมิปัญญาของกลุ่มแม่บ้านมีทั้งไม้ตาล เครื่องใช้สวยงาม ของดีของศรีบุญเรืองขึ้นชื่อทั้งเมือง
 ข้าวกล้องปลอดสาร หนึ่งตำบลผลิตภัณฑ์สินค้าสำคัญตำบลนาออก สินค้าส่งออกรายได้พอควร)
 ตำบลโนนสังขังฟุ้งไฉ่ของดีมรหลายโนนสังข์เดือด่าน มีอาหารแปรรูปมากล้นปลาสำนั้นแห่งหลาย
 มากมาย ปลาสามปลาริ้วยทั้งปลาแดดเดียวหลายแนวเอาหนีเชิญน้องพี่ไปชมเบ็งท่อนหลายสิ้น
 บ่อแม่่นคุย (นากลางจะมีของดีผ้าไหมมัดหมี่สวยงามหนักหนา ลวดลายสวยงามลานตา เป็นภูมิปัญญา
 ตำบลกุดแห่ผ้าแท้ๆ ประจำตำบล) ยังมีของดีสินค้าสุวรรณคูหาจำไว้น้องพี่ตำบลนาดีผลิตภัณฑ์
 มากล้นเชิญแม่แวะเบ็งตี้ เพ็ญมีของดีบ้านไผ่บัวมาสารรองเท่าไว้ใสแนวขัดผิวทั้งพรมเช็ดเท้า
 ดอกไม้ประดิษฐ์หาเอานำหมู่บ้านของใช้หนึ่งตำบล (นาวังไม่ไกลไม่ไกลผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ของใช้
 พวกเรา ผลิตภัณฑ์ตำบลนาเหล่า สวยงามไม่เลาเหยือกน้ำนาวัง) ยังมีกระปุกอมสิน แก้วใส่น้ำ
 กินไม้ไผ่โก้หรรู ขอเชิญทุกท่านเที่ยวดูหนองบัวลำภู) ของดีล้ำค่า สวยงามสุดตาทั้งของดีให้มาเที่ยว
 ยังมีอยู่หลายเคอเจ้าเครื่องปั้นดินเผาไหลหลายขึ้นชื่อ บ้านโนนทันอำเภอเมืองเที่ยงแท้เชิญแม่แวะเบ็งตี้
 หนองบัวยังมีของดีล้ำค่าพี่ป้าน้ำชาาร่วมกันเคอ

กลอนลำทางยาว (ลำล่อง) รัฐธรรมนูญเนื้อหากล่าวถึงการปกครองบ้านเมือง วิธีการปกครองการจัดระเบียบ สิทธิของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้เป็นกฎหมายสูงสุดแล้วยังสำคัญต่อประเทศ ยังเป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพการเคารพสิทธิและหน้าที่ของผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครอง เนื้อหากล่าวถึงการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนสนใจเกี่ยวกับรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยการมีสิทธิและหน้าที่รู้จักวิธีการบริหารแผ่นดินดังมีตัวอย่างกลอนลำดังนี้

กลอนลำทางยาว (ลำล่อง) รัฐธรรมนูญ

เกริ่น โอ๊ย ไทยเอ๋ยไทยให้ร่วมแรงร่วมใจสามัคคีกันไว้อย่างให้ไทยนั้นตกต่ำให้ร่วมคิดร่วมสร้างร่วมร่าง “รัฐธรรมนูญ” เมืองไทยเอาไว้ให้อยู่ได้กฎหมายนั้น ต้องคู่กัน ว่าน้อไทยละน้ำ

เอาหละพี่น้องเอ๋ย รัฐธรรมนูญว่านั่นคั่นสิกล่าวมั่งสำคัญ คือกฎหมายสูงสุดต่อการปกครองบ้าน วิธีการปกครองนี้ต้องมีการจัดระเบียบ สิทธิของประชาชนต้องไม่มีส่วนร่วมสูงชันข้อแย้งกัน รัฐธรรมนูญนั้นสำคัญต่อประชาชน ประเทศไทยคือกันกะแห่งสำคัญยิ่ง รัฐธรรมนูญนอกจากเป็นกฎหมายสูงสุดแล้วสำคัญต่อประเทศ ยังเป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพใหญ่ยิ่งไทยเฮานั้นพึ่งพา ให้มีความเสมอภาคเป็นธรรมถ้วนหน้าอยู่กับฝ่ายผู้ปกครอง ใช้อำนาจตามใจสับมือมีคราวหน้า เพ็นจ้งหาทางแก้รัฐธรรมนูญใช้กฎเกณฑ์บริหารการปกครองขึ้นแบบใหม่ สร้างประโยชน์ให้ประชาชนไทยอาณาจักรทั่วแคว้นให้มาร่วมฮ่วมกัน ความสงบสุข สามัคคี ตามจาริตประเพณีอันดีงามว่านั่นพาไปสู่ความเจริญ ให้ยังยืนมั่นคงบ่อให้ไผเทียมได้ ไทยจะต้องเป็นไทยบ่อให้ไผมาเหยบ่อเป็นสองรองผู้อื่น ให้ร่วมคิด ร่วมสร้าง ร่วมร่างรัฐธรรมนูญประเทศไทยให้ราบรื่นให้เฮาพีน. แม่นช่อยกันเคื้อคนไทย.....ละน้ำ

พ่อแม่เอ๋ยประเทศไทยเคยมีความสุขสิ้น เสามีรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนมีความสุขสิ้นและอบอุ่น ปี 2540 ประเทศไทยแต่ก็สุขแล้วหากว่าดี อันความสุขแต่ก็วิฤตเปลี่ยนไปตามกาล เพราะการเมืองขาดธรรมาภิบาลเลยเกิดเป็นภาระต่อประชาชนนั้น จนถึงวันที่ 19 เดือนกันยายน ฟ่าตั้งเงา ปี 2549 ไทยเข้าสู่ทั่วไปคณะปฏิรูปจึงได้ร่างใหม่รัฐธรรมนูญ ซึ่งมีองค์พระมหากษัตริย์เพ็นทรงเป็นประมุขหมู่เฮาถวยน้อยๆ สร้างกลไกเพื่อไขแก้ทางการเมืองรูปแบบใหม่ ปรับสภาพสังคมและวัฒนธรรมให้เป็นแบบประชาธิปไตย เศรษฐกิจและสังคมให้สอดคล้องให้ไทยนั้นได้อยู่ดี องค์พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขเพ็นทรงตรัสตั้งนี้เป็นพระราชดำริ รู้รักสามัคคี รักความสุขสงบลิสงผลให้คงมั่นช่วยสร้างสรรคสังคมไทยให้คงที่ ให้มีความเสมอภาคโดยยุติธรรม คุณธรรม และจริยธรรม อันเป็นหลักยึดมั่นไทยเฮานั้น ให้ฮ่วมกัน เหตุมนความเป็นจ้งจ้งสร้างใหม่ รัฐธรรมนูญ ปี 2550 ใช้กฎหมายสูงสุดจัดระเบียบการปกครองบรรลุไปให้ถึงเป้า ดังกล่าวมา

ตอนต้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เปิดอ่าน ถึงเวลาแล้วละท่าน ร่วมกันคิด ร่วมกันสร้าง ร่วมกันร่างรัฐธรรมนูญ ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมเพราะเสานั้นกะแมนไทย ร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่นั้นได้ไทยต้องช่วยกันดี สามัคคีร่วมใจจึงสำเร็จได้ ไทยนั้นเคยฟูเฟื่องเรืองการเมืองบ่อยแต่ตกต่ำรัฐธรรมนูญซึ่งมีองค์พระมหากษัตริย์เป็นประมุขผู้เลิศล้ำเพิ่มชูคำให้สูงเอื้องว่าน้อยาย ละน้ำ

กลอนคำเตี้ยรัฐธรรมนูญเนื้อหาถ่วงถึงการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนสนใจเกี่ยวกับรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยการมีสิทธิและหน้าที่รู้จักวิธีการบริหารแผ่นดินดังมีตัวอย่างกลอนคำดังนี้

คำเตี้ยรัฐธรรมนูญ

เมืองไทยจะสุขสมบูรณ์ ร่างรัฐธรรมนูญประชาชนสดใส รักษาธิรักประชาธิปไตย
เราเป็นคนไทยต้องมีหน้าที่ มีสิทธิเสรีและมีความเป็นธรรม

เมืองไทยต้องคู่รัฐธรรมนูญ คนไทยเทิดทูนแม่บทกฎหมาย ท้าวราชอาณาจักรไทย
รักษาธิปไตยเมืองไทยอบอุ่น ร่างรัฐธรรมนูญคือกฎหมายสำคัญ

(ลำ) ร่วมกันร่วมคิดร่วมสร้าง เมืองไทยเฮนั่นสิบ่ได้หมองหม่น สิทธิประชาชนต้อง
เป็นหลักใหญ่ยิ่ง กฎหมายร่วมมั่นรักษา ประชาชนไทยเฮนั่นสิทธิเสรีปกครองแบบใหม่
ประชาธิปไตยประชาชนต้องร่วม กฎหมายนั้นเพิ่มบ่มมา

ทุกคนร่วมแรงร่วมใจ รักษาธิปไตยอย่างได้นึ่งเฉย อย่างไม่ปล่อยปะละเลย (ซ้ำ)
หากเรานิ่งเฉยชาติคงไหวหวั่น หน้าที่สำคัญของเราทุกคน

(ลำ) ทุกคนช่วยคิดช่วยสร้าง (ซ้ำ) ช่วยแปลงช่วยถางช่วยร่างกันใหม่ รัฐธรรมนูญ
กฎหมายออกใช้ ไทยนั้นได้อยู่ดี เราสามัคคีร่วมใจร่วมสร้าง อย่าปะอย่าวางเคื้อไทยเอง
ฮักกันเคื้อๆ

การแสดงหมอลำที่มีบทบาทในลำเกิดพระเกียรติต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคนไทยโดยทั่วไปมีความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ แม้ว่าประเทศไทยจะมีการปกครองระบอบประชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่กล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์ของไทยทรงมีบทบาทสำคัญยิ่ง พระองค์ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติ ทรงมีบทบาทอย่างสูงในด้านพิธีการ สังคม และการปกครอง ทรงมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า ทรงริเริ่มโครงการมากมาย ที่ล้วนนำมาซึ่งประโยชน์สุขของอาณาประชาราษฎร์ ด้วยเหตุนี้ ประชาชนชาวไทยทั่วทุกแห่งจึงถวายความจงรักภักดีต่อองค์

พระมหากษัตริย์ด้วยชีวิตและวิญญาณ พระมหากษัตริย์ถือว่าเป็นสง่าแห่งประเทศละเป็นผู้เป็นที่แท้จริง สมดังพระพุทธภาษิตว่า “พระราชาก็เป็นสง่าแห่งแว่นแคว้น” หรือ “พระราชาก็เป็นประมุขของประชาชน”²³ การประพันธ์กลอนลำได้กล่าวถึงความจงรักภักดีของพสกนิกรชาวอีสาน ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ รวมถึงพระราชวงศ์อื่นๆ ดังปรากฏในกลอนลำของหมอลำภูภาพร สายลมเย็น ดังต่อไปนี้

กลอนลำเดี่ยวเกิดพระเกียรติองค์ในหลวง

คนไทยปราบปลื้มยินดี ชื่นชมบารมีองค์พ่อในหลวง ชาวไทยน้อยใหญ่ทั้งปวง บารมีพ่อหลวงท่านทรงครองราชย์ ชาวไทยทั้งชาติขอถวายพระพรคนไทยจงรักภักดี ครอบรอบหกสิบปี ร่วมกันฉลอง พ่อหลวงท่านทรงคุ้มครอง ชาวไทยทั้งผองอยู่ดีมีสุข ขจัดความทุกข์ให้ปวงประชา

(ลำ) มาช่วยกันเหนือดุ้ เสาอยู่หม่องได้เป็นไทยคือเก่า ถวายพระพรให้องค์พ่อเจ้าเฮานั้นให้ร่วมใจ คนไทยหกสิบกว่าล้าน มาร่วมประสานน้ำใจเป็นหนึ่ง ขอให้องค์เป็นมิ่งขวัญคู่บ้าน ไทยนั้นให้อยู่ดี พระชนม์มาอยู่ยืนนาน อยู่เป็นมิ่งขวัญของปวงประชา พ่อหลวงท่านทรงเมตตาให้ปวงประชาเมืองไทยคงอยู่ พวกเราเชิดชูพระบารมี

(ลำ) เสามีพ่อหลวงเหนือดุ้ ร่มโพธิ์ของเสาปกป้องผองภัย ศูนย์รวมใจชาวไทยทั่วแคว้นเสาร่วมส่งพระพร ประณพนิกรชาวไทยทั่วหล้าของค์บิดาทรงพระเจริญยิ่ง

กลอนลำทางยาวเกิดพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ

สยามบรมราชกุมารี

มือสืบนิ้วข้าพระพุทธเจ้าขออันชูลีน้อมเกล้าแล้วจึ่งกล่าวสวัสดี ว่าขอเดชะด้วยเกล้าฯ ด้วยกระหม่อม สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระผู้มีคุณล้นประชาชนเหนือดุ้เสาคอนไทยบ่ไหวหวั่น พระทรงเป็นมิ่งขวัญที่กั้นกาลทรงเสด็จออกเยี่ยมหม่องได้ฮ้อนกะเล่าเย็น หม่องได้ดอนแห่งแล้งพระองค์แห่งทรงอุก พระองค์ทรงปลดทุกข์ให้แก่เฮาทั้งค่าย มวลชาวไทยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ เปรียบประดุจสายธาร โฉมให้ชุ่มเย็น เป็นสตรีผู้เลิศล้ำ

²³ พระมหาประยัด ปลูกาวโร (สุนนท์), “จริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542), หน้า 58.

ประชาชนเชื่อได้บุญ ขอเดชะข้าฯขอน้อมส่งถวายพระพร ของจงทรงมีพระชนม์มาอยู่หมื่นปีอย่ามีเศร้า
พระกรรมไสเสียงแจ้งพระเนตรดีใสสว่าง พระมหากษัตริย์คุณเปรียบแสงเทียนนำทาง ส่องสว่าง
ให้พวกข้าฯพระบาทได้เห็นแจ้งสู่ทาง ข้าฯขอน้อมรับด้วยเกล้าพระองค์ท่านทรงประทานโล
รางวัลอันศักดิ์สิทธิ์ ครั้งหนึ่งในชีวิตเป็นพระมหากษัตริย์คุณยิ่ง ข้าฯพระบาทขอปฏิญาณตนไว้
สิริรักษาวัฒนธรรมไทยให้คงไว้สืบต่อ ให้ลูกหลานได้รู้ว่าลำนี้นี้ว่าแก่นนี้ต้องคู่ไทยอีสานเด้อ....ละน้ำ

การแสดงหมอลำที่มีบทบาทในบริบททางสังคมที่มีส่วนในการร่วมมือกับหน่วยงาน
ราชการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดอุดรธานี โดยการประพันธ์กลอนลำเพื่อขับร้อง
สอดแทรกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ทรงคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมคือหมอลำ ผสานกับตำนาน
ประเพณี สถานที่ท่องเที่ยว เช่นแหล่งมรดกโลกบ้านเชียงที่แสดงให้เห็นความเจริญและอารยธรรม
ของคนยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งมีเครื่องปั้นดินเผาและภาชนะดินเผาลายเขียนสี ซึ่งเป็นเสน่ห์
ดึงดูดนักท่องเที่ยว นอกจากนี้บ้านเชียงยังมีอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อำเภอโนนสะอาด ที่กำลัง
ได้รับการเสนอชื่อให้เป็นแหล่งมรดกโลกลำดับที่ 2 ของจังหวัดอุดรธานี อีกทั้งยังกล่าวถึง
พระพุทธศาสนาด้วยเมตตธรรมคือ หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน ณ วัดป่าบ้านตาด อำเภอเมือ
จังหวัดอุดรธานี และยังกล่าวถึงสถานที่ศักดิ์สิทธิ์คือหลวงปู่ศุข วัดมัชฌิมาวาสตลอดทั้งสินค้า
พื้นบ้านผ้าไหม ผ้าหมี่จืดที่บ้านนาข่า จังหวัดอุดรธานี อีกทั้งได้กล่าวถึงอาหารขึ้นชื่อคือหมูยอ
ແຮມເນືອງ กุนเชียงอาหารของฝากจากจังหวัดอุดรธานีซึ่งนำเสนอเนื้อหาสาระของศิลปะพื้นบ้าน
ลำกลอนในการปลูกฝังเยาวชนให้รักษาเอกลักษณ์ล้ำค่าให้เป็นมรดกของชาติไทยดังปรากฏในลำ
กลอนดังต่อไปนี้

กลอนลำทางสั้นขอขอบคุณคณะกรรมการ

ขอขอบคุณทุกท่านท่านคณะกรรมการ เพื่อสืบสานประเพณีวัฒนธรรมอันดีล้ำ ศูนย์
วัฒนธรรมเมืองอุดรธานีเฮาเนี่ยจึงมีการจัดประกวดเพื่อสืบนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้านให้คงที่บ่ให้หาย จำ
ไว้เด้อพี่น้องอ้ายผู้เกิดใหม่รุ่นหลัง เยาวชนคนไทยอย่าปล่อยป้าวางลืม อย่าไปเมาเมี้ยวห่อนำสตรึง
เพลงฝรั่ง ลำกับแคนเกินม่วนฮ้ายบาดยามพ็อนเข้าใส่กัน คิดเบ็งแต่ก่อนนั้นคนป่วยกะยังหาย ได้ยิน
เสียงหมอลำได้ยินเสียงหมอแคนลูกกินปลาหากินข้าว คนโบราณกะเลยเว้าเอาคำหมอลำเข้ามาใส่
คันไผ่เจ็บป่วยไข้หมอลำนั้นเป็นผู้ปู้ว ลำกับแคนคำลี้ให้เฮาช่วยอนุรักษ์ หมอลำกลอนให้ยืนานาน
ช่วยรักษาไว้อยู่ในใจคนอีสานเฮาเนี่ยหมอลำกลอนอย่าป้าปล่อย เอกลักษณ์ล้ำล้ำกับแคนต้องคู่บ้าน

อีสานนี้แม่นต่อไป ให้เฮาสืบทอดไว้รักษาต่อมรดก มุลมังของตายายถิ่นอีสานเฮานี้ ลำกับแคนอย่าลืมถืมประเพณีพ่อแม่ มรดกถิ่นบ้านอีสานนี้ตั้งแต่โดนจำไว้อย่าหลง.....

กลอนลำทองเที่ยวจังหวัดอุดรธานี

ขอเชิญชวนเคื้อท่าน ขอเชิญเที่ยวอีสานชมวัดอุโบสถสถานที่มีหลายบ่อนเช่นอย่างเมืองอุดรเมืองธานีหมี่โก๋หนองน้ำอ่อมตา หนองประจักษ์เคื้อแม่ป่าตั้งอยู่หว่างกลางเมืองชื่อเสียงดังไปไกลทั่วไทยน้อลือเลื่อง เมืองอุดรธานีสวยตระหง่าน น้ำตกจากสันภูพานตำนานไข อุทยานแห่งธรรมมะเลิศวิไล อารยะธรรมมีวิห่าพันปี เมืองอุดรธานีผ้าหมี่ขิด แคนเนรมิตหนองประจักษ์ที่พักอาศัย กล้วยไม้หอมอุดรซันไฉยลือเลื่องไกลเมืองอุดรธานี มีบ่อนดีหลายแท่ขอเชิญแม่ไปพักผ่อนเมืองอุดรบ่อไกลดอกท่านให้ไปแม่แม่นแ่วหยามเคื้อยาย...ละน้ำ

(ลำเดิน) ผากเสียงนี้มาอ่อนวอนเชิญเที่ยวอุดรมีของดีมากมาย ขอเชิญพี่หญิงชาย (ซ้า) ของดีมากมายเที่ยวอุดรธานี ฟังทางนี้อุดรธานีของดีหลายแห่ง เคื้อนอ้ายเอย เมืองอุดรคล้ายหมากแข่งคนเอื้อนต่อมา ชื่อเสียงดังก้องฟ้านาขาลีอไกลมีผ้าไหมสวยงามซาไปหลายบ้าน ของโบราณหลายหม่องฟังเอาจำจื่อ อยู่อำเภอบ้านผือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่สันคนไหว้บ่อเซา พุทธบาทบัวบกนั้นแหละเจ้ามีแต่นมนาน มีก้อนหินสวยงามมากมายหลายลัน ตั้งแต่โดนมาแล้วสมัยคนรุ่นเก่ามนุษย์เฮาอยู่ซัน (ซ้า) เป็นบ้านเก่าหลังเมืองอุดรนั้นตั้งแต่เจ้าพ่อกรมหลวงอุบวงเวียนกลางเมืองอนุสาวรีย์นั้น รัชกาลที่ห้ากรมหลวงโอรสพื้นเมืองอุดรก่อตั้งมาแล้วแต่นานต้องการพักผ่อนหย่อนใจขอเชิญท่านไปอุดรธานี อุดรมีแต่ของดีขอเชิญน้องพี่ไปเยี่ยมอุดรธานีออนซอนน้ำหนองประจักษ์เป็นแหล่งคนพักอากาศก็ดี หนองประจักษ์อุดรธานียังมีของดีให้ชมมากมายหลายเอาฮ้ายสุดจะบรรยายของดีล้ำค่า (ซ้า) สวยงามตาอีสานทุกหม่องเชิญท่านแวะชมมีทั้งแหล่งท่องเที่ยวสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ มีวัดวาอารามอร่ามตาเอาฮ้าย หลวงตาบัวคนไหว้เที่ยวบ่อเซา วัดบ้านดาดอยู่ใกล้คนไหว้บ่อเซา ศาลปู่ย่าอีกเจ้าปู่ขนาดคนถือลือว่ากลองโบราณโบสถ์เอาไว้ ซากันไปหลายบ้านลือไปหลายแห่งว่ามีดินหมากแข่งสามอ้อมใหญ่หลาย ยังบ่อหมดท่อนี้ยังอยู่หลายอันบ้านเซียงมีหลายแต่โบราณพูนอยู่หนองหานเคื้อท่านเชิญไปท่องเที่ยว เมืองอุดรใหญ่กว้างชมแล้วชื่นใจไผลไปเซียงแม่พาไปแวะซื้อแหนมเนื่องก่อน ไปอุดรขุนเซียงแซบแท้ มีหมูยอหมูหยองหมูนั้นเชิญท่านแวะเบ็งดีอุดรยังมีผ้าไหมผ้าฝ้าย ผ้าขิดผ้าลายอยู่บ้านนาข่าแล้วจึงมาซื้อหมากพร้าวแก้วกินแล้วชื่นกะใจถ้าใครได้ไปอุดรตั้งว่าจิตใจติดตามบ่อลิมได้...บ่อลิมได้

กลอนลำเตี้ยเชิญเที่ยวจังหวัดอุดรธานี

เชิญเที่ยวอุดรธานีมีของดีๆ ให้ชมมากหลายของเก่าก็คือไหลหลาย บ้านเชียงนั้นไงผู้คน
ลือลั่นวัตถุโบราณนับพันๆ ปี อุดรธานีสวยงามหนักหนาแะบ้านนาข้าซื้อผ้าชิ้นใหม่ ผ้าหมี่นั้นก็
ยาวไกล คนเล่าลือไปสามพันเมตรกว่า ชมแท้แพรวงานทุ่งศรีเมือง

(ลำ) เชิญมาอุดรธานีเด้อท่าน นมัสการปู่เฒ่าคุณแม่ วัดมิ่งมิตราวาสศักดิ์สิทธิ์แท้ๆ ไป
แม่คังพร เมืองอุดรธานีเฮานี้อายุร้อยกว่าปีกรมหลวงสร้างก่อน เมืองอุดรธานีซื้อบ้านหมากแข้ง
โดนแล้วได้เปลี่ยนแปลง อุดรธานีขึ้นชื่อลือไกล หากใครได้ไปสุขใจหนักหนา พักผ่อนหนอง
ประจักษ์งามตา น้ำใสเห็นปลาสวยงามอย่างย้ง แล้วไปเดินวังออกกำลังกาย

(ลำ) ยังหลายอุดรธานีเฮานี้ ยังมีของดีผ้าไหมขึ้นชื่อ ผ้าฝ้ายคนลือผ้าจินตมนั้น เชิญ
ท่านแม่แะชม แหนมเนื่องหมุยของด่อน ของดีอุดรหาซื้อง่าย ๆ ยังอยู่หลายเอาไว้เพื่อหน้าสีฟ้า
เที่ยวทั่วอุดรเป็นตาออนซอนสวยงามเต็มที อุดรธานีสวยงามแท้เชิญท่านไปเที่ยว

ลำ่องยาวมรดกโลกบ้านเชียง

โอ้ยละนอ เดือนสิบเอ็ดหัวลมต้อง เดือนสิบสองฟ้าฮ้องสั่ง ฟังเสียงแสงพุดังยังบ่อ
หยิ่งกะแตกตุ้ม คนกะหุ้มแม่้นโง้งน.....วันสำคัญ.....เอ้ยน้ำ

มือนี้เด้อ มือนี้ป็นวันได้อุคมชัยมหาพิภย์ถือเวลาลันฆ้องดังก้องทั่วแดน....ทุกเขต
แคว้นเท่าทั่วโลก มาชุมนุมมรดกเปิดงานวันนี้ มีของดีเอมาอ้างทางโบราณเก่าแก่ มรดกพ่อแม่
ห้าพันปีล่วงแล้วเจริญรุ่งเรืองสถานที่บ่อนนี้อยู่เขตถิ่นอำเภอนองหาร หม้อโบราณบ้านเชียง
กระเบื้องดินเผาทั่วโลกเขาข่อย่องเป็นชุมชนเก่าแก่ เจ็ดพันปีละแหม ก่อนประวัติศาสตร์พื้น
มีคุณค่า แม่้นค่าหลายสายพันธุ์ไทยเอ้ย ละหน้า

โลกใบหนึ่งในเขตค่ายยิ่งใหญ่ไทยแลนด์ทุกทั่วแดนสยามเฮา หนึ่งเด้อให้จำไว้มรดกชิ
บอกให้บ้านเชียงเก่าแก่ รักษาเอาเด้อพ่อแม่ให้หลานเหลนและลูกเต้าเฮาได้ทัศนาวันที่ 3 พย. ปี
พ.ศ. 2542 เด้อค้ำเป็นวันเปิดมรดกโลกของคนได้ขอยกชากันดังก้อง อำเภอนองหารขานไว้
เป็นชุมชนแต่ก่อนแท้ มรดกของเฮาขึ้นต่อโลกเรียบร้อยคอยถ้ำแต่รักษา..... มานานนม.....เอ้ยหน้า

สรุป

การแสดงหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคมในจังหวัดอุดรธานี หมอลำเป็นการแสดง ศิลปะพื้นเมืองที่มีคุณค่า และมีความสำคัญยิ่งต่อชาวอีสานในอดีต เพราะนอกจากจะเป็นศิลปะที่ให้ความบันเทิง สนุกสนานเพลิดเพลินสอดแทรกความรู้ความคิด คติธรรม ความเชื่อ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆที่ทำให้คนเกิดความเฉลียวฉลาด และมีส่วนช่วยส่งเสริมจริยธรรมคุณธรรม รักษาบรรทัดฐานของสังคมช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมและศิลปะพื้นบ้านแล้ว ยังเป็นสื่อในการถ่ายทอดความคิดเห็นของประชาชน เป็นภูมิปัญญาของชุมชนในสมัยของการศึกษาที่ยังไม่เจริญเช่นทุกวันนี้ ถือเป็น การศึกษานอกระบบที่เน้นความประพสุติ สอนให้คนเป็นดีและในสมัยหนึ่ง หมอลำยังช่วยเผยแพร่ความรู้ด้านลัทธิการเมือง ชี้นำให้ประชาชนเข้าใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตยและให้ความรู้ต่างๆเช่น การวางแผนครอบครัวการคุมกำเนิด การกินที่ถูกสุขลักษณะ เป็นต้น ในสภาวะสังคมแบบดั้งเดิมที่คนส่วนใหญ่ที่ยังอ่าน ไม่ออก เขียนไม่ได้ หมอลำ ได้รับการยกย่องว่า เป็น ปราชญ์ของสังคม เพราะเป็นผู้สืบทอดและถ่ายทอด ภูมิปัญญา ตลอดจนวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นควบคู่กับวัดทั้งนี้ เพราะผู้ที่จะเป็นหมอลำที่ดีได้นั้น จะต้องเป็นผู้มีความรอบรู้หลายด้านและหลากหลายไม่ว่าจะเป็นเรื่องประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การทำมาหาเลี้ยงชีพขนบธรรมเนียมประเพณี บาบปญญคุณโทษค่านิยมสังคม ข้อธรรมะไปจนถึง นิทานชาดก และข่าวสารการบ้านการเมืองอีกทั้งต้องมีปฏิภาณไหวพริบในการโต้ตอบและการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าบนเวทีได้อย่างทันท่วงที

กล่าวได้ว่าหมอลำมีคุณค่าความเป็น folk art อยู่ที่ลักษณะเด่น 3 ประการคือเรียบง่ายไม่ซับซ้อน เชิงสุนทรียภาพเหมือนมีความกลมกลืนเป็นธรรมชาติ มีความใกล้ชิดกับผู้ชม และมีความสัมพันธ์ระหว่างศิลปินผู้แสดงกับผู้ดูนับแต่อดีตมา หมอลำได้มีการปรับเปลี่ยนตนเองมาโดยตลอด ยิ่งในกระแสวัฒนธรรมสมัยใหม่ ซึ่งเป็นยุคโลกไร้พรมแดนอย่างปัจจุบัน หมอลำก็เช่นเดียว การละเล่นหรือการแสดงพื้นบ้านอื่นๆที่กำลังจะตายหรือเสื่อมไปจากค่านิยม จึงต้องมีการประยุกต์ให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพื่อการการปรับเปลี่ยนเพื่ออยู่รอดทั้งรูปแบบและเนื้อหา โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับกฎเกณฑ์ของสื่อในการนำเสนอ รวมทั้งค่านิยมของผู้ชมในปัจจุบันก็เป็นเหตุให้โครงสร้างบางอย่างที่เป็นศิลปะพื้นบ้านของหมอลำอาจล่มสลายไปได้ โดยอนาคต ต่อไปหมอลำอาจเหลือเพียงแต่ชื่อ แต่แก่นหลักอาจเปลี่ยนแปลงไป คุณธรรมจริยธรรมที่เคยสอดแทรกอยู่ในกลอนลำก็อาจถูกปรับให้เข้ากับกระแสค่านิยมสมัยใหม่ หมอลำอาจกลายเป็นศิลปะพื้นบ้านที่กลายเป็นหุ่นยนต์ไม่เหลือเค้าเดิม ที่วิกฤตมากกว่านั้น คืออาจสูญพันธุ์กลายเป็นตำนาน

การรวมกลุ่มหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสมีผลกระทบทั้งข้อดีและข้อเสีย การรวมกลุ่มของหมอลำไม่ใช่เรื่องที่กลุ่มศิลปินหมอลำจะทำได้ด้วยตนเองเพราะหมอลำส่วนใหญ่

ยังขาดวิสัยทัศน์และเอกภาพ เนื่องจากไม่มีความสามัคคี และการแก้ปัญหาเป็นเรื่องที่หน่วยงานของรัฐและผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องร่วมกันเป็นเจ้าภาพ สนับสนุนส่งเสริมให้หมอลำสามารถพัฒนาตนเองให้สื่อถึงคนรุ่นใหม่ได้ รวมทั้งต้องสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนรักและภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ดังกล่าว ด้วยการจัดตั้งโรงเรียนหมอลำ อบรมหมอลำรุ่นใหม่ ตั้งสมาคมหรือสมาพันธ์หมอลำเพื่อส่งเสริมเอกภาพเพื่อความเข้มแข็งของหมอลำ จัดตั้งพิพิธภัณฑ์หมอลำเพื่อรวบรวมประวัติความเป็นมาให้อนุชนรุ่นหลังเห็นรูปลักษณะที่ดีในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสคือการรวมกลุ่มหมอลำทำให้เมื่อจัดกิจกรรมต่างๆหรือจัดการแสดงมีการประสานงานได้ง่ายแต่ละคณะต้องพัฒนาผลงานการแสดงอย่างต่อเนื่องเพราะคณะหมอลำที่พัฒนาการแสดงปรับปรุงรูปแบบการแสดงของตนให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ช้ที่อยู่เสมอ จึงจะได้รับความนิยมเมื่อพื้นฐานของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ในจังหวัดอุดรธานีเกิดการแข่งขัน ย่อมทำให้ทักษะในการตลาด เช่นการโฆษณาประชาสัมพันธ์อยู่ในขั้นดี เพราะหมอลำกลายเป็นธุรกิจที่สัมพันธ์กับสื่อต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ตลอดจนการบันทึกเสียงออกวางจำหน่าย เพราะสื่อเหล่านี้ช่วยให้หมอลำในแต่ละคนสามารถทำขยายธุรกิจการแสดงหมอลำได้อย่างกว้างขึ้น ขณะเดียวกันการแข่งขันก็มากขึ้นไปด้วยทำให้คณะที่ไม่พัฒนางานแสดงลดน้อยลง ทำให้ต้องเลิกกิจการไปหลายคณะ แต่ในขณะเดียวกันเมื่อชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานีขาดการรวมกลุ่มแตกแยกกันต่างคนต่างอยู่หรือกระจายอยู่ในจังหวัดอุดรธานี ไม่รวมตัวกันทางเอกภาพ คือ ขาดความสามัคคีในการร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลจะทำให้กลุ่มศิลปินหมอลำขาดความเข้มแข็ง ขาดความสนับสนุนช่วยเหลือของกลุ่มศิลปินหมอลำด้วยกัน

4.9 บทบาทการประสานงานระหว่างหน่วยงาน และศิลปินหมอลำ

ความจำเป็นที่ต้องใช้หมอลำในการเป็นสื่อสารมวลชนเพื่อกระจายข่าวสารของรัฐหรือองค์กรที่มีความจำเป็นดังประเด็นที่กล่าวมาแล้วข้างต้น หมอลำทำหน้าที่ประสานงานระหว่างหน่วยงานในจังหวัดอุดรธานี เช่น หมอลำเป็นผู้ริเริ่มโครงการก่อนแล้วจึงนำเสนอไปยังหน่วยงานที่รับผิดชอบหรือหน่วยงานรัฐบาลและเอกชน ประสานงานเพื่อขอความร่วมมือจากศิลปินหมอลำเป็นผู้ริเริ่ม โครงการก่อนแล้วจึงนำเสนอไปยังหน่วยงานที่รับผิดชอบ

ลักษณะเช่นนี้ข้อมูลข่าวสารต่างๆศิลปินหมอลำได้ทราบข้อเท็จจริงบ้างแล้วจึงเกิดการรวมตัวกันเพื่อจะนำความรู้ความสามารถที่มีไปใช้ให้เกิดประโยชน์ จากนั้นเข้าไปร่วมมือกับองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทำให้ทราบเกี่ยวกับการร่วมมือของศิลปินเบื้องต้นศิลปินมีแนวคิดที่จะสอนหมอลำในสถานศึกษาในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในจังหวัดอุดรธานีจึงได้ร่างโครงการนำเสนอไปยังสภาวัฒนธรรมจังหวัดเพื่อให้ประสานโรงเรียนที่จะเข้าร่วมเป็นเครือข่ายใน

โครงการและให้ศิลปินหมอลำไปสอนศิลปะการแสดงหมอลำในโรงเรียนอีกทั้งวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีและกระทรวงวัฒนธรรมยังจัดโครงการให้ศิลปินหมอลำไปสอนในสถานศึกษาในจังหวัดและอำเภอต่างๆ ในจังหวัดอุดรธานี

กระทรวงสาธารณสุข โดยกรมควบคุมโรคติดต่อ มีการเชิญศิลปินหมอลำเป็นวิทยากรในการแสดงหมอลำเกี่ยวกับการป้องกันโรคติดต่อและร่วมฟังนโยบาย เมื่อทราบเกี่ยวกับข้อมูลต่างๆ แล้งจึงนำมาแต่งกลอนลำเพื่อใช้รณรงค์ทั่วภาคอีสาน และขณะที่หมอลำไปแสดงงานว่าจ้างต่างๆ ให้นำกลอนลำเหล่านี้ไปลำให้ประชาชนฟังด้วย หน่วยงานของรัฐและเอกชนประสานงานเพื่อขอความร่วมมือจากศิลปินเช่น โครงการเผยแพร่ความรู้ การเผยแพร่ประชาธิปไตยขององค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานีได้ให้หมอลำเทวี ฟ้าฮ่วน หมอลำบุญเสริม เพ็ญศรีและหมอแคนเสถียร พากักดีได้บันทึกเทปเกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมอบให้อำเภอต่างๆ ในจังหวัดอุดรธานี เพื่อใช้เปิดประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้ประชาชนไปใช้สิทธิเลือกตั้ง

โครงการลักษณะทางด้านสิ่งแวดล้อมได้นำเอาศิลปินหมอลำไปใช้เป็นสื่อเช่นเดียวกัน เช่น สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวชได้ใช้สื่อหมอลำเพื่อการประชาสัมพันธ์โครงการอนุรักษ์ป่าวันฉนวนธรรมโดยการบันทึกเสียงลำเพื่อเผยแพร่ขณะดำเนินโครงการ ปัจจุบันนี้นิยมใช้วิธีการติดต่อไปยังศิลปินเพื่อขอความร่วมมือให้ช่วยลำประชาสัมพันธ์ข่าวสาร วัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานียังได้จัดการประกวดแข่งขันหมอลำในงานทุ่งศรีเมืองกาชาดโซมพาแลงเพื่อให้ศิลปินหมอลำมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางจังหวัดและรักษาศิลปะการแสดงของภาคอีสาน ผู้วิจัยได้ตรวจ เอกสาร สัมภาษณ์ หน่วยงาน และศิลปินเพื่อค้นหาเอกสารหนังสือโครงการที่จำหน่ายให้เห็นความชัดเจนขึ้น แต่เป็นการยากเพราะมีการปรับเปลี่ยนหน่วยงานต่างๆ ไม่เป็นระบบ และบางส่วนเผาทำลายเนื่องจากจบสิ้นโครงการแล้วจากการสัมภาษณ์ศิลปินที่ทำการวิจัยและเจ้าหน้าที่ของแต่ละหน่วยงาน ทำให้ทราบว่า มีหน่วยงานต่างสังกัดกระทรวงทบวงกรมและองค์กรเอกชนต่างๆ ที่เข้ามาใช้หมอลำเป็นสื่อประชาสัมพันธ์ตามที่สำรวจพบมีดังนี้

1. หน่วยงานของกระทรวงสาธารณสุข
2. หน่วยงานของกระทรวงมหาดไทย
3. หน่วยงานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
4. หน่วยงานของกระทรวงวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม
5. หน่วยงานของกระทรวงคมนาคม
6. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
7. สำนักงานตำรวจแห่งชาติ
8. หน่วยงานของกระทรวงกลาโหม

9. หน่วยงานของกระทรวงศึกษาธิการ

10. หน่วยงานของกระทรวงยุติธรรม

11. พรรคการเมือง

การแสดงหมอลำกับบริบททางสังคมในจังหวัดอุดรธานีได้นำสื่อหมอลำเพื่อช่วยแก้ปัญหาสังคม เช่น ประพันธ์กลอนลำการแก้ปัญหา ยาเสพติด สาธารณสุขจังหวัดอุดรธานีจัดให้หมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสประพันธ์กลอนลำณรงค์ป้องกันเอดส์และยาเสพติด กลอนลำการคุมกำเนิด การป้องกันไข้หวัด 2009 วิธีการประหยัดพลังงานเพื่อลดสถานะโรคร้อน องค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานีได้จัดให้หมอลำประพันธ์กลอนลำเชิญชวนประชาชนในจังหวัดอุดรธานีให้ไปใช้สิทธิ์เลือกตั้ง สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรได้จัดกิจกรรมการประกวดศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตย ศิลปินหมอลำในจังหวัดอุดรธานีได้จัดการแสดงหมอลำกลอนเข้าประกวดเพื่อเป็นการส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยในระบบรัฐสภาโดยผ่านศิลปวัฒนธรรมด้านการแสดงหมอลำกลอนเพื่อเป็นสื่อพื้นบ้านในการสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับประชาชน การแสดงหมอลำกลอนในจังหวัดอุดรธานียังได้เผยแพร่การแสดงหมอลำผ่านทางสื่อวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และสื่ออื่นๆ ศิลปินหมอลำในจังหวัดอุดรธานีได้ให้ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนให้การแสดงหมอลำมีบทบาททางสังคมนอกเหนือจากการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังเป็นแรงผลักดันให้หมอลำมีส่วนร่วมในการจัดการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยและจังหวัดอุดรธานีด้วย

การแสดงหมอลำกับบริบททางสังคมในจังหวัดอุดรธานี การแสดงของศิลปินหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสมีส่วนที่สะท้อนของสังคมของชาวอีสานจากกลอนลำในด้าน การเมือง การปกครอง ด้านเศรษฐกิจ ด้านศาสนาความเชื่อ ด้านการศึกษา ด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีและด้านการดำเนินชีวิต

ผู้วิจัย วิเคราะห์ภาพสะท้อนในด้านต่างๆ ตามกลุ่มที่ปรากฏในเนื้อหา ดังนี้

1. ด้านการเมือง การปกครอง
2. ด้านเศรษฐกิจ
3. ด้านศาสนาความเชื่อ
4. ด้านการศึกษา
5. ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี
6. ด้านการดำเนินชีวิต
7. ด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม

8. ด้านการท่องเที่ยว
9. ด้านสาธารณสุข
10. ด้านเกษตรและสหกรณ์

ผลการศึกษาด้านหมอลำกับบริบททางสังคมสามารถวิเคราะห์ห้พบภาพที่มีต่อสังคมได้ ดังนี้

1. ด้านการเมืองการปกครอง การเมืองการปกครองที่ปรากฏจากกลอนลำแบ่งได้เป็น 2 ด้านได้แก่

- 1.1 ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ พบว่าชาวอีสานมีความเคารพและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอย่างมาก และในขณะเดียวกัน พระมหากษัตริย์ก็ทรงห่วงใยต่อพสกนิกรโดยทั่วหน้า ซึ่งเห็นได้จากพระราชกรณียกิจ ของพระองค์ที่ทรงปฏิบัติต่อพสกนิกรชาวอีสานในด้านการแก้ไขปัญหาคาดแหล่งน้ำในการประกอบอาชีพให้มีความอุดมสมบูรณ์อย่างทั่วถึง

- 1.2 เหตุการณ์ทางการเมือง พบว่า เหตุการณ์ทางการเมืองที่ปรากฏในกลอนลำของหมอลำเทวี ฟ้าฮ่วน โดยมีการแสดงที่ส่งเสริมการณรงค์การเลือกตั้งในจังหวัดอุดรธานี

2. ด้านเศรษฐกิจ พบว่า ปัญหาในทางเศรษฐกิจของชาวอีสาน แบ่งได้เป็น 3 ด้าน

- 2.1 การถูกกดขี่ข่มเหงจากพ่อค้าคนกลาง ชาวอีสานจากสมัยอดีตที่มีการผลิตแบบผลิตเอง ใช้เอง ยังไม่มีการซื้อขาย แต่อาศัยการแลกเปลี่ยนแทนการซื้อขาย เมื่อระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจเปลี่ยนไป ทำให้ชาวอีสานบางส่วนได้พัฒนาระบบเศรษฐกิจของตนเองไปด้วยนั่นคือระบบการค้าแพร่กระจายเข้ามาแทนที่การแลกเปลี่ยน ชาวอีสานจึงเริ่มมีการนำผลผลิตของตนเองออกขาย แต่ด้วยความไม่คุ้นเคยต่อระบบการค้าซื้อขาย จึงทำให้ถูกเอารัดเอาเปรียบมาก พ่อค้าคนกลางและพ่อค้าคนกลางเป็นผู้ตั้งราคาเอง เพราะเกษตรกรชาวอีสานยังไม่มีการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง

- 2.2 ปัญหาที่เกิดกับสถานะเศรษฐกิจของประเทศ ปัญหาที่เกิดกับสถานะเศรษฐกิจของประเทศเป็นปัญหาที่เกษตรกรชาวอีสานต้องเผชิญ และไม่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง จะต้องอาศัยการแก้ปัญหาโดยรัฐบาล สถานะเศรษฐกิจของประเทศที่ปรากฏจากการแสดงที่ผ่านสื่อด้านกลอนลำ คือ ปัญหาเงินเฟ้อ ปัญหาสินค้าราคาตกต่ำ ปัญหาการขาดดุลการค้ากับต่างประเทศ ปัญหาผลผลิตออกสู่ตลาดมากเกินไป นอกจากนั้นยังพบว่าเกษตรกรชาวอีสานส่วนใหญ่มีปัญหาทางการเงินที่ใช้ในการลงทุน จึงทำให้ต้องกู้เงินจากนายทุนและแหล่งเงินทุนต่างๆ เพื่อใช้ในการลงทุน แต่ผลผลิตที่ได้รับมีระดับต่ำรายได้จากการขายผลผลิตจึงไม่พอได้ใช้หนี้ ทำให้เกษตรกรชาวอีสานต้องเป็นหนี้ต่อไป

2.3 ปัญหาการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ จากสภาพความแห้งแล้ง ความยากจน การเป็นหนี้ จึงทำให้ชาวอีสานต้องเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างถิ่น ที่ปรากฏจากกลอนลำ คือ การเดินทางไปใช้แรงงานในต่างประเทศได้แก่ประเทศในแถบตะวันออกกลาง

การเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ก็ทำให้เกิดปัญหาแก่ผู้ใช้แรงงานคือปัญหาการ ถูกหลอกลวงก่อนเดินทาง คือ บริษัทที่รับสมัครคนงานเป็นบริษัทเถื่อนเมื่อรับเงินค่าบริการต่างๆ แล้วก็โกงเงินเหล่านั้น โดยไม่มีการส่งไปทำงานตามที่ตกลงกันไว้และปัญหาที่เกิดขึ้นเมื่อไปถึง ต่างประเทศแล้ว คือบริษัทที่จัดส่งไปไม่มีงานให้ทำตามที่กำหนดไว้ในสัญญา เช่น สัญญาว่ามี งานทำ 2 ปี แต่ไปทำจริงมี แค่ 1 ปี เป็นต้น

3. ด้านศาสนาคือความเชื่อ ด้านศาสนาคือความเชื่อแบ่งเป็น 2 ด้าน ได้แก่

3.1 ด้านศาสนา แบ่งเป็น 3 ด้าน ดังนี้

3.1.1 การยึดมั่นในคำสอนของศาสนาพุทธ พบว่า ชาวอีสานได้ยึดเอา คำสอนของศาสนาพุทธเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติตน เพื่อมุ่งให้เกิดความสงบสุขและพบว่า หลักธรรมในศาสนาจะมุ่งสอนให้คนเป็นคนดี ผู้ที่ปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาพุทธย่อมจะได้ พบแต่สิ่งที่ดีมีมงคลแก่ชีวิต

3.1.2 การกล่าวถึงวัดและพระสงฆ์ พบว่า วัดเป็นสถาบันหลักของหมู่บ้าน ซึ่งเปรียบเสมือนวิญญูณของชาวบ้าน เพราะวัดเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนในหมู่บ้านเป็น แหล่งให้ความรู้วิชาการต่างๆ โดยมีพระเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับบ้าน มีส่วนจรรโลงไว้ซึ่งประเพณีท้องถิ่น เช่น การทำบุญ และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ส่วนอาศัยวัด เป็นหลัก

ปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างวัด พระสงฆ์ และชาวบ้าน ได้ลดบทบาทลงมาก เนื่องมาจากการปฏิบัติกิจของพระสงฆ์ที่ไม่เคร่งครัดและผิดวินัยมากขึ้น ได้แก่ การให้ห่วยให้ เครื่องรางของขลัง ดูดวงชะตา ทำพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ จึงทำให้ชาวบ้านต่างพากันลด ความศรัทธาลง

3.2 ด้านความเชื่อ พบว่า ชาวอีสานมีความเชื่อใน 3 ลักษณะ คือ

3.2.1 ความเชื่อเรื่องกรรมดีกรรมชั่ว เป็นอิทธิพลที่สืบเนื่องมาจากหลักธรรม คำสอนในพุทธศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลในการควบคุมความประพฤติในการกระทำและปฏิบัติของผู้คน ในสังคมได้เป็นอย่างดี การกระทำความดีและกรรมชั่วย่อมได้รับผลตอบแทนทั้งในนี้และภพหน้า ดังนั้นชาวอีสานจึงนิยมทำบุญทำทาน เพราะเชื่อว่าจะทำให้ได้รับกรรมดีตอบสนองคือ ได้ขึ้น สวรรค์ในทางกลับกันผู้ที่ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลกระทบตอบสนองเช่นกันคือตกนรก

3.2.2 ความเชื่อเรื่องความฝัน ชาวอิสานมีความเชื่อเรื่องของความฝันว่าสามารถใช้เป็นเครื่องบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าได้ ซึ่งความเชื่อเรื่องฝันนี้จะควบคู่ไปกับการทำนายอันเป็นวิธีการที่ทำให้สามารถระหรือละเว้นการกระทำบางอย่างได้

3.2.3 ความเชื่อเรื่องแถน ชาวอิสานเชื่อว่าแถนคือผีชั้นสูงที่มีลักษณะเป็นเทพและเชื่อว่าแถนเป็นผู้สร้างสรรค์สิ่งในโลคนมนุษย์ขึ้นมา เชื่อว่าแถนเป็นผู้กำหนดคู่ครองให้กับมนุษย์ มนุษย์จะดำเนินชีวิตไปในลักษณะใดก็ตามย่อมเป็นไปตามที่แถนได้กำหนดไว้ให้แล้ว

4. ด้านการศึกษา การศึกษาปรากฏจากกลอนลำ แบ่งได้ดังนี้

4.1 สอนพ่อแม่ให้รู้จักเอาใจใส่ดูแลลูก สถาบันครอบครัวมีอิทธิพลในการอบรมสั่งสอนและมีบทบาทในการกำหนดพฤติกรรมให้กับลูกว่าจะดีหรือไม่ดีได้ ก่อนที่จะเข้าสู่ระบบของโรงเรียนต่อไป

4.2 สอนการประพฤติตนของวัยรุ่น วัยรุ่นเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิตดังนั้นคำสอนที่เกี่ยวกับวัยรุ่นจึงมุ่งสอนให้รู้จักการละเว้นในการกระทำสิ่งที่ไม่ดี เช่น การมั่วสุมตามแหล่งอบายมุข แหล่งบันเทิง การเสพสิ่งเสพติด และการประพฤติผิดในทางเพศ ตลอดจนการคบเพื่อน

4.3 สอนการประพฤติตนของหญิง พบว่าในสมัยอดีต หญิงชาวอิสานไม่ได้เรียนหนังสือเหมือนชายเพราะสถานที่เรียนไม่อำนวย หญิงจึงต้องเรียนเกี่ยวกับการบ้านการเรือนและชีวิตคล่องของหญิงอยู่กับบ้าน และยังสอนให้หญิงรู้จักรักษาวนสงวนตัวสอนให้เป็นคนมีกิริยาที่สุภาพการแต่งตัวที่เหมาะสม

4.4 สอนให้รู้จักคบคน โดยสอนให้ละเว้นการคบคนชั่วเป็นมิตรการคบคนไม่ควรดูที่ใบหน้าเท่านั้น ต้องมีการศึกษาจิตใจกันด้วย

4.5 สอนให้รู้จักละเว้นอบายมุข คำสอนที่ปรากฏในกลอนลำชี้ให้เห็นโทษของสิ่งต่างๆ ที่เป็นอบายมุข คือ โทษของสุรา โทษของกัญชา โทษของการพนัน ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความฉิบหาย ล่มจมทั้งสิ้น

4.6 สอนเกี่ยวกับอาหารการกิน คำสอนที่ปรากฏในกลอนลำจะสอนให้ชาวอิสานเลิกกินปลาดิบและชี้ให้เห็นโทษของปลาดิบว่า จะทำให้เกิดโรคร้ายต่างๆ เช่น โรคมะเร็ง โรคพยาธิใบไม้ในตับ เป็นต้น

4.7 สอนให้รู้จักภัยของโรคเอดส์ โดยกลอนลำจะแนะวิธีการป้องกัน คือสวมถุงยางอนามัยเมื่อมีเพศสัมพันธ์ และไม่ใช้เข็มฉีดยาร่วมกัน

4.8 สอนให้รู้จักรักษาสิ่งแวดล้อม กลอนลำจะชี้ให้เห็นปัญหาที่เกิดจากสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะป่าไม้ที่ถูกตัดทำลายและเสนอวิธีแก้ปัญหาโดยการปลูกต้นไม้ทดแทน เพื่อเป็นการรักษาสมดุลให้กับธรรมชาติต่อไป

5. ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ผู้วิจัยทำการศึกษา โดยแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

5.1 ด้านขนบธรรมเนียม พบว่า ชาวอีสานมีขนบธรรมเนียมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาที่เรียกว่า “คลองสิบสี่” ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติตนของผู้ปกครองและประชาชนทั่วไป ที่ปรากฏจากกลอนลำได้แก่ ฮีตไพร่คลองนาย ฮีตฟัวคลองเมีย ฮีตเฒ่าคลองแก่

5.2 ด้านประเพณี ประเพณีที่ปรากฏจากกลอนลำ แบ่งออกเป็น 2 ด้านได้แก่

5.2.1 ประเพณีส่วนรวม ได้แก่ ประเพณีประจำเดือนทั้ง 12 เดือนในรอบปี คือ บุญเข้ากรรม บุญคุณลาน บุญข้าวจี่ บุญพระเวส บุญสงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญซำชะ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา บุญกฐิน ซึ่งการปฏิบัติตามประเพณีในฮีต 12 ของชาวอีสานสะท้อนให้เห็นกุศโลบาย ในการปกครองบ้านเมืองของผู้ปกครองด้วย

5.2.2 ประเพณีส่วนบุคคลหรือประเพณีเกี่ยวกับชีวิต สะท้อนให้เห็นการปฏิบัติตามประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของคน ซึ่งเป็นช่วงที่สำคัญของชีวิต 4 ช่วง คือ การเกิด การบวช การแต่งงาน และการตาย อันเป็นการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตนั่นเอง

6. ด้านการดำเนินชีวิต การดำเนินชีวิตที่ปรากฏจากกลอนลำ แบ่งได้เป็น 2 ด้านใหญ่ๆ ได้แก่

6.1 ภาพสะท้อนที่เกี่ยวกับปัจจัยสี่ พบว่าชาวอีสานมีการดำเนินชีวิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นปัจจัยหลัก โดยนำเอาสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติมาเป็น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค โดยสิ่งต่างๆ ที่ได้มาจากธรรมชาตินั้นได้นำมาประยุกต์ให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพของการดำเนินชีวิต เพื่อให้มีชีวิตอยู่รอดนั่นเอง

6.2 ภาพสะท้อนเกี่ยวกับด้านอื่น ๆ พบว่า จากกลอนลำของกลุ่มศิลปินหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมณีมาวาส ได้กล่าวถึง อาชีพการทำนา ทำสวน อาชีพขายบริการด้านต่างๆ และอาชีพรับราชการส่วนในด้านสภาพความเป็นอยู่นั้น จะเข้าไปแบบค่อนข้างเร้นแค้นด้วยเหตุผลที่มีมาจากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ไม่เอื้ออำนวยต่อชาวอีสาน

จะเห็นว่า การแสดงหมอลำมิได้เป็นเพียงความบันเทิงแก่ผู้ฟังเท่านั้น หากแต่ยังได้แฝงแง่คิดและแนวทางต่างๆ เพื่อให้ผู้ฟังนำไปไตร่ตรองเพื่อใช้เป็นแนวทางปฏิบัติของตน และบริบททางสังคมได้เป็นอย่างดี จบการศึกษา ทำให้มองเห็นว่า การแสดงหมอลำของศิลปินหมอลำในชุมชน

หมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุตรธานี มีเนื้อหาการแสดงหมอลำที่ใช้กลอนลำเป็นสื่อแสดงออกมาให้เห็นต่อบริบททางสังคมว่า มีความห่วงใยต่อสังคม

นอกจากนี้หากพิจารณาเนื้อหาสาระกลอนลำแล้ว จะเป็นแหล่งศึกษาทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นในด้านค่านิยมหรือด้านที่แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของชาวอีสานก็ตาม

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า ศิลปินหมอลำที่ได้เลือกศึกษาประเด็นการแสดงหมอลำกับบริบททางสังคมทั้ง 4 ท่าน คือ หมอลำทองเจริญ ดาเหลา หมอลำบุญช่วง เด่นดวง หมอลำเทวี ฟ้าฮ่วนและหมอลำยุภาพร สายลมเย็น ได้ประพันธ์กลอนลำเพื่อใช้ในการแสดงเพื่อการรณรงค์แก้ปัญหาทางสังคม ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของบทบาทในด้านต่างๆ ของหมอลำทั้ง 4 ท่าน โดยนำเสนอเป็นตาราง ดังนี้

ตารางที่ 6 การเปรียบเทียบเนื้อหาการใช้กลอนลำในการรณรงค์แก้ปัญหาทางสังคม

เนื้อหา	หมอลำทองเจริญ ดาเหลา	หมอลำเทวี ฟ้าฮ่วน	หมอลำบุญช่วง เด่นดวง	หมอลำยุภาพร สายลมเย็น
1. ด้านการเมือง การปกครอง	✓	✓	✓	✓
2. ด้านพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคม	✓	✓	✓	✓
3. ด้านศาสนาความเชื่อ	✓	✓	✓	✓
4. ด้านการศึกษา	✓	✓	✓	✓
5. ด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี	✓	✓	✓	✓
6. ด้านการดำเนินชีวิต	✓	✓	✓	✓
7. ด้านสาธารณสุข	✓	✓	✓	✓
8. ด้านการท่องเที่ยว	✓	✓	✓	✓
9. ด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม	✓	✓	✓	✓
10. ด้านเกษตรและสหกรณ์	✓		✓	

จากข้อมูลในตารางที่แสดงถึงการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของบทบาทในการแสดงหมอลำในด้านต่างๆ จากหมอลำทั้ง 4 ท่าน สามารถแสดงให้เห็นถึงบทบาทของการแสดงหมอลำที่ช่วยรณรงค์ในการแก้ปัญหาสังคม

ทั้งนี้ ศิลปินหมอลำถ้ามีข้อมูลในด้านต่างๆ สามารถประพันธ์กลอนลำและถ่ายทอดออกมาในด้านการแสดงหมอลำ เพื่อสามารถนำไปเป็นสื่อในการใช้เป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาและส่งเสริมศิลปินพื้นบ้านกลุ่มอื่นๆ ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น อีกทั้งสามารถเป็นแนวทางในด้านปัจจัยหลายอย่างที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม

ภาพที่ 76 ขบวนออนซอนศิลปินหมอลำ

ที่มา: ราตรี อาสาธรรม

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีได้จัดให้ ศิลปินหมอลำหมอแคนในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี จัดขบวนแห่ในงานประจำปีทุ่งศรีเมือง กاخาด โสมพาแลง ดินแดนผ้าห่มจี๊ดร่วมกับหน่วยงาน และอำเภอต่างๆ ในจังหวัดอุดรธานีโดยใช้ชื่อขบวนว่า แคนผ้าห่มจี๊ด วิถีชีวิตชาวอุดร ออนซอนศิลปินพื้นบ้าน อาคารราชนูทิศ พิพิธภัณฑ์เมือง ลือเรื่องร้อยสิบเอ็ดปี ธานีโสมพาแลง ในวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2546

ภาพที่ 77 กลุ่มศิลปินหมอลำพื้นบ้านจัดโครงการกีฬาต่อต้านยาเสพติด
ที่มา : เทวี บุตรตัว

นางเทวี บุตรตัว ประธานกลุ่มศิลปินพื้นบ้านอีสาน จังหวัดอุตรธานี กล่าวรายงาน
วัตถุประสงค์การเปิดงานโครงการกีฬาต่อต้านยาเสพติดในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิवास จังหวัด
อุตรธานี ในวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2547

ภาพที่ 78 กลุ่มศิลปินหมอลำพื้นบ้านร่วมงานเฉลิมฉลองครองสิริราชสมบัติ ครบ 60 ปี
ที่มา : เทวี บุตรตัว

กลุ่มศิลปินหมอลำพื้นบ้าน จังหวัดอุตรธานี ร่วมงานเฉลิมฉลองครองสิริราชสมบัติ ครบ
60 ปี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ วันที่ 9 มิถุนายน 2549 ณ สนามทุ่งศรีเมือง จังหวัด
อุตรธานี

\ ภาพที่ 79 หมอลำเทวี บุตรตัว หมอแคนเสถียร พากักดีแสดงหมอลำเผยแพร่กลอนอนุรักษ์
วัฒนธรรมและกลอนเที่ยวชมอุดรในงานทุ่งศรีศรีเมืองกาชาดโฮมพาแลงดินแดนผ้า
หมี่จิด วันที่ 1 ธันวาคม 2547 ณ เวทีลานสังคีต ริมหนองประจักษ์ศิลปาคม
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ที่มา : ราตรี อาสาธรรม

ภาพที่ 80 หมอลำทองเจริญ ดาเหล่า หมอลำบุญช่วง เด่นดวงร่วมกับสาขาวิชาศิลปะการแสดง
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี แสดงหมอลำกลอนเปิดงานแสดงจินตภาพประกอบ แสง
เสียงเรื่องวังนาคินคำชะโนด แห่งพญาสุทโชนาคาราช ณ เวทีลานสังคีตหนอง
ประจักษ์ จังหวัดอุดรธานี วันที่ 1 ธันวาคม 2548

ที่มา : มนุส์ศักดิ์ เรืองเดช

4.10 ขั้นตอนการฝึกหัดการแสดงหมอลำ

ขั้นตอนในการฝึกหัดการแสดงหมอลำของสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี แต่ในการฝึกการแสดงหมอลำในแต่ละขณะนั้นมีความแตกต่างกันออกไปซึ่งจะขึ้นอยู่กับวิธีการสอนของครูหมอลำในแต่ละขณะจากการศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยพบว่า ผู้ที่เข้ามาตั้งสำนักงานหมอลำที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส ส่วนใหญ่จะเป็นศิลปินหมอลำกลอน เมื่อมีประสบการณ์มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของประชาชนก็จะตั้งสำนักงานหมอลำเป็นของตนเอง จนกระทั่งมีผู้สนใจเข้ามาสมัครเรียนหมอลำจนสร้างอาชีพเป็นหมอลำในแต่ละสำนักงานหมอลำจะมีลูกศิษย์เข้ามาสมัครเรียน ทั้งนี้เพื่อให้ทราบถึงขั้นตอนในการฝึกหัดการแสดงหมอลำ เช่น วิธีการสอน เทคนิคการแสดง ตลอดจนขั้นตอนในการเรียนหมอลำเพื่อไปใช้ในการแสดงและคุณสมบัติของการเป็นหมอลำ

4.10.1 วิธีการฝึกหัด

การถ่ายทอดขั้นตอนในการแสดงหมอลำของสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ได้ถ่ายทอดขั้นตอนการแสดงหมอลำประเภท หมอลำซิ่ง โดยเลือกศึกษาดังนี้

ครูหมอลำในสำนักงานหมอลำคณะข้างวัดมัชฌิมาวาส ได้ถ่ายทอดขั้นตอนในการแสดงให้แก่ลูกศิษย์โดยใช้วิธีให้ศึกษาด้วยตนเองก่อนคือสังเกตการณ์ วิธีการแสดงหมอลำในขณะที่แสดงจริงจากนั้นจะเป็นการพูดคุยเรื่องราว เช่น การบอก การสาธิต การเลียนแบบบทบาทในการปฏิบัติจริงตามขั้นตอนวิธีการฝึกการแสดง ที่ได้รับสืบทอดและเรียนรู้มาเริ่มจาก

1. ฝึกท่องกลอนลำให้จำได้ขึ้นใจ พร้อมทั้งบอกเล่าถึงประวัติความเป็นมาของหมอลำ พัฒนาการของหมอลำซิ่ง และลักษณะพิเศษของลำซิ่งให้ลูกศิษย์ทราบพอเป็นสังเขป ในส่วนของกลอนลำประกอบด้วย กลอนไหว้ครู กลอนลำประกาศศรัทธา กลอนลำถามข่าว กลอนลำเกี่ยวพาราตี กลอนลำฮึดสู้บสองคลองสิบลี้ ภูมิศาสตร์ นิทานต่างๆ เรื่องราวที่เป็นคติธรรม และกลอนลำลาจะใช้วิธีการสอนโดยการให้ลูกศิษย์ศึกษาด้วยตนเอง สาธิตและให้ปฏิบัติจริงโดยให้กลอนไปท่องจำกลอนบทแรกที่ลูกศิษย์ต้องท่องคือกลอนลำไหว้ครู เมื่อท่องจำได้ก็จะเป็นการฝึกลำโดยการลำให้ฟังก่อนท่อนหนึ่ง แล้วให้ลูกศิษย์ลำตามเมื่อเห็นว่าลูกศิษย์สามารถลำได้ก็ให้ลูกศิษย์นำกลอนกลับไปท่องและฝึกลำในบทต่อไป โดยครูหมอลำหมอลำ จะเรียกให้มาลำให้ฟังทุกวันๆ ละ 1 ครั้ง จนกว่าลูกศิษย์จะจำกลอนลำและสามารถลำได้โดยไม่ต้องคู่มือ และฝึกทำพ็อนและทำเดินให้เข้ากับเสี้ยแคน โดยการสาธิต และให้ลูกศิษย์ทำเลียนแบบจากนั้นก็ให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจริงและศึกษาด้วยตนเองโดยการลองฝึกลองดู สำหรับทำพ็อนจะมีท่าเช่น ท่าแร้งตากปีก ท่ากาเดินก่อน ท่ากาตากปีก ท่าหลิกลแม่เม็ย เป็นต้น

ซึ่งในแต่ละคณะอาจมีทำพ็อนเกินสิบทำแล้วแต่คณะใดจะได้รับการถ่ายทอดมา ส่วนทำเต็นจะใช้ทำเต็นผสมผสานลีลาให้เข้ากับจังหวะ ดังนี้ ทำยืนสายเอวกำไหล่ ทำเดินไขว้เท้า ไปทางซ้ายและขวา ทำตะเท้าซ้าย – ขวา ทำก้าวเท้ากระชับ ทำตะเท้า ก้าวเท้าแล้วทำท่าสะบัดมือ ทำพ็อนสอดสร้อยตะเท้า ทำพรหมสี่หน้าตะเท้า ทำพ็อนอยู่กับที่ และทำตะเท้าหมุนตัวเมื่อ ลูกศิษย์สามารถพ็อนประกอบการลำในท่าต่างๆ ได้แล้วก็มอบหมายให้ลูกศิษย์คิดสร้างสรรค์ทำพ็อน ให้เข้ากับบุคลิกของตนเอง แล้วนำมาแสดงให้ครูดูเพื่อแนะนำและปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม

2. ฝึกกลอนลำพร้อมทำพ็อนและทำเต็นให้เข้ากับเสียงดนตรี โดยการสาธิตและให้ ทำเลียนแบบ จากนั้นก็ให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจริง พร้อมทั้งให้ความรู้ในเรื่ององค์ประกอบด้านดนตรี ซึ่งประกอบด้วยเครื่องดนตรี ทำนองที่บรรเลง ทำนองลำ ทำนองขับร้อง ทำนองเจรจา สำหรับ เครื่องดนตรีประกอบด้วย แคน พิณ กีตาร์ กีตาร์เบส และกลองชุด เมื่อสามารถลำพร้อมทั้ง ฟังและเต็นให้เข้ากับเสียงดนตรีได้แล้วจะให้ลูกศิษย์ศึกษาด้วยตนเองโดยการฝึกลำพ็อนประกอบการลำ และเต็นให้เข้ากับเสียงดนตรีทุกวันศุกร์ ตั้งแต่เวลา 10.00 น. เป็นต้น โดยมีครูเป็นผู้ให้คำแนะนำ และปรับปรุงแก้ไขให้สวยงามจนกว่าจะพร้อมที่จะออกปฏิบัติงานแสดงได้

3. ฝึกสอยและร้องเพลงตลาด ซึ่งอาจจะเป็นเพลงของศิลปินลูกทุ่งหมอลำเช่น พรศักดิ์ ส่องแสง, จินตรา พูนลาภ, ศิริพร อำไพพงษ์, พิมพ์ พรศิริ, ลูกแพร ไหมไทย, หรือบางครั้งก็ฝึกร้องเพลงสตริงที่กำลังอยู่ในความนิยมขณะนั้น ในส่วนนี้จะให้ลูกศิษย์ศึกษาด้วย ตัวเองและการเลียนแบบการร้อง

4. ออกหาประสบการณ์ โดยการให้ปฏิบัติจริง และลองฝึกทดลองถูกโดยออกงาน แสดงร่วมกับครูผู้สอน หรือหมอลำรุ่นพี่ตามงานต่างๆ ที่มีผู้ว่าจ้าง ซึ่งในส่วนนี้ลูกศิษย์ก็จะได้ เรียนรู้ในเรื่องของภาษาที่หมอลำซึ่งจะใช้แสดง ประกอบด้วยกลอนลำ คำเจรจา เพลงคำสอย การแต่งกาย รูปแบบการแสดง เทคนิคการนำเสนอ ความเหมาะสมกับวัฒนธรรม ในการแต่งกาย นั้นหมอลำฝ่ายชาย ส่วนมากจะแต่งตัวในชุดสูทสากล ตามสมัยนิยมใช้สีสันทันให้สะดุดตา คือ จะมีเสื้อนอกสีเดียวกับกางเกง ข้างใน ใส่เสื้อแขนยาวเข้าในกางเกงขายาวผูกเน็คไทด์ สวมรองเท้าหนังขัดมัน พอแสดงไปสักระยะหนึ่งจึงจะถอดเสื้อตัวนอกออก สำหรับหมอลำฝ่ายหญิง นุ่งกระโปรง ชุดติดกัน ออกแบบให้มีสีต่างๆ เช่น สีแดง สีขาว สีเหลือง เป็นต้น ปักด้วยเลื่อมงามระยับ สวมถุงน่อง และรองเท้า ปักดอกไม้ที่ผม

สำหรับขั้นตอนในการแสดง จากการศึกษา พบว่าหมอลำข้างวัดมัชฌิมิवासได้ กำหนดขั้นตอนในการแสดงดังนี้

1. การยกกายอ้อ(การไหว้ครู) ซึ่งกายอ้อของหมอลำซึ่งแต่ละคนอาจไม่เหมือนกัน แต่จะมีส่วนประกอบที่คล้ายคลึงกันดังนี้ เหล้าขาว 1 ขวด ไข่สด 1 ฟอง ดอกไม้ 5 คู่ เทียน

5 คู่ ฝ่ายขาว 1 วา แป้งผัดหน้า 1 กระจี๋อง หวี 1 อัน กระจัก 1 บาน เงิน 12 บาท มะพร้าวอ่อน 2 ลูก

2. การขึ้นแสดงบนเวที หมอลำฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิงจะขึ้นเวทีก่อนหรือหลังตามความเหมาะสมเมื่อพร้อมกันบนเวที จะให้หมอลำแคนเดี่ยวแคน เพื่อแสดงลีลาลายทำนองแคนต่างๆ และแสดงลีลาการเดินประกอบจังหวะดนตรีของหมอลำแคน

3. การแสดง รูปแบบการแสดงลำซึ่งนั้นมักจะขึ้นอยู่กับหมอลำและผู้ฟัง ซึ่งเทคนิคการนำเสนอของแต่ละคนไม่เหมือนกันผู้ที่เป็หมอลำส่วนมากจะปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงตามคำขอของผู้ชม แต่ในการลำจะแยกออกเป็นยก (ยกหมายถึงการกำหนดช่วงหรือลำดับการแสดง)

การลำยกที่ 1 กลอนไหว้ครู จะเริ่มจากหมอลำฝ่ายหญิงหรือฝ่ายชายก่อนก็ได้แล้วแต่จะตกลงกัน ส่วนมากจะเป็นฝ่ายชายลำก่อน

การลำยกที่ 2 จะเริ่มด้วยเพลงประมาณ 2 เพลง ต่อด้วยศรัทธาซึ่งมักจะลำในเชิงอธิบายถึงประวัติความเป็นมาของงานบุญนั้น ๆ ตลอดจนอานิสงส์ที่จะได้รับจากการทำบุญ

การลำยกที่ 3 จะเริ่มยกในลักษณะเดียวกันกับยกที่ 2 คือ หมอลำจะเริ่มด้วยเพลงก่อนจะร้องก็เพลงก็แล้วแต่คุณพินิจของหมอลำเอง ที่ต้องการสังเกตปฏิกิริยาของผู้ชมว่าพอใจจากนั้นจึงจะเป็นกลอนลำตามข่าว เพื่อทักทายหมอลำฝ่ายชายกับหมอลำฝ่ายหญิง และบอกให้ผู้ชมรู้จักภูมิลำเนา ที่อยู่ของหมอลำเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ให้ผู้ชมรู้จัก จากนั้นอาจจะมีการลำเกี่ยวกัน และต่อด้วยลำเดินแล้วจบด้วยเพลงอีกประมาณ 2 – 3 เพลง แล้วแต่ผู้ฟังจะขอ หรือหมอลำจะเห็นว่าเหมาะสม

การลำยกที่ 4 จะเริ่มยกในลักษณะเดียวกันกับยกที่ 2 และยกที่ 3 แล้วจึงจะโยงมาหาการลำโดยการลำเกี่ยว ด้วยการใช้การพูดเกริ่นก่อนที่จะลำ ในการลำยกนี้มักจะเป็นเนื้อหาในเหตุการณ์ปัจจุบัน จากนั้นจะเป็นการลำเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านต่างๆ จบลงด้วยเพลง

การลำยกที่ 5 มักจะเริ่มต้นด้วยเพลง หรือลำเดิน เมื่อถึงเวลาใกล้จะเลิกตามสัญญาว่าจ้างจากนั้นก็ลำลา ด้วยกลอนลำล่องยาว หรือกลอนลำทางยาว ซึ่งหมอลำหญิงชายจะลำสลับกัน เสมือนเป็นสัญญาเลิกแสดงในแต่ละครั้ง²⁴

4. การทดสอบและการประเมินผลการเรียน จะทดสอบและประเมินผลการเรียนดังนี้ ทดสอบความจำ โดยให้ผู้เรียนลำล่องกลอนลำให้ฟัง ทดสอบความสามารถออกงานแสดงร่วมกับครูผู้สอน หรือหมอลำรุ่นพี่ตามงานต่างๆ วิชาภัย วิจารณ์ปฏิภาณไหวพริบของผู้เรียนเพื่อ

²⁴ สัมภาษณ์ พัชรี แก้วเสด็จ, หัวหน้าสำนักงานหมอลำพัชรীগิ้วเสด็จ, 12 สิงหาคม

นำมาปรับปรุงแก้ไข โดยให้แสดงงานหมอลำด้วยตนเองได้ตามงานต่างๆ ครูทำหน้าที่สังเกตให้คำแนะนำในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

สำนักงานคณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสได้กำหนด คุณสมบัติของการเป็นหมอลำ ดังนี้

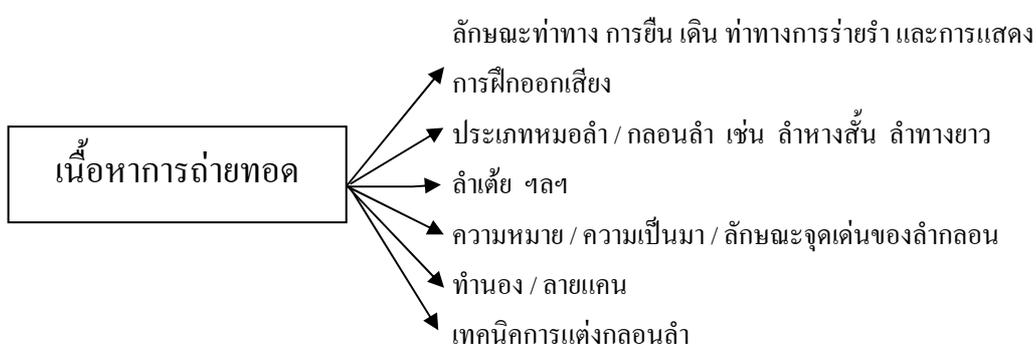
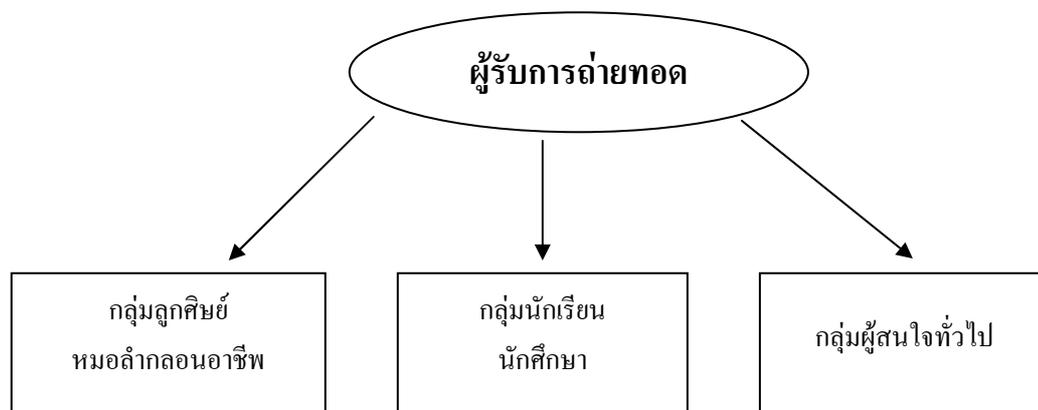
1. เป็นผู้มีน้ำเสียงดี
2. เป็นผู้มีปฏิภาณไหวพริบดี
3. มีความรู้รอบตัวทันต่อเหตุการณ์บ้านเมือง
4. เป็นผู้มีบุคลิกภาพดี
5. เป็นผู้ที่มีความคล่องตัว
6. แขนผู้มีความสนใจในเพลงใหม่ๆเสมอ เพื่อนำมาพัฒนาการแสดงของตน
7. เป็นผู้ที่ตรงต่อเวลา มีความรับผิดชอบ
8. เป็นผู้มีความโอปอ้อมอารีย์
9. เป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริต
10. เป็นผู้มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ

ผู้ที่เข้ามาเรียนในสำนักงานคณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ในปีพ.ศ. 2530 ได้คิดค่าสอนคนละ 15,000 บาท ปัจจุบันคิดค่าสอนคนละ 20,000 – 30,000 บาท ไม่จำกัดระยะเวลาในการการสอนจะสามารถออกแสดงได้ โดยส่วนมากผู้ที่เข้ามาเรียน ที่สำนักงานหมอลำ เมื่อสำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 บิดามารดาก็จะนำมาฝาก โดยที่สำนักงานจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าอาหาร และสวัสดิการต่างๆ เมื่อลูกศิษย์ประสบความสำเร็จสามารถออกแสดงจนมีชื่อเสียงก็จะแยกคณะออกตั้งสำนักงานตามภูมิลำเนาของตนเอง²⁵

ทั้งนี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างการถ่ายทอดการแสดงหมอลำของหมอลำทองเจริญ ดาเหลา และหมอลำบุญช่วง เต็นดวง โดยมีรูปแบบ วิธีการ เนื้อหา และผู้รับการถ่ายทอด ดังนี้

---

²⁵ สัมภาษณ์ ยูภาพร สายลมเย็น, หัวหน้าสำนักงานหมอลำคณะยูภาพรสายลมเย็น, 27 กรกฎาคม 2551.

แผนภูมิที่ 3 แสดงกระบวนการถ่ายทอดการสอนหมอลำ
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

4.10.2 เนื้อหาสาระการถ่ายทอดองค์ความรู้

กระบวนการถ่ายทอดแยกเป็น 4 ประเภท คือ

2.1 จรรยาบรรณของหมอลำ

- 2.1.1 ไม่เป็นคนสามะเลเทเมมา กิน ดื่มพอเหมาะ
- 2.1.2 ไม่เล่นการพนัน
- 2.1.3 พัฒนากลอนลำและท่าทางการแสดง
- 2.1.4 พัฒนาการของเสียง
- 2.1.5 รักษาสุขภาพ
- 2.1.6 รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน

2.1.7 ให้อ่าน 5

2.1.8 ไม่ละทิ้งหน้าที่ที่เจ้าภาพจ้างไม่ว่าจะมีงานที่ได้ค่าตอบแทนมากและงานที่ได้ค่าตอบแทนน้อย

2.1.9 ให้มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและเจ้าภาพ

2.1.10 ไม่ดูถูกเหยียดหยาม ดูหมิ่นดูแคลน ขำเติมอาชีพศิลปินหมอลำด้วยกัน

2.2 ท่าทางการลำ

หมอลำกับการใช้ท่าทางกริยาเป็นของกลุ่มกัน จึงเป็นบทบาทที่ทำให้ผู้ชมพึงพอใจ มีสิ่งที่จะต้องปฏิบัติดังนี้

2.2.1 การแต่งตัวให้ถูกต้องตามประเพณี

2.2.2 การยืนให้ไหล่ยกหรืออกผายไหล่ผึ่งมองดูแล้วสง่าผ่าเผย

2.2.3 การยกแขนไม่ว่าข้างซ้าย – ขวา ก็ขำเล็งตามองไปด้วย

2.2.4 ควรยิ้มแย้มแจ่มใส คือการใส่อารมณ์ไปกับกลอนลำที่ตนเองลำใน

ขณะนั้น ไม่ว่าจะ โสภะศรี – ดีใจ ก็ควรแสดงอาการเพื่อให้ผู้ฟังเกิดอาการกับบทที่ลำ

2.3 การประพันธ์กลอนลำ

2.3.1 การประพันธ์กลอนลำต้องเข้าใจในภาษาที่แตกต่างไม่ว่าจะเป็นภาษาถิ่น ภาษาเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะภาษาถิ่นถ้าต้องให้มีสำเนียงของท้องถิ่นนั้นๆ เมื่อถูกต้องก็นำมาแต่งเป็นกลอนลำขึ้น

2.3.2 แต่งกลอนลำนั้นส่วนมากจะเป็นลำแบบทางสั้น ลำแบบทางยาว (ลำล่อง) ลำเตี้ยในการแต่งกลอนลำนั้น จะให้ลูกศิษย์ฝึกหัดแบบง่ายๆ โดยครูจะยกตัวอย่าง เช่น ปลายี่มีโทษอย่างไรแล้วให้ลูกศิษย์นำไปแต่งเป็นกลอนเกี่ยวกับปลายี่ ถ้าแต่งออกมาไม่ดีก็จะบอกวิธีที่สละสลวยกินใจต่อไป

2.3.3 การแต่งกลอนลำนี้มีทำนองหลายแบบหลายจังหวะ เช่น จังหวะอุบล จังหวะขอนแก่น จังหวะชัยภูมิ จังหวะกาฬสินธุ์ เป็นต้น นอกจากนั้นการลำแบบต่างๆ นี้ สิ่งที่สำคัญไม่ได้ของการเป็นหมอลำ คือ แคน ต้องเป่าให้หมอลำเป็นการเทียบเสียงหรือคีย์เสียงของคน เพื่อที่จะไม่ให้หมอลำลำหลงเสียงตนเอง

2.4 การสอนลำและสำเนียงของแต่ละทำนอง เช่น

2.4.1 ลำกลอนจังหวะอุบลราชธานี

2.4.2 ลำกลอนจังหวะขอนแก่น

2.4.3 ลำกลอนจังหวะชัยภูมิ – ลำส่วนมากจะมีบทเกี่ยวกับสาว

2.4.4 ลำกลอนจังหวะร้อยเอ็ด

2.4.5 ล้ากลอนจังหวัดกาฬสินธุ์

2.4.6 ล้ากลอนจังหวัดหนองบัวลำภู

นอกจากการลำแบบต่างๆ ตามที่กล่าวมาแล้วก็ต้องฝึกปฏิภาณไหวพริบต่อสถานการณ์บนเวทีและสิ่งแวดล้อมไปในตัวและต้องแก้ไขสถานการณ์ต่างๆ ได้ด้วย เช่น เหตุการณ์ทะเลาะวิวาทหน้าเวที – หลังเวที การสอนกลอนลำ สำเนียงและท่วงทำนองนี้ หมอลำบุญช่วงเด่นดวง จะเป็นผู้แสดงให้ดูแล้วให้ลูกศิษย์ได้ฝึกตามที่ละชั้น ซึ่งการฝึกแบบนี้เรียกว่าฝึกหัดแบบตัวต่อตัว ปากต่อปาก เพื่อที่จะไม่ทำให้ทำนองผิดเพี้ยนไปจากของเดิมหากไม่ฝึกไม่ผ่าน ก็จะทำให้เป็นการบ้านฝึกช่วงเวลาว่างอีก การฝึกหัดหมอลำ การท่องกลอนลำ การจำกลอน ท่องให้ขึ้นใจเป็นสิ่งที่ยากพอสมควร เพราะแต่ละกลอนลำมีความยาวประมาณ 15 นาที ฉะนั้นลูกศิษย์ที่มาฝึกหัดจะต้องมีเทปบันทึกเสียงไว้จะได้ไม่เสียเวลาไปถามและครูอาจารย์ที่สอนก็จะต้องเหนื่อย เนื่องจากมีผู้ลำให้ขึ้นใจแม้ยามจะนอนก็ท่องกลอนลำจนกว่าจะหลับทุกๆ วัน หากปฏิบัติได้เช่นนี้ก็จะเป็นหมอลำที่ดี และเป็นหมอลำเร็วขึ้น สิ่งที่จะต้องจดจำไว้อีกอย่างหนึ่งคือเวลาที่อาจารย์สอนไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไรอาจจะเป็นเรื่องเปรียบเทียบตลกเฮฮาขบขัน ในบางครั้งก็จำเป็นต้องฟังไว้แล้วนำไปวิเคราะห์ขบคิดหาคำตอบ เพราะประสบการณ์ต่างๆ ที่อาจารย์ ได้พูดให้ฟังอาจเป็นประโยชน์ในภายภาคหน้าที่ลูกศิษย์อาจต้องพบในอนาคต การลำทุกอย่างที่กล่าวมาข้างต้นจะดีหรือไม่ดี ตัวเองไม่ใช่คนบอก ประชาชนหรือมหาชนจะเป็นผู้ตัดสินใจว่าหมอลำพัฒนากลอนลำ การแสดงท่าทางท่วงทำนอง ไม่ให้เหมือนใครหรือเรียกว่าเป็นเอกลักษณ์ของตนเองจะเป็นจุดเด่นของตัวหมอลำไปด้วย ทำให้มีงานไม่ขาด สามารถเลี้ยงครอบครัว โดยไม่เดือดร้อน

ภาพที่ 81 สำนักงานหมอลำคณะเทวีการบันเทิงได้จัด โครงการอบรมหมอลำกลอน
ในสถานศึกษาเมื่อวันที่ 13-14 เดือนกันยายน พ.ศ.2547 หมอลำเทวี
ฟ้าฮ่วน เป็นวิทยากรอบรมหมอลำกลอนให้แก่ักเรียน โรงเรียนชุมชน
โนนสูง อ.เมือง จ.อุดรธานี มีนักเรียนเข้าร่วมโครงการประมาณ 70 คน
ที่มา : สำนักงานหมอลำคณะเทวีการบันเทิง

ภาพที่ 82   สาริตการฟ้อนเกี่ยวในหมอลำกลอน
 หมอลำอุษาพร สายลมเย็น หัวหน้าหมอลำคณะอุษาพร สายลมเย็น
 และหมอลำมนตรี รอด่วน สาริตการฟ้อนเกี่ยวในหมอลำกลอน
 ในโครงการค่ายเยาวชนถ่ายทอดศิลปการแสดงมอลำ หมอแคนแดน
 อีสาน ของสำนักงาน ศิลปวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ณ ภูฝอยลม
 จังหวัดอุดรธานี

ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ถ่ายภาพเมื่อ 8 พฤษภาคม 2551

ภาพที่ 83 ศิลปินหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานีถ่ายทอด
 ศิลปะการแสดงพื้นบ้านหมอลำกลอนใน โครงการค่าย เยาวชนถ่ายทอด
 ศิลปะการแสดงหมอลำ หมอแคนแดนอีสาน ของสำนักงาน
 ศิลปวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ณ ภูฝอยลม จังหวัดอุดรธานี
 ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช
 ถ่ายภาพเมื่อ 9 พฤษภาคม 2551

ภาพที่ 84 สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีร่วมกับ ชมรมศิลปินพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานีได้จัดโครงการค่ายเยาวชนถ่ายทอดศิลปะการแสดงหมอลำหมอแคนแดนอีสานระหว่าง วันที่ 8-9 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2551 ณ ภูฝอยลม อำเภอนองแสง จังหวัดอุดรธานี

ที่มา : สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี

4.11 พัฒนาการในการแต่งกายของหมอลำและหางเครื่องของสำนักงานคณะหมอลำ ข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

หมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ได้สืบทอดการแสดงหมอลำและรับใช้ชีวิตชาวชนบทที่สถาน
ในแง่มุมต่าง ๆ เช่น ให้ความบันเทิง ผ่อนคลายความตึงเครียดของคนในสังคม ให้ความศึกษาให้แ่ง
คิดศีลธรรมแก่ประชาชน และศิลปินหมอลำยังสืบทอดวรรณกรรมท้องถิ่น มาแสดงหมอลำเป็นการ
สืบทอดวรรณกรรมอีกทางหนึ่ง

หมอลำเป็นผู้อนุรักษ์และสืบทอดศิลปะพื้นบ้านเป็นสื่อระหว่างรัฐและประชาชนยังสามารถ
ที่จะสะท้อนภาพของสังคมและยังเป็นความบันเทิงในเชิงธุรกิจอีกด้วย

สำนักงานคณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสมีการประยุกต์และพัฒนากการแสดงมาตาม
กระแสสังคม มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการแสดงเพื่อให้การดำเนินธุรกิจ การประกอบอาชีพ
ไปตามความต้องการของผู้ว่างจ้างและให้สอดคล้องกับสังคม ตามยุคสมัยต่าง ๆ

ในอดีตจนถึงปัจจุบันสำนักงานคณะหมอลำมีการประยุกต์และพัฒนากการแสดงเพื่อให้
ผู้ชมได้รับความนิยม สิ่งสำคัญนอกเหนือจากการ การแสดงหมอลำเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย
ตลอดจนอุปกรณ์ในการแสดงก็เป็นจุดแบ่งปันกันมากอย่างหนึ่งของคณะหมอลำ จึงมีการประยุกต์
และพัฒนาไปด้วยงบประมาณที่ค่อนข้างสูง เพราะเครื่องแต่งกายเป็นจุดดึงดูดความสนใจจากผู้ชม
ซึ่งมีทั้งชายหญิง วัยรุ่น วัยกลางคน จนถึงวัยชรา ผู้ชมจะตั้งใจรอชมการแสดงหมอลำและดูว่า
การแต่งกายของหมอลำมีความประทับใจเพียงใด

การแต่งกายของหมอลำจึงเป็นส่วนสำคัญขององค์ประกอบการแสดงผู้วิจัยจึงจำแนก
องค์ประกอบในการแต่งกายของหมอลำ ดังนี้

1. เครื่องแต่งกาย
2. เครื่องแต่งหน้า

1. การแต่งกายของหมอลำกลอน

ในด้านการแต่งกายของนักแสดงหมอลำนั้น จะมีลักษณะแตกต่างกัน โดยการแต่งกาย
ของหมอลำ ส่วนมากจะแต่งกายด้วยชุดผ้าไทย ทั้งผ้าไหม และผ้าฝ้าย ที่ทอจากฝีมือชาวบ้าน
ในท้องถิ่นจังหวัดอุดรธานี ซึ่งขึ้นอยู่กับความนิยมตามยุคสมัยที่ชาวบ้านผลิตขึ้นมาเพื่อจำหน่าย

การแต่งกายของหมอลำกลอนของสำนักงานคณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จะใส่
ผ้าซิ่นยาวถึงข้อเท้า เสื้อแขนยาว เอวลอยเหนือสะโพก แต่งประดับด้วยเข็มขัดเงิน สร้อย ต่างหู
เกล้ามวยผม ตามความเหมาะสม สำหรับการแต่งกายของหมอลำบางคณะจะแตกต่างกันในจังหวัด

หรือ ทางลำ ศิลปะการลำที่มีการปรับประยุกต์หมอลำกลอนผสมผสานกับกลอนลำซึ่ง การแสดงจะเน้นจังหวะที่เร็ว ลีลาทำเดินเร็วขึ้นกว่าหมอลำกลอน เครื่องแต่งกายที่เป็นผ้าจีนจึงสั้นคลุมหัวเข้า เสื้ออาจเปิดไหล่มีแขนด้านเดียว

ซึ่งเป็นชุดแต่งกายที่เกิดจากอิทธิพลการเลียนแบบคารา นักร้อง และบริบททางสังคมของจังหวัดอุดรธานีที่มีชาวต่างชาติเข้ามาอยู่อาศัย เพิ่มมากขึ้น การแต่งกายที่เปิดเผย สัดส่วนจึงเป็นที่นิยมและจะได้รับการว่าจ้างมากขึ้นตามลำดับ

การแต่งกายของหมอลำฝ่ายชาย จะมีการแต่งกายโดยสวมกางเกงขายาวทรงสุภาพ เสื้อผ้าไหม หรือผ้าฝ้ายทอมือ ที่หาได้ง่ายจากแหล่งจำหน่ายต่างๆ บางครั้งก็จะใส่เสื้อสูทแขนยาว เสื้อเชิ้ตแขนยาวสีฉูดฉาด สวมรองเท้าหนังสีดำเครื่องแต่งกายมีการแต่งกายหลากหลายรูปแบบ ทั้งชุดว่ายน้ำ ชุดกระโปรงสั้น ชุดกางเกง มีอุปกรณ์ในการแต่งกาย ดังนี้

1.1 เครื่องแต่งกายหางเครื่องฝ่ายหญิง

1.1.1 เสื้อผ้า เป็นเครื่องแต่งกายซึ่งคณะหมอลำจัดหาไว้ให้มี

ชุดว่ายน้ำที่แบบชิ้นเดียวที่เรียกว่า วันพีซ (One Piece) และแบบสองชิ้นที่เรียกว่าทูพีซ (Two Piece) ปักเลื่อมลูกปัดแพรวพราวและมีสีฉูดฉาด เช่น สีส้ม สีเขียว ชมพูบานเย็น สีฟ้า เป็นต้น นิยมตัดด้วยผ้ามอตาเกิร์ หรือมันตาน

ชุดกระโปรง เป็นกระโปรงจีบรูปดอกไม้เป็นชุดติดกันกับตัวเสื้อ มีกระโปรงยาวกรอมเท้า กระโปรงสั้น ยังคงใช้สีฉูดฉาด และปักด้วยเลื่อม

ชุดกางเกง ซึ่งนิยมตัดเป็น 2 ชิ้น คือ เสื้อเอวลอย และกางเกงขายาว ตัดคันทองที่แถบข้างกางเกง

ภาพที่ 85 การแต่งกายของหางเครื่องหมอลำแบบกระโปรงสั้นพองชุดติดกัน
ที่มา: ชรินทร์ ราชปุชัย

ภาพที่ 86 การแต่งกายของหางเครื่องหมอลำแบบพื้นบ้านประยุกต์
ที่มา: ชรินทร์ ราชปุชัย

ภาพที่ 87 การแต่งกายของหางเครื่องหมอลำกลอนซึ่งแบบสั้น
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล
ถ่ายภาพเมื่อ 6 สิงหาคม 2551

1.2 อุปกรณ์การแต่งกาย บางชนิดหางเครื่องจะต้องมีไว้เป็นส่วนตัว บางชนิด บางคณะหมอลำจะมีไว้ให้ดังนี้

ถุงน่อง เป็นถุงน่องยาวแบบกางเกงชนิดหนาอย่างดี ราคาคู่ละ 200 บาท ถ้าเป็นอย่างบางต้องใส่ซ้อนกัน 2 – 3 คู่ ผู้แสดงหางเครื่องต้องมีไว้เป็นสมบัติส่วนตัว

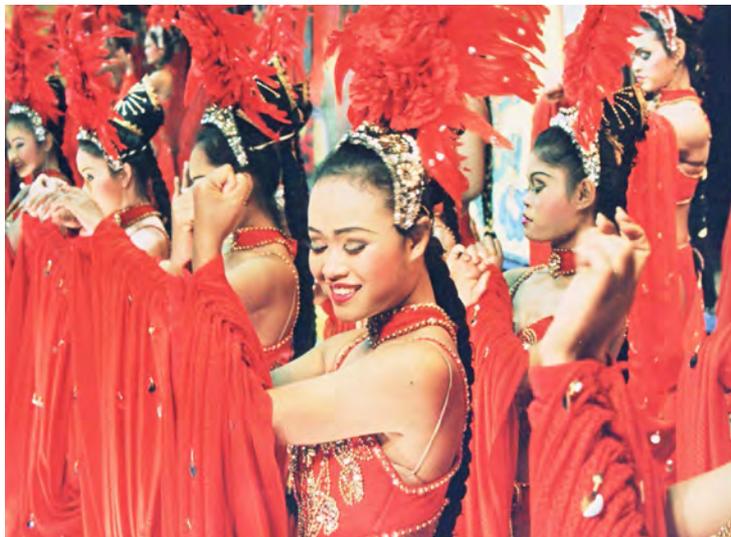
ถุงเท้า นิยมเน้นถุงเท้าสีขา ผู้แสดงหางเครื่องต้องมีไว้เอง และจะใช้เป็นบางเพลงและบางคณะเท่านั้น

ถุงมือ เป็นของทางคณะหมอลำ มี 2 ชนิด คือถุงมือสั้น และถุงมือยาวถึงข้อศอก นิยมสีขาเช่นกัน จะใช้กับชุดกระโปรงยาวและกางเกงขาวยาว

รองเท้า ทางคณะหมอลำจะออกเงินซื้อให้ก่อนแล้วจึงหักจากค่าตอบแทนของหางเครื่อง รองเท้านิยมเป็นรองเท้าผ้าใบเพราะมีความคงทนและคล่องตัวในการเดินมากกว่า ส่วนใหญ่จะเป็นสีดำและสีขาว นอกจากนั้นบางคณะจะสวมรองเท้าบูทสีดำจะมีส้นสูงเล็กน้อย

ภาพที่ 88 รองเท้าของหางเครื่องหมอลำ
 ที่มา : นริศรา ศรีสุพล
 ถ่ายภาพเมื่อ 6 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 89 เครื่องประดับศีรษะประดับด้วยขนนก
 ที่มา : ชรินทร์ ราชปุชัย

ภาพที่ 90 เครื่องประดับศีรษะประดับด้วยขนนก
ที่มา : ชรินทร์ ราชปุชัย

ขนนก เป็นอุปกรณ์ประกอบเสื้อผ้าหรือประดับไว้บนศีรษะนิยมประดับกันมากและดูอลังการเมื่ออยู่บนเวทีซึ่งจะสังเกตเห็นว่าการแต่งกายในรูปแบบต่าง ๆ ของนางเครื่องนั้น รับผิดชอบต่อผลการแต่งกายมาจากการแสดงของตะวันตกแทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะการแสดงที่เรียกว่า ระบายแคน แคนซึ่งเป็นการเต้นหมูที่สวมเสื้อผ้ารัดรูปและโชว์เรือนร่าง โดยมีขนนกประดับตกแต่งอย่าง บางคณะมีการประยุกต์เครื่องประดับและเสื้อผ้าแบบไทยมาผสมผสานด้วย แต่มีไม่มากนัก เนื่องจากใช้งบประมาณสูง ส่วนการแต่งกายแบบพื้นเมืองอีสานนั้นมีบ้างเล็กน้อย

1.3 เครื่องแต่งกายนางเครื่องฝ่ายชาย

เสื้อผ้า นางเครื่องชายไม่ค่อยมีแบบใบการแต่งกายมากนัก นิยมสวมกางเกงขา ยาวเป็นหลัก แล้วใช้เสื้อคลุมที่มีแบบแปลกและสีสันสดใส ดัดแถบสีทองหรือปักเหลี่ยม มีบางคณะ ที่มีแบบแปลกออกไป อาจแต่งเป็นทหารพราน หรือเลียนแบบชุดทหารชาบบ้าง ซึ่งได้จำแนกเสื้อผ้า นางเครื่องชายได้ดังนี้

ชุดกางเกงขาวยาวกับสูท นิยมกางเกงขาวยาวสีขาวและเสื้อสูทสวมทับสีสดใส เช่น สีแดง สีเหลือง สีม่วง สีนํ้าเงิน เป็นต้น แบบคล้ายชุดแต่งกายของวงโยธวาทิต

ชุดกางเกงขาสั้น เป็นกางเกงขาสั้นเหนือเข่า สวมกับเสื้อกั๊กหรือเสื้อแขนยาว ผ้าหน้าปักเลื่อม ส่วนมากเป็นกางเกงผ้ายัด

ชุดแฟนซี (Fancy) คือชุดที่มีรูปแบบแตกต่างออกไป เช่น ชุดติดกันด้วยผ้ามองตาอูร์ ชุดเลียนแบบพาร์ซาน หรือชุดตามความนิยมของผู้ชม เป็นต้น

1.4 อุปกรณ์ประกอบการแต่งกาย

ถุงมือ หางเครื่องชายนิยมสวมถุงมือสั้นสีขาวจะใช้กับเสื้อผ้า แบบกางเกงขา ยาวและสูท หรือชุดที่มีอุปกรณ์ประกอบมาก

รองเท้า มักสวมรองเท้าประเภทคอมแบท (Combat) เพราะมีความคล่องตัว และทะมัดทะแมงมากกว่า หางเครื่องจะต้องมีรองเท้าเป็นของตนเอง หางเครื่องชายจะสวมรองเท้า คู่เดียวตลอดการเดิน ไม่มีการเปลี่ยนจะเปลี่ยนแต่เครื่องแต่งกายเท่านั้น

หมวก เป็นหมวกที่ออกแบบสำหรับหางเครื่อง โดยเฉพาะมีการประดับ ขนนก เครื่องแต่งกายของหางเครื่องหมอลำทั้งหญิงและชายในปัจจุบันมีหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับ ความคิดสร้างสรรค์ของครูฝึกหางเครื่องและหัวหน้าคณะที่จะออกแบบประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัย และความนิยมของผู้ชม และขึ้นอยู่กับงบประมาณของทางคณะหมอลำอีกด้วย

ผู้แสดงหางเครื่องหมอลำในปัจจุบัน มีผู้แสดงเป็นหญิงมากกว่าชาย ในคณะหนึ่ง จะมีผู้แสดงหางเครื่องประมาณ 20-50 คน แบ่งเป็นชุดใหญ่ ชุดเล็กโดยคัดเลือกผู้แสดงที่มีรูปร่าง ใกล้เคียงกัน บางคณะอาจจัดแบ่งเป็นหางเครื่องที่มีประสบการณ์แล้วชุดหนึ่ง ชุดที่เพิ่งฝึกหัดใหม่ชุด หนึ่งเพื่อไม่ให้เห็นความแตกต่างในเรื่องทักษะของหางเครื่องแต่ละคน ไม่มีเกณฑ์ในการคัดเลือก ช่วง ปี พ.ศ. 2538 – 2540 คณะหมอลำจะขาดแคลนผู้แสดงหางเครื่อง เพราะเด็กผู้หญิงส่วนใหญ่เมื่อเรียน จบชั้นประถมศึกษา นิยมเข้าไปทำงานโรงงานที่กรุงเทพฯ เป็นส่วนใหญ่ ปี พ.ศ. 2541 นี้ เศรษฐกิจ ตกต่ำแรงงานต่างจังหวัดถูกจำกัด เด็กผู้หญิงและเด็กชายจึงหันมาสมัครเป็นหางเครื่องกันมากขึ้น ทางคณะจึงรับไว้โดยไม่จำกัดจำนวนหรือรูปร่างหน้าตา อาศัยพิจารณาความตั้งใจและอดทนในช่วง ทางการฝึกหัดต้นแทน บางคณะหางเครื่องจะเป็นหญิงล้วน และบางคณะมีทั้งหางเครื่องหญิงและชาย

1.5 เครื่องแต่งกายแต่งหน้า

1.5.1 เครื่องแต่งกาย หมายถึง เสื้อผ้า ซึ่งขึ้นอยู่กับเพศและประเภทของ หางเครื่อง หางเครื่องหญิงจะมีอุปกรณ์ที่ใช้ส่วนตัว ซึ่งหางเครื่องเป็นผู้หาซื้อมาเอง ถ้าเป็นการแสดง จะใช้ของคณะหรือบางครั้งทางคณะอาจซื้อมาให้ก่อน แล้วหักค่าใช้จ่ายคืนจากหางเครื่องภายหลัง เพื่อต้องการให้เกิดความพร้อมเพียงและเป็นระเบียบ โดยให้เป็นรูปแบบเดียวกัน เช่น รองเท้าที่ใช้ ใส่เดิน เป็นต้น เครื่องแต่งกายสำหรับหางเครื่องในปัจจุบันนี้มีพัฒนาการไปมาก ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่า หางเครื่องวงดนตรีลูกทุ่งหรือแดนเซอร์เพลงสตริงมีการลงทุนตัดเย็บด้วยงบประมาณที่สูง เพื่อแข่งขัน กันในคณะหมอลำ ซึ่งเครื่องแต่งกายของหางเครื่องหมอลำ ผู้วิจัยได้จำแนก ดังนี้

1) ชุดชั้นในทึบ ได้แก่ กางเกงชั้นในและเสื้อชั้นในที่ทางเครื่องหญิง จะสวมใส่ทับถุงน่องโดยมีสีและแบบที่เหมือนกัน โดยจะมีการออกแบบตัดเย็บเป็นพิเศษ ซึ่งส่วนใหญ่ทางหัวหน้าคณะและครูฝึกจะเป็นผู้จัดหามาให้ทางเครื่องแต่ละคนมีไว้เป็นของตนเอง

2) ชุดว่ายน้ำ เป็นลักษณะหนึ่งของเครื่องแต่งกายทางเครื่องหญิง ซึ่งส่วนใหญ่จะตัดเย็บด้วยผ้ามอตาจัวร์ เนื่องจากเป็นผ้าที่สามารถยืดหยุ่นได้สำหรับสัดส่วนของร่างกายทางเครื่องแต่ละคน มักนิยมทั้งแบบชิ้นเดียวที่เรียกว่า วันพีซ (One Piece) คือตัวเสื้อและกางเกงเป็นตัวยุ่เดียวกัน และแบบสองชิ้นที่เรียกว่า ทูพีซ (Two piece) ซึ่งเสื้อและกางเกงแยกกัน ชุดจะปกคลุมด้วยเลื่อม นิยมใช้ผ้าหลายสีตกแต่งบริเวณสะโพกของทางเครื่องหญิงเพื่อมิให้ดูโจ่งแจ้งจนเกินไป

3) ชุดกระโปรงสั้น เป็นชุดที่ได้รับความนิยมอีกแบบหนึ่งของทางเครื่องหญิง มักเป็นชุดที่ระบายพองฟู สูงเหนือเข่าเป็นชุดติดกัน ตัดเย็บด้วยผ้าแก้วหรือผ้าโอลอน สวรรค์ สีสันฉูดฉาดเย็บซ้อนกันหลายชั้น ปักเลื่อมและดิ้น

4) ชุดกระโปรงยาว ไม่สู้จะได้รับความนิยมมากนักเพราะการเคลื่อนไหวร่างกายในการเต้นไม่ค่อยสะดวก และไม่ค่อยได้โชว์สัดส่วนของทางเครื่องนัก ชุดกระโปรงยาวมักสวมเฉพาะการแสดงรีวิวประกอบเพลง หรือเต้นประกอบเพลงที่มีจังหวะช้าๆ ความยาวของกระโปรงกรอมเท้า มักเป็นกระโปรงยาวจีบรูปพองฟู ตัวกระโปรงเป็นผ้าใยบางๆ ประเภทผ้าแก้ว หรือผ้าชีฟอง เย็บซ้อนกันหลาย ๆ ชั้น ปักเลื่อมด้วย ลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายดอกไม้ ลายใบไม้ ลายนก ลายผีเสื้อ เป็นต้น

ภาพที่ 91 การแต่งกายของหมอลำฝ่ายหญิงแบบกระโปงยาว
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล
ถ่ายภาพเมื่อ 6 สิงหาคม 2551

5) ชุดกางเกงขายาว เป็นชุด 2 ท่อน คือมีเสื้อเอวสั้นและกางเกงขา
ยาว ตัดด้วยผ้ามองตากัวร์ เช่นเดียวกัน กางเกงเป็นกางเกงรัดรูปปลายขาบานตามสมัยนิยมที่เรียกกัน
ว่า ขากระดิ่งหรือ ขาม้า ตัวเสื้อยังคงปักเลื่อมเป็นลวดลายสำหรับเครื่องแต่งกายของนางเครื่องชาย
นั้นจะมีแบบน้อยกว่า ซึ่งจัดประเภทได้ดังนี้

(1) ชุดกางเกงขายาวกับสูท สูทคล้ายกับชุดของวงโยธวาทิตมี
การแต่งแถบ ดิเดบ่าหรือพู่ กางเกงนิยมเป็นสีขาวย ส่วนเสื้อมีสีต่างๆ เช่น สีแดง สีเขียว สีเหลือง
เป็นต้น

(2) ชุดกางเกงขาสั้น เป็นกางเกงขาสั้นเนื้อเช่า ส่วนมากเป็น
ผ้ายัด

(3) ชุดแฟนซี ออกแบบให้สวยงามแปลกตา แล้วแต่ความคิด
สร้างสรรค์ของครุฝึกนางเครื่องหรือผู้ตัดเย็บ

1.6 อุปกรณ์ในการแต่งกาย ประกอบไปด้วย

1.6.1 รองเท้า รองเท้าที่ใช้ใส่เดินของหางเครื่อง ส่วนมากจะเป็นรองเท้าผ้าใบซึ่งมีราคาตั้งแต่ 150 – 250 บาทขึ้นไป โดยจะสวมใส่สีและแบบเดียวกันหมดทั้งทีม รองเท้าผ้าใบสามารถเดินได้คล่องตัวมากกว่ารองเท้าประเภทอื่น เพราะไม่ว่าจะเป็นท่าเต้นที่ยกขา กระโดดย่อตัวก็จะทำให้การทรงตัวดีกว่า นอกจากนี้ยังมีรองเท้าหนังประเภทรองเท้าบู๊ท ถ้าเป็นหางเครื่องชายปัจจุบันนิยมสวมรองเท้าคอมแบท (Combat) แบบทหารจากการศึกษาพบว่า บางคณะใช้รองเท้าผ้าใบสำหรับหางเครื่องหญิง และคอมแบทสำหรับหางเครื่องชาย หรือ ใช้รองเท้าบู๊ทสำหรับหางเครื่องหญิง และคอมแบทสำหรับหางเครื่องชาย และหางเครื่องจะต้องซื้อไว้เป็นสมบัติส่วนตัว

1.6.2 ถุงเท้า มีเพียงบางคณะที่ใช้ และส่วนใหญ่จะใช้เฉพาะหางเครื่องหญิง ซึ่งขึ้นอยู่กับเครื่องแต่งกายที่ใช้ด้วย ถ้าเป็นเพลงสตริงประเภทวัยรุ่น และสวมใส่เครื่องแต่งกายที่ไม่ปกคลุม ก็อาจใส่ถุงเท้าและนิยมใส่สีขาวเท่านั้น

1.6.3 ถุงน่อง ใช้เฉพาะหางเครื่องหญิง ซึ่งเป็นถุงน่องแบบกางเกงเต็มตัวมีทั้งแบบราคาถูกคู่ละประมาณ 25 บาท ถึงอย่างดีราคาแพงคือคู่ละ 200 บาท ถ้าเป็นราคาถูกเนื้อจะบางจำเป็นต้องสวมใส่ถึง 2 – 3 คู่ เพื่อให้เกิดความหนา แต่ละคู่ใช้งานได้ไม่ยาวนานนัก หางเครื่องที่มีประสบการณ์มาพอสมควรจะเลือกใช้ถุงน่องที่มีราคาแพงเพราะมีความหนาและสามารถใช้งานได้หลายครั้ง สีที่นิยมคือสีเนื้อ เบอร์ตั้งแต่ 02, 04, และ 09 เป็นต้น ยี่ห้อที่นิยมคือเซอรีลอนและแพนซี

1.6.4 หมวก เป็นหมวกที่ออกแบบและตัดเย็บเป็นพิเศษเพื่อการแสดงหางเครื่องโดยเฉพาะจะมีรูปทรงที่แตกต่างกันออกไป และนิยมสวมเฉพาะหางเครื่องชายเท่านั้น โดยนำมาประดับตกแต่งขนนกให้มีสีสันต่าง ๆ

1.6.5 ถุงมือ ใช้ประกอบเป็นส่วนน้อย มีทั้งหางเครื่องหญิงและหางเครื่องชาย ส่วนใหญ่หางเครื่องชายจะใช้ถุงมือจริงแบบสั้น นิยมให้หางเครื่องชายสวมถุงมือเพื่อประกอบการเต้น ส่วนหางเครื่องหญิงมักใช้ถุงมือยาวถึงข้อศอก ซึ่งเป็นถุงมือที่ตัดเย็บขึ้นใหม่โดยใช้ถุงเท้าสีขาวมาตัดส่วนเท้าออก เพราะมีราคาถูกกว่าซื้อถุงมือจริง

รูปแบบเครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแต่งกายของผู้แสดงหางเครื่องทั้งหญิงและชายนั้นได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตก ซึ่งเผยแพร่ถ่ายทอดโดยผ่านหางเครื่องของวงดนตรีลูกทุ่งมาอีกต่อหนึ่ง อาจจะขัดแย้งกับวัฒนธรรมท้องถิ่นและขาดความรับผิดชอบในการอนุรักษ์การแต่งกายแบบพื้นเมือง แต่ก็ดูจะเหมาะสมสอดคล้องกับลีลาท่าเต้น ที่นำเอาศิลปะการเต้นแบบตะวันตกมาผสมผสาน เพราะทำให้เคลื่อนไหวร่างกายได้อย่างคล่องแคล่วทะมัดทะแมง มีบางคณะที่ประยุกต์การแต่งกายแบบไทยอยู่บ้าง แต่ก็มีเฉพาะเครื่องประดับ เช่น เขี้ยว กรองคอ จอนหู

เท่านั้น เครื่องแต่งกายยังคงเป็นโจงกระเบนสำเร็จรูปแบบสั้น เสื้อเอวลอยตามรูปแบบของการแต่งกายที่นิยมในแบบของหางเครื่องเช่นเดิม

1.7 การออกแบบและตัดเย็บเครื่องแต่งกาย

หัวหน้าคณะ จะเป็นผู้ออกแบบเครื่องต่างกายของผู้แสดงหางเครื่องตลอดจนตัดเย็บเองด้วย โดยส่วนใหญ่จะวาดแบบลงในกระดาษก่อน แล้วจึงกำหนดสี กำหนดผ้า ตลอดจนลวดลายในการปักเลื่อมและด้น แบบของเครื่องแต่งกายก็คิดสร้างเองบ้าง ได้แนวคิดแบบอย่างมาจากแดนเซอร์วงลูกทุ่ง หรือนำเครื่องแต่งกายเก่ามาประยุกต์ใช้ โดยเปลี่ยนแบบเล็ก น้อยแต่งเติมขนนกเลื่อมให้เกิดสีสันขึ้น เครื่องแต่งกายส่วนใหญ่เป็นขนาดมาตรฐานที่ใช้ฟ้ามองตากัวร์ ซึ่งยืดหยุ่นได้กับรูปร่างของหางเครื่องทุกคน ไม่ว่าจะสูง ต่ำ หรืออ้วนผอมก็ตาม หัวหน้าคณะบางคณะจะเป็นผู้ตัดเย็บและออกแบบเครื่องแต่งกาย โดยนำรูปแบบมาจากวงลูกทุ่งของ จักรพรรณ อาบครบุรี ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งได้แบบมาจาก การแสดงอัลคาซาร์ ซึ่งใช้งบประมาณในการลงทุนตัดเย็บที่ค่อนข้างสูง นอกจากออกแบบเองแล้ว ทางคณะหมอลำจะตัดเย็บเครื่องแต่งกายเองด้วย หรือหาช่างตัดผ้าแถบในจังหวัดตัดให้กับทางคณะ

1.8 วัสดุที่ใช้ตัดเย็บเครื่องแต่งกาย

1.8.1 ผ้า ผ้าที่ใช้ตัดเย็บเครื่องแต่งกาย ส่วนใหญ่จะเป็นฟ้ามองตากัวร์ ผ้าโอร่อนสวรรค์ ผ้าต่วน ผ้าแก้ว ผ้าตาด ผ้ามันตานี ฟ้ามองตากัวร์ ได้รับความนิยมเนื่องจากมีคุณสมบัติที่สามารถยืดและหดได้ ทางหัวหน้าจะสั่งซื้อครั้งละหลายพับ เพื่อสะดวกในการตัดเย็บและราคาถูกกว่าซื้อเป็นเมตร

ตารางที่ 7 แสดงชนิดและราคาของผ้า

ชนิดของผ้า	ราคา บาท/เมตร	การตัดเย็บ
มอตากัวร์	120 – 180	ทำตัวเสื้อ
โอร่อนสวรรค์	80 – 150	ทำกระโปรง
ต่วน	80 – 150	ทำเสื้อและกระโปรง
แก้ว	100 – 150	ทำซับใน
ตาด	50 – 100	ทำเสื้อและกระโปรง
มันตานี	80 – 100	ทำระบายตกแต่ง
บอดีชูท	200 – 300	ร้านทั่วไป

1.8.2 เลื่อม มีหลายลักษณะ เช่น เลื่อมดอกไม้ เลื่อมแท่ง เลื่อมหูช้าง เลื่อมกลมแบน มีหลายสี เช่น สีแดง สีเขียว สีเหลือง สีม่วง สีขาว สีชมพู สีน้ำเงิน สีฟ้า เป็นต้น โดยมีจำหน่ายเป็นกล่องหรือกิโลกรัม ราคาขึ้นอยู่กับชนิดและประเภทของเลื่อม เลื่อมนี้ใช้ปักประดับบนตัวเสื้อหรือกางเกง หรือกระโปรง

1.8.3 ลูกปัก มีหลายชนิด เช่น ลูกปักกลม ลูกปักรูปไข่ ลูกปักปล้องอ้อย ลูกปักเม็ดมะยม ซึ่งอาจใช้ปักกับเลื่อมเพื่อสร้างลวดลายหรือใช้ร้อยเป็นสายประดับตามส่วนต่าง ๆ

1.8.4 มุก นิยมใช้มุกปลอมเพราะราคาถูก

1.8.5 ขนนก นิยมย้อมเป็นสีประดับตามช่วงไหล่ มีราคาแพง ประมาณขนละ 200 – 250 บาท การตกแต่งขนนกทำให้ชุดเครื่องแต่งกายของนางเครื่องหรือหรรษาตระการตามากขึ้น ความเปราะบางและราคาของขนนกทำให้ต้องมีการเก็บรักษาไว้อย่างดีเมื่อแสดงเสร็จแล้วจะต้องถอดเก็บไว้ทุกครั้ง

1.9 การเก็บรักษาเครื่องแต่งกาย

คณะหมอลำบางคณะจะมีเจ้าหน้าที่เก็บรักษาเครื่องแต่งกายโดยเฉพาะ และมีกล่องสังกะสีรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าไว้เก็บอุปกรณ์จำพวกขนนก และเครื่องประดับศีรษะส่วนใหญ่ เมื่อตอนที่ยังไม่แสดงก็จะถอดขนนกเก็บไว้ในกล่อง เพื่อเป็นการถนอมไม่ให้ชำรุด และมีอายุการใช้งานได้นาน แยกเก็บโครงเหล็กกับขนนกจากกัน เพื่อมิให้เกี่ยวกัน เมื่อถึงเวลาแสดงเจ้าหน้าที่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาย มีหน้าที่นำขนนกมาเสียบตกแต่งเข้ากับโครงเหล็กมีรถเก็บเครื่องแต่งกายต่างหาก โดยแบ่งเก็บไว้เป็นชุดเป็นแบบ มีครุฝึกหางเครื่องคอยควบคุมดูแล บางคณะภรรยาเจ้าของคณะจะเป็นผู้ดูแลอุปกรณ์และการจัดเก็บเครื่องแต่งกาย โดยมีเจ้าหน้าที่ในคณะช่วย ผู้ดูแลการเก็บรักษาเครื่องแต่งกายด้วยมือทางคณะมีโอกาสพักง ก็จะทำเครื่องแต่งกายมาทำความสะอาด ซักผึ่งแดด และซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด เครื่องแต่งกายนางเครื่องจะมีอายุการใช้งานได้นานถึง 8 – 10 ปี เนื่องจากตัดด้วยผ้ามองตากรู มีความคงทน บางคณะอาจนำมาประยุกต์ปักเลื่อมเพิ่มเติมและดัดแปลงอุปกรณ์ในการประดับอีกเมื่อเปิดดวงใหม่จะได้เป็นการประหยัดงบประมาณในการลงทุนตัดเย็บเครื่องแต่งกาย

2. การแต่งหน้า

2.1 เครื่องสำอาง นิยมใช้เครื่องสำอางราคาถูกที่มีขายตามท้องตลาดทั่วไป มีทั้งแบบที่แยกขายเป็นชิ้น เช่น แป้ง บรัชออน (สีทาแก้ม) อายแชโดว์ (สีทาตา) ลิปสติก (สีทาปาก) และเครื่องสำอางที่เป็นตลับเดี่ยวแต่มีครบทุกอย่าง ซึ่งการเลือกใช้เครื่องสำอางขึ้นอยู่กับสภาพเศรษฐกิจส่วนตัวของนางเครื่องแต่ละคน นางเครื่องหญิงจะแต่งหน้ามากกว่านางเครื่องชาย ซึ่งนางเครื่องชายแต่งเพียงให้มีสีสันทันและเหมือนธรรมชาติเท่านั้น

ตารางที่ 8 แสดงเครื่องสำอางที่ผู้แสดงทางเครื่องนียมใช้

เครื่องสำอาง	ยี่ห้อ	ราคาต่อหน่วย
ครีมรองพื้น	เมเยอร์	15 บาท
	ลองเวย์	15 บาท
	ยูบี	20 บาท
	อีมูน	20 บาท
	กวนอิม	20 บาท
แป้งพัฟ	คาน็อต	50 บาท
	เมเยอร์	15 บาท
	คาร์เอีย	20 บาท
	ลองเวย์	15 บาท
แป้งฝุ่น	สปริงซอง	10 บาท
	แคร์	20 บาท
	คาน็อต	50 บาท
	สุลา สุล่า	20 บาท
ลิปสติก	เอวอน	35 บาท
	มิตทีน	30 บาท
	จูดอง	30 บาท
	ชีวิก	10 บาท
	สปริงซอง	10 บาท
บรัชออน	อัลลาแมคอัฟ	50 บาท
	จูดอง	50 บาท
	จาโซ	50 บาท
อายแชโดว์	เอวอน	80 บาท
	มิตทีน	80 บาท
	จาโซ	50 บาท
	อลิซาเบทเชลลอน	25 บาท
	ซูปเปอร์เซีย	20 บาท

ตารางที่ 8 แสดงเครื่องสำอางที่ผู้แสดงทางเครื่องนียมาใช้ (ต่อ)

เครื่องสำอาง	ยี่ห้อ	ราคาต่อหน่วย
อายไลเนอร์	กิดเลย์	65 บาท
	เอวอน	65 บาท
ดินสอเขียนคิ้ว	ไฟน์เบส	15 บาท
	กิดเลย์	10 บาท
	บรอนน์สแตนคาร์ด	10 บาท

2.2 อุปกรณ์การแต่งหน้า จะประกอบไปด้วยกระจก หวี ฟองน้ำ (สำหรับทาแป้ง) แปรงปิดแก้ม พู่กันทาปาก สีเปลือกตา ขนตาปลอม สเปรย์หรือน้ำมันใส่ผม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ผู้แสดงทางเครื่องจะต้องมีไว้เป็นสมบัติของตนเอง

ภาพที่ 92 เครื่องสำอางของหมอลำและทางเครื่อง
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

2.3 ขั้นตอนการแต่งหน้า

ขั้นตอน 1 ล้างหน้าให้สะอาด เช็ดหน้าให้แห้ง

ขั้นตอน 2 รองพื้นด้วยครีมรองพื้น โดยใช้ฟองน้ำชุบน้ำแล้วเกลี่ยให้ทั่วหน้า

ขั้นตอน 3 ใ้ใช้แป้งฝุ่นหรือแป้งตลับทาทั้บ

ขั้นตอน 4 เขียนคิ้ว

ขั้นตอน 5 ทาเปลือกตาด้วยอายเชโดว์

ขั้นตอน 6 เขียนขอบตาบนและขอบตาล่างด้วยอายไลเนอร์

ขั้นตอน 7 ทัดขนตาปลอม

ขั้นตอน 8 ปัดแก้มด้วยบรัชออน

ขั้นตอน 9 ทาลิปสติก

ภาพที่ 93 การแต่งหน้าของหมอลำ

ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

ถ่ายภาพเมื่อ 6 สิงหาคม 2551

2.4 การทำผม

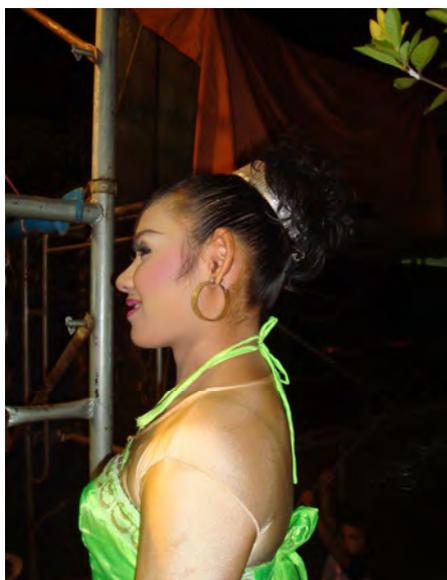
ผู้แสดงทางเครื่องहुยงไม่นิยมทำผมเพราะจำเป็นต้องสวมและเปลี่ยนเครื่องประดับศีรษะแทบทุกเพลงที่เดินประกอบ จึงมักรวบผมขึ้นสูงเป็นหางม้าไว้ด้านหลัง ด้านหน้าเปิดหน้าฝากหวีเรียงตั้งธรรมดา ผู้แสดงทางเครื่องहुยงนิยมไว้ผมยาว ส่วนทางเครื่องชายจะใส่น้ำมันผม หวีให้เรียบร้อยตามปกติ

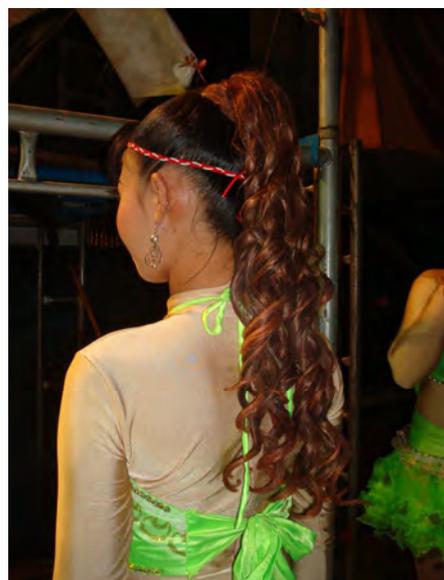
ภาพที่ 94 ทรงผมแบบตติวิกยาว

ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

ถ่ายภาพเมื่อ 6 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 95 ทรงผมแบบติดวิกผมสั้น
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล
ถ่ายภาพเมื่อ 6 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 96 ทรงผมแบบติดวิกผมลอน
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล
ถ่ายภาพเมื่อ 6 สิงหาคม 2551

3. พัฒนาการในการแต่งกายของหมอลำหมู่

การแต่งกายของหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ได้รับอิทธิพลมาจากการแต่งกาย แบบลิเกของภาคกลาง ซึ่งในอดีตจะใช้เลื่อมในการปักชุด ซึ่งมีหลายลักษณะ เช่น เลื่อมดอกไม้ เลื่อมแท่ง เลื่อมหูช้าง เลื่อมกลมแบนมีหลายสี เช่น สีแดง สีเขียว สีเหลือง สีม่วง สีขาว สีชมพู สีน้ำเงิน สีฟ้า เป็นต้น โดยมีจำหน่ายเป็นกล่องหรือกิโลกรัม ราคาขึ้นอยู่กับชนิดและประเภทของเลื่อม เลื่อมใช้ปักประดับบนตัวเสื้อหรือกางเกง และกระโปรง บางคณะได้นำลูกปัดมีหลายชนิด เช่น ลูกปัดกลม ลูกปัดรูปไข่ ลูกปัดปล้องอ้อย ลูกปัดเม็ดมะยม ปักกับเลื่อมสร้างลวดลายหรือใช้ร้อยเป็นสายประดับส่วนต่าง ๆ และใช้มุกปักเพิ่มเติมสร้างลวดลายให้มีสีสันมากขึ้น

การแต่งกายของนักแสดง หมอลำมีการลงทุนตัดเย็บเสื้อผ้าหมอลำและหางเครื่อง ด้วยงบประมาณที่สูง หัวหน้าคณะจะเป็นผู้รับผิดชอบดูแลจัดหาช่างตัดเย็บมาตัดที่บ้านของหัวหน้าคณะหมอลำ บางคณะก็จะไปเรียนฝึกหัดและจดจำแบบการตัดเย็บเครื่องแต่งกาย จากหางเครื่องลูกทุ่ง เช่น คณะก๊อดจักรพรรธ อาบครบุรี บางคณะได้ศึกษารูปแบบจากการแสดงอัลคาซาร์ (Alkazar) ซึ่งจะใช้ในการแสดงประกอบการร้องเพลง อีกทั้งยังประดับด้วย ขนนกสีสันและลักษณะต่าง ๆ

ในระยะแรกศิลปินหมอลำจะนุ่งกระโปรงสั้นนอกพ่อนและเต้านแต่งกายปักคิ่น นุ่งชินมัดหมี่ หรือชุดกระโปรงบานเป็นส้อม เครื่องแต่งกายของหมอลำและหางเครื่องจะแตกต่างกัน ออกไป ตามความนิยมในแต่ละช่วง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอิทธิพลของความนิยมในวงดนตรีลูกทุ่ง หางเครื่องวงดนตรีลูกทุ่ง นิยมเครื่องแต่งกายอย่างไร หางเครื่องหมอลำก็จะปรับเปลี่ยนตาม

โดยระยะแรกหางเครื่องจะสวมกระโปรงยาวถึงเท้า เสื้อคอวีหรือคอตั้ง (คอจีน) แขนยาว ต่อมาก็จะพัฒนาสีเหลือง สีชมพู สีแดง เป็นต้น ข้างในนุ่งกางเกงขาสั้นซ้อนไว้ รองเท้าผ้าใบรองเท้า บู๊ท หรือรองเท้าส้นสูง

เมื่อวงดนตรีเข้าสู่ระบบนายทุน การแสดงก็จะพัฒนาขึ้นมากทั้งการแสดง และ เครื่องแต่งกาย ส่วนใหญ่ในการตัดเย็บเสื้อผ้าจะเป็นสาวประเภทสองบางคณะก็จะหาช่างตัดเย็บตาม หมู่บ้านต่าง ๆ ตัดเย็บเครื่องแต่งกายเลียนแบบวงดนตรีลูกทุ่ง การแต่งกายของนักแสดง หมอลำข้าง วัฒม์ฉิมมาวาส บางคณะชุดเครื่องแต่งกายเกิดจากการรับอิทธิพลการเลียนแบบดารา นักร้อง และ บริบททางสังคมของจังหวัดอุดรธานี ที่มีชาวต่างชาติเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น การแต่งกายก็จะ เห็นสัดส่วนเปิดเผย เช่น เสื้อเอวลอยเหนือระโพก เสื้อเปิดไหล่มีแขนด้านเดียว

ในช่วงปี พ.ศ. 2543 สำนักงานคณะหมอลำเริ่มนำเครื่องประดับ เช่น เขี้ยว กรองคอ จอนหู เครื่องแต่งกาย ตัดเย็บลักษณะคล้ายโจงกระเบนสำเร็จรูป แบบสั้น เสื้อเอวลอย หรือได้เห็น รูปแบบการแต่งกายจากรายการโทรทัศน์ของศิลปิน ดารา นักร้อง และได้นำรูปแบบการแต่งกาย จากวงดนตรี ลูกทุ่งก๊อต จักรพรรณ อาบครบุรี โดยได้ซื้อ วิถีดี มาดูแบบลักษณะการออกแบบ บางคณะได้นำรูปแบบการแต่งกายจากการโชว์จากสาวประเภทสอง ซึ่งได้ชมการแสดงที่อัลคาซาร์ (Alkazar) และ โรงละครอสังการที่จังหวัดอุดรธานี และบางคณะซื้อจากพหุรัดที่กรุงเทพมหานคร

ในช่วงปี พ.ศ. 2546 สำนักงานคณะหมอลำเริ่มนำเครื่องประดับ ที่ปรับเปลี่ยนจากมุก เลื่อม ลูกปัดที่นำมาปักตามชุดเสื้อผ้าของหมอลำ และหางเครื่องได้พัฒนาการโดยนำเพชร คลิสต์ัน มาใช้ในการปักเสื้อผ้าในลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายผีเสื้อ ลายดอกไม้ ลายใบไม้ ลายนกยูง และ นำมาใช้โดยออกแบบเป็นเครื่องประดับ เช่น มงกุฏ กำไลแขน เข็มขัด คຸ້ມหู เป็นต้น ซึ่งระยะแรกได้ ซื้อจากห้างสรรพสินค้าที่จังหวัดอุดรธานี โดยนำมาประดับเพียงทำเป็นเข็มกลัดและทำเป็นมงกุฏ เล็กๆประดับตามทรงผม นำมาเป็นคຸ້ມหู หรือปักตามคอเสื้อเพื่อให้เป็นประกายระยิบระยับเล็กน้อย ในช่วงปี พ.ศ. 2547 เริ่มนำเพชรเข้ามาใช้ในคณะหมอลำมากขึ้น โดยได้ซื้อมาจากร้านเจ๊อ้วน ที่จังหวัดนครราชสีมา เพชรเม็ดละ 2 บาท ถึง 3 บาท คริสต์ัน เม็ดละ 60 บาท นำมาปักออกแบบ ลวดลายให้มากขึ้น บางคณะลงทุนด้วยงบประมาณในการซื้อ 30,000 – 40,000 บาท เมื่อซื้อมาก็ได้ ศึกษารูปแบบลักษณะต่าง ๆ จากรูปภาพ เช่น รูปพระนารายณ์ รูปพระพิฆเนตร รูปพระอิศวร ฯลฯ ในการสร้างโครงและรูปแบบในการทำเป็นมงกุฏ บางคณะได้ซื้อ วิถีดี บันทึกการแสดงลิเกของ

คณะไชยา มิตรชัย และคณะ กิ่ง สิทธิราช วงศ์เทเวศน์ โดยได้ศึกษาในการปักและการทำลวดลายต่างๆ เมื่อเกิดความชำนาญและสามารถทำโครงเพชรและปักหมอนเตยได้ในรูปแบบต่างๆ ก็เริ่มขยายตัวเพิ่มขึ้น สำนักงานคณะหมอลำก็ได้เลียนแบบกันขึ้นลงทุน ชื้อเพชร และนำช่างที่มีความชำนาญว่าจ้างทำเครื่องประดับ โดยใช้เพชรและคลิสต์มากขึ้นบางคณะลงทุนในการไปหาช่างตามคณะมาออกแบบชุดเสื้อผ้าและทำเครื่องประดับที่สำนักงานคณะหมอลำ บางคณะได้ซื้อเพชรจากคณะลิเกและซื้อเครื่องแต่งกายที่ทำสำเร็จรูปชุดละ 30,000 – 40,000 บาท มาใช้ที่คณะหมอลำทำให้รูปแบบการแต่งกายและการแต่งกายของหมอลำเกิดการแข่งขันและพัฒนาการมากขึ้น การแต่งกายของนักแสดงก็จะมีลักษณะที่แตกต่างกันตามบทบาทตัวละครประกอบไปด้วย บทพระเอก นางเอก ผู้สูงอายุ ตัวตลก ผู้ร้าย หมอแคน นักดนตรี หางเครื่อง ผู้แสดงจะได้รับบทบาทแตกต่างกัน ลักษณะการแต่งกายและเครื่องประดับก็จะแตกต่างกันออกไป

พรเทพ วีระพล ได้ศึกษาการแต่งกายของหมอลำหมู่ได้อธิบาย²⁶ไว้ว่า การแต่งกายของหมอลำหมู่สามารถแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ การแต่งกายของผู้แสดงหมอลำฝ่ายชาย และการแต่งกายของหมอลำฝ่ายหญิง

การแต่งกายของนักแสดงฝ่ายชายรับบทแสดงเป็นตัวพระเอก ตัวพระรอง ตัวโง่ง ตัวพ่อหรือตัวพระยาจะอาศัยการแต่งกายในการสมมติบทบาทของตนเองตามนิทานที่แสดงและบทบาทที่จะแสดงจริง หมอลำฝ่ายชายที่แสดงเป็นตัวพระเอก พระรอง ตัวโง่ง หรือตัวพ่อของลำเรื่องต่อกลอน วาดอุบลราชธานี และวาดขอนแก่น แต่งกายคล้ายลิเกมาก คือ สวมกางเกงขาสามส่วนสีพื้น สวมเสื้อแขนสั้นหรือเสื้อที่ประดับด้วยกระจกเล็กๆ ประดับด้วยเพชรปลอมแบบลิเก นุ่งผ้าโจงกระเบนสีเดียวกันหรือใกล้เคียงกันกับเสื้อวิธีนุ่งผ้าแบบมอญ คือ โจงข้างที่อยู่ขาขวาจับห้อยชายผ้าให้เสมอกว่าซ้าย บางคนอาจจะใช้โครงลวดช่วยพยุงกลีบผ้าข้างเดียวหรือทั้งสองข้าง แต่บางคนอาจจะไม่ใช้โครงลวดอาศัยการจับจีบผ้าให้อยู่คงที่มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ซึ่งสะดวกกว่าการใช้โครงลวดในขณะที่เคลื่อนไหว สำหรับการแต่งกายของผู้แสดงที่รับบทเป็นตัวพระเอก ตัวพระรองหรือตัวพ่อ ของหมอลำเรื่องต่อกลอนวาดกาฬสินธุ์ วาดมหาสารคามจะแต่งแบบหมอลำเพลินคือ สวมเสื้อและกางเกงขาสามส่วนสีพื้นเป็นสีเดียวกัน ไม่นุ่งโจงกระเบนเครื่องประดับของหมอลำเรื่องต่อกลอนแล้วแต่หมอลำคนนั้นๆ จะนำมาประดับได้แก่ หัวมอญ ผ้ารองเคียว เคียว ขนนก

²⁶ พรเทพ วีระพล, “การแสดงทางเครื่องหมอลำหมู่,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2535), หน้า 91.

ดอกไม้ประดิษฐ์ ตุ่มหู รัศมีเฟ พลับเข้า เข็มขัด หัวเข็มขัด สายคอ แบบสั้น สายรัดคอ เสื้อกั๊ก สร้อยข้อมือทองคำ แหวน นาฬิกา และกำไลข้อเท้า²⁷

ลักษณะการแต่งกายจะให้ชายเสื้ออยู่ภายในขอบกางเกง รัดด้วยรัศมีเฟ เข็มขัด ขาทั้งสองจะสวมถุงเท้าชนิดยาวมาจนถึงเข่าขัดชายกางเกงเข้าไปในถุงเท้าใช้สนับเข้ารัดเชื่อมรอยต่อ ระหว่างถุงเท้ากับกางเกงเวลาออกแสดงจะสวมรองเท้าหนังหรือรองเท้าผ้าใบ

การแต่งกายของผู้แสดงฝ่ายชายประเภทหมอลำเพลินที่แสดงเป็นตัวพระเอก ตัวพระรอง ตัวตลก ตัวโงก และตัวพ่อพระยา จะนุ่งกางเกงขาสั้นเสื้อแขนสั้นสีเดียวกันกับกางเกง ไม่นุ่งโจงกระเบนสวมถุงเท้ายาว มีสนับเข้ารัดเชื่อมต่อระหว่างถุงเท้ากับชายกางเกงประดับด้วย รัศมีเฟ เข็มขัด หัวเข็มขัด ชายหน้า หัวมอญ เสียร ขนนก ดอกไม้ประดิษฐ์ ตุ่มหู เป็นต้น

การแต่งกายของตัวตลกฝ่ายชาย จะแต่งกายโหม่งเน้นให้เกิดอารมณ์ขันแก่ผู้ชมด้วยการ แต่งกายที่แตกต่างไปกับคนอื่น ๆ เช่นแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีฉูดฉาดสีของเสื้อผ้าตัดกัน แต่งกาย ด้วยเสื้อผ้าที่ไม่เหมาะสมกับร่างกาย เช่น เสื้อผ้าตัวใหญ่ ๆ ตัดเย็บดัดแปลงเป็นพิเศษเพื่อสร้าง ความขบขัน เช่นกางเกงขาสั้นลายสก๊อตใช้ผ้าสีแดงเย็บเป็นรูปหัวใจ บางคนอาจจะใช้ผ้าหนูนท้อง ทำให้เหมือนหญิงมีครรภ์ เอาผ้าหนูนท้องทำให้งอนการแต่งกายของหมอลำเรื่องต่อกลอนฝ่ายหญิง

การแต่งกายของนักแสดงฝ่ายหญิงที่รับบทบาทเป็นตัวนางเอก ตัวนางรอง ตัวโงกฝ่าย หญิงและตัวแม่พระยาจะนิยมแต่งกายที่ใช้ผ้าดีนเงิน ดีนทองอย่างลึกลับโดยจะใช้ผ้าคาดเงินคาดทอง ที่เป็นสีล้วนมาตัดเป็นชุด เช่นชุดไทยประยุกต์ ชุดไทยจักรี และชุดไทยเลื้อยต้น นอกจากนี้ บางคณะยังนิยมแต่งชุดราตรีและชุดตามสมัยนิยมซึ่งขึ้นอยู่กับประเภทของหมอลำหมู่

การแต่งกายของหมอลำเรื่องต่อกลอนฝ่ายหญิงวาดอุบลราชธานีและวาดขอนแก่นจะ แต่งกายโดยจะนุ่งกระโปรงเลยเข่าลงไปจนถึงคลุมน่องรัดด้วยเข็มขัด จะประดับเครื่องประดับ เช่น หัวมอญ มงกุฎเพชร ปิ่น ดอกไม้ประดิษฐ์สำหรับประดับศีรษะ ตุ่มหู สร้อยคอ กำไลข้อมือ นาฬิกา แหวน เป็นต้น นอกจากนี้อาจจะแต่งด้วยชุดราตรียาวเลยเข่าไปจนถึงน่อง จะสวมถุงน่อง และรองเท้าส้นสูงที่เข้ากับชุด

การแต่งกายของหมอลำเรื่องต่อกลอนฝ่ายหญิง วาดกาฬสินธุ์ วาดมหาสารคามจะแต่ง เหมือนหมอลำเพลินคือ สวมชุดไทยประยุกต์ความยาวของกระโปรงยาวเหนือเข่า กางแต่งกายของ ผู้แสดงฝ่ายหญิงที่เป็นตัวรองลงมา เช่นตัวนางรอง ตัวโงกฝ่ายหญิงและตัวแม่ของหมอลำเพลิน

²⁷ พรเทพ วีระพูล, “การแสดงทางเครื่องหมอลำหมู่,” (วิทยานิพนธ์ปริญามหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2535), หน้า 92.

จะแต่งกายด้วยชุดไทยประยุกต์ที่ตัดด้วยผ้าตาเงิน ตาดทองคล้ายกับผู้แสดงฝ้ายหญิงที่เป็นตัวนาง ตัวนางรอง ตัวโง่งฝ้ายหญิง และตัวที่เล่นในบทบาทเป็นแม่ของหมอลำเรื่องต่อกลอน แต่ความแตกต่างจะอยู่ตรงที่ความยาวของกระโปรงจะอยู่ตรงเข่าหรือเหนือเข่า นอกจากนี้อาจจะแต่งตามสมัยนิยม เช่น นุ่งกระโปรงสีต่าง ๆ เนื้อผ้า เสื้อแขนสั้น สวมถุงน่อง สวมรองเท้าส้นสูงหรือรองเท้าผ้าใบ

การแต่งกายของนักแสดงตลกฝ้ายหญิง ผู้แสดงส่วนมากจะเป็นชายแต่รับบทบาทเป็นหญิงแต่ละคณะจะเห็นอยู่ได้มากซึ่งส่วนมากจะเป็นกระเทย คือสาวประเภทสอง การแต่งกายของนักแสดงตลกฝ้ายหญิงที่เป็นหญิงแท้ส่วนมาก จะแต่งแบบธรรมดา คือนุ่งกระโปรงสั้นตามสมัยนิยม หรืออาจจะแต่งกายชุดราตรี ผู้แสดงตลกฝ้ายหญิงส่วนมากจะใช้มุขตลกโดยใช้คำพูดมากกว่า การแต่งกาย สำหรับตลกที่เป็นชายแต่แต่งกายเป็นหญิงจะพยายามแต่งกายให้เกิดอารมณ์ตลกขบขัน เพื่อให้ผู้ชมสนุกสนาน เช่น แต่งกายเป็นนักเรียนหญิง จะพยายามแต่งกายให้เกิดอารมณ์ตลกขบขันเพื่อให้ผู้ชมสนุกสนาน เช่น แต่งกายเป็นนักเรียนหญิง แต่งกายเป็นคนแก่

ข้อสังเกตจากการแต่งกายของนักแสดงหมอลำหมู่จากการศึกษาพบว่า ผู้แสดงที่เป็นตัวพระเอก ตัวพระรอง ตัวนางเอก ตัวนางรอง ตัวโง่ง ตัวพ่อและตัวแม่ ของหมอลำหมู่คณะใหญ่ๆ จะนิยมเปลี่ยนเครื่องแต่งกายทุกๆ ฉาก เมื่อแสดงแล้วกลับเข้าสู่หลังฉากจะเปลี่ยนเครื่องแต่งกายเป็นชุดใหญ่เพื่อที่จะแสดงเป็นฉากต่อไป ดังนั้นผู้แสดงหมอลำหมู่คณะใหญ่ๆ หลายคนจึงมีเครื่องแต่งกายสำหรับแสดงหมอลำหลายชุดจะมีการเปลี่ยนเครื่องแต่งกายเกือบทุกๆ ฉาก หมอลำหมู่บางคณะที่เป็นคณะเล็กๆ ที่ยังไม่ค่อยมีชื่อเสียงอาจจะแต่งกายชุดเดียวจนจบการแสดงก็ได้ ทั้งนี้เพราะเครื่องแต่งกายสำหรับแสดงหมอลำราคาแพง บางชุด 20,000-30,000 บาท

ผู้แสดงที่เป็นตัวพระเอก ตัวพระรอง ตัวนางเอก ตัวนางรอง ตัวโง่ง ตัวพ่อและตัวแม่ ถ้าเป็นฉากที่ตลกทุกขหรือยากจนจะนิยมแต่งกายแบบพื้นเมือง เช่น นุ่งเสื้อหม้อนิล เสื้อหม้อส้ม โสร่งไหม นุ่งผ้าถุง ผ้าขาวม้า เป็นต้น

เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจนมากขึ้นในหัวข้อเรื่องพัฒนาการในการแต่งกายของหมอลำ ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างภาพการแต่งกายชุดหมอลำหมู่ หมอลำซึ่ง หางเครื่องประกอบตัวอย่างการอธิบายดังนี้

ภาพที่ 97 ชุดการแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอน
ที่มา : บุญถิ้อ หาญสุริย์

การแต่งกายของหมอลำเรื่องต่อกลอนคณะรัตนศิลป์อินตาไทยราษฎร์ พ.ศ. 2520
โดยหมอลำบุญถิ้อ หาญสุริย์ หัวหน้าคณะหมอลำรัตนศิลป์อินตาไทยราษฎร์

ภาพที่ 98 การแต่งกายหมอลำในระยະที่ปักเหลี่ยม
ที่มา: มนุสศักดิ์ เรืองเดช

ในช่วงปีพ.ศ. 2540 หมอลำคณะ รัตนศิลป์อินตาไทยราษฎร์ ระยະนี้ได้ใช้เหลี่ยมโดยเน้น
ในการปักชุดหมอลำและได้นำเพชรปักผสมเล็กน้อย

ภาพที่ 99 การแต่งกายของหมอลำเรื่องต่อกลอนโดยใช้เครื่องทอง
ที่มา: มนุสศักดิ์ เรืองเดช

ในปี พ.ศ. 2545 หมอลำเรื่องต่อกลอนคณะรัตนศิลป์อินตาไทยราษฎร์ ภายนี้ได้เริ่มนำเครื่องทองเข้ามาใช้เป็นเครื่องแต่งกายและเป็นเครื่องประดับให้สอดคล้องในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ โดยทางคณะหมอลำออกแบบเองและสั่งซื้อมาบางส่วนเช่น กลองคอง ศิราภรณ์ เคียงร์ เข็มขัด ตุ่มหู กำไลข้อมือ เป็นต้น

ภาพที่ 100 การแต่งกายของหมอลำเรื่องต่อกลอนคณะรัตนศิลป์อินตาไทยราษฎร์
 โดยการพัฒนานำเพชร และคลิสตันนำมาทำเครื่องประดับ
 ที่มา : สุริยา หาญสุริย์

ภาพที่ 101 เครื่องประดับการแต่งกายหมอลำหมู่
 ที่มา : สุริยา หาญสุริย์

การแต่งกายของหมอลำเรื่องต่อกลอนคณะรัตนศิลป์อินตาไทยราษฎร์ โดยการพัฒนานำ
 เพชร และคลิสตันนำมาทำเครื่องประดับ

ภาพที่ 102 ภายแต่งกายโดยใช้เครื่องเพชร
ที่มา: มนุสศักดิ์ เรืองเดช

ในช่วงปีพ.ศ. 2549 หมอลำคณะหนึ่งในสยามเริ่มนำเครื่องเพชรเข้ามาใช้ในการแต่งกาย โดยจะเน้นในตัวละครที่มีบทบาทสำคัญคือ พระเอก นางเอก

ภาพที่ 103 การแต่งกายของหมอลำเรื่องต่อกลอนโดยใช้เครื่องเพชร
ที่มา: มนุสศักดิ์ เรืองเดช

ในช่วงปี พ.ศ. 2549 หมอลำคณะหนูกาวิเศษศิลป์ เริ่มนำเครื่องเพชรเข้ามาใช้ในการแต่งกาย โดยจะเน้นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องคือพระเอก นางเอก

ภาพที่ 104 การแต่งกายของหมอลำเรื่องต่อกลอนโดยใช้เครื่องเพชร
ที่มา: มนุศักดิ์ เรืองเดช

ในช่วงปี พ.ศ. 2549 หมอลำคณะทศกัณฐ์วิเศษศิลป์ เริ่มนำเครื่องเพชรเข้ามาใช้ในการแต่งกายโดยจะเน้นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องคือพระเอก นางเอก

ภาพที่ 105 การแต่งกายหมอลำโดยใช้เครื่องเพชร
ที่มา: มนุศักดิ์ เรืองเดช

ในช่วงปี พ.ศ. 2549 หมอลำคณะนื่องใหม่เมืองชุมแพ เริ่มนำเครื่องเพชรเข้ามาใช้ในการแต่งกายโดยจะเน้นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องคือพระเอก นางเอก

ภาพที่ 106 การแต่งกายของหมอลำซิ่งที่นำ
เหลือและเพชรมาประดับลวดลาย
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล
ถ่ายภาพเมื่อ 6 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 107 การแต่งกายของหมอลำซิ่งที่นำเหลือ
และเพชรมาประดับลวดลาย
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล
ถ่ายภาพเมื่อ 6 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 108 การแต่งกายของหมอลำซิ่งที่นำเหลือและเพชรมาประดับลวดลาย
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล
ถ่ายภาพเมื่อ 6 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 109 เข็มขัดเพชร

ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

ถ่ายภาพเมื่อ 6 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 110 หัวเข็มขัดเพชร

ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

ถ่ายภาพเมื่อ 6 สิงหาคม 2551

ภาพที่ 111 ต่างหูเพชร

ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

ถ่ายภาพเมื่อ 6 สิงหาคม 2551

4.12 พัฒนาการจัดการศิลปะการแสดงหมอลำกลอนในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

ปัจจุบันองค์กรต่างๆ ได้ให้การยอมรับว่าการจัดการหรือการบริหารเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งที่ทำให้องค์กรประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ที่จะต้องมีการประสานทรัพยากรต่างๆ ขององค์กรให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและดำเนินการเป็นขั้นตอนอย่างต่อเนื่องด้วยความสำคัญของการบริหารจัดการที่จะช่วยยกระดับการแสดงหมอลำกลอนให้ได้มาตรฐานเป็นที่ยอมรับของสังคม การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลภูมิปัญญาในการบริหารจัดการแสดงหมอลำกลอน ประกอบด้วย การวางแผนงาน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การอำนวยการสั่งการ (Directing) การประสานงาน (Coordinating) การรายงาน การให้ข่าวสาร และการติดต่อ (Reporting) และการงบประมาณวางแผนและควบคุมทางการเงินการคลัง (Budgeting) ดังนี้

1. การวางแผนงาน (Planning)

หมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือ มีสำนักงานหมอลำเป็นของตนเอง ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านดงเค็ง ตำบลบ้านจั่น อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โดยมีสำนักงานในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส อีกแห่งหนึ่งที่ร่วมกับหมอลำพัชรี แก้วเสด็จซึ่งเป็นผู้รับงานแสดงให้ในสำนักงานหมอลำพัชรี แก้วเสด็จ ในการรับงานแสดงนั้นจะเริ่มจากการพิจารณาเส้นทางที่ใช้ในการเดินทางรวมทั้งค่ามัดจำที่ปรากฏในสัญญาโดยมีข้อตกลงดังนี้ คือ เงินที่เหลือเจ้าภาพต้องจ่ายให้หมอลำก่อนเวลา 03.00 น. ถ้าหมอลำไม่แสดงตามกำหนดเวลา 6 ชั่วโมงตามเวลามาตรฐานให้ทั้ง สองฝ่ายตกลงกันด้วยความพอใจ ถ้าหากหมอลำไม่ไปแสดงในงานดังกล่าวทำให้เจ้าภาพเสียหาย ทางเจ้าภาพมีสิทธิ์ปรับไหมได้ 1 เท่าของเงินมัดจำ ถ้าหมอลำมีเหตุอุปสรรคขัดข้องไม่สามารถแสดงในงานได้ทางเจ้าภาพไม่มีสิทธิ์ปรับไหม ทางผู้จัดสรรหมอลำจะจัดหมอลำคู่อื่นมาแสดงแทน โดยไม่ทำให้เจ้าภาพเสียหายเรื่องราคาว่าจ้าง ตกลงลงกันด้วยความพอใจทั้งสองฝ่าย เจ้าภาพต้องให้ความคุ้มครองคณะหมอลำ ในขณะที่หมอลำแสดงอยู่บนเวที ถ้ามีเหตุเกิดขึ้นเจ้าภาพต้องรับผิดชอบ คณะหมอลำจะหยุดการแสดงทันที เจ้าภาพต้องจ่ายเงินตามสัญญาโดยไม่มีข้อแม้ใดๆ ทั้งสิ้น และสัญญานี้มีไว้คนละฉบับ หากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดทำผิดสัญญา มีสิทธิ์ดำเนินการได้ตามกฎหมายของบ้านเมืองเมื่อทำสัญญาเรียบร้อยแล้วก่อนวันแสดง 1 สัปดาห์จะดำเนินการประสานงานเวทีและเครื่องเสียง หากสถานที่แสดงอยู่ไกลจะนำเวทีและเครื่องเสียงไปพร้อมด้วย แต่หากสถานที่แสดงอยู่ใกล้หมอลำและหมอแคนจะใช้เวทีและเครื่องเสียงของเจ้าภาพ จากนั้นจึงศึกษารูปแบบงานที่จะไปแสดงแล้วเตรียมข้อมูลและกลอนลำเพื่อให้การแสดงประทับใจผู้ว่าจ้าง โดยมีค่าจ้างประมาณ 30,000-80,000 บาท

หมอลำทองพูล หนวดเหล็ก ซึ่งตั้งสำนักงานแถวชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส บ้านเลขที่ 148/4 ถนนอุดรคูขี้ (หัวสะพานเล็กเจริญ) ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี มีการวางแผนงานโดยเริ่มจากการพิจารณาเส้นทางที่ใช้ในการเดินทาง จากนั้นจึงทำสัญญาจ้างโดยมีข้อตกลงดังนี้ คือ ถ้าหมอลำไม่ไปแสดงตามวันเวลาดังกล่าว ยินยอมให้เจ้าภาพปรับ 1 เท่าของเงินมัดจำ ถ้าหมอลำไปถึงตามเวลากำหนด เจ้าภาพไม่ให้นำแสดงด้วยเหตุผลใดก็ตามเจ้าภาพต้องจ่ายเต็มราคาว่าจ้าง และจ้างหมอลำแล้วไม่มีการถอดถอน ถ้าถอดถอนทางฝ่ายสำนักงานหมอลำยึดเงินมัดจำทันที เมื่อทำสัญญาเรียบร้อยแล้วจึงเลือกคู่ลำเพื่อประสานงานมาทำการฝึกซ้อมการแสดง ซึ่งหากคู่ลำไม่มาฝึกซ้อมก็จะพบกันในวันที่ทำการแสดง โดยนำเวทีและเครื่องเสียงไปพร้อมด้วย เมื่อทราบรูปแบบงานการแสดงจากเจ้าภาพแล้วจึงจัดเตรียมกลอนลำและนักดนตรีโดยมีภรรยา คือนางละออง สุวรรณภูมิ ซึ่งเป็นนักดนตรีตำแหน่งเบสควบคุมการฝึกซ้อมดนตรีและมีบุตรสาว ซึ่งเป็นหมอลำซอมลำกับตนที่บ้านมีค่าจ้างประมาณ 15,000-50,000 บาท

หมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ มีการวางแผนงานโดยเริ่มจากเมื่อเจ้าภาพมาติดต่อแล้วจึงทำสัญญาระหว่างหมอลำกับเจ้าภาพ จากนั้นจึงจัดหาหมอลำฝ่ายชายรวมทั้งดำเนินการจ้างเหมารถและหมอลำแคนไว้ก่อนวันงานประมาณ 1 สัปดาห์ คเตรียมกลอนลำสำหรับใช้งานนั้นๆ มีค่าจ้างประมาณ 15,000-50,000 บาท ส่วนหมอลำยูภาพร สายลมเย็น มีสำนักงานหมอลำเป็นของตนเอง คือ สำนักงานสายลมเย็นโปรมอซัน ตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ 142 ถนนอุครคุยฎี ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี มีการวางแผนงานโดยเริ่มจากเมื่อเจ้าภาพมาติดต่อแล้วตกลงทำสัญญากันโดยมีข้อตกลงดังนี้ คือ ถ้าเป็นงานสวนสนุก ผู้ว่าจ้างต้องจ่ายเงินล่วงหน้าทั้งหมดในการทำสัญญาครั้งแรกไม่ว่ากรณีใดๆ หากหมอลำไม่ไปแสดงตามวันและเวลาเจ้าภาพสามารถปรับ 1 เท่าของเงินมัดจำ²⁸ ยกเว้นเจ้าภาพยกเลิกงานเองและต้องยินยอมให้หมอลำริบเงินมัดจำและหนังสือสัญญาเป็นโมฆะทันที เมื่อเกิดการก่อวินาศกรรมหรือประทุษร้ายอันเป็นผลให้เกิดความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินของหมอลำไม่ว่ากรณีใดๆ ถือว่าเจ้าภาพไม่ปฏิบัติตามสัญญา เจ้าภาพต้องรับผิดชอบความเสียหายโดยไม่มีข้อยกเว้น เมื่อเกิดภัยธรรมชาติจนทำการแสดงไม่ได้ เจ้าภาพต้องรับผิดชอบค่าสินไหมทดแทนไม่ต่ำกว่าร้อยละ 70 ของเงินค่าจ้างเจ้าภาพไม่อำนวยความสะดวกด้านสถานที่หรือไม่มีสถานที่ให้แสดง เจ้าภาพต้องรับผิดชอบค่าเหมาทั้งหมด ถ้าหมอลำมีเหตุขัดข้องหรือเหตุสุดวิสัยเกิดขึ้นต้องแจ้งเจ้าภาพภายใน 7 วันก่อนการแสดงหรือตกลงกันเพื่อหาคณะใหม่ ถ้าหาไม่ได้หมอลำต้องคืนเงินมัดจำให้เจ้าภาพครบจำนวนตามเดิม เจ้าภาพและหมอลำมีความพึงพอใจและยินยอมรับเงื่อนไขตามหนังสือสัญญานี้ได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นหลักฐานสำคัญและสัญญานี้มีผลถูกต้องตามกฎหมายทันที เมื่อทำสัญญาเรียบร้อยแล้ว หากเจ้าภาพเตรียมเวทีและเครื่องเสียงให้ มีค่าจ้างประมาณ 20,000 บาท หากใช้เวทีและเครื่องเสียงของหมอลำมีค่าจ้างประมาณ-30,000 บาท ต่อจากนั้นจึงจัดหาหมอลำฝ่ายชายและฝึกซ้อมการแสดง หมอลำยูภาพร สายลมเย็นเป็นหมอลำหญิงที่ทำงานกับผู้ชายได้อย่างเข้มแข็งและบริหารจัดการด้วยตนเองทุกอย่าง เช่น ขับรถยนต์บรรทุกผู้ร่วมแสดงหรือตั้งเวทีช่วยลูกน้อง

²⁸ พรสวรรค์ พรคอนก้อ, “การพัฒนาการจัดการศิลปะการแสดงหมอลำกลอนในจังหวัดอุดรธานี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551), หน้า 192.

หมอลำสำรอง สาธุกการ มีสำนักงานหมอลำเป็นของตนเอง คือ สำนักงานหมอลำสำรอง สาธุกการ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 232 บ้านโคกทุ่งยั้ง หมู่ที่ 17 ตำบลโพนงาม อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี และเข้ามาสังกัดสำนักงานหมอลำคณะเสงี่ยม ลมบลที่ชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี มีการวางแผนงานโดยเริ่มจากทำสัญญาซึ่งมีข้อตกลงดังนี้ คือ เมื่อหมอลำเดินทางถึงบ้านเจ้าภาพแล้วเจ้าภาพบิดพริ้วด้วยประการใดๆ ก็ดี เจ้าภาพต้องจ่ายค่าแสดงให้แก่หมอลำครบตามสัญญาที่ทำไว้ต่อกัน หากหมอลำที่เจ้าภาพต้องการมีเหตุขัดข้องเกิดขึ้น เจ้าภาพยอมให้ผู้จัดหมอลำโทรเลข จดหมายหรือออกอากาศให้เจ้าภาพมาตกลงกันใหม่ หากเจ้าภาพไม่มา เจ้าภาพยอมให้ผู้จัดจัดหาหมอลำคณะอื่นคนอื่นไปแสดงแทนได้ โดยเจ้าภาพจะไม่ลดเงินค่าแสดงในสัญญานี้ หากหมอลำไม่ไปแสดงในวันงานของเจ้าภาพ คณะหมอลำยอมใช้ค่าเสียหายให้แก่เจ้าภาพ 1 เท่า ของเงินมัดจำที่เจ้าภาพได้วางมัดจำไว้ยกเว้นเหตุสุดวิสัยหรืออุบัติเหตุ เมื่อทำสัญญาเรียบร้อยแล้วจึงติดต่อว่าจ้างหมอลำฝ่ายหญิงและหมอแคน ส่วนเวทีและเครื่องเสียง ให้เจ้าภาพจัดเตรียมให้ ในการเดินทางไปแสดงใช้รถยนต์ส่วนตัวประกอบด้วยหมอลำ 3-4 คนและหมอแคน 1 คน หมอลำสำรอง สาธุกการบริหารจัดการแสดงด้วยตนเองทุกอย่างสรุปได้ว่า ส่วนใหญ่หมอลำกลอนจะมีสำนักงานหมอลำเป็นของตนเอง ในการรับงานแสดงนั้นจะเริ่มจากการพิจารณาเส้นทางที่ใช้ในการเดินทาง ตกลงค่าจ้างแล้วจึงทำสัญญาระหว่างหมอลำกับเจ้าภาพ จากนั้นจึงติดต่อหมอลำที่จะใช้เป็นคู่ลำและหมอแคนเพื่อฝึกซ้อมการแสดง การที่หมอลำกลอนบริหารจัดการด้วยตนเองทุกอย่างทำให้ช่วยลดค่าใช้จ่าย

2. การจัดองค์การ (Organizing)

หมอลำอุษาพร สายลมเย็น มีการจัดองค์การแบบครบวงจร โดยมีหมอลำในสังกัดห้องบันทึกเสียง ที่พักและอาหารสำหรับบริการสมาชิกภายในสำนักงาน รวมทั้งมีศูนย์ถ่ายทอดภูมิปัญญาเพื่อรับสมัครลูกศิษย์หรือผู้ที่มีความสนใจต้องการเรียนลำ ผลจากการจัดการองค์การแบบครบวงจรทำให้มีหมอลำและหมอแคนในสังกัดจำนวนมากสามารถรับงานแสดงหมอลำกลอนได้ทุกรูปแบบงานตลอดทั้งปีโดยมีอัตราค่าตัวผู้แสดงตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ดังนี้ คือ หมอลำที่มีประสบการณ์มากกว่า 5 ปี เป็นที่นิยมของผู้ชมมีค่าตัวงานละ 5,000 บาท หมอแคนที่มีประสบการณ์มากกว่า 5 ปี เป็นที่นิยมของผู้ชมมีค่าตัวงานละ 4,000 บาท คณงานแผนกอาหาร คิดตั้งเวทีและเครื่องเสียงค่าจ้างงานละ 300 บาทต่อคน คนขับรถค่าจ้างวันละ 500 บาท ส่วนหมอลำทองพูล หนองเหล็ก มีการจัดองค์การแบบครบวงจร กล่าวคือสมาชิกของครอบครัวล้วนมีส่วนเกี่ยวข้องกับหมอลำกลอนทั้งสิ้น โดยหมอลำทองพูล หนองเหล็กและบุตรสาวเป็นหมอลำ ส่วนภรรยา คือนางละออง สุวรรณภูมิ และบุตรเขยเป็นนักดนตรี พนักงานขับรถ คิดตั้งเวทีและเครื่องเสียง

ซึ่งมีอัตราค่าจ้างตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ดังนี้ คือ ครอบครัวที่รถยนต์ติดตั้งเวทีและเครื่องเสียง มีค่าจ้างงานละ 5,000 บาท ครอบครัวที่เป็นนักดนตรีและหมอลำมีค่าจ้างงานละ 3,000 บาท หมอแคนมีค่าตัวงานละ 500 บาท ส่วนเหลือจึงเป็นของตนเองและภรรยา

หมอลำสุมณา ชาติทองมีสำนักงานหมอลำเป็นของตนเองมีการจัดองค์กรที่มีธุรกิจแบบญาติพี่น้องคือหมอลำอรสา ชาติทอง หมอลำโสภภาพ ชาติทองซึ่งเป็นน้องสาวประกอบอาชีพหมอลำจึงไม่ยุ่งยากซับซ้อนและบริหารด้วยตนเองทุกอย่าง โดยมีอัตราค่าจ้างตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ดังนี้ คือ ค่าจ้างเหมางานละ 2,000-3,000 บาท หมอลำที่มีประสบการณ์และเป็นที่ยอมรับของผู้ชมค่าตัวงานละ 4,000-5,000 บาท และหมอแคนค่าตัวงานละ 1,000 บาท ส่วนเวทีและเครื่องเสียงเจ้าภาพเป็นผู้จัดเตรียมให้ หมอลำจूरิรัตน์ งามเวทีมีการจัดองค์กรแบบครบวงจรสำนักงานคณะหมอลำจूरิรัตน์ งามเวที มีหมอลำ หมอแคน ประจำสำนักงาน โดยมีอัตราค่าจ้างตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ดังนี้ คือ หมอลำชายและหมอลำหญิงค่าตัวงานละ 2,000 - 5,000 บาท ต่อคน หมอแคนค่าตัวงานละ 1,000-2,000 บาท ผู้ฟ้อนประกอบค่าตัวงานละ 300 บาทต่อคน ส่วนที่เหลือเป็นค่าน้ำมันและค่าซ่อมบำรุงรถยนต์ ค่าเวทีและเครื่องเสียงซึ่งเป็นของตนเอง และหมอลำสำรอง สาธุการ มีการจัดองค์กรด้วยตนเองทุกอย่าง โดยมีอัตราค่าจ้างตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ดังนี้ คือ หมอลำหญิง 2 คน ค่าตัวงานละ 3,000-5,000 บาทต่อคน หมอแคนค่าตัวงานละ 1,000-3,000 บาท ค่าจ้างเหมารถงานละ 2,000-5,000 บาท

สรุปได้ว่า การจัดองค์กรแบบครบวงจร โดยมีหมอลำในสังกัด ห้องบันทึกเสียงที่พักและอาหารสำหรับบริการสมาชิกภายในสำนักงานคณะหมอลำ ทำให้หมอลำกลอนสามารถรับงานแสดงได้ทุกรูปแบบงานตลอดทั้งปี ทำให้เกิดรายได้กระจายสู่หลายครอบครัวช่วยลดปัญหาการตกงานส่วนการจัดองค์กรแบบครอบครัวโดยสมาชิกของครอบครัวมีส่วนเกี่ยวข้องกับหมอลำกลอนทำให้รายได้หมุนเวียนและกระจายภายในครอบครัวเป็นการส่งเสริมสมาชิกในครอบครัวมีรายได้และผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัวได้ทำกิจกรรมร่วมกับสมาชิก รวมทั้งมีเวลาในการสอดส่องดูแลพฤติกรรมและอบรมสมาชิกของครอบครัว

3. การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing)

หมอลำบุญช่วง เด่นดวง และหมอลำทองเจริญ ดาเหลา มีการจัดคนเข้าทำงานภายในศูนย์ถ่ายทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมหมอลำภาคอีสาน ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ 110 หมู่ที่ 6 บ้านหนองแก กิโลเมตรที่ 16 ตำบลหนองนาคำ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ตามความสามารถและความถนัด โดยมีหมอลำทองเจริญ ดาเหลา เป็นผู้อำนวยการแสดงและหมอลำบุญช่วง เด่นดวง เป็นผู้กำกับการแสดง หมอแคนเมฆ ดวงตะปะ เป็นผู้ฝึกซ้อมดนตรีส่วนผู้ฝึกซ้อมการแสดง

หมอลำ ได้แก่ หมอลำยอดรัก ชาติไพบุลย์ หมอลำอุษา ลมหวน และหมอลำไมโคร คาเหลา ฝ่ายธุรการและการเงินมีหมอลำบุญช่วง เด่นดวงเป็นผู้รับผิดชอบ

สำนักงานหมอลำคณะทองพูล หนองเหล็ก มีการจัดสมาชิกภายในครอบครัวเข้าทำงานตามความสามารถและความถนัดภายในสำนักงาน คือ บ้านพักหมอลำทองพูล หนองเหล็ก บ้านเลขที่ 148/4 ถนนอุครคูขี้ (หัวสะพานเล็กเจริญ) ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โดยมีตนเองเป็นผู้จัดการและกำกับการแสดง ผู้ฝึกซ้อมดนตรี ได้แก่ นางละออง สุวรรณภูมิ ภรรยาและบุตรเขย ผู้แสดงหมอลำ ได้แก่ จุ่มทอง หมอลำเสียงสวรรค์ จิมลี หมอลำเสียงทอง และนิ่มนวล สายลมเย็น ซึ่งเป็นบุตรสาว ส่วนคนขับรถและคนก่อตั้งเวทีและเครื่องเสียงเป็นหน้าที่ของบุตรเขย

หมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ ไม่สำนักงานหมอลำเป็นของตนเองเพียงแต่เข้ามาสังกัดคณะหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานีการจัดคนเข้าทำงานจึงไม่มีความยุ่งยากและซับซ้อน เพียงจัดคนเข้าทำงานตามความสามารถและความถนัด โดยหมอลำชายที่จะกำกับต้องเป็นหมอลำที่มีประสบการณ์และเป็นที่ยอมรับของผู้ชมรวมทั้งต้องเป็นหมอแคนที่มีประสบการณ์สามารถเป่าแคนได้ทั้งวาดลำหรือทำนองลำและเพลงลูกทุ่ง เพราะหมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ เป็นหมอลำที่ผู้ชมประทับใจและมักขอให้ขับร้องเพลงประกอบการลำกลอน ส่วนเวทีและเครื่องเสียงเจ้าภาพเป็นผู้จัดเตรียมให้จึงไม่ต้องจัดคนรับผิดชอบหน้าที่ดังกล่าว

หมอลำอุษาพร สายลมเย็น มีการจัดคนเข้าทำงานภายในสำนักงานหมอลำเป็นของตนเอง คือ สำนักงานสายลมเย็นโปรโมชัน ตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ 142 ถนนอุครคูขี้ ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ตามความสามารถและความถนัดโดยมีตนเองเป็นผู้จัดการและกำกับการแสดง การฝึกซ้อมดนตรีเป็นหน้าที่ของสามี ส่วนติดตั้งเวทีและเครื่องเสียงเป็นหน้าที่ของคณงานภายใต้การควบคุมดูแลของตน ถึงแม้ว่าหมอลำสำรองราชการ จะมีสำนักงานหมอลำเป็นของตนเอง คือ สำนักงานหมอลำสำรอง ราชการ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 232 บ้านโคกทุ่งยั้ง หมู่ที่ 17 ตำบลโพนงาม อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานีแต่การจัดคนเข้าทำงานไม่มีความยุ่งยากและซับซ้อน เนื่องจากบริหารจัดการด้วยตนเองทุกอย่างการจัดคนเข้าทำงานจึงมีแค่หมอลำหญิงที่กำกับตนและหมอแคนเท่านั้น

สรุปได้ว่า หมอลำกลอนมีการจัดคนเข้าทำงานตามความสามารถและความถนัดการจัดคนเข้าทำงานจะมีความยุ่งยากและซับซ้อนขึ้นอยู่กับขนาดของสำนักงานหมอลำซึ่งสำนักงานหมอลำขนาดใหญ่และการจัดคนเข้าทำงานเป็นรูปธรรมชัดเจน คือ ศูนย์ถ่ายทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมหมอลำภาคอีสานและสำนักงานสายลมเย็นโปรโมชัน สำนักงานหมอลำขนาดกลางและการจัดคนเข้าทำงานเป็นรูปธรรมชัดเจน คือ บ้านพักหมอลำทองพูล หนองเหล็กส่วนสำนักงาน

หมอลำสำรอง สาธุการ เป็นสำนักงานหมอลำขนาดเล็กและไม่มีการจัดคนเข้าทำงาน การจัดคนเข้าทำงานจึงได้ว่าเป็นสัทธิภาพของหมอลำกลอนในการบริหารทรัพยากรบุคคล

4. การอำนวยการสั่งการ (Directing)

การอำนวยการสั่งการจะมีความยุ่งยากและซับซ้อนขึ้นอยู่กับขนาดของสำนักงานหมอลำและปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกแต่ละคน เนื่องจากศูนย์ถ่ายทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมหมอลำภาคอีสานของ หมอลำบุญช่วง เด่นดวง และหมอลำทองเจริญ ดาเหลา และสำนักงานสายลมเย็น โปรมโชนของหมอลำภูภาพร สายลมเย็น ถือสำนักงานหมอลำขนาดใหญ่ซึ่งมีการจัดคนเข้าทำงานโดยแบ่งหน้าที่รับผิดชอบชัดเจน เพื่อเป็นการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นในการรับงานแสดงและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับเจ้าภาพผู้ว่าจ้าง เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในการแสดง การอำนวยการสั่งการจึงกระทำก่อนวันแสดงประมาณ 2 สัปดาห์ ส่วนสำนักงานหมอลำบ้านพักหมอลำทองพูล หนองเหล็ก มีการจัดองค์การแบบครอบครัวโดยสมาชิกของครอบครัวมีส่วนเกี่ยวข้องกับหมอลำกลอนการอำนวยการสั่งการจึงเกิดขึ้นกับสมาชิกภายในครอบครัวซึ่งไม่มีความยุ่งยากและซับซ้อน ถึงแม้ว่าหมอลำสำรอง สาธุการ จะมีสำนักงานเป็นของตนเองแต่ไม่มีการจัดคนเข้าทำงานและหมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ ไม่มีสำนักงานเป็นของตนเองจึงไม่มีการจัดคนเข้าทำงานเนื่องจากบริหารจัดการด้วยตนเองทุกอย่างการอำนวยการสั่งการจึงเกิดกับหมอลำที่จะลำคู่กับตนและหมอแคนเท่านั้นสรุปได้ว่า การอำนวยการสั่งการจะมีความยุ่งยากและซับซ้อนขึ้นอยู่กับขนาดของสำนักงานหมอลำและปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกแต่ละคน สำนักงานหมอลำขนาดใหญ่ซึ่งมีการจัดคนเข้าทำงานโดยแบ่งหน้าที่รับผิดชอบชัดเจน เพื่อเป็นการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นในการรับงานแสดงและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับเจ้าภาพผู้ว่าจ้าง เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในการแสดงการอำนวยการสั่งการจึงกระทำก่อนวันแสดงประมาณ 2 สัปดาห์ ส่วนสำนักงานหมอลำที่มีการจัดองค์การแบบครอบครัวโดยสมาชิกของครอบครัวมีส่วนเกี่ยวข้องกับหมอลำกลอนการอำนวยการสั่งการจึงเกิดขึ้นกับสมาชิกภายในครอบครัวซึ่งไม่มีความยุ่งยากและซับซ้อนส่วนหมอลำที่ไม่มีสำนักงานเป็นของตนเอง ซึ่งไม่มีการจัดคนเข้าทำงานเนื่องจากบริหารจัดการด้วยตนเองทุกอย่าง การอำนวยการสั่งการจึงเกิดกับหมอลำที่จะลำคู่กับตนและหมอแคนเท่านั้น

5. การประสานงาน (Coordinating)

ขนาดของสำนักงานหมอลำและปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกแต่ละคนถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การประสานงานจะมีความยุ่งยากและซับซ้อน ศูนย์ถ่ายทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมหมอลำภาคอีสานซึ่งมีการจัดคนเข้าทำงาน ประกอบด้วยหมอลำทองเจริญ ดาเหลา เป็นผู้อำนวยการ

แสดงและหมอลำบุญช่วง เเด่นดวง เป็นผู้กำกับการแสดง หมอแคนเมฆดวงตะปะ เป็นผู้ฝึกซ้อมดนตรี หมอลำยอดรัก ธาตุไพบูลย์ หมอลำอุษา ลมหวน และหมอลำไมโคร คาเลลา เป็นผู้ฝึกซ้อมการแสดงหมอลำ ฝ่ายธุรการและการเงินมีหมอลำบุญช่วง เเด่นดวงเป็นผู้รับผิดชอบ ส่วนบ้านพักหมอลำทองพูล หนองเหล็ก ซึ่งมีการจัดคนเข้าทำงาน โดยมีหมอลำทองพูล หนองเหล็ก เป็นผู้จัดการและกำกับการแสดง นางละออง สุวรรณภูมิ ภรรยาและบุตรเขยเป็นผู้ฝึกซ้อมดนตรี ส่วนผู้แสดงหมอลำ ได้แก่ จุ่มทอง หมอลำเสียงสวรรค์ จิมลี หมอลำเสียงทอง และนัมนวล หมอลำสายสมเย็นซึ่งเป็นบุตรสาว บุตรเขยอีกคนทำหน้าที่ขับรถ ดัดตั้งเวทีและเครื่องเสียง สำนักงานสายลมเย็น โปรโมชั่นซึ่งมีหมอลำอุษาพร สายลมเย็น เป็นผู้จัดการและกำกับการแสดง สามีเป็นผู้ฝึกซ้อมดนตรีและมีคนงานดัดตั้งเวทีและเครื่องเสียง นอกจากนี้จะมีการประสานงานกัน ภายในสำนักงานแล้ว ยังมีการประสานงานภายนอกสำนักงานกับทางเจ้าภาพและผู้แสดงประกอบ รวมทั้งมีการประสานงานกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองเมื่อต้องเดินทางไปแสดงต่างถิ่น เพื่อให้การเดินทางไปแสดงเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เช่น การติดต่อทำบัตรประจำตัวประชาชนหรือใบอนุญาต ขับขี่รถยนต์ ซึ่งในการรับงานแสดงแต่ละครั้งจะมีการประชุมและแจ้งกำหนดการให้สมาชิกทุกคน ทราบทุกครั้ง เพื่อให้สมาชิกได้เตรียมตัวและดำเนินการจัดเตรียมรวมทั้งดำเนินการฝึกซ้อมตามที่ตนเองได้รับมอบหมาย ส่วนหมอลำทองหล้าทองพระจันทร์ และหมอลำสำรอง สาธุการ จะมีการประสานงานกับเจ้าภาพ หมอลำที่จะลำคู่กับตนและหมอแคนเท่านั้น ปัจจุบันการสื่อสารและคมนาคมเป็นไปอย่างสะดวก หมอลำกลอนจึงได้นำเอาเทคโนโลยีการสื่อสาร เช่น โทรศัพท์ ประจำบ้าน โทรศัพท์มือถือและวิทยุกระจายเสียงมาเป็นสื่อในการประสานงานกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งสื่อดังกล่าวนี้ถือว่าอำนวยความสะดวกและเกิดประโยชน์ต่อหมอลำกลอนมาก ดังนั้น เพื่อให้ก้าวทันกับโลกยุคไร้พรมแดนหมอลำกลอนจึงจำเป็นต้องเรียนรู้ในการเทคโนโลยีการสื่อสารรูป ได้ว่า ขนาดของสำนักงานหมอลำและปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกแต่ละคนถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ การประสานงานจะมีความยุ่งยากและซับซ้อน ซึ่งนอกจากหมอลำกลอนจะมีการประสานงานกัน ภายในสำนักงานแล้ว ยังมีการประสานงานภายนอกสำนักงานกับทางเจ้าภาพและผู้แสดงประกอบ รวมทั้งมีการประสานงานกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองเมื่อต้องเดินทางไปแสดงต่างถิ่น เพื่อให้การเดินทางไปแสดงเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ปัจจุบันการสื่อสารและคมนาคมเป็นไปอย่างสะดวก หมอลำกลอนจึงได้นำเอาเทคโนโลยีการสื่อสารมาเป็นสื่อในการประสานงานกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งสื่อดังกล่าวนี้ถือว่าอำนวยความสะดวกและเกิดประโยชน์ต่อหมอลำกลอนมาก ดังนั้น เพื่อให้ก้าวทันกับโลกยุคไร้พรมแดนหมอลำกลอนจึงจำเป็นต้องเรียนรู้ในการเทคโนโลยีการสื่อสาร

6. การรายงาน การให้ข่าวสาร และการติดต่อ (Reporting)

เมื่อเสร็จสิ้นการแสดงแล้วหมอลำบุญช่วง เด่นดวง หมอลำทองเจริญ คาเหลา หมอลำทองพูล หนองเหล็ก และหมอลำภูภาพร สายลมเย็น จะมีการชี้แจงให้สมาชิกได้ทราบว่า มีรายรับ-รายจ่าย ข้อที่ควรแก้ไขปรับปรุงหรือได้รับการยกย่องชมเชยจากเจ้าภาพหรือผู้ชมอย่างไรบ้าง ซึ่งรายรับ-รายจ่ายทั้งหมดนี้เป็นเอกสารที่ปรากฏอยู่ที่หน้าหนังสือสัญญาจ้างโดยศูนย์ถ่ายทอดภูมิปัญญา และวัฒนธรรมหมอลำภาคอีสานของหมอลำบุญช่วง เด่นดวง และหมอลำทองเจริญ คาเหลา มีรายรับซึ่งเป็นค่าเหมางาน จำนวน 10,000 บาท ส่วนรายจ่ายประกอบด้วยเปอร์เซ็นต์เหมางาน ร้อยละ 10 ต่อราคาเหมางาน 1 งาน จำนวน 1,000 บาท ค่าตัวหมอแคน 2 คน ๆ ละ 800 บาท ค่าตัวหมอลำฝ่ายชาย 1 คน จำนวน 3,700 บาท และค่าตัวหมอลำฝ่ายหญิง 1 คน จำนวน 3,700 บาท บ้านพักหมอลำทองพูล หนองเหล็กซึ่งหมอลำทองพูล หนองเหล็กเป็นผู้จัดการและ กำกับการแสดง มีรายรับซึ่งเป็นค่าเหมางานจำนวน 18,000 บาท ส่วนรายจ่ายประกอบด้วย เปอร์เซ็นต์เหมางานร้อยละ 10 ต่อราคาเหมางาน 1 งาน จำนวน 1,800 บาท ค่าตัวหมอแคน 2 คน ๆ ละ 1,000 บาท ค่าเวทีและเครื่องเสียงจำนวน 3,500 บาท ค่าตัวหมอลำฝ่ายชาย 1 คน จำนวน 4,850 บาท ค่าตัวหมอลำฝ่ายหญิง 1 คน จำนวน 4,850 บาท ค่าจ้างเหมารถตาม ระยะทาง จำนวน 1,000 บาท สำนักงานสายลมเย็นโปรมอชั้นของหมอลำภูภาพร สายลมเย็น มีรายรับซึ่งเป็นค่าเหมางาน จำนวน 14,000 บาท ส่วนรายจ่ายประกอบด้วยเปอร์เซ็นต์เหมางาน ร้อยละ 10 ต่อราคาเหมางาน 1 งาน จำนวน 1,400 บาท ค่าตัวนักดนตรีรวมจ่าย จำนวน 2,300 บาท ค่าตัวหมอแคน 1 คน จำนวน 800 บาท ค่าตัวแคนเซอร์ 4 คน ๆ ละ 300 บาท ค่าตัวหมอลำชาย 1 คน จำนวน 1,000 บาท ค่าตัวหมอลำหญิง 1 คน จำนวน 1,000 บาท ค่าเวทีและเครื่องเสียง 1 ชุด จำนวน 4,500 บาท และค่าเหมารถยนต์ตามระยะทาง 1 คัน 1,200 บาท ส่วนหมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ และหมอลำสำรอง สาธุการมีรายรับซึ่งเป็น ค่าเหมางาน จำนวน 10,000 บาท ส่วนรายจ่ายประกอบด้วยเปอร์เซ็นต์เหมางานร้อยละ 10 ต่อราคาเหมางาน 1 งาน จำนวน 1,000 บาท ส่วนรายจ่ายค่าตัวหมอแคน 2 คน ๆ ละ 800 บาท ค่าตัวหมอลำฝ่ายชาย 1 คน จำนวน 3,700 บาท และค่าตัวหมอลำฝ่ายหญิง 1 คน จำนวน 3,700 บาท สรุปได้ว่า เมื่อเสร็จสิ้นการแสดงแล้วหมอลำกลอนจะมีการชี้แจงให้สมาชิกได้ทราบว่า มีรายรับ-รายจ่าย ข้อที่ควรแก้ไขปรับปรุงหรือได้รับการยกย่องชมเชยจากเจ้าภาพหรือผู้ชมอย่างไรบ้าง ซึ่งรายรับ-รายจ่ายทั้งหมดนี้เป็นเอกสารที่ปรากฏอยู่ที่หน้าหนังสือสัญญาจ้างและมีรายรับ-รายจ่าย ในการรับงานแต่ละครั้งจำนวนไม่เท่ากันซึ่งขึ้นอยู่กับความใกล้เคียงของสถานที่ที่ไปแสดง

7. การงบประมาณวางแผนและควบคุมทางการคลัง (Budgeting)

ในการงบประมาณวางแผนและควบคุมทางการคลังของหอการค้าในช่วง เดือนวง หอมล้าทองเจริญ คาเหลาและหอมล้าทองพล หนวดเหล็ก จะมีบัญชีควบคุมรายรับ-รายจ่ายในการรับงานแสดงแต่ละครั้ง สภาพสังคมและเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อการงบประมาณวางแผนและควบคุมทางการคลังของหอการค้ากลอน หากเป็นการรับงานในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำ ค่าตัวหอมล้าและหอมแคนจะลดลงตามสัดส่วน²⁹ หอมล้าทองหล้า ทองพระจันทร์จะมีการงบประมาณวางแผนและควบคุมทางการคลังซึ่งกำหนดไว้แน่นอนไม่สามารถปรับหรือลดลงได้ เนื่องจากต้องว่าจ้างหอมล้าฝ่ายชายที่จะมาล้าคู่กับตนและไม่มีหอมแคนประจำตัวจึงต้องจ้างทุกครั้ง ส่วนหอมล้าอุภาพร สายลมเย็นและหอมล้าสำรอง สาธุการ การงบประมาณวางแผนและควบคุมทางการคลังขึ้นอยู่กับระยะทางไกลใกล้ไกลที่ไปแสดงและจำนวนงานที่รับแสดงสรุปได้ว่า สภาพสังคมและเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อการงบประมาณวางแผนและควบคุมทางการคลังของหอการค้ากลอน หากเป็นการรับงานในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำค่าตัวหอมล้าและหอมแคนจะลดลงตามสัดส่วนหอมล้ากลอนส่วนใหญ่จะมีสำนักงานหอมล้าเป็นของตนเอง ในการรับงานแสดงนั้นจะเริ่มจากการพิจารณาเส้นทางที่ใช้ในการเดินทาง ตกลงค่าจ้างแล้วจึงทำสัญญา ระหว่างหอมล้ากับเจ้าภาพ จากนั้นจึงติดต่อหอมล้าที่จะใช้เป็นคู่ล้าและหอมแคนเพื่อฝึกซ้อมการแสดงการที่หอมล้ากลอนบริหารจัดการด้วยตนเองทุกอย่างทำให้ช่วยลดค่าใช้จ่าย การจัดการแบบครบวงจรโดยมีหอมล้าในสังกัด ห้องบันทึกเสียง ที่พักและอาหารสำหรับบริการสมาชิกภายในสำนักงาน ทำให้หอมล้ากลอนสามารถรับงานแสดงได้ทุกรูปแบบงานตลอดทั้งปี ทำให้เกิดรายได้กระจายสู่หลายครอบครัวช่วยลดปัญหาการตกงาน ส่วนการจัดการแบบครอบครัวโดยสมาชิกของครอบครัวมีส่วนเกี่ยวข้องกับหอมล้ากลอน ทำให้รายได้หมุนเวียนและกระจายภายในครอบครัวเป็นการส่งเสริมสมาชิกในครอบครัวมีรายได้และผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัวได้ทำกิจกรรมร่วมกับสมาชิก รวมทั้งมีเวลาในการสอดส่องดูแลพฤติกรรมและอบรมสมาชิกของครอบครัว หอมล้ากลอนมีการจัดคนเข้าทำงานตามความสามารถและความถนัด การจัดคนเข้าทำงานจะมีความยุ่งยากและซับซ้อนขึ้นอยู่กับขนาดของสำนักงานหอมล้า ซึ่งสำนักงานหอมล้าขนาดใหญ่และการจัดคนเข้าทำงานเป็นรูปธรรมชัดเจน คือ ศูนย์ถ่ายทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมหอมล้าภาคอีสานและ

---

²⁹ พรสวรรค์ พรดอนก่อ, “การพัฒนาการจัดการศิลปะการแสดงหอมล้ากลอนในจังหวัดอุดรธานี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551), หน้า 199.

สำนักงานสายลมเย็น โปรโมชัน สำนักงานหมอลำขนาดกลางและการจัดคนเข้าทำงานเป็นรูปธรรมชัดเจน คือ บ้านพักหมอลำทองพูล หนองเหล็ก ส่วนสำนักงานหมอลำสำรอง สาธุกการ เป็นสำนักงานหมอลำขนาดเล็กและไม่มีการจัดคนเข้าทำงาน การจัดคนเข้าทำงานจึงได้ว่าเป็นศักยภาพของหมอลำกลอนในการบริหารทรัพยากรบุคคล การอำนวยความสะดวกจะมีความยุ่งยากและซับซ้อนขึ้นอยู่กับขนาดของสำนักงานหมอลำและปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกแต่ละคน สำนักงานหมอลำขนาดใหญ่ซึ่งมีการจัดคนเข้าทำงานโดยแบ่งหน้าที่รับผิดชอบชัดเจน เพื่อเป็นการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นในการรับงานแสดงและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับเจ้าภาพผู้ว่าจ้าง เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในการแสดงการอำนวยความสะดวกจึงกระทำก่อนวันแสดงประมาณ 2 สัปดาห์ ส่วนสำนักงานหมอลำที่มีการจัดองค์การแบบครอบครัวโดยสมาชิกของครอบครัวมีส่วนเกี่ยวข้องกับหมอลำกลอนการอำนวยความสะดวกจึงเกิดขึ้นกับสมาชิกภายในครอบครัวซึ่งไม่มีความยุ่งยากและซับซ้อนส่วนหมอลำที่ไม่มีสำนักงานเป็นของตนเองซึ่งไม่มีการจัดคนเข้าทำงานเนื่องจากบริหารจัดการด้วยตนเองทุกอย่างการอำนวยความสะดวกจึงเกิดกับหมอลำที่จะลำคู่กับตนและหมอแคนเท่านั้นขนาดของสำนักงานหมอลำและปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกแต่ละคนถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การประสานงานจะมีความยุ่งยากและซับซ้อนซึ่งนอกจากหมอลำกลอนจะมีการประสานงานกันภายในสำนักงานแล้ว ยังมีการประสานงานภายนอกสำนักงานกับทางเจ้าภาพและผู้แสดงประกอบ รวมทั้งมีการประสานงานกับเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเมื่อต้องเดินทางไปแสดงต่างถิ่นเพื่อให้การเดินทางไปแสดงเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมายปัจจุบันการสื่อสารและคมนาคมเป็นไปอย่างสะดวก หมอลำกลอนจึงได้นำเอาเทคโนโลยีการสื่อสารมาเป็นสื่อในการประสานงานกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องซึ่งสื่อดังกล่าวนี้ถือว่าอำนวยความสะดวกและเกิดประโยชน์ต่อหมอลำกลอนมาก ดังนั้น เพื่อให้ก้าวทันกับโลกยุคไร้พรมแดนหมอลำกลอนจึงจำเป็นต้องเรียนรู้ในการเทคโนโลยีการสื่อสาร เมื่อเสร็จสิ้นการแสดงแล้วหมอลำกลอนจะมีการชี้แจงให้สมาชิกได้ทราบว่า มีรายรับ-รายจ่าย ข้อที่ควรแก้ไขปรับปรุงหรือได้รับการยกย่องชมเชยจากเจ้าภาพหรือผู้ชมอย่างไรบ้างซึ่งรายรับ-รายจ่ายทั้งหมดนี้เป็นเอกสารที่ปรากฏอยู่ที่ทำหนังสือสัญญาจ้างและมีรายรับ-รายจ่ายในการรับงานแต่ละครั้งจำนวนไม่เท่ากันซึ่งขึ้นอยู่กับความใกล้เคียงของสถานที่ที่ไปแสดง สภาพสังคมและเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อการงบประมาณวางแผนและควบคุมทางด้านคลั่งของหมอลำกลอน หากเป็นการรับงานในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำค่าตัวหมอลำและหมอแคนจะลดลงตามสัดส่วน

4.13 แนวทางการพัฒนาศิลปะการแสดงหมอลำกลอนในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

แนวทางการพัฒนาศิลปะการแสดงหมอลำกลอนภายใต้ภาวะกระแสโลกาภิวัตน์ปัจจุบันที่มีการแข่งขันอันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของโลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ผู้สร้างงานศิลปะแขนงต่างๆ ประสบปัญหาในการสร้างสรรค์และนำเสนอผลงานของตนเองต่อสาธารณชนหมอลำกลอนจึงต้องปรับตัวและแสวงหาวิธีการต่างๆ เพื่อความอยู่รอด การวิจัยแนวทางการพัฒนาศิลปะการแสดงหมอลำกลอนครั้งนี้ ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วยกลอนลำ ลีลาวาดฟ้อน ลายแคน การฝึกซ้อม การแต่งกาย ขั้นตอนการแสดง การเจรจาโต้ตอบเวที เครื่องเสียง บุคลิกภาพ และภาษา ดังนี้

1. กลอนลำ

ปัจจุบันหมอลำบุญช่วง เค่นดวง และหมอลำทองเจริญ ดาเหลา ได้มีการแต่งกลอนลำเพิ่มเติมเพื่อให้เข้ากับสถานการณ์บ้านเมือง โดยมุ่งเน้นให้คนรุ่นใหม่ฟังแล้วเข้าใจง่ายแต่ยังคงอนุรักษ์ระเบียบของหมอลำกลอนเอาไว้เช่น ศาสนา สังคมและวิถีชีวิตของคนในปัจจุบัน ซึ่งการอนุรักษ์ระเบียบของการลำทางสั้นหรือหมอลำกลอนเอาไว้ ถือเป็นการป้องกันไม่ให้หมอลำกลอนออกนอกกรอบแล้วปรับเปลี่ยนเป็นหมอลำซึ่ง ส่วนหมอลำทองพูล หนวดเหล็ก ซึ่งหมอลำกลอนแนวตลกปัจจุบันได้มีการถ่ายทอดกลอนลำใหม่ๆ เพิ่มขึ้น แต่ยังคงยึดขนบการลำทางสั้นเอาไว้ โดยเฉพาะได้เพิ่มการลำนิทานที่แต่งเองเข้ามาเรียกว่า “นิทานสามะปี” หรือนิทานสารพัด และนำเอาเครื่องดนตรีสากลเข้ามาประยุกต์ใช้กับหมอลำกลอน หมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ หมอลำอุษาพร สายลมเย็นและหมอลำสำรอง สาธุการ ได้มีการปรับปรุงกลอนลำให้มีทำนองและจังหวะให้เข้าใจ ใช้คำง่ายๆ กระชับรัดได้ใจความและเป็นคำที่ใช้ตามสมัยนิยมสรุปได้ว่า การดำรงอยู่เพื่อความอยู่รอดถือเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้หมอลำกลอนต้องปรับปรุงกลอนลำของตนเอง โดยให้เข้ากับยุคสมัยตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจและสังคม การสอดแทรกเนื้อหากลอนใหม่และดนตรีสมัยใหม่เข้าไปผสมผสานต้องทำด้วยความระมัดระวัง ซึ่งอาจจะทำลายขนบของหมอลำกลอนที่มีแต่เดิมไป

2. ลีลาวาดฟ้อน

นอกเหนือจากลีลาวาดฟ้อนเกี่ยวหรือทำฟ้อนแม่บทซึ่งถือเป็นแบบมาตรฐานของหมอลำกลอนและลีลาวาดฟ้อนอิสระหรือทำฟ้อนอิสระแล้วปัจจุบัน หมอลำบุญช่วง เค้นดวง และหมอลำทองเจริญ คาเหลา ได้มีการเพิ่มจำนวนผู้แสดงขึ้นเพื่อฟ้อนประกอบขณะแสดงหมอลำกลอนและเกิดความหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมอลำทองพูล หนวดเหล็กได้คิดประดิษฐ์ทำฟ้อนใหม่ๆ เพื่อใช้ร่วมกับดนตรีสากลที่นำเข้ามาบรรเลงในการแสดงหมอลำกลอน ส่วนหมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ ได้มีการปรับทำฟ้อนเกี่ยวหรือทำฟ้อนแม่บทซึ่งถือเป็นแบบมาตรฐานของหมอลำกลอนและลีลาวาดฟ้อนอิสระหรือทำฟ้อนอิสระส่วนหนึ่งมาเป็นทำเต้นตามจังหวะเพลงสมัยนิยม ปัจจุบันหมอลำอุภาพร สายลมเย็น ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงของตนออกเป็น 2 แบบ โดยรูปแบบแรกเป็นการแสดงหมอลำกลอนล้วนๆ ซึ่งใช้ลีลาวาดฟ้อนเกี่ยวหรือทำฟ้อนแม่บทซึ่งถือเป็นแบบมาตรฐานของหมอลำกลอนและลีลาวาดฟ้อนอิสระหรือทำฟ้อนอิสระ รูปแบบที่สองเป็นการแสดงหมอลำซิ่ง โดยมีนักเต้นประกอบและปรับปรุงทำเต้นให้มีความสวยงามและไม่ยุ่งเหยิงให้เกิดความเดือดร้อนในสังคม³⁰ ส่วนหมอลำสำรองสาธการ ได้มีการนำเอาทำฟ้อนหรือซึ้งของวงโปงลางและวิทยาลัยนาฏศิลป์เข้ามาประกอบการแสดงหมอลำกลอนสรุปได้ว่า ปัจจุบันหมอลำกลอนได้มีการเพิ่มจำนวนผู้แสดงขึ้นเพื่อฟ้อนประกอบขณะแสดงหมอลำกลอนและเกิดความหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคิดประดิษฐ์ทำฟ้อนใหม่ๆ และใช้ร่วมกับดนตรีสากลที่นำเข้ามาบรรเลงในการแสดง ได้มีการปรับทำฟ้อนเกี่ยวหรือทำฟ้อนแม่บทซึ่งถือเป็นแบบมาตรฐานของหมอลำกลอนและลีลาวาดฟ้อนอิสระหรือทำฟ้อนอิสระส่วนหนึ่งมาเป็นทำเต้นตามจังหวะเพลงสมัยนิยม ลีลาวาดฟ้อนอิสระหรือทำฟ้อนอิสระหมอลำกลอนยังคงสาธิตให้ลูกศิษย์ดูเพียงแต่เป็นตัวอย่างเท่านั้น เนื่องจากเป็นเอกลักษณ์และเทคนิคเฉพาะจึงให้ลูกศิษย์ฝึกฝนเพื่อค้นหาลีลาวาดฟ้อนด้วยตนเอง ซึ่งผู้ที่คิดประดิษฐ์ทำฟ้อนได้เร็วหรือช้านั้นขึ้นอยู่กับความอดทนและความขยัน หมั่นเพียรในการฝึกฝน

3. ลายแคน

ปัจจุบันหมอลำบุญช่วง เค้นดวงและหมอลำทองเจริญ คาเหลายังคงใช้ลายแคนที่หมอแคนเป่าเป็นทำนองหลักประกอบการลำ คือ ลายทางสั้น ลายทางยาว และลายทางเตี้ยซึ่งถือ

³⁰ พรสวรรค์ พรคอนก้อ, “การพัฒนาการจัดการศิลปะการแสดงหมอลำกลอนในจังหวัดอุดรธานี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551), หน้า 202.

เป็นทำนองมาตรฐานของหมอลำกลอน โดยไม่มีการปรับเปลี่ยนประยุกต์เป็นลายเพลงร่วมสมัย ส่วนหมอลำทองพูล หนองเหล็ก หมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ หมอลำอุภาพรสายลมเย็น และหมอลำสำรอง สาธุการ ได้มีการนำเอาลายเพลงร่วมสมัยเข้ามาผสมผสานในการแสดงหมอลำกลอน ทำให้คาดการณ์ได้ว่าการคงอยู่หรือสูญสลายของลายแคนทั้ง 3 ทำนองนี้ขึ้นอยู่กับการดำรงอยู่ของหมอลำกลอนสรุปได้ว่า การคงอยู่หรือสูญสลายของทำนองแคนลายทางสั้น ลายทางยาว และลายทางเตี้ยซึ่งถือเป็นทำนองมาตรฐานของหมอลำกลอน ขึ้นอยู่กับการดำรงอยู่ของหมอลำกลอน การพัฒนาลายแคนให้เป็นทำนองเพลงสมัยนิยม โดยให้เข้ากับยุคสมัยตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจและสังคมจึงควรทำในสัดส่วนที่พอเหมาะเพื่อไม่ให้สูญเสียเอกลักษณ์และคุณค่าของหมอลำกลอน

4. การฝึกซ้อม

หมอลำบุญช่วง เต๋นดวง ยังคงฝึกซ้อมโดยให้หมอแคนเป่าตามทำนองลำของตน ซึ่งหมอแคนต้องใช้ความสามารถเป็นอย่างยิ่งในการเปลี่ยนทำนองหรือลายแคนให้ทันกับการเปลี่ยนทำนองลำหรือวาดลำของหมอลำกลอน ส่วนการฝึกซ้อมของหมอลำทองเจริญ ดาเหลายังใช้ลายสุดสะแนน ลายติดสูตร ลายโป้ซ่าย ลายทางยาว ส่วนลายเตี้ยมักใช้เตี้ยพม่าเหมือนเดิมเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้นหมอลำทองพูล หนองเหล็ก ยังคงใช้ลายสุดสะแนน ลายโป้ซ่ายและเพิ่มลายเพลงอินเดีย เพลงสมัยนิยมเข้ามาประกอบในการลำช่วงดึก ซึ่งผู้ชมจะไม่งงโดยใช้ดนตรีสากลเป็นดนตรีประกอบ หมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์และหมอลำอุภาพร สายลมเย็นฝึกซ้อมโดยให้หมอแคนเป่าลายสุดสะแนนและลายเดินดงหรือ “ลายหย่าว” ลายล่องต่อด้วยลายเตี้ย ส่วนหมอลำสำรอง สาธุการ ใช้ลายสุดสะแนน ลายโป้ซ่าย ลายเดินดงหรือ “ลายหย่าว” ลายล่องและลายเตี้ยพม่า สรุปได้ว่า ปัจจุบันหมอลำกลอนยังคงมีการฝึกซ้อมโดยให้หมอแคนเป่าตามทำนองลำของตน ซึ่งหมอแคนต้องใช้ความสามารถเป็นอย่างยิ่งในการเปลี่ยนทำนองหรือลายแคนให้ทันกับการเปลี่ยนทำนองลำหรือวาดลำของหมอลำกลอน

5. การแต่งกาย

ปัจจุบันหมอลำบุญช่วง เต๋นดวง อายุมากขึ้นจึงแต่งกายด้วยการนุ่งผ้าชิ้นใหม่มัดหมี่ สวมเสื้อทรงแขนกระบอก ส่วน หมอลำทองเจริญ ดาเหลา แต่งกายด้วยชุดเสื้อผ้าไหม ทรงพระราชทานมีผ้าผูกเอวและชุดพื้นบ้านตามสถานการณ์ของงานที่ไปแสดง หมอลำทองพูล หนองเหล็ก เป็นหมอลำที่มีเอกลักษณ์ในการแต่งกายเป็นของตนเอง นิยมสวมเสื้อและกางเกงยีนส์

ทับด้วยเสื้อกั๊ก ตลอดจนสวมใส่เครื่องประดับแบบไทย เช่น ต่างหู เข็มขัด สร้อยคอ เป็นต้น ซึ่งเป็นภาพลักษณ์ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันทางการแต่งกาย ซึ่งเรียกเสียงหัวเราะได้จากผู้ชมเป็นอย่างดี รวมทั้งแต่งกายตามท้องเรื่องที่จะนำมาเล่าเสนอซึ่งในแต่ละครั้งจะไม่ซ้ำกันเพื่อให้เข้ากับเรื่องราวที่เล่า ไม่นิยมเครื่องแต่งกายที่ตัดด้วยผ้าไหมเพราะทำให้ร้อนและดูแลรักษายาก หมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์และหมอลำอุษาพร สายลมเย็น ปัจจุบันแต่งกายด้วยชุดตามสมัยนิยมและชุดผ้าไหมในบางโอกาส ส่วนหมอลำสำรอง สาธุการ แต่งกายแบบอนุรักษ์วัฒนธรรม เสื้อเป็นทรงพระราชทานตัดเย็บจากผ้าฝ้ายหรือผ้าไหมซึ่งมีทั้งแขนสั้นและแขนยาว ปัจจุบันนิยมเสื้อทรงพระราชทานสีเหลืองแขนยาวคาดเอวด้วยผ้าไหมแพรวาสรูปได้ว่า การแต่งกายของหมอลำกลอนเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้ชมเกิดความประทับใจ หมอลำกลอนแต่ละคนจะมีเอกลักษณ์ในการแต่งกายเป็นของตนเองโดยยึดเอาความเหมาะสมกับโอกาสของงานที่ไปแสดงเป็นเกณฑ์

6. ขั้นตอนการแสดง

ขั้นตอนการแสดงของหมอลำบุญช่วง เด่นดวง ปัจจุบันยังดำเนินตามขนบการแสดงเดิม ได้แก่ การยกกายอ้อหรือการยกครูซึ่งประกอบด้วยดอกไม้ขาว 5 คู่ กายอ้อ 1 กาย มีชวยหรือกรวยดอกไม้ 1 ชวย ผ้าซิ่น 1 ผืน แพรวา 1 ผืน ไข่ไก่ 1 ฟอง เหล้า 1 ขวด เทียนเล่มบาท 1 ห่อ เทียนน้อย 1 ห่อ เงิน 12 บาท บวก 12 บาท และค่าไถ่ถอนผ้าซิ่น ในการขึ้นเวทีลำหมอลำบุญช่วง เด่นดวง ยังคงขึ้นเวทีหลังจากที่หมอแคนได้เป่าแคนสายสุดสะแนนจบท่อนแล้ว การนำเสนอกลอนลำตามลำดับของหมอลำบุญช่วงเด่นดวง ประกอบด้วยกลอนไหว้ครู กลอนประกาศศรัทธา กลอนถามข่าว กลอนโจทก์ กลอนนิทาน กลอนเกี่ยว และกลอนลำลา ส่วนหมอลำทองเจริญ คาเหล่า ได้กำหนดขั้นตอนการแสดงลักษณะเดียวกันกับหมอลำบุญช่วง เด่นดวง เพราะเป็นคู่วิวัดและลำคู่กันมาโดยตลอด รวมทั้งได้เพิ่มผู้พ่อนหญิงและชายเข้ามาประกอบอย่างละ 2 คน เพื่อให้เกิดความสวยงามและให้มีจำนวนผู้แสดงมากขึ้น

หมอลำทองพูล หนองเหล็ก เป็นหมอลำที่ได้รับการครอบครูจากหมอลำทองแพง เสียงทองปัจจุบันการยกกายอ้อหรือการยกครูยังคงเป็นไปตามข้อกำหนดของหมอลำทองแพง เสียงทองผู้เป็นครู ซึ่งขั้นตอนการแสดง ได้แก่ การยกกายอ้อหรือการยกครู โดยกายอ้อประกอบด้วยขันห้า 1 ขัน เหล้าขาว 1 ขวด ไข่ไก่ 1 ฟอง เทียนเล่มละบาท 1 คู่ ผ้าขาว 1 วา หวี 1 อัน กระจกเงา 1 บาน น้ำมันทาผม 1 กระปุก แป้ง 1 กระปุก และเงิน 13 บาท หลังจากนั้นจึงเริ่มด้วยกลอนไหว้ครู กลอนประกาศศรัทธา กลอนถามข่าว กลอนโจทก์กลอนนิทานสำมะปิหรือ นิทานสารพัด กลอนเกี่ยวและกลอนลำลา ได้นำเอาดนตรีสากลเข้าใช้ในทำนองเดินดงหรือ “ลาย

หย่าว”รวมทั้งเพลงตามคำขอของผู้ชม³¹

หมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ เป็นหมอลำที่ได้รับการครอบครูจากหมอลำวังสถาน สิงคารม การรยคาย้อหรือการยครฐจึงเป็นไปตามข้อกำหนดของหมอลำวังสถานสิงคารม ผู้เป็นครูซึ่งประกอบด้วยดอกไม้ รูป เทียนอย่างละ 5 คู่ หรือ 8 คู่ ซึ่งเรียกว่า “ชั้น 5 หรือ ชั้น 8” บายศรีหรือที่เรียกว่า “หมากเบ็ง” 1 คู่ เทียนเล่ม 1 บาท 1 คู่ เหล้าขาว 1 ขวด ไข่ไก่สด 1 ฟอง ผ้าซิ่น 1 ผืน ผ้าขาว 1 วา แป้ง 1 กระจบอง หวี 1 อัน กระจกเงา 1 บาน น้ำมันทาผม 1 กระจบูก และเงิน 6 สลึง เมื่อการรยคาย้อเสร็จแล้วหมอแคนจะเป่าแคนลายสุด สะแนนต่อจนกระทั่งจบท่อน หลังจากนั้นจึงเป็นการนำเสนอกลอนลำตามลำดับประกอบด้วย กลอนไหว้ครู กลอนประกาศศรัทธา กลอนถามข่าว กลอนโจทย์ กลอนนิทานกลอนเกี่ยว และ กลอนลำลา

หมอลำอุภาพร สายลมเย็น เป็นหมอลำที่ได้รับการครอบครูจากหมอลำสุนทรนกเขา หลิว การรยคาย้อหรือการยครฐจึงเป็นไปตามข้อกำหนดของ หมอลำสุนทร นกเขาหลิว ผู้เป็นครู ซึ่งคาย้อชุดใหญ่ประกอบด้วยขันห้าหรือขันแปด 1 ขัน ผ้าซิ่น 1 ผืน แพรขาว 1 ผืน เหล้า 1 ขวด ไข่ไก่ 1 ฟอง แป้ง 1 กระจบอง หวี 1 อัน กระจกเงา 1 บาน น้ำมันทาผม 1 กระจบูก เทียน 1 คู่ ข้าวสาร 1 ตวง และเงิน 24 บาท ส่วนคาย้อชุดเล็กประกอบด้วยขันห้า 1 ขัน เหล้า 1 ขวด รูปเทียน 1 ชุด เงิน 100 บาท เมื่อการรยคาย้อเสร็จแล้วหมอแคนจะเป่าแคนลายสุด สะแนนต่อจนกระทั่งจบท่อน หลังจากนั้นจึงเป็นการนำเสนอกลอนลำตามลำดับประกอบด้วยกลอนไหว้ครู กลอนประกาศศรัทธา กลอนถามข่าว กลอนโจทย์ กลอนนิทาน กลอนเกี่ยวและกลอนลำลาหมอลำสำรอง สาธุการ เป็นหมอลำที่ได้รับการครอบครูจากหมอลำสายฝนสังฆมณี การรยคาย้อหรือการยครฐจึงเป็นไปตามข้อกำหนดของหมอลำสายฝน สังฆมณีผู้เป็นครูซึ่งประกอบด้วยดอกไม้ รูป เทียนอย่างละ 5 คู่ หรือ 8 คู่ หรือ “ชั้น 5 หรือ ชั้น 8” บายศรีหรือ “หมากเบ็ง” 1 คู่ เทียนเล่ม 1 บาท 2 คู่ เหล้าขาว 1 ขวด ไข่ไก่สด 1 ฟองผ้าขาว 1 วา และเงิน 12 บาท หลังจากนั้นจึงเป็นการนำเสนอกลอนลำตามลำดับประกอบด้วยกลอนไหว้ครู กลอนประกาศศรัทธา กลอนถามข่าว กลอนโจทย์ กลอนนิทาน กลอนเกี่ยว และกลอนลำลาสรุปได้ว่า ปัจจุบันหมอลำกลอนยังมีขั้นตอนการแสดงที่ถูกระบุขึ้นโดยหมอลำผู้เป็นครูเหมือนดังเดิม คายอคาย

³¹ พรสวรรค์ พรดอนก่อ, “การพัฒนาการจัดการศิลปะการแสดงหมอลำกลอนในจังหวัดอุดรธานี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551), หน้า 204.

ผู้ออกศิษย์จะได้รับการถ่ายทอดจากผู้เป็นครูเท่านั้น ลูกศิษย์ที่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนล้าอย่างจริงจังเพื่อประกอบเป็นอาชีพและผ่านการครอบครูเป็นลูกศิษย์หมอลำเท่านั้นจึงจะสืบทอดคาถายกกายอ้อได้

7. การเจรจาโต้ตอบ

ปัจจุบันการเจรจาโต้ตอบของ หมอลำบุญบุญช่วง เค้นดวง มีการใช้ภาษาถิ่นอีสานและการใช้ภาษากลาง ซึ่งการใช้ภาษาถิ่นมากกว่าภาษาไทยกลางทำให้ฟังได้ง่ายและผู้ฟังไม่เกิดความสับสน ใช้คำคมในการตบตบหมอลำฝ่ายชาย ส่วนหมอลำทองเจริญ คาเหล่า นอกจากจะมีการใช้ภาษาถิ่นอีสานและการใช้ภาษากลางแล้ว ในการเจรจาโต้ตอบยังมีการใช้ถ้อยคำอ่อนหวาน โน้มน้าวจิตใจคู่ลำ ผู้ชมฟังแล้วมักมีอารมณ์คล้อยตามและหัวเราะไห้ การเจรจาโต้ตอบของหมอลำทองพูล หนองเหล็ก นอกจากจะมีการใช้ภาษาถิ่นอีสานและการใช้ภาษากลางแล้ว บางครั้งการเจรจาโต้ตอบยังมีการใช้ภาษาต่างประเทศในลักษณะการออกภาษา เพื่อให้ผู้ชมสนุกสนานรวมทั้งเป็นการล้อเลียนภาษา มุขตลกที่เลือกมาใช้สามารถโน้มน้าวผู้ชมเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงได้เป็นอย่างดี โดยมักเอ่ยนามเจ้าภาพหรือผู้ชมมากล่าวถึงคุณงามความดีหรือเหตุการณ์ที่ประทับใจของเจ้าภาพ มีการศึกษาข้อมูลของเจ้าภาพมาก่อนล่วงหน้าอย่างดี ส่วน หมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ ยังคงมีการใช้ภาษาถิ่นอีสานและการใช้ภาษากลาง รวมทั้งมีสำเนียงหวานเอาอกเอาใจคู่ลำและผู้ชมสามารถลำสวดต่างๆ หรือลำทำนองต่าง ๆ และขับร้องเพลงให้ผู้ชมตามที่ขอ หมอลำอุภาพร สายลมเย็น เป็นหมอลำที่มีการเจรจาโต้ตอบด้วยคำสุภาพและมีปฏิภาณไหวพริบในการเจรจาโต้ตอบอย่างรวดเร็ว รวมทั้งควบคุมอารมณ์และแก้สถานการณ์ได้ดี มีสติเยือกเย็น ส่วนหมอลำสำรอง สาธุการ นอกจากจะมีการใช้ภาษาถิ่นอีสานและการใช้ภาษากลางแล้ว บางครั้งการเจรจาโต้ตอบยังได้นำเอาคำอุปมา อุปมัย ะหยามาใช้ในการเจรจาโต้ตอบ รวมทั้งมีการใช้ภาษาของประเทศเพื่อนบ้านในลักษณะออกภาษา เช่น ภาษาเวียดนาม เขมร เป็นต้น สรุปได้ว่า ปัจจุบันการเจรจาโต้ตอบของหมอลำมีทั้งการใช้ภาษาถิ่นอีสานและการใช้ภาษากลาง บางครั้งการเจรจาโต้ตอบมีการใช้ภาษาต่างประเทศลักษณะออกภาษา เพื่อให้ผู้ชมสนุกสนานรวมทั้งเป็นการล้อเลียนภาษา รวมทั้งนำเอาคำอุปมา อุปมัย ะหยามาใช้ในการเจรจาโต้ตอบ

8. เวที

ปัจจุบันเวทีหมอลำประกอบขึ้นด้วยโครงเหล็กมีขนาดกว้างขึ้นและมีพื้นเวทีที่มั่นคง ตกแต่งฉากหลังอย่างสวยงามด้วยผ้าสีสดต่างๆ อย่างสวยงามและมีป้ายโฆษณาสินค้าหรือรูปบุคคล ซึ่งให้การสนับสนุนติดประกอบ หมอลำที่มีเวทีเป็นของตนเอง ได้แก่ หมอลำบุญช่วง เค้นดวง หมอลำทองเจริญ คาเหล่า หมอลำทองพูล หนองเหล็ก และหมอลำอุภาพร สายลมเย็นเวทีที่มี

ขนาดใหญ่และกว้างมีส่วนส่งเสริมให้การแสดงหมอลำกลอนมีความอลังการ ซึ่งบางครั้งได้มีการใช้เวทีหมอลำหมู่ในการแสดงหมอลำกลอนโดยมีขนาดกว้างและยาวด้านละ 7 เมตรมีความสูงจากพื้นแสดงประมาณ 3.50 เมตร และเสาเวทีสูงจากพื้นดินประมาณ 1 เมตร สรุปได้ว่า ปัจจุบันเวทีหมอลำมีขนาดกว้างขึ้นและมีพื้นที่ที่มั่นคงประดับประดาด้วยผ้าสีสดต่างๆ อย่างสวยงาม เวทีที่มีขนาดใหญ่และกว้างมีส่วนส่งเสริมให้การแสดงหมอลำกลอนมีความอลังการ

9. เครื่องเสียง

ปัจจุบันมีระบบแสงเสียงเหมือนกับวงดนตรีสากลทั่วไป มีไฟกระพริบระยิบระยับไฟสปอร์ตไลท์ ลำโพงหลายขนาดปรับเสียงได้ตามต้องการ ซึ่งในการแสดงแต่ละครั้งต้องใช้รถบรรทุกเครื่องดนตรีและระบบแสงเสียงโดยใช้แรงงานติดตั้งจำนวนมากสรุปได้ว่า เครื่องเสียงที่ใช้ในการแสดงหมอลำมีการพัฒนาไปตามยุคสมัย การใช้ระบบเสียงที่เร้าใจถือเป็นเทคนิคทางการตลาดที่สำคัญที่ทำให้ผู้ชมเกิดความประทับใจและตัดสินใจจ้างไปแสดงในงาน การใช้แรงงานติดตั้งจำนวนมากที่เปลี่ยนเปลืองค่าใช้จ่าย

10. บุคลิกภาพ

หมอลำบุญช่วง เค่นดวง ถือเป็นหมอลำที่มีบุคลิกดี มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง ลักษณะการเดินการก้าวเท้ามีความมั่นคงและมั่นใจ การพูดเจรจาโต้ตอบมีความเด็ดขาดและรวดเร็ว ส่วนหมอลำทองเจริญ ดาเหล่า เป็นหมอลำที่มีบุคลิกอ่อนน้อมถ่อมตน สุภาพ ท่วงท่าการเดินการพูดเจรจาโต้ตอบสุภาพน่าชม น่ามอง หมอลำทองพูล หนวดเหล็ก เป็นหมอลำกลอนที่อนุรักษ์กลอนลำและสังวาลลำหรือทำนองลำของตนได้เป็นอย่างดี ซึ่งถือเป็นบุคลิกภาพที่ทำให้ผู้ชมเกิดความประทับใจในถ้อยคำตลกขบขัน รวมทั้งมีเอกลักษณ์ในการแต่งกายผู้ชมเห็นแล้วรู้สึกขำและสนุกสนาน บางครั้งผู้ชมอาจมองว่าเป็นบุคลิกที่ขัดแย้งกันกับอาชีพหมอลำเนื่องจากไว้ผมและหนวดยาว ส่วนหมอลำทองหล่อ ทองพระจันทร์ เป็นหมอลำที่บุคลิกภาพดี น่ารักและน่าสงสาร แต่งกายสุภาพเรียบร้อยพูดจาอ่อนโยน ปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้ง่าย มีกิริยาสุภาพ อ่อนน้อมถ่อมตน หมอลำอุภาพร สายลมเย็น เป็นหมอลำที่มีความเป็นครูสูง พูดเจรจาโต้ตอบมีเหตุมีผลและมั่นใจในตนเองสูง พูดจาไพเราะอ่อนหวานเข้ากับผู้อื่นได้ง่าย ทำงานได้ทุกอย่างเหมือนผู้ชายแต่หวานได้เหมือนผู้หญิง ส่วนหมอลำสำรอง สาธุการ เป็นหมอลำที่แต่งกายดี พูดจาสุภาพเรียบร้อย มีน้ำใจ มีความเป็นครู สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยยอมรับฟังเหตุผลผู้อื่นก่อนเสมอสรุปได้ว่า บุคลิกภาพเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ส่งเสริมทำให้หมอลำกลอนประสบความสำเร็จเป็นที่ประทับใจ

ผู้ชม บุคลิกภาพที่มีความมั่นใจ อ่อนน้อมถ่อมตนและมีเหตุผลเข้ากับผู้อื่นได้ง่ายถือเป็นบุคลิกภาพต้นแบบที่ดีของหมอลำกลอน

11. ภาษา

ปัจจุบันหมอลำกลอนในจังหวัดอุตรธานีทั้ง 6 คน คือ หมอลำบุญช่วง เด่นดวง หมอลำทองเจริญ คาเหลา หมอลำทองพูล หนวดเหล็ก หมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ หมอลำภูภาพร สายลมเย็น และหมอลำสำรอง สาธุการ ยังคงใช้ภาษาอีสานเป็นหลักในการลำ

สรุปได้ว่า การดำรงอยู่เพื่อความอยู่รอดถือเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้หมอลำกลอนต้องปรับปรุงกลอนลำของตนเอง โดยให้เข้ากับยุคสมัยตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจและสังคม การสอดแทรกเนื้อหากลอนใหม่และดนตรีสมัยใหม่เข้าไปผสมผสานต้องทำด้วยความระมัดระวัง ซึ่งอาจจะทำลายขนบของหมอลำกลอนที่มีแต่เดิมไป ปัจจุบันหมอลำกลอนได้มีการเพิ่มจำนวนผู้แสดงขึ้นเพื่อพื่อประกอบขณะแสดงหมอลำกลอนและเกิดความหลากหลายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การคิดประดิษฐ์ทำพ็อนใหม่ๆ และใช้ร่วมกับดนตรีสากลที่นำเข้ามาบรรเลงในการแสดง ได้มีการปรับทำพ็อนเกี่ยวหรือทำพ็อนแม่บทซึ่งถือเป็นแบบมาตรฐานของหมอลำกลอนและลีลาวาดพ็อนอิสระหรือทำพ็อนอิสระส่วนหนึ่งมาเป็นทำเต้นตามจังหวะเพลงสมัยนิยม ลีลาวาดพ็อนอิสระหรือทำพ็อนอิสระหมอลำกลอนยังคงสาธิตให้ลูกศิษย์ดูเพียงแค่ว่าเป็นตัวอย่างเท่านั้น เนื่องจากเป็นเอกลักษณ์และเทคนิคเฉพาะจึงให้ลูกศิษย์ฝึกฝนเพื่อค้นหาลีลาวาดพ็อนด้วยตนเอง ซึ่งผู้ที่จะคิดประดิษฐ์ทำพ็อนได้เร็วหรือช้านั้นขึ้นอยู่กับความอดทนและความขยันหมั่นเพียรในการฝึกฝนการคงอยู่หรือสูญสลายของทำนองแคนลายทางสั้น ลายทางยาว และลายทางเตี้ยซึ่งถือเป็นทำนองมาตรฐานของหมอลำกลอน ขึ้นอยู่กับการดำรงอยู่ของหมอลำกลอน การพัฒนาลายแคนให้เป็นการทำนองเพลงสมัยนิยม โดยให้เข้ากับยุคสมัยตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจและสังคมจึงควรทำในสัดส่วนที่พอเหมาะเพื่อไม่ให้สูญเสียเอกลักษณ์และคุณค่าของหมอลำกลอน³² ปัจจุบันหมอลำกลอนยังคงมีการฝึกซ้อมโดยให้หมอแคนเป่าตามทำนองลำของตน ซึ่งหมอแคนต้องใช้ความสามารถเป็นอย่างยิ่งในการเปลี่ยนทำนองหรือลายแคนให้ทันกับการเปลี่ยนทำนองลำหรือวาดลำของหมอลำกลอน หมอลำกลอนยังมีขั้นตอนการแสดงที่ถูกกำหนดขึ้นโดยหมอลำผู้เป็นครูเหมือนดั้งเดิม คาถายกกายอ้อลูกศิษย์จะได้รับการถ่ายทอดจากผู้เป็นครูเท่านั้น ลูกศิษย์ที่ตั้งใจศึกษา

³² พรสวรรค์ พรคอนก้อ, “การพัฒนาการจัดการศิลปะการแสดงหมอลำกลอนในจังหวัดอุตรธานี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551), หน้า 208.

เล่าเรียนเล่าอย่างจริงจังเพื่อประกอบเป็นอาชีพและผ่านการครอบครัเป็นลูกศิษย์หมอลำเท่านั้นจึงจะ สืบทอดคาถายกกายอ้อได้ ปัจจุบันการเจรจาโต้ตอบของหมอลำมีทั้งการใช้ภาษาถิ่นอีสานและ การใช้ภาษากลาง บางครั้งการเจรจาโต้ตอบมีการใช้ภาษาต่างประเทศลักษณะออกภาษา เพื่อให้ ผู้ชมสนุกสนานรวมทั้งเป็นการล้อเลียนภาษารวมทั้งนำเอาคำอุปมา อุปมัย ะหยามาใช้ในการเจรจา โต้ตอบปัจจุบันเวทีหมอลำมีขนาดกว้างขึ้นและมีพื้นที่ที่มั่นคงประดับประดาด้วยผ้าสีสดต่างๆ อย่างสวยงาม เวทีที่มีขนาดใหญ่และกว้างมีส่วนส่งเสริมให้การแสดงหมอลำกลอนมีความอลังการ เครื่องเสียงที่ใช้ในการแสดงหมอลำมีการพัฒนาไปตามยุคสมัย การใช้ระบบเสียงที่เร้าใจถือเป็น เทคนิคทางการตลาดที่สำคัญที่ทำให้ผู้ชมเกิดความประทับใจและตัดสินใจจ้างไปแสดงในงาน การใช้แรงงานติดตั้งจำนวนมากทำให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย บุคลิกภาพเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ส่งเสริม ทำให้หมอลำกลอนประสบความสำเร็จเป็นที่ประทับใจผู้ชม บุคลิกภาพที่มีความมั่นใจ อ่อนนุ่ม ถ่อมตนและมีเหตุผลเข้ากับผู้อื่นได้ง่ายถือเป็นบุคลิกภาพต้นแบบที่ดีของหมอลำกลอน ซึ่งปัจจุบัน นี้หมอลำกลอนในจังหวัดอุดรธานีทั้ง 6 คน คือ หมอลำบุญช่วงเด่นดวง หมอลำทองเจริญ คาเหลา หมอลำทองพูล หนองเหล็ก หมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์หมอลำภูภาพร สายลมเย็น และ หมอลำสำรอง สาธุการ ยังคงใช้ภาษาอีสานเป็นหลักในการลำ

บทที่ 5

ทำพ็อนหมอลำกลอนทำนอง ขอนแก่น

ในการศึกษาทำพ็อนหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. การพ็อนของหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส
2. ทำพ็อนหมอลำกลอนฝ่ายชาย
3. ทำพ็อนหมอลำกลอนฝ่ายหญิง
4. กระบวนทำพ็อนเกี่ยวของหมอลำกลอนทำนองขอนแก่น
5. การวิเคราะห์ทำพ็อนและกระบวนทำพ็อนเกี่ยวของหมอลำกลอนทำนองขอนแก่น

ในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นที่จะทำการวิเคราะห์ดังนี้

- 5.1 การใช้ศีรษะ
- 5.2 การใช้ลำตัว
- 5.3 การใช้แขนและมือ
- 5.4 การใช้ขาและเท้า
- 5.5 การเคลื่อนที่
- 5.6 ทิศทาง
- 5.7 การใช้สายตา
- 5.8 การใช้อารมณ์

1. การพ็อนของหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

ทำพ็อนลีลาวาดพ็อนเกี่ยวหรือทำพ็อนแม่บทลีลาวาดพ็อนเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่ง ที่ส่งผลให้ผู้ชมชื่นชอบผลงานด้านศิลปะการแสดงหมอลำกลอน ซึ่งหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสแต่ละคนจะมีลีลาวาดพ็อนแตกต่างกันไป ลีลาวาดพ็อนจะมีทั้งแบบมาตรฐานและคิดประดิษฐ์ขึ้นให้เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ลีลาวาดพ็อนที่เรียกว่า “ทำพ็อนแม่บท” นั้นเป็น

ทำพ็อนที่หมอลำกลอนทุกคนถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันโดยหมอลำกลอนจะยึดหลักการพ็อนเป็นแนวเดียวกันแต่จะแตกต่างกันที่ลีลา ทำทางการพ็อนเทคนิคการพ็อน ลีลาวาดพ็อนเกี่ยวนอกจากมุ่งการระวาระครูบาอาจารย์เพื่อความเป็นศิริมงคลเพื่อให้เกิดความมั่นใจในการแสดง ยังแสดงออกถึงการเล่นหัวหยอกล้อ เกี่ยวพาราสิ ชิงดีชิงเด่นเพื่อชัยชนะซึ่งกันและกันแล้ว รวมทั้งเป็นศิลปะการพ็อนที่มีความสวยงามดั้งเดิมเก่าแก่ของชาวอีสานลีลาวาดพ็อนเกี่ยวหรือทำพ็อนแม่บทซึ่งเป็นแบบมาตรฐานของหมอลำกลอนในชุมชนหมอลำช้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษากระบวนการทำพ็อนของหมอลำในชุมชนหมอลำช้างวัดมัชฌิมาวาส จำนวน 6 ท่าน คือ หมอลำสังวาลน้อย ดาวเหนือ หมอลำเทวี ฟ้าฮ่วนหมอลำทองพูล หนองเหล็ก หมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ หมอลำอุภาพร สายลมเย็น และหมอลำสำรอง สาธุการ ได้แก่ ทำพ็อนเกี่ยวนาคเกี่ยวเกล้า ทำพ็อนเกี่ยวธรรมดา ทำพ็อนสาละวันเตี้ยลง ทำพ็อนเกี่ยวจก (สำหรับชาย) ทำพ็อนเกี่ยวปัดป้าง (สำหรับหญิง) ทำพ็อนเกี่ยวไล่ครูป (สำหรับชาย) ทำพ็อนเกี่ยวม้วนมือ และทำพ็อนเกี่ยวกำมือ ซึ่งเป็นทำพ็อนเกี่ยวของหมอลำกลอนทำสุดท้าย เป็นการบอกให้คู่ลำกลอนทราบว่าจบขบวนการพ็อนเกี่ยวแล้ว

ลีลาวาดพ็อนอิสระหรือทำพ็อนอิสระ

ลีลาวาดพ็อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของหมอลำซึ่งศิลปินหมอลำในชุมชนหมอลำช้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี คิดทำพ็อนขึ้นมาเอง

หมอลำเทวี ฟ้าฮ่วน มีลีลาวาดพ็อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะคือการใช้ขาเคลื่อนที่ไปด้านซ้ายและขวา นอกจากนั้นแล้วยังมีลีลาวาดพ็อนใช้มือเขกหัวหมอลำฝ่ายชายเมื่อแสดงทำพ็อนเกี่ยวจกไม่สุภาพ และลีลาวาดพ็อนที่ทำให้ผู้ชมประทับใจ คือทำพ็อนเตี้ย

หมอลำสังวาลน้อย ดาวเหนือ มีลีลาวาดพ็อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือทำหนุ่มางยงธนู ทำจก ทำจับ ทำขุนแผนจูโจม ลักษณะการ เดินหมุนเป็นวงกลมรอบเวทีแล้วหันหน้าเข้าหาคู่ลำ จากนั้นจึงยกขาก้าว 3 จังหวะแล้วโอบด้านหลังของคู่ลำเดินหน้าและถอยหลัง 3 รอบ แล้วจึงหยุดยืนลำกลางเวที

หมอลำทองพูล หนองเหล็ก มีลีลาวาดพ็อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือพ็อนไปตามใจชอบและจังหวะดนตรี เช่น พ็อนเลียนแบบต้นไม้ ใบไม้ เลียนแบบสัตว์ตามที่คิดได้ หากเป็นการลำประกอบแคนเป่าทำนองดนตรีอินเดีย ลีลาวาดพ็อนจะเป็นแบบอินเดียรวมทั้งเวลาเข้าคู่ลำจะพ็อนอ้อมด้านหลังเอาคู่ลำหรือเกี่ยวและหักข้อมือให้เข้ากับจังหวะเสียงแคน ลีลาวาดพ็อนที่ไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์หรือเคร่งครัดในกฎระเบียบถือเป็นเอกลักษณ์ที่ทำให้ผู้ชมประทับใจ

หมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ มีลีลาวาดฟ้อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือ ฟ้อนท่าไหว้ครู ฟ้อนท่าม้วนมืออยู่ข้างหน้าแล้ววาดม้วนมือออกตั้งวง ยุบขาหลงให้เข้าจังหวะ เดินรอบคู่ลำพร้อมทั้งสายสะโพกอย่างแรงซึ่งเรียกว่า “ฟ้อนแก่งคาก” หรือ “ฟ้อนแก่งกั้น” หรือ “ฟ้อนแก่งสะโพก” เพื่อให้เกิดความสวยงาม หมอลำทองหล้าเป็นหมอลำที่มีข้อมือและนิ้วแข็ง ดังนั้น ลีลาวาดฟ้อนจึงม้วนมือและนิ้วอย่างรวดเร็วเพื่อให้ผู้ชมเห็นว่าฟ้อนอ่อนช้อย จากนั้นจึงวาดแขน ออกด้านข้างเดินวนไปด้านซ้ายขวาของเวทีหรือเดินหมุนตัวซ้ายขวาระหว่างไม้ค้ำ เพื่อให้ดูเหมือน มีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาและคนดูไม่เบื่อ

หมอลำอุษาพร สายลมเย็น มีลีลาวาดฟ้อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของ คือ ท่าฟ้อนเก็บดอกไม้ โดยจับมือออกด้านนอกแล้วม้วนมือกลับเข้าหาลำตัวพร้อมกับหงายมือออก ในการแสดงแต่ละครั้งจะคิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนใหม่ อยู่ตลอด เช่น ท่าฟ้อนเลียนแบบสัตว์ ท่าทาแป้ง ท่าดีดฝ้าย ท่าบิน ท่าสายสะโพก โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่าฟ้อนเอนตัวลงข้างหลังหรือเรียกว่า “ท่าเนิ้ง” แล้วจับมืออยู่ข้างหน้า จากนั้นจึงเปลี่ยนข้างเอนตัว 3 ครั้งกางแขนออกเฉียงตัวซ้าย-ขวา เท้าไขว้ ย่อสไลด์ไปด้านข้าง ถือเป็นท่าฟ้อนที่ผู้ชมประทับใจ

หมอลำสำรอง สาธุการ มีลีลาวาดฟ้อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือท่าเข็น ท่าม้วนมือขึ้นลง ท่าซ้อนมือขึ้นแล้วจับ ส่วนเท้าขยับตาจังหวะ ตั้งวงกางแขนออกแล้วโอบเอาคู่ลำ ใช้อารมณ์ที่สุภาพอ่อนโยนมองหน้าคู่ลำให้มีความรู้สึกคล้อยตาม ท่าฟ้อนม้วนมือเดินหน้าหรือที่เรียกว่า “ท่าฟ้อนม้วนมือเข็นหน้า” ถือเป็นท่าฟ้อนที่ผู้ชมประทับใจลีลาวาดฟ้อนเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งที่ส่งผลให้ผู้ชมชื่นชอบผลงานด้านศิลปะการแสดงหมอลำกลอน ซึ่งหมอลำแต่ละคนจะมีลีลาวาดฟ้อนแตกต่างกันไปลีลาวาดฟ้อนจะมีทั้งแบบมาตรฐานและคิดประดิษฐ์ขึ้นให้เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ลีลาวาดฟ้อนที่เรียกว่า “ท่าฟ้อนแม่บท” นั้นเป็นท่าฟ้อนที่หมอลำกลอนทุกคนถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยหมอลำกลอนจะยึดหลักการฟ้อนเป็นแนวเดียวกันแต่จะแตกต่างกันที่ลีลา ท่าทางการฟ้อน เทคนิคการฟ้อน ส่วนลีลาวาดฟ้อนอิสระหมอลำกลอนจะเป็นผู้คิดประดิษฐ์ทำร้ายเองโดยตลอดเพื่อให้ผู้ชมเกิดความประทับใจในการแสดง

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมและศึกษากระบวนการทำฟ้อนของหมอลำกลอนทำนองขอนแก่น ในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี จากตัวอย่างของหมอลำทั้ง 6 ท่าน ทั้งนี้ผู้วิจัยเลือกที่จะทำการรวบรวมและศึกษานั้นที่การทำฟ้อนของหมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือ หมอลำเทวี ฟ้าส่วน จากการสัมภาษณ์หมอลำทั้งสองท่านทำให้ทราบว่าท่าฟ้อนหมอลำกลอนถูกถ่ายทอดมาพร้อมกับการขับลำและเมื่อมีประสบการณ์จะคิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนขึ้นมาเอง ในกรณีของหมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือได้รับการถ่ายทอดกระบวนการทำฟ้อนมาจากหมอลำหนู วิเศษศรี ซึ่งเป็นบิดาประกอบอาชีพหมอลำกลอนในอดีต ส่วนหมอลำเทวี ฟ้าส่วน

ได้รับการถ่ายทอดกระบวนการทำฟ้อนมาจาก หมอลำบุญเพ็ง ปัทมาลี หมอลำอ่อนสี เหล่าผา และ หมอลำสุบิน รอด่วน เพื่อให้เกิดความชำนาญจึงได้ติดตามครูหมอลำไปแสดงในสถานที่ต่างๆ เพื่อ ศึกษาวิธีการแสดงหมอลำและการฟ้อนบนเวทีแบบ “ครูพักลักจำ”

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมและศึกษาจากหมอลำในชุมชนหมอลำ ช่างวัดมัจฉิมาวาส จังหวัดอุตรธานีไว้ 6 ท่านทั้งนี้ผู้วิจัยได้บันทึกทำฟ้อนและจำแนกทำฟ้อนของ หมอลำสังวาลน้อย คามเหนือ หมอลำเทวี ฟ้าส่วนดังนี้

2. ทำฟ้อนหมอลำกลอนฝ่ายชายทำนอง ขอนแก่น
 ทำที่ 1 ทำเตรียมตัว

ภาพที่ 112 ทำเตรียมตัว
 ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

- คีรีชะ : ไบหน้าตั้งตรง คีรีชะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : โน้มไปข้างหน้าประมาณ 10-20 องศา
- แขน : กางแขนด้านขวาไปข้างลำตัวพรมนิ้วบ้างแต่ไม่ตลอดเวลา ลำแขนด้านซ้าย
 หักข้อศอกยื่นไปข้างหน้าเล็กน้อย ระดับไหล่ถึงคีรีชะ
- เท้า : ขาข้างขวาก้าวไขว้วางกับพื้นข้อนมาทางด้านซ้าย ส่วนขาข้างซ้ายทอดไป
 ด้านหลัง เปิดส้นเท้า ย่อเข้าทั้งสองข้างลงเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
- สื่อความหมาย : เป็นทำฟ้อนเตรียมเข้าคู่ในการฟ้อนเกี่ยวของหมอลำกลอน

ท่าที่ 2 ท่าฟ้อนอิสระ

ภาพที่ 113 ท่าเตรียมตัว
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระยะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระยะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : โน้มลำตัวไปข้างหลังประมาณ 10-20 องศา
- แขน : กางแขนด้านซ้ายไปข้างลำตัวพรมนิ้วบ้างแต่ไม่ตลอดเวลา ถ้าแขนด้านขวาหักข้อศอกยื่นไปข้างหน้าเล็กน้อย ระดับไหล่ถึงศิระยะ
- เท้า : ขาข้างขวาก้าวไปข้างหน้าวางกับพื้น ส่วนขาข้างซ้ายอยู่ข้างหลังย่อเข้าทั้งสองข้างลงเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมหรือเดินวนรอบเวที
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่หมอลำแต่ละท่านใช้ฟ้อนในขณะที่จับลำหรือท่าฟ้อนที่หมอลำใช้ฟ้อนเพื่ออวดความสามารถด้านการฟ้อน

ท่าที่ 3 ท่าฟ้อนอิสระ

ภาพที่ 114 ท่าฟ้อนอิสระ

ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระยะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระยะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : โน้มลำตัวไปข้างหลังเล็กน้อย
- แขน : กางแขนออกข้างลำตัวพรมนิ้วบ้างแต่ไม่ตลอดเวลา ลำแขนด้านขวาหักข้อศอก ยื่นไปข้างหน้าเล็กน้อย ระดับไหล่ถึงศิระยะ
- เท้า : ขาข้างขวาก้าวไขว้วางกับพื้นก่อนมาทางซ้ายเปิดส้นเท้า ขาข้างซ้ายทอดยาว ตั้งไว้ข้างหน้า หน้าเท้าวางกับพื้น
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมหรือเดินวนรอบเวที
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่หมอลำแต่ละท่านใช้ฟ้อนในขณะที่ขับลำหรือท่าฟ้อนที่หมอลำใช้ฟ้อนเพื่ออวดความสามารถด้านการฟ้อน

ท่าที่ 4 ท่าบัวพันชั้น ชั้นตอนที่ 1

ภาพที่ 115 ท่าบัวพันชั้น ชั้นตอนที่ 1

ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตรง
- แขน : ยื่นแขนซ้ายมาข้างหน้าข้อศอกหงายฝ่ามือ แขนด้านขวาหักขึ้นเหนือไหล่
งอข้อศอกหงายฝ่ามือนิ้วมือเหยียดตรง
- เท้า : ขาข้างขวาก้าวไขว้วางกับพื้นก่อนมาทางซ้ายเปิดส้นเท้า ขาข้างซ้ายตั้งไว้
ข้างหน้า งอเข่าเล็กน้อยเท้าวางกับพื้น
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมหรือเดินวนรอบเวที
- สื่อความหมาย : เป็นท่าที่เลียนแบบธรรมชาติคือ ดอกบัว

ท่าที่ 5 บัวพันชั้น ชั้นตอนที่ 2

ภาพที่ 116 ท่าบัวพันชั้น ชั้นตอนที่ 2
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตรง
- แขน : มือทั้งสองข้างประสานไขว้อกยกขึ้นมาข้างหน้า
- เท้า : ขาข้างขวาและข้างซ้ายก้าวไขว้วางกับพื้นงอเข่าเล็กน้อยเท้าวางกับพื้นเปิด
ส้นเท้าหลัง
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมหรือเดินวนรอบเวที
- สื่อความหมาย : เป็นท่าที่เลียนแบบธรรมชาติคือ ดอกบัว

ท่าที่ 6 ท่าพม่ารำชวาน

ภาพที่ 117 ท่าพม่ารำชวาน

ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

- ศิริษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิริษะเอียงด้านขวา
- ลำตัว : ลำตัวเอียงทางด้านขวา
- แขน : ลำแขนซ้ายงอศอกยกสูงเหนือศิริษะแบบฝ่ามือตั้งวงส่วนแขนขวางอข้อศอก
เข้าหาลำตัว คว่ำฝ่ามือทิ้งปลายนิ้วมือลงล่าง
- เท้า : ขาข้างขวาและข้างซ้ายก้าวไขว้วางกับพื้นงอเข่าเล็กน้อยเท้าวางกับพื้นเปิด
ส้นเท้าหลัง
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมหรือเดินวนรอบเวที
- สื่อความหมาย : เป็นทำจินตนาการจากการแสดงการรำชวานของชาวพม่า

ท่าที่ 7 ท่าขุนแผนจูโจม ขั้นตอนที่ 1

ภาพที่ 118 ท่าขุนแผนจูโจม ขั้นตอนที่ 1
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระยะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระยะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวโน้มไปข้างหน้าประมาณ 10- 20 องศา
- แขน : กางแขนออกข้างลำตัวพรมนิ้วข้างแต่ไม่ตลอดเวลา ลำแขนด้านขวาหักข้อศอก ยื่นไปข้างหน้าเล็กน้อย ระดับไหล่ถึงศิระยะ
- เท้า : ขาข้างขวาและข้างซ้ายก้าวไขว้วางกับพื้นงอเข่าเล็กน้อยเท้าวางกับพื้นเปิด ส้นเท้าหลัง
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมหรือเดินวนรอบเวที
- สื่อความหมาย : เป็นท่าที่แสดงจินตนาการจากตัวละครในวรรณกรรม เรื่อง ขุนช้างขุนแผน

ท่าที่ 8 ท่าขุนแผนจูโจม ขั้นตอนที่ 2

ภาพที่ 119 ท่าขุนแผนจูโจม ขั้นตอนที่ 2
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระษะ : ไบหน้าตั้งตรง ก้มศิระษะลงเล็กน้อย
- ลำตัว : ลำตัวเอียงมาทางขวาเล็กน้อยประมาณ 10-20 องศา
- แขน : ลำแขนซ้ายยกสูงข้างลำตัวตั้งวง ลำแขนด้านขวายื่นไปข้างหน้าตั้งฝ่ามือ
- เท้า : ขาข้างขวาและข้างซ้ายก้าวไขว้วางกับพื้นงอเข้าเล็กน้อยเท้าวางกับพื้นเปิด
สันเท้าหลัง
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมหรือเดินวนรอบเวที
- สื่อความหมาย : เป็นท่าที่แสดงจินตนาการจากตัวละครในวรรณกรรม เรื่อง ขุนช้างขุนแผน

ท่าที่ 9 ท่าขุนแผนจูโจม ขั้นตอนที่ 3

ภาพที่ 120 ท่าขุนแผนจูโจม ขั้นตอนที่ 3
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระษะ : ไบหน้าตั้งตรง ก้มศิระษะลงเล็กน้อย
- ลำตัว : ลำตัวเอียงมาทางขวาเล็กน้อยประมาณ 10-20 องศา
- แขน : ลำแขนซ้ายยกสูงข้างลำตัวตั้งวง ลำแขนด้านขวายื่นไปข้างหน้าตั้งฝ่ามือ
- เท้า : ขาข้างขวาและข้างซ้ายก้าวไขว้วางกับพื้นงอเข่าเล็กน้อยเท้าวางกับพื้นเปิด
สันเท้าหลัง
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมหรือเดินวนรอบเวที
- สื่อความหมาย : เป็นท่าที่แสดงจินตนาการจากตัวละครในวรรณกรรม เรื่อง ขุนช้างขุนแผน

ทำที่ 10 ทำพรหมสี่หน้า

ภาพที่ 121 ทำพรหมสี่หน้า

ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศีรณะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรณะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตั้งตรง
- แขน : ชูลำแขนซ้ายและขวาเหยียดขึ้นประมาณ 45 องศา แบบฝ่ามือตั้งวง
- เท้า : ขาช้างขวาและข้างซ้ายก้าวไขว้วางกับพื้นงอเข่าเล็กน้อยเท้าวางกับพื้นเปิด
สันเท้าหลัง
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมหรือเดินวนรอบเวที
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบแม่ท่าภาคกลาง

ท่าที่ 11 ท่าพรหมสี่หน้า

ภาพที่ 122 ท่าพรหมสี่หน้า
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตั้งตรง
- แขน : แขนด้านซ้ายและด้านขวาอ้อมศอกยื่นมาข้างหน้าแบฝ่าทั้งสองข้างชิดติดกัน
- เท้า : ขาข้างขวาก้าวไปข้างหน้าวางกับพื้น ส่วนขาข้างซ้ายอยู่ข้างหลังย่อเข้าทั้งสองข้างลงเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมหรือเดินวนรอบเวที
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบแม่ท่าภาคกลาง

ท่าที่ 12 ท่าปลาลงหรี

ภาพที่ 123 ท่าปลาลงหรี
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

- ศีรษะ : ไบหน้า ก้มลงมองพื้น
- ลำตัว : ก้มลำตัวโน้มไปข้างหน้า
- แขน : แขนด้านซ้ายและด้านขวาอ้อมข้อศอกยื่นมาข้างหน้าตั้งฝ่ามือมือขวาไขว้ทับมือซ้าย
- เท้า : ขาข้างขวาก้าวไปข้างหน้า ส่วนขาข้างซ้ายอยู่ข้างหลังย่อเข้าทั้งสองข้างลงเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมหรือเดินวนรอบเวที
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเรียนแบบธรรมชาติของสัตว์ด้วยการเลียนแบบปลา

ท่าที่ 13 แอ้งตากขา ขั้นตอนที่ 1

ภาพที่ 124 แอ้งตากขา ขั้นตอนที่ 1
ที่มา : มนุส์ศักดิ์ เรืองเดช

- ศีรษะ : ไบหน้า ตั้งตรง
- ลำตัว : หมุนตัวมาข้างขวา ลำตัวเอียงด้านขวามือ
- แขน : แขนด้านซ้ายยื่นมาด้านหน้าฝ่ามือกำหมัด แขนด้านขวาเหยียดตั้งข้างลำตัว
หงายฝ่ามือ
- เท้า : ใช้เท้าซ้ายยืนรับน้ำหนัก เท้าขวากระดกหลังหักข้อเท้าให้ปลายนิ้วชี้ลงล่าง
- ทิศทาง : หันหน้าด้านขวา
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบท่าแรงแห่ง่อนขาหลงเตะพื้นดิน

ท่าที่ 14 ท่าแอ้งตากขา ขั้นตอนที่ 2

ภาพที่ 125 แอ้งตากขา ขั้นตอนที่ 2

ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศิรยะ : ไบหน้า ตั้งตรง ศิรยะเอียงด้านขวาเล็กน้อย
- ลำตัว : หมุนตัวมาข้างขวา ลำตัวเอียงด้านขวามือ
- แขน : แขนด้านซ้ายยื่นมาด้านหน้าหงายฝ่ามือ แขนด้านขวาตั้งวงยกข้างลำตัว
- เท้า : ใช้เท้าซ้ายยืนรับน้ำหนัก เท้าขวากระดกหลังหักข้อเท้าให้ปลายนิ้วชี้ลงล่าง
- ทิศทาง : หันหน้าด้านขวา
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบท่าแอ้งตากขาของชาวลองแตะพื้นดิน

ท่าที่ 15 ท่ากาทากปึก ขั้นตอนที่ 1

ภาพที่ 126 ท่ากาทากปึก ขั้นตอนที่ 1

ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตั้งตรง
- แขน : ชูลำแขนซ้ายและขวาเหยียดเข้าลำตัว แบบฝ่ามือตั้งวง
- เท้า : ยกเท้าขวาขึ้นเข้าออกไปด้านข้าง ใช้เท้าซ้ายยืนรับน้ำหนักย่อเข่าเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบธรรมชาติของสัตว์คือ กากำลังกางปีกในขณะที่พักผ่อน

ท่าที่ 16 ท่ากาทากปีก ขั้นตอนที่ 2

ภาพที่ 127 ท่ากาทากปีก ขั้นตอนที่ 2
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตั้งตรง
- แขน : ชูลำแขนซ้ายและขวาเหยียดตั้งข้างลำตัว คว่ำฝ่ามือทั้งสองข้าง
- เท้า : ยกเท้าขวากวอหัวเข่าเหยียดทอดยาวไปข้างหน้า ใช้เท้าซ้ายยืนรับน้ำหนักย่อเข่าเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบธรรมชาติของสัตว์คือ กากำลังกางปีกในขณะที่พักผ่อน

ท่าที่ 17 ท่าหลีกแม่เมียบ

ภาพที่ 128 หลีกแม่เมียบ
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศีรษะ : ไบหน้าก้มลงเล็กน้อย
 ลำตัว : ลำตัวเอี้ยวมาทางด้านซ้ายเล็กน้อย
 แขน : ลำแขนข้างซ้ายและขวาประสานกันงอศอก ฝ่ามือประสานกันเหยียดตรงไปข้างหน้า
 เท้า : ยกเท้าขวากันเข่าออกไปด้านข้าง ใช้เท้าซ้ายยืนรับน้ำหนักย่อเข่าเล็กน้อย
 ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
 สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบผู้ที่มีอายุน้อยที่แสดงความเคารพนับถือและยำเกรงผู้ใหญ่ ใช้ฟ้อนได้ทั้งหมอลำชายและหมอลำหญิงถึงแม้จะมีชื่อเรียกเดียวกัน

ท่าที่ 18 ท่าเสื่อออกเหล่า

ภาพที่ 129 ท่าเสื่อออกเหล่า

ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระษะก้มลงเล็กน้อย
- ลำตัว : ลำตัวโน้มมาข้างหน้า
- แขน : มือทั้งสองทอดมาข้างหน้ายกขึ้นระดับอก งามมือคว่ำลง
- เท้า : ขาขวาก้าวมาข้างหน้าส่วนขาซ้ายทอดยาวไว้ข้างหลังเปิดส้นเท้าหลัง ย่อเข้าเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบธรรมชาติของสัตว์ ด้วยการเลียนแบบการกระโจนของเสื่อ

ท่าที่ 19 ท่าเต่าลงหนอง

ภาพที่ 130 ท่าเต่าลงหนอง

ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตั้งตรง
- แขน : มือทั้งสองแบคว่าระดับอก มือขวาวางทับมือซ้าย
- เท้า : ยกเท้าขวาวางอ้าวเข้าเหยียดทอดยาวไปข้างหน้า ใช้เท้าซ้ายยืนรับน้ำหนักย่อเข้าเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบธรรมชาติของสัตว์ ด้วยการเลียนแบบการเดินของเต่า

ท่าที่ 20 ท่าปลาชะโดลงคลอง

ภาพที่ 131 ท่าปลาชะโดลงคลอง

ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตั้งตรง
- แขน : มือทั้งสองแบคว่าระดับอก มือขวาวางทับมือซ้ายกางหัวแม่มือออกทั้งสองข้าง
- เท้า : ยกเท้าขวางอหัวเข่าเหยียดทอดยาวไปข้างหน้า ใช้เท้าซ้ายยืนรับน้ำหนักย่อเข่าเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบธรรมชาติของสัตว์ ด้วยการเลียนแบบปลาชะโดว่ายน้ำ

ท่าที่ 21 ท่าเลข 4

ภาพที่ 132 ท่าเลข 4

ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตรง
- แขน : มือทั้งสองข้างประสานไขว้งอศอกยื่นมาข้างหน้า
- เท้า : ขาข้างขวาอห้าวเข่ายกขึ้นไขว้ขาข้างซ้าย ขาข้างซ้ายยืนรับน้ำหนัก
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมหรือเดินวนรอบเวที
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่จินตนาการของศิลปินหมอลำในการเลียนแบบตัวเลข

ท่าที่ 22 ท่าเลข 8

ภาพที่ 133 ท่าเลข 8

ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตรง
- แขน : มือทั้งสองข้างประสานไขว้งอศอกยื่นมาข้างหน้า
- เท้า : ก้าวเท้าทั้งสองข้างห่างกันพอประมาณออกมาด้านข้าง
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมหรือเดินวนรอบเวที
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่จินตนาการของศิลปินหมอลำในการเลียนแบบตัวเลข

ท่าที่ 23 ท่าทหุมานยิงธนู ขั้นตอนที่ 1

ภาพที่ 134 ท่าทหุมานยิงธนู ขั้นตอนที่ 1
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศีรษะ : หงายใบหน้าขึ้น
- ลำตัว : โน้มลำตัวไปข้างหลัง
- แขน : ลำแขนขวาเหยียดตึงทอดยกขึ้นไปข้างหน้า 45 องศา พร้อมทั้งกำฝ่ามือ
ลำแขนซ้ายงอหักข้อศอกเอี้ยวไปทางด้านหลังพร้อมทั้งกำฝ่ามือ
- เท้า : ขาข้างขวากันเข่าออกไปด้านหน้า ขาข้างซ้ายยืนรับน้ำหนัก
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบตัวละครในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์

ท่าที่ 24 ท่าทอมนามยงธนู ขั้นตอนที่ 2

ภาพที่ 135 ท่าทอมนามยงธนู ขั้นตอนที่ 2
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระษะ : หงายไบหน้าขึ้น
 ลำตัว : โน้มลำตัวไปข้างหลัง
 แขน : ลำแขนขวาเหยียดตั้งทอดยกขึ้นไปข้างหน้า 45 องศา ลำแขนซ้ายงอหักข้อศอก
 เอี้ยวไปทางด้านหลังพร้อมทั้งกำมือ
 เท้า : ขาข้างขวากันเข่าออกไปด้านหน้า ขาข้างซ้ายยืนรับน้ำหนัก
 ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
 สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบตัวละครในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์

3. ทำพ็อนหมอลำกลอนฝ่ายหญิงทำนอง ขอนแก่น
ทำที่ 1 ทำเตรียมตัว ขั้นตอนที่ 1

ภาพที่ 136 เตรียมตัว
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

- ศีรษะ : ปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตั้งตรง
- แขน : แขนขวาเหยียดตรงทิ้งลำแขนกลางแนบข้างลำตัว แขนซ้ายยกขึ้นขึ้นมาข้างหน้าระดับอกมือตั้งวง
- เท้า : ขาขวาก้าวมาข้างหน้าส่วนขาซ้ายส่งไปข้างหลังเปิดส้นเท้าหลัง ย่อเข่าเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
- สื่อความหมาย : เป็นทำพ็อนเตรียมเข้าคู่ในการพ็อนเกี่ยวของหมอลำกลอน

ท่าที่ 2 ท่าเตรียมตัว ขั้นตอนที่ 2

ภาพที่ 137 เตรียมตัว
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศีรษะ : ปลอยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวเอียงด้านขวาเล็กน้อย
- แขน : แขนขวาเหยียดตรงทิ้งลำแขนลงล่างแนบข้างลำตัว แขนซ้ายยกขึ้นยื่นมาข้างหน้าระดับอกมือตั้งวงพรมนิ้วเล็กน้อย
- เท้า : ขาซ้ายก้าวมาข้างหน้าส่วนขาขวาส่งไว้ข้างหลังเปิดส้นเท้าหลัง ย่อเข่าเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเตรียมเข้าคู่ในการฟ้อนเกี่ยวของหมอลำกลอน

ท่าที่ 3 ท่าเตรียมตัว ขั้นตอนที่ 3

ภาพที่ 138 เตรียมตัว
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

- ศีรษะ : ปลอยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวเอียงด้านซ้ายเล็กน้อย
- แขน : แขนซ้ายเหยียดตรงทิ้งลำแขนลงล่างแนบข้างลำตัว แขนซ้ายยกขึ้นยื่นมาข้างหน้า ระดับอกมือตั้งวงพรมนิ้วเล็กน้อย
- เท้า : ขาขวาก้าวมาข้างหน้าส่วนขาซ้ายส่งไว้ข้างหลังเปิดส้นเท้าหลัง ย่อเข่าเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
- สื่อความหมาย : เป็นท่าพ็อนเตรียมเข้าสู่ในการพ็อนเกี่ยวของหมอลำกลอน

ท่าที่ 4 ท่าแอ้งตากขา

ภาพที่ 139 แอ้งตากขา
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระษะ : ไบหน้า ตั้งตรง ศิระษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตั้งตรง
- แขน : ชูลำแขนซ้ายและขวาเหยียดข้างลำตัว แบบฝ่ามือตั้งวง
- เท้า : ใช้เท้าซ้ายยืนรับน้ำหนัก เท้าขวากระดกหลังหักข้อเท้าให้ปลายนิ้วชี้ลงล่าง
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบท่าแรงแห่งอนชาลงตะปะพื้นดิน

ท่าที่ 5 ท่ากาดากปีก

ภาพที่ 140 กาดากปีก

ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

- ศีรษะ : ไบหน้า ตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตั้งตรง
- แขน : ชูลำแขนซ้ายและขวาเหยียดข้างลำตัว แบบฝ่ามือตั้งวงพรมนิ้วมือข้างแต่ไม่ตลอดเวลา
- เท้า : ก้าวเท้าทั้งสองข้างห่างกันพอประมาณออกมาด้านข้าง
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบธรรมชาติของสัตว์คือ กากำลังกางปีกในขณะที่พักผ่อน

ท่าที่ 6 ท่าหनुมานถวายเป็นไหวณ ชั้นตอนที่ 1

ภาพที่ 141 ท่าหनुมานถวายเป็นไหวณ ชั้นตอนที่ 1
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

- คีรณะ : ไบหน้าหงนขึ้นพองาม
- ลำตัว : ลำตัวโน้มไปข้างหลัง
- แขน : ลำแขนข้างซ้ายและขวายื่นมาข้างหน้ามือทั้งสองข้างประสานกันงอศอก
- เท้า : ยกเท้าขวาอห้วเข้าเหยียดทอดไปข้างหน้า ใช้เท้าขวายื่นรับน้ำหนักย่อเข้าเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบตัวละครในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ ตอนหनुมานถวายเป็นไหวณ

ท่าที่ 7 ท่าหนุมานถวยแหวน ชั้นตอนที่ 2

ภาพที่ 142 ท่าหนุมานถวยแหวน ชั้นตอนที่ 2
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระษะ : ไบหน้าหงนจิ้นพองาม
- ลำตัว : ลำตัวโน้มไปข้างหลัง
- แขน : ลำแขนข้างซ้ายและขวายื่นมาข้างหน้า ข้อมือทั้งสองข้างประสานกันงอศอก
พรมนิ้วมือ บ้างแต่ไม่ตลอดเวลา
- เท้า : ขาข้างขวาก้าวไปข้างหน้า ส่วนขาข้างซ้ายอยู่ข้างหลังย่อเข้าทั้งสองข้างลง
เล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบตัวละครในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ ตอนหนุมาน
ถวยแหวน

ท่าที่ 8 ท่าหลีกแม่เมียบ

ภาพที่ 143 ท่าหลีกแม่เมียบ

ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระษะ : ไบหน้าก้มลงเล็กน้อย
- ลำตัว : ลำตัวโน้มมาข้างหน้า
- แขน : ลำแขนข้างซ้ายและขวาประสานกันงอศอก ฝ่ามือประสานกันเหยียดตรงไปข้างหน้า
- เท้า : ขาซ้ายก้าวมาข้างหน้า ขาขวาส่งไปด้านหลังย่อเข้าเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบผู้ที่มีอายุน้อยที่แสดงความเคารพนับถือและยำเกรงผู้ใหญ่ ใช้ฟ้อนได้ทั้งหมดลำชายและหมอลำหญิงถึงแม้จะมีชื่อเรียกเดียวกัน

ท่าที่ 9 ท่านกยุงรำแพน ชั้นตอนที่ 1

ภาพที่ 144 ท่านกยุงรำแพน ชั้นตอนที่ 1
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

- ศิริษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิริษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวเอียงซ้ายเล็กน้อย
- แขน : แขนขวาเหยียดข้างลำตัว แขนซ้ายหักข้อศอกยื่นมือมาข้างหน้าระดับอก
- เท้า : ขาข้างขวาและข้างซ้ายก้าวไขว้วางกับพื้นงอเข่าเล็กน้อยเท้าวางกับพื้นเปิด
สันเท้าหลัง
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมหรือเดินวนรอบเวที
- สื่อความหมาย : เป็นท่าเลียนแบบการรำแพนของนกยูง

ท่าที่ 10 ท่านกยงรำแพน ชั้นตอนที่ 2

ภาพที่ 145 ท่านกยงรำแพน ชั้นตอนที่ 2
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- คีรีษะ : คีรีษะเอียงด้านขวา
 ลำตัว : ลำตัวเอียงด้านขวา
 แขน : แขนขวาเหยียดข้างลำตัว แขนซ้ายหักข้อศอกยื่นมือมาข้างหน้า
 เท้า : ขาข้างขวาและข้างซ้ายก้าวไขว้วางกับพื้นงอเข่าเล็กน้อยเท้าวางกับพื้นเปิด
 ส้นเท้าหลัง
 ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมหรือเดินวนรอบเวที
 สื่อความหมาย : เป็นท่าเลียนแบบการรำแพนของนกยูง

ท่าที่ 12 ทำรับขุนแผนจูโจม

ภาพที่ 146 ทำรับขุนแผนจูโจม

ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวเอียงซ้ายเล็กน้อย
- แขน : แขนขวาหักข้อศอกยื่นมาข้างหน้าตั้งวง แขนซ้ายหักข้อศอกยื่นมือมาข้างหน้า
จับมือ
- เท้า : ขาข้างขวาและข้างซ้ายก้าวไขว้วางกับพื้นงอเข่าเล็กน้อยเท้าวางกับพื้นเปิด
ส้นเท้าหลัง
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมหรือเดินวนรอบเวที
- สื่อความหมาย : เป็นท่าที่ หมอลำฝ่ายหญิงตั้งรับในขณะที่หมอลำฝ่ายชายลำทำขุนแผนจูโจม
เข้ามาเกี่ยวพาราสี

ท่าที่ 13 ท่าพรหมลีหน้า ขั้นตอนที่ 1

ภาพที่ 147 ท่าพรหมลีหน้า ขั้นตอนที่ 1

ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตั้งตรง
- แขน : แขนด้านซ้ายและด้านขวาอ้อมยกขึ้นมาข้างหน้าแบฝ่าทั้งสองข้างชิดติดกัน
- เท้า : ขาข้างขวาก้าวไปข้างหน้าวางกับพื้น ส่วนขาข้างซ้ายอยู่ข้างหลังย่อเข้าทั้งสองข้างลงเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมหรือเดินวนรอบเวที
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบแม่ท่าภาคกลาง

ท่าที่ 14 ท่าพรหมลีหน้า ขั้นตอนที่ 2

ภาพที่ 148 ท่าพรหมลีหน้า ขั้นตอนที่ 2
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวโน้มไปข้างหลังเล็กน้อย
- แขน : ชูลำแขนซ้ายและขวาเหยียดข้างลำตัว แบบฝ่ามือตั้งวง
- เท้า : ขาขวาก้าวไปข้างหลังเล็กน้อยเปิดส้นเท้าหลัง ขาซ้ายก้าวไปข้างหน้า ย่อเข่าเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมหรือเดินวนรอบเวที
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบแม่ท่าภาคกลาง

ท่าที่ 15 ท่าปลาลงต้อน

ภาพที่ 149 ท่าปลาลงต้อน

ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

- ศิระษะ : ไบหน้ำก้มลงเล็กน้อย
- ลำตัว : ลำตัวโน้มมาข้างหน้า
- แขน : ลำแขนข้างซ้ายและขวาประสานกันงอศอก ฝ่ามือประสานกันเหยียดตรงไปข้างหน้า
- เท้า : ขาซ้ายก้าวมาข้างหน้า ขาขวาส่งไปด้านหลังย่อเข้าเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเลียนแบบธรรมชาติของสัตว์ด้วยการเลียนแบบปลา

4. กระบวนท่าฟ้อนเกี่ยวหมอลำกลอนทำนองขอนแก่น ท่าที่ 1 ท่าเตรียมตัวขั้นตอนที่ 1

ภาพที่ 150 ท่าเตรียมตัว ขั้นตอนที่ 1

ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศิริษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิริษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : โน้มไปข้างหน้าประมาณ 10-20 องศา
- แขน : กางแขนด้านขวาไปข้างลำตัวพรมนี้บ้างแต่ไม่ตลอดเวลา ลำแขนด้านซ้ายหักข้อศอกยื่นไปข้างหน้าเล็กน้อย ระดับไหล่ถึงศิริษะ
- เท้า : ขาข้างขวาก้าวไขว้วางกับพื้นข้อมมาทางด้านซ้าย ส่วนขาข้างซ้ายทอดไปด้านหลัง เปิดส้นเท้า ย่อเข้าทั้งสองข้างลงเล็กน้อย

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศิริษะ : ปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวเอียงด้านขวาเล็กน้อย
- แขน : แขนขวาเหยียดตรงทิ้งลำแขนลงล่างแนบข้างลำตัว แขนซ้ายยกขึ้นยื่นมาข้างหน้าระดับ ออกมือตั้งวงพรมนี้เล็กน้อย
- เท้า : ขาซ้ายก้าวมาข้างหน้าส่วนขาขวาส่งไว้ข้างหลังเปิดส้นเท้าหลัง ย่อเข้าเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเตรียมเข้าคู่ในการฟ้อนเกี่ยวของหมอลำกลอน

ท่าที่ 2 ท่าเตรียมตัว ขั้นตอนที่ 2

ภาพที่ 151 ท่าเตรียมตัว ขั้นตอนที่ 2
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตรง
- แขน : กางแขนด้านขวาไปข้างลำตัวพรมนิ้วบ้างแต่ไม่ตลอดเวลา ลำแขนด้านซ้ายหักข้อศอกยื่นไปข้างหน้าเล็กน้อย ระดับไหล่ถึงศีรษะ
- เท้า : ขาช้างซ้ายก้าวไปข้างหน้าขาขวาวางไว้ด้านหลัง

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวโน้มไปข้างหลังเล็กน้อย
- แขน : ลำแขนข้างซ้ายและขวาก่อศอกยื่นมาข้างหน้า ตั้งฝ่ามือด้านซ้ายคว่ำฝ่ามือด้านขวา
- เท้า : ขาช้างก้าวมาข้างหน้า ขาขวาส่งไปด้านหลังย่อเข้าเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม เดินรอบเวทีหรือเดินหน้าแล้วถอยหลัง
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนเตรียมเข้าสู่ในการฟ้อนเกี่ยวของหมอลำกลอน

ท่าที่ 3 ท่าบัวพันชั้น ชั้นตอนที่ 1

ภาพที่ 152 ท่าบัวพันชั้น ชั้นตอนที่ 1
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศิริษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิริษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตรง
- แขน : มือทั้งสองข้างประสานกันงอศอกยื่นมาข้างหน้าระหว่างลำตัว
- เท้า : ขาข้างขวาอ้าวเข้าส่งไปด้านหลังเปิดส้นเท้าหลัง ขาข้างซ้ายก้าวมาด้านหน้าวางกับพื้น

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศิริษะ : ไบหน้าหงนขึ้นพองาม
- ลำตัว : ลำตัวโน้มไปข้างหลัง
- แขน : ลำแขนข้างซ้ายและขวายื่นมาข้างหน้ามือทั้งสองข้างประสานกันงอศอก
- เท้า : ขาซ้ายก้าวมาข้างหน้าเปิดส้นเท้า ขาขวาส่งไปด้านหลังย่อเข้าเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมเดินรอบเวทีหรือเดินหน้าแล้วถอยหลัง
- สื่อความหมาย : เป็นท่าที่เลียนแบบธรรมชาติคือ ดอกบัว

ท่าที่ 4 ท่าบัวพันชั้น ขั้นตอนที่ 2

ภาพที่ 153 ท่าบัวพันชั้น ขั้นตอนที่ 2

ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศิริษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิริษะปล่อยตามอิสระ
 ลำตัว : ลำตัวตรง
 แขน : มือทั้งสองข้างประสานกันงอศอกยื่นมาข้างหน้าระดับศิริษะ
 เท้า : ขาข้างขวาส่งมาข้างหน้าเปิดส้นเท้า ขาข้างซ้ายส่งไปด้านหลัง

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศิริษะ : ไบหน้าแหงนขึ้นพองาม
 ลำตัว : ลำตัวโน้มไปข้างหลัง
 แขน : ลำแขนข้างซ้ายและขวายื่นมาข้างหน้ามือทั้งสองข้างประสานกันงอศอกระดับศิริษะ
 เท้า : ขาขวาก้าวมาข้างหน้าเปิดส้นเท้า ขาข้างขวาส่งไปด้านหลังย่อเข้าเล็กน้อย
 ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมเดินรอบเวทีหรือเดินหน้าแล้วถอยหลัง
 สื่อความหมาย : เป็นท่าที่เลียนแบบธรรมชาติคือ ดอกบัว

ท่าที่ 5 ท่าบัวคว่ำ บัวหงาย

ภาพที่ 154 ท่าบัวคว่ำบัวหงาย

ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตรง
- แขน : กางแขนออกข้างลำตัวยื่นไปข้างหน้าเล็กน้อย ระดับไหล่ถึงศีรษะพรมนิ้วบ้าง แต่ไม่ตลอดเวลาแล้วลดระดับมือลงมาระดับเอวพร้อมทั้งพลิกฝ่ามือทั้งสองข้างให้คว่ำลง
- เท้า : ขาข้างขวาส่งมาข้างหน้า ขาข้างซ้ายส่งไปด้านหลัง เดินถกเท้าอ่อนไปเรื่อยๆ

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

* ปฏิบัติเช่นเดียวกับท่าฟ้อนของหมอลำฝ่ายชาย

- ทิศทาง : หันหน้าเข้าหากัน มองตากัน
- สื่อความหมาย : เป็นอีกท่าฟ้อนหนึ่งที่ผู้ฟ้อนจะฟ้อนเพื่อเชื่อมจากท่าหนึ่งไปสู่อีกท่าหนึ่ง มักฟ้อนในขณะที่ต้องเดินเคลื่อนที่ ความหมายเป็นท่าที่เลียนแบบธรรมชาติ คือ ดอกบัว

ท่าที่ 6 ท่าวาดมือป้องข้าง เดินเกี้ยว

ภาพที่ 155 ท่าวาดมือ เดินเกี้ยว
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศิระษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตรง
- แขน : กางแขนด้านขวาไปข้างลำตัวพรมนิ้วบ้างแต่ไม่ตลอดเวลา ลำแขนด้านซ้ายส่งไปด้านข้างลำตัว
- เท้า : ขาข้างขวาก้าวไขว้วางกับพื้นซ้อนมาทางด้านซ้าย ส่วนขาข้างซ้ายทอดไปด้านหลัง เปิดส้นเท้า ย่อเข้าทั้งสองข้างลงเล็กน้อย

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศิระษะ : ปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวเอียงด้านขวาเล็กน้อย
- แขน : แขนขวาเหยียดตรงทิ้งลำแขนลงล่างแนบข้างลำตัว แขนซ้ายยกขึ้นยื่นมาข้างหน้าระดับอกมือตั้งวงพรมนิ้วเล็กน้อย
- เท้า : ขาซ้ายก้าวมาข้างหน้าส่วนขาขวาส่งไว้ข้างหลังเปิดส้นเท้าหลัง ย่อเข้าเล็กน้อย
- ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชมเดินรอบเวทีหรือเดินหน้าแล้วถอยหลัง
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่ผู้ฟ้อนจะต้องหยุดอยู่กับที่ ฝ่ายชายวาดแขนกว้างเป็นวงล้อมตัวหมอลำฝ่ายหญิงคล้ายจะโอบตัวผู้หญิง ส่วนฝ่ายหญิงจะต้องป้องกันตนเองด้วยการวาดแขนออกข้างลำตัวป้องกันการโอบกอดของฝ่ายชาย

ท่าที่ 7 ท่าฟ้อนเกี้ยว เคนวน

ภาพที่ 156 ท่าฟ้อนเกี้ยว เคนวน

ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศิระชะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระชะปล่อยตามอิสระ
 ลำตัว : ลำตัวเอียงด้านซ้าย
 แขน : กางแขนด้านขวาไปข้างลำตัวพรมนิ้วบ้างแต่ไม่ตลอดเวลา ลำแขนด้านซ้ายงอข้อศอกส่งไปด้านหน้า
 เท้า : ขาข้างซ้ายส่งมาข้างหน้า ขาข้างขวาส่งไปด้านหลัง เดินถกเท้าอ่อนไปเรื่อยๆ

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศิระชะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระชะเอียงด้านซ้าย
 ลำตัว : ลำตัวเอียงด้านซ้าย
 แขน : กางแขนด้านขวาไปข้างลำตัวพรมนิ้วบ้างแต่ไม่ตลอดเวลา ลำแขนด้านซ้ายงอข้อศอกส่งไปด้านหน้า
 เท้า : ขาข้างซ้ายส่งมาข้างหน้า ขาข้างขวาส่งไปด้านหลัง เดินถกเท้าอ่อนไปเรื่อยๆ
 ทิศทาง : หันหน้าเข้าหากันเดินวนรอบเวที มองตากัน
 สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่ผู้ฟ้อนจะฟ้อนเคนวนเกี่ยวกัน อาจจะหยุดอยู่กับที่ลักษณะท่าฟ้อนเปรียบเสมือนเป็นการคู่ซ้นเชิงในการเกี้ยวพาราสีในการฟ้อนเกี่ยวกันต่อไป

ท่าที่ 8 ท่าฟ้อนเกี้ยว ชั้นตอนที่ 1

ภาพที่ 157 ท่าฟ้อนเกี้ยว ชั้นตอนที่ 1
ที่มา : มนุศักดิ์ เรื่องเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : โน้มลำตัวมาข้างหน้าเล็กน้อย
- แขน : กางแขนออกข้างลำตัวขึ้นไปข้างหน้าเล็กน้อย พรมนิ้วตามสมควรพลิกฝ่ามือให้หงายและคว่ำสลับไปมา
- เท้า : ย่อเข้าเขย่งปลายเท้ารับน้ำหนักตัว กันเขาให้แยกห่างจากกันย่อตามทำนองแคน

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : โน้มลำตัวมาข้างซ้ายเล็กน้อย
- แขน : กางแขนออกข้างลำตัวขึ้นไปข้างหน้าเล็กน้อย พรมนิ้วตามสมควรพลิกฝ่ามือให้หงายและคว่ำสลับไปมา
- เท้า : ย่อเข้าเขย่งปลายเท้ารับน้ำหนักตัว กันเขาให้แยกห่างจากกันย่อตามทำนองแคน
- ทิศทาง : หันหน้าเข้าหากันมองตากัน
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่ผู้ฟ้อนจะหยุดอยู่กับที่ ลักษณะท่าฟ้อนเปรียบเสมือนการเขาะเขี่ยหรือทำท่ายให้มีการฟ้อนเกี้ยวกันต่อไปหรือให้มีการรุกไล่ของหมอลำฝ่ายชายครั้งต่อไป

ท่าที่ 9 หมอลำฝ่ายชายท่าพรมนิ้วหลอกล่อ หมอลำฝ่ายหญิงท่าปิดป้อง ชั้นตอนที่ 2

ภาพที่ 158 หมอลำฝ่ายชายท่าพรมนิ้วหลอกล่อ หมอลำฝ่ายหญิงท่าปิดป้อง ชั้นตอนที่ 2
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
ลำตัว : โนมลำตัวมาข้างหลังเล็กน้อย
แขน : กางแขนออกข้างลำตัวยื่นไปข้างหน้าเล็กน้อย พรมนิ้วตามสมควรพลิกฝ่ามือให้หงายและคว่ำสลับไปมา
เท้า : ใช้ขาซ้ายนั่งคุกเข่ากับพื้น ให้ก้นนั่งทับสันเท้าซ้าย ส่วนเท้าขวานั่งตั้งเข่า ฝ่าเท้าวางกับพื้นยื่นมาข้างหน้าพองาม

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
ลำตัว : โนมลำตัวมาข้างหน้า
แขน : ยื่นแขนไปข้างหน้าระดับเอวตั้งข้อมือด้านซ้าย พรมนิ้วตามสมควร
เท้า : เขย่งเท้าทั้งสองข้างย่อเข่ารับน้ำหนักตัว ย่อนตามทำนองแคน
ทิศทาง : หันหน้าเข้าหากันมองตากัน
สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่ผู้ฟ้อนจะหยุดอยู่กับที่ ลักษณะท่าฟ้อนเปรียบเสมือนการเยาะเย้ยหรือทำทนายให้มีการฟ้อนเกี่ยวกันต่อไปหรือให้มีการรุกไล่ของหมอลำฝ่ายชายครั้งต่อไป

ท่าที่ 10 หมอลำฝ่ายชายทำพรมนิ้วหลอกล่อ หมอลำฝ่ายหญิงทำปิดป้อง ชั้นตอนที่ 3

ภาพที่ 159 หมอลำฝ่ายชายทำพรมนิ้วหลอกล่อ หมอลำฝ่ายหญิงทำปิดป้อง ชั้นตอนที่ 3
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศิระชะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระชะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : โนมลำตัวมาข้างหลังเล็กน้อย
- แขน : กางแขนออกข้างลำตัว พรมนิ้วตามสมควรพลิกฝ่ามือให้หงาย และคว่ำสลับไปมา
- เท้า : ใช้ขาซ้ายนั่งคุกเข่ากับพื้น ให้ก้นนั่งทับสันเท้าซ้าย ส่วนเท้าขวานั่งตั้งเข่าฝ่าเท้าวางกับพื้นยื่นมาข้างหน้าพองาม

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศิระชะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระชะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : โนมลำตัวมาข้างหน้า
- แขน : ยื่นแขนไปข้างหน้าระดับเอวตั้งข้อมือด้านซ้าย พรมนิ้วตามสมควร
- เท้า : เขย่งเท้าทั้งสองข้างย่อเข่ารับน้ำหนักตัว ย่อนตามทำนองแคน
- ทิศทาง : หันหน้าเข้าหากันมองตากัน
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่ผู้ฟ้อนจะหยุดอยู่กับที่ หมอลำฝ่ายชายจะดูชั้นเชิงว่าจะรุกไร้จู่โจมได้อย่างไร หมอลำฝ่ายชายจะหลอกล่อพรางตาฝ่ายหญิงด้วยการพรมนิ้วคล้ายว่าหลอกล่อให้ฝ่ายสับสนฝ่ายหญิงจะตั้งรับวาดมือป้องกันอยู่ตลอดเวลา

ท่าที่ 11 หมอลำฝ่ายชายทำขุ่นแผนจูโจม หมอลำฝ่ายหญิงทำปัดป้องรับทำขุ่นแผน จูโจม

ขั้นตอนที่ 4

ภาพที่ 160 หมอลำฝ่ายชายทำขุ่นแผนจูโจม หมอลำฝ่ายหญิงทำรับทำขุ่นแผนจูโจม
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศีรษะ : ก้มหน้าเล็กน้อย
 ลำตัว : โน้มลำตัวมาข้างหน้าเล็กน้อย
 แขน : กางแขนออกข้างลำตัว พรมนิ้วตามสมควรพลิกฝ่ามือให้หงายและคว่ำสลับไปมา
 เท้า : ใช้ขาซ้ายนั่งคุกเข่ากับพื้น ให้ก้นนั่งทับสันเท้าซ้าย ส่วนเท้าขวานั่งตั้งเข่า
 ฝ่าเท้าวางกับพื้นยื่นมาข้างหน้าพองาม

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
 ลำตัว : โน้มลำตัวมาข้างหน้า
 แขน : ยื่นแขนไปข้างหน้าระดับเอวตั้งข้อมือด้านซ้าย พรมนิ้วตามสมควร
 เท้า : เขย่งเท้าทั้งสองข้างย่อเข่ารับน้ำหนักตัว ย่อนตามทำนองแคน
 ทิศทาง : หันหน้าเข้าหากันมองตากัน
 สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่ผู้ฟ้อนจะหยุดอยู่กับที่ หมอลำฝ่ายชายจะดูชั้นเชิงว่าจะรุกไร
 จูโจมได้อย่างไร หมอลำฝ่ายชายจะหลอกล่อพรางตาฝ่ายหญิงด้วยการพรมนิ้ว
 คล้ายว่าหลอกล่อให้ฝ่ายหญิงด้วยการพรมนิ้วคล้ายว่าหลอกล่อให้ฝ่ายหญิง
 สับสนหมอลำฝ่ายหญิงจะตั้งรับวามือป้องกันอยู่ตลอดเวลาเพื่อไม่ให้หมอลำ
 ฝ่ายชายล้วงเกินได้สำเร็จ หมอลำฝ่ายชายจะพยายามสอดมือเข้าหาจังหวะไป
 จับต้องของสงวนฝ่ายหญิง

ท่าที่ 12 หมอลำฝ่ายชายทำขุนแผนจูโจม หมอลำฝ่ายหญิงทำปัดป้องรับทำขุนแผนจูโจม
ขั้นตอนที่ 5

ภาพที่ 161 หมอลำฝ่ายชายทำขุนแผนจูโจม หมอลำฝ่ายหญิงทำรับทำขุนแผนจูโจม
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศีรษะ : ก้มหน้าเล็กน้อย
 ลำตัว : โน้มลำตัวมาข้างหน้าเล็กน้อย
 แขน : กางแขนออกข้างลำตัว พรมนิ้วตามสมควรพลิกฝ่ามือให้หงาย และคว่ำสลับไปมา
 เท้า : ใช้ขาซ้ายนั่งคุกเข่ากับพื้น ให้ก้นนั่งทับส้นเท้าซ้าย ส่วนเท้าขวานั่งตั้งเข่า
 ฝ่าเท้าวางกับพื้นยื่นมาข้างหน้าพองาม

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
 ลำตัว : โน้มลำตัวมาข้างหน้า
 แขน : ยื่นแขนไปข้างหน้าระดับเอวตั้งข้อมือด้านซ้าย พรมนิ้วตามสมควร
 เท้า : เท้าขวาวางข้างหน้าย่อเข่ารับน้ำหนักตัวเท้าซ้ายวางข้างหลังเปิดส้นเท้า ย่อนตาม
 ทำนองแคน
 ทิศทาง : หันหน้าเข้าหากันมองตากัน
 สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่ผู้ฟ้อนจะหยุดอยู่กับที่ หมอลำฝ่ายชายจะดูชั้นเชิงว่าจะรุกไร้จูโจม
 ได้อย่างไร หมอลำฝ่ายชายจะหลอกล่อพรางตาฝ่ายหญิงด้วยการพรมนิ้วคล้าย
 ว่าหลอกล่อให้ฝ่ายหญิงด้วยการพรมนิ้วคล้ายว่าหลอกล่อให้ฝ่ายหญิงสับสน
 หมอลำฝ่ายหญิงจะตั้งรับวาดมือป้องกันอยู่ตลอดเวลาเพื่อไม่ให้หมอลำฝ่ายชาย
 ล้วงเกินได้สำเร็จ หมอลำฝ่ายชายจะพยายามสอดมือเข้าหาจังหวะไปจับต้อง
 ของสงวนฝ่ายหญิง

ท่าที่ 13 หมอลำฝ่ายชายท่าจก หมอลำฝ่ายหญิงท่าปิด ชั้นตอนที่ 6

ภาพที่ 162 หมอลำฝ่ายชายท่าจก หมอลำฝ่ายหญิงท่าปิด ชั้นตอนที่ 6

ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศีรษะ : ไบหน้าก้มลงสายตามองส่วนที่จะจก
 ลำตัว : โนม์ลำตัวมาข้างหน้า
 แขน : กางแขนออกข้างลำตัว ตั้งฝ่ามือพรมนิ้วตามสมควรพลิกฝ่ามือให้หงาย และคว่ำสลับไปมา แล้วฉวยโอกาสท่าท่าจก
 เท้า : ใช้ขาซ้ายนั่งคุกเข่ากับพื้น ให้ก้นนั่งทับสันเท้าซ้าย ส่วนเท้าขวาเหยียดไปข้างหน้า

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
 ลำตัว : โนม์ลำตัวมาข้างหน้า
 แขน : มือทั้งสองข้างประสานกันวางที่บริเวณหัวเข่าหรือหน้าขา
 เท้า : เท้าขวาวางข้างหน้าย่อเข่ารับน้ำหนักตัวเท้าซ้ายวางข้างหลังเปิดส้นเท้าอ่อนตามทำนอง แคน
 ทิศทาง : หันหน้าเข้าหากันมองตากันตลอดเวลา
 สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่ผู้ฟ้อนจะปฏิบัติก็ต่อเมื่อได้จังหวะหยุดอยู่กับที่ ฝ่ายชายจะพยายามสอดมือเข้าไปจับต้องของสงวนฝ่ายหญิง ซึ่งฝ่ายหญิงต้องปิดผ้าถุงไว้เพื่อไม่ให้ฝ่ายชายล่วงเกินได้สำเร็จ

ท่าที่ 14 หมอลำฝ่ายชายท่าจก หมอลำฝ่ายหญิงท่าปิด ขั้นตอนที่ 7

ภาพที่ 163 หมอลำฝ่ายชายท่าจก หมอลำฝ่ายหญิงท่าปิด ขั้นตอนที่ 7
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศีรษะ : ไบหน้าก้มลงสายตามองส่วนที่จะจก
- ลำตัว : โน้มลำตัวมาข้างหน้า
- แขน : ยื่นมือทั้งสองข้างมาข้างหน้า พลิกฝ่ามือให้หงาย และคว่ำสลับไปมา แล้วจวยโอกาสท่าท่าจก
- เท้า : ใช้ขาซ้ายนั่งคุกเข่ากับพื้น ให้ก้นนั่งทับสันเท้าซ้าย ส่วนเท้าขวาเหยียดไปข้างหน้า

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : โน้มลำตัวมาข้างหน้า
- แขน : มือทั้งสองข้างประสานกันวางที่บริเวณหัวเข่าหรือหน้าขา
- เท้า : เท้าขวาวางข้างหน้าย่อเข่ารับน้ำหนักตัวเท้าซ้ายวางข้างหลังเปิดสันเท้าเขยอนตามทำนอง แคน
- ทิศทาง : หันหน้าเข้าหากันมองตากันตลอดเวลา
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่ผู้ฟ้อนจะปฏิบัติก็ต่อเมื่อได้จังหวะหยุดอยู่กับที่ ฝ่ายชายจะพยายามสอดมือเข้าไปจับต้องของสงวนฝ่ายหญิง ซึ่งฝ่ายหญิงต้องปิดผ้าถุงไว้เพื่อไม่ให้ฝ่ายชายล่วงเกินได้สำเร็จ

ท่าที่ 15 หมอลำฝ่ายชายท่าจก หมอลำฝ่ายหญิงทำปิดป้อง ชั้นตอนที่ 8

ภาพที่ 164 หมอลำฝ่ายชายท่าจก หมอลำฝ่ายหญิงทำปิดป้อง ชั้นตอนที่ 8
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศีรษะ : โบกเน้าก้มลงสายตามองส่วนที่จะจก
ลำตัว : โนม้ลำตัวมาข้างหน้า
แขน : ยื่นมือทั้งสองข้างมาข้างหน้า พลิกฝ่ามือให้หงาย ตั้ง และคว่ำสลับไปมา แล้ว
ฉวยโอกาสท่าท่าจก
เท้า : ใช้ขาซ้ายนั่งคุกเข่ากับพื้น ให้ก้นนั่งทับสันเท้าซ้าย ส่วนเท้าขวาเหยียดไป
ข้างหน้า

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศีรษะ : โบกเน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
ลำตัว : โนม้ลำตัวมาข้างหน้า
แขน : ยื่นแขนไปข้างหน้าลำตัว พรหมนิ้วสลับระดับของฝ่ามือให้สูงต่ำไม่เท่ากัน หาก
ฝ่ายชายท่าท่าจก ฝ่ายหญิงก็จะทำท่าคล้ายว่าจะตบหน้าฝ่ายชายด้วยหลังมือ
เพื่อป้องกันตัว
เท้า : เท้าขวาวางข้างหน้าย่อเข่ารับน้ำหนักตัวเท้าซ้ายวางข้างหลังเปิดสันเท้าอ่อน
ตามทำนอง แคน
ทิศทาง : หันหน้าเข้าหากันมองตากันตลอดเวลา
สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่ผู้ฟ้อนจะปฏิบัติต่อเมื่อได้จังหวะหยุดอยู่กับที่ ฝ่ายชายจะพยายาม
สอดมือเข้าไปจับต้องของสงวนฝ่ายหญิง ซึ่งฝ่ายหญิงจะหลอกล่อพรางตา
ฝ่ายชายด้วยการพรหมนิ้ว คล้ายว่าหลอกล่อให้ฝ่ายชายสับสนในการเข้าถึงตัว
และยังเป็นการเยาะเย้ยฝ่ายชายหากทำการจกไม่สำเร็จ

ท่าที่ 16 หมอลำฝ่ายชายท่าจก หมอลำฝ่ายหญิงทำปัดป้อง ชั้นตอนที่ 9

ภาพที่ 165 หมอลำฝ่ายชายท่าจก หมอลำฝ่ายหญิงทำปัดป้อง ชั้นตอนที่ 9
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศีรษะ : ไบหน้าก้มลงสายตามองส่วนที่จะจก
ลำตัว : โนมลำตัวมาข้างหน้า
แขน : ยื่นมือทั้งสองข้างมาข้างหน้าประสานกัน ระดับศีรษะ
เท้า : ใช้ขาซ้ายนั่งคุกเข่ากับพื้น ให้ก้นนั่งทับสันเท้าซ้าย ส่วนเท้าขวาเหยียดไปข้างหน้า

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
ลำตัว : โนมลำตัวมาข้างหน้า
แขน : ยื่นแขนไปข้างหน้าลำตัว พรมนิ้วสลับระดับของฝ่ามือให้สูงต่ำไม่เท่ากัน หากฝ่ายชายท่าท่าจก ฝ่ายหญิงก็จะทำท่าคล้ายว่าจะตบหน้าฝ่ายชายด้วยหลังมือเพื่อป้องกันตัว
เท้า : เท้าขวาวางข้างหน้าย่อเข่ารับน้ำหนักตัวเท้าซ้ายวางข้างหลังเปิดสันเท้าย้อนตามทำนอง แคน
ทิศทาง : หันหน้าเข้าหากันมองตากันตลอดเวลา
สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่ผู้ฟ้อนจะปฏิบัติก็ต่อเมื่อได้จังหวะหยุดอยู่กับที่ ฝ่ายชายจะพยายามสอดมือเข้าไปจับต้องของสงวนฝ่ายหญิง ซึ่งฝ่ายหญิงจะหลอกล่อพรางตาฝ่ายชายด้วยการพรมนิ้ว คล้ายว่าหลอกล่อให้ฝ่ายชายสับสนในการเข้าถึงตัว และยังเป็นการเยาะเย้ยฝ่ายชายหากทำการจกไม่สำเร็จ

ท่าที่ 17 หมอลำฝ่ายชายท่าจกหลอกล่อ หมอลำฝ่ายหญิงท่าปิดป้อง ชั้นตอนที่ 10

ภาพที่ 166 หมอลำฝ่ายชายท่าจกหลอกล่อ หมอลำฝ่ายหญิงท่าปิดป้อง ชั้นตอนที่ 10
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศีรษะ : โบกน้ำก้มลงสายตามองส่วนที่จะจก
 ลำตัว : โนมลำตัวมาข้างหน้า
 แขน : ยื่นมือด้านซ้ายมาข้างมระดับศีรษะ มือด้านขวายื่นไปข้างหน้าวางไว้หน้าขา
 ด้านขวา
 เท้า : ใช้ขาซ้ายนั่งคุกเข่ากับพื้น ให้ก้นนั่งทับสันเท้าซ้าย ส่วนเท้าขวาเหยียดไป
 ข้างหน้า

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศีรษะ : โบกน้ำตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
 ลำตัว : โนมลำตัวมาข้างหน้า
 แขน : ยื่นแขนไปข้างหน้าลำตัว พรมนิ้วสลับระดับของฝ่ามือให้สูงต่ำไม่เท่ากัน หาก
 ฝ่ายชายท่าท่าจก ฝ่ายหญิงก็จะทำท่าคล้ายว่าจะตบหน้าฝ่ายชายด้วยหลังมือ
 เพื่อป้องกันตัว
 เท้า : เท้าขวาวางข้างหน้าย่อเข่ารับน้ำหนักตัวเท้าซ้ายวางข้างหลังเปิดสันเท้าย้อน
 ตามทำนอง แคน
 ทิศทาง : หันหน้าเข้าหากันมองตากันตลอดเวลา
 สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่ผู้ฟ้อนจะปฏิบัติก็ต่อเมื่อได้จังหวะหยุดอยู่กับที่ ฝ่ายชายจะพยายาม
 สอดมือเข้าไปจับต้องของสงวนฝ่ายหญิง ซึ่งฝ่ายหญิงจะหลอกล่อพรางตา
 ฝ่ายชายด้วยการพรมนิ้ว คล้ายว่าหลอกล่อให้ฝ่ายชายสับสนในการเข้าถึงตัว
 และยังเป็นการเล่นเย้ยฝ่ายชายหากทำการจกไม่สำเร็จ

ท่าที่ 18 ท่าเดินสินไช ขั้นตอนที่ 1

ภาพที่ 167 ท่าเดินสินไช ขั้นตอนที่ 1
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าเพื่อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศีรษะ : โบกเน้าก้มลงเล็กน้อย ศีรษะปล่อยตามอิสระ
ลำตัว : ลำตัวตรง
แขน : กางแขนด้านขวาไปข้างลำตัวกำมือหลวมๆ
เท้า : ขาช้างขวาก้าวไปข้างหน้าทางด้านซ้ายวางไว้ด้านหลัง

คำอธิบายท่าเพื่อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศีรษะ : โบกเน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
ลำตัว : ลำตัวตั้งตรง
แขน : กางแขนด้านขวาไปข้างลำตัวกำมือหลวมๆ
เท้า : ขาช้างก้าวมาข้างหน้า ขาขวาส่งไปด้านหลังย่อเข้าเล็กน้อย
ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม เดินรอบเวทีหรือเดินหน้าแล้วถอยหลัง
สื่อความหมาย : เป็นท่าเพื่อนในวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่อง สินไช

ท่าที่ 19 ท่าลินไซ ขั้นตอนที่ 2

ภาพที่ 168 ท่าเดินลินไซ ขั้นตอนที่ 2

ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศีรษะ : ไบหน้าเงยแขนขึ้น เปิดปลายคาง
 ลำตัว : ลำตัวโน้มไปด้านหลัง
 แขน : กางแขนเหยียดไปข้างหน้าทั้งสองข้างแบบหงายฝ่ามือหักข้อศอกเล็กน้อย
 เท้า : ขาช้างขวาก้าวไปข้างหน้าเปิดปลายเท้า ขาด้านซ้ายวางไว้ด้านหลัง

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศีรษะ : ไบหน้าเงยแขนขึ้น เปิดปลายคาง
 ลำตัว : ลำตัวโน้มไปด้านหลัง
 แขน : กางแขนเหยียดไปข้างหน้าทั้งสองข้างแบบหงายฝ่ามือหักข้อศอกเล็กน้อย
 เท้า : ขาช้างก้าวมาข้างหน้า ขาขวาส่งไปด้านหลังย่อเข้าเล็กน้อย
 ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม เดินรอบเวทีหรือเดินหน้าแล้วถอยหลัง
 สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนในวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่อง ลินไซ

ท่าที่ 20 ทำสินไซ ขั้นตอนที่ 3

ภาพที่ 169 ทำเดินสินไซ ขั้นตอนที่ 3
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศีรษะ : โบกหน้าเงยแขนขึ้น เปิดปลายคาง
ลำตัว : ลำตัวโน้มไปด้านหลัง
แขน : กางแขนเหยียดไปข้างหน้าทั้งสองข้างแบบหงายฝ่ามือหักข้อศอกเล็กน้อย
เท้า : ขาช้างขวาก้าวไปข้างหน้าเปิดปลายเท้า ขาด้านซ้ายวางไว้ด้านหลัง

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศีรษะ : โบกหน้าเงยแขนขึ้น เปิดปลายคาง
ลำตัว : ลำตัวโน้มไปด้านหลัง
แขน : กางแขนเหยียดไปข้างหน้าทั้งสองข้างแบบหงายฝ่ามือหักข้อศอกเล็กน้อย
เท้า : ขาช้ายก้าวมาข้างหน้า ขาขวาส่งไปด้านหลังย่อเข้าเล็กน้อย
ทิศทาง : หันหน้าตรงเข้าหาผู้ชม เดินรอบเวทีหรือเดินหน้าแล้วถอยหลัง
สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนในวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่อง สินไซ

ท่าที่ 21 ท่าฟ้อนเดินวน

ภาพที่ 170 ท่าฟ้อนเดินวน
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวเอียงด้านขวา
- แขน : กางแขนไปข้างหน้า พรมนิ้วบ้างแต่ไม่ตลอดเวลา ลำแขนด้านซ้ายงอข้อศอกส่งไปด้านหน้า
- เท้า : ขาข้างซ้ายส่งมาข้างหน้า ขาข้างขวาส่งไปด้านหลัง เดินถกเท้าอ่อนไปเรื่อยๆ

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะเอียงด้านซ้าย
- ลำตัว : ลำตัวเอียงด้านซ้าย
- แขน : แขนทั้งสองข้างยื่นมาข้างหน้าหักข้อศอก
- เท้า : ขาข้างซ้ายส่งมาข้างหน้า ขาข้างขวาส่งไปด้านหลัง เดินถกเท้าอ่อนไปเรื่อยๆ
- ทิศทาง : หันหน้าเข้าหากันเดินวนรอบเวที มองตากัน
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่ผู้ฟ้อนจะฟ้อนเดินวนเกี่ยวกัน อาจจะหยุดอยู่กับที่ลักษณะท่าฟ้อนเปรียบเสมือนเป็นการคู่ขันเชิงในการเกี่ยวพาราสีในการฟ้อนเกี่ยวกันต่อไป

ท่าที่ 22 ท่าฟ้อนเดินวน

ภาพที่ 171 ท่าฟ้อนเดินวน

ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวเอียงด้านขวา
- แขน : กางแขนไปข้างหน้า พรมนิ้วบ้างแต่ไม่ตลอดเวลา
- เท้า : ขาช้างขวาส่งมาข้างหน้า ขาช้างซ้ายส่งไปด้านหลังงอหัวเข่า เดินถกเท้าอ่อนไปเรื่อยๆ

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
- ลำตัว : ลำตัวตรง
- แขน : แขนทั้งสองข้างยื่นมาข้างลำตัว
- เท้า : ขาช้างซ้ายส่งมาข้างหน้า ขาช้างขวาส่งไปด้านหลัง เดินถกเท้าอ่อนไปเรื่อยๆ
- ทิศทาง : หันหน้าเข้าหากันเดินวนรอบเวที มองตากัน
- สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่ผู้ฟ้อนจะฟ้อนเดินวนเกี่ยวกัน อาจจะหยุดอยู่กับที่ลักษณะท่าฟ้อนเปรียบเสมือนเป็นการคู่ซันเชิงในการเกี่ยวพาราสีในการฟ้อนเกี่ยวกันต่อไป

ท่าที่ 25 ท่าจกปิดป้อง

ภาพที่ 172 ท่าจกปิดป้อง

ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าเพื่อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศิระชะ : ศิระชะก้มลงเล็กน้อย
 ลำตัว : ลำตัวโน้มไปข้างหน้า ตีไหล่ไปข้างหน้าเล็กน้อย
 แขน : แขนยื่นออกไปด้านข้าง พรมนิ้วบ้างแต่ไม่ตลอดเวลา
 เท้า : ขาข้างขวาส่งมาข้างหน้า ขาข้างซ้ายส่งไปด้านหลังอหิวเข้า เดินถกเท้าอ่อนไปเรื่อยๆ

คำอธิบายท่าเพื่อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศิระชะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิระชะปล่อยตามอิสระ
 ลำตัว : ลำตัวโน้มไปข้างหน้า
 แขน : แขนทั้งสองข้างยื่นมาข้างหน้า
 เท้า : ขาข้างซ้ายส่งมาข้างหน้า ขาข้างขวาส่งไปด้านหลัง เดินถกเท้าอ่อนไปเรื่อยๆ
 ทิศทาง : หันหน้าเข้าหากัน มองตากัน
 สื่อความหมาย : เป็นท่าเพื่อนที่ผู้เพื่อนจะปฏิบัติก็ต่อเมื่อได้จังหวะหยุดอยู่กับที่ ฝ่ายชายจะพยายามสอดมือเข้าไปจับต้องของสงวนฝ่ายหญิง ซึ่งฝ่ายหญิงจะหลอกล่อพรางตาฝ่ายชายด้วยการพรมนิ้ว คล้ายว่าหลอกล่อให้ฝ่ายชายสับสนในการเข้าถึงตัว และยังเป็นการเยาะเย้ยฝ่ายชายหากทำการจกไม่สำเร็จ

ท่าที่ 26 ท่าจกปิดป้อง

ภาพที่ 173 ท่าจกปิดป้อง

ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศีรษะ : ศีรษะก้มลงเล็กน้อย
 ลำตัว : ลำตัวโน้มไปข้างหน้า ติไหล่ไปข้างหน้าเล็กน้อย
 แขน : แขนยื่นออกไปด้านข้าง พรมนิ้วข้างแต่ไม่ตลอดเวลา
 เท้า : ขาข้างขวาส่งมาข้างหน้า ขาข้างซ้ายส่งไปด้านหลังอห้วยเข้า เดินถกเท้าย้อนไปเรื่อยๆ

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศีรษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
 ลำตัว : ลำตัวโน้มไปข้างหน้า
 แขน : แขนทั้งสองข้างยื่นมาข้างหน้า
 เท้า : ขาข้างซ้ายส่งมาข้างหน้า ขาข้างขวาส่งไปด้านข้างลำตัว เดินถกเท้าย้อนไปเรื่อยๆ
 ทิศทาง : หันหน้าเข้าหากัน มองตากัน
 สื่อความหมาย : เป็นท่าฟ้อนที่ผู้ฟ้อนจะปฏิบัติก็ต่อเมื่อได้จังหวะหยุดอยู่กับที่ ฝ่ายชายจะพยายามสอดมือเข้าไปจับต้องของสงวนฝ่ายหญิง ซึ่งฝ่ายหญิงจะหลอกล่อพรางตาฝ่ายชายด้วยการพรมนิ้ว คล้ายว่าหลอกล่อให้ฝ่ายชายสับสนในการเข้าถึงตัวและยังเป็นการเยาะเย้ยฝ่ายชายหากทำการจกไม่สำเร็จ

ท่าที่ 27 ทำ揖ใหญ่ ขั้นตอนที่ 1

ภาพที่ 174 ทำ揖ใหญ่ ขั้นตอนที่ 1

ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศิริษะ : ศิริษะก้มลงเล็กน้อย
 ลำตัว : ลำตัวโน้มไปข้างหน้า ตีไหล่ไปข้างหน้าเล็กน้อย
 แขน : แขนยื่นออกไปด้านหน้า פרמניוּבּאַנג แต่ไม่ตลอดเวลา
 เท้า : ขาข้างขวาส่งมาข้างหน้า ขาข้างซ้ายส่งไปด้านหลังงอหัวเข่า

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศิริษะ : ไบหน้าตั้งตรง ศิริษะปล่อยตามอิสระ
 ลำตัว : ลำตัวโน้มไปข้างหน้า
 แขน : แขนทั้งสองข้างยื่นมาข้างหน้า
 เท้า : ขาข้างซ้ายส่งมาข้างหน้า ขาข้างขวาส่งไปด้านข้างลำตัว
 ทิศทาง : หันหน้าเข้าหากัน มองตากัน
 สื่อความหมาย : ทำ揖ใหญ่ เป็นท่าฟ้อนที่ผู้ฟ้อนจะหยุดอยู่กับที่ ลักษณะท่าฟ้อนเปรียบเสมือน การเยาะเย้ยหรือทำทนายให้มีการฟ้อนเกี่ยวกันต่อไปหรือให้มีการฟ้อนเพื่อ เชื่อมท่าฟ้อนเกี่ยวครั้งต่อไป

ท่าที่ 28 ท่ายกไหล่

ภาพที่ 175 ท่ายกไหล่ ชั้นตอนที่ 2
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายชาย

- ศีรษะ : ศีรษะก้มลงเล็กน้อย
 ลำตัว : ลำตัวโน้มไปข้างหน้า ตีไหล่ไปข้างหน้าเล็กน้อย
 แขน : แขนยื่นออกไปด้านหน้า פרמניวบ้างแต่ไม่ตลอดเวลา
 เท้า : ขาข้างขวาส่งมาข้างหน้า ขาข้างซ้ายส่งไปด้านหลังงอหัวเข่า

คำอธิบายท่าฟ้อนหมอลำฝ่ายหญิง

- ศีรษะ : โบกหน้าตั้งตรง ศีรษะปล่อยตามอิสระ
 ลำตัว : ลำตัวโน้มไปข้างหน้า
 แขน : แขนทั้งสองข้างยื่นมาข้างหน้า
 เท้า : ขาข้างซ้ายส่งมาข้างหน้า ขาข้างขวาส่งไปด้านข้างลำตัว
 ทิศทาง : หันหน้าเข้าหากัน มองตากัน
 สื่อความหมาย : ท่ายกไหล่ เป็นท่าฟ้อนที่ผู้ฟ้อนจะหยุดอยู่กับที่ ลักษณะท่าฟ้อนเปรียบเสมือนการเยาะเย้ยหรือทำทนายให้มีการฟ้อนเกี่ยวกันต่อไปหรือให้มีการฟ้อนเพื่อเชื่อมท่าฟ้อนเกี่ยวครั้งต่อไป

5. การวิเคราะห์ท่าฟ้อนและกระบวนการท่าฟ้อนเกี่ยวของหมอลำกลอนทำนองขอนแก่น ในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

เมื่อได้ศึกษา ท่าฟ้อนหมอลำกลอนฝ่ายชาย หมอลำกลอนฝ่ายหญิง และท่าฟ้อนเกี่ยวของหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นดังกล่าวแล้วผู้วิจัยได้พิจารณาจำแนก ท่าฟ้อนเหล่านั้นออกมาวิเคราะห์การเคลื่อนไหวเฉพาะส่วนของร่างกายได้ 8 ส่วน คือ เพื่อให้เห็นลักษณะเฉพาะของท่าฟ้อนหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งผู้วิจัยพบว่าท่าฟ้อนหมอลำกลอนเป็นการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านอย่างหนึ่งซึ่งสามารถแยกนาฏยศัพท์ได้ 8 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. การใช้ศีรษะ
2. การใช้ลำตัว
3. การใช้แขนและมือ
4. การใช้ขาและเท้า
5. การเคลื่อนไหวที่
6. ทิศทาง
7. การใช้สายตา
8. การใช้อารมณ์

1. การใช้ศีรษะ

ภาพที่ 176 การใช้ศีรษะ

ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

การใช้ศีรษะในการฟ้อนหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นผู้ฟ้อนสามารถเอียงไปข้างใดก็ได้ แต่จะต้องมีความสัมพันธ์กันในการทำฟ้อนนั้นๆ เช่นท่าจากของหมอลำฝ่ายชายโฉบหน้าและศีรษะจะต้องก้มลงหันมองในจุดที่จะจกหรือเข้าใกล้หมอลำฝ่ายหญิงส่วนหมอลำฝ่ายหญิงจะต้องก้มศีรษะตาม เพื่อจะป้องกันการฟ้อนที่จะประชิดตัวของหมอลำฝ่ายชาย ท่าฟ้อนหมอลำกลอนทำนองขอนแก่น ในลักษณะการใช้ศีรษะจะไม่ระบุงการเอียงที่ชัดเจนแต่จะใช้ศีรษะให้สัมพันธ์กันกับการเคลื่อนไหว ไม่ว่าจะเคลื่อนไปในทิศทางใด เช่นผู้ฟ้อนอยู่ด้านซ้ายจะต้องเอียงศีรษะไปทางขวา เพื่อที่จะสามารถมองคู่ฟ้อนได้

2. การใช้ลำตัว

ภาพที่ 177 การใช้ลำตัว

ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

การใช้ลำตัวของการฟ้อนหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นจะพบมากในการฟ้อนที่
โน้มลำตัวไปด้านข้างหรือด้านข้าง เช่น โนม้ไปข้างหน้าประมาณ 10-20 องศา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ
ความพร้อมของร่างกายผู้ฟ้อน

ภาพที่ 178 การเอนลำตัวไปข้างหลัง
ที่มา : มนุส์ศักดิ์ เรืองเดช

เอนลำตัวไปข้างหลังเป็นท่าฟ้อนที่ปรากฏในการเตรียมตัวในการฟ้อนเข้าสู่ของหมอลำกลอนทำนองขอนแก่น เช่นท่าฟ้อนเกี่ยวในขณะที่เดินเข้าสู่จะเอนลำตัวไปข้างหลังประมาณ 10-20 องศา การเอนตัวไปข้างหลังขึ้นอยู่กับความพร้อมของร่างกายของศิลปินหมอลำกลอนแต่ละบุคคล

3. การใช้แขนและมือ

ภาพที่ 179 การใช้มือ
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

การใช้มือของหมอลำสังวาลน้อย ดาวเหนือจะกระดิกนิ้วมือให้ขึ้นลงหรือเรียกว่าการพรมนิ้ว จากการฟ้อนนี้พบว่า มักจะใช้การพรมนิ้วทุกท่าในการฟ้อน นิ้วทั้ง 5 จะไม่เรียงชิดติดกันมากนักใช้การกคนิ้วแล้วม้วนข้อมือเข้าหาตัวเอง

ภาพที่ 180 แสดงระดับของมือ
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

ลักษณะการแบมือ จะหงายฝ่ามือเหยียดแขนส่งมือไปด้านข้างลักษณะการวางตำแหน่ง
ของฝ่ามือมี 3 ลักษณะคือ การหงายมือ การคว่ำฝ่ามือ การตะแคงมือ

ภาพที่ 181 การใช้แขน
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

การวาดแขนวาดมือมีความเป็นอิสระ ไม่มีข้อบังคับตายตัวผู้ฟ้อนสามารถวาดแขนวาดมือไปตามอิสระ จะวาดแขนไปข้างลำตัว ไปด้านหน้า หรือส่งไปด้านหลังก็ได้ข้อมือและฝ่ามือสามารถตั้งขึ้นหรือหักลงก็ได้ตามความถนัด

ภาพที่ 182 การใช้แขน
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ลักษณะการใช้แขนสามารถกางแขนออกไปข้างลำตัว ยื่นไปข้างหน้าเล็กน้อยพรมนิ้ว
ตามสมควรพลิกฝ่ามือให้หงายและคว่ำสลับไปมา

ภาพที่ 183 การใช้แขน
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ลักษณะของการใช้แขนสามารถกางแขนออกข้างลำตัว ยื่นไปข้างหน้าเล็กน้อยระดับไหล่ หรือศีรษะ พรมนิ้วข้างแต่ไม่ตลอดเวลา แล้วลดระดับมือลงมาพร้อมทั้งพลิกฝ่ามือทั้งสองข้างให้คว่ำลง

4. การใช้ขาและเท้า

ภาพที่ 184 การใช้ขาและเท้า

ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

การใช้ขาและเท้าของหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นมีหลายลักษณะเช่น ทำนั่งตั้งเข่า ทำนั่งเขย่งปลายเท้า ทำนั่งคุกเข่า การยืนไขว้ขาและการถกขา เป็นต้น

ภาพที่ 185 การใช้ขาและเท้า
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

การย่อเข่า ในขณะที่เขย่งปลายเท้ารับน้ำหนักตัว ก้นเข่าให้แยกห่างจากกันจะปรากฏเฉพาะในท่าฟิออนของหมอลำกลอนฝ่ายชาย

ภาพที่ 186 ทำนั่งคุกเข่าตั้งขวา
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ทำนั่งคุกเข่าใช้ขาซ้ายนั่งคุกเข่ากับพื้นให้ก้นนั่งทับชั้นเท้าซ้าย ส่วนเท้าขวาดึงเข้าฝ่าเท้า
วางกับพื้นขึ้นมาด้านหน้าพอประมาณ

ภาพที่ 187 การใช้ขาและเท้า
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

การตกเท้าเป็นการที่ผู้ฟ้อนจะปฏิบัติทุกครั้งที่จะทำการก้าวเท้าไปข้างหน้าก่อนที่จะฟ้อน จะยกเท้าขึ้นพอประมาณ พร้อมกับนั้นจะส่งข้อเท้าไปข้างหน้าเล็กน้อยแล้วดีดน่องไปข้างหน้า เพื่อก้าวเท้าและวางเท้า ซึ่งการตกเท้านี้จะพบในท่าฟ้อนของหมอลำกลอนฝ่ายชายและหมอลำกลอนฝ่ายหญิง

ภาพที่ 188 การยื่นย่อเข้าทั้งสองข้าง
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

ลักษณะของท่าเป็นการยืนด้วยเท้าทั้งสองข้าง วางเท้าหากันพอประมาณให้เท้าข้างใดข้างหนึ่งอยู่ข้างหน้า ย่อเข่าลงพอประมาณ

5. การเคลื่อนที่

ภาพที่ 189 การเคลื่อนที่
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

การเคลื่อนที่ในลักษณะการฟ้อนหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นจะเคลื่อนไหวร่างกายอย่างต่อเนื่องโดยผู้ฟ้อนจะสะบัดตัวขึ้นตามทำนองแคน ใช้เข่าย่อและยืดในจังหวะที่สัมพันธ์ในทำนองลำเช่น ทำนองลำทางสั้น ทำนองลำทางยาว ทำนองลำเดี่ยว จังหวะการเดินสะโพกไปมาให้เข้ากับทำนอง

6. ทิศทาง

ภาพที่ 190 ทิศทางการเดินวน
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

การพ่อนหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นจะมีทิศทางการเคลื่อนไหวไปได้ทุกทิศทาง เช่น ทำเดินวน การพ่อนหน้าตรง การพ่อนหันหน้าเข้าหากัน การพ่อนหันหลัง การพ่อนเข้าข้าง ลักษณะของการทิศทางมักใช้ประกอบกับท่าเชื่อมเพื่อเริ่มที่จะพ่อนเกี่ยวท่าต่อไป การเดินวนเป็นการพ่อนที่ดูชั้นเชิงคู่ล่ำว่าจะมีการพ่อนเกี่ยวหรือจุ่มเข้ามาด้านใด ทิศทางการพ่อนหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นผู้พ่อนสามารถหันหน้าเข้าหากันแล้วพ่อนไปในท่าเดียวกันก็ได้หรือพ่อนคนละท่าก็ได้ ทิศทางการพ่อนหมอลำฝ่ายชายส่วนใหญ่จะเป็นผู้ลูกโล่หรือนำหมอลำฝ่ายหญิงไปในทิศทางต่างๆ หมอลำฝ่ายหญิงจะเป็นผู้หันหน้าตรงหรือเฉียงไปด้านข้างของหมอลำฝ่ายชาย

7. การใช้สายตา

ภาพที่ 191 การใช้สายตา
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

การฟ้อนหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นมีลักษณะการเคลื่อนไหวในการฟ้อนเกี่ยวที่มีจังหวะค่อนข้างเร็วจำเป็นต้องใช้อารมณ์และความรู้สึกไปที่ใบหน้าและสายตาเช่นหมอลำฝ่ายชายใช้ท่าซุนแผนจุ่มโจมจะต้องใช้สายตาในการหลอกล้อเพื่อจะต้องรอโอกาสที่จะฟ้อนในท่าจก ส่วนหมอลำฝ่ายหญิงจะต้องข้อมการเคลื่อนไหวของหมอลำฝ่ายชายที่จะฟ้อนเข้ามาฉวยโอกาส

8. การใช้อารมณ์

การแสดงหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นจำเป็นอย่างมากที่จะต้องมียุทธศาสตร์ในการพ็อนเป็นสำคัญเพราะท่วงทำนองในจังหวะการลำของทำนองขอนแก่นมีทำนองลำยาวจังหวะค่อนข้างเร็วสนุกสนานขณะพ็อนจะต้องหยอกเย้าหมอลำฝ่ายหญิงหรือสร้างอารมณ์สนุกสนานบันเทิงใจให้เกิดขึ้นกับผู้ชม หมอลำกลอนจำเป็นอย่างมากที่จะสร้างบรรยากาศในการแสดงเพราะจำนวนนักแสดงมีน้อยผู้แสดงจะต้องสร้างอารมณ์ให้มีทุกบทบาท เช่นอารมณ์รัก โกรธ เกลียด เสวี่ เป็นต้น เพื่อจะชักชวนผู้ชมให้ติดตามการแสดงอารมณ์ในการแสดงต้องมีเทคนิคให้สัมพันธ์กับเรื่องราวต่างๆ ในการลำ เช่นเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติจะต้องสร้างอารมณ์นี้ให้นำเชื่อถือ เรื่องท้าวสีทนมโนราห์เรื่องขุนช้างขุนแผน จำเป็นต้องมีเทคนิคการแสดง เพราะผู้ชมหมอลำกลอนในปัจจุบันมีทุกวัยจะต้องสร้างบรรยากาศเข้ากับอารมณ์ในการแสดงตามบทบาทต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องสัมพันธ์กลมกลืนเกิดความสุขสนุกสนานเพลิดเพลินแก่ผู้ฟังให้มากที่สุด

ผลการวิเคราะห์

จากการศึกษา ทำพ็อนหมอลำกลอนและกระบวนการทำพ็อนเกี่ยวของหมอลำกลอนวาดขอนแก่นในชุมชนหมอลำข้างวัดมณีมาวาส จังหวัดอุดรธานีผู้วิจัยพบว่าทำพ็อนมีที่ปรากฏลักษณะการแสดงโดยใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเคลื่อนไหวเลียนแบบทำธรรมชาติของมนุษย์ พืช สัตว์ และชื่อตัว โขนในรามเกียรติ์สามารถจำแนกลักษณะท่าทางตามชื่อท่าออกเป็น 7 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มเลียนแบบกิริยามนุษย์
ท่าหลิกแม่เมียบ
2. กลุ่มเลียนแบบกิริยาสัตว์ 4 เท้า คือ เสือ เต่า ไค้แก
ท่าเสื่อออกเหล่า
ท่าเต่าลงหนอง
3. กลุ่มเลียนแบบกิริยาสัตว์ปีก คือ อีกา นก ไค้แก
ท่ากาตากปีก
ท่าเส็งตากขา
ท่านกยูงรำแพน
4. กลุ่มเลียนแบบกิริยาของสัตว์น้ำ คือ ปลา ไค้แก
ท่าปลาลงหรี

ทำปลาชะโดลงคตอง

ทำปลาลงต้อน

5. กลุ่มเลียนแบบธรรมชาติ คือ บัว ได้แก่

ทำบัวพันชั้น

ทำบัวคว่ำบัวหงาย

6. กลุ่มชื่อในวรรณกรรม คือ เรื่องรามเกียรติ์ เรื่องสินไซ เรื่องขุนแผน ได้แก่

ทำหนุมานถวายแหวน

ทำเพื่อนสินไซ

ทำขุนแผนจูโจม

ทำรับขุนแผนจูโจม

ทำพรหมสี่หน้า

ทำหนุมานยิงธนู

7. ทำเบ็ดเตล็ด

ทำเตรียมตัว

ทำพม่ารำขวาน

ทำเลขสี่

ทำเลขแปด

8. ทำเพื่อนเกี่ยว

ทำเข้าคู่

ทำเดินเกี่ยวเกี่ยวข้าง

ทำเตี้ยเกี่ยว

ทำเดินวน

ทำยึกไหล่

ทำปิด

ทำเพื่อนจกของฝ่ายชายและทำปิดป้องของฝ่ายหญิง

การใช้นาฏยศัพท์ทางนาฏศิลป์ในการฟ้อนหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นในชุมชน
หมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

ผู้คิดประดิษฐ์ทำฟ้อนหมอลำกลอนทำนองขอนแก่น ได้ใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย มีอ
แขน ขา เท้า ออกทำฟ้อนโดยใช้นาฏยศัพท์เหมือนกับนาฏศิลป์ไทย ดังนี้

การใช้มือ มี 4 ลักษณะ คือ ตั้ววง แบนมือ กำมือ จีบมือ

การใช้แขนมี 4 ลักษณะ คือ การงอแขนแบบหักข้อศอกหงายมือ การเหยียดแขนตั้ง การเหยียดแขนตั้งส่งลงหลัง การงอแขนเป็นวงระดับไหล่

การใช้ขามมี 7 ลักษณะ คือ การยกขาไปด้าน การยกขาไปด้านหลัง การยกขาไปด้านข้าง การเหยียดขาข้างเดียวไปข้างหน้า การเหยียดขาข้างเดียวไปข้างหลัง การนั่งตั่งเข่า การนั่งคุกเข่า ทอดลำขาไปข้างหน้า

การใช้เท้า 6 ลักษณะ คือ การยืนแยกปลายเท้า การยืนไขว้เท้า การหักข้อเท้าใช้ปลาย นิ้วเท้าชี้ลงล่าง การนั่งทับส้นเท้า การนั่งเขย่งปลายเท้า

ในการศึกษาท่าฟ้อนหมอลำกลอนและกระบวนการท่าฟ้อนเกี่ยวของหมอลำกลอนทำนอง ขอนแก่น ในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี พบว่าท่าฟ้อนหมอลำกลอน ทำนองขอนแก่นใช้แนวคิดประดิษฐ์ท่ารำโดยยึดวิถีชีวิต ตามสภาพความเป็นอยู่ของ มนุษย์ สัตว์ พืช และชื่อตัวละครในวรรณกรรมที่เห็นกันอยู่ในชีวิตประจำวันมาเลียนแบบออกท่าทาง เคลื่อนไหวด้วยศิลปะทางนาฏศิลป์โดยใช้นาฏยศัพท์มาเป็นพื้นฐานในการคิดประดิษฐ์ท่าฟ้อน ออกมาให้เห็นถึงความงามที่ผสมผสานจินตนาการในการคิดประดิษฐ์ซึ่งใช้ท่วงท่าการฟ้อนเกี่ยวที่มีความนุ่มนวลอ่อนช้อยไว้ในท่วงท่าการฟ้อนได้อย่างกลมกลืนจึงนับเป็นสมบัติทางศิลปวัฒนธรรม แขนงการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้าน ที่น่าสนใจควรศึกษาถึงกลวิธีการออกท่าทางการฟ้อนแบบ นาฏศิลป์พื้นบ้านในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษเพื่อเป็นแนวทางการสร้างสรรค์การแสดงนาฏศิลป์ พื้นบ้านอย่างต่อเนื่องสืบไป

อนึ่ง จากการสังเกตของผู้วิจัย พบว่า การฟ้อนหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นในชุมชน หมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี ในการออกท่าทางการฟ้อน มีกลวิธีการเคลื่อนไหว ในการใช้ท่าและลักษณะเด่นของท่าฟ้อน ได้แก่

ลักษณะมือ

1. การจับนิ้ว นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้ไม่จรดติดกัน
2. การพรมนิ้ว หรือการกระดิกนิ้ว นิยมกระดิกไปมาตลอดการแสดง
3. การยกมือ ไม่จำกัดตายตัวว่าจะยกมือในระดับไหนแน่นอน ถึงแม้จะเป็นท่า เดียวกัน
4. การม้วนมือ มีการม้วนมือทั้งสองในลักษณะหมุนมือพันกัน เช่น ท่าหยิกไหล่ลาย มวย
5. การกำมือ มีการกำมือแบบหลวมๆ เช่น ท่าเลี้ยงผีไฟ
6. การจก มีการยื่นมือไปข้างหน้าหรือด้านหลังเพื่อฉวยโอกาสของสวงนฝ่ายหญิง
7. การโอบ มีการใช้มือโอบในลักษณะการยกมือกว้างเพื่อลวนลามฝ่ายหญิง

ลักษณะเท้า

1. การเขย่งเท้า มีการเขย่งเท้าโดยใช้ปลายเท้าข้างใดข้างหนึ่งแตะพื้นแล้วก้าวเดินในลักษณะเขย่ง
2. การก้าวไขว้ นิยมก้าวเท้าข้างใดข้างหนึ่งวางไขว้ข้างหน้า แล้วเปิดส้นเท้าหลัง

ลักษณะลำตัว

1. การย້อน มีการขย่มตัวและเข้าให้เข้ากับจังหวะทั้งในลักษณะยืนอยู่กับที่และก้าวเดินในขณะที่เพื่อน
2. การเอนตัว ไม่นิยมยัดลำตัวตั้งตรงเต็มที่ แต่มีการเอนตัวไปด้านหลังหรือโน้มตัวไปด้านหน้า

การเคลื่อนไหว

1. ส่วนใหญ่มีการเคลื่อนไหวท่าทางตลอดเวลาในขณะที่เพื่อนไม่ทำท่าหนึ่ง หรือท่าทำค้างเหมือนท่ารำของนาฏศิลป์ในบางท่า
2. จะมีการเคลื่อนไหวเท้าโดยก้าวเท้าไปทั้งด้านหน้า ด้านข้าง ด้านหลังสลับกันไปหรืออาจทำท่าเพื่อนอยู่กับที่ในบางครั้งทั้งนี้ไม่จำกัดตายตัว แล้วแต่หมอลำจะเคลื่อนไหวตามอารมณ์เป็นไปตามธรรมชาติ
3. ท่าเพื่อนจะมีการถอยหนี หลบหลีกและปิดป้องให้พ้นจากการฉวยโอกาสสวนลามของฝ่ายชาย
4. ใช้การย້อนคือการกระทบจังหวะ

ศิลปะการฟ้อนอีสานมีการใช้ร่างกายซ่องข้างอิสระกว่า๗มีภาคอื่นสามารถเคลื่อนไหวร่างกายได้ทุกส่วน

การเปรียบเทียบความแตกต่างในการฟ้อนหมอลำกลอนทำนองอุบลกับหมอลำกลอนทำนองขอนแก่น

จากการศึกษาการฟ้อนหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานีทั้งนี้ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบลักษณะการฟ้อนในประเภทหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นกับทำนองอุบลราชธานีได้ ดังนี้

การฟ้อนของหมอลำกลอนที่เห็นได้ชัดเจนคือ การฟ้อนร่วมกันระหว่างหมอลำฝ่ายชายและหมอลำฝ่ายหญิง มีลักษณะเป็นการฟ้อนเกี่ยวพาราสิ แสดงออกซึ่งเจตนาของหมอลำฝ่ายชายที่ต้องการจะเข้าไปถึงตัวหมอลำฝ่ายหญิงให้ได้มากที่สุด แล้วฉวยโอกาสในการจับต้องสวนลามตามแต่จะทำได้ ซึ่งหมอลำฝ่ายหญิงจะต้องหลีกเลี่ยงและป้องกันตัวให้ตนรอดพ้นจากการล่วงล้ำดังกล่าว

ลักษณะการฟ้อนหมอลำกลอนทั้งสองทำนองคือทำนองอุบลราชธานีและทำนองขอนแก่นมีชื่อทำนองเหมือนกันลักษณะการฟ้อนใกล้เคียงกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับศิลปินหมอลำกลอนด้วย ลักษณะการฟ้อนหมอลำกลอนวาดอุบลราชธานีมีความนุ่มนวลเชิงช้าในทำนองการขับลำและวาดฟ้อน เนื่องจากหมอลำกลอนทำนองอุบลราชธานีเป็นหมอลำवादที่ถือกำเนิดในเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี โดยลักษณะพื้นฐานของคนอุบลราชธานีลักษณะการพูดจามุ่มนวลเชิงช้าค่อยเป็นค่อยไป จึงส่งผลให้การแสดงออกทางวัฒนธรรมมีความสอดคล้องกับลักษณะพื้นฐานของคนท้องถิ่น หมอลำกลอนวาดอุบลราชธานีจึงสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะพื้นฐานดังกล่าว คือ กลอนลำทำนองและการวาดฟ้อนมีความเชิงช้า ความเชิงช้านี้เองจึงกลายเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นที่สุดของหมอลำกลอนวาดอุบลราชธานี¹

ลักษณะการฟ้อนหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นมีลักษณะชื่อทำนองเรียกบางทำนองเหมือนกันกับทำนองหมอลำกลอนทำนองอุบลราชธานีเช่น ทำแสงตากขา กาดากปีก เสือออกเหล่า เต่าลงหนอง เป็นต้น แต่ลักษณะการวาดฟ้อนจะมีการจังหวะค่อนข้างเร็วมากกว่าทำนองอุบลราชธานี ซึ่งทำนองการขับลำท่วงทำนองขอนแก่นจังหวะและลีลากระชับ จังหวะไม่ค่อยนุ่มนวล ใช้ในการลำปะทะคารม จะมีทำนองลำเดินขอนแก่นเป็นทำนองลำคล้ายกับเพลงลูกทุ่งประเภทเพลงสลับลำ คือการเกริ่นลำด้วยทำนองลำทางยาวและต่อเนื่องไปจะเป็นการลำเดินกลอนจังหวะจะเร็วทำให้การวาดฟ้อนทำนองขอนแก่นต้องฟ้อนในท่าฟ้อนต่างๆ ตามจังหวะทำนอง ถ้ามีการฟ้อนเกี่ยวเกิดขึ้นฝ่ายชายก็จะฟ้อนรุกไล่ฝ่ายหญิงเร็วกระชับมากกว่าการวาดฟ้อนหมอลำกลอนทำนองจังหวัดอุบลราชธานี ถ้ามีทำย่อหรือท่าจกก็จะเข้าใกล้หรือก้มมากกว่าหมอลำกลอนทำนองอุบลราชธานี

---

¹ สิทธิรัตน์ ภูแก้ว, “การฟ้อนเกี่ยวของหมอลำกลอน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 134.

สรุป

ปัจจุบันลีลาวาดฟ้อนเกี่ยวหรือท่าฟ้อนยังเป็นแบบมาตรฐานของหมอลำกลอนในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี เช่น หมอลำสังวาลน้อย ดาวเหนือ หมอลำเทวี ฟ้าส่วน หมอลำทองพูล หนองเหล็ก หมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ หมอลำยาพร สายลมเย็น และหมอลำสำรอง สาธุการ ได้แก่ ท่าฟ้อนเกี่ยวนาคเกี่ยวเกล้า ท่าฟ้อนเกี่ยวธรรมดา ท่าฟ้อนสาละวัน ท่าฟ้อนเตี้ยลง ท่าฟ้อนเกี่ยวจก (สำหรับชาย) ท่าฟ้อนเกี่ยวปิดป้อง (สำหรับหญิง) ท่าฟ้อนเกี่ยวไล่ครูป(สำหรับชาย) ท่าฟ้อนเกี่ยวม้วนมือ และท่าฟ้อนเกี่ยวกำมือ ซึ่งเป็นท่าฟ้อนเกี่ยวของหมอลำกลอนท่าสุดท้าย เป็นการบอกให้คู่ลำกลอนทราบว่าจะจบขบวนการฟ้อนเกี่ยวแล้ว ลีลาวาดฟ้อนดังกล่าว ในอดีตหมอลำกลอนในจังหวัดอุดรธานี ได้รับการถ่ายทอดจากครูหมอลำ ต่อมาได้ถ่ายทอดต่อมายังลูกศิษย์ที่ต้องฝึกฝนให้มีความเชี่ยวชาญ เนื่องจากเป็นแบบมาตรฐานของหมอลำกลอน และลูกศิษย์ที่สนใจด้านหมอลำกลอนยังคงได้รับการถ่ายทอดต่อไปในอนาคตลีลาวาดฟ้อนอิสระหรือท่าฟ้อนอิสระหมอลำกลอนในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานียังคงสาธิตให้ลูกศิษย์ดูเพียงแต่เป็นตัวอย่างเท่านั้น เนื่องจากเป็นเอกลักษณ์และเทคนิคเฉพาะจึงให้ลูกศิษย์ฝึกฝนเพื่อค้นหาลีลาวาดฟ้อนด้วยตนเอง ซึ่งผู้ที่คิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนได้เร็วหรือช้านั้น ขึ้นอยู่กับความอดทนและความขยันหมั่นเพียรในการฝึกฝน ลีลาวาดฟ้อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของหมอลำเทวี ฟ้าส่วนคือ การใช้ขาเคลื่อนที่ไปด้านซ้ายและขวาหรือ นอกจากนั้นแล้วยังมีลีลาวาดฟ้อนใช้มือเขกหัวหมอลำฝ่ายชายเมื่อแสดงท่าฟ้อนเกี่ยวจกไม่สุภาพ และลีลาวาดฟ้อนที่ทำให้ผู้ชมประทับใจคือท่าฟ้อนรับท่าขุนแผนจูโจมส่วนหมอลำสังวาลน้อย ดาวเหนือ มีลีลาวาดฟ้อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะคือ ท่าหมุนมายิงธนู ท่าจก ท่าจับ เดินหมุนเป็นวงกลมรอบเวทีแล้วหันหน้าเข้าหาคู่ลำ จากนั้นจึงยกขาก้าว 3 จังหวะแล้วโอบด้านหลังของคู่ลำเดินหน้าและถอยหลัง 3 รอบ แล้วจึงหยุดยืนลำกลางเวที ลีลาวาดฟ้อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของหมอลำทองพูล หนองเหล็กคือฟ้อนไปตามใจชอบและจังหวะดนตรี เช่น ฟ้อนเลียนแบบต้นไม้ ใบไม้ เลียนแบบสัตว์ตามที่คิดได้ หากเป็นการลำประกอบแคนเป่าทำนองดนตรีอินเดีย ลีลาวาดฟ้อนจะเป็นแบบอินเดีย รวมทั้งเวลาเข้าคู่ลำจะฟ้อนอ้อมด้านหลังเกี่ยวคู่ลำหรือเกี่ยวและฟ้อนหักข้อมือให้เข้ากับจังหวะการเป่าแคน ลีลาวาดฟ้อนที่ไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์หรือเคร่งครัดในกฎระเบียบถือเป็นเอกลักษณ์ที่ทำให้ผู้ชมประทับใจลีลาวาดฟ้อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของหมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์คือท่าฟ้อนไหว้ครู ฟ้อนท่าม้วนมืออยู่ข้างหน้าแล้ววาดม้วนมือออกตั้งวงยุบขาลงให้เข้าจังหวะเดินรอบคู่ลำพร้อมกับสายสะโพกอย่างแรงซึ่งเรียกว่า “ฟ้อนแก่งดาก” หรือ “ฟ้อนแก่งก้น” หรือ “ฟ้อนแก่งสะโพก” เพื่อให้เกิดความสวยงาม หมอลำทองหล้าเป็นหมอลำที่มีข้อมือและนิ้วแข็ง

ดังนั้น ลีลาวาดฟ้อนจึงม้วนมือและนิ้วอย่างรวดเร็วเพื่อให้ผู้ชมเห็นว่าฟ้อนอ่อนช้อย จากนั้นจึงวาดแขนออกด้านข้างเดินวนไปด้านซ้ายขวาของเวทีหรือเดินหมุนตัวซ้ายขวาระหว่างไม้ค้ำ เพื่อให้ดูเหมือนมีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาและคนดูไม่เบื่อส่วนลีลาวาดฟ้อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของหมอลำอุยกาพร สายลมเย็น คือ ทำฟ้อนเก็บดอกไม้ โดยจับมือออกด้านนอกแล้วม้วนมือกลับเข้าหาลำตัวพร้อมกับหงายมือออกในการแสดงแต่ละครั้งจะคิดประดิษฐ์ทำฟ้อนใหม่ๆ อยู่ตลอดเช่น ทำฟ้อนเลียนแบบสัตว์ท่าทาแป้ง ทำดีดฝ้าย ทำบิน ทำสายสะโพก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำฟ้อนเอนตัวลงข้างหลังหรือเรียกว่า “ท่าเนิ้ง” แล้วจับมืออยู่ข้างหน้า จากนั้นจึงเปลี่ยนข้างเอนตัว 3 ครั้ง กางแขนออกเฉียงตัวซ้าย-ขวา ทำไขว้ย่อสไลด์ไปด้านข้าง ถือเป็นทำฟ้อนที่ผู้ชมประทับใจและลีลาวาดฟ้อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของหมอลำสำรอง สาธุการ คือ ทำเซ็น ทำม้วนมือขึ้นลง ทำซ่อนมือขึ้นแล้วจับ ส่วนเท้าขยับตามจังหวะ ตั้งวงกางแขนออกแล้วโอบเอากลุ่ม ใช้อารมณ์ที่สุภาพอ่อนโยนมองหน้ากลุ่มทำให้มีความรู้สึกคล้อยตาม ทำฟ้อนม้วนมือเดินหน้าหรือที่เรียกว่า “ทำฟ้อนม้วนมือเซ็นหน้า” ถือเป็นทำฟ้อนที่ผู้ชมประทับใจ ลีลาวาดฟ้อนเกี่ยวหรือทำฟ้อนแม่บทยังเป็นแบบมาตรฐานของหมอลำกลอนซึ่งในอดีตหมอลำสังวาลย์น้อย ดาวเหนือ หมอลำเทวี ฟ้าฮ้วน หมอลำทองพูล หนวดเหล็ก หมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ หมอลำอุยกาพร สายลมเย็น และหมอลำสำรอง สาธุการ ได้รับการถ่ายทอดจากครูหมอลำ ต่อมาได้ถ่ายทอดต่อมายังลูกศิษย์ที่ต้องฝึกฝนให้มีความเชี่ยวชาญ เนื่องจากเป็นแบบมาตรฐานของหมอลำกลอน และลูกศิษย์ที่สนใจด้านหมอลำกลอนยังคงได้รับการถ่ายทอดต่อไปในอนาคต ส่วนลีลาวาดฟ้อนอิสระหรือทำฟ้อนเกี่ยวยังคงสาธิตให้ลูกศิษย์ดูเพียงแค่ว่าเป็นตัวอย่างเท่านั้น เนื่องจากเป็นเอกลักษณ์และเทคนิคเฉพาะจึงให้ลูกศิษย์ฝึกฝนเพื่อค้นหาลีลาวาดฟ้อนด้วยตนเอง ซึ่งผู้ที่คิดประดิษฐ์ทำฟ้อนได้เร็วหรือชำนั้นขึ้นอยู่กับความอดทนและความขยันหมั่นเพียรในการฝึกฝน

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องการแสดงหมอลำ กรณีศึกษาชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคม จังหวัดอุดรธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี วิเคราะห์องค์ประกอบและกระบวนการทำฟ้อนของหมอลำกลอน ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะเอกลักษณ์ในการแสดงหมอลำกลอนและหมอลำซิ่งของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสตลอดจนวิเคราะห์การแสดงหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคม จังหวัดอุดรธานีในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาจากข้อมูลทางเอกสารและข้อมูลภาคสนามเป็นหลัก ตลอดจนการฝึกหัดของผู้วิจัยกับการเรียนรู้การแสดงหมอลำกับศิลปินหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส เพื่อใช้ในการศึกษาวิเคราะห์แล้วนำเสนอด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์พร้อมภาพประกอบ ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

ชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เป็นชุมชนหมอลำที่อาศัยพื้นที่ของวัดมัชฌิมาวาสบางส่วนตั้งเป็นสำนักงานหมอลำ ซึ่งวัดมัชฌิมาวาสเป็นวัดพระอารามหลวง เป็นวัดเก่าแก่ที่ตั้งอยู่กลางตัวเมือง จังหวัดอุดรธานี ในด้านทิศตะวันออกเป็นถนนหมากแข้ง เป็นห้องแถวซึ่งมีกลุ่มศิลปินหมอลำมาตั้งเป็นสำนักงานคณะหมอลำจากปีพ.ศ. 2502 ถึง พ.ศ. 2553 รวมระยะเวลา 50 ปี จะมีสำนักงานคณะหมอลำมากกว่า 80 คณะ แต่ละคณะจะมีทั้งการมาเปิดธุรกิจจนถึงปัจจุบันและปิดกิจการไป ในปัจจุบันมี สำนักงานคณะหมอลำจำนวนมากกว่า 30 คณะ ซึ่งมีประวัติในการเข้ามาตั้งสำนักงานสืบเนื่องจากในปี พ.ศ. 2502 ได้มีนายก้อนทอง โคตรประทุม ซึ่งมีภูมิลำเนาเดิมจากจังหวัดขอนแก่น ได้เข้ามาอาศัยพื้นที่ของวัดมัชฌิมาวาสเป็นบ้านพักและเปิดเป็นร้านตัดผม ชื่อร้าน “ ก้อนทอง บาร์เบอร์ ” นายก้อนทองซึ่งอดีตเป็นศิลปินหมอลำ ทำให้มีผู้คนรู้จักมากมาย เมื่อมีลูกค้าเข้าตัดผม ก็ได้พูดคุยในเรื่องต่างๆ จนกระทั่งมีลูกค้าเข้ามาตัดผม จะว่าจ้างหมอลำไปแสดง ในงาน แต่ยังไม่รู้ว่าจะไปติดต่อที่ไหน จึงได้แนะนำว่าตนเป็นอดีตหมอลำ รู้จักกับหมอลำหลายคน หากต้องการหมอลำสามารถเป็นธุระติดต่อให้ได้ ทำให้เมื่อมีเจ้าภาพมาว่าจ้างหมอลำก็จะบอกต่อกันไปว่าให้ติดต่อกับร้านตัดผมนายก้อนทองที่ข้างวัดมัชฌิมาวาสก็ได้ เมื่อนายก้อนทองติดต่อให้ไปแสดงในงาน ศิลปินหมอลำส่วนมากจะอยู่ต่างจังหวัด เช่น จังหวัดขอนแก่น จังหวัดชัยภูมิและจังหวัดอุบลราชธานี ก่อนที่จะไปแสดงจะเข้ามาพักที่ร้านตัดผมในการเดินทางอดีตคนมากไม่สะดวก ศิลปินอยู่ชนบททุรกันดาร ก่อนเดินทางกลับก็จะมาอาศัยบ้านพักนายก้อนทองที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส จนกระทั่งร้านตัดผมนายก้อนทอง เป็นศูนย์ประสานงานระหว่างผู้มาติดต่อ

ผู้แสดงหมอลำและศิลปินหมอลำ จนกระทั่งเริ่มเป็นที่รู้จักของประชาชนในจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดใกล้เคียง ทำให้นายก้อนทองได้ตัดป่าหน้าร้านตัดผมว่า “ติดต่อจ้างหมอลำได้ที่นี้”

ในปีพ.ศ. 2510 เทศบาลจังหวัดอุดรธานีได้พัฒนาพื้นที่ในตัวจังหวัดอุดรธานีรวมทั้งพื้นที่ส่วนหนึ่งของวัดมัชฌิมาวาส ตัดทำเป็นถนน จึงทำให้บ้านพักหมอลำก้อนทอง และกุฏิพระสงฆ์บางส่วนของวัด ได้แยกออกจากบริเวณวัดมัชฌิมาวาส เมื่อเทศบาลจังหวัดอุดรธานีทำโครงการพัฒนาพื้นที่เสร็จจึงมีถนนเส้นใหม่เกิดขึ้น ระหว่างวัดมัชฌิมาวาสกับบ้านพักหมอลำก้อนทอง และกุฏิพระสงฆ์จึงเป็นพื้นที่ว่างเปล่าบางส่วนของวัดที่ถูกตัดไป มักทายกที่ดูแลวัด เช่น นายพิณโย โวหาญเดช และนายปลัดเชิด รัชตะสุวรรณ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ต่างก็ขอพื้นที่บางส่วนที่ถูกตัดออกไปกับเจ้าอาวาส เป็นที่ดินของตนเองและปลูกสร้างเป็นห้องแถว จากนั้นก็เริ่มมีศิลปินหมอลำ ได้เข้ามาเช่าห้องแถวและขออนุญาตทางวัดมัชฌิมาวาสปรับปรุงกุฏิพระสงฆ์ตั้งเป็นสำนักงานหมอลำ จนกระทั่งเริ่มมีกลุ่มศิลปินหมอลำหลายคนทยอยเข้ามาเปิดเป็นสำนักงานคณะหมอลำที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส ทำให้ประชาชนในจังหวัดอุดรธานีเรียกแถวนี้ว่า “ชุมชนหมอลำคุ้มหมอลำ ตลาดหมอลำ หมอลำข้างวัด และซอยโถงนอ”

การเข้ามาตั้งสำนักงานคณะหมอลำที่ข้างวัดมัชฌิมาวาสส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่เป็หมอลำมาก่อน ภูมิลำเนาจะอยู่ตามชนบทงานแสดงหมอลำค่อนข้างมีน้อย ไม่มีใครรู้จักเท่าที่ควร หากย้ายเข้ามาตั้งสำนักงานที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส ซึ่งเป็นศูนย์รวมหมอลำประชาชนในจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดใกล้เคียงรู้จัก จะทำให้มีงานแสดงมากขึ้น และเป็นการประชาสัมพันธ์ไปในตัว แต่การเข้ามาตั้งสำนักงานที่ข้างวัดมัชฌิมาวาส ก็มีค่าใช้จ่ายสูง เพราะพื้นที่อยู่ในตัวจังหวัดก็จะมีค่าใช้จ่ายเช่น ค่าเช่าบ้าน ค่าอาหาร ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าใช้จ่ายอื่นๆ อีกมากมาย ทำให้สำนักงานหมอลำบางคณะที่เข้ามาตั้งต้องปิดกิจการไป ทั้งนี้จากการรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยขอจำแนกคณะหมอลำที่เข้ามาตั้งสำนักงานคณะหมอลำที่ชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จากการศึกษารวบรวมข้อมูลของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานีในการเข้ามาตั้งสำนักงานคณะหมอลำตั้งแต่ปีพ.ศ. 2502 – 2552 โดยแบ่งออกเป็น 4 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ระยะต้นกำเนิด พ.ศ. 2502

สำนักงานหมอลำในระยะต้นกำเนิด เกิดขึ้นจากนายก้อนทอง ได้เข้ามาอาศัยพื้นที่ของวัดมัชฌิมาวาสเป็นบ้านพักพร้อมกับเปิดเป็นร้านตัดผมชื่อร้าน “ก้อนทอง บาร์เบอร์” นายก้อนทองซึ่งอดีตเคยเป็นหมอลำทำให้มีผู้คนรู้จักและเข้ามาตัดผมที่ร้านมากมาย และยังมีเพื่อนศิลปินหมอลำเข้ามาตัดผมที่ร้านหลายคน จนกระทั่งมีลูกค้าเข้ามาตัดผมในร้านซึ่งพูดคุยว่า จะไปจ้างคณะหมอลำไปแสดงในงานแต่ยังไม่รู้ว่าจะไปติดต่อที่ไหน นายก้อนทองจึงมีโอกาสแนะนำคนว่าอดีตเคยเป็นหมอลำในจังหวัดขอนแก่น ชีวิตในอดีตมีประสบการณ์อยู่บนเวทีหมอลำมาครั้งก่อนชีวิต

เมื่ออายุมากจึงได้เลิกอาชีพเปลี่ยนตัวเองมาทำอาชีพตัดผม รู้จักกับศิลปินหมอลำหลายคนสามารถเป็นพระติดต่อคณะหมอลำไปแสดงในงานให้ได้

เมื่อผ่านงานแรกไปต่อมาเมื่อเจ้าภาพต้องการหมอลำก็จะบอกต่อกันว่าไม่ต้องเดินทางไปบ้านหมอลำหรือสมาคมหมอลำให้ยาก ให้ไปติดต่อคณะหมอลำ ที่ร้านตัดผมของนายก้อนทองที่ข้างวัดมัชฌิมาวาสก็ได้ จนกระทั่งร้านตัดผมของนายก้อนทองเริ่มเป็นที่รู้จักของเจ้าภาพที่จะว่าจ้างหมอลำไปแสดงในงานเทศกาลต่างๆ เมื่อนายก้อนทองติดต่อประสานงานศิลปินหมอลำให้มาแสดงในงานที่มีผู้ว่าจ้างติดต่อโดยการโทรเลข หมอลำก็จะเข้ามาพักในร้านตัดผมข้างวัดมัชฌิมาวาส เนื่องจากศิลปินหมอลำอยู่ที่ชนบทและอยู่ต่างจังหวัด การคมนาคมในสมัยก่อนระกระกันดาร หมอลำต้องเข้ามาขอพักที่ร้านตัดผม เพื่อจะออกเดินทางไปทำการแสดงหมอลำแต่ช่วง และเมื่อกลับก็จะมาแวะที่ร้านตัดผมของนายก้อนทองอีกครั้ง เพื่อมาพักผ่อนก่อนออกเดินทางกลับบ้านในตอนเช้าของอีกวัน จนกระทั่งร้านตัดผมของนายก้อนทองมีเจ้าภาพและหมอลำเข้ามาแวะเวียนอยู่เป็นประจำ

ศิลปินหมอลำที่ได้รับการติดต่อประสานงานให้มาแสดงในปีพ.ศ. 2504 ซึ่งในขณะนี้ในการติดต่อประสานงานไม่สะดวก เนื่องจากยังไม่มีโทรศัพท์ จึงใช้การโทรเลขและทำให้การติดต่อกันล่าช้า เมื่อมีงานแสดงเข้ามาเร่งด่วน ทำให้หมอลำได้เข้ามาอาศัยพื้นที่วัดมัชฌิมาวาสเปิดเป็นสำนักงานคณะหมอลำ ในระยะนี้มีสำนักงานคณะหมอลำ 7 คณะ

ระยะที่ 2 ระยะขยายตัว (พัฒนาพื้นที่) พ.ศ. 2510

ในปีพ.ศ. 2510 เทศบาลนครจังหวัดอุดรธานี ได้พัฒนาพื้นที่ในตัวเมืองจังหวัดอุดรธานี รวมทั้งพื้นที่ส่วนหนึ่งของวัดมัชฌิมาวาสตัดทำเป็นถนนจึงทำให้ร้านตัดผมของนายก้อนทองและสำนักงานคณะหมอลำกุฎิพระสงฆ์และกุฎิแม่ชีของวัดมัชฌิมาวาสบางส่วนถูกแบ่งออกไปเมื่อเทศบาลนครจังหวัดอุดรธานีทำโครงการพัฒนาพื้นที่เสร็จเรียบร้อย จึงทำให้กุฎิพระสงฆ์และพื้นที่ดังกล่าวว่างเปล่ามีถนนเส้นใหม่เกิดขึ้น ขึ้นระหว่างพื้นที่ของวัดบางส่วนที่ถูกตัดแบ่งออกไป ทำให้มัคทายกวัดได้ขอพื้นที่บางส่วนที่ถูกตัดไป ซึ่งเป็นพื้นที่ว่างเปล่าได้ขอกับเจ้าอาวาสเป็นของตน เมื่อทางวัดอนุญาตก็ได้สร้างเป็นบ้านพักและทำเป็นห้องแถว

ในช่วงปีพ.ศ.2515 ก็เริ่มมีกลุ่มศิลปินหมอลำเข้ามาเช่าห้องแถวเป็นบ้านพักและเปิดเป็นสำนักงานคณะหมอลำ ในพื้นที่กุฎิพระสงฆ์ กุฎิแม่ชี ในพื้นที่ว่างเปล่า ศิลปินหมอลำก็ขอปรับปรุงกับทางวัดมัชฌิมาวาสตั้งเป็นสำนักงานคณะหมอลำ โดยกลุ่มของศิลปินหมอลำที่เข้ามาตั้งสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ส่วนมากจะเป็นศิลปินหมอลำที่เคยได้รับการติดต่อจากสำนักงานหมอลำให้มาแสดงในงานตามโอกาสต่างๆ เมื่อเข้ามาแสดงก็เริ่มมีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักของประชาชน ทำให้หมอลำหาสถานที่บริเวณข้างวัดมัชฌิมาวาสตั้งเป็นสำนักงานคณะหมอลำเป็นของตน หากย้ายเข้ามาตั้งสำนักงานหมอลำจะทำให้เป็นการประชาสัมพันธ์ตนเอง เพราะพื้นที่ข้างวัดมัชฌิมาวาสตั้ง

อยู่ในแหล่งชุมชนกลางตัวเมืองอุดรธานี การเดินทางเข้ามาติดต่อกว่าจ้างสะดวก และเจ้าภาพมาติดต่อกันสามารถเลือกคณะต่าง ๆ สำนักงานคณะหมอลำ ข้างวัดมัชฌิมาวาส ในระยะนี้จะรับงานแสดง หมอลำกลอน หมอลำเรื่องต่อกลอน หมอลำเพลิน และมีหมอลำเรื่องต่อกลอนคณะต่างๆ เข้ามาสังกัดเพื่อให้สำนักงานหมอลำรับงานแสดงหมอลำให้ในระยะนี้มีสำนักงานคณะหมอลำขยายตัว

43 คณะ

ระยะที่ 3 ระยะเปลี่ยนแปลง (ยุคหมอลำกลอนซิ่ง) พ.ศ. 2528

ยุคนี้สำนักงานคณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสเกิดปัญหาทีมงานแสดงหมอลำกลอนซบเซาลงไม่ได้รับความนิยมจากประชาชน เนื่องจากในระยะนี้ได้มีหมอลำเกิดขึ้นอีกประเภทหนึ่ง และเป็นที่นิยมกันมากขึ้นคือ หมอลำกลอนซิ่งเป็นหมอลำประยุกต์ ที่นำเพลงลูกทุ่ง เพลงสตริงมาร้องประกอบเครื่องดนตรีสากล ในช่วงนี้คณะหมอลำต้องพัฒนาการแสดงตามกระแสสังคมลงทุนซื้อเครื่องดนตรีสากลเช่น กลองชุด กีตาร์ เบส คีย์บอร์ด มาใช้ในการแสดงและยังปรับจังหวะกลอนลำให้เป็นจังหวะทำนองลำซิ่ง ในช่วงนี้คณะหมอลำได้เปลี่ยนแปลงพัฒนารูปแบบการแสดงให้ได้รับความนิยมเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคหรือผู้ชมอย่างมาก

ผู้ประกอบการอาชีพหมอลำกลอนบางคณะ ที่พัฒนารูปแบบการแสดงไม่มีทุนในค่าใช้จ่ายต้องเลิกกิจการไป คณะหมอลำที่ปรับปรุงรูปแบบการแสดงพยายามหาวิธีดึงดูดความสนใจของผู้ชม เช่น ปรับปรุงเครื่องแต่งกาย ประดับมุก ปักเลื่อม ตกแต่งด้วยขนไก่ อีกทั้งรับสมัครทางเครื่องหมอลำให้มากจึงสามารถประกอบอาชีพต่อไปได้ ในระยะนี้เกิดการแข่งขันสูงมากขึ้น การรับงานเป็นเชิงธุรกิจ คณะเดิมที่เข้ามาตั้งในระยะผ่านมา ถ้าไม่ปรับปรุงรูปแบบการแสดงแนวใหม่ก็ทำให้เลิกกิจการไปหลายคณะ คณะที่มีทุนสูงก็ทำการขยายกิจการ โดยการหานักดนตรีทางเครื่องเพิ่มเติมเพื่อจะได้รับการแสดงได้มากขึ้น เช่น 2-3 งานต่อวัน และมีผู้สนใจเข้ามาเรียนหมอลำซิ่งที่สำนักงานเป็นจำนวนมาก ทำให้ศิลปินหมอลำแต่ละคณะมีลูกศิษย์ในการสืบทอดการแสดงหมอลำ ในระยะนี้มีสำนักงานคณะหมอลำ 48 คณะ

ระยะที่ 4 ระยะอนุรักษ์และฟื้นฟู พ.ศ. 2545 – 2553

การฟื้นฟูระยะนี้เกิดจากสำนักงานคณะหมอลำเริ่มปิดธุรกิจมากขึ้น เนื่องจากงานแสดงหมอลำมีน้อย เกิดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจเกิดการแข่งขันกันสูงขึ้นมาตั้งแต่ระยะที่ 3 อีกทั้งการเข้ามาตั้งสำนักงานคณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ซึ่งตั้งอยู่กลางเมืองอุดรธานี ค่าใช้จ่ายก็เริ่มมากขึ้น เช่น ค่าเช่าห้อง ค่าอาหาร ค่าน้ำ ค่าไฟ และค่าภาษี คณะที่มีทุนสูงก็ขยายกิจการเปิดเช่าห้องแถวตั้งเป็นสำนักงานขึ้น 3-4 ห้อง แต่คณะที่ไม่เงินลงทุนก็ปิดกิจการลงเหลือเพียงหัวหน้าคณะซึ่งเป็นหมอลำกลอนก็เปิดรับงานแสดงให้ตัวเองและรับงานให้คณะอื่นๆ เพียงรับเปอร์เซ็นต์ร้อยละ 10 – 20 % ของราคาว่าจ้างศิลปินหมอลำบางคณะก็กลับไปตั้งสำนักงานที่ภูมิลำเนา

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทำให้ในปีพ.ศ. 2545 กลุ่มศิลปินหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ได้จัดตั้งชมรมศิลปินพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี โดยมีวัตถุประสงค์ช่วยเหลือในการแบ่งงานแสดงให้ทั่วถึงกันคณะได้รับงานก็จะแบ่งจากรายได้ร้อยละ 10 เข้าชมรม เพื่อดูแลด้านสวัสดิการแม่แต่เรื่องเจ็บป่วยของศิลปินอีกทั้งหน่วยงานราชการ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ก็ได้จัดโครงการประกวดหมอลำกลอนย้อนยุค เพื่อเป็นการสืบทอดและอนุรักษ์ฟื้นฟูการแสดงหมอลำแบบดั้งเดิม สภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีก็ได้จัดรายการวิทยุสื่อสารมวลชน โดยจัดการประชาสัมพันธ์การแสดงหมอลำกลอนให้กลับมานิยมอีกครั้ง ในระยะนี้มีสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส 48 คณะ

สำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสได้มีองค์ประกอบในการจัดการแสดงหมอลำด้านระบบการจัดองค์กรดังนี้

1. หัวหน้าคณะ
2. ที่ปรึกษาด้านการแสดง
3. ฝ่ายการแสดงหมอลำฝ่ายชาย
4. ฝ่ายการแสดงหมอลำฝ่ายหญิง
5. หมอแคน
6. หางเครื่อง
7. นักดนตรี
8. พนักงานขับรถ
9. ฝ่ายเวทีเครื่องเสียง
10. ฝ่ายประชาสัมพันธ์

ทั้งนี้สำนักงานคณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสส่วนมากหัวหน้าสำนักงานหมอลำจะเป็นผู้บริหารงานทุกด้าน อาจจะแบ่งหน้าที่แต่ละฝ่ายเพื่อช่วยแบ่งเบาภาระ ส่วนหน้าที่ต้องลงมือเองโดยตลอดคือ รับงานแสดงกับผู้ว่าจ้าง จัดตารางแสดงให้กับศิลปินหมอลำ ดูแลพฤติกรรมของสมาชิกในคณะ สอนลูกศิษย์ที่เข้ามาเรียนในสำนักงานหมอลำและดูแลงบประมาณสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสมีหมอลำในสำนักงาน 4 ประเภท คือ

1. หมอลำกลอน
2. หมอลำเรื่องต่อกลอน
3. หมอลำเพลิน
4. หมอลำกลอนซิ่ง

อัตราค่าจ้างของคณะหมอลำจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับชื่อเสียงของหมอลำคณะนั้นๆ และยังขึ้นอยู่กับลักษณะงานสถานที่ที่จะไปแสดง เช่นคณะหมอลำไปยังสถานที่ที่อยู่ห่างออกไปค่าจ้างก็จะแพงขึ้นกว่าปกติ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ว่าจ้างกับคณะหมอลำ สำนักงานข้างวัดมัชฌิมาวาส สามารถยืมตัวนักแสดงในสำนักงานคณะอื่นๆ เพื่อช่วยในการแสดงได้ และสามารถรับงานในคณะอื่นๆ ได้ ในการว่าจ้างก็จะทำหนังสือสัญญาว่าจ้าง ให้แก่ผู้ว่าจ้าง 1 ฉบับและสำนักงาน 1 ฉบับ โดยมีข้อตกลงในสัญญาว่าจ้าง

การแสดงหมอลำกลอน

โดยทั่วไปการแสดงแต่ละครั้งหมอลำจะมีลำดับการแสดง แบ่งออกเป็นช่วงๆ ซึ่งแต่ละช่วงการลำจะใช้คำว่า “ยก” เหมือนการชกมวย ซึ่งหมายถึงการต่อสู้ กล่าวคือหมอลำจะต่อสู้กันในช่วงกลอนไม่ใช้กำลังเหมือนนักมวย ขบขนิยม มีลำดับการแสดงประมาณ 21.00 น จนถึงเวลา 05.00 น. หรือแม่แต่รุ่งเช้าหรือฟ้าสว่างจึงเลิกทำการแสดง และสามารถรับงานแสดงได้ทั้งตอนเช้าและตอนค่ำ อีกทั้งสามารถตกลงเวลาในการทำการแสดงกับผู้ว่าจ้างได้ หมอลำกลอนมีวิธีการแสดงโดยแบ่งออกเป็น 5 ยก ตามลำดับต่อไปนี้

การลำยกที่ 1 ลำไหว้ครู

ลำกลอนไหว้ครู เป็นการลำทำนองทางสั้นและแนะนำตนเอง การลำในยกที่ 1 หมอลำที่ขึ้นลำก่อนจะลำกลอนไหว้ครูซึ่งเป็นกลอนที่หมอลำใช้ลำ เพื่อเป็นการระลึกถึงพระคุณของครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้แก่ตน ตลอดจนไหว้คุณพระรัตนตรัย เทพยดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ให้มาคุ้มครองปกป้องตนให้พ้นจากภัยอันตราย ซึ่งถือเป็นกลอนลำกลอนแรกก่อนที่จะลำกลอนต่อๆ ไป

จุดมุ่งหมายในการลำกลอนไหว้ครูของหมอลำกลอน เพื่อเป็นการบูชาครูการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ตน โดยหมอลำมีความเชื่อว่าผู้มีพระคุณจะช่วยคุ้มครองตนเองให้แคล้วคลาดจากสิ่งไม่ดี ตลอดจนช่วยให้สามารถแสดงได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ไม่มีติดขัดใดๆ การลำไหว้ครูนี้โดยส่วนใหญ่มักจะให้หมอลำฝ่ายชายเป็นผู้ลำก่อน แล้วให้หมอลำฝ่ายหญิงลำทีหลัง เมื่อไหว้ครูเสร็จแล้วหมอลำแต่ละฝ่ายก็จะทำการแนะนำตนเองด้วยกลอนลำที่มีเนื้อหาให้ทราบว่าตนชื่ออะไร เป็นใคร มาจากไหน มีครอบครัวหรือยัง มีชื่อคืออย่างไร มีลักษณะเด่นตรงไหน ก็จะลำเพื่อนำเสนอกลอนลำของตนที่ได้เรียนมา ซึ่งหมอลำทั้งสองฝ่ายจะสลับกันลำในลักษณะเดียวกันนี้ บางครั้งก็จะมีรูปแบบการนำเสนอด้วยการสนทนาถามตอบกันระหว่างหมอลำฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ซึ่งใช้เวลาประมาณคนละ 30 นาที รวมเวลาในยกที่ 1 นี้ ประมาณ 1 ชั่วโมง

ยกที่ 2 ลำประกาศศรัทธา

การลำประกาศศรัทธา เป็นการลำทางสั้นที่มีเนื้อหาบรรยายถึงคุณงามความดีของเจ้าภาพ หรือผู้ว่าจ้าง ที่ได้จัดงานนั้นๆ แล้วว่าจ้างตนมาทำการแสดง อีกความหมายหนึ่งหมายถึงกลอนลำ ขอบคุณเจ้าภาพที่ให้การสนับสนุนที่ให้ศิลปินหมอลำมาทำการแสดง หมอลำฝ่ายชายและหมอลำฝ่ายหญิงจะสลับการลำขอบคุณหรือลำในกลอนประกาศศรัทธา จนครบกระบวนที่จัดเตรียมมา จากนั้นก็จะอธิบายพรรณนาถึงงานที่ตนมาร่วมนี้ว่าเป็นอย่างไร มีความเป็นมาอย่างไร มีวัตถุประสงค์อย่างไร และมีอันสังข์หรือคุณประโยชน์อย่างไร ยกตัวอย่างเช่น หากงานนั้นเป็นงานทำบุญ อุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้เสียชีวิตไปแล้ว หมอลำก็จะลำในกลอนสังดวงวิญญาณ เล่าถึงการทำบุญไปถึงผู้ตายไป และลำกลอนเชิญดวงวิญญาณให้ผู้ตายรับรู้ในการทำบุญไปหา เช่นมีวัตถุประสงค์อย่างไร และมีอันสังข์ผลบุญอย่างไร

รูปแบบการนำเสนอในยกนี้จะเป็นการถามตอบ เพื่อให้เกิดการประลองความรู้ที่หมอลำในแต่ละฝ่ายศึกษามา หากหมอลำฝ่ายใดหนึ่งไม่ได้ศึกษาหรือเตรียมกลอนลำมาก็จะเกิดการค้นกลอนสดเพื่อให้เรื่องดำเนินต่อไปได้ การถามตอบจะดำเนินไปเรื่อยๆ ตามแต่ประเด็นที่หมอลำจะตั้งหรือหยิบยกขึ้นมา การลำในยกนี้ใช้เวลาพอสมควรประมาณ 1-2 ชั่วโมงเนื่องจากยังเป็นช่วงหัวค่ำไม่ตึกมากกลุ่มผู้ชมมีทั้งคนแก่กลุ่มผู้และกลุ่มเยาวชนรวมอยู่ด้วย ลำยกนี้จึงเน้นที่จะให้ความรู้เป็นส่วนสำคัญที่สุด

ยกที่ 3 ลำเกี่ยว

การลำเกี่ยว คือ การลำด้วยกลอนลำที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความรักความพิศวาสยกนี้หมอลำฝ่ายชายจะเป็นผู้เริ่มต้นก่อนด้วยการชม โหมว่าฝ่ายหญิงมีความงามเป็นที่ถูกอกถูกใจต้องการที่จะเป็นคู่ครองเป็นเจ้าของหรือถึงขั้นเป็นสามีภรรยาถกการลำยกนี้เป็นการทำนองทางสั้นต่างชมความสวยความหล่อ ความดีงามของกันและกัน โดยยกข้อดีข้อเด่นของตนมานำเสนอเพื่อให้ฝ่ายหญิงเกิดความคล้อยตามเมื่อฝ่ายหญิงได้ฟังเช่นนั้นก็ต้องขจัดเงินแล้วว่ากลอนลำตอบโต้ไปด้วยความเขินอาย บ่ายเบี่ยงไปตามสมควร จากนั้นฝ่ายชายก็จะแสดงความต้องการในตัวฝ่ายหญิงด้วยการลำกลอนที่ว่าด้วยการโ้โหลมเข้าแห่ สองแ่งสองงาม มีความหมายไปในเชิงสังวาสถึงตรงนี้ฝ่ายหญิงสามารถตอบกลอนไปได้ 2 ลักษณะ คือ ตอบในเชิงขจัดเงินไม่เห็นด้วยหรือจะตอบตกลงเห็นด้วยตามอย่างที่ว่าฝ่ายชายว่ามาก็ได้แล้วแต่จะดำเนินเรื่องราวไป เมื่อเกี่ยวพาราสีกันด้วยกลอนลำเป็นเวลาพอสมควรแล้วก็ต้องพ็อนเกี่ยวกันเพื่อให้เป็นไปตามเนื้อเรื่องที่ดำเนินมา การพ็อนเกี่ยวในลักษณะนี้จะใช้เวลาไม่มากนักใช้เวลาประมาณ 5-10 นาที

ยกที่ 4 ลำทั่วไป

การลำทั่วไปเป็นการลำด้วยกลอนลำที่มีเนื้อหาหลากหลาย เช่น วรรณกรรม ศาสนา การศึกษา กลอนวิชาการ เป็นต้น การลำในยกนี้จะเป็นการลำเพื่อประชันความสามารถทาง ภูมิปัญญากัน โดยมีลักษณะฝ่ายหนึ่งถามฝ่ายหนึ่งตอบ กลอนลำที่หมอลำนำมาลำในยกนี้จะให้ คุณค่าในด้านต่าง ๆ มากมาย เช่น เรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น สิ่งหนึ่งที่มักปรากฏในกลอนลำของหมอลำ คือ กลอนลำที่หมอลำมานั้นมักจะไม่ให้จบ ในกลอนของตน กล่าวคือ หมอลำจะลำเรื่องราวบางเรื่องเป็นการเล่าเรื่องแสดงภูมิปัญญาของตน ออกมา แล้วจะหยุดถามคู่ลำว่ารู้เรื่องนี้หรือไม่ ถ้ารู้ก็ขอให้ลำต่อเรื่องให้ได้ ถ้าลำไม่ได้ถือว่ายังเป็น หมอลำที่อ่อนหัดเรียนยังไม่ถึง และจะได้รับการโห่จากผู้ฟังว่าไม่มีความสามารถพอ การลำ ในลักษณะนี้ถือเป็นการสร้างความสนใจแก่ผู้ฟัง เป็นการสร้างเรื่องสร้างสถานการณ์ให้ผู้ฟังเกิด ความอยากรู้อยากฟังต่อไป โดยผู้ฟังจะตั้งใจฟังและจะคอยดูว่าคู่ลำของหมอลำฝ่ายชายจะมีกลอน ลำแก้ไหนหรือเชี่ยวชาญการแสดงหมอลำมากน้อยอย่างไร ถ้าหากหมอลำฝ่ายหญิงหรือคู่ลำในครั้ง นั้นสามารถตอบกลอนลำได้เป็นอย่างดี จะถือว่าเป็นหมอลำที่เชี่ยวชาญการแสดงผู้ฟังจะเกิดความ ประทับใจและยกย่องว่าลำดี สามารถแก้ลำคู่ลำได้เป็นอย่างดี

ยกที่ 5 ลำลา

เมื่อการแสดงดำเนินมาถึงตอนท้ายของการแสดง ก่อนที่จะสิ้นสุดยุติการแสดงหมอลำ จะต้องลำลา เพื่อเป็นการบอกกล่าวแก่ผู้ชมผู้ฟังว่าการแสดงกำลังจะสิ้นสุดลง ช่วงเวลาการลำใน ยกนี้จะเป็นเวลาที่ใช้กลองยาวหรือตามเวลาการว่าจ้างในสัญญาการตกลงกับเจ้าภาพ ในช่วงนี้หมอลำ จะใช้กลอนลำในทำนองลำทางยาว ซึ่งเป็นกลอนลำที่มีความช้า อ่อนโยน มีการเอื้อนเสียงให้เกิด ความไพเราะจับใจผู้ฟัง นอกจากนี้เนื้อหาบางส่วนยังแสดงออกถึงการลาจากกันของคู่ลำแสดง ความอาลัยอาวรณ์ต่อคู่ลำ ซึ่งเปรียบเสมือนการที่จะต้องพลัดพรากคู่รักของตน อีกทั้งยังกล่าว ขอบคุณเจ้าภาพและผู้ชมที่ให้การสนับสนุนหมอลำในครั้งนี้ โดยหมอลำฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะ พลัดเปลี่ยนกันลำ และจะจบการลำในช่วงสุดท้ายด้วยการลำเดี่ยว เพื่อเปลี่ยนจังหวะของการลำจาก กลอนลำทางยาวให้เป็นจังหวะเร็วขึ้น เพื่อกระตุ้นให้ผู้ชมรู้สึกสดชื่นกระปี่กระเป่า ในช่วงนี้ผู้ชม ส่วนมากจะพอรำสนุกสนานพร้อมกับการลำของหมอลำ หมอลำจะเชิญชวนให้ผู้ชมร่วมพอรำ ไปพร้อมกันอย่างสนุกสนาน สุดท้ายหมอลำจะอวยพรโดยใช้กลอนลำที่มีเนื้อหาที่ผู้ฟังเกิดความ เสียหาย คิดถึงอยากจะว่าจ้างมาแสดงอีกครั้ง

การแสดงหมอลำซิ่ง

หมอลำกลอนซึ่งก่อนขึ้นเวทีจะมีการไหว้ครูหรือยกครู โดยหัวหน้าคณะหรือผู้อาวุโสในคณะเป็นผู้ทำพิธี มีเครื่องบูชาครูหรือ “เครื่องคาย้อ” ซึ่งเจ้าภาพจะเป็นผู้จัดหา มาประกอบไปด้วย เหล้าขาว 1 ขวด ไช้ไก่สด 1 ฟอง ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ผ้าขาว 1 วา ซื้องหม 1 ซอง เป็นต้น ไหว้พระแม่ธรณี หมอลำบางท่านหลังจากไหว้ครูแล้วก่อนเดินขึ้นเวทีจะไหว้พระแม่ธรณี เพราะความเชื่อที่ว่าพระแม่ธรณีเป็นเทวดาที่คอยคุ้มครองรักษามนุษย์ให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง การไหว้พระมีธรณีเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับตนเองและเชื่อว่าป้องกันอุปสรรคที่จะเกิดขึ้น ในระหว่างแสดงหมอลำ จากนั้นจึงขึ้นเวทีเริ่มการแสดงคล้ายกับการแสดงหมอลำกลอนโดยมีการลำเป็นยกๆ มีลำดับลำดังนี้

การลำยกที่ 1 กลอนไหว้ครู เริ่มจากหมอลำชายหรือหญิงก่อนก็ได้แล้วแต่หมอลำ จะตกลงกัน แต่ส่วนมากฝ่ายชายจะลำก่อน แล้วหมอลำหญิงจึงจะลำเป็นคนต่อไป โดยมีเนื้อหา การลำเกี่ยวกับการไหว้ครูบาอาจารย์ผู้มีพระคุณเพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้แก่หมอลำโดยมีความเชื่อว่า บารมีของครูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะช่วยให้การแสดงเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและเป็นที่ถูกอกถูกใจ ผู้ชม

การลำยกที่ 2 หมอลำฝ่ายที่ลำเป็นคนแรกในยกที่ 1 จะลำก่อนเสมอในยกต่อไป การลำ ยกที่ 2 นี้ส่วนมากหมอลำซิ่งเริ่มด้วยเพลงร้องประมาณ 2 เพลง โดยมีการเดินการฟ้อนประกอบ การร้องทั้งหมอลำชายและหมอลำหญิง ถ้าคณะนั้นมีหางเครื่องก็จะออกมาเดินประกอบไปด้วย จากนั้นจึงโยงไปสู่การลำซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงการลำประกาศศรัทธา ว่าการลำครั้งนี้มีความเป็นมา อย่างไร มีจุดประสงค์อะไร ถ้าเป็นงานบุญ ก็บอกชื่อเจ้าภาพ ประวิติความเป็นมาของการทำบุญ ตลอดจนอนานิสงส์ ที่ได้รับจากการทำบุญนั้นๆ

การลำยกที่ 3 เริ่มด้วยการร้องเพลงก่อนและมีการเดินการฟ้อนประกอบการร้องไปด้วย จากนั้นเป็นการลำกลอนเนื้อหาเกี่ยวกับถามข่าวคราวสารทุกข์สุกดิบกันเพื่อเป็นการทักทายปราศรัย ระหว่างหมอลำชาย-หญิง และเป็นการบอกบ้านช่องที่อยู่ของหมอลำเพื่อประชาสัมพันธ์ให้ผู้ฟังรู้จัก จากนั้นอาจมีการลำเกี่ยวกับและต่อด้วยลำเดิน คือ จังหวะการลำค่อนข้างเร็วแล้วจบลงด้วยเพลงอีก 2-3 เพลง แล้วแต่ผู้ฟังขอมหรือตัวหมอลำซิ่งเองเห็นว่าเหมาะสม

การลำยกที่ 4 เริ่มด้วยเพลงเช่นเดียวกัน แล้วจึงโยงมาหาการลำเกี่ยวกับซึ่งมีการลำประชัน ความรู้เพื่อประชันปัญญาของตนในทางคดีโลก และคติธรรมอันประกอบด้วย กลอนเกี่ยวกับ ภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ พงศาวดาร การเมืองและการปกครอง เนื้อหาเหตุการณ์ปัจจุบัน จากนั้น จึงลำเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน เช่น การกระเกษ ศรีธน-นางมโนราห์ เป็นต้น ในการลำนิทานนี้

หมอลำจะสมมุติตัวเองเป็นพระเอกนางเอกในเรื่อง และทำท่าดีทู่ไปตามเนื้อเรื่องคล้ายการแสดง หมอลำกลอนและจบลงด้วยเพลงร้อง

การลำยกที่ 5 เริ่มด้วยเพลงร้องหรือลำเดิน เมื่อถึงเวลาที่ใกล้เลิกการแสดงตามสัญญาว่าจ้าง หมอลำซึ่งจะลำลาโดยใช้กลอนทางยาว หมอลำชาย-หญิงจะสลับกันลำ ดังนั้น กลอนลำลา จึงเป็นเสมือนสัญญาแห่งการเลิกแสดงของหมอลำซึ่งในแต่ละครั้ง

เนื้อหาการแสดงของหมอลำซึ่งแต่ละคู่ไม่เหมือนกัน และไม่สามารถกำหนดได้อย่างแน่ชัด โดยเฉพาะหมอลำซึ่งรุ่นเก่าที่เคยเป็นหมอลำกลอนมาก่อน เพราะหมอลำกลุ่มนี้สามารถคัดแปลงเนื้อหาการแสดงได้ตามสถานการณ์ตามหมู่บ้านที่ไปแสดงได้ ส่วนหมอลำซึ่งรุ่นใหม่เนื่องจากไม่มีประสบการณ์มากนัก โดยทั่วไปจึงเน้นเพลงเป็นหลัก อาจจะเริ่มต้นด้วยการลำไหว้ครู แต่หลังจากนั้นก็ลำหาญสลับกับร้องเพลง และพูดโน้มน้าวให้ผู้ฟังลุกขึ้นมาพ้อนหรือเดินรำ เป็นอย่างนี้กับทุกยกที่หมอลำฝ่ายชายและฝ่ายหญิงสลับกับการลำจากการสังเกตบรรยากาศการแสดงหมอลำซึ่งในระหว่างเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า หมอลำซึ่งและผู้ฟังมีปฏิสัมพันธ์กันตลอดเวลา โดยปรากฏในลักษณะต่อไปนี้

ผู้วิจัยพบว่าระหว่างแสดงหมอลำมักพูดโต้ตอบกับผู้ฟังที่อยู่ด้านล่างเวทีมากกว่าการลำโต้ตอบระหว่างหมอลำฝ่ายตรงข้าม เช่น ทักทายผู้ฟัง หรือเชิญชวนให้ลุกขึ้นมาพ้อนรำ เป็นต้น คล้ายคลึงกับการแสดงคอนเสิร์ตของวงดนตรีสากล ซึ่งแตกต่างจากหมอลำกลอนแบบเดิมที่เน้นเนื้อหาและลำประชันเอาชนะกันบนเวทีมากกว่าสนใจผู้ฟัง ส่วนผู้ฟังก็เป็นฝ่ายสนับสนุนให้หมอลำสู้กันลักษณะเช่นนี้น่าจะชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมการฟังของชาวอีสาน กล่าวคือ เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ฟังมีส่วนร่วมในการแสดงมากขึ้นกว่าอดีตที่ผ่านมา ถึงแม้ว่าหมอลำกลอนแบบเดิมผู้ฟังก็สามารถมีส่วนร่วมในการแสดงได้ เช่น การสอย เป็นต้น แต่เนื้อหาการแสดงยังเป็นหน้าที่ของหมอลำ ขณะที่หมอลำซึ่งผู้ฟังมีบทบาทต่อการแสดง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขอเพลงแทบจะกล่าวได้ว่า หมอลำซึ่งโดยเฉพาะหมอลำซึ่งรุ่นใหม่นิยมร้องเพลงตามคำขอของผู้ฟังมากกว่าลำตามเนื้อหาหรือธรรมเนียมการลำแบบเดิม จากการศึกษาการแสดงหมอลำกรณีศึกษาชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคม จังหวัดอุดรธานี ได้ทราบถึงปัจจัยในการกำเนิดศิลปะการแสดงหมอลำตลอดทั้งความเป็นมาของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสว่ามีกลยุทธ์วิธีการแสดงการบริหารจัดการในการคงอาชีพอยู่ได้กว่า 50 ปี และได้ตอบหลักการทางทฤษฎีการสร้างงาน สร้างอาชีพในชุมชนด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานว่ามีความสำคัญในการดำรงอยู่ และพัฒนาการอย่างไร

การวิเคราะห์การแสดงหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคม จังหวัดอุดรธานี

ศิลปะการแสดงหมอลำเป็นมหรสพที่นิยมแพร่หลายในจังหวัดอุดรธานีและแพร่หลายในภาคอีสานซึ่งได้มีวิวัฒนาการตามลำดับตามความนิยมในแต่ละช่วงเวลาซึ่งขึ้นอยู่กับค่านิยมของคนในสังคมซึ่งค่านิยมนี้จะได้รับปัจจัยทางวัฒนธรรมต่างถิ่นหรือวัฒนธรรมภายนอกก็จะมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและวิธีการแสดง เช่น มีการเปลี่ยนแปลงทำนองร้อง มีการเปลี่ยนแปลงภาษา มีการเปลี่ยนแปลงบทรกรรมที่ใช้แสดง มีการเปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งกาย ถึงแม้จะปรับเปลี่ยนบทบาทการแสดงหมอลำตามบริบททางสังคมแต่ก็ยังดำเนินชีวิตตามขนบธรรมเนียมประเพณีจนสามารถนำไปปรับใช้ในการแสดง แต่ยังคงดำเนินการแสดงหมอลำตามบทบาทหมอลำที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมตามเทศกาลต่างๆ ในจังหวัดอุดรธานี ในการนี้ผู้วิจัยพบว่ารายละเอียดเกี่ยวกับการแสดงหมอลำของศิลปินหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส กับบริบททางสังคมในจังหวัดอุดรธานี สะท้อนในด้านต่างๆ ตามกลุ่มที่ปรากฏในเนื้อหาของการแสดงหมอลำ ดังนี้

1. ด้านการเมือง การปกครอง
2. ด้านเศรษฐกิจ
3. ด้านศาสนาความเชื่อ
4. ด้านการศึกษา
5. ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี
6. ด้านการดำเนินชีวิต
7. ด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม
8. ด้านการท่องเที่ยว
10. ด้านสาธารณสุข
11. ด้านเกษตรและสหกรณ์

การแสดงหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคมในจังหวัดอุดรธานีคือหมอลำเป็นการแสดง ศิลปะพื้นเมืองที่มีคุณค่า และมีความสำคัญยิ่งต่อชาวอีสานในอดีตเพราะนอกจากจะเป็นศิลปะที่ให้ความบันเทิง สนุกสนานเพลิดเพลินสอดแทรกความรู้ความคิด คติธรรม ความเชื่อ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆที่ทำให้คนเกิดความเฉลียวฉลาด และมีส่วนช่วยส่งเสริมจริยธรรมคุณธรรม รักษาบรรทัดฐานของสังคมช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมและศิลปะพื้นบ้านแล้วยังมีการสอดแทรกคุณธรรมและจริยธรรมของผู้ชมลำกลอน ทำให้ผู้วิจัยทราบว่าหมอลำกลอนมีบทบาทในการสอนจริยธรรมแก่สังคมอีสานเหมือนกับพระสงฆ์ แต่ต่างกันเพียงกุศโล

บายในการถ่ายทอดเท่านั้น คือการสอนจริยธรรมของพระสงฆ์เป็นการพูดละการเทศนา ส่วนการสอนจริยธรรมของหมอลำเป็นการลำและเป็นการแสดงแต่มีจุดมุ่งหมายอันเดียวกันคือเพื่อให้คนฟังเป็นคนดีของสังคม มีระเบียบวินัย เคราพกกฎหมายและอยู่ในกรอบจารีตประเพณีอันดีงามของสังคม หมอลำยังเป็นสื่อในการถ่ายทอดความคิดเห็นของประชาชนเป็นภูมิปัญญาของชุมชนในสมัยของการศึกษาที่ยังไม่เจริญเช่นทุกวันนี้ ถือเป็น การศึกษานอกระบบที่เน้นความประพฤติ สอนให้คนเป็นคนดีและในสมัยหนึ่ง หมอลำยังช่วยเผยแพร่ความรู้ด้านลัทธิการเมือง ซึ่งแนะนำให้ประชาชนเข้าใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตยและให้ความรู้ต่างๆ เช่น การวางแผนครอบครัวการคุมกำเนิด การกินที่ถูกสุขลักษณะ เป็นต้น ในสภาวะสังคมแบบดั้งเดิมที่คนส่วนใหญ่ที่ยังอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ หมอลำ ได้รับการยกย่องว่า เป็น ปราชญ์ของสังคม เพราะเป็นผู้สืบทอดและถ่ายทอดภูมิปัญญา ตลอดจนวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นควบคู่กับวัดทั้งนี้ เพราะผู้ที่จะเป็นหมอลำที่ดีได้นั้น จะต้องเป็นผู้มีความรอบรู้หลายด้านและหลากหลายไม่ว่าจะเป็นเรื่องประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การทำมาหาเลี้ยงชีพขนบธรรมเนียมประเพณี บาบปญญคุณโทษค่านิยมสังคม ข้อธรรมะไปจนถึงนิทานชาดก และข่าวสารการบ้านการเมืองอีกทั้งต้องมีปฏิภาณไหวพริบในการโต้ตอบและการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าบนเวทีได้อย่างทันท่วงที

กล่าวได้ว่าหมอลำมีคุณค่าความเป็น folk art อยู่ที่ลักษณะเด่น 3 ประการคือเรียบง่ายไม่ซับซ้อน เริงสุนทรียภาพเหมือนมีความกลมกลืนเป็นธรรมชาติ มีความใกล้ชิดกับผู้ชม และมีความสัมพันธ์ระหว่างศิลปินผู้แสดงกับผู้ดูนับแต่อดีตมา หมอลำได้มีการปรับเปลี่ยนตนเองมาโดยตลอด ยิ่งในกระแสวัฒนธรรมสมัยใหม่ ซึ่งเป็นยุคโลกไร้พรมแดนอย่างปัจจุบัน หมอลำก็เช่นเดียว การละเล่นหรือการแสดงพื้นบ้านอื่นๆที่กำลังจะตายหรือเสื่อมไปจากความนิยม จึงต้องมีการประยุกต์ให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพื่อการการปรับเปลี่ยนเพื่อยุทธวิธีทั้งรูปแบบและเนื้อหา โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับกฎเกณฑ์ของสื่อในการนำเสนอ รวมทั้งความนิยมของผู้ชมในปัจจุบันก็เป็นเหตุให้โครงสร้างบางอย่างที่เป็นศิลปะพื้นบ้านของหมอลำอาจล่มสลายไปได้ โดยอนาคต ต่อไปหมอลำอาจเหลือเพียงแต่ชื่อ แต่แก่นหลักอาจเปลี่ยนแปลงไป คุณธรรมจริยธรรมที่เคยสอดแทรกอยู่ในกลอนลำก็อาจถูกปรับให้เข้ากับกระแสค่านิยมสมัยใหม่ หมอลำอาจกลายเป็นศิลปะพื้นบ้านที่กลายพันธุ์จนไม่เหลือเค้าเดิม ที่วิฤตมากกว่านั้น คืออาจสูญพันธุ์กลายเป็นตำนาน

การรวมกลุ่มหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสมีผลกระทบทั้งข้อดีและข้อเสีย การรวมกลุ่มของหมอลำไม่ใช่เรื่องที่กลุ่มศิลปินหมอลำจะทำได้ด้วยตนเองเพราะหมอลำส่วนใหญ่ยังขาดวิสัยทัศน์และเอกภาพ เนื่องจากไม่มีความสามัคคี และการแก้ปัญหาเป็นเรื่องที่หน่วยงานของรัฐและผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องร่วมกันเป็นเจ้าภาพ สนับสนุนส่งเสริมให้หมอลำสามารถพัฒนาตนเองให้สื่อกับคนรุ่นใหม่ได้ รวมทั้งต้องสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนรักและภาคภูมิใจใน

เอกลักษณ์ดังกล่าว ด้วยการจัดตั้งโรงเรียนหมอลำ อบรมหมอลำรุ่นใหม่ ตั้งสมาคมหรือสมาพันธ์หมอลำเพื่อส่งเสริมเอกภาพเพื่อความเข้มแข็งของหมอลำ จัดตั้งพิพิธภัณฑ์หมอลำเพื่อรวบรวมประวัติความเป็นมาให้อนุชนรุ่นหลังเห็นรูปลักษณะที่ดีในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสคือการรวมกลุ่มหมอลำทำให้เมื่อจัดกิจกรรมต่างๆหรือจัดการแสดงมีการประสานงานได้ง่ายแต่ละคณะต้องพัฒนาผลงานการแสดงอย่างต่อเนื่องเพราะคณะหมอลำที่พัฒนาการแสดงปรับปรุงรูปแบบการแสดงของตนให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ช้และผู้ชม จึงจะได้รับความนิยมเมื่อพื้นฐานของชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ในจังหวัดอุดรธานีเกิดการแข่งขัน ย่อมทำให้ทักษะในการตลาด เช่นการโฆษณาประชาสัมพันธ์อยู่ในขั้นดี เพราะหมอลำกลายเป็นธุรกิจที่สัมพันธ์กับสื่อต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ตลอดจนการบันทึกเสียงออกวางจำหน่าย เพราะสื่อเหล่านี้ช่วยให้หมอลำในแต่ละคนสามารถทำขยายธุรกิจการแสดงหมอลำได้อย่างกว้างขึ้น ขณะเดียวกันการแข่งขันก็มากขึ้นไปด้วยทำให้คณะที่ไม่พัฒนางานแสดงลดน้อยลง ทำให้ต้องเลิกกิจการไปหลายคณะ แต่ในขณะเดียวกันเมื่อชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานีขาดการรวมกลุ่มแตกแยกกันต่างคนต่างอยู่หรือกระจายอยู่ในจังหวัดอุดรธานี ไม่รวมตัวกันทางเอกภาพ คือ ขาดความสามัคคีในการร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลจะทำให้กลุ่มศิลปินหมอลำขาดความเข้มแข็ง ขาดความสนับสนุนช่วยเหลือของกลุ่มศิลปินหมอลำด้วยกัน

วิเคราะห์การฟ้อนของหมอลำกลอนทำนองขอนแก่นในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสจังหวัดอุดรธานี

ท่าฟ้อนลีลาวาดฟ้อนเกี่ยวหรือท่าฟ้อนแม่บทลีลาวาดฟ้อนเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งที่ส่งผลให้ผู้ชมชื่นชอบผลงานด้านศิลปะการแสดงหมอลำกลอน ซึ่งศิลปินหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานีแต่ละคนจะมีลีลาวาดฟ้อนแตกต่างกันไป ลีลาวาดฟ้อนจะมีทั้งแบบมาตรฐานและคิดประดิษฐ์ขึ้นให้เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ลีลาวาดฟ้อนที่เรียกว่า “ท่าฟ้อนแม่บท” นั้นเป็นท่าฟ้อนที่หมอลำกลอนทุกคนถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยหมอลำกลอนจะยึดหลักการฟ้อนเป็นแนวเดียวกัน แต่จะแตกต่างกันที่ลีลาท่าทางการฟ้อนเทคนิคการฟ้อน ลีลาวาดฟ้อนเกี่ยวนอกจากมุ่งกระวะครูบาอาจารย์เพื่อความเป็นสิริมงคลเพื่อให้เกิดความมั่นใจในการแสดง ยังแสดงออกถึงการเล่นหัวหยอกล้อ เกี่ยวพาราสี ซึ่งดีซิงเด่นเพื่อชัยชนะซึ่งกันและกันแล้ว รวมทั้งเป็นศิลปะการฟ้อนที่มีความสวยงามดั้งเดิมเก่าแก่ของชาวอีสาน ลีลาวาดฟ้อนเกี่ยวหรือท่าฟ้อนแม่บทซึ่งเป็นแบบมาตรฐานของหมอลำกลอนในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษากระบวนการทำพ็อนของหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จำนวน 6 ท่าน คือ หมอลำสังวาลน้อย ดาวเหนือ หมอลำเทวี ฟ้าส่วน หมอลำทองพูล หนองเหล็ก หมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ หมอลำอุภาพร สายลมเย็นและหมอลำสำรอง สาธุการ ได้แก่ ทำพ็อนเกี่ยวนาเกี่ยวเกล้า ทำพ็อนเกี่ยวธรรมดา ทำพ็อนสาละวันเตี้ยลง ทำพ็อนเกี่ยวจก (สำหรับชาย) ทำพ็อนเกี่ยวปัดป่อง (สำหรับหญิง) ทำพ็อนเกี่ยวไล่ครูป (สำหรับชาย) ทำพ็อนเกี่ยวม้วนมือ และทำพ็อนเกี่ยวกำมือ ซึ่งเป็นทำพ็อนเกี่ยวของหมอลำกลอน ทำสุดท้าย เป็นการบอกให้คู่ลำกลอนทราบว่าจบขบวนการพ็อนเกี่ยวแล้ว

ลีลาวาดพ็อนอิสระหรือทำพ็อนอิสระ

ลีลาวาดพ็อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี

หมอลำเทวี ฟ้าส่วน มีลีลาวาดพ็อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะคือการใช้ขาเคลื่อนที่ไปด้านซ้ายและขวา นอกจากนั้นแล้วยังมีลีลาวาดพ็อนใช้มือเขกหัวหมอลำฝ่ายชายเมื่อแสดงทำพ็อนเกี่ยวจกไม่สุภาพ และลีลาวาดพ็อนที่ทำให้ผู้ชมประทับใจ คือทำพ็อนเตี้ย

หมอลำสังวาลน้อย ดาวเหนือ มีลีลาวาดพ็อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือ ทำหนุมานยิงธนู ทำจก ทำจับ ทำขุนแผนจูโจม ลักษณะการ เดินหมุนเป็นวงกลมรอบเวทีแล้วหันหน้าเข้าหาคู่ลำ จากนั้นจึงยกขาก้าว 3 จังหวะแล้วโอบด้านหลังของคู่ลำเดินหน้าและถอยหลัง 3 รอบ แล้วจึงหยุดยืนลำกลางเวที

หมอลำทองพูล หนองเหล็ก มีลีลาวาดพ็อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือ พ็อนไปตามใจชอบและจังหวะดนตรี เช่น พ็อนเลียนแบบต้นไม้ ใบไม้ เลียนแบบสัตว์ตามที่คิดได้ หากเป็นการลำประกอบแคนเป่าทำนองดนตรีอินเดีย ลีลาวาดพ็อนจะเป็นแบบอินเดียรวมทั้งเวลาเข้าคู่ลำจะพ็อนอ้อมด้านหลังเอาคู่ลำหรือเกี่ยวและหักข้อมือให้เข้ากับจังหวะเสียงแคน ลีลาวาดพ็อนที่ไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์หรือเคร่งครัดในกฎระเบียบถือเป็นเอกลักษณ์ที่ทำให้ผู้ชมประทับใจ

หมอลำทองหล้า ทองพระจันทร์ มีลีลาวาดพ็อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือ พ็อนทำไหว้ครู พ็อนทำม้วนมืออยู่ข้างหน้าแล้ววาดม้วนมือออกตั้งวง ยุบขาหลงให้เข้าจังหวะเดินรอบคู่ลำพร้อมกับสายสะโพกอย่างแรงซึ่งเรียกว่า “พ็อนแก่งดาก” หรือ “พ็อนแก่งก้น” หรือ “พ็อนแก่งสะโพก” เพื่อให้เกิดความสวยงาม หมอลำทองหล้าเป็นหมอลำที่มีข้อมือและนิ้วแข็ง ดังนั้น ลีลาวาดพ็อนจึงม้วนมือและนิ้วอย่างรวดเร็วเพื่อให้ผู้ชมเห็นว่าพ็อนอ่อนช้อย จากนั้นจึงวาดแขนออกด้านข้างเดินวนไปด้านซ้ายขวาของเวทีหรือเดินหมุนตัวซ้ายขวาระหว่างไม้ค้ำ เพื่อให้ดูเหมือนมีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาและคนดูไม่เบื่อ

หมอลำภูภาพร สายลมเย็น มีลีลาวาดฟ้อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของ คือ ทำฟ้อนเก็บดอกไม้ โดยจับมือออกด้านนอกแล้วม้วนมือกลับเข้าหาลำตัวพร้อมกับหงายมือออก ในการแสดงแต่ละครั้งจะคิดประดิษฐ์ทำฟ้อนใหม่ อยู่ตลอด เช่น ทำฟ้อนเลียนแบบสัตว์ ทำทาแป้ง ทำคิดฝ้าย ทำบิน ทำสายสะโพก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำฟ้อนเอนตัวลงข้างหลังหรือเรียกว่า “ทำเนิ้ง” แล้วจับมืออยู่ข้างหน้า จากนั้นจึงเปลี่ยนข้างเอนตัว 3 ครั้งกางแขนออกเฉียงตัวซ้าย-ขวา เท้าไขว้ ย่อสไลด์ไปด้านข้าง ถือเป็นทำฟ้อนที่ผู้ชมประทับใจ

หมอลำสำรอง สาธุการ มีลีลาวาดฟ้อนอิสระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือทำเขิน ทำม้วนมือขึ้นลง ทำซ่อนมือขึ้นแล้วจับ ส่วนเท้าขยับตาจังหวะ ตั้งวงกางแขนออกแล้วโอบเอาคู่ลำ ใช้ อารมณ์ที่สุภาพอ่อน โยนมองหน้าคู่ลำให้มีความรู้สึกคล้อยตาม ทำฟ้อนม้วนมือเดินหน้าหรือที่เรียกว่า “ทำฟ้อนม้วนมือเขินหน้า” ถือเป็นทำฟ้อนที่ผู้ชมประทับใจลีลาวาดฟ้อนเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งที่ส่งผลให้ผู้ชมชื่นชอบผลงานด้านศิลปะการแสดงหมอลำกลอน ซึ่งหมอลำแต่ละคนจะมีลีลาวาดฟ้อนแตกต่างกันไปลีลาวาดฟ้อนจะมีทั้งแบบมาตรฐานและคิดประดิษฐ์ขึ้นให้เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ลีลาวาดฟ้อนที่เรียกว่า “ทำฟ้อนแม่บท” นั้นเป็นทำฟ้อนที่หมอลำกลอนทุกคนถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยหมอลำกลอนจะยึดหลักการฟ้อนเป็นแนวเดียวกันแต่จะแตกต่างกันที่ลีลา ทำทางการฟ้อน เทคนิคการฟ้อน ส่วนลีลาวาดฟ้อนอิสระหมอลำกลอนจะเป็นผู้คิดประดิษฐ์ทำรำเองโดยตลอดเพื่อให้ผู้ชมเกิดความประทับใจในการแสดง

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาการแสดงหมอลำ ภูมิศึกษาชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสกับบริบททางสังคม จังหวัดอุดรธานี พบว่าเหตุที่คณะหมอลำหลายคณะได้เลิกกิจการไปมีสาเหตุ ดังนี้

1. สุขภาพของหัวหน้าคณะและนักแสดงแสดงหลัก
2. ฐานะการเงินของคณะ
3. วิสัยทัศน์ของผู้บริหาร
4. ปัญหาชู้สาว
5. ความไม่ซื่อตรงต่อเจ้าภาพ

แต่ละสาเหตุสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

สุขภาพของหัวหน้าคณะและตัวแสดงหลัก หัวหน้าคณะและตัวแสดงหลักต้องดูแลสุขภาพให้ได้อยู่เสมอ หัวหน้าคณะที่อ่อนแอ ไม่เข้มแข็ง หรือป่วยไข้ ไม่อาจบริหารคณะได้ในที่สุดก็ขาดทุนจนต้องเลิกกิจการ และตัวแสดงหลักหากสุขภาพไม่ดีทำให้ไม่สามารถไปแสดงได้ อาจทำให้ไปแสดงแบบครึ่ง ๆ กลาง ๆ เป็นสาเหตุสำคัญมากที่ทำให้เจ้าภาพเลิกจ้างและนำความ

ล้มเหลวมาสู่คณะ ฐานะการเงินของคณะ ธุรกิจหมอลำก็เหมือนธุรกิจทั่วไปที่ต้องมีความมั่นคงทางการเงิน สร้างความเชื่อมั่นแก่บุคลากรน้อยเกินไป ไม่มีงบประมาณ ขาดการฝึกซ้อม และพัฒนาในด้านต่าง ๆ ก็ไม่สามารถแข่งขันกับคณะอื่น ๆ ได้ จะค่อย ๆ ซบเซาลงไป ในที่สุดก็หายไปจากวงการ

วิสัยทัศน์ของผู้บริหาร ผู้บริหารคณะที่มีวิสัยทัศน์คับแคบ ไม่มองการณ์ไกลไม่รับฟังความคิดเห็นจากคนรอบข้าง ไม่สังเกตหรือพิจารณาการทำงานของคนอื่นที่มีชื่อเสียงโด่งดังเป็นที่นิยมของประชาชน นำมาใช้ประโยชน์ในการทำงาน อาจเนื่องมาจากภูมิปัญญาและขีดความสามารถน้อย ผู้บริหารเช่นนี้ ย่อมไม่ประสบความสำเร็จในการทำงาน

ปัญหาผู้สาววงการศิลป์ปล่อยแหลมต่อปัญหานี้มาก โดยเฉพาะวงการหมอลำมีปัจจัยที่เอื้อต่อเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง เป้าหมายของเรื่องที่ต้องการสร้างความรู้สึกรักในเรื่องใดเป็นหลักก็ตาม แต่ในท้องเรื่องย่อมสอดแทรกบทรัก โอ้อโลม ปฏิโลมไว้ด้วยแทบทุกเรื่อง การแต่งกายและลีลาการเดินของหางเครื่องก็ล้วนแต่เห็นสตรีระอิกทั้งการแสดงส่วนมากจะเป็นเวลากลางคืน

การเดินทางร่วมกันผู้บริหารคณะที่มีวุฒิภาวะ ศีลธรรมและความยับยั้งใจไม่มั่นคงพอ มักห้วนไหวและเสียคนและเสียงานไปกับเรื่องนี้ รวมทั้งบุคลากรอื่น ๆ อีกด้วย การปกครองหมอลำไม่ใช่เรื่องง่ายเพราะบุคลากรจำนวนมากมาจากหลายครอบครัว ลักษณะนิสัยแตกต่างกัน ผู้บริหารที่ขาดจิตวิทยาการปกครอง ขาดคุณธรรม จริยธรรม ขาดความเป็นธรรม ทำให้บุคลากรอิจฉากันแตกแยกกันเป็นเหตุให้คณะหมอลำประสบความสำเร็จล้มเหลวได้

ความไม่ซื่อตรงต่อเจ้าภาพ คือไปติดตั้งเวทีและอุปกรณ์ไว้แต่ไม่ไปแสดงตามเวลาไปช้ากว่าที่ควร อ้างเหตุนานาประการ ทำให้เจ้าภาพและผู้ชมรอคอยจนเบื่อหน่าย บางคณะเลิกแสดงเร็วกว่าที่ควร เพราะต้องการพักผ่อนเนื่องจากคืนถัดไปมีคิวงานแสดงรออยู่ บางคณะขอค่าแสดงเพิ่มจากที่ตกลงกันไว้ อ้างว่ามีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นเช่นรถเสีย อุปกรณ์เครื่องเสียงเสีย เครื่องดนตรีเสีย ต้องซ่อม ต้องเช่าหรือต้องซื้อใหม่ เป็นต้น กรณีนี้อยู่ในวงการบันเทิงไม่มากนัก เป็นเหตุเจ้าภาพ ไม่อยากจ้างอีกต่อไป คณะใดทำเช่นนี้บ่อยๆก็จะได้งานแสดงลดน้อยลง ในที่สุดก็ไม่มีการแสดง ต้องเลิกกิจการ

คณะที่ประสบความสำเร็จ มีชื่อเสียง มีความก้าวหน้า เป็นที่นิยมของประชาชนและผู้ชม ผู้บริหารคณะย่อมต้องใช้ความสามารถแก้ปัญหาข้างต้นและปัญหาอื่นที่อาจมีได้เป็นอย่างดี คณะหมอลำส่วนมากมีที่อยู่อาศัยในชนบท ไกลเมือง มักมีป้ายชื่อคณะประชาสัมพันธ์ไว้ริมทางหรือถนนเข้าหมู่บ้าน หากเจ้าภาพไปติดต่อเมื่อพบป้ายดังกล่าวแล้วก็จะสะดวกมาก แม้ว่าป้ายนั้นจะต้องเดินทางไปอีกไกลหรือไม่ไกลก็ตาม เพราะสอบถามชาวบ้านได้ ชาวบ้านย่อมรู้จักหมอลำและบอกเส้นทางให้ได้เป็นอย่างดี

ปัญหาและอุปสรรคในการแสดงหมอลำ

ถึงแม้ว่าปัจจุบันหมอลำซิ่ง หรือหมอลำกลอนรูปแบบใหม่ได้รับความนิยม คือถูกว่าจ้างให้ไปแสดงตามงานบุญประเพณีต่างๆ มากกว่าหมอลำประเภทอื่น ๆ แต่ขณะเดียวกันหมอลำซิ่งก็ได้ก่อให้เกิดปัญหาในสังคมชาวอีสานหลายด้าน ประกอบด้วยปัญหาต่อไปนี้

1. ปัญหาด้านทัศนคติ
2. ปัญหาด้านการแสดง
3. ปัญหาด้านสังคม

ปัญหาด้านทัศนคติ

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า แม้โดยภาพรวมแล้ว หมอลำซิ่งได้รับความนิยมจากชาวอีสานทั่วไป แต่ขณะเดียวกันก็ได้รับการต่อต้านจากกลุ่มผู้ฟังบางส่วน เช่น หมอลำรุ่นแก่นักจัดการวิทยุ ผู้สูงอายุ และนักวิชาการ เป็นต้น เพราะบุคคลเหล่านี้เห็นว่า การแสดงหมอลำซิ่งฉาบฉวย เอาแต่ความสนุก ลามกอนาจาร ลอกเลียนกลอนผู้อื่น ไม่มีความรู้ร้องแต่เพลงและทำลายวัฒนธรรมที่ดีงามของชาวอีสานทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่า หมอลำซิ่งมีพื้นฐานมาจากการแสดงหมอลำกลอนจึงทำให้เกิดการเปรียบเทียบกัน เพราะหมอลำกลอนแบบเดิมนั้น เน้นเนื้อหาหรือกลอนลำเกี่ยวกับความรู้มากกว่าหมอลำประเภทอื่นๆ แต่เมื่อมีผู้นำเอาเครื่องดนตรีตะวันตกประเภท “ วงสตริง ” มาบรรเลงประกอบโดยใช้ทำนอง “ ลำเดิน ” หรือ “ ลำญ้าว ” ซึ่งเป็นทำนองลำทางสั้นवादขอนแก่นเป็นหลักในการแสดง ทั้งยังนำเอา “ หางเครื่อง ” มาเดินประกอบทำให้รูปแบบดนตรีและการแสดงหมอลำกลอนเปลี่ยนไป คือเน้นเพลงมากกว่าเนื้อหาสาระของคำกลอน ทั้งจังหวะการลำก็เร็วจนฟังเนื้อหาสาระแทบไม่ทัน ดังนั้น กลุ่มผู้ฟังบางส่วนจึงมีทัศนคติหมอลำซิ่งในทางลบ

นอกจากนี้ หมอลำซิ่ง โดยเฉพาะหมอลำซิ่งรุ่นใหม่ไม่ค่อยมีกลอนลำเป็นของตนเองอาศัยแต่ที่นิยมกันทั่วไปเป็นหลักในการแสดงทำให้ผู้ฟังส่วนหนึ่งมองว่าหมอลำซิ่งไม่มีความสามารถอย่างแท้จริง ปัญหาทางด้านทัศนคติส่วนหนึ่งเกิดจากความขัดแย้งในแง่วิถีคิดระหว่างสังคมชาวอีสานทั่วไปกับกลุ่มนักอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประกอบด้วยหมอลำรุ่นแก่นักวิชาการ ได้นำเอาวิถีคิดแบบราชการเข้าไปวัดหรือจับกระแสนิยมหมอลำซิ่งว่าได้ทำลายวัฒนธรรมที่ดีงามไป

ปัญหาด้านการแสดง

จากการสังเกตการณ์ภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า ในระหว่างแสดงมักเกิดปัญหากระทบกระทั่งกันระหว่างหมอลำกับผู้ฟังอยู่เสมอ อาทิ หมอลำฝ่ายหญิงและหางเครื่องถูกรื้อทำร้ายและถูกลวนลามจากกลุ่มผู้ฟังด้านหน้าเวที โดยการดึงหรือหยิกข่วนที่มือและแขน หรือถูกแอบมองระหว่างการผลัดเปลี่ยนเสื้อผ้า และถูกข่มขู่จากกลุ่มผู้ฟัง ในกรณีขอเพลงที่ตนเองชอบไม่ได้

ปัญหาที่เกิดขึ้น ส่วนหนึ่งเกิดจากรูปแบบดนตรีและการแสดงหมอลำซึ่งที่เน้นความสนุกสนานเร้าใจเป็นหลัก และเปิดโอกาสให้ผู้ฟังมีส่วนร่วมได้ อีกทั้งหมอลำซึ่งส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วงวัยรุ่น ทำให้ผู้ฟังอยู่ในวัยเดียวกันไม่ยำเกรง จึงเกิดการกระทบกระทั่งกัน และอีกส่วนหนึ่งก็คือ ผู้ฟังส่วนใหญ่นิยมดื่มสุราในขณะที่หมอลำซึ่งแสดง ฉะนั้น เมื่อหมอลำซึ่งแสดงไม่ถูกใจหรือไม่สามารถแสดงตามคำเรียกร้องได้ ผู้ฟังกลุ่มนี้จึงโกรธและควบคุมอารมณ์ไม่อยู่โดยเฉพาะกับหมอลำฝ่ายหญิงและหางเครื่องทำให้จากปัญหาดังกล่าวในปัจจุบันศิลปะการแสดงหมอลำกลอนได้กลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้งสถิติในการรับงานแสดงหมอลำในสำนักงานหมอลำชุมชนหมอลำข้างวัดมัจฉิมาวาส จังหวัดอุดรธานี ประเภทหมอลำกลอนมีงานแสดงมากกว่าหมอลำซึ่ง

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยพบประเด็นปัญหาที่ควรจะนำมาศึกษาขยายผลและเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ต่อสังคม

กลุ่มบุคคลที่สามารถส่งเสริมการแสดงหมอลำให้คงอยู่เพื่อเชื่อมโยงศิลปะการแสดงหมอลำให้เป็นส่วนหนึ่งที่ใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นจากศิลปินหมอลำเพื่อเข้ามาเป็นสื่อให้มีบทบาทในการแก้ไขปัญหาสังคมต่าง ๆ เช่น พัฒนาด้านการเมือง พัฒนาด้านศาสนา พัฒนาด้านสาธารณสุข พัฒนาด้านการศึกษาอีกทั้งรณรงค์เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว เช่น รณรงค์การส่งเสริมประชาธิปไตย รณรงค์ไม่ขายสิทธิ์ขายเสียง รณรงค์ใช้หวัด 2009 รณรงค์โรคเอดส์ รณรงค์สภาวะโรคร้อน เป็นต้น จากความสำคัญอันนี้รัฐหรือหน่วยงานที่ใช้ประโยชน์จากสื่อ จึงมีควรการวางแผนเพื่อกำหนดการใช้สื่อให้มีประสิทธิภาพสอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ควรสนับสนุนในด้านต่อไปนี้

1.1 รัฐหรือหน่วยงานควรจัดตั้งองค์กรขึ้นมารับผิดชอบโดยตรง เช่น ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดหรือสภาวัฒนธรรมจังหวัด ดำเนินกิจกรรมด้านวัฒนธรรมในชุมชนตามเทศกาลต่าง ๆ การจัดให้หมอลำเป็นมหรสพสมโภช การจัดกิจกรรมประกวดหมอลำล้วนเป็นแนวทางส่งเสริมให้หมอลำคงอยู่อย่างมีคุณค่าและรักในอาชีพของตน นอกจากนี้การจัดกิจกรรมประกาศเกียรติคุณหมอลำ ในฐานะผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมสามารถเป็นขวัญกำลังใจให้แก่ศิลปินหมอลำในการพัฒนาการแสดงหมอลำ

1.2 จัดหาทุนให้ศิลปินอย่างพอเพียงคุ้มค่าต้องการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะการแสดงที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เช่น สถาบันการศึกษาสามารถส่งเสริมศิลปะการแสดงหมอลำได้ทั้งในหลักสูตรและนอกหลักสูตร โดยกำหนดให้มีการเรียนการสอนหมอลำโดยอาจเชิญศิลปินหมอลำอาชีพมาเป็นวิทยากรในสถานศึกษา

1.3 สื่อมวลชนท้องถิ่นที่มีบทบาทส่งเสริมศิลปะการแสดงหมอลำ เช่น สถานีวิทยุกระจายเสียง สถานีโทรทัศน์ควรจัดการแสดงหมอลำเผยแพร่ทางสื่อหรือจัดกิจกรรมการประกวดหมอลำซึ่งด้วยพระราชทานและเงินรางวัล ทุกสาขาควรจัดให้มีการวิจัย

1.4 ควรจัดตั้งพิพิธภัณฑ์หมอลำขึ้น เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับหมอลำ นับตั้งแต่วัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหมอลำ เช่น การแต่งกาย เครื่องดนตรี เทป แผ่นเสียงและหนังสือ เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหมอลำตลอดทั้งรวบรวมประวัติและผลงานของหมอลำตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับผู้ที่ทำการวิจัยหมอลำในประเด็นอื่นๆ ต่อไป

1.5 หากเกิดความสัมฤทธิ์ผลในข้อที่กล่าวมาข้างต้นควรมีการขยายผลไปใช้ในพื้นที่ที่เกิดปัญหาในภูมิภาคอื่นต่อไปในอนาคต

2. ปัญหาที่จะเกิดขึ้นกับวงการศิลปิน จากการศึกษาวิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

2.1 ด้านผู้ประพันธ์กลอนลำ ในปัจจุบันเป็นนักปราชญ์ที่ผ่านระบบของพุทธศาสนา มาขณะที่บวชได้ศึกษาพระธรรมวินัยตลอดจนโคลงกลอนต่างๆ เมื่อสึกออกมาเป็นฆราวาสอาจเป็นหมอลำหรือขณะเดียวกันจะแต่งกลอนด้วย หากรุ่นนี้หมดไปการประพันธ์กลอนที่มีคุณภาพก็จะไม่มี ดังนั้นควรมีการศึกษารวบรวมรายชื่อที่อยู่เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐาน และควรมีการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการสาธิตการแต่งกลอนแบบต่างๆ มีการรวมกลอนทั้งหมอลำที่แต่ง เพื่อพิมพ์ ตำราบันทิกเทพ ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหวเพื่อใช้เป็นหลักฐานสำหรับการศึกษาต่อไป

2.2 ศิลปินหมอลำด้อยคุณภาพ จากการศึกษาวิจัยพบว่าศิลปินรุ่นใหม่ด้อยคุณภาพหลายด้าน เช่น ความสามารถในการลำ จังหวะลำแบบการเอื้อนทำนอง ความแตกฉานในการลำมีน้อยหรือแทบไม่มี และศิลปินหมอลำไม่มีจุดยืนเป็นของตัวเอง สิ่งทีกล่าวมาเหล่านี้ทำให้หมอลำรุ่น

ปัจจุบันลดคุณค่าลง สิ่งที่ต้องจัดทำอย่างเร่งด่วนคือ จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นว่าด้วยหมอลำที่มีคุณภาพใช้ได้จริง นอกจากนี้ควรตั้งโรงเรียนหรือสถาบันเพื่อสอนหมอลำโดยตรง

2.3 ศิลปินหมอลำควรมีการรวมตัวกันเพื่อสร้างมาตรฐานวิชาชีพสำหรับกลุ่มศิลปินหมอลำด้วยกัน นอกจากนี้ควรตั้งองค์กรเพื่อให้สวัสดิการและกองทุนช่วยเหลือศิลปินด้วยกัน

2.4 หมอลำกลอนเป็นการลำที่มีบทบาทต่อสังคมอีสานหลายด้าน โดยเฉพาะด้านการเผยแพร่ศาสนา การรักษามรดกวัฒนธรรมของสังคม และการอบรมสั่งสอนจริยธรรมแก่ประชาชน ฉะนั้นภาครัฐและเอกชนควรมีการฟื้นฟูและส่งเสริมลำกลอนให้มีความแพร่หลายในสังคมปัจจุบัน การปลูกกระแสคนฟังให้หันมาฟังลำกลอนอีกครั้ง อีกทั้งยังเป็นการนำคุณค่าของลำกลอนให้ปรากฏในวงกว้าง โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่ เพราะปัจจุบันลำกลอนเป็นที่รู้จักกันในกลุ่มของผู้สูงอายุและกลุ่มผู้สนใจเท่านั้น ข้อเสนอดังกล่าวจะทำให้ลำกลอนได้รับการส่งเสริม เผยแพร่ และสร้างค่านิยมให้แก่ประชาชน

3. ควรศึกษาหาแนวทางสำหรับส่งเสริมและอนุรักษ์กลุ่มศิลปินพื้นบ้านอีสานให้คงอยู่เพื่อเป็นประโยชน์ในด้านวิชาการอื่นๆ ต่อไป

4. ควรนำรายละเอียดและผลจากการวิจัยที่เกิดขึ้นจริงแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมต่อไป

รายการอ้างอิง

- กฤษณา ธาตุทอง. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 6 สิงหาคม 2551.
- เก่ง ไชยดี. หัวหน้าสำนักงานบุญหลายฟ้าสะอื้น. **สัมภาษณ์**, 13 สิงหาคม 2551.
- เข้มทอง เสียงใส. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 3 สิงหาคม 2551.
- คุณ รัตนคุณ. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 13 สิงหาคม 2551.
- เครือข่ายสื่อภาคประชาชน ภาคอีสาน. **หอมดินกลิ่นอีสาน_อุบลราชธานี : ศิริธรรม ออฟเซ็ท**, 2550.
- จूरรัตน์ งามเวที. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 10 สิงหาคม 2551.
- จอมศรี ศรีสารคาม. หัวหน้าสำนักงานศูนย์รวมหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 26 กรกฎาคม 2551.
- จ. เปรียญ. **ประเพณีมงคล พิธีมงคลในอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อำนวยการ, ม.ป.ป.
- จันทิมา แสงเจริญ. **ละครชาตรีเมืองเพชร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชา นาฏศิลป์ไทย ภาควิชา นาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. **ภูมิหลังอีสาน**. ใน **นาฏกรรมอีสาน**. หน้า 1-9. กภาพสินธุ์ : ประสาน การพิมพ์, 2537.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. **ผญาบทกวีของชาวอีสาน**. กภาพสินธุ์ : โรงพิมพ์จิตภัณฑ์การพิมพ์, 2546.
- ฉวีวรรณ คำเนิน. ศิลปินแห่งชาติ. **สัมภาษณ์**, 20 กรกฎาคม 2552.
- เฉลิมพล พันแสน. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 6 สิงหาคม 2551
- ชัชวาล วงษ์ประเสริฐ. **ศิลปะการฟ้อนภาคอีสาน**. มหาสารคาม : ฝ่ายวิชาการ สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2532.
- ชาลวิทย์ มั่นคง และคณะ. **หนังสือชุดสมบัติอีสาน เล่ม 1 ฮีตสิบสอง – คลองสิบสี่** (ม.ป.ท : ม.ป.พ, 2522)
- ดาวเรือง เสียงเสน่ห์. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 13 สิงหาคม 2551.
- ทองเจริญ ดาเหล่า. ศิลปินหมอลำจังหวัดอุดรธานี. **สัมภาษณ์**, 7 กรกฎาคม 2551.
- ทองพุด หนองเหล็ก. ศิลปินหมอลำจังหวัดอุดรธานี. **สัมภาษณ์**, 17 สิงหาคม 2551.
- ทองย้อย ภิมย์ศิลป์. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 9 สิงหาคม 2551
- ทองหล้า ทองพระจันทร์. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 6 สิงหาคม 2551.
- เทวี บุตรแก้ว. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 8 พฤษภาคม 2551

- ธีระพงษ์ โสดาศรี. **บทบาทของสำนักงานหมอลำในอำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น.**
 ปรินญาณิพนธ์ ปรินญาณิศาสตร์มหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา
 (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทร
 วิโรฒ มหาสารคาม, 2527.
- นิสกา ศรีบุริน. **หัวหน้าสำนักงานบ้านขึ้นโปรมอชั้น. สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2551.**
- บุญเกิด พิมพั้วรเมธากุล. **รวบรวมและเรียบเรียง ประเพณีโบราณและเกร็ดโบราณคดีที่อีสาน.**
 ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2544.
- บุญช่วง เคนดวง. **ศิลปินหมอลำ จังหวัดอุดรธานี. สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2552.**
- บุญเกิด พิมพั้วรเมธากุล. **ประเพณีอีสานและเกร็ดโบราณคดีที่อีสาน. โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา :**
 ขอนแก่น, 2544.
- บุญเสริม เพ็ญศรี. **ศิลปินหมอลำกลอน. สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2552.**
- บัวผัน ดาวคะนอง. **ศิลปินหมอลำ. สัมภาษณ์, 28 กรกฎาคม 2552.**
- บัวทอง ผาจง. **ศิลปินหมอลำ. สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2551.**
- ปัทมาวดี ชาญสุวรรณ. **พัฒนาการของหมอลำหมู่วาดของแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต**
 วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2542.
- ประสงค์ เหล่าหา. **ศิลปินหมอลำ. สัมภาษณ์, 23 มีนาคม พ.ศ. 2551**
- พนอ กำเนิดกาญจน์. **อีสานโฮแซว. อุดรธานี : ศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลัยครูอุดรธานี, 2525.**
- พจน์มาลัย สมรรถบุตร. **การฟื้นฟูไทในเรณูนคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต,**
 สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- พรเทพ วีระพูล. **การแสดงทางเครื่องหมอลำหมู่วาด. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต**
 วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
 ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2535.
- พัชรี แก้วเสด็จ. **ศิลปินหมอลำ. สัมภาษณ์, 27 กรกฎาคม 2551.**
- พิมพ์ทอง ภูโสภา. **ทำฟ้อนของหมอลำกลอนวาดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต**
 วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2533.

- พรสวรรค์ พรคอนก้อ. การพัฒนาการจัดการศิลปะการแสดงหมอลำกลอนในจังหวัดอุดรธานี.
วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551.
- พระมหาประหยัด ปญญาวโร (สุนนท์). จริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอน. วิทยานิพนธ์ปริญญา
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
2542.
- พีรพงศ์ เสนไสย. สายธารฟ้อนแห่งอีสาน. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนาวิทยา, 2547.
- พีระศิลป์ ชินสอน. ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของสำนักงานส่งเสริมหมอลำ
กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,
2541.
- มนตรี รอด่วน. ศิลปินหมอลำ. สัมภาษณ์, 27 กรกฎาคม 2551.
- มลสมร อุปสาน. ศิลปินหมอลำ. สัมภาษณ์, 28 กรกฎาคม 2552.
- เมวดี ศิลาวรรณ. บ้านหมอแคนแผ่นดินหมอนใหม่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช,
2545.
- เมธี ศิริศักดิ์. ศิลปินหมอลำ. สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2551.
- ยอดรัก ธาตุไพบูรณ์. ศิลปินหมอลำ. สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2553.
- ยุทธศิลป์ จุฑาวิจิตร. การฟ้อนอีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏยศิลป์ไทย
ภาควิชานาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2539.
- ยูภาพร สายลมเย็น. ศิลปินหมอลำ. สัมภาษณ์, 27 กรกฎาคม 2551.
- เยาวภา ดำเนตร. วิถีชีวิตของชาวอีสานจากกลอนลำทางยาวของหมอลำกลอน. วิทยานิพนธ์
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2536.
- รัตพร ชังธาดา. หนังสือพิมพ์ : หนังสือลูกภาคอีสาน. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการส่งเสริมหนังสือ
ตามแนวพระราชดำริ, 2526.
- ราตรี ศรีวิไล. ศิลปินหมอลำ จังหวัดขอนแก่น. สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2551.
- ราชนันท์ พันล้าน. ศิลปินหมอลำ. สัมภาษณ์, 3 กันยายน 2551.

- ลักขณา จินดาวงษ์. **ลิมที่มีอุปแต่ในจังหวัดร้อยเอ็ด**. กภาพสินธุ์ : โรงพิมพ์ประสานการพิมพ์, 2543.
- เลิศสนภา กระทั่งทอง. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 30 กรกฎาคม 2551.
- วรารักษ์ บัวผา. **การแสดงทางเครื่องบางเสร์ “คณะแม่ถนอม” ตำบลบางเสร์ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- วิมลพรรณ ปิตรีชัชชัย. **ฮีตสิบสอง**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาชน, ม.ป.ป.
- ศิริภรณ์ ปทุมวัน. **บทบาทของหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2542.
- ศรารุช จันทระจำ. **หุ่นกระบอกคณะชะเวงหลามแม่บุญช่วย จังหวัดนครสวรรค์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- ศิริพร ดาวดวงใหม่. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 9 สิงหาคม 2551.
- ศุภศาสตร์ ทองเสนา. นักวิชาการวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี. **สัมภาษณ์**, 29 มีนาคม พ.ศ. 2551.
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี. **“ชีวิตและผลงานนายทองมาก จันทะลือ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง จังหวัดอุบลราชธานี”** (อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท, มปท) สถาบันราชภัฏอุดรธานี. **ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี**. (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา), 2546.
- สนอง คลังพระศรี. **หมอลำชิง : กระบวนการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดนตรีของหมอลำในภาคอีสาน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541.
- สมบัติ ศรีทะบาล. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 9 สิงหาคม 2551.
- สมพงษ์ มาพร. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 30 กรกฎาคม 2551.
- สมภาร บุญซื่อน. หัวหน้าคณะหมอลำ ส. สมภาร. **สัมภาษณ์**, 19 กรกฎาคม 2552.
- สว่างจิตร์ เชื้อหงส์. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 26 กรกฎาคม 2551.
- สังวาลย์ ดาวเหนือ. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 29 ธันวาคม 2552.
- สุกิจ พลประดม. อาจารย์สาขาวิชาเทคโนโลยีดนตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี. **สัมภาษณ์**, 25 มีนาคม พ.ศ. 2551.

- สุมณฑา ธาตุทอง. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 26 กรกฎาคม 2551.
- สุขสันติ แวงวรรณ. หมอลำกขาขาว. **วิทยานิพนธ์ปริญญาโท** สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- สิทธิรัตน์ ภูแก้ว. **การฟ้อนเกี่ยวของหมอลำกลอน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- สิทธิศักดิ์ จำปาแดง. **บทบาทของหมอลำในการแก้ปัญหาสังคม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2548.
- สุภี ศิลาวงศ์. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 30 กรกฎาคม 2551.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. **วิวัฒนาการ นาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- สุรียา สมทกุลดี และคณะ. **คนชิงอีสาน : ร่างกาย กามารมณ์ อัตลักษณ์ และเสียงสะท้อนของคนทุกขในหมอลำชิงอีสาน**. นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2544.
- สุรียา สมทกุลดี และคณะ. **หนังประโมทัยของอีสาน**. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2535.
- เสถียร พากัดดี. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 8 พฤษภาคม 2551.
- เสงี่ยม บึงไผ่. **บทบาทของหมอลำกลอนด้านการเมือง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2533.
- สำนวน ชัยชนะ. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 9 สิงหาคม 2551.
- สำรวย เสียงกระดิ่งทอง. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 27 กรกฎาคม 2551.
- สุนันทา โคตรประทุม. **สัมภาษณ์**, 27 กรกฎาคม 2551.
- สำนวน ชัยชนะ. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 9 สิงหาคม 2551.
- สำรอง สาธุกาล. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 5 กันยายน 2551.
- โสภภาพร ธาตุทอง. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 6 สิงหาคม 2551.
- หวานใจ ทองงาม. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 30 กรกฎาคม 2551.
- หนูเลียบ สนั่นเมือง. ศิลปินหมอลำ. **สัมภาษณ์**, 5 กันยายน 2551.
- อุดม บัวศรี. **“หมอลำพื้น” มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. 4 (สิงหาคม 2528)

- อมรา กล้าเจริญ. **ละครชาตรีที่แสดง ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- อุษา ลมหวน. **ศิลป์ปิ่นหมอลำ**. **สัมภาษณ์**, 10 มกราคม 2553.
- อำพันธ์ สร้อยสังข์वाल. **ศิลป์ปิ่นหมอลำ**. **สัมภาษณ์**, 6 สิงหาคม 2551.
- โอสถ บุตรमारศรี. **ภาพสะท้อนของสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำเคน ดาเหลา**. วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2538.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แผนที่ชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส

ภาคผนวก ข

การสร้างผลงานในรูปสื่อด้านเทพคลาสสิก ซีดี วีซีดีของศิลปินหมอลำ
ในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสจังหวัดอุดรธานี

ศิลปินหมอลำในสำนักงานหมอลำชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสได้รับความนิยมนอกจากประชาชนทั่วไปได้มีบริษัทต่างๆติดต่อให้บันทึกผลงานในรูปแบบสื่อไว้มากมายในด้านการบันทึกเสียง เทปคลาสเซ็ท วีซีดี และการบันทึกศิลปะการแสดงหมอลำ ชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส เป็นที่นิยมของประชาชนในภาคอีสานในด้านผลงานการแสดงหมอลำประเภทต่างๆ ทำให้ศิลปินหมอลำในสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ได้สร้างสรรค์ผลงานในรูปแบบบันทึกเสียง เทปคลาสเซ็ท วีซีดี ของศิลปินหมอลำได้มีการประยุกต์พัฒนามาตามกระแสสังคม เพื่อรักษาคุณภาพด้านการแสดง ให้คงอยู่ตามความนิยมของสังคมและหมอลำเป็นอาชีพที่ทำให้คนมีงานทำมีเศรษฐกิจที่ดีขึ้น เป็นอาชีพที่ทำรายได้จึงทำให้มีระบบนายทุนและบริษัทที่ผลิตและจำหน่าย เทปคลาสเซ็ท วีดีโอ วีซีดี เข้ามาติดต่อให้สำนักงานคณะหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส นำศิลปินในสังกัดให้มีโอกาสได้บันทึกแผ่นเสียง และบันทึกการแสดงหมอลำหรือทางบริษัทที่เข้ามาติดต่อก็อาจจะสืบหาว่าศิลปินหมอลำคนใดที่ได้รับความนิยมและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในสังคมหมอลำ และมีงานแสดงมากก็จะมาเสนอให้ศิลปินหมอลำเข้าบันทึกเสียงเพื่อจำหน่ายได้ดีขึ้น โดยมีบริษัทต่างๆ ดังนี้

1. บริษัทกรุงไทย
2. บริษัททิวลิป
3. บริษัทแฮมเปียนอินเตอร์เนชั่นแนลเทรดเดอร์จำกัด
4. บริษัททอสยาม
5. บริษัทกรุงสยาม
6. บริษัทราชบุรุษเตอร์ไอโอ
7. บริษัทอีวีเอสอินเตอร์เทนเมนท์จำกัด
8. บริษัทกมลสุโกศล
9. บริษัทเสียงสยาม
10. บริษัทคาเธ่ย์
11. บริษัทโอเดียน
12. บริษัท สล็อต อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด

ในปีพ.ศ. 2523 บริษัทเริ่มเข้ามาติดต่อศิลปินหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาสเข้าบันทึกเสียง โดยได้บันทึกเสียงรูปแบบเทปคลาสเซ็ทออกจำหน่าย ทางบริษัทให้ค่าตอบแทนหมอลำชุดละ 10,000 บาท ในปีพ.ศ. 2530 รูปแบบเทปคลาสเซ็ทเริ่มเปลี่ยนเป็นรูปแบบวีดีโอ และซีดีทำให้บริษัทได้มาประสานให้สำนักงานคณะหมอลำนำศิลปินหมอลำเข้าบันทึกการแสดงมากขึ้น โดยส่วนมากจะเป็นศิลปินหมอลำที่เป็นหัวหน้าคณะ เข้าบันทึกการแสดงเอง ในปีพ.ศ. 2545 เริ่มปรับเปลี่ยน

เทปคลาสเซ็ท วีดีโอ ซีดีเป็นรูปแบบวีซีดี ตามเทคโนโลยี ทำให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการส่งออกประกอบต่างๆ เช่น หมอลำ ดนตรี หางเครื่อง เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายให้มีความพร้อมมากขึ้น โดยมีผลงานด้านการบันทึกเสียง เทปคลาสเซ็ท ซีดี วีซีดี ของศิลปินหมอลำดังต่อไปนี้

1. สำนักงานหมอลำคณะพัชรี้ แก้วเสด็จ

ภาพที่ 2 อัลบั้มผลงานบันทึกเทปหมอลำคณะพัชรี้ แก้วเสด็จ
ที่มา : พัชรี้ แก้วเสด็จ

ผลงานบันทึกเทปหมอลำคณะพัชรี้ แก้วเสด็จ ชุด ยอดหมอลำชิง พ.ศ.2528 ศิลปินหมอลำสังวาลน้อย ดาวเหนือ และหมอลำพัชรี้ แก้วเสด็จ

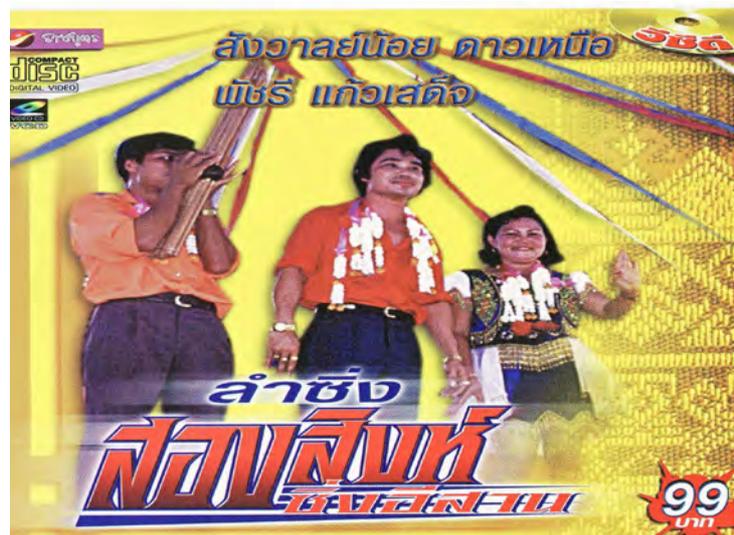
ภาพที่ 3 อัลบั้มผลงานบันทึกเทปหมอลำคณะพัชรี้ แก้วเสด็จ ชุด สอยมหามันต์ พ.ศ. 2529 ศิลปินคือสุนทร ชัยรุ่งเรือง ปรีดา แก้วเสด็จ พัชรี้ แก้วเสด็จ ลุงดี ผมงาม สมพงษ์ มาพร กัลยา ขวัญใจ สุรัตน์ โคตรเงิน และไพรวลัย แคนทอง
ที่มา : พัชรี้ แก้วเสด็จ

ภาพที่ 4 อัลบั้มผลงานบันทึกเทปของสำนักงานหมอลำคณะพัชรี้ แก้วเสด็จ ชุด สำนักทานพื้นบ้านประยุกต์ พ.ศ. 2529 ศิลปินคือสุนทร ชัยรุ่งเรือง และจุมทอง เสียงเสน่ห์
ที่มา : พัชรี้ แก้วเสด็จ

ภาพที่ 5 อัลบั้มผลงานบันทึกเทปศิลปินหมอลำสังวาลน้อย ดาวเหนือและหมอลำอัมรา คับทองชุด “คู่ดั้นคู่เต็ด” พ.ศ. 2530 สังกัดสำนักงานหมอลำช้างวัดมัจฉิมาวาส
ที่มา : พัชรี แก้วเสด็จ

ภาพที่ 6 ผลงานบันทึกวีซีดี สำนักงานหมอลำคณะพัชรี แก้วเสด็จชุดสองสิงห์ซึ่งอีสาน พ.ศ. 2537 ศิลปินสังวาลน้อย ดาวเหนือและพัชรี แก้วเสด็จ
ที่มา : พัชรี แก้วเสด็จ

ภาพที่ 7 ผลงานบันทึกวีซีดี สำนักงานหมอลำคณะพัत्री แก้วเสด็จ
ชุดสองสิ่งหึ่งอีसान พ.ศ. 2537 ศิลปินสังวาลน้อย ดาวเหนือ
และพัत्री แก้วเสด็จ

ที่มา : พัทรี แก้วเสด็จ

ภาพที่ 8 ผลงานบันทึกวีซีดี สำนักงานหมอลำคณะพัत्री แก้วเสด็จ
ชุดซิ่งมแฮม่นส์ พ.ศ. 2544 ศิลปินสังวาลน้อย ดาวเหนือ
และพัत्री แก้วเสด็จ

ที่มา : พัทรี แก้วเสด็จ

ภาพที่ 9 ผลงานบันทึกวีซีดี สำนักงานหอมล้าคณะพัชรี้ แก้วเสด็จ
 ชุดซิงมามันส์ ตอนที่ 1 พ.ศ. 2544 ศิลปินสังวาลน้อย ดาวเหนือ
 และพัชรี้ แก้วเสด็จ

ที่มา : พัชรี้ แก้วเสด็จ

ภาพที่ 10 ผลงานบันทึกวีซีดีชุด “ลำประชันกลอน” พ.ศ. 2545
 โดยศิลปินสังวาลน้อย ดาวเหนือ และพัชรี้แก้วเสด็จ
 สังกัดสำนักงานหอมล้าคณะพัชรี้ แก้วเสด็จ

ที่มา : พัชรี้ แก้วเสด็จ

ภาพที่ 11 ผลงานบันทึกวีซีดีชุด “ลำประชันกลอน” พ.ศ. 2545
โดยศิลปินสังวาลน้อย ดาวเหนือ และพัชรีแก้วเสด็จ
สังกัดสำนักงานหอมอท่าคณะพัชรี แก้วเสด็จ
ที่มา : พชรี แก้วเสด็จ

ภาพที่ 12 ผลงานบันทึกวีซีดีชุด “ซิ่ง แซบแซบ” พ.ศ. 2545 โดยศิลปินสังวาลน้อย
ดาวเหนือและอัมรา ต้นทอง สังกัดสำนักงานคณะหอมอลำ
ข้างวัดมัชฌิมาวาส
ที่มา : พชรี แก้วเสด็จ

2. สำนักงานหมอลำคณะเสงี่ยม ลมบน

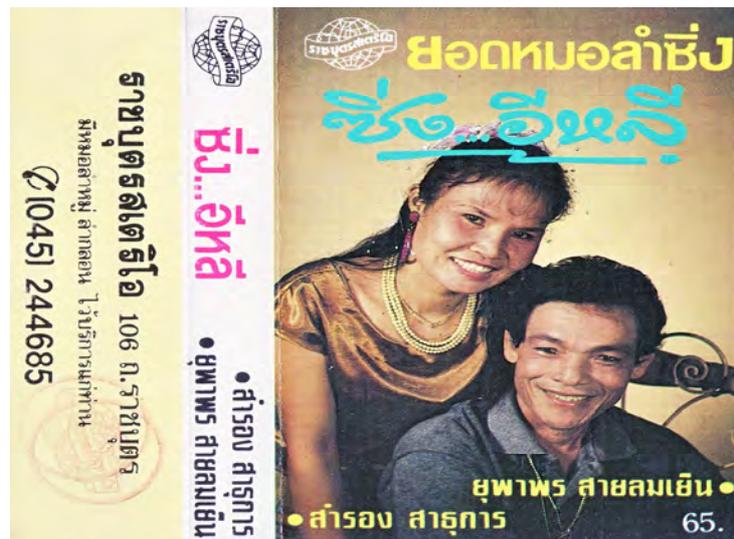

ภาพที่ 13 อัลบั้มผลงานบันทึกเทปของสำนักงานหมอลำเสงี่ยม ลมบน ชุด ซิ่งมหาเสน่ห์ พ.ศ. 2527 ศิลปินคือสิวลย์น้อย ดาวเหนือ และเสงี่ยม ลมบน
ที่มา : เสงี่ยม ลมบน

3. สำนักงานหมอลำคณะยูภาพร สายลมเย็น

ภาพที่ 14 อัลบั้มผลงานบันทึกเทปของสำนักงานหมอลำยูภาพร สายลมเย็น ชุด ซิ่งลูก พ.ศ. 2528 ศิลปินคือสำรอง สาธูการและยูภาพร สายลมเย็น
ที่มา : ยูภาพร สายลมเย็น

ภาพที่ 15 อัลบั้มผลงานบันทึกเทปของสำนักงานหมอลำยูภาพร สายลมเย็น
ชุดซิ่งอิหลี พ.ศ. 2528 ศิลปินคือสำรอง สาธการ และยูภาพร สายลมเย็น
ที่มา: ยูภาพร สายลมเย็น

ภาพที่ 16 อัลบั้มผลงานบันทึกเทปของสำนักงานหมอลำคณะยูภาพร
สายลมเย็น ชุด ซิ่งหลายภาษา พ.ศ. 2527 ศิลปินคือวิระชัย
ฟ้าแลบและสมพร สายลมเย็น
ที่มา: ยูภาพร สายลมเย็น

ภาพที่ 17 อัลบั้มผลงานบันทึกวีซีดี ของสำนักงานหมอลำยูภาพร สายลมเย็น ชุด ชิงสะท้านโลก พ.ศ. 2546 ศิลปินคือสังวาลน้อย ดาวเหนือ และยูภาพร สายลมเย็น

ที่มา: ยูภาพร สายลมเย็น

ภาพที่ 18 อัลบั้มผลงานบันทึกซีดี ของสำนักงานหมอลำยูภาพร สายลมเย็น ชุด รวบรวมพลังศิลปินรณรงค์ป้องกันเอดส์ และยาเสพติด

ที่มา: ยูภาพร สายลมเย็น

ภาพที่ 19 อัลบั้มผลงานบันทึกวีซีดี ของสำนักงานหมอลำอุษาพร สายลมเย็น
ชุด ชิงชะเว๊็บ ศิลปินยูวดี สายลมเย็น
ที่มา : ยูษาพร สายลมเย็น

4. สำนักงานหมอลำเทวีการบันเทิง

ภาพที่ 20 ผลงานบันทึกเทปชุดเชิญชวนประชาชนไปใช้สิทธิ์ พ.ศ. 2547 สำนักงาน
หมอลำ เทวีการบันเทิง ศิลปินบุญเสริม เพ็ญศรี เทวี ฟ้าฮ่วน และเสถียร
พากักดี
ที่มา : เทวี ฟ้าฮ่วน

ภาพที่ 21 ผลงานบันทึกวีซีดี สำนักงานหมอลำคณะเทวี ฟ้าฮ่วน
ชุดลำประชันกลอนพ.ศ. 2547 ศิลปินสมบัติ ศรีทะบาลและเทวี
ฟ้าฮ่วน

ที่มา : สมบัติ ศรีทะบาล

ภาพที่ 22 ผลงานบันทึกวีซีดีชุด ลำประชันกลอน พ.ศ. 2547 โดยศิลปินอัมพร
เสียงทอง และมนตรี รอด่วน ในสังกัดสำนักงานข้างวัดมัชฌิมาวาส
ที่มา : เทวี ฟ้าฮ่วน

ภาพที่ 23 ผลงานบันทึกวีซีดีชุด เทิดพระเกียรติครองราชย์ 60 ปี พ.ศ. 2548
 โดยศิลปินเทวี ฟ้าว่วน
 ที่มา: เทวี ฟ้าว่วน

5. สำนักงานหอมลาคณะสมบัติ ศรีทะบาล

ภาพที่ 24 ผลงานบันทึกวีซีดีชุด ลูกซิ่งซิ่งซู่ พ.ศ. 2545 โดยศิลปินทงพูล
 หนวดเหล็ก ยุภาพร สายลมเย็น และ สมบัติ ศรีทะบาล
 สังกัดสำนักงานคณะหอมล้าข้างวัดมัจฉิมาวาส
 ที่มา: ทงพูล หนวดเหล็ก

6. สำนักงานหอมล้ำคณะหวานใจทองงาม

ภาพที่ 25 ผลงานบันทึกวีซีดีชุด แม่แบบล่ากลอน โดยศิลปินสมบัติ ศรีทะบาล และหวานใจทองงาม

ที่มา: หวานใจ ทองงาม

7. สำนักงานหอมล้ำคณะดาววัลย์ ดาวเหนือ

ภาพที่ 26 ผลงานบันทึกวีซีดีชุด ซ่งวาลน้อย พ.ศ. 2544 โดยศิลปินซ่งวาลน้อย ดาวเหนือและดาววัลย์ ดาวเหนือ สังกัดสำนักงานคณะหอมล้ำข้างวัดมัชฌิมาวาส

ที่มา: ทองพูล หนวดเหล็ก

ภาพที่ 27 ผลงานบันทึกวีซีดี สังกัดสำนักงานคณะกรรมการอำนวยการข้างวัดมัชฌิมาวาส
ที่มา: ทองพูล หนองเหล็ก

8. สำนักงานหมอลำคณะสุมนธาธาตุทอง

ภาพที่ 28 ผลงานบันทึกวีซีดี ชุดลำประชันกลอน โดยศิลปินศรีพร แสงสุวรรณ
และบุญแต่ง เคนทองดี
ที่มา: สุมนธา ธาตุทอง

ภาพที่ 29 ผลงานบันทึกวีซีดี ชุดลำประชันกลอน ชุด 3 โดยศิลปิน
ศรีพรแสงสุวรรณ และบุญแต่ง เคนทองดี
ที่มา : สุমনทา ธาตุทอง

9. สำนักงานคณะกรรมการพอบุญหลายฟ้าสะอื้น

ภาพที่ 30 ผลงานวีซีดีหมอลำกลอนชิง ชุดชิงสูงสุด
โดยศิลปินบุญชู ฟ้าสะอื้นและอธิกา เสียงเสนห์
สังกัดสำนักงาน พอบุญหลาย ฟ้าสะอื้น
ที่มา : เก่ง ไชยดี

ภาพที่ 33 ผลงานการบันทึกเสียงหมอลำกลอน ชุด ลำกลอนหม่าม้นส์ ชุดที่ 2
ที่มา : บุญช่วง เด่นดวง

ภาพที่ 34 ผลงานการบันทึกเสียงหมอลำบุญช่วง เด่นดวง ชุด พี่จากไปชรา
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ภาพที่ 35 ผลงานการบันทึกเสียงหมอลำทองเจริญ ดาหลา หมอลำบุญช่วง เต็นดวง
ชุด ประวัติพระธาตุพนม
ที่มา : บุญช่วง เต็นดวง

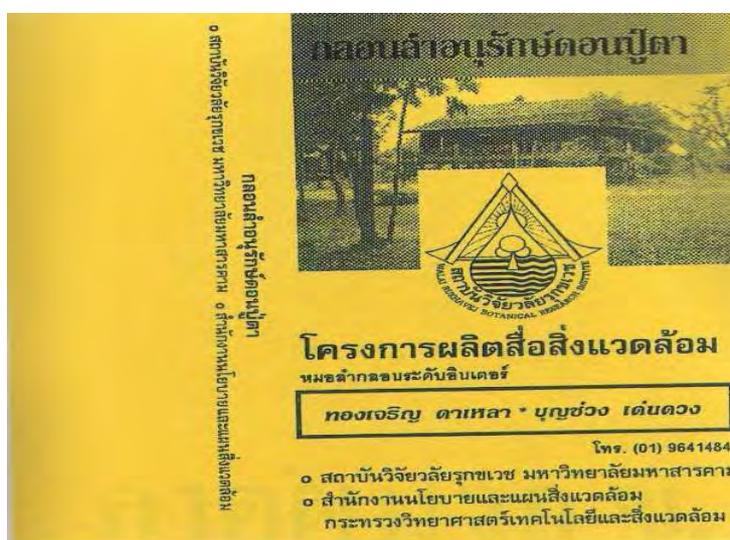

ภาพที่ 36 ผลงานการบันทึกเสียงหมอลำทองเจริญ ดาหลา หมอลำบุญช่วง เต็นดวง
ชุด คุณเขื่องเรือบซาอู
ที่มา : บุญช่วง เต็นดวง

ภาพที่ 37 ผลงานการบันทึกเสียงหมอลำทองเจริญ ดาเหลา หมอลำบุญช่วง เค้นดวง
ในโครงการผลิตสื่อสิ่งแวดล้อม สถาบันวิจัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ร่วมกับกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม หมอลำกลอน
ชุด ลำกลอนอนุกรักษ์สิ่งแวดล้อม

ที่มา : บุญช่วง เค้นดวง

ภาพที่ 38 ผลงานการบันทึกเสียงหมอลำทองเจริญ ดาเหลา หมอลำบุญช่วง เค้นดวง
ในโครงการผลิตสื่อสิ่งแวดล้อม สถาบันวิจัยรุกขเวช มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม ร่วมกับสำนักนโยบายกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี
และสิ่งแวดล้อม ชุด กลอนลำอนุกรักษ์ดอนปู่ตา

ที่มา : บุญช่วง เค้นดวง

ภาพที่ 39 ผลงานการบันทึกเสียงหมอลำกลอน ชุด สะพานพี่น้องไทยลาว
ที่มา : บุญช่วง เค้นดวง

ภาพที่ 40 ผลงานบันทึกเสียงหมอลำสุนทร ชัยรุ่งเรือง หมอลำบุญช่วง เค้นดวง
ชุด โครงการ โขงชีมูล ร่วมกับ นายประจวบ ไทยสาสน์
ที่มา : บุญช่วง เค้นดวง

ภาพที่ 41 ผลงานการบันทึกเสียงหมอลำกลอน ชุด พระพุทธรเจ้าเข้าสู่ปรินิพพาน
ที่มา : บุญช่วง เต็นดวง

ภาพที่ 42 ผลงานการบันทึกเสียงหมอลำกลอน ชุด พระพุทธรเจ้าเข้าสู่ปรินิพพาน
ที่มา : บุญช่วง เต็นดวง

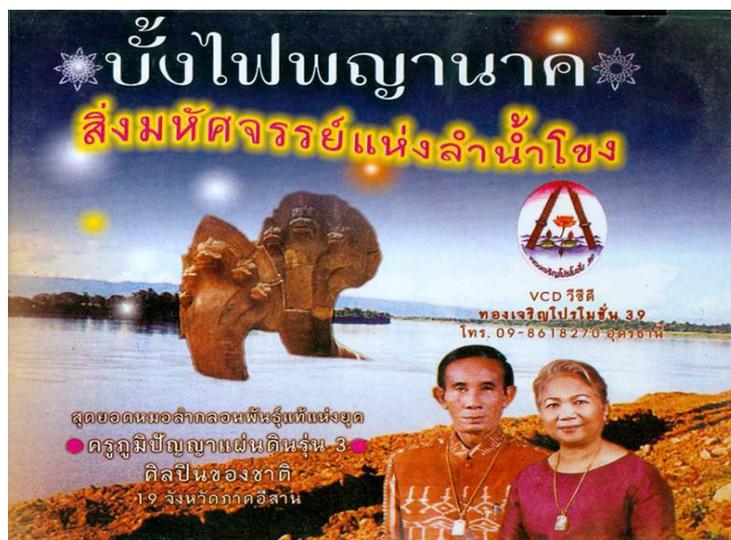
ภาพที่ 45 ผลงานวีซีดีชุด สะพานทองไทย ลาว 1
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ภาพที่ 46 ผลงานวีซีดีชุด ตามรอยพุทธบาทองค์พระศาสดา
สร้างสรรคปี พ.ศ. 2549
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ภาพที่ 46 ผลงานวีซีดีชุด ห้ามเอาเมียสอง
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ภาพที่ 47 ผลงานวีซีดีชุด บั้งไฟพญานาค สิ่งมหัศจรรย์แห่งลำน้ำโขง
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ภาพที่ 48 ผลงานซีดี ชุด ล่องโขงลงสู่พนมเปญ
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

ภาพที่ 49 ผลงาน วีซีดี ชุด ประวัตินพระธาตุพนม
ที่มา : มนุสศักดิ์ เรืองเดช

ผลงานหมอลำเรื่องต่อกลอนที่เข้ามาสังกัดสำนักงานหมอลำชุมชนข้างวัดมัชฌิมาวาส
จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 50 อัลบั้มผลงานบันทึกเทปคณะหมอลำรัตนศิลป์อินทาทิหาราชฎีร์
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ผลงานหมอลำเรื่องต่อกลอนชุด “แก้วหน้าม้า” บริษัทกรุงเทพ ไทย เข้ามาสังกัดสำนักงาน
หมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส โดยศิลปินบุญถือ หาญสุริย์ และเซวลาย์ หาญสุริย์

ภาพที่ 51 อัลบั้มผลงานบันทึกเทปคณะหมอลำรัตนศิลป์อินทาทิหาราชฎีร์
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ผลงานหมอลำเรื่องต่อกลอนชุด จำปาสี่ต้นเข้ามาสังกัดสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส
โดยศิลปินบุญถือ หาญสุริย์ และเซวลาย์ หาญสุริย์

ภาพที่ 52 ผลงานบันทึกวีซีดี คณะจุ่มจิมรุ่งลำเพลินชุดพระคุณพ่อแม่
ที่มา : เทวี ฟ้าฮ่วน

สังกัดสำนักงานหมอลำช้างวัดมัชฌิมาวาส

ภาพที่ 53 ผลงานบันทึกวีซีดี คณะจุ่มจิมรุ่งลำเพลินชุดพระคุณพ่อแม่
ที่มา : เทวี ฟ้าฮ่วน

พ.ศ. 2544 สังกัดสำนักงานหมอลำช้างวัดมัชฌิมาวาส

ภาคผนวก ก
ภาพผู้ให้สัมภาษณ์

ภาพที่ 54 ผู้วิจัยสัมภาษณ์หมอลำเทวี ฟ้าฮ่วน เรื่องประวัติการก่อตั้งสำนักงานหมอลำ
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

คณะกรรมการบันเทิงและองค์ประกอบในการจัดการแสดงหมอลำกลอน ในวันที่ 8
เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2551 ณ สำนักงานเทวีการบันเทิง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัด
อุดรธานี

ภาพที่ 55 ผู้วิจัยสัมภาษณ์หมอลำสุเมธาทา ชาติทอง เรื่องประวัติการก่อตั้งสำนักงาน
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

หมอลำคณะสุเมธาทา ชาติทองและองค์ประกอบในการจัดองค์กร ในวันที่ 26 เดือน
กรกฎาคม พ.ศ.2551 ณ สำนักงานสุเมธาทา ชาติทอง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัด
อุดรธานี

ภาพที่ 56 ผู้วิจัยสัมภาษณ์หมอลำยุทธ สาขลมเย็น เรื่องประวัติการก่อตั้งสำนักงาน
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

หมอลำคณะยุทธ สาขลมเย็น และการฝึกการแสดงหมอลำ ในวันที่ 27 เดือนกรกฎาคม
พ.ศ.2551 ณ สำนักงานหมอลำคณะยุทธ สาขลมเย็น ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัด
อุดรธานี

ภาพที่ 57 ผู้วิจัยสัมภาษณ์หมอลำพัชรี แก้วเสด็จ เรื่องประวัติการก่อตั้งสำนักงาน
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

หมอลำคณะลำพัชรี แก้วเสด็จ และองค์ประกอบการแสดงหมอลำ ในวันที่ 27 เดือน
กรกฎาคม พ.ศ.2551 ณ สำนักงานหมอลำคณะลำพัชรี แก้วเสด็จ ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง
จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 58 ผู้วิจัยสัมภาษณ์หมอลำสำรวย เสียงกระดังทอง เรื่องประวัติการก่อตั้ง
ที่มา: นริศรา ศรีสุพล

สำนักงานหมอลำคณะสำรวย เสียงกระดังทอง และองค์ประกอบการแสดงหมอลำ
ในวันที่ 27 เดือนกรกฎาคม พ.ศ.2551 ณ สำนักงานหมอลำคณะ สำรวย เสียงกระดังทอง
ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 59 ผู้วิจัยสัมภาษณ์หมอลำหวานใจ ทองงาม เรื่องประวัติการก่อตั้ง
ที่มา: นริศรา ศรีสุพล

สำนักงานหมอลำคณะหวานใจ ทองงาม ในวันที่ 30 เดือนกรกฎาคม พ.ศ.2551 ณ
สำนักงานหมอลำหวานใจ ทองงาม ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 60 ผู้วิจัยถ่ายภาพกับหมอลำจูรีรัตน์ งามเวที หลังจากสัมภาษณ์ประวัติสำนักงาน
หมอลำเล็กอุดร ณ ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ในวันที่ 10
สิงหาคม 2551

ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

ภาพที่ 61 ผู้วิจัยสัมภาษณ์พระครูทวี อดีตศิลาปินหมอลำชุมชนหมอลำ
ข้างวัดมัชฌิมาวาสเกี่ยวกับการไหว้ครูก่อนการแสดงหมอลำกลอน
ในวันที่ 19 สิงหาคม 2551
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

ภาพที่ 62 ผู้วิจัยสัมภาษณ์หมอลำอุษา ลมหวด ซึ่งเป็นลูกศิษย์หมอลำทองเจริญ
ดาเหล่า หมอลำบุญช่วง เต๋นดวง ในวันที่ 10 มกราคม 2553
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

ภาพที่ 63 ผู้วิจัยสัมภาษณ์หมอลำยอดรักย์ ธาตุไพบูรณ์ ซึ่งเป็นลูกศิษย์หมอลำ
ทองเจริญ ดาเหลา หมอลำบุญช่วง เด่นดวง ในวันที่ 10 มกราคม 2553
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

ภาพที่ 64 ผู้วิจัยสัมภาษณ์หมอลำสังวาลย์ ดาวเหนือ ซึ่งเป็นหมอลำที่มีผลงานในด้าน
บันทึกชีวิต วิถีดี เผยแพร่การแสดงหมอลำทั่วภาคอีสาน
ในวันที่ 25 พฤศจิกายน 2552
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

ภาพที่ 65 หลังจากเก็บข้อมูลภาคสนามในการบันทึกทำพื่อนหมอลำกลอนผู้วิจัยได้
บันทึกภาพร่วมกับหมอลำสังวาลย์ ดาวเหนือ หมอลำเทวี บุตรด้ว
ในวันที่ 25 พฤศจิกายน 2552
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

ภาพที่ 66 ผู้วิจัยถ่ายภาพร่วมกับหมอลำเฉลิมพล พันแสน หมอลำโสภาพร ชาติทอง และนางเครื่องหลังจากสัมภาษณ์รูปแบบการแสดงหมอลำซึ่ง คณะสุมนทา ชาติทอง ในวันที่ 26 กรกฎาคม 2552
ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

ภาพที่ 67 ศิลปินหมอลำ และหมอแคนของสำนักงานหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส
ได้ร่วมรายการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านในรายการวาสนาบ้นเทิง
ในสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 กรมประชาสัมพันธ์ จังหวัดขอนแก่น โดยมี
นางยงฤดี พูลทรัพย์ นางวาสนา พูลทรัพย์เป็นพิธีกรดำเนินรายการ พ.ศ. 2550
ที่มา : ยงฤดี พูลทรัพย์

ภาพที่ 68 ผู้วิจัยลงภาคสนามแบบมีส่วนร่วมในงานแสดงหมอลำมูทิตาจิตพระครู
ปลัดศรี ธรรมวัฒน์ (หลวงปู่ภูพาน) วัดภูคินแดง ตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง
จังหวัดสกลนคร ผู้วิจัยได้ร่วมแสดงหมอลำกับหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน
หมอลำฉลาด ส่งเสริมศิลปปิ่นแห่งชาติ และกลุ่มศิลปปิ่นพื้นบ้านอีสาน
ในวันที่ 19 กรกฎาคม 2552

ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

ภาพที่ 69 ผู้วิจัยลงภาคสนามแบบมีส่วนร่วมในงานแสดงหมอลำมูทิตาจิตพระครู
 ปลัดศรี ธรรมวัฒน์ (หลวงปู่ภูพาน) วัดภูดินแดง ตำบลห้วยยาง
 อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ผู้วิจัยได้ร่วมแสดงหมอลำกับหมอลำ
 จวีร์ธรรม ดำเนิน หมอลำฉลาด ส่งเสริมศิลปินแห่งชาติ และกลุ่มศิลปิน
 พื้นบ้านอีสาน ในวันที่ 19 กรกฎาคม 2552
 ที่มา : นริศรา ศรีสุพล

ภาพที่ 70 ผู้วิจัยเข้าร่วมงานการเสวนาวิชาการเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีและวันอนุรักษ์มรดกไทย ร่วมกับกลุ่มศิลปินพื้นบ้านอีสาน ในวันที่ 6 เมษายน 2552 ณ ห้องรับขวัญ โรงแรมขวัญมอ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ที่มา : วรศักดิ์ วรยศ

ภาพที่ 71 ผู้วิจัยได้ประสานงานกลุ่มศิลปินหมอลำ หมอแคนในชุมชนหมอลำ
 ช้างวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานีและกลุ่มศิลปินชมรมประชาชนกุล
 ศิลปินพื้นบ้านอีสานเข้าร่วมงานแสดงหมอลำเพื่อแสดงมุทิตาจิต
 พระครูสุวรรณประชาณุกุล เจ้าคณะตำบลคอนคา เขต 2 เจ้าอาวาส
 วัดเขากำแพง เนื่องในโอกาสเจริญอายุครบ 40 ปี ในวันที่ 20 ธันวาคม
 พ.ศ. 2553 ณ วัดเขากำแพง ตำบลคอนคา อำเภออุทุมพร
 จังหวัดสุพรรณบุรี

ที่มา : วรรศักดิ์ วรรษศ

ภาพที่ 72 ผู้วิจัยร่วมกับชมรมประชาชนกุศลศิลป์นพินบ้านอีสานและโรงเรียนกวศวิชาไอควพลัสจัดการประชุมสัมมนาเครือข่ายศิลปินนพินบ้าน 19 จังหวัดภาคอีสาน โดยมีหมอลำถาว์วิวรรณ คำเนิน หมอลำ ป ฉลาด ส่งเสริม ศิลปินแห่งชาติ หมอลำทองเจริญ ดาเหลา หมอลำบุญช่วง เด่นดวง หมอลำเทวี ฟ้าฮ่วนและกลุ่มศิลปินหมอลำ หมอแคนเข้าร่วม โดยได้มีนั้สการพระนิตศศาสนคุณ (สมาน แสงศรี) รองประธานกรรมการบริหารคณะสงฆ์ธรรมยุตในสหรัฐอเมริกา วัดธรรมบูชา แชนแอนโตนิโอ เท็กซัสเป็นประธานในการมอบเกียรติบัตรให้กับผู้เข้าร่วมการประชุมสัมมนา ณ บ้านจัน ตำบลบ้านจัน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี วันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553

ที่มา : วรรศักดิ์ วรรษศ

ภาคผนวก ง
โปสเตอร์คณะกรรมการในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการ

โปสเตอร์คณะหมอลำในสังกัดสำนักงานคณะหมอลำ

ภาพที่ 73 โปสเตอร์หมอลำคณะใหม่หนึ่งรุ่งทิวาอำนวยการศิลป์
ที่มา : สุมณฑา ราชทอง

ภาพที่ 74 โปสเตอร์หมอลำคณะอนุภาควิเศษศิลป์
ที่มา : สุมณฑา ราชทอง

ภาพที่ 75 โปสเตอร์หมอลำคณะมนต์แคนเมืองชุมแพ
ที่มา : สุมณฑา ชาติทอง

ภาพที่ 76 โปสเตอร์หมอลำคณะลูกอีสานลำเพลิน
ที่มา : สุมณฑา ชาติทอง

ภาพที่ 79 โปสเตอร์หมอลำคณะศิลปะสู่สุขของ
ที่มา : สุমনทา ชาติทอง

ภาพที่ 80 โปสเตอร์หมอลำคณะขกยงทอง
ที่มา : สุমনทา ชาติทอง

ภาพที่ 81 โปสเตอร์หมอลำคณะสาวหงส์ทอง
ที่มา : เทวี บุตรตัว

ภาพที่ 82 โปสเตอร์หมอลำคณะพัฒนาศิลป์
ที่มา : เทวี บุตรตัว

ภาพที่ 83 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์หมอลำกลอนในสำนักงานหมอลำคณะเทวี การบันเทิงซึ่งมีหมอลำเทวี บุตรตัว หมอลำอุภาพร สายลมเย็น หมอลำดาวใจ ดาวเสด็จ หมอลำสำรอง สาธุกาล หมอลำสมบัติ ศรีทะบาล หมอลำสุดใจ แคนอุคร หมอลำอัมพร เสียงทอง หมอลำดวงจันทร์ ฟ้าฮ่วน หมอลำเรวัตร์ อุทะกิจ หมอลำสังวาลย์ ดาวเหนือ หมอลำลาวัลย์ ดาวเหนือ หมอลำมนตรี รอด่วนและ หมอลำเกษมณี ถ่ายภาพเมื่อ 3 ธันวาคม 2552

ที่มา : ผู้วิจัย

ภาคผนวก จ
เกียรติคุณและรางวัลที่ได้รับ

เกียรติคุณและรางวัลที่ได้รับ

ภาพที่ 84 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารพระราชทานปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขานาฏศิลป์และการละคร คณะ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ แก่หมอลำ
ทองเจริญ ดาเหลา ในวันที่ 17 พฤษภาคม 2550
ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

ที่มา : บุญช่วง เด่นดวง

ภาพที่ 85 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารพระราชทานปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขานาฏศิลป์และการละคร คณะ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี แก่หม่อมลำ
เทวี บุตรตัว ในวันที่ 17 พฤษภาคม 2550

ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

ที่มา : ราตรี อาสาธรรม

ภาพที่ 86 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารพระราชทานปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขานาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ แก่หมอลำหมอลำบุญช่วง เด่นดวง วันที่ 30 พฤศจิกายน 2551 ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

ที่มา : ดนัย คาเหลา

ภาพที่ 87 กลุ่มศิลปินพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี ศิลปินพื้นบ้านภาคอีสานร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการหมอลำกลอนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อเสนอรูปแบบการเผยแพร่แนวคิดการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพในโครงการผลิตสื่อสิ่งแวดล้อม สถาบันวิจัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม พ.ศ. 2545

ที่มา : บุญช่วง เด่นดวง

ภาพที่ 88 หมอลำเทวี บุตรตัวประพันซ์กลอนลำเทิดไท้องค์ราชินี แสดงในงาน
เทิดไท้ 72 พรรษา มหาราชินีและเป็นกรรมการตัดสินการประกวดหมอลำ
กลอนรุ่นเยาว์ ครั้งที่ 2 วันที่ 10 สิงหาคม 2548
จัดโดยสำนักวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรธานี
ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรธานี

ที่มา : รัตรี อาสาธรรม

ภาพที่ 89 ผู้วิจัย หมอลำทองเจริญ ดาเหลา หมอลำบุญช่วง เต๋นดวง เป็นวิทยากรการประชุมประจำปีโครงการ BRT ครั้งที่ 11 ในหัวข้อภาวะโลกร้อนกับผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพของไทยร่วมกับคณาจารย์และนักศึกษา สาขาวิชาศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ในวันที่ 15 ตุลาคม 2550 ณ โรงแรมนภลัย จังหวัดอุดรธานี

ที่มา: นริศรา ศรีสุพล

ภาพที่ 90 ผู้วิจัย ดร.ฉวีวรรณ พันธุ ศิลปินแห่งชาติ หมอลำทองเจริญ ดาเหลา หมอลำบุญช่วง เต๋นดวง และหมอลำมณีรัตน์ แก้วเสด็จเป็นกรรมการประกวดหมอลำกลอนย้อนยุคซึ่งถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีในงานประจำปีอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ และกาชาดจังหวัดหนองคาย จัดโดย สำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดหนองคาย ในวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ.2550
ที่มา : ยอดยิ่ง ราชตั้งใจ

ภาพที่ 91 ผู้วิจัย หมอลำเคน ดาเหลา ศิลปินแห่งชาติ หมอลำทองเจริญ ดาเหลา หมอลำ
มณีรัตน์ แก้วเสด็จและหมอลำบุญช่วง เด่นดวงเป็นกรรมการประกวดหมอลำ
กลอนย้อนยุค ซึ่งถ้วยพระราชทานสมเด็จพระรัตนราชสุตาฯ สยามบรมราช
กุมารี ในงานประจำปีอนุสาวรีย์ปราบฮ่อและกาชาดจังหวัดหนองคาย
จัดโดย สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย

ในวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ.2551

ที่มา : ยอดยิ่ง ราชตั้งใจ

ภาพที่ 92 หมอลำทองพูล หนองเหล็ก หมอลำดาวใจ ดาวเสด็จได้ร่วมประกวดหมอลำกลอนร้อยยี่สิบสี่ท่อนด้วยพระราชนิพนธ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในงานประจำปีอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ หลวงพ่อพระใสและกาชาดจังหวัดหนองคาย จัดโดย สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย พ.ศ.2551
ที่มา : ยอดยิ่ง ราชตั้งใจ

ภาพที่ 93 หมอลำภูภาพร สายลมเย็น ได้ร่วมประกวดหมอลำกลอนย้อนยุค
ชิงถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราช
กุมารี ในงานประจำปีอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ หลวงพ่อพระใสและกาชาดจังหวัด
หนองคาย จัดโดย สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย ได้รับรางวัล
ชนะเลิศ อันดับ ในวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ.2551

ที่มา : ยอดยิ่ง ราชตั้งใจ

ภาพที่ 94 หมอลำสมพงษ์ มาพร หมอลำลาวัลย์ ดาวเหนือ ได้ร่วมประกวดหมอลำกลอน
 ย้อนยุคชิงถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราช
 กุมารี ในงานประจำปีอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ หลวงพ่อพระใสและกาชาดจังหวัด
 หนองคาย จัดโดย สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย
 พ.ศ.2551

ที่มา : ยอดยิ่ง ราชตั้งใจ

ภาพที่ 95 สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีได้จัดงานวันวัฒนธรรม จัดการประกวดหมอลำกลอนย้อนยุคซึ่งถวายพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในงานประจำปีกาชาดโฮมพาแลง ดินแดนผ้าไหมี่จิดจังหวัดอุดรธานี ณ ทุ่งศรีเมืองจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2551 ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 96 หมอลำบุญเสริม เพ็ญศรี หมอลำทองหล้า ทองประจัน ได้เข้าร่วมประกวดหมอลำกลอนในงานประกวดหมอลำกลอนย้อนยุคซึ่งถวายพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในงานประจำปีกาชาดโฮมพาแลง ดินแดนผ้าไหมี่จิดจังหวัดอุดรธานีจัดโดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2551

ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 97 หมอลำสังวาลย์ ดาวเหนือ ได้แสดงหมอลำกลอนประกวดหมอลำกลอนย้อนยุคซิง
ถ้อยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในงานประจำปีกาชาดโฮม
พาแลง ดินแดนผ้าหมี่ขิดจังหวัดอุดรธานี จัดโดย สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี
พ.ศ.2551 ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 98 หมอลำทองเจริญ ดาหลา หมอลำบุญช่วง เด่นดวง ได้แสดงหมอลำกลอนในงาน
ประกวดหมอลำกลอนย้อนยุคซิงถ้อยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราช
กุมารี ในงานประจำปีกาชาดโฮมพาแลง ดินแดนผ้าหมี่ขิดจังหวัดอุดรธานีจัดโดย สำนักงาน
วัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2551
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 99 หมอลำเคน ดาเหลา ศิลปินแห่งชาติ หมอลำเทวี บุตรตัว ได้แสดงหมอลำกลอนในงานประกวดหมอลำกลอนย้อนยุคชิงถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในงานประจำปีกาชาดโสมพาแลง ดินแดนผ้าห่มจิตจังหวัดอุดรธานีจัดโดย สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2551

ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 100 หมอลำดาวเรือง เสียงเสน่ห์และคณะ ได้แสดงหมอลำกลอนในงานประกวดหมอลำกลอนย้อนยุคชิงถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในงานประจำปีกาชาดโสมพาแลง ดินแดนผ้าห่มจิตจังหวัดอุดรธานีจัดโดย สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2551

ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 101 หมอลำเรวัตน์ อุทากิต หมอลำดาวใจ ดาวเสด็จได้แสดงหมอลำกลอนในงานประกวดหมอลำกลอนย้อนยุคชิงถ้วยพระราชทานสมเด็จพระรัตนราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี ในงานประจำปีกาชาดโสมพาลแฉง ดินแดนผ้าห่มจีดจังหวัดอุดรธานีจัดโดย สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2551

ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 102 ศิลปินหมอลำในชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส และหมอลำจากจังหวัดอำนาจเจริญ หมอลำจังหวัดมหาสารคามได้รับรางวัลในงานประกวดหมอลำกลอนย้อนยุคชิงถ้วยพระราชทานสมเด็จพระรัตนราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี ในงานประจำปีกาชาดโสมพาลแฉง ดินแดนผ้าห่มจีดจังหวัดอุดรธานี จัดโดย สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2551

ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 103 หมอลำยอดรักย์ ชาติไพบูรณ์ หมอลำอุษา ลมหวาน หมอแคนปรีชา ศรีทะบาล
แสดงหมอลำกลอนในงานโฮม วัฒนธรรมเลิศล้ำเมืองอุดรในวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2553
ณ ลานทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุดรธานี
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ภาพที่ 104 หมอลำสุมณฑา ชาติทอง หมอลำอุษา ลมหวล หมอแคนบัวทอง ผาจวง
แสดงหมอลำกลอนในงานโฮม วัฒนธรรมเลิศล้ำเมืองอุดรในวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2553
ณ ลานทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุดรธานี
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ภาพที่ 105 กลุ่มศิลปินหมอลำชุมชนหมอลำข้างวัดมัชฌิมาวาส ได้จัดตั้งชมรม
ศิลปินพื้นบ้านอีสาน จังหวัดอุดรธานี
ที่มา : เทวี ฟ้าสว่าง

ภาพที่ 106 การเสวนาวิชาการวัฒนธรรม เนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย เรื่อง “วัฒนธรรมสรรค์สร้าง เศรษฐกิจสร้างสรรค์” วันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2553 จัดโดยสำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น ณ ห้องรับขวัญ โรงแรมขวัญมอม มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ที่มา : อาทิตย์ ทิพย์นนท์

ภาพที่ 107 ผู้วิจัยกลุ่มศิลปินแห่งชาติ และศิลปินพื้นบ้านอีสานเข้าร่วมการเสวนาวิชาการ วัฒนธรรม เนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย เรื่อง “วัฒนธรรมสรรค์สร้าง เศรษฐกิจสร้างสรรค์” วันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2553 จัดโดยสำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น ณ ห้องรับขวัญ โรงแรมขวัญมอม มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ที่มา : อาทิตย์ ทิพย์นนท์

ภาพที่ 108 ผู้วิจัย ดร. จวีวรรณ พันธุ หมอลำป ฉลาด ส่งเสริมศิลปินแห่งชาติ และศิลปินพื้นบ้านอีสานเข้าร่วมการเสวนาวิชาการวัฒนธรรม เนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย เรื่อง “วัฒนธรรมสรรค์สร้าง เศรษฐกิจสร้างสรรค์” วันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2553 จัดโดยสำนักวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยขอนแก่น ณ ลานวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ที่มา : อาทิตย์ ทิพย์นนท์

ภาพที่ 109 ผู้วิจัย ศิลปินพื้นบ้านอีสาน เช่น หมอลำราตรี ศรีวิไล หมอลำจินตนา ปากไฟ หมอลำทองเลื่อน ศรีคำเวียง เข้าร่วมการเสวนาวิชาการวัฒนธรรม เนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย เรื่อง “วัฒนธรรมสรรค์สร้าง เศรษฐกิจสร้างสรรค์” และร่วมแสดงหมอลำ วันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2553 จัดโดยสำนักวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยขอนแก่น ณ ลานวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ที่มา : อาทิตย์ ทิพย์นนท์

ภาพที่ 110 ผู้วิจัยได้เป็นคณะกรรมการจัดงานพิธีไหว้ครูหลวงศิลป์พื้นบ้านอีสาน บายศรีและเทียนชัยมงคลพระราชทาน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดย ชมรมประชาอนุศิลป์พื้นบ้านอีสาน ร่วมกับวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด ระหว่างวันที่ 18-19 เมษายน พ.ศ. 2553 ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ภาพที่ 111 ขบวนแห่บายศรีพระราชทานพิธีไหว้ครูหลวงศิลป์พื้นบ้านอีสาน บายศรีและเทียนชัยมงคลพระราชทาน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดย ชมรมประชาอนุศิลป์พื้นบ้านอีสาน ร่วมกับวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด วันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2553 ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ภาพที่ 112 ผู้วิจัยได้จัดขบวนแห่บายศรีพระราชทานพิธีไหว้ครูหลวงศัลปินพื้นบ้านอีสาน บายศรีและเทียนชัยมงคลพระราชทาน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดย ชมรมประชนากลุ่ศัลปินพื้นบ้านอีสาน ร่วมกับวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด วันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2553 ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
ที่มา : มนุศักดิ์ เรืองเดช

ภาพที่ 113 ผู้วิจัยกลุ่มศัลปินพื้นบ้าน หมอลำ หมอแคนร่วมขบวนแห่บายศรีพระราชทานพิธีไหว้ครูหลวงศัลปินพื้นบ้านอีสาน บายศรีและเทียนชัยมงคลพระราชทาน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดย ชมรมประชนากลุ่ศัลปินพื้นบ้านอีสาน ร่วมกับวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด วันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2553 ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
ที่มา : อาทิตย์ ทิพย์นนท์

ภาพที่ 114 ผู้วิจัย ดร. ฉวีวรรณ พันธุศิลปินแห่งชาติ และกลุ่มศิลปินพื้นบ้าน หมอลำ หมอแคน แสดงหมอลำในงานพิธีไหว้ครูหลวงศิลป์พื้นบ้านอีสาน บายศรีและเทียนชัยมงคลพระราชทาน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดย ชมรมประชนานุกูลศิลปินพื้นบ้านอีสาน ร่วมกับวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด วันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2553 ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

ที่มา : อาทิตย์ ทิพย์นนท์

ภาพที่ 115 ผู้วิจัย หมอลำแคน ดาเหลาศิลปินแห่งชาติ และกลุ่มศิลปินพื้นบ้าน หมอลำ หมอแคน ฟ้อนแม่บ่ทอีสานในงานพิธีไหว้ครูหลวงศิลป์พื้นบ้านอีสาน บายศรีและเทียนชัยมงคลพระราชทาน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดย ชมรมประชนานุกูลศิลปินพื้นบ้านอีสาน ร่วมกับวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด วันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2553 ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

ที่มา : อาทิตย์ ทิพย์นนท์

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ชื่อ	นายมนูศักดิ์ เรืองเดช
เกิด	วันที่ 21 ธันวาคม 2525
ที่อยู่	บ้านเลขที่ 407 / 1 หมู่ที่ 2 ตำบลโนนสูง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี 41330
การศึกษา	ศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต (สป.บ.) สาขาวิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
สถานที่ทำงาน	ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู สถาบันการพลศึกษา วิทยาลัยเขตมหาสารคาม อาจารย์สาขาวิชาศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี